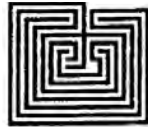

TAIDEHISTORIALLISTA
TUTKIMUKSIA
KONSTHISTORISKA STUDIER

43

TOIMITUSKUNTA / REDAKTIONSKOMMITTÉ:
CHRISTIAN HOFFMANN, KATVE-KAISA KONTTURI, PINJA METSÄRANTA, SUSANNA PETTERSSON,
HEIDI PFÄFFLI, HANNA PIRINEN, LARS SAARI, JOHANNA VAKKARI

PÄÄTOIMITTAJA / HUVUDREDAKTÖR:
JOHANNA VAKKARI

LAYOUT: MARJAANA KINNERMÄ

TUNNUSKUVA / LOGO: JORMA HAUTALA

KANSI/ PÄRM: MIIKA NYSSÖNEN

KANNEN KUVA / PÄRMBILD:
Höyryalus matkalla Hietasaaresta kaupunkiin.
Hammarin kokoelma.

TAITTO / GRAFISK UFORMING
TIINA KAARELA / TIETEELLISTEN SEURAIN VALTUUSKUNTA

© KIRJOITTAJA / FÖRFATTARE

TAIDEHISTORIAN SEURA – FÖRENINGEN FÖR KONSTHISTORIA RY

ISSN 0355-1938

ISBN 978-952-5533-15-6

ISBN 978-951-39-5649-3 (PDF)

URN:ISBN:978-39-5649-3

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Jyväskylä

2014

ULLA POHJAMO

ESIKAUPUNKI MONIÄÄNISENÄ
KULTTUURIPERINTÖNÄ
– OULUN HIETASAARI

SISÄLLYS

LUKIJALLE – TUTKIJANA SAARELLA, KOTIKAUPUNGISSA	7
Kiitokset	8
1. ESIKAUPUNGIN KULTTUURIPERINTÖ TUTKIMUSKOHTENA	9
Esikaupungista kulttuuriperinnöksi	9
Hietasaari – kaupunginosa joka katosi	10
Tutkimuskysymykset ja keskeiset käsitteet	12
Aineisto	33
Teoriasta ja menetelmistä	39
Esikaupunki ja asukkaat tutkimuskirjallisuudessa	46
2. SUURTA OLLA PIENI KAUPUNKI – ESIKAUPUNGIN SYNTY 1800-LUVUN LOPPUPOUELELLA	53
Murtuvat säädöt – Nousevat luokat	53
Kullekin omansa – Vuokratontit esikaupungin haltuunottona	55
Kansankenttä – Kansanjuhlien tila	63
Modernin esikaupunkikulttuurin varhainen perintö	70
3. TYÖVÄENESIKAUPUNKI VAI PUUTARHAESIKAUPUNKI – KAUPUNKISUUNNITTELUN UUDET IHANTEET 1900-LUVUN ALUSSA	79
Kauneutta ja yhteiskuntarauhaa asemakaavalla	79
Yhteinen etu ja oikeudenmukaisuus Hietasaarella	83
Asukkaiden rakentama saari	95
Niskasen huvilan kesäasukas	104
Perintönä luokkayhteiskunnan jakautunut esikaupunki	105
4. JÄLLEENRAKENNUSAJASTA MODERNISTISEEN KAUPUNKISUUNNITTELUUN	114
Sota-ajan muutokset	114
Sodan jälkeen epävarmuus – Asukkaat järjestäytyvät	116
Väestöliitto Hietasaarella	121
Viskoosa – jälleenrakennusajan teollinen unelma	123
Vehreä, terveellinen ja yleiskaavoitettu kaupunki	128
Yhteisö esikaupungissa	133
Perintönä jälleenrakennusajan kiistelty esikaupunki	137
5. SAARI HYVINVOINTIVALTIOSSA – 1960-LUVUN MODERNISTINEN ESIKAUPUNKI	143
Rationaalisella suunnittelulla kohti hyvinvointivaltiota	143
Oulun kasvuräjähdyks saavuttaa Hietasaaren	147
Vuoden 1962 laki vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa	149

Vuoden 1969 kaavoitusprosessi seurauksineen	152
Katoavaa esikaupunkia dokumentoimassa	171
Vaakunakylä elintason ja elämänlaadun välissä	178
Perintönä esikaupunki virkistysalueena	183
6. ESIKAUPUNGISTA VIRALLISEKSI KULTTUURIPERINNÖKSI	191
Kestävään kehitykseen kaupunkisuunnittelussa	191
Teknologiakaupungin laidalla ”trendikäs elämyspaikka”	193
”Vaaskiven huvila” Hietasaari-keskustelun sytyttäjänä	195
Ympäristövaikutusten arviointi ja ristiriitainen rakennusinventointi	201
Kohti elämyksellistä esikaupunkia – vuoden 1999 asemakaava	213
Jälleen löydetty saari	218
Hietasaari palaa – Esikaupunki rakennusperintönä	224
7. MODERNISTINEN JA ROMANTTINEN ESIKAUPUNKI	231
8. KERROTTU KAUPUNKI – RAKENNETTU YMPÄRISTÖ	240
Esikaupunki moniäänisenä kulttuuriperintönä	240
Asukkaiden perintö	242
LIITE	250
SUMMARY:	
SUBURB AS MULTIVOCAL CULTURAL HERITAGE – HIETASAARI, OULU	253
LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	254
Arkistolähteet ja painamattomat lähteet	254
Painetut lähteet ja kirjallisuus	256
Sähköiset julkaisut	257
Lähteet ja kirjallisuus	258

LUKIJALLE – TUTKIJANA SAARELLA, KOTIKAUPUNGISSA

Muistan erään ensimmäisistä matkoistani Hie-tasaaren arvoitukselliseen maisemaan. Souturetki vei Hollihaan venerannasta yli matalan jokisuiston, pajua ja leppää kasvavien saarten lomitse Mustansalmen suulle. Mutkittleva salmi avautui vihreänä tunnelina, jonka ylitse puiden oksat kallistuivat. Salmen rannoilla lepäsivät vanhat huvilat, toiset notkolle painuneina ja autioina, toiset yhä asuttuina. Auki murretut ovet ja rikkinäiset ikkunat houkuttelivat astumaan hylättyihin huoneisiin. Erään aution huvilan vinttikerroksen ikkunassa oli säilynyt lasimaalaus kuin muistona menneestä, onnellisemmasta ajasta.

Elettyäni elämäni ensimmäiset 20 vuotta Oulussa kokemuksen kaupungista kiteytyy sen rakennetun ympäristön jatkuvaan muutokseen. Muistan lapsuudestani Heinäpään viimeisen puutalokorttelin purkamisen ja Rantakadun varren historiallisten korttelien tulipalot. Ensimmäisen sukupolven kaupunkilaisena pyrin tutkimuksellani myös kasvatamaan juuriani kaupungin muuttuvassa todellisuudessa. Kirjoittamalla otan kaupungin kulttuuriperinnön haltuuni ja teen siitä myös omaa perintöäni. Haluan tarjota myös kansakaupunkilaisilleni nämä kertomukset, jotka herättävät eloon kaupungin jo vaienneet ja unohtumassa olevat paikat. Kaupungin kertomukset eivät elä, jos me kaupunkilaiset emme kerro niitä eteenpäin. Miten käy kaupungin, joka unohtaa oman perintönsä?

On mahdotonta päästä kielen ulkopuolelle, ja samalla tavalla mahdotonta on unohtaa oma kotikaupunkinsa. Vaikka jätin Oulun yli kymmenen vuotta sitten, palaan sinne jatkuvasti: tutkijana, bussilla, unissa. Kaikkien maailman suurten ja pienten kaupunkien joukossa minulle on tämä yksi, jonka kaduilla on vuosien syvyyttä ja kertomuksia, joilla

on omakohtainen jakamaton, merkitys. Oulu, pohjoinen pikkukaupunki, on olosuhteita uhmattanut kehittänyt kaupunkikulttuuria ja tehnyt asukkaistaan kaupunkilaisia. Syntyperäisenä oululaisena kaupunkilaisuus on aina määrittänyt asemaani. Koen, että kaupunkilaisuuteni on pitkälti sen saman prosessin tuotetta, jota tutkin, ja se vaikuttaa myös näkökulmaani tutkijana.

Kaupungistuminen ja esikaupungistuminen ovat historiallisia prosesseja, mutta ne koskettavat myös sukuja ja yksilöitä, jotka kaupunkilaistuvat tai esikaupunkilaistuvat. Omat vanhempani kuuluvat juuri niihin 1960-luvulla maaseudulta kaupunkiin muuttaneisiin suuriin ikäluokkiin, joiden vastaanottamiseksi Oulun keskusta ja esikaupungit, kuten Hie-tasaari kaavoitettiin uudelleen. Kasvava väestö, uudet kaupunkisuunnittelun ihanteet ja tehokkuusvaatimukset nielaisivat sen pienen puutalokaupungin, jossa asukkaat tunsivat toisensa ja oman kirjoittamattomien sääntöjen määrittämän paikkansa yhteisössä.

Paitsi kaupunkilainen koen pitkälle koulutettuna pätkätyöläisenä olevani suomalaisen hyvinvointivaltion tuote niin hyvässä kuin pahassa. Muistoni lapsuuteni Oulusta liittyvät erottamattomasti niihin moniin rakennuksiin ja laitoksiin, joita kaupunkiin rakennettiin 1960-luvulta alkaen. Kaupunginteatterin ja kirjaston modernit rakennukset Torirannassa olivat ensimmäisiä kosketuksia taiteeseen. Heinäpäätä vielä uudenkarheine 1970-luvun elementtikerrostaloiheen saattoi olla rakennustaiteellisesti karu, mutta sen kaupunkitila tuntui vakuuttavan kaikkien asukkaiden tasarvoisuutta. Nyt vuonna 2011 hyvinvointivaltion rakennettu ympäristö rapistuu; miten käy sen asukkaiden?

Suhteessa Hietasaaren ja sen asukkaisiin olen tutkijana lopulta ulkopuolinen tarkkailija. Pitkää ajanjaksoa tutkiessani olen saanut kokea, kuinka kymmenien vuosien takaiset tekstit, tapahtumat ja paikat näyttävät vaikeasti tavoitettavina, sirpaleisina ja etäisyyden hämärtäminä. Myös oman kotikaupungin menneisyys on vieras maa, ja ajallinen etäisyys tekee tutuista paikoista vieraita. Toisaalta tutkiessani vain kymmenen vuoden takaista lähihistoriaa kokemus on ollut yhtä hämmäntävä. Informaation paljous ja valmiiden tulkintojen puute ovat pakottaneet kohtaamaan menneisyyden, joka ei ole vielä muuttunut historiaksi. Hietasaarella säilyminen ja tuhoutuminen olivat yhtä aikaa läsnä. Luonnonvoimat ja kulttuuriympäristö ovat siellä jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Kaupunkilaiset ovat jo yli sadan vuoden ajan kulkeneet sinne, kaupungin ja meren rajalle, kohtaamaan itsensä ja haaveensa. Tunnistan itsessäni taipumuksen tarkastella kaupunkia yleisesti ja Hietasaarta erityisesti kaupunkisuunnittelun rationalisoituna, hyvinvointia tuottavana välineenä. Mutta kesäisin kaupunki saarineen ja rantoineen näyttää toisessa valossa, elämyksellisenä ja koskettavana näkyminä.

Kiitokset

Haluan kiittää vastaväittäjäni Taina Syrjämaata viisaista ja näkemyksellisistä kommentteista. Kiitän myös tutkimukseni toista esitarkastajaa Maunu Häyrystä terävistä huomioista ja rakentavista korjausehdotuksista. Erityiset kiitokset haluan osoittaa tutkimukseni ohjaajille Annika Waenerbergille ja Anja Kervanto Nevanlinnalle. Heidän tukensa ja kritiikkinsä olivat korvaamattomia työni monissa vaiheissa. Kiitokset kuuluvat tutkimukseni rahoitta-

jille Jyväskylän yliopistolle, Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitokselle, Alfred Korde-linin säätiön Jyväskylän kaupunkirahastolle ja erityisesti taidehistorian valtakunnalliselle tohtoriohjelmalle, joka mahdollisti työskente-lyni tutkimuksen parissa vuosina 2007–2011. Ilman näiden tahojen tukea tutkimustyöhön paneutuminen ja tutkimuksen valmiiksi saat-taminen ei olisi ollut mahdollista. Kiitän myös Taidehistorian seuraa, joka hyväksyi tutki-mukseni julkaistavaksi sarjassaan.

Lämpimän kiitoksen ansaitsevat ne Hieta-saaren entiset ja nykyiset asukkaat, jotka avasi-vat minulle kotinsa ja huvilansa ja osallistuivat antamiensa haastattelujen kautta tämän tutki-muksen tekemiseen keskeisellä tavalla. Kiitän myös niitä järjestöjä, jotka antoivat minun tutustua toimintaansa ja hallitsemiinsa raken-nuksiin Hietasaarella. Kiitän erityisesti niitä entisiä ja nykyisiä kaupungin viranhaltijoita, jotka haastatteluissa kertoivat minulle omat näkemyksensä Hietasaaren kaupunkisuunnit-telun moninaisista vaiheista. Osoitan lukemat-tomia kiitoksia niille museoiden, arkistojen, kuva-arkistojen, kirjastojen ja kaupungin vi-rastojen työntekijöille, jotka kärsivällisesti aut-toivat minua tutkimusaineiston löytämisessä.

Vielä haluan kiittää kaikkia niitä tutkijakol-legoitani Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitoksella, tohtoriohjelmassa ja ympäri maa-ilmaa, jotka ovat kommentoineet tutkimus-tani sen eri vaiheissa, ja pelotta antautuneet kiinnostaviin keskusteluihin kaikista elämän ja tutkimuksenteon kysymyksistä. Erityiset kiitokset ystäväilleni, heinäpääläisille ja muille, hauskaista seurasta tällä pitkällä matkalla. Lo-puksi kiitän perhettäni ja Pirkkaa väsymättö-mästä tuesta tälle työlle ja sen tekijälle.

1. ESIKAUPUNGIN KULTTUURIPERINTÖ TUTKIMUSKOHTEENA

Ainoat todelliset paratiisit ovat paratiisit, jotka olemme kadottaneet.

Parasta rakennussuojelua on sopiva käyttö.

ESIKAUPUNGISTA KULTTUURIPERINNÖKSI

Tutkimuksen kohde on yksi suomalainen esikaupunki, Oulun Hietasaari, jota tarkastelen lähes 150 vuoden ajanjaksolla. Tämä kapea ja syvä luotaus avaa näkymän suomalaisen pienen mutta kasvavan kaupungin esikaupunkiin. Yhteiskunnan muutosten myötä myös esikaupungeille on kaupunkisuunnittelussa määritelty aina uudet ihanteet, jotka ainakin osittain ovat syrjäyttäneet tieltään vanhat. Suunnittelemattomasti syntyneet esikaupungit tulivat kaupunkisuunnittelun piiriin viimeistään 1900-luvulla. Niitä on kaavoitettu yhä uudelleen tehokkaan kaupunkirakenteen saavuttamiseksi. Tämän seurauksena esikaupungit ovat eläneet jatkuvan muutoksen tilassa. Esikaupungin rakennetun ympäristön historialliset kerrostumat, muutokset ja osittainen tuhoutuminen ovat ilmiöitä, jotka avautuvat kulttuuriperinnön sosiaalisen tuottamisen näkökulmasta. Modernissa esikaupungissa voi havaita paitsi aineellisen ja aineettoman perinnön jatkuvuuksia myös katkoksia. Kaupunkien rakennetun ympäristön ajallisuuden ymmärtämiseksi ympäristö on ajateltava prosesseina, joihin kuuluvat rakennusajankohdan lisäksi aikojen kuluessa tehdyt muutokset. Ajallisuuden huomioiminen tekee tilan käsitteestä kerroksellisen.¹ Myös esikaupungin kulttuuriperinnössä on erotettavissa eri aikakausien kerrostumia.

Tutkimukseni lähtökohtana on Oulun Hietasaari asukkaineen esikaupunkina ja kulttuuriperintönä. Sovellan moniäänisyyden näkökulmaa sosiaalisen todellisuuden ja siten myös kulttuuriperinnön tuottamiseen. Toteutan tämän analysoimalla diskursseja ja asukkaiden subjektiasemia. Tutkimus avaa ulkopuolisen silmin selittämättömänä tai mykkänä näyttäytyvästä kaupungin reuna-alueesta sen kulttuuriperinnön moniäänisyyttä. Analyysiäni on ohjannut ymmärrys esikaupungista ja sen asukkaista luonteeltaan toisaalta kulttuurisena ja aineellisina ja toisaalta diskursiivisina ja henkisinä ilmiöinä.

Valitsemani pitkä 1800-luvun lopulta 1900-luvun lopulle ulottuva perspektiivi johdattaa halustani tarkastella modernin esikaupungin rakennetun ympäristön ja kulttuuriperinnön muotoutumista ajanjaksolla, jolta nykysuomalainen kaupunkiympäristö on suurelta osalta peräisin. Olen lukenut erilaisia Hietasaarta koskevia tekstejä ja tarkastellut esikaupungin tuottamista eri vuosikymmenillä omissa historiallisissa konteksteissaan. Analysoidessani esikaupungin asukkaiden subjektiasemia olen ankkuroinut ihmisten vaihtuvia ja muuttuvia asemia yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin konteksteihinsa.

Tutkimukseni monipuolistaa taidehistoriallista näkemystä kaupunkihistoriasta ja kaupunkisuunnittelun historiasta. Puraan kaupunkihistoriassa ja etenkin kaupunkisuunnittelun historiassa vallinnutta modernistisen diskurssin ja suunnittelijan näkökulman ylivaltaa. Tästä syystä olen analyysissäni erotellut esikaupunkia tuottavista teksteistä sekä modernistisen että romanttisen diskurssin. Tämän kahtiajaon avulla pyrin kuitenkin pitemmälle kohti moniäänistä ja kulttuurista näkemystä

kaupungista, joka on enemmän kuin osiensa summa.

Tutkimuksessani sovellan kulttuuriperinnön monitieteistä ja laajaa näkökulmaa esikaupungin moniäänisyyden haltuunottoon. Kulttuuriperinnön näkökulmasta esikaupungissa keskeistä ovat sen luoneet kulttuurit ja ne muistiprosessit, jotka ovat säilyttäneet ja välittäneet meille esikaupungin merkitykset. Kulttuuriperinnön näkökulma yhdistää kielellisten ja materiaalisten kulttuurin ilmiöiden tarkastelun esikaupungin historiallisissa konteksteissa.

Kulttuuriperinnön ymmärtäminen juuri perintönä nostaa keskeiseen asemaan suhteemme menneisyyteen ja menneisyyden esittämiseen nykyajassa. Herää kysymys siitä, mikä on oma asemamme perinnön vastaanottajina ja vastuumme sen säilyttämisestä jälkeemme tuleville.² Ymmärrys esikaupungista kulttuuriperintönä muodostuu ”aineellisuuksien ja aineettomuuksien, ajallisten jatkuvuuksien ja katkosten, toden ja fiktion jäsentymisestä merkityksellisiksi kokonaisuusiksi.”³ Ero rakennetun kulttuuriympäristön ja aineettoman kulttuuriperinnön välillä näyttäytyy häilyvänä. Usein rakennetun ympäristön merkitykset avautuvat vain siihen liitetyn historian ja muistitiedon kautta.

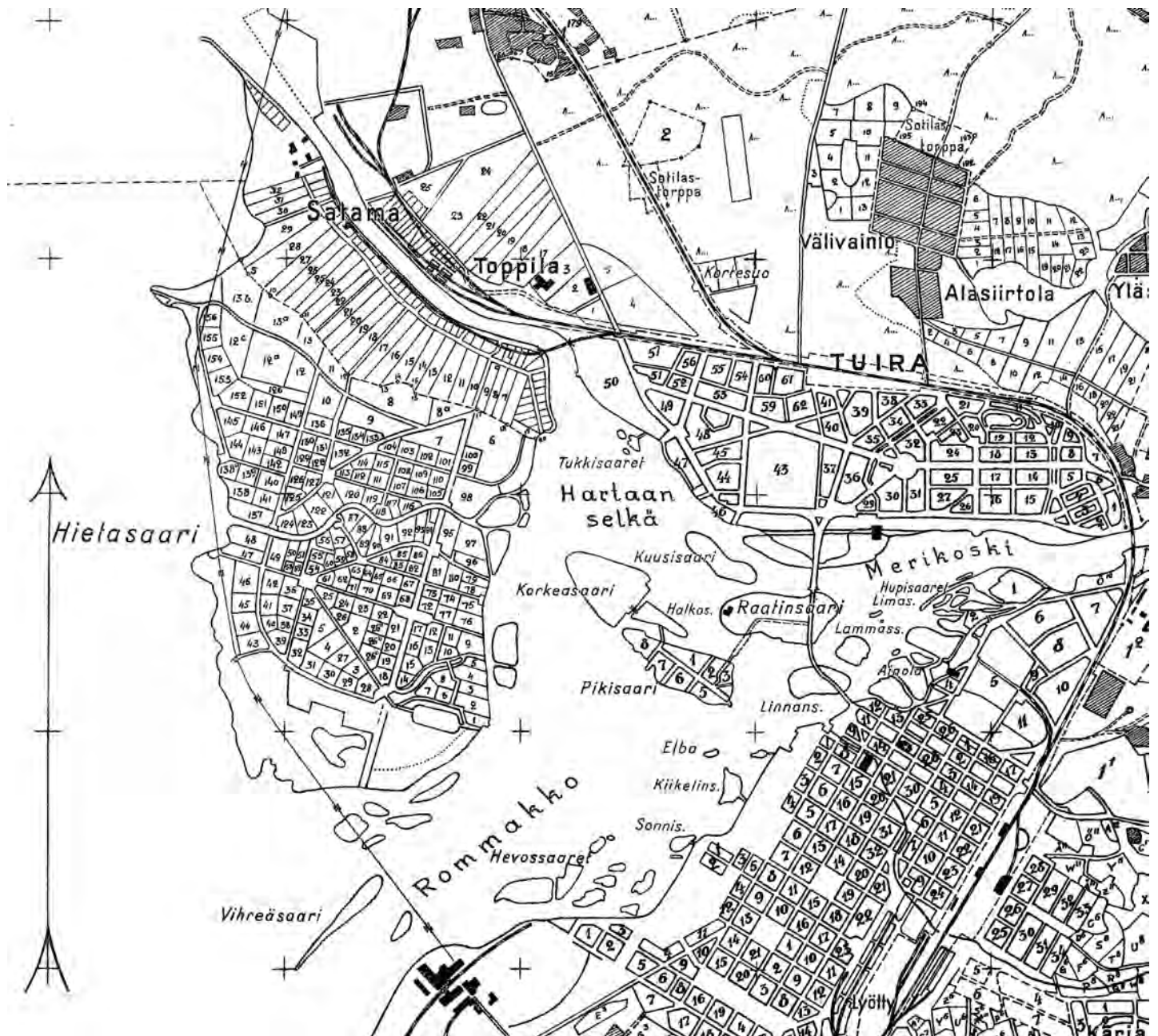
Oulun ”Hietasaaren huvila-alue” liitettiin vuonna 2009 valtioneuvoston päätöksellä Museoviraston valtakunnallisesti merkittävien rakennettujen kulttuuriympäristöjen luetteloon.⁴ Viimeistään silloin siitä tuli myös virallisesti tunnustettua säilytettävää kulttuuriomaisuutta. Matka tähän pisteeseen on ollut pitkä. Ajan kuluessa alueen rakennuskanta on suurelta osin uudistettu tai purettu ja saareen liitetyt merkitykset ovat muuttuneet. Kulttuuriperinnön tarkasteleminen prosessina saa kysymään, mitä lopulta on mahdollista säilyttää. Hietasaari kuten kaikki esikaupungit on muodostunut yleisten yhteiskunnallisten ja erityisten paikallisten olosuhteiden ristipaineessa. Kertomus Hietasaaresta on yksi kertomus suomalaisen esikaupungin vaiheista. Tässä tutkimuksessa Hietasaari toimii laboratorio-

na, jossa tarkastellaan esikaupunkikulttuurin ja esikaupunkisuunnittelun ilmiöitä. Kun Hietasaaren kulttuuriympäristön muodostumista tarkastellaan nykyhetkestä taaksepäin, paljastuu, miten alueen menneisyyden kaikki vaiheet ovat jättäneet jälkensä nykyiseen Hietasaareen tavalla tai toisella.

HIETASAARI – KAUPUNGINOSA JOKA KATOSI

Hietasaari sellaisena kuin se oli aloittaessani tutkimukseni 2000-luvun puolessavälissä oli jo muuttunut siitä, millaisena muistan sen ensimmäisiltä retkiltäni kymmenisen vuotta aiemmin. Tuo suuri ja matala saari oli toki entisellä paikallaan jokisuistossa kaupungin keskustan ja avomeren välissä (Kuva 1). Samalla se oli ikään kuin siirtynyt lähemmäksi kaupunkia. Hietasaareen pääsi nyt kaupungin keskustasta pyörällä uusia 1990-luvun puolivälissä valmistuneita kevyen liikenteen siltoja pitkin kymmenessä minuutissa. Tuo kaupungin keskeinen virkistysalue oli kokenut muitakin muutoksia. Villiintyneiden puutarhojen keskellä seisoneet autiot huvilat ja mökit, jotka pitkään antoivat saarelle sen omalaatuisen tunnelman, oli purettu pois tai kunnostettu. (Kuva 8) Uudet 2000-luvun alussa rakennetut valaistut polut kiertelevät saaren rantoja. (Kuva 9) Ne avasivat aiemmin sulkeutuneelta ja unohdetulta vaikuttaneen alueen kaupunkilaisille uudella tavalla. Saaren merenpuoleisella rannalla sijaitsevaa Nallikarin uimarantaa ja leirintäaluetta kunnostettiin kansainväliset vaatimukset täyttäväksi matkailukohteeksi. Muutoksista huolimatta tuon noin kaksi kilometriä pitkän ja yhden kilometrin levyisen saaren maisemaa hallitsi edelleen tiuha lehtipuuvaltainen metsä, joka peitti näkymät niin merelle kuin rakennuksiinkin.

Kaupunkilaiset ovat tunteneet Hietasaaren vuosisadan vaihteen kesähuvila-alueena, joka liittyi kaupungin vanhojen kauppiassukujen historiaan. Nyt monet alueen rakennuksista olivat kansalaisjärjestöjen hallussa. Aloitta-

Kuva 1. Kartassa vasemmalla näkyvä Hietasaari on noin kaksi kilometriä pitkä ja yhden kilometrin levyinen matala saari Oulujoen suistossa kaupungin keskustan ja meren välissä. Vielä 1800-luvun puolivälissä Hietasaari muodostui kolmesta saaresta, joita kapeat salmet erottivat toisistaan. Näistä pohjoisin oli Toppilansaari, joka erottuu kartassa pitkiin kapeisiin palstoihin jaettuuna alueena saaret mantereesta erottavan Toppilansalmen eteläpuolella. Kartassa Toppilansaaren alapuolella näkyy jo kuivuneen Holstinsalmen erottama Mustasaari ja sen alapuolella Mustansalmen erottama varsinainen Hietasaari. Hieta- ja Mustasaari ovat kuuluneet Oulun kaupungin lahjoitusmaihin kaupungin perustamisesta vuodesta 1605 lähtien. Mustasaaren ja Hietasaaren muodostama kokonaisuus tunnetaan nykyään yleisesti Hietasaaren nimellä. Se on alue, johon tässä tutkimuksessa viitataan nimellä Hietasaari, alue tai saari. Yksityiskohta Oulun kaupunkia vuonna 1944 esittävästä kartasta. (Oulun kaupunki ja Kastelli-Erkkolan suunnitelma-alue. Koottu kaupungin rakennustoimistossa v. 1944.) OUKA.

essani tutkimukseni haastattelemalla saaren asukkaita mikään ei valmistanut minua kuulemaani. Asukkaiden mukaan vain kolmisenkymmentä vuotta aikaisemmin, 1960-luvulla, Hietasaari oli ollut elävä satojen asukkaiden kaupunginosa kauppoineen ja kouluineen. Sain kuulla, että kaikki Hietasaaren asukkaat eivät suinkaan olleet kesäasukkaita tai parempaa väkeä. Asukkaiden kertomuksissa piirtyi esiin saaren historia monimuotoisena esikaupunkina ja työväenasuinalueena. Mitä oli tapahtunut? Mikä oli johtanut kokonaisen kaupunginosan katoamiseen?

Etsiessäni selitystä tähän katkokseen sain perehtyä modernin kaupunkisuunnittelun ja kaupunkien maapolitiikan historiaan. Esiin piirtyi kuva kansainvälisten kaupunkisuunnittelumuotien soveltamisesta Oulun pikkukaupunkimaiseen ympäristöön. Hietasaaren kohtalon ratkaisi vuoden 1969 virkistysalueasemakaava, jonka seurauksena vuokratonit lunastettiin ja alueen asukkaat siirtyivät muualle. (Kuva 7) Hietasaaren asukkaiden kokeman epävarmuuden juuret ovat kuitenkin 1960-lukua syvemmällä. Sodan jälkeisen jälleenrakennusajan historiaan Oulussa kuului kaupungin johdon toteutumaton suunnitelma Hietasaaren muuttamisesta teollisuusalueeksi.

Hietasaaren sosiaalisesti kerrostuneen yhteisön ja sen omintakeisen rakennusperinnön synty on kuitenkin näitä suunnitelmia varhaisempi ilmiö. Ensimmäisen kaupunkisuunnittelua koskeneen kiistan ja keskustelun kohteeksi Hietasaari joutui jo 1910-luvulla, kun lääninarkkitehti Harald Andersin piirsi saarelle moderneista eurooppalaisista kaupunkisuunnitteluihanteista inspiroituneen puutarhaesikaupungin. (Kuva 3) Suunnitelmaan kuuluivat myös Kansankenttä ja -puisto, jotka oli suunnattu erityisesti kaupungin työväestön virkistyspaikaksi. Hietasaaren historia kaupunkilaisten kesäjuhlien ja vapaa-ajanvieton näyttämönä ulottuu kuitenkin aina 1800-luvun viimeisiin vuosikymmeniin. Tuolloin erilaiset kansalaisjärjestöt ottivat saaren rantaniityn omakseen ja alkoivat viettää siellä juhliain.

Saaren kesäasukituksen ja ympärivuotisen esikaupunkiasumisen alku puolestaan sijoittuu 1860-luvun lopulle. Tuolloin ensimmäiset asukkaat muuttivat kaupungin vuokralle tarjoamille tonteille ja alkoivat viljellä maata ja rakentaa asumuksiaan. (Kuva 2) Asukkaiden perässä kaupungin reuna-alueelle seurasi kaupungin järjestys: kunnallistekniikka, palvelut ja kaupunkisuunnittelu. Esikaupunki syrjäytti hitaasti tieltään saaren aiemman käytön kaupunkilaisten hevoslaitumena. Vielä kauempana menneisyydessä erottuu aaltojen huuhtoma saari, joka on vasta noussut merestä kaupungin näköpiiriin.

Seuraan Hietasaaren kaupunginosan ja kaupunkisuunnittelun historiaa kronologisesti 1860-luvulta 1990-luvulle. Tutkimuksen aineistoluvut keskittyvät kaupunkisuunnittelun aktiivisten vaiheiden ympärille. Olen asettanut tarkastelemani rakennetun ympäristön muotoutumisen vaiheet historiallisiin ja yhteiskunnallisiin konteksteihinsa. Jokaisessa näistä vaiheista kudon yhteen kansainvälisiä kaupunkisuunnittelun virtauksia, kansallista lainsäädäntöä, paikallispolitiikkaa, kaupunkisuunnittelua ja kaavoitusta, sanomalehtien kommentteja ja asukkaiden näkemyksiä. Sama kuvio toistuu jokaisessa luvussa kunkin historian vaiheen ominaislaadun synnyttämine variaatioineen samalla, kun liitän aineiston laajempiin yhteyksiinsä. Samalla tarkastelen Hietasaaren esikaupungin moniäänistä muotoutumista kulttuuriperinnöksi.

TUTKIMUSKYSYMYKSET JA KESKEISET KÄSITTEET

Tutkimuskysymysten kautta avaan ja analysoin modernin esikaupungin kulttuuriperinnön syntyä, muutoksia ja välittymistä. Tulkiten Hietasaarta ja siihen liittyviä kertomuksia ja tekstejä kulttuuriperinnön, modernin rakennusperinnön, esikaupungin ja esikaupungin asukkaiden käsitteiden kautta. Samalla tarkoitukseni on tarkentaa näiden käsitteiden sisältöjä ja luoda niille uusia tulkintoja, his-

toriallisia kerroksia ja sovelluskohteita. Lähtökohtanani ovat esikaupunki ja sen asukkaat ja käyttäjät. Kysyn, mitkä tahot tuottivat Hietasaarta esikaupunkina ja kulttuuriperintönä 1860-luvulta 1900-luvun lopulle ulottuvalla tutkimusjaksolla ja millä tavalla se tapahtui. Toinen tähän liittyvä kysymykseni kuuluu, millaisia olivat ne roolit tai asemat, joita Hietasaaren asukkaille samassa prosessissa tarjottiin. Ja millaisia olivat ne asemat, joita asukkaat itse itselleen ottivat? Se, millaiset ulkopuolelta annetut roolit tai käsitykset itsestämme kaupunkilaisina perimme ja omaksumme, on myös osa esikaupungin kulttuuriperintöä.

Tutkimukseni lähtökohta ja kysymyksenasettelu perustuvat ajatukselle todellisuuden ja tiedon sosiaalisesta rakentumisesta.⁵ Tässä ajattelutavassa moderni esikaupunki asukkaineen henkisenä ja aineellisenä kulttuuriperintönä on ihmisten sosiaalisen ja kielellisen todellisuuden luomus. Sen merkitykset muodostuvat ja avautuvat meille vain ajattelun, kielen ja keskustelun kautta. Samoin kaikki esikaupunkia ja sen asukkaita koskeva tieto ja totuudet ovat kytköksissä kunkin historiallisen hetken olosuhteisiin ja ihmisten muuttuviin näkökulmiin.

Tarkastelen esikaupungin todellisuutta sellaisena kuin se ilmenee puhutussa ja kirjoitetussa kielessä. Esikaupungin sosiaalisen todellisuuden kääntöpuoli on sen aineellinen todellisuus, joka ilmenee inhimillisenä kulttuurina ja rakennettuna ympäristönä. Kaupungin materiaallinen ympäristö ja siitä kerrotuissa kertomuksissa sille annetut merkitykset ovat kokonaisuus, jossa toista ei ole mielekästä tarkastella ilman toista. Kaupungin reuna-alueena esikaupunki on jatkuvan muutoksen tilassa, ja se on saanut toimia tilana, johon on heijastettu näkyjä kaupungin tulevaisuudesta. Hietasaaren rakennettu kulttuuriympäristö on pääosin kaikkien kaupunkilaisten saavutettavissa. Toisin kuin kaupungin keskusta, joka on kaikille kaupunkilaisille tuttu, Hietasaari esikaupunkimaisena alueena, eräänlaisena kaupungin ja luonnon välitulana, voi jäädä

mykäksi ja selittämättömäksi ilman siihen eri aikoina liitettyjen merkitysten ja kertomusten tuntemista.

Tässä mielessä tutkimuksellani on kaksi yleisöä.⁶ Toisaalta kirjoitan akateemiselle yhteisölle, jota esikaupungin kaltaisen marginaalialueen kulttuuriperinnön määrittelyn ja säilyttämisen kysymykset kiinnostavat. Toisaalta pyrin tekemään Hietasaaren esikaupunkia käsitettäväksi niille kaupunkilaisille, jotka jakavat kokemukseni ympäristön nopean muutoksen aiheuttamasta hämmennyksestä. Lopputuloksena on tieteellinen kertomus, jonka tavoite on paitsi välittää oma tulkintani menneisyydestä myös saada lukijan mielikuvi- tus liikkeelle. Tutkimuksen tuloksena kulttuuriperintö hahmottuu prosessina, jossa tutkija ja aineisto, nykyaika ja menneisyys käyvät loppumatonta keskustelua.⁷

Kulttuuriperintö

Moniäänisyyden näkökulma avaa kulttuuriperinnön käsitteen keskustelulle ja uusille tulkinnoille. Laajan määritelmän mukaan kulttuuriperintö on ihmisen toiminnan seurauksena syntyntä henkistä ja aineellista perintöä.⁸ Kulttuuriperintö ei siis ole vain yksityisesti tai julkisesti omistettua kulttuuriomaisuutta. Kulttuuriperintö näyttäytyy myös menneisyyden tulkintaan ja esittämiseen kytkeytyvänä prosessina, jossa eri tahot tuottavat esikaupungille kulttuurisia merkityksiä. Näiden lisäksi kulttuuriperintö voi olla myös keksittyjä perinteitä, joissa tiettyä tulkintaa menneisyydestä käytetään tarkoitushakuisesti esimerkiksi kansallisen historiankirjoituksen tai kaupungin imagon luomisen välineenä.

Modernin maailman ja kaupungin ilmiönä esikaupungit voi määritellä osaksi modernia kulttuuriperintöä ja rakennusperintöä. Modernin yhteiskunnan tuotteina, joskaan ei läheskään aina arkkitehtuuriltaan modernistisina, esikaupungit asettuvat jännitteeseen suhteeseen modernin ja modernismin käsitteisiin sellaisina kuin ne on taidehistoriallisessa kaupunkihistoriassa ja kaupunkisuunnitte-

lun historiassa ymmärretty.⁹ Tässä yhteydessä määrittelen suomalaisen modernin rakennusperinnön 1850-luvulta nykyaikaan yltäväksi yhteiskunnan modernisoitumiseen ja kaupunkien kasvuun liittyväksi ilmiöksi.

Arkkitehtoniselta tyyliltään modernistisia esikaupunkien asuinalueita ja lähiöitä alettiin Suomessa rakentaa kasvavissa määrin vasta toisen maailmansodan jälkeen. Tällöin uudet modernistiset kaupunkisuunnittelun ihanteet johtivat vuosisadan alun esikaupunkisuunnittelun uudelleenarviointiin. Myös Hietasaaren historiassa on havaittavissa kaupunkisuunnittelun kolme aaltoa¹⁰, joista ensimmäinen edustaa 1900-luvun alun modernia esikaupunkisuunnittelua ja toinen vuoden 1945 jälkeistä arkkitehtuurin modernismia. Vuosisadan lopulle paikantuva kolmas aalto näyttytyy kahteen edelliseen verrattuna jälkimodernina ja hajanaisena. Siinä on havaittavissa modernistisen kaupunkisuunnittelun saaman kritiikin vaikutukset.

Tarkastelen esikaupunkia siellä asuneiden, vaikuttaneiden ja sitä käyttäneiden asukkaiden ja kaupunkilaisten kulttuurien tuotteena. Ymmärrän kulttuurin laajasti henkisenä ja aineellisenä inhimillisenä toimintana. Katson, että osia siitä voi tarkastella erillisinä, joskin keskenään vuorovaikutuksessa olevina kulttuureina. Ymmärrän kulttuurit sisäisesti ristiriitaisina ja muutoksenalaisina toiminnan ja merkitysten tuottamisen kenttinä.¹¹ Hietasaaren esikaupungin synty ja muutokset ovat ainakin porvarillisen kesähuvilakulttuurin, työväenkulttuurin, keskiluokkaisen huvilaesikaupunkikulttuurin ja kaupunkilaisten vapaa-ajan vieton moninaisten kulttuurien tuote. Yhdessä nämä kulttuurit ovat tuottaneet Hietasaaren. Nämä kaikki ovat tuottaneet omanlaistaan rakennettua ympäristöä kesähuviloista ympäri vuoden asuttaviin mökkeihin ja uimarantoihin. Kulttuurit puolestaan ovat oman historiallisen ja yhteiskunnallisen tilanteensa tuote. Kaupunkilaisten uudet sukupolvet muokkaavat ja tulkitsevat kulttuurien jälkeensä jättämän aineellisen ja henkisen perinnön aina uudestaan.

Kysyn, millaista esikaupunkia asukkaineen suomalaisen yhteiskunnan muutos säätyyhteiskunnasta luokkayhteiskunnaksi, hyvinvointivaltioksi ja viimein jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi on tuottanut. Kysymystä ohjaa ymmärrys siitä, että vuodenaikojen vaihteluun liittyvät kaupunkielämän rytmit ja arki – asuminen työ ja vapaa-ajanvietto – ovat esikaupunkikulttuurin ytimessä. Asukkaat ja heidän elämäntapansa edustavat kaupunkikulttuurin pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Huolimatta sijainnistaan saarella Hietasaaren tiiviit yhteydet kaupunkiin tekivät siitä enemmän esikaupungin kuin eristyneen saariyhteisön kaltaisen.¹²

Käsitteenä kulttuuriperintö sisältää ajatuksen kollektiivisesta omistajuudesta. Kulttuuriperintö ei ole vain yksilöiden, sukujen tai valtioiden omaisuutta, vaan erilaisten ihmisryhmien, kansojen ja laajimmillaan koko ihmiskunnan yhteistä perintöä.¹³ Tämä yhteisomistajuus ei ole ristiriidaton. Erityisesti rakennetun kulttuuriympäristön kohdalla on kysymys myös maan ja rakennusten juridisesta omistajuudesta, taloudellisesta arvosta ja niiden periytymisestä tai myymisestä omistajalta toiselle. Tämä tilanne luo helposti ristiriitoja kulttuurihistoriallisesti arvokkaan rakennuksen yksityisen omistajan ja yhteiseksi miellettyä kulttuuriperintöä ja yleistä etua vaalivan viranomaisen välille. Toisaalta ristiriita voi syntyä myös, jos yksityinen asukas haluaa säilyttää omistamansa rakennuksen, jonka säilymistä kaupunkisuunnittelussa tehdyt päätökset eivät tue.

Esikaupungeissa tilanne on usein kärjistynyt, sillä kaupungin kasvu nostaa maan arvoa keskustan lähialueilla ja luo paineita sellaiselle maankäytölle, joka olisi tehokkaampaa kuin vanha, usein vaatimaton ja matala rakentaminen. Näissä tilanteissa poliittiset ja kaupunkisuunnittelun ratkaisut on usein tehty taloudellisten arvojen pohjalta ja kulttuurihistorialliset arvot ovat jääneet toiseksi. Hietasaarella, missä kaupunki on omistanut kaiken maan ja asukkaat ovat rakentaneet rakennuksen kaupunkin vuokratonteille, syntyi erityisiä

jännitteitä. Kaupungin etu maanomistajana ja yksityisten ihmisten edut talonomistajina ja asukkaina ovat joutuneet ristiriitoihin useita kertoja tutkimuksen kattamalla yli sadan vuoden ajanjaksolla. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen Hietasaaren esikaupungin ja sen asukkaiden asema muuttui merkittävä tavalla. Tutkimuksessani tarkastelen Hietasaaren rakennetun ja aineettoman kulttuuriperinnön muotoutumista, säilymistä ja tuhoutumista tässä jännitteisessä tilanteessa.

Moniäänisyys

Käytän moniäänisyyden käsitettä pohtiessani Hietasaaren esikaupungin rakentumista aineistossa monien erilaisten tekstien verkostona. Lähtökohtanani on Mihail Bahtinin käyttämä käsite *raznorezie*, joka vapaasti käännettynä merkitsee eripuheisuutta. Bahtinin näkemyksen mukaan yksi kansallinen kieli voi sisältää lukemattomia sosiaalisia murteita. Hänen mukaansa jokaisella yhteiskunnallisella ryhmällä, sukupolvella ja jopa jokaisella päivällä ja tunnilla on omat kielensä. Bahtin käytti vertauksena markkinatorin puolijulkista tilaa selvittääkseen moniäänisyyden roolia tilana, jossa erilaiset sosiaaliset murteet vuorovaikuttavat dialogissa. Moniäänisyyden käsite on tulkittu sellaisen kansalaisyhteiskunnan vertauskuvaksi, jossa ihmisillä on mahdollisuus tuoda yksityiset huolenaiheensa julkisuuteen.¹⁴ Toisaalta sen voi tulkita myös kakofoniana, jossa monet äänet ovat läsnä yhtä aikaa, mutta johon sisältyvä keskinäisen ymmärryksen ja dialogin mahdollisuus ei välttämättä toteudu.

Moniäänisyyden käsitettä on myös kritisoitu kaunokirjallisuudelle tyyppillisten kielellisten muotojen soveltamisesta elämään, jolla on myös aineellinen puolensa.¹⁵ Kenties vaikeasti tavoitettavaa todellisuutta parempi sovelluskohde moniäänisyyden käsitteelle on tutkimuksen kirjoittaminen. Tässä tutkimuksessa tuon esille asukkaiden, poliitikkojen, suunnittelijoiden ja sanomalehtien toimittajien äänet. Näissä teksteissä kohtaavat eri vuosikymmenten ihmiset, erilaiset maailmanku-

vat, kielenkäytön tavat ja ristiriitaiset intressit. Esittämällä suhteellisen pitkiä suorja lainauksia teksteistä pyrin antamaan tilaa tekstien omalle äänelle. Kun historialliset dokumentit alistetaan analyysille, ne menettävät helposti oman elämänsä. Valitsemallani esitystavalla haluan säilyttää lukijalle jotain aineiston elämyksellisyydestä.

Bahtinin moniäänisyyden käsitteen soveltaminen kaupunkitilaan avaa tulkinnan siitä, miten jokaisella ihmisryhmällä, sukupolvella ja jopa jokaisella hetkellä voi olla oma kaupunkitilansa yhdessä ja samassa maantieteellisessä sijainnissa. Moniäänisyys tässä mielessä mahdollistaa myös tulkinnan, jonka mukaan kaupunki on kokemus, jota on lähes mahdotonta jakaa tai välittää muille. Kuten Bahtin asian ilmaisee, ”tässä pisteessä, jossa nyt sijaitsen, ei tällä ainutlaatuisella hetkellä, tässä ainutlaatuisessa paikassa, tässä ainutlaatuisessa olemisessä, ole ketään muuta.”¹⁶ Vaikka tunnistan yksilöllisen kokemuksen merkityksen, tutkimukseni kohdistuu merkityksiin, jotka tuotetaan yhteisöissä.

Käytän moniäänisyyttä vertauskuvallisessa mielessä, en kieli- tai kirjallisuustieteellisenä käsitteenä. Rajoituksistaan huolimatta kulttuuriperinnön moniäänisyyden käsite auttaa ymmärtämään kaupunkitilan ja myös esikaupungin moninaisuuden lähteitä. Mielestäni kaupunkitila moniäänisenä diskursiivisena ilmiönä on periaatteessa jaettavissa, vaikka osallistujien erilaiset lähtökohdat ja heidän käyttämänsä kieli asettavat yhteisymmärrykselle rajansa. Oman tulkintani mukaan kaupunkitila on se, mitä jaamme toisten ihmisten kanssa joko kielellisesti tai käytäntönä ja kokemuksena. Kaupungin paikat sen sijaan ovat henkilökohtaisia kokemuksia tilasta. Niiden välittäminen muille onnistuu vain kielen ja ajattelun kautta. Kaikilla meillä on kokemuksia ja muistoja paikoista, mutta niiden kanssa olemme pohjimmiltamme aina yksin. Yksilöllisen kokemuksen ja jaetun todellisuuden jossain määrin paradoksaalinen suhde on myös modernin esikaupunkielämän ytimessä.

Kaupunkitilan moniäänisyys toisaalta kunakin hetkenä toteutuvana näkökulmien moninaisuutena ja toisaalta ympäristöön historiallisesti kerrostuneena ilmiönä haastaa ajatuksen kulttuuriperinnön yhtenäisyydestä ja pysyvyydestä. Moniäänisyyden ajatus sovellettuna kulttuuriperintöön kiinnittää huomion kulttuurien väliin eroihin myös yhden maan, kaupungin tai kaupunginosan sisällä. Sovelletuna rakennettuun perintöön moniäänisyyden ajatus ohjaa huomion kulttuuriympäristölle annettujen merkitysten moninaisuuteen. Säilytettävän rakennetun kulttuuriympäristön määrittely on Suomessa osa kaupunkisuunnittelua ja siten poliittisesti ohjattua asiantuntijavalmisteluun perustuvaa toimintaa. Ajatus universaalista ja yhteisesti omistetusta kulttuuriperinnöstä pikemminkin häivyttää eroja, vaikka sen yhtenä päämääränä on erityiseksi tai edustavaksi määritellyn rakennetun perinnön säilyttäminen. Kysyn, mikä on virallisesti valikoidun ja määritellyn kulttuuriperinnön suhde siihen laajempaan elettyyn ja koettuun kulttuuriperintöön, jota ihmiset kantavat mukanaan.

Esikaupunki ja esikaupungin asukkaat

Jossain kaupungin keskustan ja sitä ympäröivän maaseudun ja luonnon välissä sijaitsee vyöhyke, joka ei kuulu selkeästi mihinkään niistä. Tuota kaupungin ja luonnon siirtymävyöhykettä on kutsuttu esikaupungiksi. Tähän on myös päättynyt yksimielisyys esikaupungin luonteesta. Esikaupunkia on yritetty määrittellään kautta, mitä se ei ole. Se ei ole varsinaista kaupunkia, ei koskematonta luontoa eikä todellista maaseutua. Silti esikaupungissa on piirteitä näistä kaikista.

Erilaiset esikaupungit olivat osa jo esimodernien kaupunkien rakennetta. Asukkaat rakensivat usein vaatimattomat asumuksensa linnoituskaupunkien, kuten Viipurin, linnoituslaitteiden ulkopuolelle.¹⁷ Määrittelyä karttavasta luonteestaan huolimatta esikaupungit ovat olleet myös suomalaisten modernien kaupunkien erottamattomia osia. Historiallisesti modernien

länsimaisten esikaupunkien synty painottui 1800-luvun jälkipuoliskolle. Kyseessä on ollut merkittävä kulttuuri-ilmiö, joka on perustavanlaatuisella ja peruuttamattomalla tavalla muokannut kaupunkiympäristöä ja elämää siellä. Kaupunkien kasvun myötä esikaupungeista on kasvanut pinta-alaltaan ja asukasmäärältään kaupungin keskustaa suurempia kaupunginosia. Myös suomalaisten kaupunkien esikaupungistuminen on omalla pienimuotoisella tavallaan osa samaa kansainvälistä kehitystä. Osana kaupungistumisen jatkuvaa prosessia kasvavien kaupunkien esikaupungit ovat syntensä jälkeen olleet jatkuvassa muutoksessa. Kaupunkien kasvaessa myös esikaupungit ovat voineet sulautua kaupunkiin tai siirtyä edemmäksi ja niiden maankäyttö, rakennuskanta ja asukkaat ovat voineet muuttua useita kertoja. Muutoksen lisäksi esikaupungeissa on myös jatkuvuutta. Esikaupunki on ollut suurelle joukolle suomalaisia kaupunkilaisia asuinyhteisö, virkistysalue, työpaikka tai läpikulkureitti.

Koko olemassaolonsa ajan moderni esikaupunki on kiehtonut ja kauhistuttanut ihmisiä. Se on innoittanut ja kerännyt ympärilleen kasvavan määrän tekstejä, suunnitelmia, kertomuksia, muistitietoa ja kuvia niin politiikan, kaupunkisuunnittelun, median, taiteen kuin kaupunkilaistenkin tuottamina. Näissä teksteissä esikaupunki on yleensä näyttäytynyt laadukkaana asuinpaikkana tai luonnonläheisenä virkistysalueena. Esikaupunkia näkymänä ja elämyksenä lähestyville se on näyttäytynyt maalauksellisena kaupunkikuvana, luonnollisena asuinyhteisönä tai elämyksiä tarjoavana virkistäytymispaikkana kaupungin rasituksista kärsiville. Hyvinvointia tuottavan esikaupungin kääntöpuolena on ollut suunnittelematon esikaupunki, jonka hallitsematon leviäminen on etenkin kaupunkisuunnittelun näkökulmasta uhannut kaupungin järjestystä. Esikaupunkia on toisaalta käsitelty niin kaupunkikulttuurin kuin luonnonympäristön rappionkin ilmentymänä. Toisaalta esikaupunki on voitu tulkita luonnon ja kulttuuriympäristön parhaat puolet yhdistäväksi idylliksi.¹⁸

Hietasaaren merenpuoleiselta rannalta avautuu avara merellinen näkymä. Kaupungin puoleinen ranta on suurelta osin tiheän lehtometsän peitossa. Nallikarin uimaranta on se osa Hietasaarta, jonka monet kaupunkilaiset tuntevat parhaiten. Marjo Väisänen.

Kuva 2. Yksityiskohta G.W. Liljebladin vuonna 1889 piirtämästä Hietasaarta ja Toppilan tilaa esittäneestä kartasta. (Karta öfver Uleåborgs stad jämte underlydande holmar samt endel af Toppila, Tuira, Schröder och Laanila hemmanes egor. Uprättad år 1889 af G. Wilh. Liljeblad.) OKA.

Hietasaaren synty saarena oli pitkäkestoisten luonnonilmiöiden seurausta. Hietasaaret, ”sandöar”, mainittiin jo kruunun 1600-luvun alussa kaupungille luovuttamien maiden luettelossa. Saaret olivat syntyneet Oulujoen hitaasti kasatessa hienoa hiekkaa joen suistoon. Toinen saarten syntyyn vaikuttanut voima oli maankohoamisilmiö, joka yhä saa vesirajan vetäytymään noin sentin vuodessa. Jos itse Hietasaari syntyi hiljalleen, oli saaret mantereesta erottavan Toppilansalmen synty sitäkin dramaattisempi. Marraskuussa 1724 jatkuvien sateiden ja äkillisesti pakastuneen sään vuoksi supputulva tukki Oulujoen suun nostaen tulvan, joka peitti osan kaupungista alleen. Seitsemän päivää myöhemmin vesimassat puhkaisivat itselleen uuden reitin merelle Toppilansalmen lävitse. Salmesta, joka oli aikaisemmin ollut vaatimaton puro, tuli syvä voimakkaasti virtaava salmi. Vähitellen uuden salmen rannalle siirrettiin myös kaupungin satama entisiltä sijoiltaan mataloilta Hahtiperältä kaupungin keskustan tuntumasta. Krimin sodan jälkeen vuonna 1854 lääninarkkitehti Johan Oldenburg jakoi salmen rannat pitkiin kapeisiin tontteihin. Näille tonteille porvarit rakensivat kaupungin ensimmäiset kesähuvilat. Toppilansalmen rannat kuuluivat vuoteen 1910 saakka Oulun kauppaseuran omistuksessa olleeseen Toppilan tilaan, minkä jälkeen tila siirtyi kaupungin omistukseen. (Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993. OKA.)

Nykyään yleisesti Hietasaarena tunnettu alue koostui vielä 1800-luvun puolivälissä kolmesta erillisestä saaresta. Pohjoisesta alkaen Toppilansaaren erotti mantereesta Toppilansalmi. Toppilansaaren puolestaan erotti Mustasaaresta Holstinsalmi ja Mustasaaren Hietasaaresta Mustasalmi. Hietasaaren Vihreäsaaresta erotti vielä Johteensalmi. Myöhemmin 1900-luvulla Holstinsalmi mataloitui ja selkeä raja Toppilansaaren ja Mustasaaren väliltä katosi. Ihmisten miellissä ero säilyi kauemmin, ja osaksi sataman vaikutuksesta Toppilansalmen rannat ymmärrettiin pitkään Hietasaaresta erillisenä alueena. Nykyään on yleistä kutsua Toppilansalmen etelärannalta Vihreäsaaren öljysataman portille ulottuvaa aluetta Hietasaareksi. OKA.

Kuva 3. Lääninarkkitehti Harald Andersinin vuonna 1916 laatima ”Asemakartta Hieta- ja Mustasaarelle”. (Arkkitehtitoimisto Harald Andersin. Oulussa lokakuussa 1916 Harald Andersin. OKA.) Kaava-alue ulottui pohjoisessa Holstinsalmen uomaan, joka perinteisesti erotti Mustasaaren Toppilansalmen alueesta. Toppilan tila, jolla myös satama sijaitsi, tuli kaupungin omistukseen vasta vuonna 1910. Saaren etelärannalla laidunmaina pidetyille alaville niityille arkkitehti oli piirtänyt toteutumatta jääneen Kansanpuiston aukioineen, vesiaiheineen ja kaartelevine kujineen. Puuryhmien sijoittaminen kujien varsille olisi tarjonnut kulkijoille vaihtelevia näkymiä yli kokoontumisiin ja peleihin käytettävien ruohokenttien. OKA.

Kuva 4. Piirtämässään kahdessa maankäyttöehdotuksessa Andersin tarkasteli Hietasaaren asemaa osana kaupungin kokonaisuutta. Arkkitehti ennakoi saaren liittämisen silloilla mantereeseen. Sataman läheisyys uhkasi arkkitehdin mukaan saaren luonnetta huvila- ja puistoalueena. ”Ehdotus A. edellyttää sataman Toppilan salmen päässä, Näin ollen tulisi tähän seutuun syntymään tehdas ja satama-alue /violetilla merkitty/ raiteineen, makasiineineen y. m. Molemmin puolin /punaisella ja vihertiällä merkitty/ tulisi sijoittaa työmiehille sopivia asunto-tontteja ja tiheämpään asuttuja alueita vasta lähemmäksi Tuiran asemaa. Musta- Hietasaari jäävät silloin syrjään ja soveltuvat huvila-alueiksi, pienviljelijöitä varten y.m. samanlaatuisiin tarkoituksiin. Tämä alueiden sijoittelu ehdotus A. onkin ollut määrävänä laatiessani asemakaavaluonnosta Hieta- ja Mustasaarien asuttamista varten.” Andersinin toisessa ehdotuksessa B. Hietasaari oli tehdas- ja varastoaluetta. Sen sijaan Tuiran puolella kaupunginsairaalan tontti ja Merikosken pohjoisranta oli merkitty puistoksi. ”Jos tarkastetaan ehdotusta B. on siinä vientisatama ajateltu Toppilansalmeen ja tuontisatama Rommakkoon. Silloin jakautuisivat tehdas ja varastoalueet sekä Toppilaan että Rommakkoon ja jos rautatielinja ajatellaan vedetyksi yli Hieta- ja Mustasaaren tulisi sinnekin suunnitella varastoalueita, jolloin alueiden käyttö tulisi kokonaan toisenlaiseksi.” (Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. Hietar-Mustasaaren uudelleenjärjestämisehdotus, Oulun kaupunki, rahatoimikamari DIIK:7. OKA.)

B.

- Asuintontteja vanhalta kaupungissa
- Tehdas ja varaitontteja vanhalta kaupungissa
- Puistoalueita
- Asuintontteja uudella kaupungissa
- Tehdas ja varaitontteja uudessa kaupungissa

Kuva 5. Helsingin kaupungin asemakaava-arkkitehdin Bertel Jungin laatima Tuiran ja Alalaanilan asemakaava vuodelta 1914 edusti aikansa moderneja kaupunkisuunnitteluihanteita. Muun muassa Helsingin Eiran asemakaavatyössä (1908) kunnostautunut Jung näki myös Tuirassa paikan elegantille huvila-alueelle. Puurivien reunustamat suorat kadut saivat usein päätteekseen julkisen rakennuksen. Merikosken silloilta alkunsa saavan pääkadun varrella oli varakkaiden kookkaita huvilatontteja. Työväen huomattavasti pienemmät tontit oli sijoitettu kaava-alueen laiduille. Jokiranta oli varattu teollisuustonteiksi, ja siihen oli tehty varaus tulevan voimalaitoksen kanavaa varten. Alueen olemassa oleva suunnittelemattoman epäsäännöllinen rakennuskanta ei saanut kaavassa armoa. Asemakaava edellytti lähes kaikkien talonmistajien siirtävän rakennuksensa uusiin kaavan mukaisiin paikkoihin. (Oulun kaupungin Tuiran ja Alalaanilan tilan järjestämisehdotus. Helsingissä 1914 Bertel Jung. OKA.)

Kuva 6. Oulun kaupungin yleiskaava-arkkitehti Ossian von Konowin laatima vuonna 1968 valmistunut luonnos Suur-Oulun yleiskaavaksi perustui näkemykselle Oulusta Pohjois-Suomen kasvukeskuksena. Suurissa linjoissaan suunnitelma jatkoi vuoden 1952 yleiskaavan näkemystä kaupungin kasvusta. Vuoden 1968 suunnitelman maankäyttömallia vuodelle 1982 hyödynnettiin liikenteen yleissuunnitelman laatimisessa. Se kelpuutettiin myös lähes sellaisenaan mukaan kaupunginvaltuuston 2.1. vuonna 1978 hyväksymään yleiskaavalliseen suunnitelmaan vuosille 1978–1982. (Yleiskaavallinen suunnitelma 1978–1982. Maankäyttö 1982 ja 2000. Oulun yleiskaavoitus. 18.6.1971. OUKA.)

OULUN YLEISKAAVOITUS
MAANKÄYTTÖ 1982 JA 2000

MASTERPLAN OF OULU
LANDUSE 1982 AND 2000

- Asuntoalueet 1982 111 130 henk.
- Asuntoalueet 2000 169 000 henk.
- Muu rakennettu kaupunkialue 1982
- Muu rakennettu kaupunkialue 2000
- Pääkatu tai -tie ja liittymä
- Rautatie

- Residential area 1982, 111 130 inh.
- Residential area 2000, 169 000 inh.
- Built area for other purposes 1982
- Built area for other purposes 2000
- Mainstreet or -road and junction
- Railroad

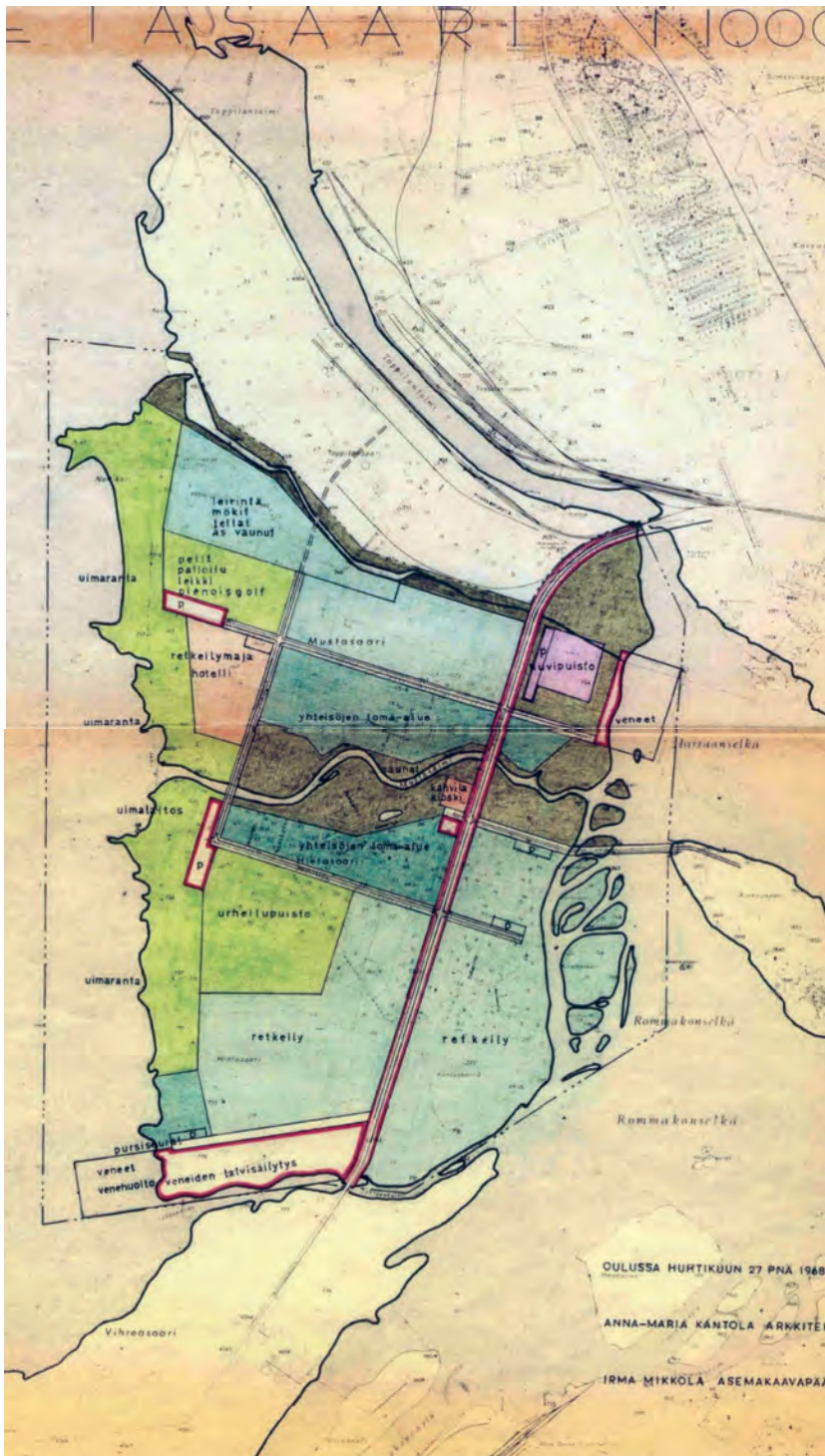

Mittakaava 1 : 100,000
Scale

OULUN KAUPUNKI
RAKENNUSVIRASTO
KAAVOITUSOSASTO
PLANNING DIVISION
OF THE CITY BUILDING
DEPARTMENT

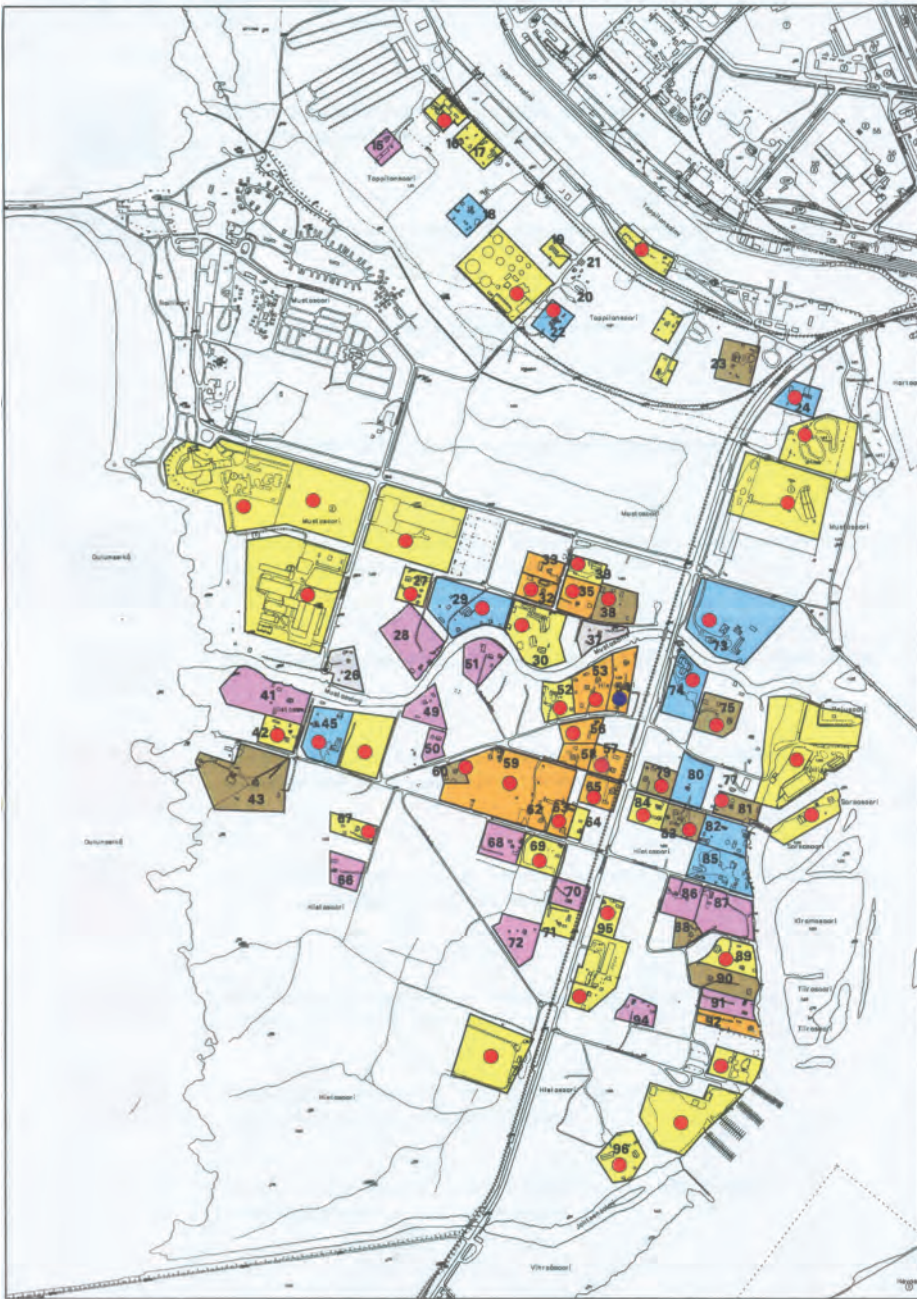
14

18. 6. 71

Kuva 7. Vuoden 1969 Hietasaaren asemakaavan rinnalle laadittu käyttötarkoitukskaavio osoitti, miten pohjois-eteläsuuntainen leveä Hietasaarentie välitti liikennettä Vihreäsaaren öljysatamasta Toppilaan. Kaavoittaja suhtautui kuitenkin kielteisesti suunnitelmaan rakentaa rautatie Hietasaaren poikki Toppilasta Vihreäsaaren öljysatamaan. Liikenteen oli tarkoitus noudattaa entisiä tiesuuntia siten, että autoliikenne johdettaisiin Hietasaarentietä pitkin, josta se haarautuisi Holstinsalmentielle ja Vaaskiventielle. Siltayhteys keskustasta Korkeasaaren ja Pikisaaren kautta Hietasaareen oli samalla paikalla kuin Andersinin suunnitelmassa mutta tällä kertaa autoliikenteelle suunniteltuna maantiesiltana. Yhteys keskustaan esitettiin rakennettavaksi jatkamalla Korkeasaaren kärkeen tulevaa Raatintietä sillalla Pöllisaaren kautta Hietasaareen. Suuret paikoitusalueet Nallikarissa ja Mustansalmen etelärannalla odottivat omilla autoillaan saapuvia kaupunkilaisia ja turisteja. Puisto- ja retkeilyalueelle jäivät tiet oli tarkoitus muuttaa jalankulkijoille tarkoitetuiksi puistokäytäviksi. Pursiseuroille oli varattu tilaa koillisrannalta ja Johteensalmen länsipäästä. (Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OUKA.)

Kuva 8. Pro Hietasaari -projektin toimenpidekohteita esittävä kartta vuodelta 1997. OUKA.

	Suojeltavat (sr-2) rakennukset, jotka omistaa vuokramies ja pitkäaikainen maanvuokrasopimus on tehty.
	Kuten edellä, mutta pitkäaikainen maanvuokrasopimus on tekemättä.
	Ei suojelurakennukset, jotka omistaa vuokramies ja maanvuokrasopimus on tehty.
	Kuten edellä, mutta maanvuokrasopimus on tekemättä.
	Suojeltavat (sr-2) rakennukset, jotka kaupunki on myynyt projektin aikana ja pitkäaikainen maanvuokrasopimus on tehty.
	Kaupungin omistamat suojeltavat (sr-2) rakennukset, joita ei ole myyty.
	Voidaan säilyttää (sr-3) rakennukset, jotka kaupunki on myynyt projektin aikana ja maanvuokrasopimus on tehty.
	Kaupungin omistamat (sr-3) rakennukset, jotka on vuokrattu viiden vuoden huoneenvuokrasopimuksella.
	Kaupungin omistamat (sr-3) rakennukset, joissa on voimassa vanha huoneenvuokrasopimus.
	Kaupungin omistamat ei säilytettävät rakennukset, joissa on lyhytaikainen huoneenvuokrasopimus.
	Kaupungin omistamat ei säilytettävät heikkokuntoisuuden vuoksi tyhjiillään olevat rakennukset.

Kuva 9. Hietasaaren vuoden 1999 asemakaava sisälsi neljä uutta keyyen liikenteen siltaa, jotka ylittivät Mustansalmen. Niihin liittyi ulkoilureittien verkosto, joka kierteli saaren rantoja. Yhdessä jo vuoden 1916 asemakaavasta peräisin olleiden kujien kanssa uudet pyörätiet tekivät Hietasaaresta entistä helpommin saavutettavan. (Yksityiskohta kaupunginvaltuuston 25.10.1999 hyväksymästä asemakaavakartasta. OUKA.)

Kaupungin ja sen esikaupunkien suhde on ollut molemminpuolisen ja osin vastentahtois-
sen riippuvuuden sävyttämä. Mutta kun esi-
kaupungit kerran on hyväksytty kaupunkiin
kuuluviksi, niiden arvostus kaupunkilaisten
parissa on kasvanut. Niistä on tullut halut-
tuja ja arvostettuja alueita. Esikaupunkeihin
liittynyt maan arvonnousu on tehnyt niistä
poliittisten valtakamppailujen, kaupunkisuun-
nittelun ja kiinteistöspekuloinnin pelikenttiä.
Asukkaiden osuus etenkin varhaisten esikaup-
punkien käsityövaltaisessa rakentamisessa on
ollut huomattava. Asukkaat ja heidän kult-
tuurinsa ovat muokanneet esikaupunkien rak-
ennettua ympäristöä perustavanlaatuisella
tavalla. Virkistyskäytön ja vapaa-ajan vieton
osalta esikaupunkien elämään osallistuiivat
kaupunkilaiset laajemminkin. Ennen kaikkea
asukkaidensa mukaan esikaupunkialueita on
määritelty työvänesikaupungeiksi, kesähuvi-
la-alueiksi ja puutarhaesikaupungeiksi tai vir-
kistyskäyttäjiensä mukaan kansanpuistoiksi ja
virkistysalueiksi.

Suomalaisten kaupunkien esikaupungeissa
oli enemmän sääntönä kuin poikkeuksena,
että esikaupunkien asukkaat rakensivat ta-
lonsa kaupungin omistamille vuokratonteille.
Tämä antoi osaltaan esikaupungeille väliaikai-
suuden leiman. Asemakaavoittamattomalla
maalla sijainneita esikaupunkitontteja alettiin
suomalaisissa kaupungeissa yleisesti myydä
asukkaille vasta vuoden 1943 jälkeen.¹⁹ Mil-
loin pitkät, milloin lyhyemmät vuokrasuh-
teet kaupunkiin ovat tuoneet oman värinsä
esikaupunkien asukkaiden elämään. Asumi-
nen esikaupungissa on puolestaan leimannut
asukkaansa milloin yhteiskuntaa ylläpitäviksi
mallikansalaisiksi milloin kaupungin järjes-
tystä uhkaaviksi hallitsemattomiksi joukoiksi.
Asukkaat ovat etsineet selviytymiskeinoja ja
joutuneet itse määrittelemään omaa asemaan-
sa tässä jännitteisessä tilanteessa.

Taidehistorian tutkimuskohteena suoma-
lainen 1800-luvun jälkipuoliskolta toiseen
maailmansotaan ulottuvalla ajanjaksolla
syntynyt esikaupunki on ollut haastava. Tai-

dehistorian perinteiset käsitteet kuten taide,
kaupunkirakennustaide tai arkkitehtuuri eivät
yksin ole riittäneet ottamaan haltuun tai selit-
tämään tyhjentävästi esikaupungin kompleksi-
suutta. Kaupunkisuunnittelun näkökulma on
dominoinut tutkimusta ja jättänyt varjoonsa
kaupunkikulttuurien ja asukkaiden näkökul-
mat. Esikaupunki asukkaidensa ja laajemmin
kaupunkilaisten kollektiivisena tuotoksena on
sopinut huonosti malliin, jossa kaupunkia, sen
osia tai rakennuksia on tarkasteltu suunnitteli-
ja-arkkitehti-taiteilijan teoksina.²⁰ Asukkaiden
näkökulman mukaanotto antaa tutkimukselle
tilaisuuden esikaupungin historian tarkas-
telemiseen alhaalta ylöspäin. Samalla se luo
näkökulman, jossa asukkaiden mikrotason ja
kaupunkisuunnittelun ja lainsäädännön ylei-
semmän tason tarkastelu vuorottelevat.

Monumentteja, arkkitehtuurin huippukoh-
teita tai vaikuttavia näkymiä etsinyt katse ei ole
ongelmitta löytänyt kohteita esikaupungin ar-
kisesta, ajoittain suunnittelemattomasta ja pie-
nipiirteisestä maisemasta. Sen sijaan, että esi-
kaupunkia lähestyttäisiin arkkitehtuurina, sitä
on hedelmällistä lähestyä kulttuuriperinnön
tai kulttuuriympäristön käsitteen lisäksi juuri
maisemana. Luontoa, maaseutua ja kaupunkia
on kutakin erikseen lähestytty tutkimuksessa
maiseman käsitteen kautta. Maisema on voitu
ymmärtää paitsi kuvallisesti esitettyinä tai kir-
joitettuna myös elettyinä.²¹ Esikaupunkia voi
tulkita arkisena, jokapäiväisen elämän tuot-
tamana maisemana. Tavanomaisuuden mer-
kitykset eivät kuitenkaan ole aina ilmeisiä.²²
Myös esikaupungin maisemalla on historian-
sa, ja sen visuaalisten piirteiden tulkinta avaa
uusia merkityksiä. Jatkossa olisi kiinnostavaa
pohtia perinteisten maisemien välimaastoon
sijoittuvan esikaupungin suhdetta suomalai-
sen kansallisen maisemakuvaston rakentumi-
seen.

Nykysuomessa ”esikaupunki” kaupungin
reuna-aluetta merkitsevänä käsitteenä on
käynyt harvinaisemmaksi. Sen on korvannut
sana ”lähiö”, jonka O.-I. Meurman lanseerasi
teoksessaan *Asemakaavaoppi* vuonna 1947.²³

Vaikka lähiö nykyään herättää mielikuvan kerrostalovaltaisesta asuinalueesta, Meurman ei itse antanut sanalle tällaista erityismerkitystä. Modernissa kaupunkisuunnittelussa lähiö on kuitenkin vakiintunut merkitsemään usein teollisesti rakennettua toisen maailmansodan jälkeistä asuinaluetta, jossa eri toiminnot kuten virkistyskäyttö, palvelut ja liikenne on pyritty eristämään asumisesta omille alueilleen. Varhaisten, etenkin suunnittelemattomasti syntyneiden esikaupunkien tyypillisinä piirteinä sitä vastoin on pidetty erilaisten toimintojen sekoittumista. Esikaupungit ja lähiöt on mahdollista erottaa paitsi eriaikaisina ilmiöinä myös kaupunkirakenteen historiallisina kerroksina: esikaupungit sijaitsevat kaupungin keskustan välittömässä läheisyydessä ja lähiöt puolestaan kaupunkirakenteen uloimpana renkaana. Tutkimuksessani käytän sanaa ”esikaupunki”, koska se on nimitys, jota aikalaiset käyttivät ilmiöstä sen syntyajankohtana. Venyttän esikaupungin käsitettä historiallisesti tarkastelemalla Hietasaarta esikaupunkina myös toisen maailmansodan päättymisestä 1900-luvun loppuun.

Määriteltäessä kaupungin reuna-alueiden modernia rakennusperintöä on Suomessa rajaa esitetty vedettäväksi toiseen maailmansotaan.²⁴ Näin sodan jälkeiset arkkitehtoniselta tyyliltään modernistiset lähiöt kuuluvat moderniin rakennusperintöön, kun taas ennen sotaa rakennetut puutalovaltaiset esikaupunkialueet ovat osa kaupunkien vanhempaa rakennusperintöä. Välittömästi sodan jälkeen rakennetut puutalovaltaiset tyyppitaloalueet asettuvat näiden kahden välimuodoksi. Esikaupungistuminen ja lähiöiden rakentaminen ovat kuitenkin osa samaa kaupunkien kasvun ja yhteiskunnan modernisaation jatkumoa. Tällä perusteella tarkastelen myös vanhempia esikaupunkeja osana modernia rakennusperintöä.

Ilmiöinä ja käsitteinä kaupunki ja esikaupunki ovat kietoutuvat toisiinsa. Esikaupungin määrittelyä väistävää olemusta on pyritty vangitsemaan esimerkiksi viittaamalla kaupungin hallinnollisten rajojen ulkopuolisiin alueisiin.

Kuitenkin esikaupunkimaista asutusta on ollut myös kaupungin omistamalla ja hallinnoimalla maalla.²⁵ Kun hallinnollisesti kaupunkien ulkopuolella alkunsa saaneita kaupunginosia liitettiin kaupunkiin, eivät niiden esikaupunkimaiset piirteet välttämättä kadonneet pitkään aikaan mihinkään.

Suomalaisia esikaupunkeja vertaillen lähestynyt Tauno Perälä on todennut esikaupungin käsitteen monimerkityksisyyden. Hietasaaren kaltaisten kaupungin omistamalla maalla sijainneiden ja alusta lähtien kaupungin alueeseen kuuluneiden esikaupunkien synnyn taustalla oli kuitenkin yhteisiä piirteitä. Näiden esikaupunkien rakentumisen taustalla oli tilanne, jossa kaupungin perustamisen yhteydessä myönnettyistä suhteellisen laajoista lahjoitusmaista vain pieni osa oli asemakaavoitettu. Loput kaupungin omistamat maat olivat metsinä, yhteislaitumina ja osa kaupunkilaisien vuokraamina viljelyspalstoina, niittyinä ja peltoina. Ei ollut harvinaista, että asema-kaavan ulkopuolisille kaupungin omistamille maille myös rakennettiin asuntoja joko luvalla tai ilman.

Vaikuttaa siltä, että vielä 1800-luvun jälkipuoliskolla vallitsi, niin kaupungin hallinnossa, yksittäisten kaupunkilaisten joukossa kuin oikeuslaitoksessakin hyvin vaihtelevia käsityksiä siitä, kenelle näiden kaupungin omistamien mutta usein asemakaavoittamattomien ”takamaiden” käyttöoikeus kuului, ja minkälainen toiminta siellä oli sallittua.²⁶ On todennäköistä, että etenkin pikkukaupungeissa vakiintuneet maankäytön tavat elivät suhteellisen pitkään rinnan lakien säätämisen maankäytön ohjauksen ja valvonnan kanssa. Tämä loi esikaupunkeihin tilanteita, joissa yksityisessä ja julkisessa käytössä olleet tilat loimituivat suunnittelemattomasti.

Mielestäni tarkasteltaessa esikaupunkia kulttuuriperintönä esikaupungin määritelmää voi lähestyä myös toisin. Lähtökohtani mukaisesti en määrittele sen enempiä esikaupunkia kuin kaupunkiakaan objektiivisin, mitattavin kriteerein. Katson, että sosiaalisen todelli-

suuden ilmiönä moderni esikaupunki alkoi olemassaolonsa silloin, kun kaupunkilaiset ottivat sen käyttöönsä ja sen asukkaat alkoivat uskoa olevansa kaupunkilaisia ja elävänsä esikaupungissa. Tutkimuksessani etsin tuota modernin esikaupungin syntyminen hetkeä Hietasaaressa lukemalla 1800-luvun puolenvälin jälkeen Oulussa kirjoitettuja tekstejä ja etsimällä niistä merkkejä kaupunkikulttuurin muutoksista.

Tarkastelen Hietasaaren esikaupungin asukkaiden subjektiasemia ja niiden historiallisia muutoksia. Esikaupungin asukkaat eivät tutkimuksessani ole mikään pysyvä tai yhtenäinen ryhmä. Sen sijaan, että esikaupungin asukkuus olisi pysyvä identiteetti, ymmärrän sen yhtenä mahdollisena roolina tai subjektiasemana, josta käsin ihminen voi toimia tai puhua. Se on myös asema, jota monet tahot ovat määritelleet. Määritelmäni mukaan esikaupungin asukkaat ovat myös kaupungin asukkaita ja kaupunkilaisia. Lisäksi heillä on myös muita yhteiskunnallisen aseman, sukupuolen tai ammatin tuomia rooleja, jotka vaikuttavat heidän asemiinsa asukkaina.

Asukkaan asema on kiinnostava, koska siinä ihminen usein sitoutuu kodiksi kokemaansa paikkaan taloudellisesti, kulttuurisesti ja tunteiden tasolla. Esikaupungin asukkuus yhdistää suurta ihmisjoukkoa, mutta siihen mahtuu runsaasti sisäisiä eroja. Samalla se on asema, joka on historian kuluessa muuttunut ja jota määritellään koko ajan uudelleen. Esikaupungin arjen käytäntöjä, kuten asumista ja vapaa-ajan viettoa, on mahdollista tarkastella merkittävänä luokka- ja sukupuolierojen tuottamisen tapoina.²⁷ Asukkaiden ja esikaupungin suhde on kaksisuuntainen. Asukkaat rakentavat esikaupunkia aineellisesti ja kertomuksissaan, mutta samalla esikaupunki muokkaa heitä. Esikaupunkien asukkaiden asemat rakentuvat jännitteisessä jatkumossa, jonka toisessa päässä on suunnittelun esikaupungin hyvin sopeutunut asukas ja toisessa kaupungin ja yhteiskunnan rajojen ulkopuolella elävä syrjäytynyt ihminen.

Elisa El Harouny on tutkinut Raahan ja Porvoon vanhojen puukaupunkien asukkaiden suhdetta elinympäristöönsä. Hän toteaa suojeltujen puukaupunkien kaupunkirakenteen saavan merkityksensä juuri asukkaiden elämäntavoista, jotka edustavat kaupunkilaisen sukupolvelta toiselle ulottuvaa jatkuvuutta. Parhaimmillaan puukaupunki asukkaineen muodostaa kokonaisvaltaisen prosessin, joka mahdollistaa kulttuuriympäristön suojelun ja huolehtivan ylläpidon. Tämä taas vahvistaa myös asukkaiden kokonaisvaltaista ympäristösuhdetta. Käytännössä niin puukaupunkien materiaalisuuden autenttisuuden kuin perinteisen elämäntavankin säilyminen ovat pitkälti asukkaiden asenteiden ja menettelytapojen varassa. El Harounyn mukaan huolehtiessaan ympäristöstään ihminen huolehtii myös itsestään. Tästä syystä myös rakennetun kulttuuriperinnön suojelussa tulisi keskittyä ihmisten ja rakennusten välisen suhteen hoitamiseen.²⁸ Tässä tutkimuksessa pohdin esikaupungin asukkaiden suhdetta niin materiaalisuuden kuin henkisen kulttuuriperinnön säilymiseen tilanteissa, jotka ovat huomattavasti moniulotteisempia kuin suojeltujen puukaupunkikeskustojen tapauksessa.

Moderni kaupunkisuunnittelu

On todennäköistä, että maailmassa olisi esikaupunkeja myös ilman modernia kaupunkisuunnittelua. Modernia kaupunkisuunnittelua sen sijaan olisi vaikea kuvitella ilman esikaupunkikysymystä. Esikaupunkien ja kaupunkisuunnittelun historia liittyvät yhteen erottamattomalla tavalla. Myös Suomessa ensimmäiset moderneista kaupunkisuunnittelun ihanteista innostuneet arkkitehdit käänsivät 1800-luvun loppupuolella katseensa kaupunkien keskustojen ruutukaava-alueiden ulkopuolella levittäytyville seuduille, jossa heitä näyttivät odottavan ennennäkemättömät haasteet ja mahdollisuudet. Näistä haasteista pienin eivät olleet esikaupunkien asukkaat.

Kansainvälisesti esikaupunkikysymys synnytti Ebenezer Howardin (1850–1928)

puutarhakaupunkiaatteen, Camillo Sitten (1843–1903) innoittamat romanttiset kaupunkivisiot ja Le Corbusierin (1887–1965) näyt loputtomiin jatkuvasta säteittäin laajenevasta kaupungista.²⁹ Suomessa kaupunkisuunnittelun kansainvälisiä ajatuksia sovellettiin innokkaasti paikallisten olosuhteiden pienuudesta huolimatta. Vuosisadan vaihteessa Bertel Jung (1872–1946), Eliel Saarinen (1873–1950) ja kumppanit laativat ensimmäisiä moderneja asemakaavoja suomalaisten kaupunkien esikaupungeille.³⁰ Seuraavassa sukupolvessa O.-I. Meurman (1890–1994) kehitti lähiöteoriaansa samoin puutarhakaupunkiaatteen ja kansainvälisten esikuvien pohjalta. Samassa hengessä Heikki von Hertzenin (1913–1985) pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme: asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavakysymyksissä* (1946) etsi toteuttamismahdollisuuksia modernille suomalaiselle ihanneesikaupungille, joka 1950- ja 60-luvuilla sai aineellisen muotonsa Espoon Tapiolassa.³¹

Tästä huolimatta toisen maailmansodan jälkeen kasvavissa määrin suomalaisten kaupunkisuunnittelijoiden ja rakennusteollisuuden ihanteiksi nousivat Le Corbusierin ja hänen hengenheimolaistensa innoittamat ajatukset urbaanista ja tehokkaasta kaupungista ja esikaupungista.³² Viimeistään 1970-luvulta alkaen esikaupunkisuunnitteluun vaikuttivat yleisen edistysuskon ja modernistisen kaupunkisuunnittelun osakseen saama kritiikki. Kestävän kehityksen vaatimus ympäristön ja asukkaat paremmin huomioon ottavasta suunnittelusta toi uusia ajatuksia esikaupunkien kehittämiseen. Muodikkaat ajatukset kaupungin imagon merkityksestä sen vetovoimaisuudelle veivät suunnittelijoiden huomion myös kaupungin reuna-alueille ja joutomaille.³³ Tutkimuksessani tarkastelen sitä, miten nämä esikaupunkisuunnittelun vaihtuvat ihanteet ovat näkyneet Hietasaaren rakennetussa ympäristössä ja sen asukkaiden elämässä.

Modernille kaupunkisuunnittelulle on ollut tyyppillistä pyrkimys suunnitella kaupungin eri toiminnoille omat erilliset alueensa.³⁴ Myös

esikaupungeissa asuinalueet, teollisuusalueet ja virkistysalueet on pyritty erottamaan toisistaan. Tästä huolimatta ajatus esikaupungin kaksinaisesta olemuksesta toisaalta asuinalueena ja toisaalta virkistysalueena tai ainakin ajatus näiden alueiden läheisyydestä on elänyt modernissa esikaupunkisuunnittelussa. Puistojen ja virkistysalueiden suunnittelussa ovat kohdanneet kaupunkisuunnittelun toisaalta taiteelliset ja esteettiset ja toisaalta rationaaliseen mitattavaan hyvinvointiin tädänneet tavoitteet. Virkistysalueiden suunnittelussa voi nähdä myös yhteiskunnan pyrkimyksen kasvattaa kansalaisiaan tervehenkiseen virkistytymiseen, vaikka samat alueet ovat antaneet mahdollisuuden myös vapautumiseen ja kaupungin sääntöjen rikkomiseen.³⁵ Tarkastelen Hietasaaren esikaupunkia myös siltä kannalta, miten eri käyttötarkoitukset ja käyttäjät ovat asettuneet alueelle toisaalta arjen käytännöissä ja toisaalta erilaisissa suunnitelmissa.

1900-luvulla moderni kaupunkisuunnittelu Suomessa ammattimaistui ja sai pysyvän lain säätelämän instituution aseman.³⁶ Aija Staffansin mukaan kunnalliseen itsehallintoon, edustukselliseen poliittiseen päätöksentekoon ja sen valtuuttamaan asiantuntijavalmisteluun nojaava suomalainen kaupunkisuunnittelu on ollut lähtökohdiltaan vahva.³⁷ Käytän sanaa ”kaupunkisuunnittelu” viitatessani poliittisesti ohjattuun maankäytön suunnitteluun ja sanaa ”kaavoitus” viitatessani kaavojen laatimiseen teknisinä ja joissain tapauksissa juridisesti sitovina dokumentteina. Käytännössä ero kaupunkisuunnittelun ja kaavoituksen välillä on häilyvä.

Näkemyks suomalaisesta kaupunkisuunnittelusta avoimena poliittisesti ohjattuna demokraattisena toimintana on myös kyseenalaistettu. Raine Mäntysalo ja Kaj Nyman ovat kiinnittäneet huomionsa maankäyttö- ja rakennuslain (1999/132)³⁸ ääneen lausuttuihin ja ääneen lausumattomiin tarkoituseriin, jotka heidän mukaansa ovat johtaneet patologiseen tai lain tavoitteiden vastaiseen ajatteluun ja toimintaan kaupunkisuunnittelussa. Perus-

syy tähän on heidän mukaansa lain määrittelyissä kaavan kahdessa tehtävässä. Nämä ovat toisaalta tulevan maankäytön suunnittelu ja toisaalta maanomistajan taloudellisten etujen ajaminen.³⁹

Modernia kaupunkisuunnittelua Aalborgissa Tanskassa 1970- ja 80-luvuilla tutkinut Bent Flyvbjerg on todennut, miten kaupungin poliittiset ja taloudelliset valtarühmittymät ovat 1900-luvulla hallinneet kaupunkisuunnittelua ja pystyneet ajamaan kaavoituksessa läpi omia, joskus varsin lyhytjännitteisiä tavoitteitaan.

Kaupunkisuunnittelijoiden tehtäväksi on jäänyt tehtyjen päätösten rationalisointi eli sen perustelevuus, miksi tietyllä tavalla toimiminen on rationaalista ja kaupungin yleisen edun mukaista. Näin vallanpitäjillä on ollut valta myös määrittellä se, mikä on oikeaa tietoa ja rationaalista toimintaa.⁴⁰ Tästä näkökulmasta myös modernistista esikaupunkidiskurssia on mielekästä tarkastella sosiaalisesti tuotettuna, kontekstisidonnaisena ja historiallisesti muuttavana.

Stephen V. Ward on tarkastellut kaupunkisuunnittelun historiaa Britanniassa 1890-luvulta 1990-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla. Ward analysoi kaupunkisuunnittelua ideoiden, politiikkojen ja vaikutusten yhteispelinä, jossa kaupunkisuunnittelun ideat muuttuivat politiikoiksi (*policies*), kun ne sulautuivat yhteen valtion virallisten toimintaohjelmien kanssa 1940-luvulle mentäessä.⁴¹

Kaupunkisuunnittelu on ollut yksi keskeinen tekijä esikaupunkien kulttuuriperinnön tuottamisessa ja muokkaamisessa. Uusi maankäyttö- ja rakennuslaki tuli voimaan vasta tutkimusjakson lopulla vuonna 1999, ja näin ollen Hietasaaren suunnittelu perustui vanhempaan lainsäädäntöön. Sama tarkoitusperien kaksijakoisuus on leimannut myös tätä edeltänyttä kaupunkisuunnittelua. Pohdin sitä, miten maankäytön suunnittelun ja maanomistajan edun vastakkainasettelu toteutuu Hietasaaren kaupunkisuunnittelussa. Erityisesti olen kiinnostunut kaupunkisuunnittelun ja asukkaiden keskinäisistä suhteista. Olihan

kaupunkisuunnittelulla paitsi vahva taipumus määrittellä esikaupunkien asukkaiden asemaa myös tuottaa kuvauksia ihanneasukkaista suunnittelemlle alueille. Arvioin Hietasaaren asukkaiden yrityksiä ja mahdollisuuksia osallistua asuinalueensa suunnitteluun erilaisissa historiallisissa tilanteissa.

Enemmän kuin kaupunkisuunnittelun tai kaupunkitilan tuottamisen valtasuhteiden analyysistä sinänsä olen kiinnostunut maankäytön suunnittelun ja maanomistuksen mahdollisista vaikutuksista Hietasaaren kulttuuriperintöön. Esikaupungin aineellisen ja henkisen kulttuuriperinnön synty ja välittyminen, sen säilyminen ja katoaminen ovat osia rakennetun ympäristön muotoutumisen pitkäkestoista prosessia, jossa moderni kaupunkisuunnittelu on yksi merkittävä tekijä.

AINEISTO

Tutkimuksen käsittelemän ajanjakson pituudesta ja ilmiön monitahoisuudesta johtuen käyttämäni tutkimusaineisto on monipuolista, sirpaleista ja yhteismitatonta. Yhteisenä tekijänä tekstejä ja kuvia valitessani olen pitänyt sitä, että ne liittyvät Hietasaaren esikaupunkina ja kulttuuriperintönä tai selittävät niihin liittyviä ilmiöitä. Kun luen näitä moninaisia lähteitä, en tavoittele yksiselitteistä tietoa Hietasaaresta. Tavoitteeni on pikemminkin tiheä kuvaus tai tulkinta tutkimuksen kohteesta. Niin arkistolähteitä kuin muistitietoa tulkittessani etsin ehdottoman varman tiedon sijaan hedelmällistä tietoa, joka auttaa ymmärtämään esikaupunkia ja sen asukkaita.⁴² Monipuolisen tutkimusaineiston käytön tarkoituksena on asettaa tutkimuksen kohde ristivalotukseen, joka tuo valoon sen aiemmin varjoon jääneitä puolia. Seuraavassa esittelen käyttämistäni aineistoista haastatteluja, lakitekstejä, arkistoaineistoja, sanomalehtitekstejä, valokuvia, taidetta sekä kirjallisuutta.

Arkistoaineisto

Arkistoaineistosta pääasiallisena lähteenä ovat olleet kunnallishallinnon tuottamat asiakirja- ja suunnitelma-aineistot. Arkistoaineisto on suurelta osin peräisin Oulun kaupungin-arkistosta. Se koostuu tutkimusjaksoni alun, 1800-luvun jälkipuoliskon, osalta muun muassa Oulun kaupungin raadin, maistraatin ja erityisvaliokuntien tuottamista, Hietasaarta, esikaupunkeja ja laajemmin kaupunkisuunnittelua koskevista teksteistä, lähinnä kokousten pöytäkirjoista ja kirjeenvaihdosta sekä Hietasaaren palstojen vuokralaisten luetteloista. Lähteenä 1900-luvulta ovat lähinnä kaupungin toimielinten (kaupunginvaltuuston, kaupunginhallituksen, rahatoimikamarin, valiokuntien ja myöhemmin kaupunginhallituksen) pöytäkirjat, päätösesitykset ja lausunnot. Aineiston laajuuden vuoksi viittaan etupäässä Oulun kaupungin kunnalliskertomuksiin.

Jo 1800-luvun loppupuolella esikaupunkien asukkaat lähestyivät kirjeitse vetoomuksen, vaatimuksin tai muistutuksin niitä kaupungin elimiä, joiden he arvelivat hoitavan asiaansa. Asukkaat myös toimittivat kaupungille pyydettyjä lausuntoja. Kirjeitä kaupungille lähetivät niin yksittäiset asukkaat kuin asukkaiden erilaiset yhteenliittymätkin ja myöhemmin yhdistykset. Hietasaaren asukkaiden ja Oulun kaupungin välisessä kirjeenvaihdossa on kyse varsin pitkästä lähdesarjasta, joka valottaa osapuolten välisiä suhteita eri vuosikymmeninä.

Kaupunkisuunnittelu on tuottanut Hietasaaresta runsaasti kartta-aineistoa. Näiden karttojen tarkoituksena ei kuitenkaan ole yksin kuvata kohdettaan. Suunnitelmina niillä on omat erityispiirteensä ja niiden suhde toteutuneeseen ympäristöön on moniulotteinen. Vanhempaa kartta-aineistoa edustaa Toppilaa ja Hietasaarta vuonna 1889 esittävä kartta. Hietasaaren vuoden 1916 asemakaavaprosessista aineistoon kuuluu lääninarkkitehti Harald Andersinin (1883–1936) laatima asemakartta, havainnekuvia, kaavan perusteluja, kaavakuvauksia, lausuntoja ja vastineita kaavasta tehtyihin muistutuksiin.

Toisen maailmansodan jälkeen asema- ja yleiskaavoituksen tueksi laadittiin kasvavassa määrin tutkimuksia ja selvityksiä. O.-I. Meurmanin ja Aarne Ervin (1910–1977) laatima vuoden 1952 Oulun yleiskaavan julkaistu versio oli jo varsin laaja teksti. 1960-luvulle tullessa asemakaavoihin kirjatun informaation määrä kasvoi entisestään. Vuoden 1969 Hietasaaren asemakaavan laati Oulun kaupungin kaavoitusarkkitehti Anna-Maria Kantola. Asemakaavakartta oli suurikokoinen, tiheästi painettu ja vaikeasti tulkittava dokumentti. Asemakaavan perustelut ja vastaukset, joita asemakaavaosasto antoi kaavan johdosta tehtyihin muistutuksiin, olivat itse karttaa otollisempia analyysin kohteita.

Hietasaaren vuoden 1999 asemakaavassa kaavoitusprosessiin kuuluneen ympäristövaikutusten arvioinnin sivumäärä erilaisine liitteineen, lausuntoineen ja inventointiraportteineen nousi useisiin satoihin. Rakennusviraston alaisen kaavoitusosaston lisäksi Hietasaarta koskevia tekstejä laativat muun muassa kaupungin suunnittelu- ja talouspalvelut, kaupungin kiinteistötoimi, ympäristöviranomaiset ja maakuntamuseo.

Lainsäädäntö

Lainsäädännöllisesti Hietasaari on kuulunut Oulun kaupunkiin aina kaupungin perustamisesta alkaen. Oulun kaupunki on tutkimuksen kattamalla ajanjaksolla omistanut siellä kaiken maan. Hietasaarella on periaatteessa noudatettu sitä kaupunkisuunnittelua koskevaa lainsäädäntöä, mikä kulloinkin on ollut voimassa kaupungin alueella. Käytännössä kaupungin laidalla on voitu soveltaa vaihtelevia menetelytapoja. Suomalaisesta esikaupunkeja koskevasta lainsäädännöstä tarkastelen erityisesti vuoden 1962 lakia vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa (1962/218) valmisteluprosesseineen.⁴³ Tätä lakia sovellettiin Oulussa ainakin Hietasaaren ja Tuiran esikaupunkeihin, ja sen merkitys molempien alueiden rakennetulle ympäristölle ja asukkaille oli huomattava. Muuhun lähinnä maankäyt-

töä, rakentamista ja kulttuuriperinnön säilyttämistä säätelevään lainsäädäntöön viittaa tarpeen tullen.

Rakennusinventoinnit

Oulun yliopiston arkkitehtiosaston opiskelijat tekivät 1980-luvun alkupuolella opintoihinsa kuuluneina harjoitustöinä rakennusinventointeja muutamista Hietasaaren rakennuksista. Inventointimenetelminä olivat paikan päällä tehdyt havainnot, valokuvaaminen ja rakennusten käyttäjien haastattelut. Tämä monin tavoin epätasainen aineisto on kiinnostavaa, koska se välittää asukkaiden ja inventoijien käsityksiä rakennusten säilymisedellytyksistä. Inventointilomakkeita ja niihin kuuluvaa kuvamateriaalia säilytetään arkkitehtuurin historian laboratorion arkistossa Oulussa.

Pohjois-Pohjanmaan museo toteutti vuonna 1992 Hietasaarella järjestelmällisen rakennusinventoinnin vuonna 1992, jota käytettiin tausta-aineistona vuoden 1999 asemakaavaa laadittaessa. Inventointiin kuuluivat arkistotutkimus, kenttätyöt ja kohteiden arvoluokitus. Tulokset on julkaistu raportissa *Topilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992* (1993). Paitsi tutkimuksen lähteenä inventointiraportti on kiinnostava myös tutkimuskohteena siihen sisältyvien keskenään ristiriitaisten elementtien vuoksi. Museon koostamien inventointitietojen lisäksi raporttiin on kirjattu kiinteistöviraston ylläpito-osaston ja rakennusviraston talosuunnitteluosaston yhdessä laatima Hietasaaren rakennusten kuntoinventointi, johon liittyivät rakennusten säilyttämistä tai purkamista koskevat toimenpide-ehdotukset.

Muistitieto

Asukkaiden asemaa esikaupungin kulttuuriperinnön rakentamisessa ja säilyttämisessä lähestyn asukkaiden itsensä kautta. Tekemäni teemahaastattelut ja muu säilynyt muistitieto kertovat asukkaiden itse itselleen rakentamisen subjektiasemien luonteesta. Tutkimuksen kuluessa tärkeäksi näkökulmaksi nousi haas-

tateltavien tapa tulkita menneitä tapahtumia ja omaa asemaansa suhteessa niihin. Tällaista menneisyyden tulkintaa kutsun muistitiedoksi. Ymmärrän muistitiedon yksilön tiedollisena rakennelmana, joka kertoo kertojan tavasta ajatella ja ymmärtää maailmaansa. Näin tutkimuksen kohteiksi nousevat paitsi tutkittava aikakausi ja tutkijan oma aika myös kertojan tavat ymmärtää omaa aikaansa ja tutkijan aikalaisten tavat ymmärtää mennyttä.⁴⁴ Tarkastelen asukkaiden kertomuksia myös historiankäytön näkökulmasta epävirallisena historiana, jota asukkaat ylläpitävät ja uusintavat kaupungin virallisen historiankirjoituksen ulkopuolella.⁴⁵ Kertomuksina menneisyydestä haastateltavien kertomuksilla saattoi olla useita tarkoituksia. Saman kertomuksen merkitykset voivat vaihdella kuulijasta riippuen.

Analysoimani kertomukset ovat syntyneet haastattelutilanteissa vuorovaikutuksessa minun ja haastateltavien välillä. Samalla ne ovat osittain irronneet sen hetken vuorovaikutustilanteesta ja tuoneet siihen mukaan menneisyyden tilat ja ihmiset.⁴⁶ Hietasaaren asukkaiden kertomukset tuottavat siten menneisyyden esikaupunkia nykyajassa omista lähtökohdistaan. Kertomuksillaan asukkaat rakentavat kadonneita tiloja ja yhteisöjä, joihin osalla oli nostalginen kotiin kaipuun sävyttämä suhde.⁴⁷

Valitsemastani muistitiedon lähestymistavasta johtuen en pohdi kysymystä siitä, muistivatko haastatellut kertomansa asiat oikein tai väärin tai mitä oikeudellisessa mielessä todella tapahtui. Tässä tutkimuksessa esiin nousseista tapahtumista on mahdollista rakentaa useita erilaisia kertomuksia. Tämä tosin pitää paikkansa historiankirjoituksessa laajemminkin. Muistitieto on kulttuuriperintönä henkilökohtaisempaa kuin virallinen historiankirjoitus, ja sen tulkinnat voivat olla toisia.

Keräsin muistitietoa haastatteleamalla sekä saaren nykyisiä ja entisiä asukkaita että kaupungin entisiä ja nykyisiä viranomaisia. Haastattelemani asukkaat löysin menetelmällä, jossa ensimmäinen haastateltava esitti seuraavaa, ja tämä puolestaan ehdotti lisää nimiä. Asuk-

kaiden kanssa tein 14 haastattelua, joista kahdeksassa pääasiallinen haastateltava oli mies ja kuudessa nainen. Vanhin haastateltava oli syntynyt vuonna 1919 ja nuorin vuonna 1956. Suurin osa oli syntynyt vuosien 1927 ja 1937 välillä. Haastatelluista noin puolet oli tai oli ollut saaren ympärivuotisia asukkaita ja puolet kesäasukkaita. Osa oli asunut Hietasaarella lapsuutensa, ja osa oli muuttanut saareen uusia asukkaina vasta 1990-luvulla. Haastateltavista viisi asui haastatteluhetkellä Hietasaarella joko ympäri vuoden tai kesäasukkaina; loput olivat entisiä asukkaita. Haastatteluihin osallistui usein sen henkilön lisäksi, jolta alun perin pyysin haastattelua, myös muita perheenjäseniä ja yhdessä tapauksessa entinen naapuri. Enimmillään yhdessä haastattelussa oli läsnä itseni lisäksi kuusi muuta henkilöä. Asukkaiden lisäksi haastattelin arkkitehti Irma Mikkolaa (s. 1918), joka toimi Oulun kaupungin kaavoituspäällikkönä vuosina 1962–1981 sekä arkkitehti Anna-Maria Kantolaa (s. 1940), joka laati Hietasaaren vuoden 1969 ja vuoden 1999 asemakaavat. Lisäksi haastattelin Pohjois-Pohjanmaan museon rakennustutkijaa Pasi Kovalaista (s. 1960).

Ensimmäiset haastatteluni asukkaiden kanssa tein varhaisessa vaiheessa vasta suunnitellessani tutkimuksen käynnistämistä ja viimeiset tutkimuksen loppuvaiheessa. Tästä syystä haastatteluissa käsitellyt teemat ja kysymäni kysymykset vaihtelivat. Ensimmäisissä haastatteluissa saamani uusi tieto ohjasi minua etsimään arkistolähteitä esiin tulleista asioista. Arkistolähteet puolestaan ohjasivat seuraavien haastattelujen teemoja ja kysymyksiä. Tässä mielessä haastatteluaineisto ohjasi tutkimuskysymysten muodostumista alusta lähtien. Haastattelut olivat vapaamuotoisia teemahaastatteluja. Tutkimuksen loppuvaiheessa tekemäni viranomaisten haastattelut olivat strukturoidumpia, sillä kysymykseni olivat jo tarkentuneet. Tutkimuksen kannalta antoisimpia olivat tilanteet, jossa haastateltava oma-aloitteisesti kertoi aiheeseen liittyvistä itselleen merkityksellisistä asioista.

Kaupunkisuunnitteluun ja erityisesti kaupungin ja asukkaan väliseen vuokrasuhteeseen voi liittyä ristiriitoja, jotka asettavat osalliset haavoittuvaan asemaan. Osa haastatelluista esiintyy omasta toiveestaan nimettömänä. Jotain haastattelulainauksia esitän nimettöminä silloin, kun haluan puhujan henkilöllisyyden sijaan kiinnittää lukijan huomion kerrottuun ja asukkaiden asemaan yleisemmällä tasolla. Haastatellessani entisiä tai nykyisiä viranhaltijoita asetin haastateltavien yksityisyyden suojaamisen edelle vaatimuksen julkisessa virassa toimivien henkilöiden työn avoimuudesta. Viime vuosina osa kaupunkisuunnittelijoiden parissa tehdyistä haastattelututkimuksista on kuitenkin perustunut haastateltavien nimettömyyteen.⁴⁸ Tämä viittaa siihen, että viranomaisten työssään kohtaamat paineet ja rooliin liittyvät ristiriidat voivat vaatia ja oikeuttaa myös viranomaisten nimettömyyden aihetta tutkittaessa. Haastatellessani 1960-luvulla toimineita kaavoittajia, törmäsin tilanteeseen, jossa suunnittelijat perustelivat tekemiään ratkaisuja vetoamalla yleiseen oikeudenmukaisuuteen ja kaupungin yhteiseen etuun. Joissain tapauksissa he ehkä kokivat rakennussuojelua ja asukkaiden asemaa koskevat kysymykseni epäoikeudenmukaisena kritiikkinä hyvässä tarkoituksessa tehtyä työtään kohtaan. Jonkin ajanjakson kaupunkisuunnittelun ihanteita ja käytäntöjä tutkittaessa en kuitenkaan pidä mielekkäänä yksittäisen kaavoittajan syyllistämistä kokonaisen aikakauden kollektiivisista erehdyksistä.

Nauhoitin asukkaiden kanssa tekemäni haastattelut. Viranomaisten haastatteluissa sen sijaan nojauduin haastattelun aikana ja välittömästi sen jälkeen tekemiini muistiinpanoihin. Purkaessani haastattelunauhoituksia olen pyrkinyt kirjaamaan haastateltavien puheen sanasta sanaan. En ole kuitenkaan kirjoittanut ylös kaikkia välisanoja, taukoja ja epäröintejä. Esittäessäni haastattelulainauksia tässä tutkimuksessa, olen pikkutarkan litteroinnin sijaan pyrkinyt luettavuuteen. En ole muuttanut murreilmaisuja yleiskieliseen muotoon,

vaan olen yrittänyt säilyttää kertojan puheta-
van. Mahdolliset omat tarkennukseni olen si-
joittanut hakasulkuihin []. Esittäessäni suoria
lainauksia olen merkinnyt seuraavat kohdat,
joissa olen jättänyt välistä kokonaisen lauseen
tai lauseita:[---].

Valitsemaani kevyttä litteraationotaatio-
ta perustelen sillä, että en analysoi yksittäisiä
haastatteluja tarkkuudella, joka vaatisi esi-
merkiksi taukojen pituuden mittaamista ja
merkitsemistä. Menetelmän varjopuolena
haastattelujen puheenomaisuus, vuorovaiku-
tuksellisuus ja jossain määrin niiden moni-
tulkintaisuus väistyvät. Muuntaessani puhetta
tekstiksi olen luonut siitä kirjallista ilmaisu-
a. Suhteellisen runsaat ja pitkät haastattelulai-
naukset antavat tilaa kertomusten ja argu-
menttien moniäänisyydelle. Suorat haastatte-
lulainaukset myös omalla tavallaan kuvittavat
tutkimusta: ne avaavat näkymiä kadonneisiin
esikaupungin tiloihin ja yhteisöihin, tosin ker-
tojen muistitiedon ja tulkintojen välityksellä.

Sanomalehdet

Kaupunkien ja sanomalehtien suhde on länsi-
maissa ollut modernina aikana kiinteä. Myös
Suomessa kaupunkien kasvun, kulttuurin
modernisaation ja sanomalehtien perustami-
sen välillä on yhteys. Krimin sodan jälkeinen
sensuurin höllentyminen ja liberaalit aatteet
vaikuttivat suomalaisen lehdistön vilkastu-
miseen. Sanomalehtiä syntyi pienempiinkin
kaupunkeihin, ja niistä tuli keskustelukanavia
myös kaupungin sisäisten asioiden käsittely-
lle.⁴⁹ Oulussa Hietasaaren esikaupunki siihen
liittyvine kaupunkikulttuurin, politiikan ja
kaupunkisuunnittelun kysymyksineen tarjosi
etenkin vuosisadan vaihteen molemmiin puo-
lin sopivan aiheen suomen- ja ruotsinkielisille
ja erilaisia poliittisia ryhmittymiä tai muita ta-
hoja edustaneille lehdille ja kirjoittajille. Sano-
malehtiteksteissä politiikan, kaupunkisuunnit-
telun, asukkaiden ja toisten lehtien tuottamat
esikaupunkeja koskevat tekstit tulkittiin uu-
delleen, muokattiin ja kierrätettiin. Toimitta-
jien kirjoittamat tekstit paitsi välittivät uutisia

pyrkivät myös vaikuttamaan yleiseen käsityk-
seen käsitellyistä aiheista. Ei ole aina selvää,
millä perusteella osa tapahtumista nousi uu-
tisiksi tai keskustelun aiheiksi ja toisista taas
vaiettiin. Omalta osaltaan sanomalehdet ja
niiden toimittajat ovat luoneet ja uusintaneet
Hietasaaren esikaupunkia ja siihen liitettyjä
puhetapoja, mielikuvia sekä kaupunkikulttuu-
rin ja vapaa-ajan vieton muotoja.

Oulussa ja Pohjois-Suomessa ilmestyneissä
sanomalehdissä esikaupunkeja yleisesti ja Hie-
tasaarta erityisesti käsiteltiin 1870-luvulta al-
kaen varsin usein eri yhteyksissä. Oululaisena
esikaupunkina kiinnostavan vertailukohdan
Hietasaarelle muodostivat sen kanssa usein
samoihin aikoihin sanomalehdissä esillä olleet
Tuiran ja Alalaanilan esikaupungit. Hietasaa-
resta kirjoitettiin 1900-luvun jälkipuoliskolla
niin uutisissa, pääkirjoituksissa, kolumneissa,
kulttuurisivuilla kuin mielipidekirjoituksis-
sa sekä koti- ja puutarhaliitteissä. Kansallis-
kirjaston sanomalehtiarkiston digitointi oli
tutkimuksen kuluessa edennyt 1800-luvulta
1900-luvun alkuvuosiin. Tämä on mahdollis-
tanut Hietasaarta koskevien vanhempien sa-
nomalehtitekstien löytämisen ainutlaatuisella
tavalla. Uudemmassa aineistossa otanta ei ole
yhtä kattava.

Sanomalehtiaineisto on tutkimuksessa kes-
keisellä sijalla, koska se on usein ainoa lähde,
joka on välittänyt nykyaikaan esimerkiksi osia
kaupunginvaltuustossa käydyistä keskusteluis-
ta tai asukkaiden näkemyksistä. Ajoittain sa-
nomalehdet ovat toimineet kaupunkilaisten ja
kaupungin organisaation keskustelukanavana.
Lähteenä sanomalehtiartikkelit ovat myös on-
gelmallisia, sillä on usein mahdotonta tarkis-
taa niiden suhdetta teksteihin tai lausuntoihin,
joita ne lainaavat tai joihin ne viittaavat. Tällai-
nen mahdollisuus oli tosin aikalaisistakin vain
harvoilla. Katson, että sanomalehtitekstit ovat
olleet tärkeässä osassa kunkin ajankohdan so-
siaalisen todellisuuden rakentamisessa. Nii-
den rooliin totuuskien kertojina on kuitenkin
suhtauduttava varauksella.

Valokuvat

Kirjallisen ja kerrotun aineiston rinnalla olen käyttänyt aineistona enimmäkseen Hieta-saarta esittäviä valokuvia. Monet entiset ja nykyiset asukkaat antoivat käyttööni vanhoja valokuvia perhealbumistaan. Nämä kuvat näyttävät paitsi kadonneita ympäristöjä ja rakennuksia myös menneisyyden asukkaita ja elämänmuotoa käytäntöineen ja perinteineen. Henkilökohtaisille valokuville on ominaista, että ne esittävät usein perhejuhlia tai erikoistilanteita. Sain käyttööni myös asukkaiden ottamia uudempia valokuvia, joiden ottamista oli jo ohjannut tietoisuus Hietasaaren yhteisön ja rakennetun ympäristön käynnissä olleesta katoamisesta. Osaan kuvista olen liittänyt alkuperäiset albumitekstit.

Pohjois-Pohjanmaan museon kokoelmista olen saanut käyttööni sekä yksityishenkilöiden sinne lahjoittamia kuvia että ammattivalokuvaaja Uuno Laukan (1914–1978) kokoelmaan kuuluvia Oulua esittäviä kuvia. Myös Hietasaaren vuoden 1992 rakennusinventoinnin yhteydessä syntynyt dokumentoiva kuvamateriaali on tullut käyttööni museon kautta. Oulun yliopiston arkkitehtuurin historian laboratorion arkistossa on samoin talletettu Hietasaaren rakennuksia dokumentoivia valokuvia. Sanomalehtikuvia olen saanut käyttööni sanomalehti *Kalevan* kuva-arkistosta. Osaa lehtikuvista tarkastelen yhteydessä artikkeliin, jonka kanssa ne ovat ilmestyneet. Ammattikuvaaajien ottamille valokuville on usein ominaista ajankohtaisten ilmiöiden tallentaminen ja emotionaalinen etäisyys kuvattavaan kohteeseen. Muutamat itse ottamani valokuvat dokumentoivat rakennettua ympäristöä ja auttavat hahmottamaan sen muutoksia.

Esikaupunki kirjallisuudessa ja kuvataiteessa

Suomalaisen esikaupungin merkitys kuvataiteessa ja kirjallisuudessa on laaja ja monin osin vielä tutkimaton kenttä. Kysymys Hietasaaren asemasta näillä aloilla tuntuu vaativan sekä kuvataiteen että kirjallisuuden käsitteiden ymmärtämistä varsin laajasti. Kirjallisuuteen Oulun vanhin kesähuvila-alue Hietasaaren

kupeessa Toppilansalmessa ilmestyi 1910-luvulla K. A. Järven (1869–1942) ja V. A. Koskenniemen (1885–1962) romaaneissa.⁵⁰ Samoin Toppilansalmen huviloiden miljöötä ja kulttuuria kuvasi Erkki Kivijärvi (1882–1942) 1930-luvulla ilmestyneissä romaaneissaan.⁵¹ Varsinainen Hietasaari sai ensimmäisen tunnetun kirjallisen tulkintansa kirjailija Tatu Vaaskiven (1912–1942) kirjeissä, jotka hän kirjoitti 1930-luvulla ja 1940-luvun alussa, ja jotka julkaistiin vuonna 1945.⁵² Vaaskivi ei varsinaisissa teoksissaan käsitellyt Hietasaarta, jätti kirjailijan läsnäolo saaren kulttuuriperintöön jälkensä. Vaaskiven jälkeen kesti ilmeisesti vuoteen 1974 ennen kuin Hietasaari pääsi jälleen kirjallisuuden aiheeksi. Harrastajanäytelmäkirjailija Yrjö Klemettisen (s. 1920) näytelmä Pohjoinen satama nosti esiin Hietasaaren idyllin rappion ja Vaakunakylän luvattomien parakkien työläisasukkaiden ahdingon.⁵³

Kirjailija Vaaskivi ja hänen tätinsä Lyyli Niskasen kesähuvila Hietasaareissa saivat vielä uuden tulkinnan vuonna 1992 valmistuneessa Eeva Vuorenpään ohjaamassa *Pyhä kevät* -dokumenttielokuvassa.⁵⁴ Tarkastelen dokumentin merkitystä romanttisen Hietasaari-kuvan ja Vaaskiven taiteilijamyytin yhteensulautumisen kannalta. Vaaskivi-teemaan palattiin vielä vuonna 1999 Rauni Järvillehdon toimittamassa Hietasaaren huviloita käsitelleessä radio-ohjelmassa.⁵⁵ Tämän ohjelman yhteydessä pohdin Hietasaaren kulttuuriperinnön uudelleen-tulkintaa suhteessa sen vanhempiin kerrostumiin. Mika Ronkaisen ohjaama dokumentti-elokuva *Oulu palaa – kaupunki joka katosi*⁵⁶ vuodelta 1998 ei käsittele Hietasaarta, mutta tulkitsaan puukaupungin tuhoutumisen jättämiä jälkiä ympäristössä ja kaupunkilaisten muistissa se on ollut yksi tämän tutkimuksen innoittajista. Nämä taiteen ja journalismin välimailloilla liikkuneet teokset tulkitsivat kaupungin kulttuuriperintöä omaperäisellä tavalla.

Pikkukaupunkien esikaupungit ovat niin taiteessa kuin tutkimuksessakin jääneet suurten metropolien ja kulttuurikeskusten esikau-

punkien varjoon. Timothy J. Clark nosti Pariisin esikaupungit ja niihin liittyneen vapaa-ajan vieton kulttuurin keskiöön modernin elämän tapahtumapaikkoina tutkimuksessaan, joka käsitteli impressionistisen maalaustaiteen kulttuurista taustaa.⁵⁷ Lynne Hapgood on analysoinut Lontoon esikaupunkeihin liittyneitä aiheita fiktiossa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Hänen havaintojensa mukaan aihetta käsitelleelle kirjallisuudelle tyypillistä oli kevyt ja humoristinen ote, jossa myös romanttisia aiheita käsiteltiin realistisesti kuvatun esikaupungin arkisissa kehyksissä. Esikaupunkeihin kriittisesti suhtautuvassa kirjallisuudessa esikaupunkeja syytettiin kulttuurin keskinkertaistumisesta; pahimmillaan niissä kokemus sekä kaupungista että maaseudusta ja luonnosta surkastuivat. Puolustajat taas muistuttivat, että modernina kaupunkina Lontoo koostui juuri esikaupungeistaan.⁵⁸

Esikaupunki tuli suurimpia kaupunkeja lukuun ottamatta suhteellisen myöhään taiteen aiheeksi tai innoittajaksi Suomessa. Esikaupunki suomalaisessa kuvataiteessa ja kirjallisuudessa on yhä pitkälti tutkimatonta. Kiinnostavia yksittäisiä esimerkkejä tästä ilmiöstä ovat Ragnar Ekelundin 1910- ja 20-luvun kaupunkinäymät, joissa Helsinki levittäytyy yhä laajemmille alueille.⁵⁹ Reino Viirilän Tampereen Pispalaa esittävien maalausten 1940-luvulta 1980-luvulle ulottuva sarja kuvaa pienen mutta kasvavan kaupungin esikaupunkia, samoin Pispalaan sijoittuva osa Lauri Viidan tuotannosta, erityisesti vuonna 1950 ilmestynyt romaani Moreeni.⁶⁰ Kiinnostavaa olisi myös pohtia joitain Otto Mäkilän 1940-luvun maalausten romanttisia luontoaiheita Ruissalon huvila-alueen esikaupunkiluonnetta vasten.⁶¹

TEORIASTA JA MENETELMISTÄ

Liityn tutkimuksellani kaupunkien kulttuurihistorian kirjoittamisen traditioon.⁶² Tapani lähestyä menneisyyttä on saanut vaikutteita historiantutkimuksen kielellisestä käänteestä. Samalla etsin yhteyksiä historian kirjoittami-

sen perinteisiin, kuten arkisen kielen käyttöön ja kertomuksellisuuteen.⁶³ En kuitenkaan toteuta mitään tiukasti määriteltyä teoreettista tai metodologista ohjelmaa. Tarkastellessani todellisuutta, tietoa ja ihmisten toimintamahdollisuuksia olen hyödyntänyt sekä hermeneuttista⁶⁴ eläytyvään ymmärtämiseen perustuvaa että konstruktivistista⁶⁵ tekstianalyysiin nojaavaa lähestymistapaa. Mielestäni historiantutkimus ja kirjoittaminen erityisesti silloin, kun tavoitteena on tehdä oikeutta tutkimuksen kohteena oleville ihmisille,⁶⁶ vaativat ja oikeuttavat monipuolisten näkökulmien käytön. Koen soveltamani lähestymistavat toisiaan täydentävinä. Omalla tavallaan ne edustavat myös tutkijanlaatuni kahta puolta: eläytyvää ja analyttistä.

Kaupungin kahtalaista olemusta toisaalta rakennettuna ympäristönä ja toisaalta sosiaalisen maailman kulttuurisena ja kielellisenä ilmiönä on tarkasteltu etenkin 1900-luvun jälkipuoliskolla kaupunkitilan ja sen tuottamisen käsitteiden kautta. Tilan tuottamisen metaforalla on pitkät juuret. Humanistiseen marxilaiseen traditioon liittyvä ranskalaisfilosofi Henri Lefebvre esitti 1960-luvulla ajatuksen tilan tuottamisen kolmesta eri muodosta. Lefebvren mukaan jokainen yhteiskunta tuottaa aina omanlaisensa tilan, ja yhdessä tilassa on läsnä useita sosiaalisia tiloja.⁶⁷ Esitettyä tilaa tuottavat erityisesti kaupunkisuunnitteluun liittyvät tiedon muodot ja käytännöt kuten asiantuntijalausunnat, asemakaavat ja tilastot. Tähän kaupunkisuunnittelun tilaan kuuluvat oletukset siitä, että kaupunkitilaa on mahdollista esittää tyhjentävästi ennen kaikkea visuaalisesti karttojen ja kaavojen avulla sekä oletus, että kaupunkitilaa on mahdollista suunnitella. Suunnittelijan asema suunnittelukohteeseen nähden on etäinen ja riippumaton.⁶⁸

Lefebvre nosti kaupunkilaiset valtion rinnalle keskeiseen rooliin kaupunkitilan tuottajina. Hänen mukaansa kaupunki on myös kaupunkilaisten rakentama ja jatkuvasti uudistama teos tai tuotanto. Lefebvren mukaan sosiaalista tilaa voi tarkastella esitetyn, eletyn ja havaitun tilan

näkökulmista. Havaitun tilan muodostavat aistein havaittavat tilalliset käytännöt: jokapäiväisen elämän toistuvat rutiinit, kuten asuminen ja matkat työhön ja kotiin. Nämä tilalliset käytännöt pitävät yllä yhteiskunnan jatkuvuutta.⁶⁹ Virallisen esitetyn tilan rinnalla eletty tila edustaa kollektiivista tilan kokemista, joka on täynnä yhteisiä ja yksityisiä halkeamia koetun ja esitetyn tilan välillä. Eletty tila on avoin tilan käyttäjien luovuudelle ja vastarinnalle.⁷⁰

Tutkimukseeni on vaikuttanut ajatus kaupunkitilan tuottamisen eri muodoista. Keskityn niihin ajallisesti ja paikallisesti erityisiin tilanteisiin, joissa Hietasaaren esikaupunkia on tuotettu sanoilla ja teoilla aineellisena, suunniteltuna, elettyinä, muistettuna ja kerrottuna. Esikaupunki kulttuuriperintönä on tuotettu sosiaalisesti samankaltaisessa monitasoisessa prosessissa kuin kaupunkitila. Esikaupunki aineellisena ja henkisenä perintönä on siirtynyt sukupolvelta toiselle useammalla tasolla. Virallinen säilytettävä kulttuuriperintö on syntynyt sen arvostetuista puolista poliittisen ja asiantuntijavalmisteluun perustuvan prosessin kautta. Esikaupungin rakennusperintö ja henkinen perintö ovat kuitenkin syntyneet, välittyneet ja periytyneet myös sen asukkaiden koetussa arjessa. Näiden kahden kulttuuriperinnön muodon välillä voi olla paitsi yhteyksiä myös perustavanlaatuisia eroja.

Osallistun tutkimuksellani koko 1900-luvun ajan jatkuneeseen keskusteluun kaupungista toisaalta rakennettuna ympäristönä ja toisaalta yhteiskunnallisena ilmiönä. Kaupunkitutkimus on kehittänyt runsaasti teorioita juuri tilan ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen ympärille. Kaupungin rakennettu ympäristö on ymmärretty toisaalta sosiaalisesti tuotettuna ja toisaalta yhteiskunnallisen muutoksen instrumenttina. Anja Kervanto Nevanlinna on tunnistanut kaupunkia koskevassa tutkimuksessa kolme toisistaan poikkeavaa viitekehystä. Nämä ovat modernistinen, romanttinen ja hermeneuttinen tai kulttuurinen viitekehys.⁷¹

Modernistisessä viitekehyksessä kaupunki ymmärretään hyvinvointia tuottavaksi instru-

mentiksi. Tässä viitekehyksessä tutkimuksella on taipumus keskittyä niihin ominaisuuksiin, jotka yhdistävät kaikkia kaupunkia, ja jättää vähemmälle huomiolle kaupunkien omaperäiset ja poikkeavat piirteet. Modernistisen tarkastelutavan rinnalle Kervanto Nevanlinna on nostanut tutkimuksen viitekehysten, jossa kaupunkia on tarkasteltu yksilöllisenä kokemuksena ja taideteoksena. Tällaiset oletukset kaupungista perustuvat romantiikan filosofiaan erityisesti niiltä osin, kun se asettui vastustamaan valistusfilosofian ajatusta universaaleista ja absoluuttisista totuuksista. Romanttiseen viitekehukseen liittynyt tutkimus on suuntautunut kaupungin visuaaliseen hahmoon ja rakennetun ympäristön rooliin symboleina. Lähtökohtana on ollut ajatus rakennetusta ympäristöstä yhteiskunnan orgaanisena osana ja sen ihanteiden ilmaisijana.⁷²

Kolmas Kervanto Nevanlinnan esittämistä kaupungin viitekehyksistä on hermeneuttinen tai kulttuurinen kaupunki, joka perustuu hermeneuttiseen filosofiaan. Tutkimus suhtautuu kriittisesti sekä modernistisen että romanttisen viitekehysten edellyttämään uskoon arvojärjestelmien yhtenäisyydestä. Tämä kolmas viitekehys sisältää kaksi edellistä ja mahdollistaa niiden analyttisen tarkastelun.⁷³

Tutkimuksessani testaan oletusta, jonka mukaan kaksi ensimmäistä viitekehystä ovat tutkimuskirjallisuuden lisäksi tunnistettavissa myös muista kaupunkia koskevista teksteistä. Niin modernistinen kuin romanttinenkin käsitys kaupungista rakentuvat diskursiivisesti mitä erilaisimmissa arkisissa teksteissä. Modernistinen kaupunkikäsitys on läsnä modernistisen esikaupunkidiskurssin taustalla. Samoin romanttinen kaupunkikäsitys vaikuttaa romanttiseen esikaupunkidiskurssiin. Hietasaarella modernistinen esikaupunkidiskurssi on tuottanut yhtenäisyyteen pyrkivää, mitattavaan hyvinvointiin keskittyvää esikaupunkitilaa. Erityisesti kaupunkisuunnittelussa modernistinen diskurssi on painottanut Hietasaaren samankaltaisuutta toisten esikaupunkialueiden kanssa. Romanttinen diskurssi

puolestaan on korostanut Hietasaaren ainoa-laatuisuutta. Siinä saari on tuotettu näkymänä ja elämyksenä. Tarkastelen esikaupunkia kulttuuriperintönä näiden molempien viitekehysten avaamien näkökulmien ristivalotuksessa. Analysoin Hietasaaren liittyviä tekstejä siitä näkökulmasta, miten niiden voi ajatella tuotavan modernistista rationaaliin argumentteihin sitoutunutta tai romanttista esikaupunkidiskurssia. Kysyn, minkä tahojen toimesta näitä diskursseja tuotetaan ja mikä on niiden keskinäinen suhde.

Ajatus modernistisen ja romanttisen ajateltavan toisensa poissulkevasta luonteesta 1900-luvulla on aiheellisesti asetettu kyseenalaiseksi.⁷⁴ Pikemminkin on kiehtovaa tarkastella kahden tradition kosketuskohtia ja vuorovaikutusta. Modernistisen ja romanttisen diskurssin erottelu ei ole päämäärä sinänsä. Käytän sitä välineenä suuren ja yhteismitattoman tekstimassan haltuunottoon ja analysointiin. Samalla pohdin mahdollisuutta hahmottaa tässä tutkimuksessa kolmannen viitekehysten mukaista kulttuurista näkökulmaa esikaupunkiin. Tämä omaksumani kulttuurinen diskurssi huomioi esikaupungin sitä asuttaneiden kulttuurien tuotteena. Näin hahmotetussa esikaupungin kulttuuriperinnössä yhdistyvät modernistisen ja romanttisen diskurssin tuottamat piirteet moniääniseksi kokonaisuudeksi. Näkemykseni kaupungista on kulttuurinen ja moniääninen tavalla, joka mahdollistaa luovimisen erilaisten todellisuuskäsitysten välillä. Tämä tutkimukseni edustama tulkinta esikaupungin kulttuuriperinnöstä säilyttää sen moninaisuuden ja kunnioittaa sen erilaisuuden lähteitä.

Modernistisen ja romanttisen diskurssin erottelu ei ole päämäärä sinänsä. Käytän sitä välineenä suuren ja yhteismitattoman tekstimassan haltuunottoon ja analysointiin. Samalla pohdin mahdollisuutta hahmottaa tässä tutkimuksessa kolmannen viitekehysten mukaista kulttuurista näkökulmaa esikaupunkiin. Tämä omaksumani kulttuurinen diskurssi huomioi esikaupungin sitä asuttaneiden kult-

tuurien tuotteena. Näin hahmotetussa esikaupungin kulttuuriperinnössä yhdistyvät modernistisen ja romanttisen diskurssin tuottamat piirteet moniääniseksi kokonaisuudeksi. Näkemykseni kaupungista on kulttuurinen ja moniääninen tavalla, joka mahdollistaa luovimisen erilaisten todellisuuskäsitysten välillä. Tämä tutkimukseni edustama tulkinta esikaupungin kulttuuriperinnöstä säilyttää sen moninaisuuden ja kunnioittaa sen erilaisuuden lähteitä.

Jako modernistiseen ja romanttiseen diskurssiin avaa kiehtovalla tavalla juuri tai dehistorioitsijaa kiinnostavia esikaupungin kulttuurihistorian ja kaupunkisuunnittelun kysymyksiä. Se ei kuitenkaan tyhjennä esikaupunkia ilmiönä. Muita kiinnostavia analyysin kohteita voi löytyä esimerkiksi esikaupungin suhteesta luontoon, maaseutuun ja kaupunkiin. Myös esikaupungin historiallinen kokonaisuus maantieteellisenä, yhteiskunnallisena ja taloudellisena ilmiönä jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Kutsumalla modernistista diskurssia rationaaliseen argumentaatioon sitoutuneeksi en tarkoita, että kaikki siihen liittyvät argumentit olisivat välttämättä loogisia ja perusteltuja. Modernistisen diskurssin argumentaatiolle näyttäisi etenkin kaupunkisuunnittelun kysymyksissä olevan tyypillistä, että jo tehtyjä päätöksiä pyritään rationalisoimaan jälkikäteen. En myöskään ajattele, että romanttisen diskurssin argumentit rationaalisen vastakohtana olisivat lähtökohtaisesti jotenkin vähemmän järkeviä. Ymmärrän eron siten, että koska molemmat diskurssit kumpuavat erilaisista näkökulmista kaupunkiin, myös niiden tuottama tieto on erilaista. Erilainen tieto suunnittelun pohjana tai ympäristön kokemisen tapana johtaa erilaisiin tulkintoihin kulttuuriperinnöstä ja sen säilyttämisestä.

Aineiston analyysi

Koska esikaupungilla on kaksinainen luonne toisaalta rakennettuna ympäristönä ja toisaalta teksteinä ja kertomuksina, olen analyysissäni

kiinnostunut siitä, miten Hietasaaren merkityksiä on tuotettu sen historian eri vaiheissa. Tässä yhteydessä ymmärrän tekstin laajasti sekä puhuttuna että kirjoitettuna kielenä. Myös esikaupunkiin liittyvää visuaalista materiaalia, kuten karttoja ja valokuvia, on mahdollista analysoida tästä näkökulmasta, mutta keskityn tutkimuksessani lähinnä kirjoitettujen tekstien analyysiin. Tapani lukea ja analysoida tekstejä on saanut vaikutteita diskurssitutkimuksesta ja sen taustalla vaikuttavasta tietoteoreettisesta oletuksesta todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta⁷⁴. Diskurssitutkimuksen taustalla on ajatus siitä, että diskurssit suoraan tai epäsuorasti rakentavat sosiaalisia käytäntöjä, jotka puolestaan konstruoivat diskursseja. Kieli ei siis vain kuvaa tai heijasta todellisuutta, vaan kieli ja todellisuus ovat peruuttamattomalla tavalla yhteen sulautuneita. Kriittisessä diskurssitutkimuksessa tarkastellaan tekstien tuotannon, jakelun ja kuluttamisen prosesseja. Kaikki nämä prosessit ovat sosiaalisia, ja niitä tutkitaan niissä taloudellisissa, poliittisissa ja institutionaalisissa yhteyksissä, joissa diskursia tuotetaan.⁷⁵

Tekstianalyysin näkökulma on avannut tien rakennetun ympäristön kulttuuristen merkitysten ymmärtämiseksi. Rakennettu ympäristö kertomuksia voi näyttäytyä selittämättömänä ja mykkänä. Vasta ihmisten siihen liittämät merkitykset herättävät kaupungin henkiin. Tarkastelen tekstejä omissa historiallisissa konteksteissaan, ja siten paljastan kulttuuriympäristön historiallisesti kerrostuneita merkityksiä. Tässä yhdistyvät laajan aineiston läpikäyminen ja sen joidenkin, tutkimuskysymysten kannalta kiinnostavien, yksityiskohtien tarkempi analyysi. Tutkimuksen kohteena on merkitysten moninaisuus, ei eri merkitysten tai argumenttien määrän vertailu tai niiden tilastollinen edustavuus.

Diskurssitutkimuksen kenttä on monitieteinen ja kirjava. Omaan analyysiini olen saanut vaikutteita näkemyksestä, jossa diskurssilla tarkoitetaan omissa historiallisissa konteksteissaan ja kussakin kielenkäytön tilanteessa il-

menevää kiteytynyttä ymmärrystä todellisuudesta.⁷⁶ Kriittisyydellä omassa analyysissäni ymmärrän yhteiskunnallisten valtasuhteiden tarkastelemisen määritellystä tutkijanasemasta käsin. Itse sitoudun tutkijana toisaalta kannattamaan kaupungin hallinnon demokratiaa ja kaupunkisuunnittelussa kaupungin asukkaiden osallistumisoikeutta. Toisaalta haluan vaalia joitain esikaupunkien kulttuuriperinnön piirteitä ja edistää niiden säilymistä sekä rakennetussa että kulttuurisessa muodossaan. Kriittisyyden tarvetta ei vähennä havainto siitä, että nämä asemaani voivat osoittautua sisäisesti ristiriitaisiksi.

Omassa analyysissäni tarkastelen lukemieni tekstien sisältöjä ja tuottajia. Tässä mielessä siinä on piirteitä sisällönanalyysistä. Analysoin sitä, millaista esikaupunkia teksteissä tuotetaan ja mitkä tahot sitä tuottavat. Samalla tutkin, millaisia subjektiasemia ulkopuoliset rakentavat esikaupungin asukkaille, ja millaisia asemia asukkaat itse itselleen ottavat. Ymmärrän asukkaiden ja muiden osallisten identiteetit lähtökohdiltaan vaihteleviksi ja muutoksenalaisiksi subjektiasemiksi.⁷⁷ Merkityksensä ja hetkellisen pysyvyytensä ne saavat historiallisessa ja kulttuurisessa kontekstissaan. Analyysissä seuran subjektiasemien rakentumista erilaisissa teksteissä ja niiden muutoksia ja jatkuvuuksia eri vuosikymmeninä. Tällaisia subjektiasemia ovat esimerkiksi esikaupungin asukkaista käytetyt nimitykset ”talviasukas”, ”pieneläjä” tai ”kesähuvilanomistaja”. Kartoitan sitä, millaisin nimeämisin ja millaisia vastakkainasetteluja, jännitteitä ja vertauksia käyttäen asukkaiden subjektiasemat on rakennettu eri vuosikymmeninä. En pidä asukkaiden subjektiasemia yksinomaan diskurssien tuotteena. Analyysissäni asukkaat ovat itsenäisiä toimijoita siinä mielessä, että he käyttävät luovasti saatavillaan olevia kielen resursseja omien identiteettiensä säilyttämiseen ja rakentamiseen elämänsä eri vaiheissa.⁷⁸ Samalla asukkaat säilyttävät, välittävät, uusintavat ja muuttavat esikaupungin kulttuuriperintöä.

Analyysini tuloksina esittelen mahdollisuuksien mukaan selkeästi sitä esikaupungin moniäänisyyttä, jonka olen nostanut esiin aineistosta. Esitän osan tuloksistani taulukoissa, jotka olen koonnut jokaisen aineistoluvun loppuun ja taulukoiden yhteydessä avaan niiden merkityksiä. Ne esittävät diskurssien ja subjektiasemien kuvauksia ja samalla niiden tulkintoja. Taulukon jokainen solu vastaa vähintään yhtä aineistosta tunnistamaani argumenttia. Tutkimukseni toiseksi viimeisessä luvussa kokoan yhteen tekemäni yksittäiset taulukot. Nämä koontitaulukot selityksineen mahdollistavat vertailun eri vuosikymmenten välillä.

Kunkin luvun lopussa olevassa ensimmäisessä taulukossa tarkastelen modernistista diskurssia ja toisessa romanttista diskurssia. Tekstien tuottajat olen jakanut karkeasti neljään. Käytännössä jokainen puhuja tai kirjoittaja sopisi myös jonkin toisen otsikon alle – olivathan poliitikot, viranhaltijat, arkkitehdit, journalistit ja taiteilijat usein samalla kaupunkilaisia ja esimerkiksi Hietasaaren virkistyskäyttäjiä, jotkut jopa alueen asukkaita. Taulukkoa kootessani olen kiinnittänyt huomioni siihen asemaan, jossa kirjoittaja tai puhuja on tekstin tuottamisen hetkellä lähinnä ollut.

Tarkastellessani esikaupunkia käsitteleviä tekstejä toisaalta modernistisen ja toisaalta romanttisen diskurssin kautta tavoitan esikaupungin moniäänisyyden lähteitä. Tällä jaolla erittelen kahdesta erilaisesta kaupunkikäsitteestä nousevia keskenään vastakkaisia suhtautumis- ja puhetapoja. Mielestäni on tärkeätä tiedostaa näiden kahden diskurssin olemassaolo ja vaikutus esikaupungista käytävään keskusteluun ja itse esikaupungin muotoutumiseen. Ilman modernistista diskurssia meillä tuskin olisi modernia kaupunkisuunnittelua, sosiaalista asuntotuotantoa ja valaistuja kevyen liikenteen väyliä. Voi myös kysyä, keskustelisimmeko ylipäätään rakennussuojelusta tai kulttuurimaisemien säilyttämisestä ilman romanttista diskurssia.

Tässä analyysissä sovellettu vastakohtaisuuksia korostava jako modernistiseen ja ro-

manttiseen diskurssiin voi kuitenkin vääristää näkemystä esikaupungin luonteesta. Käytännössä diskurssit ovat esiintyneet limittäin samoissa teksteissä. Kaupungin asukkaat ovat tilanteen mukaan ja tarpeen vaatiessa soveltaneet puheessaan myös keskenään ristiriitaisia diskursseja. Myös rakennetussa ympäristössä esikaupunki hyvinvoinnin lähteenä ja esikaupunki näkymänä tai elämyksenä sekoittuvat. Rakennusperintö tai kulttuurimaisema voidaan tulkita virkistysaluetta rikastavana ja hyvinvointia edistävänä tekijänä. Samoin modernin kaupunkisuunnittelun tuotteet voidaan esittää omaleimaisina kaupunkinäkyminä. Taulukoissa tekstien tuottajat on nostettu pääosaan. Tämä korostaa kaupunkisuunnittelijoiden ja sanomalehtien toimittajien tapaisten tekstintuottajien ja viime kädessä kirjoittavien tai puhuvien yksilöiden valtaa diskurssien määrittelyssä. Asiaa voi kuitenkin tarkastella myös siitä näkökulmasta, että yhteiskunnassa vallinneet ajattelemisen ja puhumisen tavat ilmenevät yksilöiden tuottamissa teksteissä. Yksittäisen kaupunkisuunnittelijan, toimittajan tai asukkaan mahdollisuudet omaksua radikaalisti tavanomaisesta poikkeavia ajattelu- ja toimintatapoja olivat rajalliset.

Taulukoiden vasemmanpuoleisen kronologiaa osoittavan sarakkeen määreet ovat viitteellisiä. Ne nojaavat havaintoon, että tekstien tuottaminen kiihtyi kaupunkisuunnittelun ja päätöksenteon aktiivisissa vaiheissa. Taulukoita ei ole tarkoitettu kaikenkattaviksi. Kyseessä on tutkimusaineiston analyysin pohjalta rakennettu yksinkertaistava malli. On hieman ristiriitaista, että moniäänisyyttä on esitettävä tällaisen mallin avulla. Äärimmillen vietyä moniäänisyys voisi näyttäytyä kaoottisena informaatiotulvana. Tässä tutkimuksessa esitetty esikaupungin ja kulttuuriperinnön moniäänisyys on vain yksi mahdollinen tulkinta.

Modernistista diskurssia esittävässä taulukoissa olen asettanut kaupunginvaltuuston ensimmäiseksi tarkasteltavaksi diskurssin tuottajaksi. Syynä on ollut lähtökohta, jonka mukaan valtuusto kaupungin ylimpänä vaa-

leilla valittuna edustuksellisenä vallankäyttäjänä ohjaili viranhaltijoiden toimintaa kaupunkisuunnittelussa ja kaavoituksessa. Se, että asukkaat tulevat taulukossa vasta poliitikkojen ja viranomaisten jälkeen asettaa heidät jossain määrin passiiviseen asemaan ikään kuin ainoastaan reagoimaan vallanpitäjien päätöksiin. Asia ei läheskään aina ollut näin, vaan usein kaupunkisuunnittelu pikemminkin seuraili asukkaiden ja virkistyskäyttäjien aloittamia käytäntöjä. Edustuksellisessa demokratiassa kaupungin asukkaat äänestäjinä vaikuttivat myös valtuuston kokoonpanoon. Yhden kaupunginosan asukkaiden vaikutusmahdollisuudet tässä suhteessa olivat kuitenkin rajalliset. Romanttista diskurssia esittävissä taulukossa sen sijaan olen asettanut asukkaat ensimmäiseksi, sillä tässä diskurssissa he olivat pääasiallisia tekstin tuottajia.

Esikaupungin asukkaiden asema kaupunkisuunnittelussa on rakentunut erilaisten demokratia- ja vaikuttamiskäsitysten ristipaineessa. Yhden käsityksen mukaan edustuksellinen demokratia, siis äänestäminen kunnallisissa vaaleissa, on kaupungin asukkaille riittävä osallistumismuoto kaupunkisuunnitteluun. Tästä näkökulmasta kaupunkilaisten vaaleilla valitut edustajat tekevät kaupunkilaisten tahdon mukaisia päätöksiä. Toinen näkemys asukkaiden osallisuudesta korostaa jonkin kaupunginosan asukkaiden oikeutta vaikuttaa suoraan ainakin oman asuinalueensa suunnitteluun. Suoraan voivat vaikuttaa joko yksilöt tai erilaiset asukkaiden yhteenliittymät.⁷⁹

”Asukkaita” olen tarkastellut lähinnä erilaisten ryhmien jäsenenä. Jaot ympärivuotisiin asukkaisiin ja kesäasukkaisiin tai vanhoihin ja uusiin asukkaisiin seuraavat asukkaiden omaa tapaa määrittellä itsensä. Tosin osa kesäasukkaista oli ajan kuluessa muuttunut ympärivuotiseksi asukkaiksi ja muutoksia tapahtui myös toiseen suuntaan. Osa asukkaista muutti pois saarelta, ja heistä tuli entisiä asukkaita, kun taas toiset muuttivat saareen uusina asukkaina.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon osalta tulkitsen asukkaiden

subjektiasemia pitkälti kaupunkisuunnittelun kontekstissa tuotettujen tekstien ja sanoma-lehtiaineiston pohjalta. Sen sijaan 1930-luvulta 1990-luvulle ajoittuvalla jaksolla olen käyttänyt näiden tekstien lisäksi myös kokoamaani haastatteluaineistoa. Olen tarkastellut asukkaiden subjektiasemia myös asukkaiden eri aikoina muodostamiensa erilaisten yhteenliittymien kautta. Näiden useimmiten erilaisten lausuntojen, anomusten tai muiden kirjeiden kirjoittajia olen mahdollisuuksien mukaan käsitellyt kunkin tekstin kohdalla. Taulukoissa, kuten en koko tutkimuksessakaan, ole tavoittanut niiden Hietasaaren käyttäjien omaa näkökulmaa, jotka eivät kuuluneet Hietasaaren asukkaisiin vaan olivat esimerkiksi virkistyskäyttäjii tai osallistuiivat alueella toimivien yhdistysten ja yhteisöjen toimintaan. Nämä etenkin toisen maailmansodan jälkeen Hietasaaren esikaupungissa merkittäviksi nousseet ryhmät olivat kiinnostava aihe jatkotutkimukselle.

Erilaiset kansalaisjärjestöt olivat alueella läsnä 1800-luvun jälkipuoliskolta nykyaikaan, osa pysyvästi saarelle asettuneina ja osa erilaisten tapahtumien järjestäjinä. Elinkeinoelämän suoranainen rooli kaupunkitilan muokkaajana oli Hietasaassa vähäinen verrattuna moniin muihin kaupungin alueisiin. Rakennustoiminta alueella pysyi koko tutkimusjaksolla varsin pienimuotoisena. Tähän vaikuttivat melko pieni asukasmäärä ja virkistyskäytön painottuminen lähinnä kesäaikaan. Vaikka en tutkimuksessani varsinaisesti käsittele järjestöjen ja yritysten tuottamia tekstejä, totean kuitenkin näiden toimijoiden olemassaolon silloin kun se käy ilmi muista Hietasaarta käsitelleistä teksteistä.

Taulukon toimijoista kaupunginvaltuusto on edustanut kunnallispoliittisessa prosessissa muodostunutta poliittista tahtoa. Myös valtuuston kanta muodostui moniäänisen prosessin tuloksena, ja esimerkiksi eri valiokunnat olivat usein keskenään erimielisiä. Taulukossa ”kaupunginvaltuuston” diskurssin määräsi lopulliseksi päätökseksi muodostunut kanta. Tutkimuksen käsittelemän ajanjakson alus-

modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	ympärikuotiset Asukkaat kesäasukkaat	SANOMALEHDET
Ajankohta				

Esimerkkitaulukko 1.1 Modernistinen esikaupunkidiskurssi

ROMANTTINEN ESIKAUPUNKI-DISKURSSI	YMPÄRIVUOTISET ASUKKAAT KESÄASUKKAAT	KAAVOITUS	SANOMALEHDET	TAIDE
Ajankohta				

Esimerkkitaulukko 1.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

ASUKKAIDEN JA KÄYTTÄJIEN SUBJEKTIASEMAT	VALTUUSTO	KAAVOITUS	SANOMALEHDET
Ajankohta			

Esimerkkitaulukko 1.3 Asukkaiden ja käyttäjien subjektiasemat

ASUKKAIDEN OMAT SUBJEKTIASEMAT	YMPÄRIVUOTISET ASUKKAAT	KESÄASUKKAAT
Ajankohta		

Esimerkkitaulukko 1.4 Asukkaiden omat subjektiasemat

sa 1800-luvun loppupuolella kaupunginvaltuustoa taulukossa edustavat sen historialliset edeltäjät maistraatti, raati ja kaupungin vanhimmat. Rahatoimikamarilla ja myöhemmin kaupunginhallituksella ja kaupunginjohtajalla oli tutkimusjaksolla vaihteleva ajoittain merkittävä osuus valtuuston kannan muodostumisessa.

Diskurssin tuottajana ”kaavoitus” tarkoittaa lähinnä asema- tai yleiskaavan selostuksesta tulkittua ammattimaisen kaavoittajan kantaa. Vuoden 1916 Hietasaaren asemakaavan laati lääninarkkitehti, vuoden 1952 Oulun yleiskaavan tehtävään kutsuttu arkkitehti, ja vuosien 1969 asemakaavan laativat kaupungin kaavoitusosastolla työskennelleet arkkitehdit. Myös vuoden 1999 asemakaava laadittiin kaavoitusosastolla, mutta siihen liittyneen käyttö- ja hoitosuunnitelman laati yksityinen konsulttiyritys. Samoin kuin valtuuston myös kaavoituksen kannan määrittely oli usein ristiriitaisen prosessin tulos. Lopulliset kaavat muo-

toutuivat enemmän tai vähemmän virallisessa vuorovaikutuksessa ainakin lainsäädännön, poliitikkojen, kaavoittajien, muiden viranhaltijoiden, asukkaiden ja toimittajien kanssa.

Tekstien tuottajana ”sanomalehdet” tarkoitti tutkimusaikana perinteisiä paperille painettuja sanomalehtiä. Havaintojeni mukaan internetissä Hietasaaresta alettiin keskustella enemmän vasta 2000-luvun puolella. Nämä tekstit näyttivät monelta osin jatkavan tässä tutkimuksessa käsiteltyjä keskusteluja. Sanomalehtien toimittajien tuottamat tekstit muodostuivat samoin vuorovaikutuksessa muiden toimijoiden kanssa. Sanomalehdissä julkaistujen tekstien suhde valtuuston, kaavoituksen ja asukkaiden tuottamiin teksteihin oli erityisen intertekstuaalinen.

Sanomalehtien kantoihin, jonka ne ottivat esikaupunkikysymykseen yleisesti ja Hietasaaren erityisesti, vaikutti lehden toimituksen ja sen taustaryhmän edustama aatemaailma. Tutkimusjakson alussa jako toisaalta suo-

menmielisiin lehtiin kuten *Oulun Wiikko-Sanomiin* (1829–1841, 1852–1879), *Pohjois-Suomeen* (1876–1881), *Oulun Ilmoituslehteen* (1886–1905), *Kaikuun* (1877–1949) ja toisaalta ruotsinmielisiin kuten *Uleåborgs Tidningiin* (1877–1891) oli merkittävä. Samoin oli huomattava jako toisaalta työväenlehtiin, jota aineistossa edustavat lähinnä sosialistinen *Kansan Tahto* (1906–) ja sosiaalidemokraattinen *Pohjolan Työ* (1937–), ja toisaalta porvarillista aatemaailmaa edustaneisiin lehtiin kuten Oulussa ilmestyvään alueen päälehteen, alun perin nuorsuomalaiseen *Kalevaan* (1899–). Tutkimusjakson lopulla uutena lehtenä aktiiviseksi kaupunkiaiheiden käsittelijäksi nousi ilmaisjakelussa ollut kaupunkilehti *Oulu-lehti* (1958–).

Kolmannessa taulukossa kuvaan asukkaiden ja käyttäjien subjektiaseamia, joita esikaupunkia käsittelevissä diskursseissa muodostettiin erilaisille toimijoille. Niiden tarkastelun olen rajoittanut etupäässä Hietasaaren asukkaiden asemiin. Poliitikkojen, kaavoittajien, muiden viranhaltijoiden, toimittajien, järjestöjen, yrittäjien ja taiteilijoiden ynnä muiden subjektiaseamat olisivat oman tutkimuksensa aihe. Asukkaiden subjektiaseamissa modernistinen ja romanttinen diskurssi kietoutuivat yhteen, joten selkeä jako tässä suhteessa ei vaikuttanut mielekkäältä. Sen sijaan eräänlainen jakolinja muodostui toisaalta politiikan, kaupunkisuunnittelun ja toimittajien kuvaamien Hietasaaren ihanneasukkaiden ja käyttäjien ja toisaalta asukkaiden itse itselleen omaksumien roolien välille.

Asukkaiden subjektiasemien lisäksi olen mahdollisuuksien mukaan tarkastellut niiden alueen käyttäjien subjektiaseamia, jotka eivät kuuluneet asukkaisiin. Aineistossa on havaittavissa jännite lähinnä kaupunginvaltuuston ja kaavoituksen välillä, mutta myös toimittajien teksteissään tuottamien ihannekäyttäjien tai epätoivotuiksi määriteltyjen ihmisten ja toisaalta toteutuneitten käyttäjien välillä. Toteutuneisiin käyttäjiin on voinut kuulua myös ihannekäyttäjien tunnusmerkit täyttäneitä ih-

misiä. Kaikki toteutuneet käyttäjät ja asukkaat eivät kuitenkaan vastanneet ihanteita.

Neljännessä taulukossa tarkastelen asukkaiden itse itselleen ottamia subjektiaseamia. Olen säilyttänyt asukkaiden itsensä tekemät jaot, koska uskon niiden auttavan ymmärtämään juuri Hietasaaren esikaupunkiasukkaiden erityisluonnetta. Jakoja ei pidä ymmärtää ehdottomina tai pysyvinä. Eri aikoina sama asukas on voinut kuulua molempiin ryhmiin. Taustaltaan suuri osa kesäasukkaista oli keskiluokkaisia ja monet ympärivuotiset asukkaat puolestaan työväenluokkaisia. Asukasryhmien väliset rajat eivät kuitenkaan yksiselitteisesti seuranneet luokkarajoja. Todennäköisesti ryhmien sisällä oli suurempia eroja kuin niiden välillä.

ESIKAUPUNKI JA ASUKKAAT TUTKIMUSKIRJALLISUUDESSA

Hietasaari ja Oulun esikaupungit yleisemminkin ovat toistaiseksi olleet akateemisesti enimmäkseen tutkimatonta aluetta. Muutamia opinnäytteitä lukuun ottamatta Hietasaarta esikaupunkina tai kulttuuriperintönä ei ole liiemmästi tutkittu.⁸⁰ Erilaisia kaupunkisuunnittelun tarpeisiin laadittuja aluetta koskevia selvityksiä sen sijaan on tehty 1990-luvulta alkaen jonkin verran.⁸¹ Toppilansalmen satama ja läheinen Toppilansalmen kesähuvila-alue ovat samoin olleet suunnitteluun liittyvien selvitysten kohteina.⁸² Etenkin Toppilansalmen kesähuvilat ovat innoittaneet myös paikallis-historiallista tutkimusta.⁸³ Oulun kaupungin historian kirjoituksessa esikaupunkikysymys on jäänyt vähemmälle huomiolle. Oulun kaupunkisuunnittelun historia kokonaisuudessaan on melko vähän tutkittu aihe. Paikallis-historiallisessa tutkimuksessa esikaupunkien suunnittelua on lähinnä sivuttu.⁸⁴

Modernin kaupunkisuunnittelun taidehistoriallisessa tutkimuksessa esikaupunkikysymystä on lähestytty lähinnä suunnittelijoiden, kaupunkirakennustaiteen ja arkkitehtuurin

näkökulmista. Riitta Nikula on tarkastellut Etu-Töölön ja Uuden Vallilan esikaupunkien arkkitehtonista suunnittelua vuosina 1900–1930 yhtenäisen kaupunkikuvan ihanteen kannalta.⁸⁵ Ulla Salmela on perehtynyt Viipurin esikaupunkeihin väitöskirjassaan, joka käsittelee O.-I. Meurmanin kaupunkisuunnittelijan uraa.⁸⁶ Toisen maailmansodan jälkeisten tyyppitaloalueiden ja kerrostalolähiöiden ja niiden asukkaiden tutkimus on hyödyntänyt modernin ja modernismin käsitteitä.⁸⁷ Asukkaiden, kaupunkikulttuurien tai kulttuuriperinnön näkökulmat ovat olleet taidehistoriallisessa esikaupunkitutkimuksessa vähemmistössä.

Julkisen virkistysalueen ja yksityisen asuinalueen välinen jännite on 1800-luvun lopulta lähtien leimannut keskustelua esikaupunkialueista. Puistoja ja virkistysalueita tarkasteltaessa alueiden muunlainen käyttö esimerkiksi asumiseen tai yritystoimintaan on näyttäytynyt helposti uhkana. Erilaisten kansalaisjärjestöjen ja yhteisöjen läsnäolo virkistysalueilla on sen sijaan ollut tavallista. Järjestöt ovat voineet rakentaa itselleen toimitiloja tai ottaa käyttöönsä esimerkiksi entisiä huviloita. Kansalaisjärjestöjen läsnäoloa ei ole yleensä pidetty riskinä virkistysalueiden julkiselle luonteelle, vaan sen on katsottu kuuluvan asiaan. Kaupunkipuistojen ja viher- ja virkistysalueiden suunnittelun tutkimus avaa kiinnostavan rinnakkaisnäkökulman esikaupunkien asuinalueiden suunnittelulle.⁸⁸ Asuinalueen ja virkistysalueen näkökulmat kuitenkin kohtaavat harvoin esikaupunkitutkimuksessa. Väistämättä herää kysymys, missä määrin taidehistoriallinen tutkimus on omaksunut modernistisen kaupunkisuunnittelun tavan arvostaa suunnitellusti rakennettuja yhden funktion esikaupunkialueita toisenlaisten alueiden kustannuksella.

Suomalainen esikaupunkeja historiallisista, kulttuurisista ja suunnittelun näkökulmista käsittelevä tutkimus on painottunut esikaupunkien syntyajankohtaan 1800- ja 1900-lukujen vaihteen molemmin puolin. Yksittäisten kaupunkien esikaupunkialueita ja niiden syntyä käsitteleviä tutkimuksia ja opinnäyt-

teitä on tehty melko runsaasti 2000-luvulla.⁸⁹ Alan klassikko on Sven-Erik Åströmin vuonna 1957 ilmestynyt väitöskirja *Samhällsplanering och regionbildning i Kejsartidens Helsingfors*. Tutkimuksessaan Åström käsittelee Helsingin esikaupunkeja toisaalta hallittuina ja toisaalta hallitsemattomina ilmiöinä, joille oli tyyppilistä monimutkainen sosiaalinen eriytyminen ja kerrostuneisuus.⁹⁰ Laura Kolbe puolestaan on väitöskirjassaan *Kulosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta* (1988) käsitellyt suunniteltua esikaupunkia lähinnä porvarillisen kulttuurin ilmiönä.⁹¹ Helsingin kaupunkisuunnittelun historiassa myös esikaupunkikysymys ja sen ratkaisuyritykset saavat osansa.⁹² Pitkää, 1800-luvun lopulta lähelle nykyaikaa ulottuvaa aikaperspektiiviä yksittäisiin esikaupunkialueisiin on sovellettu lähinnä erilaisissa kaupunginosahistorioissa.⁹³

Esikaupungin asukkaiden asema on usein ainakin epäsuorasti mukana esikaupunkeja käsittelevissä tutkimuksissa. Turun esikaupunkien asukkaita tutkinut Eino Jutikkala tulkitsi 1800-luvulla työväkeen kuuluneista asukkaista käytetyn ilmaisun *småfolk* eli pieneläjät sisältäneen ajurit, merimiehet, sotilaat, palovahdit, kadunlakaisijat, tehdastyöläiset ja verstaattomat käsityöläiset perheineen.⁹⁴ Väitöskirjassaan *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolella* (1934) Heikki Waris osoitti, kuinka maaseudun köyhälistöstä muodostui muuttoliikkeen myötä kaupunkien työväenluokkaa, jonka koti oli esikaupungeissa.⁹⁵ Sen sijaan vauraan Kulosaaren esikaupungin asukkaat olivat enimmäkseen arvonsa tuntevaa keskiluokkaa, virkamiehiä ja itsenäisiä ammatinharjoittajia.⁹⁶ Esikaupunkimaisen kesähuvila-alueen asujaimiston kansainvälisyyteen ja sosiaaliseen kerrostuneisuuteen on kiinnitetty huomiota esimerkiksi Karjalankannaksen kohdalla.⁹⁷ Kesähuvila-alueita ja kulttuuria tarkasteltaessa tutkijoilla on kuitenkin usein ollut taipumus eristää ilmiö mahdollisista muista saman alueen käyttötarkoituksista ja käyttäjistä.⁹⁸

Asukkaiden osalta kiinnostava jakolinja tuntuu löytyvän 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suunniteltujen ja suunnittelemattomien esikaupunkien väliltä. Suunniteltu esikaupunki asuinpaikkana vaikuttaa nostaneen myös asukkaiden statusta ja antaneen heille enemmän tilaa ja äänivaltaa kaupungin kanssa käydyissä neuvotteluissa. Suunnittelemattomien esikaupunkien asukkaat sen sijaan joutuivat helposti alueensa leimaamiksi. Asiaa voi tarkastella myös siten, että keskiluokkaiset tai työväenluokkaiset asukkaat leimasivat asuinalueensa tietynlaisiksi. Usein kuitenkin asukkaiden omat tulkinnat asemastaan ovat jääneet heille ulkopuolelta annettujen asemien varjoon. Samoin esikaupungit yksin joko työväen tai keskiluokan alueiksi jakava tutkimus on vaarassa kadottaa yhteiskuntaluokkien väliset harmaat alueet. Esikaupunkia lyhyellä aikavälillä tarkasteleva tutkimus ei pääse kiinni ajan kuluessa tapahtuviin sosiaalisen nousun ja laskun ja keskiluokkaistumisen ilmiöihin, jotka ovat jatkuvasti läsnä esikaupungeissa.⁹⁹

Englantilaisen modernin kaupunkihistorian pioneeri H. J. Dyos nosti esikaupungit tutkimuksen keskiöön 1960-luvulla. Kvantitatiivisen ja tilastollisen lähestymistavan rinnalle hän peräänkuulutti tutkimusta, joka tavoittaisi myös yksilön kokemuksen kaupungista ja asetaisi sen suurten yhteiskunnallisten muutosten kontekstiin.¹⁰⁰ Dyosin tavoin pohjoisamerikkalaisen kaupunkitutkimuksen uranuurtaja Sam Bass Warner Jr korosti erityisesti raideliikenteen merkitystä suurkaupunkien esikaupungistumisessa. Warnerin näkemys esikaupungistumisen vaikutuksesta tutkimuskohteensa Bostonin sosiaaliseen elämään oli synkkä. Asukkaiden yhteiskuntaluokkien mukaan tiukasti toisistaan erotellut esikaupungit eristivät asukkaat toisistaan ja kylvivät epäluottamusta eri ryhmien välille. Asukkaiden syrjiminen etnisyyden, luokan tai sukupuolen perusteella muodosti esikaupungin kielteisen perinnön. Suunnittelematon rakentaminen ja kohtaamispaikkoina toimivien keskusten puute rapauttivat yhteisöllisyyttä ja johtivat kaupungin demokraattisen hallinnon

kriisiin, jonka vaikutukset ulottuvat nykyaikaan saakka.¹⁰¹

Richard Harris on todennut monien Toronton varhaisten 1900-luvun alussa syntyneiden pientalovaltaisten esikaupunkien sosiaalisen kerrostuneisuuden ja samalla rikkonut myöhemmin syntynyttä vahvaa mielikuvaa esikaupunkien yksinomaan keski- tai yläluokkaisesta luonteesta. Suunnittelemattomat esikaupungit tarjosivat myös vähävaraisille asukkaille mahdollisuuden väljään ja melko turvattuun asumiseen. Keskiluokkaistumisen prosessia, jossa esikaupunkien työväenluokkaiset rakentajat ja ensimmäiset asukkaat vähitellen maan arvon nousun seurauksena joutuivat luopumaan kodeistaan ja arvostetuista asuinpaikoistaan Harris on kuvaillut tragediana.¹⁰² Suomessa työväenluokkaisten esikaupunkialueiden keskiluokkaistumista on käsitelty Tampereen Pispalan osalta.¹⁰³

Becky Nicolaides on muistitietoa hyödyntävässä tutkimuksessaan Los Angelesin työväenluokkaisista esikaupungeista todennut, miten näille ennen toista maailmansotaa syntyneille pientalovaltaisille esikaupunkialueille oli tyypillistä, että ne muodostivat eräänlaisia kaupungistumisen mikrokosmoksia yhdistäessään asumisen, teollisuuden ja maanviljelyksen. Nicolaides kiinnitti huomionsa siihen, miten etnisyyteen ja rotuun liittyvät rajanvedot ovat muovanneet työväenluokkaisia esikaupunkeja ja niiden valkoihoisia asukkaita yhtenäiseen suuntaan.¹⁰⁴ Suomalaisten esikaupunkien historian tutkimuksessa asukkaiden sosiaalinen asema on noussut etnisyyttä keskeisemmäksi kiinnostuksen kohteeksi, mihin on osaksi vaikuttanut Suomen historiallisesti suhteellisen homogeeninen väestö.

Tutkittaessa esikaupunki-ilmiötä kaupunkisuunnittelun historian kautta asukkaiden asemaa on kiinnostavaa tarkastella yhteydessä kaupunkisuunnittelijoiden ja kaavoitusarkkitehtien asemaan. Kaavoitukseen osallistuvia asukkaita 1990-luvulla tutkinut Aija Staffans on väitöskirjassaan todennut, että kaavoitusarkkitehdin määrittelemisen yleisen edun

valvojaksi tekee asukkaista määritelmällisesti yksityisten etujen edustajia ja siten lähtökohteisesti jäävejä osallistumaan oman elinympäristönsä suunnitteluun.¹⁰⁵ Sari Puustinen on yhdyskuntasuunnittelun tutkimuksen alaan kuuluvassa tutkimuksessaan keskittynyt suunnittelijoiden näkökulmaan. Puustinen liittää kaavoittajaprofession kehittymisen suomalaisen hyvinvointivaltion rakentamisen historiaan. Tässä historiassa kaavoittajat ovat perinteisesti omaksuneet yhteisen edun puolueettoman puolustajan roolin. Puustinen kuitenkin huomioi asemakaavoja laatineen arkkitehdin olleen aina myös kaupungin vallanpitäjien luottomies ja heidän antamiensa tehtävien toteuttaja.¹⁰⁶

Tutkiessaan Helsingin kaupunkisuunnittelusta vastaavien viranhaltijoiden ajatuksia asukasosallisuudesta Mäenpää, Aniluoto, Manninen ja Villanen totesivat, että kaupunkisuunnittelijoiden itseymmärrys määrittäi myös heidän suhteensa suunnittelun alla olevan kohteen asukkaisiin. Ne suunnittelijat, jotka olivat omaksuneet 1960-luvulta periytyvän kokonaisvaltaisen käsityksen kaupunkisuunnittelusta, näkivät kaupungin yhteiskuntana pienoisikoossa. Omaksi roolikseen he olivat omaksuneet kaupungin puolustamisen yhteisenä moraalisenä projektina. Kaupunkisuunnitteluviraston ja sen suunnittelijoiden tehtäväksi ymmärrettiin yleisen yhteiskunnallisen kokonaisedun vaaliminen.¹⁰⁷

Edellä mainitusta näkökulmasta kaupungin asukkaat samoin kuin erilaiset siellä toimivat yhteisöt näyttäytyivät omien yksityisten etujensa ajajina ja siten yleisen edun ja määritelmällisesti myös kaupunkisuunnittelun vastustajina. On kiinnostavaa, että erityisen hankalina vastustajina suunnittelijat mainitsivat juuri Helsingin vanhojen saariesikaupunkien asukkaat ja asukasyhdistykset. Yleisemminkin osa suunnittelijoista kyseenalaisti myös asukasyhdistysten edustavuuden sillä perusteella, että myös niissä, kuten yleisötilaisuuksissa laajemmin, äänensä sai kuuluville vain hyvin koulutetuista ja aktiivisista asukkaista koostu-

va vähemmistö, joka keskittyi omien etujensa puolustamiseen ja kaikkien mahdollisten suunnitelmien vastustamiseen.¹⁰⁸

Tarkastellessaan kaupunkisuunnittelun historiaa Britanniassa 1900-luvulla Ward ei pitänyt asukkaiden mahdollisuuksia vaikuttaa oman asuinympäristönsä suunnitteluun tutkimusajanjaksolla merkittävänä. On kiinnostavaa, että vaikka myös Britanniassa kaupunkisuunnittelu etenkin 1940-luvulla oli sitoutunut hyvinvointivaltion rakentamiseen, sen vaikutukset haavoittuvaisessa asemassa olleiden kaupunkilaisten elämään eivät olleet pelkästään positiivisia. Erityisesti kärsimään joutuivat ne esikaupunkialueiden työväenluokkaiset asukkaat, joita etenkin 1960-luvulla hädettiin purettavilta asuinalueilta erilaisten kaupunkiudistusten nimissä.¹⁰⁹

Ruotsalainen Mats Deland kuvaa, kuinka Tukholman 1900-luvun alussa syntyneet esikaupunkialueet, kuten Enskede, olivat kaupungin tietoisien suunnittelupolitiikan tulos. Deland analysoi Tukholman esikaupunkien roolia kaupungin asukkaisiinsa kohdistaman hallinnan välineinä. Keskeistä tässä oli kaupungin rooli maanomistajana kuten suomalaistenkin kaupunkien kohdalla. Delandin mukaan kaupungin hallinto käytti tietoisesti omistamiaan vuokratontteja ja niiden mahdollistamaa vallankäyttöä asukkaiden sosiaalistamisessa hyvinvointivaltion jäseniksi. Tuloksena oli sosiaalinen kaupunki, *social city*, jossa asukkaat omaksuivat kaupungin hallinnon päämäärät ja ihanteet omikseen ja pyrkivät toteuttamaan niitä jokapäiväisessä elämässään esikaupungissa.¹¹⁰

Suomessa modernin kaupunkisuunnittelun ja suunnittele mattomien esikaupunkien asukkaiden suhde muodostui jännitteiseksi viimeistään 1800-luvun lopulla. Esikaupunkien järjestäytymättömyys rinnastettiin niiden asukkaiden kyseenalaisena pidettyyn moraalisen, henkisen ja fyysisen terveyden tilaan. Asukkaita pyrittiin ohjaamaan toivotunlaiseen asumiseen ja rakentamiseen rakennusjärjestysten, vuokrasopimusten ja yleisen valistuk-

sen avulla. Määräysten noudattamatta jättämiseen saattoi liittyä taloudellisia rangaistuksia tai tontin menettämisen uhka. Uudistettavien esikaupunkien asukkaiden mielipiteitä tai toiveita alueen suunnittelun suhteen ei ollut tapana huomioida, vaikka muodollinen mahdollisuus niiden ilmaisemiseen tarjottiinkin. Ulla Salmelan mukaan asukkaiden mitätöiminen oli oleellinen osa kaupunkisuunnittelijoiden oman asiantuntijuuden ja arvovallan tuottamista 1900-luvun alusta lukien.¹¹¹

Suomessa Viipurin esikaupunkeja ennen toista maailmansotaa suunnitellut O.-I. Meurman kannatti tonttien myymistä asukkaille. Hän arveli oman tontin tekevän asukkaista huolellisempia rakentajia ja vastuullisempia kansalaisia. Käytännössä suomalaisissa kaupungeissa työväelle suunnatut tontit päädyttiin yleisesti vuokraamaan lähinnä kustannussyistä.¹¹² Sekä tonttien vuokraamista kannattavat että vastustavat argumentit perusteltiin Suomessa usein taloudellisin syin.¹¹³ Oulussa Hietasaaren ja Tuiran esikaupunkien tapauksessa kaupungin asema maanomistajana ja vuokranantajana vaikutti perustavanlaatuisella tavalla kaupungin ja esikaupungin asukkaiden välisiin suhteisiin. Kaupungin ”yhteisen edun” tavoittelu on ollut kaupunkisuunnittelun keskeinen ihanne etenkin 1900-luvulla – tosin yhteisen edun nimissä on eri vuosikymmeninä voitu ajaa täysin vastakkaisia asioita. Oma tutkimukseni kartoittaa kaupungin asukkaiden, päätöksentekijöiden ja suunnittelijoiden välisen suhteen muodostumisen historiaa.

Kaupungin asukkaiden itse itselleen ottamien subjektiasemien tutkiminen on suomalaisessa kaupunkitutkimuksessa suhteellisen harvinainen lähestymistapa. Irma Uskallio on tarkastellut Helsingin arvostettujen asuinalueiden Eiran ja Ullanlinnan asukkaita siitä näkökulmasta, miten asukkaat itse asemoivat itsensä. Kiinnostavaksi Uskallion tutkimuksen tekee se, että molemmat alueet ovat olleet Helsingin varhaisia esikaupunkeja, jotka tosin vuosisadan kuluessa ovat jossain määrin sulautuneet osaksi kaupungin keskustaa. Uus-

kallio tarkasteli asukkaiden paikkakäsitysten muutosta asukassukupolvien- ja tyyppien kautta.¹¹⁴

Asukastyypeissä ”perinneasukkaat” edustivat vanhinta asukaskerrostumaa, joille oli ominaista perinteinen, kulttuurinen asenne suhteessa asuinalueeseensa. ”Pelurit” puolestaan olivat uusia tulokkaita, jotka arvostavat alueen näyttöarvoa ja mahdollisuutta ostaa sen avulla itselleen uusi identiteetti. Näiden ääripäiden väliin jäivät ”esteetikot” ja ”pyhiinvaeltajat”. Joista esteetikot identifioituivat romantikoiksi, jotka nauttivat asuinalueensa kulttuurisesta kuluttamisesta. Pyhiinvaeltajat puolestaan käyttivät alueen arvoja oman sosiaalisen nousunsa toteuttamiseen.¹¹⁵ Siinä missä Uskallio perusti tyyppinsä asukkaiden teemahaastatteluihin, pyrin itse tarkastelemaan asukkaiden asemia useista eri näkökulmista ja eri lähteistä saadusta materiaalista. Pohdin, miten voisin esittää asukkaiden asemat siten, että niiden kerroksisuus, ajallinen vaihtelevuus ja sisäinen ristiriitaisuus kävisivät ilmi.

Tutkimuksen rakenteesta

Seuraavissa luvuissa 2–6 tarkastelen Hietasaaren esikaupungin muotoutumisen historiaa kaupunkisuunnittelun aktiivisissa vaiheissa. Toisessa luvussa kuvaan Hietasaaren jakamista kaupungin vuokrapalstoiksi vuonna 1865 ja sitä seurannutta esikaupunkirakentamisen kautta. Kolmannessa luvussa käsittelen Hietasaaren vuonna 1916 valmistunutta ensimmäistä asemakaavaa ja sen laatimisprosessia seuraavaksi. Neljännessä luvussa tarkastelen Oulun ensimmäistä yleiskaavaa vuodelta 1952 ja sen laatimisen yhteydessä käytyä keskustelua Hietasaaren maankäytöstä. Viidennessä luvussa käsittelen Hietasaaren järjestyksessä toista asemakaavaa vuodelta 1969: pohdin asemakaavan laatimisen yhteyttä vuoden 1962 lakiin vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa sekä lain ja asemakaavan soveltamisen vaikutuksia Hietasaareissa. Kuudennes- sa luvussa tarkastelen Hietasaaren kolmatta asemakaavaa vuodelta 1999. Seuraan, miten

kaavoitusprosessin kuluessa Hietasaari vähitellen määriteltiin viralliseksi kulttuuriperinnöksi, ja pohdin, mitä seurauksia tällä oli saaren ympäristölle ja asukkaille.

Jokaisen luvun alussa luon lyhyen katsauksen kunkin ajankohdan historialliseen ja yhteiskunnalliseen tilanteeseen Suomessa. Jatkan tarkastelemalla väestönkasvun, esikaupungistumisen ja kaupunkisuunnittelun luomaa tilannetta Oulussa. Tämän taustoituksen jälkeen analysoin kunnallispolitiikan, kaupunkisuunnittelun, asukkaiden, sanomalehtien ja taiteen tuottamia tekstejä, jotka käsittelevät Hietasaarta erityisesti tai esikaupunkia yleisesti. Tarkastelen niitä suhteessa kulloinkin vallinneisiin kaupunkisuunnittelun ihanteisiin ja kansallisen lainsäädännön tuottamiin puitteisiin. Jokaisen luvun lopussa esitän analyysiin perustuvan synteesin, jossa tarkastelen sitä, millaisen esikaupungin juuri se historian vaihe on jättänyt perinnöksi jälkeen tuleville. Pohdin, millaisia näkökulmia esikaupungin kulttuuriin ja moniääniseen kulttuuriperintöön aineistosta avautuu. Lopuksi erittelen taulukoissa modernistisen ja romanttisen esikaupunkidiskurssin sekä esikaupungin asukkaiden subjektiasemat sellaisina kuin ne asukkaille ulkopuolelta tarjottiin ja sellaisina kuin asukkaat ne itse itselleen rakensivat. Seitsemännessä luvussa kokoan kunkin luvun lopussa esittämäni taulukot yhteen. Kahdeksannessa ja viimeisessä luvussa avaan Hietasaaren moniäänisen perinnön laajempaa merkitystä esikaupunkien ja rakennusperinnön tutkimukselle.

VIITTEET

- 1 Kervanto Nevanlinna 1996, 22.
- 2 Vilkuna 2002, 271–289; Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The general conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting in Paris from 17 October to 21 November 1972, at its seventeenth session. [<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>] (Viitattu 18.4.2011.)
- 3 Aarnipuu 2008, 17, 25.
- 4 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museovirasto. [[- asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2091\] \(Viitattu 14.4.2011.\)
  - 5 Fairclough 1992, 44, 55, 71.
  - 6 Kalela 2002, 155, 230.
  - 7 Kalela 2002, 220–221.
  - 8 Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä. \[\[http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/\]\(http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/\)\] \(Viitattu 25.11.2011.\); Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. UNESCO. Paris 2003. \[<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>\] \(Viitattu 25.11.2011.\) Sopimuksessa aineetonta kulttuuriperintöä kuvataan käytäntöinä, esityksinä ja tietona mutta myös esineinä ja tiloina, joita yhteisöt tunnistavat omaan perintöönsä kuuluviksi.
  - 9 Harrison 1991, 142–155.
  - 10 Nyman 2003.
  - 11 Zukin 1995, 290; Sewell 2005; Eley 2005.
  - 12 Nyman 2011.
  - 13 Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The general conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting in Paris from 17 October to 21 November 1972, at its seventeenth session. \[<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>\] \(Viitattu 18.4.2011.\)
  - 14 Hirschkop 2003, 174–181; Bahtin 1975, 73–109.
  - 15 Hirschkop 2003, 174–181; Bahtin 1975, 73–109.
  - 16 Hirschkop 2003, 174–181; Bahtin 1993.
  - 17 Perälä 1983, 32.
  - 18 Hapgood 2005, 218–217.
  - 19 Perälä 1983, 30–48.
  - 20 Choay 1997, 56–57.
  - 21 Häyrynen 2004; Häyrynen 2005; Lukkarinen, Wänerberg 2004; Vallius 2011.
  - 22 Meinig 1979, 1–6.
  - 23 Meurman 1947.
  - 24 Hyvinvointi-Suomen rakennusperinnön jäljillä. Museovirasto. \[<http://www.nba.fi/fi/rakennettuhyvinvointi/>\] \(Viitattu 30.5.2011.\)
  - 25 Perälä 1983, 30–48.
  - 26 Perälä 1983, 30–48; Fridgren 2009.
  - 27 Tolonen 2008, 13.
  - 28 El Harouny 2008, 561–573.
  - 29 Howard \(1898\) 2003; Sitte \(1889\) 2001; Le Corbusier \(1933\) 1967.
  - 30 Kolbe 1988, 43.
  - 31 Meurman 1947; Meurman, Ervi 1952; Herten 1946.
  - 32 Lahti 2006; Nyman 2003; Rajaniemi 2006; Vuorinen 2005.
  - 33 Jauhiainen 1995, 271–275; Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 87–91, 174.
  - 34 Le Corbusier 1967; Meurman 1947.
  - 35 Anttila 2005, 220–228.
  - 36 Puustinen 2006.
  - 37 Staffans 2004, 282.
  - 38 Maankäyttö- ja rakennuslaki \(1999/132\). \[<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990132>\] \(Viitattu 11.5.11.\)
  - 39 Mäntysalo, Nyman 2001, 39.
  - 40 Flyvbjerg 1998, 318–327.
  - 41 Ward 2004.
  - 42 Kalela 2000, 90–91.
  - 43 Laki vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Annettu Helsingissä 9.3.1962. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1962, 389–406.
  - 44 Fingeroos, Haanpää 2006, 33.
  - 45 Aronsson 2004, 25.
  - 46 Törrönen 2010, 186; Saresma 2010; Åström, Korkiakangas, Olsson, 2004.](http://www.rky.fi/read/
</div><div data-bbox=)

- 47 Mitchell 1998, 81–101.
- 48 Puustinen 2006; Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 41–42, 188–190. Muistitietoa kaupunkisuunnittelusta on hyödyntänyt myös Pertti Mustonen Helsingin kaupunkisuunnittelun historiaa käsittelevässä tutkimuksessa. Mustonen 2010.
- 49 Tommila, Salokangas 1998, 43–56, 61–62; Mayne 1993.
- 50 Järvi 1910; Koskeniemi 1916.
- 51 Kivijärvi 1933; Kivijärvi 1934.
- 52 Vaaskivi 1945.
- 53 Klemettinen 1974.
- 54 Vuorenpää, Eeva. Tatu Vaaskivi. Pyhä kevät. Ensiesitys 25.12.1992. YLE.
- 55 Järvillehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkösen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat. YLE.
- 56 Ronkainen, Mika. Oulu palaa – kaupunki joka katosi. Ensiesitys 11.8.1998. YLE.
- 57 Clark 1984.
- 58 Hapgood 2005.
- 59 Luojus, O’Neill 2011.
- 60 Ilmonen, Pöykkö, Lario-Huttunen 2001. Viita (1950) 1979.
- 61 Haltia, Immonen, Rosenlöf ym. 2011.
- 62 Dyos 1982, 19–36.
- 63 Spiegel 2005, 1–31; Kalela 2002, 220–228.
- 64 Paul Ricoeur on etsinyt välimuotoa romanttiseksi kokemansa hermeneutiikan ja diskursiivisen lähestymistavan välillä. Blomberg 2011, 56–57; Ricoeur 2000, 120.
- 65 Pietikäinen, Mäntynen 2009, 7–26.
- 66 Kalela 2002, 62–63.
- 67 La production de l’espace (1974). Viittaan vuonna 1991 ilmestyneeseen englanninkieliseen käännökseen The Production of Space. Blackwell, Oxford. Lefebvre 1991, 33–38, 117.
- 68 Lefebvre 1991, 361; Lehtovuori 2005, 39–51.
- 69 Lefebvre 1991, 33–38, 117.
- 70 Butler 2009, 319–322; Lefebvre 1991, 361.
- 71 Lisää näihin viitekehyksiin liittyvistä uskomuksista on luettavissa teoksesta Interpreting Nairobi the Cultural Study of Built Forms. Kervanto Nevanlinna 1996, 32.
- 72 Kervanto Nevanlinna 1996, 19, 28–31.
- 73 Kervanto Nevanlinna 1996, 32.
- 74 Harris 2010.
- 75 Berger, Luckmann 1994.
- 76 Foucault 1991; Foucault 2002; Fairclough 1992, 44, 55, 70–86. Pietikäinen, Mäntynen 2009, 7–26. Kiinnostava ja innostava esimerkki diskursianalyysin soveltamisesta taidehistoriallisessa tutkimuksessa on Tuuli Lähdemäen väitöskirja. Lähdesmäki 2007.
- 77 Pietikäinen, Mäntynen 2009, 7–26.
- 78 Törrönen 2010, 180–181, 206.
- 79 Spiegel 2005, 16–17.
- 80 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 87–91. Abram 2011.
- 81 Kantola 1967; Kingelin 1981; Leskelä 2002; Taskila 2002; Pohjamo 2003; Vasu 2009; Noponen 2010.
- 82 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen – Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. PPM. Toppilansalmi-Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993. Oulun kaupungin keskusvirasto talous- ja suunnitteluosasto 15.4.1993. OUKA.
- 83 Niskala 1997.
- 84 Syrjänen 1993; *Niskala 2007*.
- 85 Hautala 1976; Manninen 1995; Westerlund 1975; Fält 2005; Salo 2005; Tuomi 2005; Niskala, Okkonen 2002.
- 86 Nikula 1981.
- 87 Salmela 2004.
- 88 Saarikangas 1993; Saarikangas 2002; Lahti 2006.
- 89 Åström 1956, 223–225; Häyrynen 1994, 80.
- 90 Isohella 2000; Fridgren 2009; Tammissalo 2003; Veijalainen 2010.
- 91 Åström 1957.
- 92 Kolbe 1988.
- 93 Mustonen 2010.
- 94 Koskiahho 1984; Grönros 1994; Eerikäinen 2002; Veijalainen 2010.
- 95 Fridgren 2009, 15; Jutikkala 1954, 79–92.
- 96 Waris 1932–1934.
- 97 Kolbe 1988.
- 98 Jaatinen 1997.
- 99 Soiri-Snellman 1985; Pihl Atmer 1987; Pihl Atmer 1998. Laurila 2009.
- 100 Jauhiainen 1997.
- 101 Dyos 1982.
- 102 Warner 1972, Warner 1978.
- 103 Harrisin tutkimuksen valossa vuokratontit eivät pohjoisamerikkalaisissa esikaupungeissa näyttäisi esittäneen yhtä merkittävää osaa kuin Suomessa. Harris on tunnistanut kolme esikaupunkityyppiä. Ensimmäinen oli 1900-luvun alkupuolen keskiluokkaisen yksityisten asukkaiden ja yrittäjien rakennuttama esikaupunki, toinen kaupungin ulkopuolelle rakennettu työväenluokkainen esikaupunki, jonka asukkaat ostivat tonttinsa yksityisiltä maakeinottilijoilta, kolmas oli teollinen esikaupunki, jossa yksityiset rakennuttajat rakensivat suuren määrän pieniä vaatimattomia taloja myyntiin. Harris 1996.
- 104 Koskiahho 1984.
- 105 Nicolaides 2002, 14.
- 106 Staffans 2004.
- 107 Puustinen 2006, 22, 28, 130–162.
- 108 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 87–91, 174.
- 109 Mäenpää, Aniluoto, Manninen, Villanen 2000, 87–91, 174.
- 110 Ward 2004.
- 111 Deland 2001.
- 112 Salmela 2004, 178, 225–226, 229.
- 113 Salmela 2004, 227–229.
- 114 Åström 1956, 122–124.
- 115 Uuskallio 2001, 243–249.
- 116 Uuskallio 2001, 243–249.

2. SUURTA OLLA PIENI KAUPUNKI – ESIKAUPUNGIN SYNTY 1800-LUVUN LOPPUPUOLELLA

Kuva 10. Kuvassa on Oulun Kauppatori vuonna 1900. Etualalla on laiturissa Oulun ja Tornion välillä vuosina 1891–1906 liikennöinyt höyryalus Pohjola. Kun rautatie saavutti Oulun vuonna 1886 ja pian sen jälkeen Toppilan sataman sekä Tornion vuonna 1903, kaupungin aiemmin vilkas matkustajahöyrylaivaliikenne hiljeni. Pienet höyrypaketit jatkoivat asukkaiden ja lomailijoiden kuljettamista Hietasaareen ja Toppilansalmeen. Taustalla kuvassa Oulun vuoden 1882 palon jälkeen rakennettu Rantakadun talorivi, jonka uusrenessanssityyliset rakennukset edelleen muodostavat kaupungin kasvot merelle päin. PPM.

MURTUVAT SÄÄDYT – NOUSEVAT LUOKAT

1800-luvun jälkipuoli oli talouskasvun ja liberaalien uudistusten aikaa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Teollisuuslaitosten perustaminen levisi vähitellen myös pohjoiseen. Rautatiet ja höyrykoneet panivat yhteiskuntaan uutta liikettä. Teollisuuden tuomat työpaikat toivat maaseudulta väkeä kasvaviin kaupunkiin. Elinkeinovapauden myötä vanhojen porvariskaupunkien elämä monipuolistui. Uudet aatteet valtasivat alaa. Erityisesti 1880-luvulta alkaen yhdistysten perustaminen helpottui ja kansalaiset järjestäytyivät innolla ajamaan mitä erilaisimpia aatteita työväenasiain, kulttuurin ja hyväntekeväisyyden aloilla.¹ Suomalainen kansalaisyhteiskunta syntyi, ja kautui erilaisiin poliittisiin ja aatteellisiin ryhmittymiin ja monimuotoistui.

Vuoteen 1873 saakka suomalaisten kaupunkien hallinto noudatti jo Ruotsin vallan ajalta periytyvää itsehallinnon periaatetta. Kaupunginhallinnon keskeisin elin oli raatimiesten ja

porvestarinnan muodostama maistraatti. Maistraatin lisäksi kauppiain ja käsityöläisten joukosta valitut kaupungin vanhimmat saivat sanoa mielipiteensä kaupungin taloudenhoidosta. Porvaristo sai osallistua tärkeimpien asioiden käsittelyyn yhteisissä raastuvankokouksissa. Käytännössä valtaa pitelivät hyppysissä kaupunkien varakkaimmat kauppiat.²

Vuoden 1873 kunnallisasetus uudisti vanhan järjestelmän. Eliniäksi valitut kaupungin vanhimmat korvattiin rajatulle kaudelle valittavilla valtuutetuilla. Porvariston erioikeudet kumottiin, mutta oikeus äänestää ja asettua ehdolle kunnallisissa vaaleissa jäi edelleen riippuvaiseksi veronmaksukyvyistä. Käytännössä poliittiset oikeudet ulottuivat edelleen vain pieneen vähemmistöön. Uudistus seurasi vastaavan Ruotsissa vuonna 1862 annetun asetuksen esimerkkiä. Asetus oli liberaalien ja konservatiivisten näkemysten välinen kompromissi, joka oli avoin erilaisille tulkinnoille. Uuden lain seurauksena valtuusto nousi merkittäväksi vallankäyttäjäksi kaupungeissa. Päätösten toimeenpano- ja valvontavalta jäivät edelleen maistraatille ja uudelle valtuuston keskuudesta valittavalle toimielimelle, rahatoimikamarille. Kaupungin omaisuutta hallinnoinut rahatoimikamari kehittyi vähitellen kaupunginhallituksen esiasteeksi. Epämääräinen ja avoin laki johti helposti epäselvyyksiin ja valtakonflikteihin päätöksenteossa.³

Samaan aikaan suomalainen yhteiskunta oli muutoksessa. Aiemmin yksilön asema yhteiskunnassa oli pitkälti määräytyneet syntyperän perusteella. Nyt varallisuutta ja elämäntapaa oli mahdollista käyttää uusien yhteiskunnallisten

Kuva 11. Vuonna 1868 rakennetulla Ellalan kesähuvilalla Toppilansalmen pohjoisrannalla vietettiin 11.8.1891 kauppias Albert Oscar Snellmanin tyttären Elinin ja Johan Weckmanin häitä. PPM.

asemien ja roolien rakentamiseen. Lähestyttäessä 1800-luvun loppua porvaristo arvotti yhteiskunnallisen nousun myönteisenä ilmiönä. Käytännössä yhteiskunta tasa-arvoistui lähinnä ylimpien sosiaaliryhmien, aateliston ja porvariston, lähentyessä toisiaan. Niin kutsutut sivistyneet luokat tekivät eroa tavalliseen kansaan käytöstapojen ja kulutustottumusten kautta.⁴

Vilkkaat satamat ja kukoistava kaupankäynti kasvattivat Pohjanlahden rannikkokaupunkien väestöä. Oulussa asukasmäärä nousi 1800-luvun puolen välin noin 6 000 hengestä 1880-luvulla jo lähes 10 000 asukkaaseen.⁵ Samoihin aikoihin vuoden 1870 väestönlaskennassa Oulun esikaupunkiasukkaiden määrä arvioitiin vain pariaksi sadaksi hengeksi.⁶ J. A. Ehrenströmin Oulun vuoden 1822 palon jälkeen laatima empiretyylinen ruutukaava oli käynyt pieneksi. Sitä uudistettiin vuonna 1882, kun taas esikaupunkialueet jäivät edelleen ilman niiden kasvua ohjaavaa suunnitelmaa.⁷ Vuonna 1890 kaupungin omistamalla maalla

sijainneiden esikaupunkien asukasluku oli 1 450, ja vuonna 1910 jo 2 118, minkä lisäksi kaupungin rajojen ulkopuolella arvioitiin asuvan vielä puolentoistatuhatta henkeä.⁸

Kaupungin kasvaessa esikaupunkimaista asutusta oli alkanut syntyä ruutukaava-alueen reunoille. Siellä levittäytyivät kaupunkilaisten pelto- ja laidunmaat. Myös pienille teollisuuslaitoksille ja verstaille annettiin tontteja ruutukaavan ulkopuolelta. Esikaupunkimaisen asutuksen yhden uloimman renkaan muodostivat 1800-luvun lopulla Oulujoen rannoille ja suiston saarille rakennetut kesähuvilat. Ensimmäinen huomattava esikaupunkiliitos tehtiin Oulussa verrattain aikaisin vuonna 1886. Silloin valtio lahjoitti kaupungille Oulujoen pohjoispuolella sijainneen Tuiran kruununtilan ja siihen yhdistetyn Laanilan virkatalon. Alueelle oli syntynyt esikaupunkimaista asutusta tilaa hallinneiden virkamiesten ryhdyttyä vuokraamaan sieltä asuintontteja kaupungissa työssä käyville ihmisille. Oulujoen ylitse johtavan

Kuva 12. Hedmanin suvun vuonna 1859 valmistunut kesähuvila Toppilansalmen etelärannalla valokuvattiin vuonna 1898. PPM.

rautatiesillä valmistuttua 1905 erityisesti Åströmin nahkatehtaan työntekijöitä alkoi muuttaa yksityisen Ala-Laanilan tilan maille. Tämän tilan kaupunki osti 1898, ja se liitettiin kaupunkiin vuonna 1910.⁹

KULLEKIN OMANSA – VUOKRATONTIT ESIKAUPUNGIN HALTUUNOTTONA

Jo heinäkuussa 1862 kaupungin talousasioihin ilmeisen hyvin perehtynyt nimimerkki ”-m.” kehotti *Oulun Wiikko-Sanomissa* kaupungin päättäjiä ottamaan kaupungin omistaman Hietasaaren tehokkaampaan käyttöön. Kirjoittajan mukaan saari tulisi jakaa tontteihin, jotka vuokrattaisiin halukkaille kaupunkilaisille sen sijaan, että saarta vuosi toisensa jälkeen käytettäisiin hevoslaitumena. Tällainen käyttö olisi

”yhteiselle kansalle paljon hyödyllisempi, ja sopivampi tälle monesta paikasta erinomaiselle viljelysmaalle [--]. Koska me nyt olemme joutuneet toimittamaan parempaa kesähoitoa kaupungin eläimille, niin johtuu meille myös mieleen kesähuvituksen tilaisuus kaupunkilaisillekin--”

Sama kirjoittaja kehotti vielä kaupunkia raivaamaan Merikosken rannan ”vapauden saaret puutarhaksi eli kunnialliseksi kävelyspaikaksi.”

Kirjoittaja pohti myös syitä ilmeisiin laiminlyönteihin kaupungin kehittämisessä.

”Kaupunkilaisten huolettomuutta ja kylmäkiskoisuutta kummastelee monikin, varsinkin muukalainen, joka ei käsitä, että varattomuus on ollut osallisena siihen ylenkatseeseen, jonka kautta nämä luonolta kaunistetut saaristot ovat ihmisiltä heitetyt arvottomaan ja kurjaan raivaamattomuuteensa.”

Vielä kirjoittaja kehotti erottamaan maistraatista rahatoimikamarin, joka voisi pikimmiten ryhtyä ehdotuksia toteuttamaan.¹⁰

Oulun Wiikko-Sanomia oli tuolloin kaupungin vanhin ja ainoa sanomalehti. Vuonna 1829 perustettu *Wiikko-Sanomia* oli vasta kolmas suomenkielinen sanomalehti koko maassa. Sen päätoimittaja 1860-luvulla oli kappalainen Johan Bäckvall, joka suuntasi lehtensä ”kansan hyödyksi ja huviksi”. Talonpoikaistaustainen Bäckvall oli fennomaani, joka työnsä ohella suomensi Sakari Topeliuksen *Maammekirjan*.¹¹

Lieneekö Wiikko-Sanomien kehotuksilla ollut vaikutusta, vai oliko asia muutoin ilmassa? Joka tapauksessa lokakuussa 1865 maistraatti, kaupungin vanhimmat ja porvaristo kutsuttiin yhteiseen kokoukseen raatihuoneelle päättämään kaupungin omistaman Hietasaaren jakamisesta vuokratontteihin. Kokouksen ajankohdasta ilmoitettiin perinteiseen tapaan paikallisessa lehdessä ja raatihuoneen oveen kiinnitetyssä ilmoituksessa. Lisäksi rummunlyöjä kulki ”rumputtamassa” ja kuuluttamassa tiedon tiettyjen katujen risteyksissä. Asia oli uusi ja vasta pitkän keskustelun jälkeen ”after en längre discussion” kokous hyväksyi vuokraehdot ja maanmittari Wählbergin laatiman kartan.¹²

Tontit päätettiin huutokaupata eniten tarjoaville. Vuokrasopimuksen ehtojen mukaan vuokralainen oli oikeutettu käyttämään tonttiaan halunsa mukaan 15 vuoden ajan vuokra-ajan päättymiseen saakka. Sen jälkeenkin vuokralainen saisi pitää palstansa, jos hän tarjoaisi siitä saman summan kuin seuraavan huutokaupan voittaja. Vuokra-ajan päätyttyä vuokralainen olisi oikeutettu myymään tai siirtämään palstallaan sijainneet rakennukset lukuun ottamatta aitoja, istutuksia tai muita kaunistuksia, jotka oli jätettävä koskemattomina paikoilleen.¹³ Viimeinen määräys oli mahdollisesti tarkoitettu estämään palstan vuokraajaa pudottamasta tarkoituksellisesti palstansa arvoa ennen seuraavaa palstanvuokrauksesta käytävää huutokauppaa esimerkiksi kaatamalla puita.

Kesähuviloiden rakentaminen liittyi tiiviisti kaupunkien kasvuun. Sillä oli juurensa valistusajan romanttisessa asennoitumisessa luontoon sekä aateliston tavassa viettää kesänsä omistamissaan maakartanoissa. Porvarillinen elämäntyyli oli saanut alkunsa viktoriaanisesta Englannista, mutta samantapainen kulttuuri paikallisine variaatioineen levisi Keski- ja Pohjois-Euroopan kaupunkiin.¹⁴ Suomessa tämän elämäntavan yksi ilmentymä oli porvarillinen kesähuvilakulttuuri, jolla oli oma osansa Hietasaaren rakennetun ympäristön ja yhteisön muotoutumisessa.

Ruotsissa aateliset rakensivat kesähuviloihin kaupungin keskustojen ulkopuolelle jo 1600-luvun lopulla. Venäjällä yläluokka seurasi 1700-luvulla keisariperheen esimerkkiä ja muutti kaupungin ulkopuolelle kesäkuukausiksi. Viimeistään 1800-luvun alussa varakas porvaristo omaksui saman elämänrytmin, ja heiltä se vähitellen tihkui myös virkamies- ja käsityöläisperheisiin. Kesähuvila puutarhoineen oli myös keskiluokan saavutettavissa ollut versio maakartanosta. Suomessa länsirannikon kaupunkien ja Helsingin porvarit rakensivat ensimmäiset kesähuvilat. Huomattava nykyaikaan säilynyt kesähuvila-alue nousi Turun ulkopuolelle Ruissalon saarelle 1840-luvulta alkaen. Kesähuvila oli merkki omistajansa sosiaalisesta asemasta. Lisäksi se toimi erilaisten juhlien ja tapahtumien näyttämönä. Tyypillistä 1800-luvun kesähuviloilta olivat historistiset arkkitehtuurityylit torneineen, parvekkeineen ja lasiverantoinen. 1900-luvun alussa art nouveau, kansallisromantiikka ja niukka klassismi vuorottelivat suomalaisessa kesähuvila-arkkitehtuurissa.¹⁵

Vuonna 1605 Oulujoen suulle perustettu Oulu kasvoi jo 1700-luvulla vilkkaaksi satamakaupungiksi. Kaupungin porvarit aloittivat uransa tervakaupassa ja laivanvarustajina. 1800-luvun kuluessa he alkoivat teollistaa seutua rakentamalla sahoja, joita muut teollisuuslaitokset seurasivat. Pohjois-Suomessa aatelistoa oli perinteisesti vähän, ja porvaristo otti itselleen yhteisön johtopaikat huomattavan varallisuutensa tukemana. Kaukana heidän jäljessään kaupungin sosiaalisessa hierarkiassa tulivat pikkukauppiat, virkamiehet, papit, käsityöläiset ja tavallinen työväki. Huolimatta vaatimattomasta taustastaan monen kauppahuoneen perustajat saavuttivat huomattavan yhteiskunnallisen aseman, jonka he jättivät perintönä lapsilleen. Pikkukaupungissa, jossa ihmiset tunsivat toisensa, sosiaalinen hierarkia tiedostettiin ja sitä pyrittiin noudattamaan tiukasti.¹⁶

Oulun johtavat perheet muodostivat 1800-luvun lopulla suljetun piirin, jonka jäsenet liittyivät toisiinsa yhteisten intressien

Kuva 13. "Vi ska gå till pierändan" kävellään möljän päähän, vanhoilla kesähuvila-asukkailla oli tapana sanoa. Toppilansalmi oli paalutettu molemmin puolin noin kahden kilometrin matkalta. Tämä rantalaituri eli möljä oli kaupunkilaisten suosima kävely- paikka kesäiltoisin. Kesähuvila-asukas Esther Cederhvarf muisteli, miten satama laivoineen tarjosi värikkäitä näkymiä. "Laitureis- sa kellui prikejä ja kuunareita, jotka olivat saapuneet kaukaisista maista. Iltaisin istuskelivat merimiehet kannella ja soittelivat ha- nureitaan ja mandoliinejaan." (Cederhvarf 1963.) Kuvassa aallonmurtajasta vasemmalle salmen pohjoisrannalla näkyvät Toppilan sahan (1878–1926) rakennukset. PPM.

kautta. Ylimmän ryhmän muodostivat varak- kaat kauppiat ja teollisuudenharjoittajat, jot- ka olivat omaksuneet ruotsin kielen liikesuhteiden takia ja erottuakseen tavallisesta kansasta. Nämä kauppiat kuuluivat mahtavaan Oulun kauppaseuraan, *Handels Societeten i Uleåborg*, joka omisti ja hallitsi Toppilansalmen satamaa.¹⁷ Juuri kauppaseuran jäsenet alkoivat ensimmäisinä rakentaa kesähuviloitaan 1850-luvulta alkaen Hietasaarta rajaavan Toppilansalmen rannoille.

Hietasaaren tonttien ensimmäiset vuokra- laiset olivat suurimmalta osalta vaatimatto- mampaa väkeä. Ensimmäinen huutokauppa Hietasaaren Mustasaaren puolen tonteista jär- jestettiin vuoden 1866 kesäkuussa. Seuraavina kahtena kesänä pidettiin uudet huutokaupat, joissa tarjottiin vuokralle tontteja myös Hie- tasaaren puolelta. Vuokraajiksi tuli viitisen- kymmentä kaupunkilaista, jotka muodostivat sosiaaliselta koostumukseltaan vaihtelevan ryh- män. Raatimiehet J.A. Castrén (1800–1870) ja

G.W. Westerlund kuuluivat todennäköisesti uuden alueen varakkaimpiin vuokralaisiin yhdessä kauppaneuvos F. Granbergin (1814–1877) ja konsuli L. Candelinin kanssa (1822–1907).¹⁸ Westerlundia lukuun ottamatta herrat kuuluivat kauppaseuraan ja ainakin konsuli Candelinilla oli varsinainen huvilansa Toppilansalmessa. Koulutettua osaa kaupunkilaisista edusti tohtori Fredrik Nylander (1820–1880).¹⁹ F. Nylander oli lääkäri ja arvostettu kasvitieteilijä, joka teki laajoja tutkimusmatkoja Pohjois-Suomeen, Karjalaan ja Kuolan niemimaalle.²⁰ Vaatimattomampaan mutta silti kohtuullisesti toimeentulevaan väkeen saattoivat kuulua myös mahdollisesti omaa verstasta pitäneet käsityöläiset, kuten kelloseppä, aseseppä ja värjärimestari, ja pikkukauppiat kuten luettelossa mainittu A.W. Nyman.²¹

Ne vuokralaiset, joilla oli suomenkielinen sukunimi, olivat luettelosta päätellen enimmäkseen merimiehiä tai työmiehiä. Entiset ja nykyiset kaupunginpalvelijat – palovahdit, työmiehet ja rummunlyöjät – kuuluivat juuri niihin pieneläjiin, jotka muodostivat esikaupunkien asujaimiston valtaosan.²² Hietasaarissa he saivat seuraa kaupungin mahtavista. On vaikea sanoa, moniko ensimmäisistä vuokralaisista suunnitteli välittömästi kesähuvilan rakentamista. Ympäri vuoden asuttava mökki saattoi siinnellä joidenkin vuokralaisten mielissä. Pienimuotoisen viljelyksen harjoittaminen lähellä kaupunkia lienee ollut useimpien päämäärä. Ensimmäisten vuosikymmenten vuokralaiset olivat vaihtuvaa joukkoa. Ei ollut tavatonta, että suuria tontteja jaettiin pienemmiksi. Uusien tonttien asukkaat maksoivat vuokraa joko ensimmäiselle vuokralaisella tai suoraan kaupungille. Osa myi tonttinsa vuokraoikeudet eteenpäin ja osa käytti tonttiaan viljelyspalstana.

Jo varhaisessa vaiheessa Hietasaari näyttäytyi houkuttelevana paikkana myös ympärivuotisille asukkaille. Vuonna 1878 *Pohjois-Suomi*-nimisessä sanomalehdessä eräs kirjoittaja esitti uuden ajatuksen Hietasaaren tulevasta käytöstä. Hänen mukaansa saarelle tulisi pe-

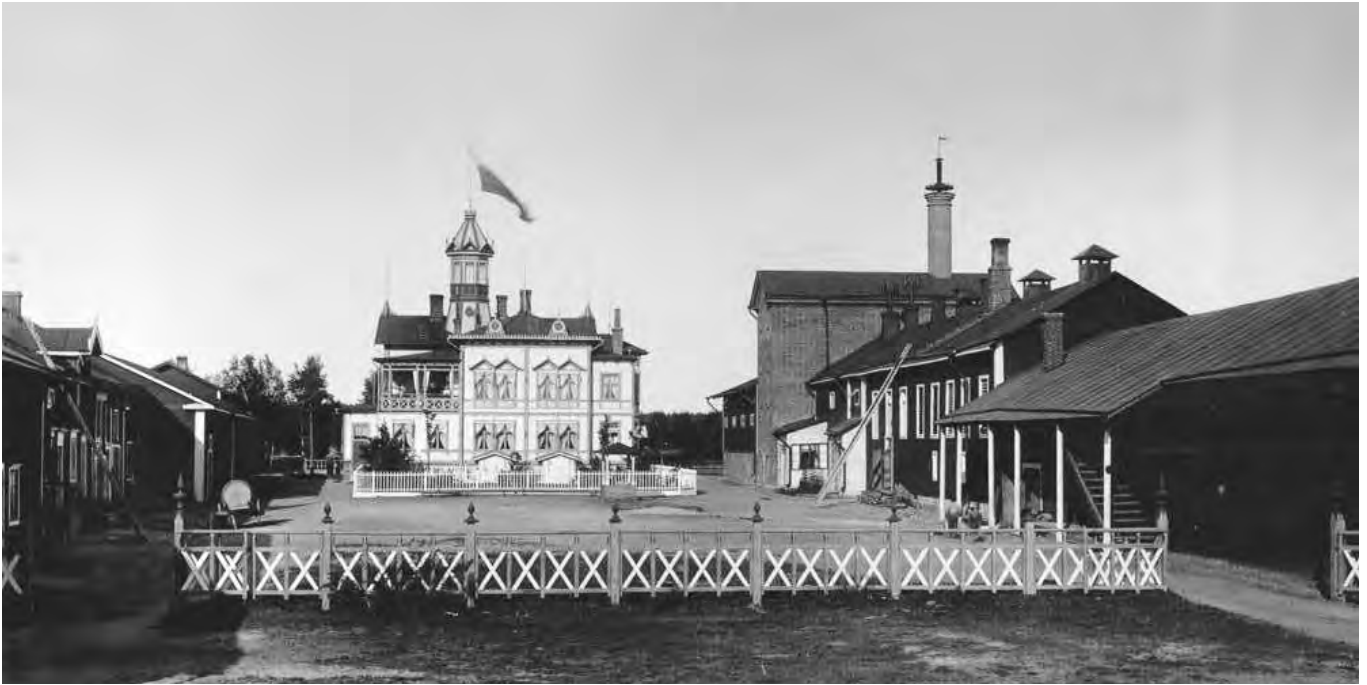

rustaa Helsingin esimerkin mukaisesti ”työväen rakennusosakeyhtiö”, jota varten kaupunki voisi lahjoittaa palan omistamaansa maata. Hietasaari sopi kirjoittajan mukaan erinomaisesti tähän tarkoitukseen. Sillä siellä

”saapi helpommalla maksolla asuinpaikkoja rakennetuksi, kuin kaupungissa, siellä saapi mielensä mukaan rakentaa huoneen vaikka turppaista eli plankun päistä eikä rasiteta tyriillä tonttiveroilla eikä riitingein lunastuksella. Siellä on jo 8 perhekuntaa saaneet jalkainsijan, ei siellä mikään muu saata vastustaa heidän olemistaan, kuin jokapäiväisen leivän hankkiminen[---].”²³

Vaikka saari kuului kaupunkiin, ei siellä kirjoittajan mukaan tarvinnut noudattaa kaupungin rakennusmääräyksiä eikä toimittaa rakennussuunnitelmia etukäteen tarkastettaviksi. Rakentaminen oli edullista, sillä talon saattoi rakentaa lankunpäistä muuraamalla ja katon tehdä turpeista. Myös Helsingissä rakentajat kaupungin omistamalla mutta asemakaavoittamattomalla maalla oli osittain vapautettu rakennusjärjestyksen noudattamisesta. Rakennusjärjestyksen ei katsottu olevan voimassa vahvistetun asemakaavan ulkopuolella.²⁴ Tämä mahdollisti suhteellisen edullisen rakentamisen, jolloin myös vähemmän varak-

Kuva14. Åströmin huvilan pihalla oli käynnissä muodikas krokettipeli. Avokuistille ripustettu paperilyhty antoi tunnelmallista valoa loppukesän iltoihin. Nahkatehtailija Karl Robert Åströmin (1839–1896) Parasniemen kesähuvila valmistui Mustasaaren puolelle Mustasalmen rannalle 1880-luvulla. Huvilaa laajennettiin 1900-luvun alussa toisella kerroksella ja 1910-luvulla rakennuksen päätyyn lisättiin sali pienimuotoisia musiikkitalaisuuksia varten. K.R. Åströmin leski Clementine Åström (s. 1852) vietti huvilalla kesänsä 1920-luvulle saakka. Myöhemmin huvila siirtyi NMKY:lle ja sittemmin seurakunnalle. (Turunen 1993, 15.) PPM.

Kuva 15. Merikapteeni ja kauppias Isak Åströmin (1848–1919) kesähuvila sijaitsi hänen omistamansa Toppilansalmen oluttehtaan yhteydessä. Åström omisti myös Mustansalmen panimon vuodesta 1885 lähtien. Oluttehtaiden tuotteita anniskeltiin Toppilan tehtaan läheisyydessä sijainneessa Pömiläksi kutsutussa kapakassa. Tuotantolaitoksen ja vapaa-ajan asunnon läheinen yhteys oli esikaupungille tyypillinen piirre. Vuoteen 1968 huvila toimi panimomestarin asuntona ja sittemmin tehtaan konttorina. Oluenpano Toppilassa jatkui 1980-luvulle saakka. Hartwall Oy.

kaille kaupunkilaisille avautui mahdollisuus esikaupunkikodin rakentamiseen.

Esikaupunkimaisen asutuksen syntymistä Hietasaarelle ei kuitenkaan kaupungin hallinnossa katsottu hyvällä. Jo vuonna 1879 *Pohjois-Suomi* joutui uutisoimaan ”omituisesta järjestysjutusta” juuri Hietasaaren ympärivuotisiin asukkaisiin liittyen.

”Omituinen järjestysjuttu oli nykyään maistraatin tutkittavana. Niille maapalstoille, joita Hietasaarella on arenille annettu, on nimittäin rakennettu vakituisia asuinsijoja, joissa kesät talvet asutaan, niin että pieni kylä on syntynyt Mustansalmen etelävarrelle. Kun lisäksi alkuperäiset arennille-ottajat ovat lohkonet palstansa vielä pienempiin osiin, joihin on asettunut kaikenlaista irtonaista väkeä, haasti kaupungin fiskali yhteensä 15 perheen isäntää maistraattiin, saadaksensa heiltä tilatansa poishädetyksi, koska poliisihoidon on vaikea ulottua sinne asti. Maistraatti salli kuitenkin alkuperäisten arentimiesten jäädä paikoilleen, vaan määräsi toisten palstoille asettuneet poismuuttamaan.”²⁵

Saatuaan tietää, että Hietasaaren palstanvuokraajat olivat jakaneet tonttinsa pienemmiksi ja vuokranneet ne eteenpäin ilmeisesti työväkeen kuuluneille asukkaille, maistraatti ryhtyi toimenpiteisiin häätääkseen uudet asukkaat pois. Hieman ristiriitaisesti ympärivuotisia asukkaita kutsuttiin sekä poliisivalvontaa vaativiksi irtolaisiksi että perheelliseksi ihmisiksi. Tekstistä ei käy ilmi, oliko häädön pääasiallisena syynä asutuksen ympärivuoti-

suus, asukkaiden alhainen sosiaalinen asema vai luvattomasti pienemmiksi jaetut tontit. Maistraatti suuntasi kuitenkin toimenpiteensä juuri alivuokralaisia vastaan, kun taas alkupe- räiset vuokraajat saivat jäädä paikoilleen. Ei ole tiedossa, saatiinko asukkaat häädettyä kodeistaan tällä kertaa. Jatkossa kävi kuitenkin ilmi, että esikaupungistumiseen liittyneet tonttien jakaminen, alivuokraaminen ja ympärivuotinen asuminen olivat tulleet Hietasaarelle jäädäkseen. On kiinnostavaa, että esikaupungin asukkaat nousivat julkisuuteen ensimmäisiä kertoja juuri tilanteessa, jossa kaupunki määritteli heidät vääränlaisiksi, paikkaan sopimattomiksi ihmisiksi, ja yritti siirtää heidät pois. Voi ajatella, että Hietasaaren synty esikaupunkina ja sen asukkaiden ymmärrys omasta tilanteestaan ja kokemus esikaupunkielämän epävarmuudesta ajoittuvat tähän hetkeen.

Maanmittari Wählbergin vuonna 1865 piirtämä tonttikartta ei ole säilynyt. Varsin hyvän kuvan Hietasaaren varhaisesta palstajaosta saa tarkastelemalla G.W. Liljebadin Toppilan tilaa ja Hietasaarta esittävää karttaa vuodelta 1889. (Kuva 2) Kartassa saarten 59 vuokratonttia on merkitty ja numeroitu. Rakennuksia on merkitty noin 20:lle tontille, suurin osa kaupungin

Kuva 16. Oululaisen valokuvaaja Ina Liljeqvistin *Mustaasalmea* esittävä kuvapostikortti 1900-luvun alusta. PPM

puoleisella rannalla tai Mustansalmen varrella. Karttaan on merkitty viisi tietä, joista kaksi on pohjois-eteläsuuntaisia ja kolme itä-länsisuuntaisia. Tiet muodostivat saaren ylitse ulottuvan harvan ruudukon, joka jätti osan tonteista kokonaan ilman tieyhteyttä.²⁶ Ilmeisesti tiet eivät kuuluneet vuoden 1865 palstakarttaan, vaan pääosa niistä suunniteltiin ja avattiin vasta 1880-luvulla, sillä vielä tuolloin valitettiin, että kaikille tonteille ei ollut järjestetty lainkaan kulkua.²⁷

Siihen, että vuoden 1889 karttaan merkityt tiet todella avattiin, viittaa se, että osa Hietasaaren nykyisestä tieverkosta näyttää vastaavan karkeasti karttaan tuolloin merkityjä teitä. Kartassa Nallikarin rannalta Mustansalmen suulle johtava tie vastaa suunnilleen nykyistä Holstinsalmentietä. Seuraava länsi-itäsuuntainen tie vastaa nykyistä Vaaskiventietä ja kolmas samansuuntainen tie osaa nykyisestä Kansankentäntiestä. Toppilansalmen satamasta Kansankentälle johtava tie vastaa nykyistä Hietasaarentietä, joka aiemmin tunnettiin Kraakkulantienä tai -kujana. Toinen pohjois-eteläsuuntainen tie vastaa osin nykyistä Vellamontietä. Teiden nimet ovat todennäköisesti peräisin vuoden 1916 jälkeiseltä ajalta, osa, ku-

ten Vaaskiventie, todennäköisesti vasta toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta.

Jotkut vuoden 1889 karttaan merkityistä rakennuksista on mahdollista tunnistaa nykyään olemassa oleviksi rakennuksiksi. G.W. Westerland rakennutti jo 1860-luvulla tontilleen Mustansalmen rannalle olutpanimon ja sen yhteyteen huvilan.²⁸ Nahkatehtailija Karl Robert Åström rakensi kesähuvilansa Parasniemen samoin Mustansalmen rannalle 1880-luvulla.²⁹ Vuosisadan vaihteessa rakennettuihin huviloihin Hietasaarella kuuluvat myös pankinjohtaja Viktor Hellmanin ”Pukkila” ja venäläisen emigranttiperheen Dubatscheffien huvila kaksikerroksisine avokuisteineen.³⁰ Sen sijaan tuskin monikaan 1800-luvun jälkipuoliskolla saareen rakennetuista vaatimattomista ympärivuoden asutuista mökeistä on säilynyt nykypäivään. Osa näistä on voinut olla osaksi maan alle kaivettuja turvekattoisia asumuksia, joita tavattiin samoihin aikoihin esimerkiksi Porin niin kutsutusta Kuoppakaupungista.³¹

Vuonna 1888 ryhmä Hietasaaren vuokralaisia kirjoitti maistraatille ja ehdotti muutoksia saaren vuonna 1891 päättyviin vuokrasopimuksiin. Ruotsinkielisessä kirjeessään 20 alikirjoittajaa arvostelivat erityisesti vuokraso-

pimuksen kohtaa, jonka mukaan vuokra-ajan päätyttyä järjestettäisiin uusi huutokauppa. Vuokralaiset huomauttivat, että suurinta osaa tonteista käytettiin viljelykseen, vaikka hiekkainen maa tarvitsi runsaasti lannoitusta.³² Sen sijaan monet vuokraajat olisivat kirjoittajien mukaan olleet kiinnostuneita rakentamaan palstoilleen kesähuvilan, mutta epävarmuus vuokra-ajan jatkuvuudesta sai vuokralaiset epäilevälle kannalle. Uuden huutokaupan seurauksena vuokralainen olisi vaarassa menettää tonttinsa. Kirjoittajien mielestä huviloiden rakentaminen oli toivottavaa sekä saarten kaunistukseksi että kesäasuntojen tarjonnan parantamiseksi kaupungin liepeillä.³³

Vuokralaiset vetosivat maistraattiin, jotta vuokrasopimukset uusittaisiin ilman huutokauppaa 25 vuodeksi vuodesta 1892 alkaen. He sitoutuivat maksamaan silloisen vuokransa kaksinkertaisena. Lopuksi vuokralaiset vetosivat, jotta ”huonomaineisten työväenluokkaan kuuluvien ihmisten” ei sallittaisi muuttaa saarille. Kirjoittajien mukaan tällaiset saarella ympäri vuoden asuvat ihmiset tai heidän alivuokralaisensa olivat jo aiheuttaneet kaikenlaista vahinkoa huviloille ja istutuksille talviaikaan.³⁴ Vetoamus paljasti epäluottamuksen, joka valitsi joidenkin kesähuvilanomistajien ja heidän naapureinaan asuneiden ympärivuotisten asukkaiden välillä. Mitä saarella sitten olikaan talviaikaan tapahtunut, ”työväen luokkaan” kuuluvat asukkaat saivat siitä syyn. Sisälsikö kirje ääneen lausumattoman toiveen varata saari yksin varakkaiden kesähuvila-alueeksi? Ajaessaan asiaansa vuokralaiset vetosivat sekä esteettisiin syihin – ”saarten kaunistukseen” – että hyötynäkökohtiin.

Kirjeen allekirjoittaneiden joukossa ei ollut montakaan 1860-luvun vuokralaisten listassa ollutta nimeä. Sen sijaan sieltä löytyivät kaupungin varakkaimpiin kuuluneiden kauppias Isak Åströmin, tehtailija K. R. Åströmin ja kauppahuone J. W. Snellman G:sonin nimet. Kolme suomenkielistä sukunimeä olivat selkeässä vähemmistössä. Tästä ja kirjeen sisällöstä voi päätellä, että kirje edusti lähinnä varak-

kaampien ruotsinkielisten kesähuvilaa havittelaiden vuokralaisten näkökulmaa.

Seuraavana vuonna 1889 rahatoimikamari nimitti asiaa hoitamaan valiokunnan, joka päätyi esittämään asiaan juuri sitä ratkaisua, jota vuokralaiset kirjeessään olivat toivoneet: 25 vuoden vuokra-aikaa kaksinkertaisella vuokralla. Huutokauppa järjestettäisiin vain siinä tapauksessa, että vuokralainen ei haluaisi jatkaa vuokrasopimusta. Valiokunta ehdotti vielä, että kaupunki kustantaisi teiden rakentamisen alueelle, jotta pääsy tonteille helpottuisi. Ehdotuksen mukaan vuokralaisille korvattaisiin vuokranalennuksena maa, joka otettaisiin teiden rakentamista varten. Lisäksi valiokunta ehdotti, että tulevaisuudessa tontteja ei saisi jakaa pienemmiksi osiksi. Lopuksi valiokunta vielä esitti, että maistraatti häättäisi sellaiset huonomaineiset asukkaat, jotka jo mahdollisesti olivat asettuneet saarille.³⁵

Oulun ilmoituslehti raportoi valtuuston kokouksesta, jossa vuokrauskysymyksestä oli keskusteltu. Valiokunnan ehdotukseen, jonka mukaan tulevaisuudessa tonttien jakaminen kiellettäisiin, koska nykyinen käytäntö aiheutti vaikeuksia vuokrankeruussa, valtuutettu Hasselblatt oli huomauttanut, että vuokralaisella olisi joka tapauksessa oikeus ottaa tontilleen alivuokralaisia aina niin halutessaan. Valtuutettu Julin puolestaan oli vaatinut maistraattia vastaisuudessa tarkastamaan, keitä vuokralaiset ottaisivat alivuokralaisikseen, sillä Hieta-saaren tapaiseen syrjäiseen kolkkaan ”tahtoo keräytyä kaikenlaisia huonomaineisia y.m., joista saattaisi olla pahennusta”. Valtuutettu Vanhala vastasi hänelle, että ”jätettäisiin määräykset tarkastuksista ja uusista rakennuksista siellä siksi, kun nähtäisiin, että pahuudenpesiä alkaa sinne ilmaantumaan”. Lopuksi vielä keskusteltiin valtuutettu Fogelholmin ehdotuksesta, että varattaisiin tontti yleiseksi huvipai-³⁶

Vuokrasopimusten ehdoista huolimatta tonttien jakaminen ja eteenpäin vuokraaminen lienee ollut yleistä. Tällainen vuokraaja – ja alivuokraajajärjestelmä oli tavallinen

ainakin Helsingin esikaupungeissa.³⁷ Se lisäsi pienten ja edullisten tonttien tarjontaa, joista suomalaisissa kaupungeissa oli yleisesti pula. Vuokrapalstojen jakaminen aiheutti monenlaisista sekaannusta ja huolta myös Oulun rahoitustoimikamarille.³⁸

Kaikki valtuutetut eivät ottaneet todesta ”huonomaineisten” asukkaiden kesähuvilan-omistajille tuottamaa uhkaa. Vuonna 1891 laaditussa vuokralaisten luettelossa oli kahdeksan henkilöä, joiden ammatiksi oli merkitty työmies tai merimies.³⁹ Heidän voi olettaa olleen saaren ympärivuotisia asukkaita. Kovin suurta määrällistä uhkaa he tuskin muodostivat. Ympärivuotisia asukkaita on tosin voinut olla enemmänkin, sillä osa heistä oli todennäköisesti juuri alivuokralaisia, ja he eivät sen vuoksi näkyneet varsinaisten vuokralaisten luettelossa. Ilmeisesti ympärivuotisten asukkaiden määrä oli kasvussa, sillä jo 1906 saaren ympärivuotiset asukkaat vetosivat kaupungin kansakoulujen johtokuntaan ja kaupunginvaltuustoon koulun perustamiseksi Hietasaarelle.

Asukkaiden vetoamus julkaistiin myös sanomalehti *Kansan Tahdossa*, mikä osoitti asukkaiden halua käyttää julkisuutta hyväkseen edistääkseen asiaansa. Toisaalta myös uusi pohjoissuomalainen työväenlehti oli valmis nostamaan asukkaiden hädänalaisen aseman esiin edistääkseen aatetta. Yhteiskunnalliset epäkohdat pyrittiin jutussa tulkitsemaan luokkataistelusta johtuvina. Artikkelin kuvaili ”äitien ja isien kokousta”, jossa keskusteltiin vaaroista, jotka uhkasivat Hietasaaresta jään yli kaupunkiin kouluun kulkevia lapsia.

”[...] kouluun kulku on pienokaisille ylen hankalaa jopa usein hengenvaarallistakin. Pahinta aikaa on syksy. Ensin syyssateet, tuulet ja pimeät sitten luodevesi. Myöhemmin talvella ovat pimeä, pakkaneen ja lumipyry hankaluutena. Keväisin taas liukas jää, lumisohju ja sulat paikat matalikoilla vaikeuttavat kaupunkimatkaa. Petollisiin paikkoihin ja reikiin voivat lapset pian upota ja hukkua. Laivakulku syksyisin on epäsäännöllistä ja loppuu joskus jo kello 6 illalla, jolloin lapset myöhästyvät laivasta, kun koulu joillakin loppuu vasta kuudelta. On aikoja jolloin lasten täytyy kiertää Toppilansalmen kautta ja silloin karttuu koulumatkaan 5-6 kilometriä. Onpa vielä semmoisikiäkin aikoja, ettei pääse kulkemaan mistään. Koulunkäynti täytyy joskin aikaa keskeyttää jäänlähden aikana.”⁴⁰

Kansakoulujen johtokunta otti asiaan suojelemaan kannan ja esitti valtuustolle, että insinööri Bärlundin kesähuvila Hietasaaresta hankittaisiin tarkoitusta varten kaupungin omistukseen. Valtuusto oli kuitenkin sitä mieltä, että koska koululapsia oli vasta kolmisenkymmentä, ei ollut vielä syytä ryhtyä kalliisiin investointeihin.⁴¹ Kahta vuotta myöhemmin lehti palasi asiaan. Tällöin koululapsien määrä oli noussut jo kahdeksaankymmeneen. Lehti huomautti, että edellistalvena yksi lapsi oli hukkunut heikkoihin jäihin ja vetosi edes alimmat luokat käsittävän koulun perustamisen puolesta.⁴²

Kaupungin ilmeinen haluttomuus koulun perustamiseen saarelle oli jo aiemmin johtanut aloitteeseen yksityiseltä taholta. Jo syksyllä 1899 *Kaiku* uutisoi Hietasaaren koulukysymyksestä otsikolla ”Kapakasta kansakoulu”.

”Toppilansalmen sahan isännistön toimesta entistä ’Kraakkulaa’ paraikaa kansakouluksi valmistetaan. Täten poistuvat ne hankaluudet joita lasten kouluuttaminen kaupungin kouluissa on tähän saakka vähävaraisille työmiesperheille tuottanut. Ja samalla myös pääsee kunniallisempaan toimeen rakennus, jonka suojissa vielä tuskin kymmenkunnan vuotta taaksepäin räyhäävät joukot ilta-kaudet oluen ääressä tahi tanssin pyörteessä aikaansa kuluttivat. Koulu, josta tulee kaksiluokkainen, alkaa Joulun jälkeen vaikutuksensa. Jo kuukauden päivät on iloinen kolkutus rakennuspaikalla käynyt.”⁴³

Hietasaaren koulun vaiheet ovat monin osin tuntemattomat. Vuonna 1972 *Oulu-lehdessä* nimimerkki Panun pakinassa hietasaarelainen Erkki Flinck muisteli kuulleensa kerrottavan, että Toppilansalmen sahan omistaja A.O. Snellman rakennutti myöhemmin kouluna toimineen talon 1880-luvun alussa työmaakonttoriksi ja asunnoksi Toppilansalmen rannalla sijainneen laivanveistämönsä työmiehille. Snellmaneilla oli jo Toppilansalmen rannalla 1850-luvun lopulla rakennettu kesähuvila Hannala, joka 1890-luvun laajennuksensa yhteydessä sai itämaisvaikutteisen torninsa.⁴⁴

”Tarvittiin kuulemma iso pirtti sillä Snellman ei huolinut oululaisia, vaan värväsi timpermanneiksi etelän miehiä. Näitä sitten haukuttiin etelän vareksiksi, ja näin oli heidän asuinpiirtinsä ilman muuta ’Kraakkula’.[...] Nämä juuret asukkaat sitten ottivat ilon irti omasta päästään antaen rakennukselle huonon maineen. Nimi siirtyi sitten 1900 aloittaneelle kansakoululle, jonka ensimmäinen pitkäaikainen opettaja oli Anna Stenius.”⁴⁵

Kuva 17. Hietasaaren koulun oppilaita koulutalon pihalla vuonna 1938. Monet koulua 1930-luvulla käyneet entiset oppilaat muistelivat lämmöllä opettaja Anna Leinosta, joka asui perheineen koulutalossa. Koulun oppilasmäärä oli todennäköisesti suurimmillaan 1950-luvulla, kun sitä kävi yli sata lasta. Saaren asukkaiden vähenessä vähenivät myös oppilaat. Vuonna 1982 koulussa oli enää alle kymmenen oppilasta. (Hietasaaren koulu. Dd: 1. Tilastotietojen toisteet 1959–1982. OKA) Nivan arkisto.

On epäselvää, aloittiko Kraakkulan koulu toimintansa jo vuonna 1900 vai kenties vasta vuoden 1906 jälkeen. On mahdollista, että aluksi kouluun otettiin lähinnä vain sahan työntekijöiden lapsia, ja että se avautui kaikille Hietasaaren lapsille vasta myöhemmin kaupungin ottaessa vastuun koulun ylläpidosta. Muistitiedon mukaan Hietasaaren koulu siirtyi kaupungille vuonna 1928. Koulussa toimi pitkään kansakoulun kolme ensimmäistä luokkaa. Hietasaaren koulu toimi 1980-luvulle saakka, jolloin se lakkautettiin ja rakennus purettiin.⁴⁶

Lääkäri J. Kananen oli nimitetty Oulun kansakoulujen ensimmäiseksi koululääkäriksi vuonna 1912. Raportissaan koululasten terveydestä hän kiinnitti huomiota monien lasten huonoon ravitsemustilanteeseen. Koska kouluissa ei ollut järjestettyä ruokailua, lapset menivät päivällä kotiin syömään. Pitkän matkan takia tämä ei ollut aina mahdollista; näin oli asia Hietasaaren lasten kohdalla.

”Lasten ravitseminen kotioiloissa on useassa tapauksessa järjestetty aivan järjestömälle kannalle ollen lasten ravintona pääasiallisesti voileipä ja kahvi, joita he saavat kouluun lähtiessään, aamiaiseksi ja usein päivälliseksikin, saaden keittoruokaa usein vasta illalla sitten kun perheen isä tulee kotiin työstään, jos aina silloinkin.”⁴⁷

Kananen lyhyt ura kansakoululääkärinä päättyi jo vuonna 1915, jolloin hän ilmoitti, että ei enää halunnut jatkaa toimissaan. Syynä oli, että osa kaupunginvaltuutetuista ja opettajakunnasta ei pitänyt kansakoululääkäriä tarpeellisena, vaan ehdotti säästöjä tämän palkasta. Kananen ehti saada aikaan monia uudistuksia oppilaiden terveyden hyväksi muun muassa panemalla alkuun kouluruokailun ja kesäsiirtolatoiminnan.⁴⁸ Mahdollisesti uuden lääkärin ripeä tarttuminen havaitsemiinsa epäkohtiin ärsytti osaa päättäjistä. Myöhemmin tohtori Kananen perheineen liittyi itsekin Hietasaaren huvila-asukkaiden joukkoon.

Sivistyneistön suhtautuminen kaupungin työväkeen oli kahtalainen. Toisaalta heitä pidettiin mahdollisena uhkana, toisaalta heihin suhtauduttiin holhoavasti. Varaton työväki esitettiin ”järjettömänä” ohjauksen ja avun tar-

peessa olevana ryhmänä. Valtuusto ei kuitenkaan ollut halukas ottamaan vastuuta työväestölle suunnatuista palveluista, jotka olisivat voineet merkitä kaupungille lisäkustannuksia. Köyhäinhoito jäi suurimmaksi osaksi yksityisten kristillissosiaalisten hyväntekeväisyysjärjestöjen varaan, joita Ouluun perustettiinkin runsaasti erityisesti 1890-luvulla.⁴⁹ Näistä ainakin Diakonissalaitos ja NMKY saivat myöhemmin haltuunsa huvilat Hietasaarella ja siirsivät osan toiminnastaan sinne.⁵⁰

Mitä tuli katujen, siltojen ja vesiväylien kunnossapitoon saarilla, kaupunki pyrki siirtämään vastuun asukkaille, jotka puolestaan vetosivat asiassa kaupunkiin.⁵¹ Vuonna 1891 Kansankentällä juhlia järjestäneet järjestöt rakensivat puisen sillan Mustansalmen ylitse helpottamaan kulkua Hietasaareltä Toppilansalmen suuntaan.⁵² Samana kesänä nimimerkki ”Ylikulkija” kommentoi asiaa *Kaiku*-lehdessä.

”Kansanopistojuhlalaa varten rakennettiin Mustansalmen yli silta, jota pääsi kulkemaan Hietasaarelle. Se on saanutkin hietasaarelaisten ja muitten sillä kulkijoitten hyödyksi paikallaan seisoa siitä asti, vaan on niitäkin, jotka sitä kohti ovat vihojaan puskeneet pannen siitä lankkuja ja täkipuita vesikululle. Kaksi kertaa on se jälleen korjattu, vaan aina hajotettu. Tosi on, että sillasta on hanluuksia niille purje- ja niille harvoille kuormavenheille, joita Mustasalmesta kulkee, vaan tuon hankaluuden ovat kaikki muut mielellään kärsineet, nostaen mastonsa pois altapästäkensä paitsi Mustansalmen olutpanimon miehet, mitkä juuri ovatkin ne, jotka yllämainittua mielivaltaisuutta ovat harjoittaneet. [...] Tuollaisen mielivaltaisuuden seurauksena on ollut yleinen harmi ja pahentuminen. Toivottavasti hietasaarelaiset ensi kesäksi hakevat luvan Maistraatilta saada yhteisesti rakentaa sillan ja samalla myös hakevat kiellon sen hajottamisesta sakon uhalla.”⁵³

Hitaasti mutta varmasti kunnossapitotyöt siirtyivät kaupungin hoidettaviksi, oli sitten kyse silloista tai pitkospuiden rakentamisesta jään ylitse tai käyttöveden hankkimiseksi tehtyjen avantojen aukipitämisestä.⁵⁴

KANSANKENTTÄ – KANSANJUHLIEN TILA

Ilmassa oli odotusta. Oli heinäkuun seitsemäs päivä vuonna 1890. Kaupunkilaiset valmistautuivat raittiusseura Pohjan Leimun järjestämään suureen kansanjuhlaan Hietasaarella. Jo viikkoja etukäteen lehdet kirjoittivat tulevasta

tapahdumasta ja antoivat ennakkotietoja ohjelmasta. Luvassa olisi ”puhe, ylioppilaslaulua, esitelmä, kansallistanssi, kööri-laulua ja yleiset tanssit. Musiikista vastaisi Oulun pataljoonan orkesteri.”⁵⁵

Juhlapäivän aamu valkeni kirkkaana ja lämpimänä – liiankin lämpimänä, kuten myöhemmin arvioitiin. Puolenpäivän aikaan taivas peittyi harmaaseen usvaan, mutta sadetta ei kuulunut, ja juhlaväki alkoi kerääntyä Hieta- saarelle.

”Pääsy juhla kentälle ei ollut aivan vastuksittaan. Pikku höyrylaivat olivat ’pakissaan’ väkeä, ja soutoveneet niinkään. Vaan ei ne riittäneet. Ja kulkua kesti vielä tunteja 5:n jälkeen, jolloin juhlan oli määrä alkaa. Melkein kaikki eli 3000 pääsylippua myytiin. Siis väkeä oli enemmän kuin kukaties milloinkaan missään juhlassa tässä kaupungissa.”⁵⁶

Kun yleisö pääsi juhla kentälle, kenttä oli koristeltu köynnöksin ja lipuin. Ensimmäisen juhlapuheen piti maisteri Arthur Snellman. Hän puhui kansallisen heräämisen välttämättömyydestä ja kansan yhtenäisyyden voimasta. Snellmanin mukaan kansallistunne oli se voima,

”joka tähän aikaan pakoittaa meidän kansamme yhtymään ja panemaan muinaisajan kreikkalaisten tavoin toimeen kansanjuhliä. Ne todistavat että kansanhenki on hereillä, että ihmiset tietävät olevansa oman kansan jäseniä, joilla on yhteiset edut valvottavana, yhteiset asiat ajettavana, yhteinen entisyys, yhteinen tulevaisuus, ja ennen kaikkea yhteinen isänmaa. Tällöisiä juhliä ei enää vietetä paljaan huvituksen vuoksi. Niillä on paljon korkeampi ja tärkeämpi merkitys. Niihin tullaan yhteisesti tunnustamaan sitä isänmaanrakkautta, joka on suurin voimamme ja josta paraat harrastuksemme lähtevät.”⁵⁷

Maisteri Edwin Castrén piti esitelmän kansanopistosta Pohjoismaissa, olihan juhlan tarkoituksena kerätä varoja ”Perä-Pohjanmaalle” perustettavan kansanopiston hyväksi. Seuraavaksi esiintyi kaksi kuoroa, toinen ylioppilaiden ja toinen ”nuorten neitosten”. Tarjolla oli monenlaista markkinahumua:

”Useat lystit tarkoittivat yleisön kukkaron keventämistä kansanopistorahan hyväksi tietenkin. Oli niitä sikaarikauppiaita, kukkastyttöjä, positiivivینگuttajia ja onnellippuimyyjiä (naimaonnea olettekin tarjoskelivat) ym. Mutta arpojaisilla ne kumminkin isoimmat rahat otettiin,” lehti tiesi.⁵⁸

Kahdeksan aikaan illalla alkoi sataa tihut-
taa ja ”itse kukin häytyi turvautumaan sateen-
varjoonsa”. Juhlaa kuitenkin jatkettiin sateen-

Kuva 18. Kaupungin ylläpitämät laudoista kootut kävelytiet tai pitkospuut helpottivat talvisin usein hankalaa ja jännittävää kulkua kaupungin keskustasta jään yli saariin. Hammarin kokoelma.

varjojen suojassa tanssien ja leikkien merkeissä yhteentoista asti illalla, jolloin orkesteri soitti Porilaisten marssin illan päättymisen merkiksi. Matka takaisin kaupunkiin osoitautui hankalaksi. Tuuli kääntyi itään, mikä sai veden laskemaan niin, että höyrylaivat Toivo ja Leimu eivät enää päässeet Hietasaaren matalaan rantaan ja yksi pieni laiva juuttui karille. Liikenteeseen jäivät pienemmät alukset, ja yleisö sai ”sateessa ja tuulessa seisokella rannoilla tuntikausia odottamassa vuoroansa”, kuten *Kaiku* seuraavana päivänä kertoi.⁵⁹ Myös *Uleåborgs Tidningin* toimittaja kommentoi närkästyneesti tungosta, yhteen asti yöllä kestänyttä jonotusta laivoihin ja etenkin joidenkin ihmisten taipumusta hypätä laiturilta jo liikkeellä olevaan laivaan.⁶⁰

Vaikka säästä ja juhlien järjestelyistä riitti jälkeinpäin paljon puhetta, oli tapahtuma yleisömäärältään ja taloudellisesti ollut kiistämätön menestys – puhumattakaan piristyksestä, jonka se antoi pikkukaupungin sosiaaliseen elämälle.⁶¹ Etenkin suomenkielisissä sanomalehdissä Pohjan Leimun Hietasaarella vuosittain järjestämät juhlat haluttiin nähdä tapahtumina, jotka yhdistivät ihmisiä yli yhteiskuntaluokkien välisten raja-aitojen ja kielimuurin ja antoivat lupauksen tulevaisuuden yhtenäisemmästä Suomesta.⁶²

Oulussa, kuten muuallakin Suomessa, suomenmieliset ja ruotsinmieliset poliittiset ryhmitymät muotoutuivat 1870-luvulta alkaen. Enemmistö hallitsevasta yhteiskuntaluokasta, kauppiat, virkamiehet ja opettajat, olivat ruotsinkielisiä ja poliittisesti konservatiivisia. Sen sijaan kaupunkilaisten enemmistö, työväki ja ympäröivän maaseudun asukkaat olivat suomenkielisiä. Vaikka suomenkieliset edustivat kaupunkilaisten enemmistöä, kesti vuosikymmeniä, ennen kuin he onnistuivat keikauttamaan kaupungin valtasapainon omaksi edukseen. Valtuuston virallinen kieli muuttui suomeksi pitkän keskustelun jälkeen vuonna 1894. Asukkaiden kielipoliittinen asennoituminen ei kuitenkaan ollut yksin syntyperän määräämää, vaan henkilökohtaisilla

mielipiteillä ja tunteilla oli asiassa oma painoarvonsa. Aluksi suomenmielisen sivistyneistön edustajat liittoutuivat Oulun vuonna 1886 perustetun Työväenyhdistyksen ja kaksi vuotta aiemmin perustetun raittiusseura Pohjan Leimun kanssa.⁶³

Kaupunkien läheisyydessä sijainneet saaret olivat 1800-luvun lopulla tärkeitä paikkoja suurten julkisten tapahtumien järjestämiselle. Helsingissä kansanpuistoja oli perustettu juuri saarille, esimerkiksi Seuraasaari ja Korkeasaari. 1880-luvulta alkaen kaupunki pyrki varjelemaan puistoiksi muodostuneita saaria rakentamiselta.⁶⁴ Oulussa jokisuiston pieniä saaria oli raivattu kävelypuistoksi jo 1860-luvulta lähtien.⁶⁵ Hupisaarista muodostuikin kaupunkilaisille suosittu ajanviettopaikka. Oulun kaltaisessa tyypillisessä ruutukaavoitetussa pikkukaupungissa ei ollut sopivia paikkoja suurten joukkojen kokoontumiselle kaupungin kaava-alueen sisällä. Heräävä kansalaisyhteiskunta tarvitsi uutta tilaa, jota löytyi ruutukaavan ulkopuolelta esikaupungeista. Myös Oulussa kaupunkilaiset käänsivät katseensa Hartaanselän ja Rommakon ylitse Hietasaareen. Juhlakentän tarpeesta kirjoitettiin myös *Oulun Ilmoituslehdessä* 1890.

”Oulun kaupungissa ei ole yhtään sopivaa paikkaa tai kenttää, jossa yleisiä kansanjuhlia ynnä muita taivasalla pidettäviä huveja saattaisi toimeenpanna. Kaupunkimme on niin vanhanaikuista mallia, polveutuu ajoilta jolloin aukinaisia toreja ja puistoja ei haluttukaan kaupungin sisään. Eipä ole kaupungin likitienoillakaan oikein mukavia kansanhuvikenttiä. [...] Hietasaarella sitävastoin on kenttä semmoinen, tarpeeksi iso ja varsin tasainen[---].⁶⁶

Saarellisen sijainnin aiheuttamista käytännön hankaluuksista huolimatta Hietasaarella oli jo 1890-luvulla perinteitä erilaisten kansanjuhlien ja tapahtumien pitopaikkana. Raittiusseura Pohjan Leimu oli järjestänyt vuosijuhlansa siellä jo vuodesta 1885. Myös Työväenyhdistys, Huvi- ja hyötyseura, purjehdusseurat ja muut urheiluseurat järjestivät omia tapahtumiaan Hietasaarella. Suomalaisen yhteiskunnan ja lainsäädännön vapauttaminen näkyi 1880-luvulle tultaessa lukuisten yhdistysten perustamisena. Kansalaisyhteiskunta haki muotoaan, ja kansalaisten aktiivisuus suuntau-

tui ammattiyhdistyksiin, urheilujärjestöihin, hyväntekeväisyysyhdistyksiin sekä naisten ja nuorison järjestöihin.⁶⁷

Uusista yhdistyksistä raittiusseurat yhdistivät 1800-luvun lopun Suomessa työväenliikkeen suomenkieliseen nationalismiin.⁶⁸ Seurat kampanjoivat uudenlaisen raittiin, tervehkeisen ja luonnon helmassa tapahtuvan vapaa-ajanvieton puolesta, jollaista Hietasaarella järjestetyt juhlat parhaimmillaan edustivat. Juhlapuheissa suomenkielisen sivistyneistön suhtautuminen kansaan oli yhtä aikaa ihannoivaa ja holhoavaa. Suomalaisten yhteisiä etuja korostamalla pyrittiin häivyttämään yhteiskunnallisia ristiriitoja tavoitteena yhteiskuntarauhan säilyttäminen.

Pitkät perinteet Hietasaarella oli etenkin purjehdusseuroilla. Vuonna 1881 perustettu Oulun purjehdusseura on kaupungin vanhin yhtäjaksoisesti toiminut urheiluseura. Seuran ensimmäinen paviljonki sijaitti Vihreäsaarella, mutta vuodesta 1972 sen ja Oulun Merenkävijöiden yhteinen kotisatama on ollut Hietasaaren Johanssoninrannassa. Oulun työväen pursiseura perustettiin jo vuonna 1912. Vuodesta 1951 seura on pitänyt majaansa Hietasaaren edustalla Leppä- ja Pöllisaarissa. Oulun merenkävijät ry perustettiin vuonna 1927 ”täyssuomalaiseksi” purjehduseuraksi. Kaikkien kolmen seuran välinen yhteistyö alkoi 1950-luvulla.⁶⁹

Vuosisadan vaihteeseessa aiheutti ongelmia se, että kaupunki oli vuokrannut Pohjan Leimun ja muiden järjestöjen käyttämän kentän Hietasaarella läheisen huvilan omistajalle luotsi Laitiselle, jolta lupa juhlien järjestämiseen piti kysyä joka kerta erikseen. Ehdotettiin, että vastaisuudessa kenttä varattaisiin yksinomaan juhlaikäyttöön.⁷⁰ Pitkän pohdinnan jälkeen kenttä varattiin juhlaikäyttöön, ja vuonna 1905 kaupunki myönsi järjestöjen

yhteiselle huvitoimikunnalle varoja pysyvän esiintymislavan rakentamiseen Kansankentälle.⁷¹ Vain hieman myöhemmin yhteiskunnalliset jännitteet saivat myös vähemmän rakentavia ilmaisuja, ja Hietasaarella juhli vuonna 1906, edellisvuoden yleislakon jälkimainingeissa, myös Oulun ”Punanen kaarti”.⁷²

Poliittisesti ja taloudellisesti dynaaminen vaihe suomalaisessa yhteiskunnassa antoi käyttövoimaa lehdistölle. Kielipoliittisten ryhmittymien äänitorvena toimivat sekä valtakunnalliset että paikalliset sanomalehdet. Maisteri K. F. Kivekkään vuonna 1878 Oulussa perustama *Kaiku* oli suomenmielisten ja myöhemmin nuorsuomalaisten äänenkannattaja, joka usein taittoi peistä Elis Furuohjelmien ja sittemmin A.W. Heikelin luotsaaman vuonna 1877 perustetun *Uleåborgs Tidningin* kanssa.⁷³ Kielikysymyksen lisäksi myös vapaa-aika, alkoholin käyttö ja kansansivistys olivat suosittuja aiheita lehtikirjoittelussa.

Hietasaarella oli paikkansa kaupungin vuotuisissa rytmeissä. *Oulun Ilmoituslehti* pohti heinäkuussa 1890 mahdollisuuksia miellyttävään kesänviettoon kaupungissa.

”Ihanimmillaan on kesä Pohjolassa. Puut ovat juhlapuvussa, kedot ja kentät viheriän nurmen kattamina koreilevat. Mutta miltäs tuntuu Oulu kesällä? Kuivalta, hirveän kuivalta, vastataan kysymykseen kuorossa. [...]Kuivaksi sittenkin elämää kaupungissa valitetaan, vaikka susilan anniskelut on auki. Kaduilla saa niellä pölyä ja aurinko

Kuva 19. Kuvassa on useita kertoja korjattu ja uusittu Mustansalmensilta ennen vuotta 1973, jolloin se korvattiin betonisella maantiesillalla. PPM.

Kuva 20. Hietasaarta vuosisadan alussa kuvaavassa postikortissa on vaikeasti paikannettava näkymä, jossa pyhäpukuinen nainen ja mies nojaavat karkeatekoiseen siltaan. Etualalla on sileäksi tallattu hiekkainen polku. Taustalla näkyvä koivikko vaikuttaa laidunnetulta hakamaalta. Kuvan voi tulkita yritykseksi esittää Hietasaaren kansanjuhlien puitteet esikaupunki-idyllinä, jossa oli maalaisromanttisia piirteitä. Armi Hyypän kokoelma. Museoyhdistys.

paattaa niin kuumasti. Kesäsydännä olisi Oulussakin sakon uhalla kiellettävä katujen lakaiseminen muuna aikana kuin kello 5 eli 6 aamuin, jolloin ei ihmisiä ole vielä paljon liikkeessä. [---]

Kukin joka vähänkin voipi, kiiruhtaakin sen vuoksi kesän tultua kesämajoille. Hietasaarella, Toppilansalmessa ja Oulujoella sekä muualla lähipaikkakunnilla koettavat oululaiset, nimittäin virkamiehet ja varalliset, kesämajoja saada ja saavatkin ne. Kellä ei ole omaa huvilaa, hän vuokraa kesäasunnon muilta. Taloihin ja torppeihin asettuvat myöskin jotkut, joille ei riitä vakinaisia kesämajoja. Paljon siis on kaupunkilaisia kesän ajan Oulusta poissa, joten kesäinen Oulu on paljon tyhjempi ja hiljaisempi kuin muina aikoina.

Aamupuolella päivää on vähä liikettä yhtä ja toista, näkee ihmisiäkin kaduilla ja silloinhan kaupungin läheisyydeltä kesämajoistaan kuonnistelevat virkamiehet ja muut toimimiehet kaupunkiin toimiaan täyttämään, mutta kiireimmittäin asiansa toimitettuaan kiirehtivät he jälleen kesäasunnoilleen. Hauskaa onkin elämä kesänaikana, niin kuin sanotaan, ”luonnon helmassa” ei tarvitse niin välittää säädyn ja viran mukaisesta vaatetuksestaan, vaan saa vapautua kaikista orjamaaisista seuralämän kahleista ja vapaudessaan nauttia kesän riemuja.

Kaupunkiimme jääneet kokevat virkistystä etsiä Hupisaarilla ja mikä missäkin, tehdäämpä joku huviretkikin, ehkä Oulusta sen jo hyvin hankalaksi, kun ei ole, suoraan sanoen oikein lähiseuduilla minne menisi, tarkoitan sem-

moisia sopivia huvimatkailejain asemia, jonne höyryvenheillä pääsisi.⁷⁴

Yhdessä romanttinen asenne luontoon ja lisääntyvä vapaa-aika toimivat käyttövoimana uudelle kaupunkikulttuurille. Rautatien tulon yhteydessä rakennetun uuden komean Seurahuoneen tarjoilut houkuttelivat herroja poikkeamaan lasilliselle, mutta illanvietto perheen parissa omalla kesähuvilalla oli varteenotettava vaihtoehto. Vaikka matka pikkukaupungin keskustasta ympäröivään luontoon ei ollut pitkä, otettiin kaupunkilaisuudesta kaikki irti. Kaupungin pölyisyyttä ja kuumuutta suoraan liioiteltiin, jotta luontoon pakenemisen välttämättömyys olisi tullut selväksi. Pohjoisen lyhyt kesä valkeine öineen loi puitteet kesänvieton kulttuurille, johon kaikki yhteiskuntaluokat pyrkivät osallistumaan mahdollisuuksiensa mukaan. Hyvin toimeentulevalla porvaristolla oli kesähuvilansa kaupungin läheisyydessä. Hieman varattomammat saivat tyytyä vaatimattomampiin olosuhteisiin vuokratussa huoneessa tai ulkorakennuksessa. Työväki saattoi viettää vapaailtojaan puistoissa, yleisissä tansseissa tai kansanjuhlissa.

Kesähuviloilleen kiirehtivät virkamiehet aiheuttivat myös käytännön ongelmia, kuten eräs *Oulun Lehteen* kirjoittanut tuottunut kaupunkilainen oli saanut todeta. Hänen yrittäessään iltapäivällä tavoitella kaupungin lihantarkastajaa hoitamaan tehtävänsä hänelle oli kerrottu tarkastajan jo lähteneen huvilalleen Hietasaareen: ”Tottahan on liikaa vaadittu lihan kuljettaminen Hietasaarelle leimatavaksi!”⁷⁵ Ruotsinkielinen *Uleåborgs Tidning* puolestaan kommentoi kesähuvilailmiötä jo Heinäkuussa 1885.

”Hvad lifvet I staden beträffar är det dött och enformigt liksom öfverallt I städerna sommartiden. Detta beror I främsta rummet deraf, att alla som lif och lust, råd och lägenhet hafva packa in och resa till landet för att der af naturliga skäl njuta af Guds fria och herrliga natur. [---] Emellertid är detta för lång ledighet för ett flertal tjänste- och affärsmän på vårt ort och därför ha de sina villor I stadens närhet, I sundet, Mustasalmi och på Hietasaari. Här finnas villor uti alla möjliga former. Några har höga hus I två våningar med torn och ornament andra ha blot ett par rum hoppslagna af enkla bräder och en tredje har förflyttat en fartygskajuta upp på stranden och sommar-

bostaden är genast färdig att emottaga familjen ut i det groan. 'Samma är det blott själen är nöjd' –

Nog är det allt litet parisiskt, och det är med en känsla af lättad och förnöjsamhet 'pappa' efter att en hel dag ha arbetat uti en qvalmig local och så godt som genomstekt af den heta solen, ändtligen hör befrielsens time slå, tänder sin cigar och ned öfverrock på armen kilar med till någon af det många små ångbåtarne, för att i skötet af sin familj få njuta af den vackra sommaraftonen. Hels far han ensam förstås, men det kan hända också att man då stöter på flånörer, hvilka utan bestämdt mål, bekymrade om, hvart de skola göra af med sin afton också 'resa ut' till villor. I lyckligaste fall slipper man främmanden den afton och hvar och en skingrar sig åt skilda hall vid ångbåtens ankomst till Sundet med det många landningsplatserna. Från hvarje store villa har man en vidsträckt utsigt såväl åt staden som redden [---]⁶⁶

Tekstin todennäköinen kirjoittaja oli *Uleåborgs Tidningin* päätoimittaja, lyseonopettaja, maisteri A.W. Heikel, joka heittäytyi ”pariisilaisiin” tunnelmiin kuvaillessaan Hietasaaren ja Toppilansalmen maalausellisia näkymiä. Toimistoistaan huviloille kiirehtivät perheenisät olivat epäilemättä tavallinen näky ”Pakka-huoneen rannassa”. Päämäärättömästi vaelteleva ”flanööri” sen sijaan oli suurkaupunkien väkijoukkojen hahmo, jonka varhainen ilmestyminen Ouluun kertoi enemmän toimittajan vilkkaasta mielikuvituksesta ja kirjallisista mieltymyksistä kuin pikkukaupungin kaupunkikulttuurin todellisuudesta. *Uleåborgs Tidning* oli jo 1870-luvulta alkaen esitellyt oululaisille lukijoilleen Pariisin katuelämää, johon myös ”le flâneur”, kuljeskelija ja tarkkailija, erottamattomasti kuului. Suuren maailman kaupunkikulttuurin tuntemus innosti toimittajan soveltamaan sen ilmiöitä myös kotoisiin olosuhteisiin. Todellisuudentajun nimissä Toppilansalmeen matkalla ollut flanööri tarkentui kuitenkin kutsua kesähuvilalle illanviettoon kärkkyneeksi puolitutuksi.

Suomenmielinen, raittiusaatetta kannattanut sanomalehti *Kaiku* puolestaan esitteli vuonna 1886 uutta villitystä järjestää kesäretkiä kaupungin ulkopuolelle.

”Sanomalehdistä näkee myötään miten sen ja sen kaupungin raittiusseuralaiset, työväenseuralaiset ja monet muut seuralaiset ovat tehneet lyhempiä tahi pitempiä huvimatkoja. Ja semmoisesta paljosta huvimatkailemisesta on jo muuan sanomalehti moittinut ja sanonut, että kun ihmiset eivät enää pysy kotona. Vaan me oululaiset olemme syyttömät. – Eikö nosteta painokanne? Sillä me emme ole paikalta päkähtäneet.

Palokunta kyllä piti vuosijuhlansa Raatinsaarella, vaan se kai kuuluu vielä kaupungin alueelle ja sitä paitsi se juhla oli niin kuivanluontoinen, ettei se ylen määrin kohottanut ihmisten mieliä jokapäiväisyydestä. Onnistuneen kansanjuhlan piti Pohjan Leimun raittiusseura Hietasaarella, vaan ei se Hietasaarikaan ole kovin etäällä kaupungista, sillä sinne näkyy se kaupungin susiköökki ja itse kaupunki ja kaupungin entinen viinanpolttimo ja Keissentin viinanpolttimo. Niin, että ”uudet aatteet” eivät saaneet kovinkaan rauhassa ruveta ihmisiä riivaamaan. Ahaa – tekihän se vielä saman raittiusseura huvimatkan Toppilansalmeen lähelle Åströmin oluttedhasta muutaman lankkupinon vierelle.

Mutta siinä ne onkin meidän oululaisten tään kesäiset huvitukset ulkoilmassa – sillä ei mahtane tarvita mainita soittajaisia Hupisaarilla, joita ei ole ollut niin tuhkatiheään kuin muissa kaupungeissa, joissa on melkein alituseen, kuulemma. Alhaisempi kansa se on nauttinut kyllä kesän suloutta sunnuntai-illoin siellä hupisaarella luonnon helmassa, tyhjentäen satoja ja satoja olutpulloja siitä pienestä kapakasta, mikä siellä on kuohuvan Merikosken partaalla. Mutta mitä niistä alhaisista, sivistymättömistä. Sivistyneet eivät...voi mitä olin sanoa! Yritin sanomaan ettei sivistyneet juo...jaa vaan eihän ne taida sittenkään juoda – ne vain ryyppäävät!⁶⁷

Humoristisesti kirjoittaja totesi oululaisten raittiusseuralaisten huviretken päätyneen Toppilansalmen rannalle paikkaan, jonka tulkitseminen luonnoksi vaati mielikuvitusta. Palkkatyön yleistymisen oli luonut kaupunkiin uuden ihmisryhmän, jolla oli työn lisäksi selkeää vapaa-aikaa. Kansainvälisten esikuvien mukaan Suomessakin keskiluokka alkoi 1880-luvulla huolestua työväestön vapaa-ajan vietosta. Kaupunkipuistoilla ja kansanpuistoilla uskottiin olevan työväkeen sivistävä ja tervehdyttävä vaikutus.⁶⁸ Kaupunkilaisten huvitukset olivat lehden mukaan perinteisesti kosteanpuoleisia. Sekä Toppilansalmen että Mustansalmen panimot saivat anniskella olutta tilojensa yhteydessä vuoteen 1901, jolloin valtuusto päätöksellään lopetti raittiusihmisten paheksunan käytännön. Mustansalmen oluttehtaalla oli edelleen Hupisaarten puistossa pieni paviljonki ”Ilola”, josta tarjoiltiin ”jääkellarikaljaa” pataljoonan orkesterin soitteissa.⁶⁹

Vuosisadan vaihduttua Kansankentän suosio juhlapaikkana vain kasvoi. Ammattiliitot ja urheiluseurat suorastaan kilpailivat tilaisuuksista järjestää varainkeruutahtumia suosituimpina kesäisinä sunnuntaipäivinä. Musiikkia esittivät vapaapalokunnan ja rautatieläisten orkesterit, ja tanssit sekä teatterikappaleet

Kuva 21. Sanomalehti Kalevan päätoimittajana vuosina 1919–1925 toiminut Jussi Oksanen perheineen kesä-vietossa Hietasaarella heinäkuussa 1924. Korkeakiven kokoelma. Kaleva.

kuuluvat juhlien ohjelmaan. Juhlakentän ja huvila-asukkaiden yhteiselo ei aina ollut ongelmatonta päätellen siitä, että tehtailija B. Johansson julkaisi sanomalehti *Kansan Tahdossa* seuraavan ilmoituksen vuonna 1906.

”Täten kiellän sakon uhalla kenenkään minun omistamillani arentipalstoilla Hietasaarella ketoin yli kulkemisen, marjojen poimimisen, polttopuun ottamisen sekä veräjään aukomisen ja muun ilkeyden tekemisen. Bengt Johansson.”⁸⁰

Hetkellinen ärsyntyminen ei estänyt Johanssonia mainostamasta virvoitusjuomatehtaansa tuotteita säännöllisesti samassa lehdesä. Johanssonilla oli Kansankentällä muitakin intressejä, sillä hän omisti useita saaren ja kaupungin välillä liikennöineitä höyryaluksia. Hietasaarelainen laivuri Lauri Similä (1892–1963) muisteli vuonna 1950 Johanssonin liikennöintiä.

”Ensimmäinen konevoimalla kulkeva alus, joka liikkui (ei liikennöinyt) Hietasaaren ja kaupungin välillä oli pienen pieni puinen höyryalus, jolla oli niin hieno nimi kuin ’Lilla Eden’ ja sen omisti ’masinisti’ B. Johansson, josta myöhemmin tuli tehtailija. Tämä Lilla Eden taisi olla lyhytikäinen, koska minä en muista sitä nähneeni kuin yhtenä kesänä. Mihini lienee joutunut.

Sitten Johansson hankki toisen aluksen sen nimi oli ’Impi’ tämäkin oli vanha puinen alus höyrykoneella varustettu vähän isompi kuin edeltäjänsä. Tällä aluksella Johansson sitten alkoi harjoittamaan varsinaista liikennettä Hietasaaren ja kaupungin välillä, ei kuitenkaan säännöllistä, siis aikataulun mukaista vaan ainoastaan tarpeen vaatiessa. Vuonna 1900 tai vähän sen jälkeen hän tilasi [---] oikean matkustaja-aluksen, se oli raudasta rakennettu ja kaikin puolin näppärä höyryalus sen ajan malliksi. Nimeltään se oli ’Astrid’. Tällä aluksella se voitaa sitten katsoakin varsinaisesti säännöllinen laivaliikenne aloitetuksi[---].

Samoihin aikoihin alettiin sitten Hietasaaren ns. kansan kentällä pitää sunnuntaisin juhlia ja kyllä silloin oli Astrid’lla kiirettä. Sillä oli aina sellainen iso vene perässä, joka oli tupaten täynnä kansaa. [---] Myöhemmin sata-maviranomaiset kielsivät sen veneen hinaamisen turvallisuussyistä.--- Tästä Johanssonista olisi muuten paljonkin kertomista, mutta sivuutan ne[---].”⁸¹

Sanomalehti *Kalevan* toimittaja nosti vuonna 1909 esiin epäkohdan, joka kohtasi niitä kaupunkilaisia, jotka sunnuntaisin tahtoivat kulkea Johanssonin laivarannasta huvikentän läpi Toppilaan johtavalle yleiselle tielle. Nimitelmä mainitsematon huvilanomistaja oli aidannut kentän viertä kulkevan tien tonttinsa yhteyteen.

”Tästä asiasta kuuluu olleen napinaa useat vuodet hietasaarelaisten kesken, ja olipa kerran asia niinkin pitkälle kehittynyt, että silloinen kaupungininsinööri kävi tuon tien uudelleen paaluttamassa. Mutta kun insinööri muualle muutti, niin muuttivat paalutkin [---] ja nyt kasvaa tie taas viinimarjaa.”⁸²

Hietasaarella yksityinen ja julkinen kaupunkitila lomittuivat ja esikaupungin käyttäjät valtasivat ajoittain alueita toisiltaan. Jännitteisiin oman lisänsä toi yhteiskuntaluokkien rinnakkaiselo. *Kansan Tahdon* sivuilla Hietasaari esiteltiin paikkana, jossa varattomatkin kaupunkilaiset saattoivat nauttia kesästä.

”Mätäkuu on ’sisällä’ täällä Oulussakin, jossa irvileuat sanomat olevan vain kolme päivää kesää. [---] Nyt on saanut nähdä niiden, jotka suinkin ovat tilaisuudessa, ottavan aurinkopaateja ja mutakylpyjä Hietasaaren rantamilla. Ja paljon sinne on sentään väkeä päässytkin vaikkakaan tämä väki, joka siellä mätäkuulla aurinkopaateja ottaa, ei suinkaan ole herrasluokkaan kuuluvaa; herrathan ovat aikoja sitten paenneet kauemmaksi Oulusta, kuin mitä Hietasaaren maantieteellinen asema edellyttää. Mutta tavalliset proletaritkin aina sentään jonkun päivän riistävät töiltään, viettääkseen sen perheineen ja perillisineen luonnon helmassa. [---].”⁸³

Tilan sanallisina haltuunottoina sanomalehtitekstit osoittivat, että kesäaikaan Hietasaari oli haluttu paikka, jonka käyttäjinä oli useita eri ryhmiä omine tarpeineen. *Kansan Tahdossa* herrasväen kesänviettoon suhtauduttiin hieman paheksuen, kun taas työväen rantaelämää pidettiin ansaittuna lepona.

Juhlakentän nimeksi vakiintunut ”Kansankenttä” kertoi, kenelle paikan ajateltiin kuuluvan. Kaupunkien työväestö sopi vielä tässä vaiheessa, tosin vaivoin, sivistyneistön ihanteelliseen kuvaan hallitsijoilleen lojaalista ja hieman lapsenomaisesta kansasta. Hietasaarella kaupunkitilan jakaminen eri kansankerosten välillä vaikutti sujuneen enimmäkseen sovussa, vaikka ajoittain juhlien aikaan poliisi-

sia vaadittiin paikalle pitämään järjestystä laivalaiturilla.⁸⁴ Lähinnä työväestöön kohdistuva valvonta herätti myös kritiikkiä. Erään *Kansan Tahtoon* kirjoittaneen kaupunkilaisen mielestä poliisienkin moraalissa saattoi olla toivomisen varaa:

”Luonnon ihanuutta ihaiemassa kai mahtoivat olla ne kolme poliisimestä, jotka tässä hiljattain istuskelivat Hietasaaren rantamailla parin epäiltävännäköisen naishenkilön seurassa, eväänä viinaa ja olutta.”⁸⁵

Vaikka alkoholinkäyttöä kansanpuistoissa pyrittiin rajoittamaan, pysyi se, kuten prostituutiokin, kiinteänä osana kaupunkilaista huvittelukulttuuria. Kadulla tai puistossa tapahtunut prostituutio oli etupäässä työväenluokkainen ilmiö. Sen sijaan myös paremman väen herroille kevytkenkäistä seuraa huhuttiin olevan tarjolla Toppilansalmen pohjoispuolella sijainneessa ravintola Bellevuessa.⁸⁶ Kirjallisuuteen Oulun vanhin kesähuvila-alue Hietasaaren kupeessa Toppilansalmessa ilmestyi 1910-luvulla K. A. Järven ja V. A. Koskenniemen romaaneissa.⁸⁷ Koskenniemellä Toppilansalmi oli eristäytynyt ja puistomainen pako- paikka kaupungissa vaanivilta taloudellisilta ja yhteiskunnallisilta ristiriidoilta. K. A. Järven romaanissa puolestaan erääseen Toppilansalmen huvilaan sijoitettu bordelli paljasti Oulun ruotsinkielisen porvariston rappion. Seestisemmin Toppilansalmen huviloiden miljöötä ja kulttuuria kuvasi Erkki Kivijärvi 1930-luvulla ilmestyneissä, osin omaelämäkerrallisissa romaaneissaan.⁸⁸

MODERNIN ESIKAUPUNKIKULTTUURIN VARHAINEN PERINTÖ

Väestönkasvu ja elinkeinoelämän vilkastumisen kiihdyttivät esikaupungistumista myös Oulussa 1860-luvulta lähtien. Hietasaari otettiin kaupunkilaisten aktiiviseen virkistys- ja asuinkäyttöön samoihin aikoihin. Samalla kaupunkilaiset alkoivat muokata hieman syrjäisestä lähes luonnontilaisesta saaresta esikaupunkia, jossa yhdistyivät kaupunkikult-

Kuva 22. Hietasaarella odotettiin laivaa kaupunkiin heinäkuussa 1924. Odottajien takana näkyvä aita rajasi rannimmaisesta kesähuvilan puutarhan jättäen vapaaksi vain kapean rantakaistaleen. Kuvassa kolmantena vasemmalta istuu Hilja Korkeakivi, sylissään vauvana Aaro Korkeakivi. Korkeakiven kokoelma. Kaleva.

tuuri, vapaa-ajan vietto ja luonnonläheisyys. Ajatus paluusta luonnon helmaan ihastutti melko vasta modernin kaupunkilaisuutensa löytäneitä oululaisia.

Eräs alku Hietasaarelle esikaupunkina oli kaupungin vallanpitäjien päätös jakaa saari vuokratonteiksi vuonna 1865. Päätöksessä voi nähdä myös kaupungin heräämisen omistamansa maan rationaaliseen ja taloudellisesti tuottavaan käyttöön. Vuoden 1865 palstakartan laatijalla, tuntemattomaksi jääneellä maanmittari Wählbergillä, ei vielä vaikuttanut olevan mainittavaa kaupunkisuunnittelullista kunnianhimoa. Yksinkertaista palstajakokarttaa täydennettiin vähitellen tarvittavilla teillä ja silloilla ilman erityistä suunnitelmaa. Mutta pian oli edessä aika, jolloin Hietasaarenkin kaupunkisuunnittelu herättäisi suuria intohimoja pienessä kaupungissa.

Esikaupunki, jota porvarillinen kasvava pikkukaupunki tuotti, oli lähtökohtaisesti yksityistä. Alkuperäinen motiivi Hietasaaren jakamiseen ja vuokraamiseen oli kaupungin tulojen lisääminen maanvuokrien muodossa. Jokaisella Hietasaaren palstalla oli nimetty vuokraajansa. Uuden kaupunginosan perustaminen toi kuitenkin mukanaan uusia asuk-

kaita tarpeeseen. Aluksi valtuusto oli haluton ottamaan taloudellista vastuuta kunnallistekniikasta puhumattakaan koulun kaltaisesta palvelusta. Jopa tonteille johtavien teiden, sikäli kun niitä oli, auki pitäminen oli kiinni yksityisten vuokralaisten hyvästä tahdosta.

Samaan aikaan kansallisuusaatteen ja nousevan työväenliikkeen kaltaiset voimat etsivät ja loivat uutta julkista tilaa esikaupunkiin. ”Kansankenttä” oli olemassa ja käytössä jo paljon ennen kuin valtuusto virallisti sen olemassaolon 1890-luvun alussa. Lisääntyvä vapaa-aika ja vapaa-ajanviettajät loivat uutta kesä- ja rantakulttuuria, joka otti oman tilansa kaupungin yksityisten puutarhojen, viljelysten ja laidunten lomasta. Oululaisten huvimatkailua jossain määrin haittasi sopivien näköalapaikkojen tai muuten kansallismaisemaksi sopivien näkymien puute Perämeren tunnusomaisen litteällä rannikolla.⁸⁹ Paikallisissa sanomalehdissä kommentoitiin huumorin sävyttämänä sitä, kuinka juuri luonnonkauneuden janonsa löytäneet kaupunkilaisjoukot täyhysivät kaupungin rajojen tuolle puolen etsien sopivia kohteita kaipuunsa tyydyttämiseen. Tavallisille kaupunkilaisille luontoelämysten

Kuva 23. B. Johanssonin omistuksessa ollut höyryalus Iris Toppilansalmessa. Vuodesta 1908 alkaen Iiristä sai vuokrata huvimatkoja varten. Osa huvimatkoista suuntautui Hailuotoon, josta muodostuikin oululaisten kesäretkien kohde. Muita Johanssonin omistamia kaupungin ja Hietasaaren tai Toppilan välillä liikennöineitä höyryaluksia olivat Fritz, Astrid, Impi, Eden ja Lillan. (Autio 2000, 30.) PPM.

paikaksi muodostui suhteellisen helposti saavutettava esikaupunki.

1800-luvun loppupuolen sanomalehdissä Hietasaari sai useita tulkintoja kaupunkilaisen vapaa-ajan vieton, rantaelämän ja kansanjuhlien näyttämönä ”kansan kenttänä”, työväenasuinalueena ja kesähuvila-alueena. Hietasaarella oli tilaa ajan uusia aatteita ilmaiseville joukkokokouksille ja juhlille. Se tarjosi edullisia esikaupunkitontteja niitä tarvitseville. Samalla se antoi paremmin toimeentulleille mahdollisuuden toteuttaa porvarillista kesähuvilakulttuuria sopivan matkan päässä kaupungista. Saaren kesähuvilat torneineen ja puutarhoineen muodostivat näkymän, jonka tehovoiman jo aikalaiset panivat merkille, ja joka jatkossa leimasi lähes kaikkia kuvauksia alueesta.

Vuosisadan lähestyessä loppuaan suomalaisen yhteiskunnan jakolinjat syvenivät. Yhtä lailla jakautuneen lehdistön teksteissä esikaupunkia otettiin haltuun eri näkökulmista. Kansainvälisestikin kaupungeissa ilmestyneet sanomalehdet olivat populaarin kulttuurin tuottamisen tärkeitä välineitä 1800-luvun lopulla. Sanomalehdet kierrättivät tietoa ja käsityksiä siitä, millaista modernin kaupunkielämän tulisi olla. Pikkukaupungeissa omia oloja vertailtiin usein pääkaupunkiin.⁹⁰ Oululaisissa lehdissä kirjoitettiin ajan suurkaupunkien, kuten Pariisin, Pietarin ja Berliinin, kaupunkielämästä. Artikkeleita myös käännettiin vieraskielisistä lehdistä. Tätä kautta ajatukset modernista suurkaupungista siihen liittyvine kulttuuri-ilmiöineen saavuttivat myös kaupunkikulttuurin pohjoiset rajat. Hietasaari

uusine kesähuviloineen ja juhlakenttineen oli paikka, johon kuvitelmia modernista kaupunkielämästä oli oululaisessa kontekstissa lähinnä luontevaa heijastaa. Syntynyt kaupunkikulttuuri vahvisti lehdistöä, joka puolestaan tuki ja ylläpiti kaupunkikulttuuria.

Hietasaaren kulttuurimaisemasta 1800-luvun lopulla ei ole säilynyt dokumentteja. On kuitenkin mahdollista kuvitella laidunnuksen ja viljelysten avarana pitämä maisema. Kansankenttä oli korkeaa heinää kasvava niitty. Lehtipuuvaltaiset hakamaat oli aidattu yksinkertaisilla puisilla aidoilla. Saaren keskiosassa nousi jo tukevia mäntyjä. Hiekkapohjaiset kujat johtivat venelaitureilta säleaidoilla rajattuihin pihoihin. Kevytrakenteinen puusilta ylitti salmen, jonka rannat kasvoivat nuoria lehtipuita. Kesähuviloiden piholla saattoi nähdä korotettuja kivillä reunustettuja kukkapenkkejä tai muodikkaita puutarhakoristeita, antiikin veistosjäljitelmät saivat siellä seuraa puutarhantontuista. Vaatimattomienkin mökkien pihalla oli usein keittiöpuutarha ja kenties muutamia koristekasveja.

Hietasaarella jännitteet kesäasukkaiden, ympärivuotisten asukkaiden ja virkistys- ja huvikäyttäjien välillä nousivat esiin jo varhaisessa vaiheessa. Hietasaareen yhdistettiin asukasryhmänä ”kesäasukkaat” tai ”huvilasukkaat”, mikä johti siihen, että saaren ympärivuotiset asukkaat alkoivat kutsua itseään ”talviasukkaiksi”. Saaren kaksi asukasryhmää erosivat toisistaan yhteiskuntaluokkansa ja osin kielensä lisäksi myös siinä, miten he käyttivät esikaupunkia suhteessa vuodenaikoihin. Yhteistä heille oli, että kaikki osapuolet katsoi-

Tilatkaa Hietasaaren tehtaan Limonadia

sillä se on parasta, hienointa ja hyvänmakuisinta.

Metsämarjamehu on hienointa ja so-
(Skogsvinsbrus) - - - - pii hyvin käyttää pi-
doissa sekä juhlissa. Hinta 20 p. pullo
ostettaessa koriittain.

„OMENIL“ omenista valmistettu juoma
nykyajan paras virvoke. - -
Hinta 20 p. pullo ostettaessa koriittain.

BENGT JOHANSSON.

Vesitehdas **Hietasaari** Oulu,

Telef. 340—384

Kuva 24. Johanssonin Hietasaaren "vesitehtaan" mainos Kansan Tahdossa vuonna 1908. Kansan Tahto.

vat omien toimintatapojensa edistävän parhaiten myös kaupungin yhteistä etua. Kaupungin näkökulmasta suunnittelematon esikaupunkiasutus näyttäytyi ongelmana. Esikaupunkien asukkaille se oli kuitenkin ratkaisu heidän jokapäiväisen elämänsä keskeisimpiin ongelmiin. Tuskin kukaan epäili, ettei ristiriitoja olisi ollut mahdollista ratkaista rauhanomaisesti.

Modernin esikaupungin synnyn Hietasaareissa voi paikantaa kaupungin päätökseen jakaa saari tontteihin ja vuokrata ne kaupunkilaisille. Kesähuvilarakentaminen, ainakin työväen ympärivuotinen asuminen ja virkistyskäyttö alkavat ja vakiintuvat kaikki teksteissä jo ennen 1800-luvun loppua. Esikaupungin modernistisen diskurssin tuottamisessa olivat mukana lähes kaikki tunnistamani toimijat. Kaupunginvaltuusto edeltäjäineen argumentoi taloudellisilla syillä päättäessään Hietasaaren jakamisesta tonteiksi, joiden vuokratulot tulisivat kaupungin kassaan. Tällä ajanjaksol-

la saaren ympärivuotiset asukkaat esittivät asettumisen Hietasaarelle selviytymiskeinona työttömyyden ja asuntopulan vaivaamassa kaupungissa. Saaren kesäasukkaat puolestaan esittivät näkemyksen, jonka mukaan oli kaupungin kannalta hyödyllistä, että entistä useammat perheet, joilla oli siihen varaa, pääsivät siirtymään kesäksi huvilalle kaupungin läheisyyteen.

Vielä 1800-luvun loppupuolella panimo- ja virvoitusjuomatehtaat sijoittuivat Hietasaarelle ja Toppilansalmeen puhtaan veden äärelle. Osa asukkaista harjoitti maanviljelystä, jonka tuotteet myytiin kaupunkiin. Liikenne hoidettiin kesäisin enimmäkseen yksityisten yrittäjien omistamien höyryalusten turvin. Raittiusseuran ja työväenyhdistyksen lisäksi saarelle hakeutuivat urheiluseurat.

Suomenkielisissä lehdissä Hietasaari tuotettiin sopivana tilana kansan aatteelliselle toiminnalle ja tervehkeiselle virkistäytymiselle. Ruotsinkielisissä lehdissä puolestaan saari näyttäytyi keskiluokkaisena kesähuvila-alueena, joka olemassaolollaan todisti kaupungin taloudellisesta ja kulttuurisesta vireydestä. Työväenlehdissä Hietasaareissa nähtiin mahdollisuuksia sekä työväen asumiselle että vapaa-ajan vieton.

Asukkaat näkivät jo 1800-luvun jälkipuoliskolla Hietasaareissa romanttisia piirteitä. Ympärivuotisille työväestöön kuuluneille asukkaille kyseessä oli paikka, joka mahdollisti talon rakentamisen ja kodin perustamisen otollisissa olosuhteissa lähellä kaupunkia. Ahkeruudella ja yrittämisellä perhe saattoi rakentaa itselleen talon, joka puutarhoineen tarjosi suojan ja toimeentuloa epävarmassa yhteiskunnallisessa tilanteessa. Kesäasukkaille saari oli luonnonläheinen, kaunis ja suojattu "kesäparatiisi". Hietasaari tarjosi puitteet porvarilliselle perhe-elämälle. Palvelusväen avustuksella vaimo ja lapset muodostivat kesäisen luonnon helmassa kodin, johon perheen isä saapui rentoutumaan kaupungissa vietetyn työpäivän päätteeksi. Kesähuvila Hietasaareissa mahdollisti muodikkaat siirtymät kaupungin ja esikaupunkiluonnon välillä.

Kuva 25. Toimiva joukkoliikenne oli välttämättömyys esikaupunkiasumiselle. Laivuri Knut Fältin omistama höyryalus Pikisaaren konepajalla valmistunut Lokki liikennöi kaupungin ja Hietasaaren väliä vuoteen 1935 saakka. (Byström 1973.) Kuvassa alus on Linnasaaren uimalaitoksen rannassa. Kaleva.

Kuva 26. Hietasaaren merenpuoleinen Retin ranta oli kaupunkilaisten suosima uimapaikka jo 1900-luvun alussa. Hammarin kokoelma.

Kuva 27. Pöytäkanan perhe kesäretkellä Piispanletossa kesällä 1930. Pöytäkanan kokoelma.

Kuva 28. Mustansalmen laivalaiturit, "rykyt", toimivat vielä 1930-luvulla uimapaikkoina ja sosiaalisen elämän kohtauspaikkoina. Taustalla näkyy Mustansalmen ylittänyt puusilta. Nivan kokoelma.

Taulukko 2.1 Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	1)ympärivuotiset Asukkaat 2)kesäasukkaat	SANOMALEHDET 1)suomenkiel. 2)ruotsinkiel. 3)työväen
1800-luvun jälkipuolisko, 1900-luvun alkuvuodet	Palstojen vuokraaminen Hietasaaresta tuo tuloja kaupungille	Saaren jakaminen palstoiksi ruutukaavaa muistuttavalla tavalla	1)Talo Hietasaarella selviytymisstrategiana 2)Perhe kesäksi luonnonhelmaan	1)Kansanjuhlia varten tarvitaan huvikenttä. Yhteiskunnallinen sopusointu syntyy luonnon helmassa 2) Sopiva kesähuvila-alue 3)Sopiva työväenasuinalue

Taulukko 2.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunkidiskurssi	1)ympärivuotiset Asukkaat 2)kesäasukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1)suomenkiel. 2)ruotsinkiel. 3)työväen	Taide
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	1)Mahdollisuus rakentaa talo ja koti 2)Kesäparatiisi		1) Tilaa kansalle ja ihanteellisille harrastuksille 2) Esteettinen ympäristö säädynmukaiselle kesänvietolle 3) Työläinen palaa luontoon	Kirjallisuuden romanttinen kaupunkinäkömä

Taulukko 2.3 Asukkaiden subjekti-asetat

Asukkaiden subjekti-asetat	Valtuusto	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1)suomenkielinen 2)ruotsinkielinen 3)työväen
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	Hyvin toimeentulevia kaupunkilaisia, jotka tahtovat rakentaa kesähuvilan	Kesähuvilanrakentaja Maanviljelyä harjoittavia kaupunkilaisia	1)Yhteinen kansa, kesäasukkaat valtaavat julkista tilaa 2) Keskiluokkaisia perheenisä 3) Asuntopolusta kärsivää työväkeä

Taulukko 2.4 Asukkaiden omat subjekti-asetat

Asukkaiden OMAT subjekti-asetat	Ympärivuotiset asukkaat	Kesäasukkaat
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	Työväkeen kuuluvia perheitä, vähäväkisiä, jotka tarvitsevat kaupungin palveluja	Perheitä, jotka tahtovat muuttaa kesäksi huvilalle; osa talviasukkaista huonomaineisia ja mahdollisesti vaarallisia

Suomenkielisissä lehdissä saari tuotettiin avoimena tilana kansalaistoiminnalle, jolle vanha kaupunki ruutukaavoineen oli käynyt ahtaaksi. Ihanteellinen näkemys kansasta ja toisaalta tarve sen valistamiseen johti raittius- ja urheiluseurat järjestämään lukuisia kansanjuhlia ja varankeruutapahtumia, joille Hieta- saari oli otollinen paikka. Myös työväenyhdistys löysi saaresta tilaa omalle toiminnalleen. *Uleåborgs Tidningin* artikkelissa Hietasaari oli esteettisesti kiehtovia näkymiä tarjoava esikaupunkikohde, jossa keskiluokka vietti ihanteellista perhe-elämää ja toteutti modernia kaupunkikulttuuria kansainvälisten esikuvien mukaisesti.

1800-luvun jälkipuoliskolla valtuusto määritteli saaren asukkaat kaupunkilaisiksi, jotka halusivat rakentaa kesähuvilan tai harjoittaa viljelystä kaupungin lähistöllä. Maanmittarin piirtämä palstakartta ei ollut monisanainen tulevien käyttäjien suhteen. Palstojen suuri koko viittasi kuitenkin siihen, että vuokralaisten ajateltiin olevan varakkaampaa väkeä tai suunnittelevan laajahkoja viljelyksiä.

Suomenkielisissä lehdissä saarella pidettyjä kansanjuhlia käsiteltiin positiiviseen sävyyn. Niiden päähenkilö oli suomenkielinen kansa, joka oli löytämässä itsensä nationalismiin, valistuksen ja raittiusaatteen parissa. *Uleåborgs Tidningissä* kesäasukkaita edusti keskiluokkainen mies, joka palasi raskaan työpäivän jälkeen lepäämään huvilalleen perheensä pariin. *Kansan Tahto*-lehden artikkelissa ympärivuotiset asukkaat olivat kovien olosuhteiden armoilla eläviä perheitä, jotka tarvitsivat selviytyäkseen kaupungin palveluja, kuten kansakoulun lapsilleen. Kesäasukkaista lehti ei vielä tässä vaiheessa kirjoittanut mitään.

Saaren varhaiset ympärivuotiset asukkaat luonnehtivat itseään vähäväkiseksi ja varattomiksi kaupunkilaisiksi. Se, mikä heidän mielipiteensä kesähuviloiden asukkaista oli, ei käy ilmi säilyneistä lähteistä. Samaan aikaan kesäasukkaat luonnehtivat itseään tontinvuokraajiksi, jotka tahtoivat perheineen nauttia luonnonläheisyydestä ja raikkaasta meri-ilmasta

tarkoitusta varten rakentamallaan kesähuviloilla. Osaa saaren ympärivuotisista asukkaista he kuvailivat huonomaineisiksi ja pahimmillaan rikollisiksi.

VIITTEET

- 1 Åström 1956, 79–81.
- 2 Westerlund 1975, 9–15; Salo 2002, 68.
- 3 Westerlund 1975, 9–15; Nikula, Oscar 1981.
- 4 Häggman 1994, 218, 224.
- 5 Salo 2005, 65.
- 6 Perälä 1983, 30–48.
- 7 Niskala, Okkonen 2002, 48–64.
- 8 Perälä 1983, 30–48.
- 9 Perälä 1983, 38–39.
- 10 -m. ”Millä tavoin Oulun kaupungin yhteiset taloudelliset asiat ovat parannettavat?” Oulun Wiikko-Sanomia 26.7.1862.
- 11 Oulun Wiikko-Sanomia 1.1.1862; Oulun Wiikko-Sanomia 4.1.1862; Kokko 2010.
- 12 Utdrag af protokollet, fördt vid Magistratens i Uleåborg stads sammanträde med stadens äldste och Borgerskapet å Rådshuset den 18 Oktober 1865. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 13 Utdrag af protokollet, fördt vid Magistratens i Uleåborg stads sammanträde med stadens äldste och Borgerskapet å Rådshuset den 18 Oktober 1865. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 14 Hall 1990, 58–59.
- 15 Soiri-Snellman 1985, 8–22.
- 16 Hautala 1976, 86–88; Kivijärvi 1933, 55.
- 17 Hautala 1976, 86–88; Kivijärvi 1933, 55.
- 18 Snellman 1937, 21, 36.
- 19 Nylandereilla oli ilmeisesti huvila Hietasaarella, sillä vuonna 1884 *Oulun Lehti* uutisoi professorin lesken Ida Nylanderin myyneen huvilansa Hietasaarella luotsi Kaarlo Laitiselle 3500 markan hintaan Oulun Lehti 23.4.1884.
- 20 Väre 2007, 465–480.
- 21 Vuokralaisten nimet, katso liite 1. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 22 Fridgren 2009, 15; Jutikkala 1954.
- 23 ”Työväen rakennusosakeyhtiö”, Pohjois-Suomi 10.8.1878.
- 24 Brunila 1955, 22.
- 25 ”Omituinen järjestysjuttu”, Pohjois-Suomi 13.12.1879.
- 26 Karta öfver Uleåborgs stad jämte underlydande holmar samt endel af Toppila, Tuira, Schröder och Laanila hemmanes egor. Uprättad år 1889 af G. Wilh. Liljebblad. OKA.
- 27 Valiokunnan pöytäkirja 4.10.1889. Valiokunnan jäseniä olivat V. A. Friman, K. Laurin, J. Wirtsen and G. Sohlman. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 28 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 104–105.
- 29 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 38–39, 104–105.

- 30 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993.
- 31 Fridgren 2009.
- 32 ”De fleste af de nuvarande arrendatorer hafva också derföre fäst mindre afseende å jordbruket än på förmonen att få under sommarmånaderna njuta af den friska sjöluften I de å nämnda jordslotter uppförda sommarvillorna. Emellertid, då arrendetiden nu inom fyra år utgår, är det för arrendatorerna betänkligt att fortsättningsvis nedlägga större kostnader på ägornas underhåll, då osäkert är huruvida detta förfarande mena komme den sjefve tillgodo, eller mähända kommer att lända en ny arrendator till fördel.” Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 33 ”såväl till holmarnas förskönande, som och till vinnande af tillfälle till utflyttning från staden under sommaren för allt flere familjer.”Till Magistraten i Uleåborg den 23. Januari 1888 O. J. Hedman etc. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 34 ”---vanryktade personer af arbetsklassen bosätta sig å dessa holmar, då någon jemnt fortgående polisupp-sigt öfver deras görande och låtande på denna afsides belägna plats, åtminstone inom den närmaste framtiden, icke torde kunna vara att påräkna, hvarutan erfarenheten visat att å stället bofaste och hos dem inhyste personer, under vinterns lopp förorsakat förlust och skada åt egare af sommarbostäder genom att förstöra gården och föröfva hvarjehanda ohögen å hus och planteringar.”Till Magistraten i Uleåborg den 23. Januari 1888 O. J. Hedman etc. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 35 Valiokunnan pöytäkirja 4.10.1889. Valiokunnan jäseniä olivat V. A. Friman, K. Laurin, J. Wirtsen and G. Sohlman. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 36 ”Oulun kaupunginvaltuusmiesten kokous”, Oulun Ilmoituslehti 30.11.1890.
- 37 Åström 1956, 121.
- 38 Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 39 Katso luettelo liite 1. Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
- 40 ”Kansakoulu Hietasaarella”, Kansan Tahto 31.8.1906.
- 41 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1906, 118–119.
- 42 Kansan Tahto 12.5.1908.
- 43 ”Kapakasta kansakoulu”, Kaiku 22.9.1899, 1.
- 44 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 30–31.
- 45 Panu [Atte Kalajoki], ”Kraakkula”, Oulu-lehti 13.7.1972.
- 46 Oulun koulun kohinaa. [<http://edu.ouka.fi/~koulunet/kohina98/1961.htm>] (Viitattu 30.5.2011.)
- 47 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1914, Oulun kaupungin kansakoulujen lääkärin kertomus luku-vuodelta 1913–1914, 70.
- 48 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 10–12.
- 49 Satokangas 2005, 93.
- 50 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 30, 104.
- 51 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1901, 23.
- 52 Louhi 3.7.1891.
- 53 ”Korjattava kohta”, Kaiku 20.8.1891.
- 54 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1901, 44; Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1904, 11.
- 55 ”Kansanjuhla Hietasaarella”, Oulun Ilmoituslehti 2.7.1890.
- 56 ”Kansanjuhla Hietasaarella”, Kaiku 8.7.1890.
- 57 ”Kansanjuhla Hietasaarella”, Kaiku 8.7.1890.
- 58 ”Kansanjuhla Hietasaarella”, Kaiku 8.7.1890.
- 59 ”Kansanjuhla Hietasaarella”, Kaiku 8.7.1890.
- 60 ”Folkfest till förmån finsk folkhögskola”, Uleåborgs Tidning 50, 8.7.1890.
- 61 ”Folkfest till förmån finsk folkhögskola”, Uleåborgs Tidning 50, 8.7.1890.
- 62 Oulun Ilmoituslehti 19.7.1890; Oulun Ilmoituslehti 20.7.1887.
- 63 Westerlund 1975, 45–47, 50.
- 64 Häyrinen 1994, 74.
- 65 Niskala 2005.
- 66 ”Huwikenttä Hietasaarella”. Oulun Ilmoituslehti 7.6.1890.
- 67 Åström 1956, 80–81.
- 68 Markkola 2002.
- 69 Kujala, Kästämä, Lehtinen 1971; Lehto, Kajaus, Palamo ym. 1977, 15, 17; Smed 1982, 3, 20.
- 70 Oulun Ilmoituslehti 7.6.1890; Oulun Lehti 23.4.1884. Lehti uutisoi professorin lesken Ida Nylanderin myyneen huvilansa Hietasaarella luotsi Kaarlo Laitiselle 3500 markan hintaan.
- 71 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1905, 36.
- 72 Kansan Tahto 20.6.1906.
- 73 Uleåborgs Tidningin päätoimittaja vuosina 1877–1880 oli Elis Furuohjelma (1850–1910) ja vuosina 1880–1891 lyseonopettaja A.W. Heikel. Uleåborgs Tidning 17.6.1880.
- 74 ”Ihanimmillaan on kesä Pohjolassa”. Oulun Ilmoituslehti 50, 25.6.1890, 1.
- 75 Oulun Lehti 43, 29.5.1886.
- 76 Ruotsinkielinen teksti on alkuperäisessä asussaan. Suomenkielinen käännös Ulla Pohjamo. ”Mitä elämään kaupungissa tulee, on se kuollutta ja yksitoikkoista niin kuin kaikissa kaupungeissa kesäaikaan. Tämä johtuu etupäässä siitä, että kaikki innokkaat ja kykenevät ovat matkustaneet maalle siellä nauttiakseen Luojan vapaasta ja ihanasta luonnosta. Kesäpaikkojamme onkin jo monta ja kun höyrylailiikenne Oulujoella on alkanut, on ylävirrälle syntynyt lisää huviiloita. Ne, jotka eivät ole itse rakentaneet, vuokraavat perheilleen asuntoja isoista maataloista luonnonkauniilla Muhokella, minne voi matkustaa vähemmässä kuin vuorokaudessa, kun höyrylaiva lähtee kaupungista päivittäin kello 3 iltapäivällä. Tämä on kuitenkin liian pitkä aika monille virka- ja liikemiehille paikkakunnallamme ja siitä syystä heillä on huvilansa kaupungin läheisyydessä, Salmessa, Mustasalmessa ja Hietasaarella. Sieltä löytyy huviiloita kaikissa mahdollisissa muodoissa. Yhdellä on korkeat rakennukset kahdessa kerroksessa torneineen ja koristeineen, toisella tuskin pari huonetta yksinkertaisista laudoista kokoonkryhättynä, kolmas on nostanut laivan kajutan rannalle ja heti on kesäasunto valmiina ottamaan perheen vastaan luonnon helmassa. ’Sama pa tuo, kunhan sielu on tyytyväinen.’ – Kaikessa tässä on jotain hieman pariisilaista, ja helipotuksen ja tyytyväisyyden tuntein ’isä’ työskenneltään koko päivän tukahduttavassa huoneessa suurin piirtein kuuman auringon kypsäksi paistamana vihdoin kuuluu vapautuksen tunnin lyövän, syyttää sikarinsa ja päällystakki käsivarrella tungeksi johonkin pienistä höyrylaivoista nauttiakseen perheensä parissa kauniista kesäillasta. Mieluiten hän tietysti matkustaa yksin, mutta voi sattua, että hän törmää flanoöreihin, jotka päämäärättömästi, kantaen huolta siitä, missä viettää iltansa ovat myös ’matkustaneet’ huviiloille. Onnellisimmassa tapauksessa vieraista pääsee eroon ja molemmat kääntyvät omille teilleen höyrylaivan saapuessa Salmeen monine maihinno-

- supaikkoineen. Jokaisesta suuremmasta huvilasta avautuu laaja näköala kaupunkiin ja redille,[---]”. ”Hvad lifvet I staden beträffar”, Uleåborgs Tidning, 23.7.1885.
- 77 ”Sanomalehdistä näkee myötään”. Kaiku 4.9.1886.
- 78 Häyrynen 1994, 78–81.
- 79 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1901, 16–17.
- 80 Bengt Johansson, ”Täten kiellän sakon uhalla”, Kansan Tahto 20.6.1906.
- 81 Rospuutto aikaa. Laatinut Lauri Similä (laivuri) vuonna 1951. Similän kokoelma. Lauri Similä vanhempi liikennöi kaupungin ja Hietasaaren väliä ensin Marie-nimisellä moottoriveneellä vuoteen 1939 saakka ja sitten Airi-nimisellä veneellä vuodesta 1945 eteenpäin. Lauri Similä nuorempi jatkoi liikennettä vuoteen 1963 saakka, jolloin laivaliikenne Hietasaareen päättyi. Ali Byström, ”Lokki, Airi, Freja, Apu, Tähti, Onni Muistatko vielä tuuripaatiit?”, Kaleva 3.3.1973.
- 82 ”Hietasaarelle”, Kaleva 204, 4.9.1909.
- 83 ”Mätäkuu on ’sisällä’ täällä Oulussakin”, Kansan Tahto 6.8.1910.
- 84 Kansan Tahto 27.7.1909.
- 85 ”Luonnon ihanuutta ihailemassa”, Kansan Tahto 125, 5.6.1909, 2.
- 86 Järvi 1910, 76.
- 87 Järvi 1910.
- 88 Pohjamo 2003; Kivijärvi 1933; Kivijärvi 1934.
- 89 Häyrynen 2005, 47.
- 90 Mayne 1993, 6.

3. TYÖVÄENESIKAUPUNKI VAI PUUTARHAESIKAUPUNKI – KAUPUNKISUUNNITTELUN UUDET IHANTEET 1900-LUVUN ALUSSA

KAUNEUTTA JA YHTEISKUNTARAUHAA ASEMAKAAVALLA

Uuden vuosisadan edetessä Venäjän keisarikunnan ja Suomen autonomian etujen välinen ristiriita kärjistyi. Tapahtumat johtivat lopulta Suomen syntyyn itsenäisenä valtiona Venäjän lokakuun vallankumouksen seurauksena vuonna 1917. Huolimatta 1900-luvun alun poliittisesta ja yhteiskunnallisesta sekavuudesta modernin esikaupunkisuunnittelun käytännöt muotoutuivat Suomessa arkkitehtien toimesta kansainvälisten esikuvien mukaisesti.

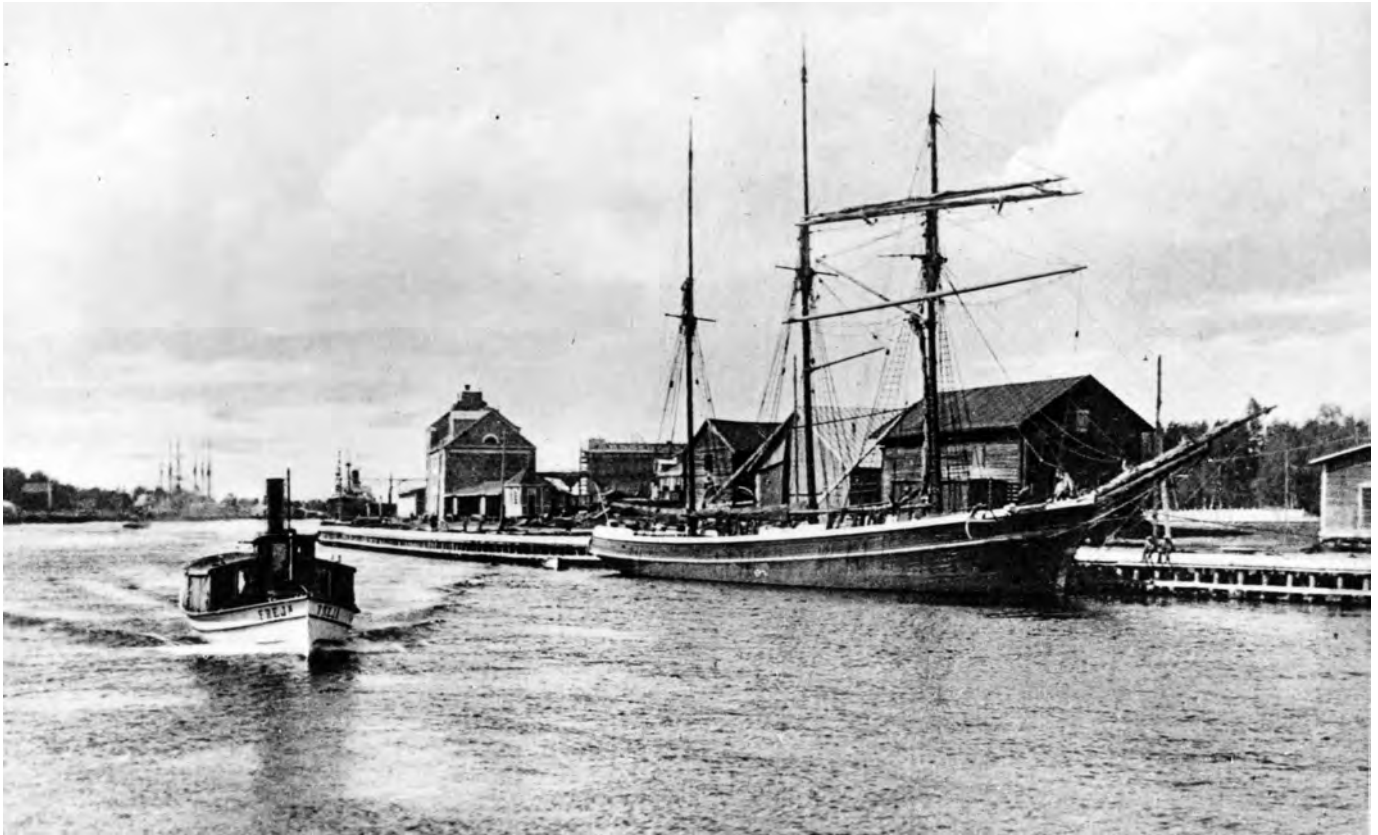
Kaikkialla eurooppalaisissa kaupungeissa teollistuminen ja väestönkasvu muuttivat kaupunkien rakennetta. Esikaupunkien syntyä on pidetty kaupungistumisen merkittävimpänä ilmenemismuotona tällä ajanjaksolla. Esimerkiksi Britanniassa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa keskustaa väljempää esikaupunkialueita alettiin rakentaa kaupunkien ympärille. Lähempänä keskustaa teollisuuslaitokset ja asuinalueet sijaitsivat rinnatusten. Hieman kauempana esikaupungit olivat puhtaasti asuinalueita, joiden asukkaat vaihtelivat hyvin toimeentulevasta työväenluokasta alempaan keskiluokkaan. Joukkoon mahtui myös varakkaiden tilavia huviloita puutarhoineen.¹

Suomessa vastaavat muutokset kaupunkirakenteessa olivat selkeimpiä vuosisadan vaihteessa Helsingin, Viipurin ja Turun ympäristössä, mutta samanlainen prosessi oli meneillään myös pienemmissä kaupungeissa. Muutoksen syiksi todettiin jo varhaisessa vaiheessa se, että kaupungit eivät pystyneet tarjoamaan alueiltaan toisaalta edullisia omakotitalotont-

teja työväelle eivätkä toisaalta myöskään tilavia huvilatontteja varakkaille.² Vuoden 1910 paikkeilla Helsingin esikaupunkipolitiikassa tapahtui muutos, jonka seurauksena aiemmin kielteisessä valossa nähdyt alueet pyrittiin kaupunkisuunnittelun keinoin liittämään osaksi varsinaista kaupunkia.³ Oulussa Tuiraan vuonna 1914 ja Hietasaarelle vuonna 1916 valmistuneet esikaupunkien asemakaavat olivat osa samaa tapahtumakulkua, jossa osin suunnitelmattomasti syntyneet esikaupungit pyrittiin järjestämään ja ottamaan osaksi kaupunkia.

Ensimmäisen maailmansodan aiheuttama inflaatio, elintarvikehuollon ongelmat ja työttömyys tuntuivat myös Oulussa. Väestön kasvaessa asuntotilanne huononi entisestään. Asuntokysymys ja maankäyttö olivat keskiössä, kun suomalaisissa kaupungeissa väiteltiin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja yhteisen edun toteuttamisesta kaupunkisuunnittelun keinoin. Yhteiskuntaluokkien väliset epäluulot tulivat esiin myös esikaupunkien uusista asemakaavoista käydyissä keskusteluissa. Räjähdysherkästä kansainvälisestä ja kotimaisesta yhteiskunnallisesta tilanteesta huolimatta tuskin monikaan keskustelijoista aavisti, että maa oli luisumassa kohti veristä sisällissotaa.

Tervakauppa ja purjelaivojen rakentaminen päättyivät Oulussa menneen vuosisadan mukana. Toppilansalmen satamasta vietiin edelleen puutavaraa, viljaa ja vuotia. Kaupungin suurin teollinen yritys oli Åströmin nahkatehdas, joka toimi Merikosken yläpuolella. Pikisaarella toimi villatehdas, ja Toppilansalmen rannalle rakennettiin myllyjä. Puunjalostusteollisuus oli kasvava teollisuudenala. Uleå Ab:illa oli sahat

Korkeasaarella ja Toppilassa. 1930-luvun alussa aloitti toimintansa Toppilan sulfiittiselluloosatehdas ja vuonna 1937 Oulu Oy:n selluloosatehdas Nuottasaarella.⁴ Tehtaat oli perinteisesti sijoitettu rannoille veden saatavuuden vuoksi.⁵ Tässä valossa myös Hietasaari näyttäytyi mahdollisesti sopivana teollisuustonttina.

Pieni mutta kasvava Oulu oli itsenäisyyden ajan alussa vuonna 1920 noin 20 000 asukkaallaan Suomen viidenneksi suurin kaupunki Helsingin (186 078), Turun (60 524), Viipurin (53 564) ja Tampereen (47 865) jälkeen.⁶ Kaupungin keskusta muodostui suurimmaksi osaksi matalista puutaloista. Harvat kivitalot keskittyivät torin laidalle ja Kirkkokadun ympäristöön. Aikakaudelle tyypilliset kaavoittamattomat esikaupungit levisivät kaupungin rajojen ulkopuolella, erityisesti joen pohjoispuolella Oulujoen kunnassa. Joen pohjoispuolella sijainneet Tuiran ja Alalaanilan tilat oli tästä syystä liitetty kaupunkiin jo vuosina 1888 ja 1911. Toppilansalmen molemmin puolin ulottunut Toppilan tila liitettiin kaupunkiin vuonna

1910 Oulun kauppaseuran kanssa käydyin pitkän oikeudellisen kädenväännön jälkeen.⁷

Vuosisadan alussa kaupunki ryhtyi rakentamaan julkisia rakennuksia. Kaupungin oma sähkölaitos perustettiin Myllytulliin jo 1889. Sen lisäksi rakennettiin kauppahalli, kunnallissairaala ja Tuiran kansakoulu. Samaan aikaan kaupungin keskusta sai lisää kaupunkimaisia piirteitä. Katuja kivettiin ja vesijohtoja ja viemäreitä rakennettiin. Siisteyden parantamiseksi sikojen pitäminen kiellettiin keskustassa. Esikaupungeissa kotieläinten pito jatkui vielä vuosikymmeniä.⁸ Esikaupungit kunnallistekniikka saavutti vasta huomattavasti myöhemmin lukuun ottamatta sähköä, joka Hietasaareen vedettiin jo varhaisessa vaiheessa.

Vuonna 1904 asetettiin asemakaavavalio-kunta uudistamaan keskustan kaavoitusta. Vuonna 1908 vahvistettu asemakaava laadittiin kaupungin rakennuskonttorissa. Kaava-asiantuntijaksi kutsuttiin Helsingin asemakaava-arkkitehti Bertel Jung. Työssä olivat mukana Oulun kaupungininsinööri Alexan-

Kuva 29. Toppilansalmen satama ja Hietasaari elivät tiiviissä vuorovaikutussuhteessa keskenään. Monille saarelaisille satama oli työpaikka. Satamaa käyttivät niin rahti- kuin matkustajialuksetkin. Purjelaivojen rinnalle tulivat 1800-luvun kuluessa höyrylaivat, jotka kuljettivat sekä rahtia että matkustajia Pietariin, Lyypekkiin ja Tukholmaan. Kun rautatie saavutti Oulun 1886, pienet höyrypaketit siirtyivät kuljettamaan kaupunkilaisia ja asukkaita Toppilansalmeen ja Hietasaareen. (Hautala 1976, 58–59.) Kuvassa oikealla kaupungin ja salmen välillä vuoteen 1940 saakka liikennöinyt höyryalus Freja, joka oli valmistunut Pikisaaren konepajalla vuonna 1900. (Autio 2000, 23.) Kuvassa keskellä näkyvä Vaasan höyrymyllyn punatiilirakennus valmistui 1920-luvun alussa. PPM.

der Brandt ja arkkitehti Victor Sucksdorff. Uudessa asemakaavassa perinteistä ruutukaavaa muokattiin reuna-alueiltaan maltillisesti diagonaalikaduilla ja vaihtelevan muotoisilla kortteleilla kaupunkisuunnittelun uusien ihanteiden suuntaan. Varaamalla kaavaan pieniä tontteja pyrittiin antamaan myös työvälle mahdollisuus asettua keskustaan. Kaupunki sai myös uusia puistoja, kuten Hollihaan rantapuiston Heinäpäässä.⁹ Kaupungin kasvu oli kuitenkin jo saanut suunnan ja voiman, jota ei voinut pysäyttää tai hallita vanhaa ruutukaavaa muokkaamalla. Kaupunkisuunnittelun tulevaisuuden haasteet olivat esikaupungeissa.

Vaalilaki suosi varakasta vähemmistöä, sillä kunnallisvaalien äänimäärä oli suhteessa äänestäjän maksaman kunnallisveron määrään. Tämän vuoksi kaupunginvaltuusto ei edustanut kaupunkilaisten enemmistöä. Vuosina 1914–1918 vallassa ollut valtuusto oli viimeinen, joka oli valittu vanhan lain mukaan. Uusi yleiseen äänioikeuteen perustunut laki astui voimaan vuonna 1917, mutta ensimmäiset uuden lain mukaiset vaalit järjestettiin vasta sisällissodan jälkeen loppuvuodesta 1918. Kielijako, joka oli leimannut kunnallispolitiikkaa 1800-luvulla, oli menettänyt merkitystään. Sen tilalle tulivat poliittiset puolueet. Tämän myötä Oulussakin siirryttiin hiljalleen vanhasta sääty-yhteiskunnasta uuteen luokkayhteiskuntaan.¹⁰

Muutoksista huolimatta ruotsinkielinen vähemmistö oli säilyttänyt johtavan asemansa valtuustossa. Suomenmieliset niin kutsutut edistykselliset ryhmittymät eivät onnistuneet yhdistämään joukkojaan. Sosiaalidemokraatit puolestaan enimmäkseen boikotoivat vaaleja, jotka jättivät valtaosan heidän kannattajistaan ilman äänioikeutta. Uusia ryhmiä kunnallispolitiikassa olivat Tuiran ja Alalaanilan liitosalueiden asukkaat sekä kaupungin lahjoitusmaita hallinneet ja viljelleet ”peltomiehet”. Kuvaava esimerkki edustuksellisuuden tilasta oli, että vuonna 1916 valtuuston täydennysvaaleissa äänensä antoi ainoastaan 159 oululaista.¹¹

Vuosisadan vaihteessa suomalainen nouseva arkkitehtien ammattikunta teki kaikkeensa säi-

lyttääkseen kaupunkisuunnittelun yksinoikeutenaan. Hietasaaren ensimmäisen asemakaavan arkkitehti Harald Andersin (1883–1936) kuului maamme ensimmäisiin modernin kaupunkisuunnittelun ammattilaisiin. Andersin työskenteli Oulun lääninarkkitehtina vuosina 1909–1917. Lääninarkkitehti oli valtion viranhaltija, jonka tehtäviin kuului suunnitella rakennuksia, valvoa rakentamista ja laatia asemakaavoja läänin kaupunkeihin. Andersin valmistui Polyteknillisestä opistosta Helsingissä 1906. Opintojensa kuluessa hän teki opintomatkoja ulkomaille. Näihin kuului vuosi Dresdenin teknillisessä korkeakoulussa.¹² Yhdessä Bertel Jungin, Lars Sonckin, Eliel Saarisen ja Gustaf Strengellin kanssa Andersin kuului niihin vuosisadan vaihteen arkkitehteihin, jotka ymmärsivät kaupunkisuunnittelun taidemuotona ja paneutuivat sen kehittämiseen.¹³

Andersin jätti Oulun 1917 siirtyessään ensimmäiseksi arkkitehdiksi Yleisten rakennusten ylihallitukseen. Pisimmän uransa hän teki Helsingin Teknillisen korkeakoulun asemakaavaopin opettajana vuosina 1925–36. Andersinin seuraaja asemakaavaopin opettajan tehtävässä oli O.-I. Meurman. Andersin laati Riihimäen ensimmäisen asemakaavan vuonna 1916, Kajaanin asemakaavan vuonna 1917 ja 1920-luvulla Porin yleiskaavan, jossa hän ennakoiki esikaupunkien merkittävää roolia tulevaisuuden kaupunkilaisten asuinalueina. Myöhemmin hän osallistui vielä Jyväskylän ja Turun asemakaavoitukseen.¹⁴ Andersin otti ahkerasti osaa kansainvälisiin kaupunkisuunnittelukilpailuihin, joissa hän saavutti myös menestystä. Hänen suurisuuntaiset ja elegantit suunnitelmansa kokonaistaideteosten tavanomaisen kohdalon ja jäivät toteutumatta varojen, poliittisen tahdon ja näkemyksen puutteessa.¹⁵ Kajaanissa Andersinin näkemys tulevaisuuden kaupungista huvila-alueineen, puistoineen ja suihkulähteineen herätti lähinnä epäuskoista ällistystä ja ivaa, jota tontinomistajien etuihin puuttuminen vielä entisestään lietsoi.¹⁶

Vuonna 1913 Andersin esitti rahatoimikamarille ehdotuksensa Hietasaaren asema-

kaavaksi. Asemakartasta on säilynyt kolme vuotta myöhemmäksi päivätty versio. (Kuva 3) Todennäköisesti aloite asemakaavan laatimiseen oli tullut juuri rahatoimikamarilta. Andersinin ehdotus oli kunnianhimoinen ja todisti arkkitehdin tunteneen Camillo Sitten romanttiset kaupunkisuunnitteluihanteet, samoin kuin ajankohtaiset puutarhakaupunkiliikkeen suunnitteluideat. Sitten paljon luettu kirja *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen* (1889) asetti historiallisten kaupunkien organisen kauneuden modernin kaupunkisuunnittelun esteettiseksi ihanteeksi.¹⁷ Sitte kritisoi ankarasti 1800-luvulle tyypillisiä maanmittarikaavoja, joissa esteettiset tavoitteet jäivät käytännöllisyyden ja tehokkuuden jalkoihin.¹⁸ Suomessa Sitten ajatukset nosti yleisempään tietoisuuteen arkkitehti Lars Sonck *Finsk Tidskriftissä* julkaisemassaan laajassa artikkelissa *Modern vandalism: Helsingfors stadplan*.¹⁹ Artikkelissaan Sonck kritisoi suomalaisten kaupunkien ruutukaavaan perustuvia asemakaavoja yksitoikkoisuudesta ja mielikuvituksen puutteesta.

Hietasaaren kaavassa sitteläisiä vaikutteita voi nähdä puurivien reunustamien kujien kaartelevissa linjoissa sekä pienten epäsäännöllisten aukiodien käytössä etenkin suunniteltujen julkisten rakennusten edessä. Juuri puukujanteiden käytöllä Andersin pyrki tavoittamaan suljetun katutilan tunnun, joka mahdollisti rajattujen ja juuri siksi kiinnostavien näkymien avautumisen kulkijan silmille. Puutarhakaupunkiaate innoitti vuosisadanvaihteen kaupunkisuunnittelijoita läntisessä maailmassa. Alkuperäisen ajatuksen esitteli brittiläinen Ebenezer Howard kirjassaan *To-Morrow, a Peaceful Path to Real Reform* (1898). Teos esitteli ajatuksen kohtuullisen kokoisista, suurelta osin omavaraisista kaupungeista, joita ympäröivät vihreät vyöhykkeet tai maanviljelysalueet. Julkinen maanomistus kuului keskeisenä tekijänä Howardin puutarhakaupunkiin, jossa sen oli tarkoitus mahdollistaa radikaaleja demokraattisia yhteiskunnallisia uudistuksia. Howardin mukaan puutarhakaupunki olisi ratkaisu Euroopan suurkaupunke-

ja piinanneisiin sosiaalisiin ongelmiin, kuten köyhyyteen ja ahtaaseen asumiseen.

Käytännössä suurin osa toteutetuista alueista, joita kutsuttiin puutarhakaupungeiksi, oli pikemminkin puutarhaesikaupunkeja, joista puuttui monia Howardin suunnitelman keskeisiä piirteitä. Erityisesti omavaraisuus työpaikkojen suhteen jäi yleisesti toteuttamatta. Puutarhaesikaupungeille tyypillisiä olivat puutarhojen ympäröimät omakotitalot pehmeästi kaartelevien teiden varsilla.²⁰ Saksalaisen romanttisen arkkitehtuuriestetiikan ja puutarhakaupungin suunnitteluideoiden yhteensulautuminen ei ollut mitenkään tavatonta tällä aikakaudella. Brittiläisen arkkitehti Raymond Unwinin vuonna 1909 valmistunut asemakaava Lontoon ulkopuolella sijainneelle Hampsteadin puutarhaesikaupungille on tästä kuvaava esimerkki.²¹ Gustaf Strengell esitteli suunnitelmaa ja sen toteutusta suomalaisille perusteellisessa kuvitetussa artikkelissaan *Arkitekten*-lehdessä jo 1910.²² Ei siis ihme, että Andersinin Hietasaari-suunnitelmassa kaupunkisuunnittelun kansainväliset vaikutteet saivat oman, joskin suuren maailman esikuviaan vaatimattomamman, tulkintansa.

Pohjoismaihin ensimmäinen kosketus puutarhakaupunkiaatteeseen tuli todennäköisesti Howardin teoksen vuonna 1903 ilmestyneen saksalaisen käännöksen mukana. Tukholmassa Enskeden puutarhakaupunki perustettiin 1910-luvulla. Andersin tunsikin myös ruotsalaisen kehityksen, sillä Kulosaaren lisäksi hän viittasi juuri Enskedeen yhtenä Hietasaaren asemakaavan esikuvista.²³ Andersinin asemakaavassa kosketuskohdat puutarhakaupunkiin olivat esteettisesti korkeatasoisen asuinalueen sijoittaminen luonnonläheiseen ympäristöön sekä puutarhojen ympäröimät yhden tai kahden perheen talot, joiden oli tarkoitus edustaa aikakauden mittapuissa laadukasta asumista.

Muilta osin Hietasaaren asemakaavan kytkenät puutarhakaupunkiaatteeseen jäivät etäisiksi. Andersinin alkuperäiseen ajatukseen ei ilmeisesti kuulunut lainkaan ympärivuotista

Kuva 30. Vielä 1900-luvun alussa Hietasaaren rakentamattomat tontit olivat heinäpeltoina tai viljelykäytössä. Hietasaareissa kaupunkia ympäröineen maaseudun maisema kohtasi kaupunkilaisten vapaa-ajan vieton ja esikaupunkiasumisen maisemat. Yhdessä nämä muodostivat tiheän ja monikäyttöisen tilan. Kuvassa valmistellaan heinähaasia nykyisen Hammarin huvilan tontilla Kaljaasintien kaupunginpuoleisessa päässä vuoden 1919 paikkeilla. Kuva on todennäköisesti otettu viereisellä tontilla sijainneen sittemmin palaneen huvilan tornista. Huvilan omistaja kauppias Merikoski rakensi tontille uuden huvilan, joka on edelleen paikoillaan. Hammarin kokoelma.

asutusta työväenasuinalueesta puhumattakaan. Arkkitehdin näkemys asiasta ei ole täysin selvä. Toisaalta hän ajoi työväenluokkaisten asukkaiden sulkemista alueen ulkopuolelle, toisaalta taas kannatti kansanpuiston perustamista Hietasaaren juuri työväestöä varten. Käytännössä Kansankenttä lähiympäristöineen toimi jo kansanpuistona. Myös työväenasutus oli juurtunut saarelle pysyvästi. Mahdollisesti Andersin ajatteli, että eri yhteiskunnallisten ryhmien väliset ristiriidat olisi mahdollista ratkaista osoittamalla kullekin ryhmälle oma paikkansa kaupungissa: työväelle kansanpuisto, paremmin toimeentuleville kesähuvilat. Varsinainen työväenasunto-ongelma olisi jäänyt ratkaistavaksi jossain muualla.

YHTEINEN ETU JA OIKEUDENMUKAISUUS HIETASAARESSA

Saatekirjeessään rahatoimikamarille Andersin tahtoi selvittää periaatteitaan asemakavakarttansa laatimisessa. Arkkitehti painotti

kokonaisvaltaisen suunnittelun tärkeyttä kasvavan kaupungin tulevaisuudelle. Jos pitkän tähtäimen suunnittelu esimerkiksi teollisuusalueiden ja asuinalueiden sijoittamisessa laiminlyötäisiin, hän huomautti, se tulisi johtamaan näiden toimintojen sijoittamiseen sopimattomiin paikkoihin, mikä puolestaan johtaisi huomattaviin kustannuksiin, kun virheitä jouduttaisiin korjaamaan 50–75 vuoden kuluttua.²⁴

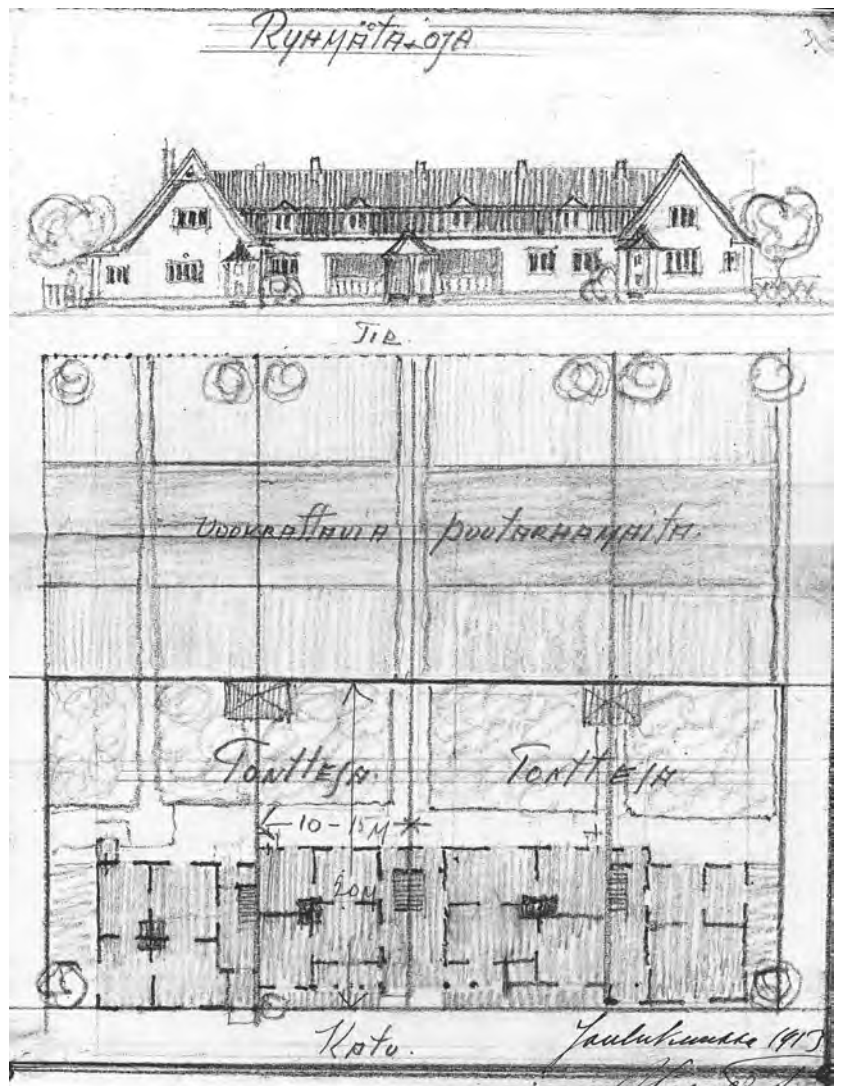
Andersinin mukaan kysymys Hietasaaren asuttamisesta tulisi ratkaista yhdessä läheisten Tuiran ja Toppilan alueiden käytön kanssa. Piirtämässään kahdessa ehdotuksessa saaren tulevalle maankäytölle Andersin tarkasteli Hietasaaren asemaa osana kaupungin kokonaisuutta. (Kuvat 4) Arkkitehti ennakoi saaren liittämisen silloilla mantereeseen. Hänen mukaansa satama ja siihen liittyvät puutavaran varastointialueet tulisivat olemaan ratkaisevia saaren tulevaisuuden kannalta. Hän esitti satamatoimintojen keskittämistä Toppilansalmeen, jolloin Hieta- ja Mustasaari säästyisivät ”huvila-alueeksi”. Satamatyöläisille voitaisiin

rakentaa pieni asuinalue salmen molemmin puolin. Jos taas satamaa laajennettaisiin Hietasaaren eteläpuolelle, tämä edellyttäisi rautatien vetämistä saaren ylitse, mikä johtaisi vähitellen koko saaren joutumiseen satamatoimintojen käyttöön, Andersin varoitti.²⁵ Kesähuvilat ja satamatoiminnot kilpailivat samoista saarista muissakin kaupungeissa. Helsingin Jätkäsaarella 1800-luvun lopulla rakennetut huvilat saivat väistyä sataman ja varastojen tieltä 1930-luvulle mennessä.²⁶ Andersin näki tällaisen kehityksen uhkaavan tulevaisuudessa myös Hietasaarta ja kannatti siksi alueen asuin- ja virkistyskäytön vahvistamista asema-kaavalla.

Arkkitehti kuvasi Hietasaaren synnyn joen kuljettaman maa-aineksen kasautuessa Oulujoen suistoon. Tästä syystä saaren maaperä oli edelleen suurimmaksi osaksi hiekkaa, jota peitti vain ohut multakerros. Siellä täällä rannoilla maa oli vielä liian kosteaa rakentamista tai viljelemistä ajatellen. Mutta kaupunginpuoleisella itärannalla, Mustansalmen suussa ja merenpuoleisella rannalla kasvoi lehtimetsää ja jopa havupuita. Saaren keskiosa oli heinäpeltona ja viljelysmaana. Andersin eteni esittämällä kysymyksen: ”Mitenkä olisi silloin alueet jaettavat, jotta kaupunki vähimmällä kustannuksella saisi tulon maastaan?” Suurin osa kesähuviloista ja muusta asutuksesta sijaitsi juuri rantoja myötäilevillä metsäisillä alueilla, ja sinne Andersinin mukaan myös uudet huvilat tulisi rakentaa. Nykyinen juhlakenttä ja sitä ympäröivä metsikkö tulisi erottaa suureksi kansanpuistoksi, missä juhlakentän lisäksi olisi myös urheilukenttä, ulkoilmateatteri ja maauimala.²⁷ Andersinin mukaan tämä

”korvaisi nykyään vallitsevaa puistojen puutetta ja antaisi vähävaraisille tilaisuuden lomapäivinä päästä luonnon helmaan kaupungin läheisyydessä. Säilyttämällä alue luonnon tilassa ja tekemällä vähempi määrä teitä ja polkuja ei tämä tuottaisi kaupungille suurempia menoja.”²⁸

Andersinin hahmottelema Hietasaaren kansanpuisto oli kaikin puolin tyypillinen aikansa puistosuunnitelma. 1900-luvun alussa kaikkialle eurooppalaiseen kaupunkiin suunniteltiin toiminnallisia kansanpuistoja.

Englanti, Ranska ja Saksa olivat kehityksen kärjessä. Helsingissä Töölönlahden tienoon etupäässä työväestölle suunnattuihin puistoihin asetettiin odotuksia myös eri yhteiskuntaryhmien kohtauspaikkoina ja yhteiskunnallisen jännityksen hälventäjinä. Vuonna 1911 Bertel Jung esitti näiden puistojen yhdistämistä osaksi laajaa Keskuspuistoa.²⁹ Hietasaaren kansanpuiston suunnitelmassa näkyvät vielä 1800-luvun loppupuolen maisemapuiston tyypilliset kaartelevat puistokäytävät ja koristeellinen vesiaihe. Niiden lisäksi puistoon oli suunniteltu erityisesti työväelle suunnattua toimintaa: urheilukenttä, maauimala ja kiinnostavaa kyllä myös kesäteatteri. Puiston laajat nurmikentät oli siis ajateltu aktiiviseen käyt-

Kuva 31. Arkkitehti Andersinin vuonna 1913 Hietasaareen luonnostelema rivitaloja muistuttaneita ”ryhmätaloja”. Rakennuksen jyrkissä katonlapeissa ja poikkipäädyissä on nähtävissä tuolloin muodikkaan keskieurooppalaisen keskiajan arkkitehtuurin piirteitä. Samantyyppisiä rakennuksia oli hahmoteltu myös englantilaiseen Hampsteadin puutarhaesikaupunkiin. (Strenge 1910.) OKA.

töön, ei vain katsottaviksi. Käytännössähän Hietasaaren Kansankenttää ympäristöineen oli jo pitkään käytetty juuri näihin tarkoituksiin. Toteutuessaan kansanpuistosuunnitelma olisi vain antanut kaupunkilaisten vapaa-ajan vietolle huolitellummat puitteet ja järjestäytyneemmän leiman.

Andersinin ehdotuksen mukaan osa tonteista varattaisiin kauppoja ja kaupungin julkisia rakennuksia, kuten kouluja ja kokoon-tumistiloja, varten. Rannat säilytettäisiin kaupungin hallinnassa ja Mustansalmen rannoilta varattaisiin venepaikkoja kaupunkilaisille. Kansanpuistoon rajoittuvat tontit varattaisiin vähävaraisille kaupunkilaisille ja niitä ympäröivät osat puutarhatonteiksi.³⁰ Ilmeisesti arkkitehdin ajatuksena oli tällä ratkaisulla estää samalla alueella asuvia eri yhteiskuntaluokkia joutumasta liian läheisiin kosketuksiin keskenään.

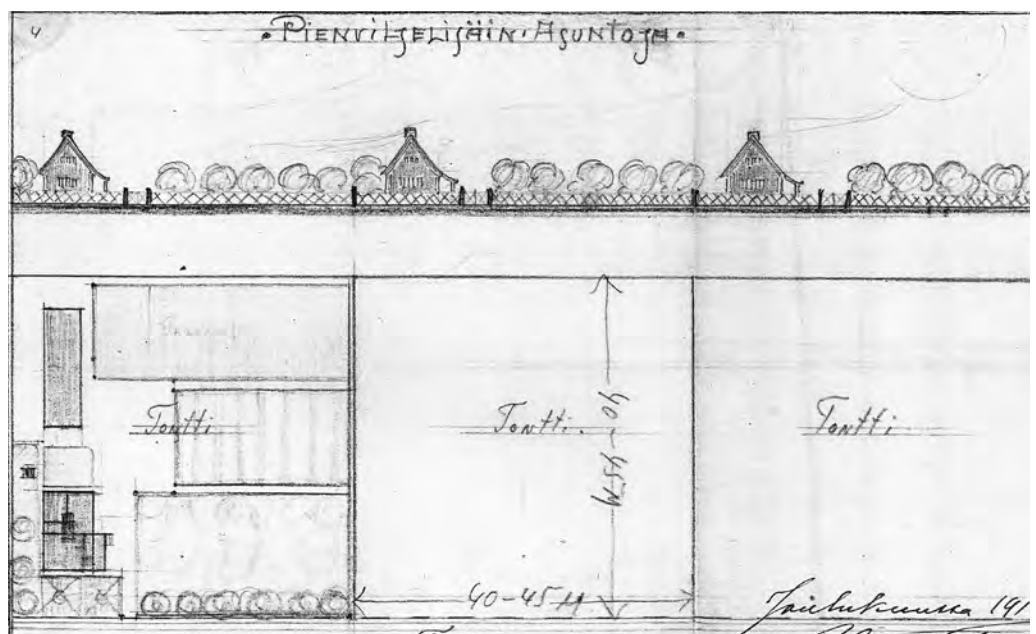
Koska kulku Hietasaaren ja kaupungin välillä oli hankalaa etenkin kelirikon aikaan keväisin ja syksyisin, Andersin kannatti pysyvän siltayhteyden rakentamista torinrannasta Piki-saaren ja Korkeasaaren kautta lähelle Mustansalmen suuta sen etelärannalle. Silta nostaisi maan arvoa ja houkuttelisi lisää asukkaita, hän arvioi. Olemassa olevat tiet voitaisiin säilyttää,

mutta niistä olisi tehtävä kapeampia. Teitä rakennettaisiin aina tarpeen mukaan.³¹ Arkkitehti epäilemättä ennakoiki vastalauseita, jotka tulisivat kohdistumaan hänen suunnitelmansa kustannuksiin. Teiden kaventamisen syyt olivat todennäköisesti esteettisiä, sillä uudet kaupunkisuunnitteluihanteet korostivat kapeiden kujien merkitystä tunnelmallisen kaupunkitalan luojina.

Mahdollinen kritiikki ei estänyt arkkitehtiä visioimasta Hietasaaren tulevaa arkkitehtuuria.

”Huvilatonttien rakennukset saadaan tehdä suuremmat, kivistä tai puusta, kolmekerroksisia[---]. Rakennusten paikka olisi rakennusrajoilla määrättävä ja rakennustapa rakennusjärjestyksellä rajoitettava, jotta taiteelliselta kannalta tulos olisi tyydyttävä. Pienemmillä huvilatonteilla on rakennukset ajateltu ryhmärakennuksina korkeintaan kahdessa kerroksessa, joten kustannukset tulisivat pienemmiksi. Tontin leveys olisi noin 10 metriä ja takana olisi halukkaille vuokrattavana ryytimaata.

Jos tämän kautta syntyvä asutus pidetään liian tiheänä voisi tontit tehdä 2-3 kertaa niin suuriksi noin 400-700 neliöm. jolloin ne soveltuisivat pienemmiksi huvilatonteiksi. [---] kaksi naapuria voisi yhdessä rakentaa ryhmätalon joten kustannukset olisivat pienemmät. Nämä tontit soveltuisivat vähempivaraisille kaupunkilaisille. Tontit pienviljelijöitä varten on ajateltu työmiehille, puutarhurille ja muille vähävaraisille, jotka halusivat jonkun verran maanviljelystä harjoittaa. Rakennukset korkeintaan 4:llä huoneella joista 1:si tai 2:si ullakko huonetta, pienet ulkokuoneet tehtäisiin puusta eikä tontteja missään tapauksessa saisi muuhun tarkoitukseen käyttää. Näitä viimeisiä rakennusmuotoja varten tulisi kaupungin teettää luonnospiirustuksia ja mallimuotoja, joita rakentajan

Kuva 32. Arkkitehti Andersinin vuonna 1913 luonnostelemaa "pienviljelijäin asuntoja" Hietasaaren. Arkkitehdin työvälle suunnittelemaat hyvin pienet tontit eivät toteutuneet vuoden 1916 asemakaavassa. OKA.

tulisi seurata. Muuten ei tulos taiteellisessa suhteessa ole tyydyttävä.”³²

Arkkitehdin näkemys Hietasaaresta oli hallittu, esteettisesti hienostunut alue, jossa kaikella ja kaikilla oli paikkansa. Kesähuvilat oli suunniteltu ylimpään ja keskiluokkaan kuuluville kaupunkilaisille, kun taas ”vähempivaraisille” suunnattiin vaatimattomampia rakennuksia, jotka ulkoasultaan muistuttivat nykyistä rivitaloa. Mitä arkkitehtuurin taiteelliseen tasoon tuli, Andersinilla oli selvästi enemmän luottamusta kesähuvila-asukkaiden kykyyn päätyä ”taiteellisesti tyydyttävään” ratkaisuun, epäilemättä ammattitaitoisen arkkitehdin avulla. Huolellisesti suunnitellulla arkkitehtuurilla saavutettava yhtenäinen kaupunkitila myös esikaupungeissa oli aikakauden ihanne, joka teki varsinaisen läpimurtonsa uusklassisessa muodossaan vasta 1920-luvulla.³³ Ajatuksena oli, että esteettisesti miellyttävä ja jossain määrin sosiaalisesti kerroksellinen kaupunkitila pyyhkisi pois yhteiskunnallisten ristiriitojen näkyvät merkit jos ei suorastaan ristiriitoja itseään. Tarve rajoittaa juuri pienimpien tonttien käyttöä saattoi liittyä kysymykseen ympärivuotisesta asumisesta saarella, joka pian nousikin keskustelun keskiöön.

Andersinin mukaan paras tontinluovutus-tapa olisi ollut vuokraamisen sijasta myyminen. Näin kaupunki olisi päässyt hyötymään nousevasta tonttiverosta, ja lisäksi asukkaat olisi voitu velvoittaa osallistumaan vesijohdon, viemäreiden ja sähkön rakentamiseen alueelle. Pienempien tonttien kohdalla arkkitehti esitti pitkäaikaista 75 vuoden tontinvuokrasopimusta, jollainen oli hänen mukaansa käytössä juuri Enskeden puutarhakaupungissa Tukholmassa.³⁴ Vuosisadan alussa suomalaisissa kaupungeissa keskusteltiin kiihkeästi parhaasta maanluovutustavasta. Helsingissä oli ollut tapana myydä tontit asemakaavoitetulta alueelta, kun taas kaavoittamattoman maan tontit vuokrattiin. Tonttien myyminen toi kaupungille merkittäviä tuloja, jotka sitten käytettiin kunnallistekniikan rakentamiseen uusille alueille. Tonttien vuokraamista taas puolsivat sosiaaliset syyt: varattomilla kaupunkilaisil-

la ei ollut mahdollisuutta tontin ostamiseen etenkään asemakaava-alueelta kalliine muksineen.³⁵ Ratkaisuksi Hietasaarella Andersin esitti kompromissina varakkaille suunnattujen tonttien myymistä ja työväen tonttien vuokraamista pitkällä vuokrasopimuksilla. Näin kaupunki olisi saanut varoja kunnallistekniikan rakentamiseen ja vähävaraisillakin olisi ollut mahdollisuus tonttiin Hietasaarella. Kaiken kaikkiaan Andersinin ensimmäinen suunnitelma olisi jakanut saaren 300 tonttiin, joista suurin oli kooltaan 552 m² ja pienin vain 47,60 m². Asukasmääräksi tällä tiheydellä olisi hänen mukaansa tullut 2 500–3 000 henkeä.³⁶

Vuoden 1913 asemakaavakarttaluonnos ei ole säilynyt, mutta vuoden 1916 säilynyt kaavakartta on kuvauksesta päätellen sisällöltään enimmäkseen samankaltainen. Vuoden 1916 kaavakartassa tonttien kokoa oli kuitenkin suurennettu ja tonttien määrä supistunut noin puoleen. Kansankenttä- ja puisto sijaitsivat saaren etelärannalla, ja tiet oli linjattu arkkitehdin kuvauksen mukaisesti. Asemakaavan seuraavat vaiheet eivät ole tiedossa, mutta vuonna 1915 Hietasaaren vuokralaiset kirjoittivat rahatoimikamarille antaakseen lausunnon, jota heiltä oli pyydetty Andersinin laati-
masta kaavaluonnoksesta.³⁷

Kirjeensä alussa vuokralaiset ilmaisivat huolensa muutoksista, joita uusi kaava toisi saaren oloihin. Kun 25 vuoden vuokrasopimukset ensimmäisen kerran solmittiin, he muistuttivat, kaikki olettivat, että sopimukset tul-taisiin uusimaan. Erityisesti vuokralaisia huolestutti mahdollinen omaisuuden arvonmenetytys, sillä he eivät oman ilmoituksensa mukaan olleet vielä päässeet voitolle viljelles-sään saaren huonolaatuista maaperää. Vuokralaisten mukaan kaavaa laadittaessa oli jätetty huomiotta monta merkittävää seikkaa.

”Päinvastoin on esityksessä kaikki tahdottu luoda uudesta. Näyttääpi vielä siltä kuin uutta suunnitelmaa ja siihen liitettyä vuokra-maksu ehdotusta laadittaessa olisi esikuvat etsitty jonkun ahtaasti asutun suurkaupungin läheisyydestä ja kokonaan unohtettu meidän omat pienet olosuh-teemme. Uuden suunnitelman ja ehdotuksen hyväksymi-nen – sanottakoon se suoraan – olisi onnettomuudeksi

sekä nykyisille vuokramiehille että myöskin kaupungille kokonaisuudessaan[---].

Jos ehdoituksen laatija on ajatellut, että tästä uudesta kaupunginosasta tulisi vain kesäisin asuttu eli n.s. huvilakaupunki niin on siinä jo ensimmäinen ja suurin erehdys laskelmissa. Sellaiselle paikalle, niin luonnonihanuutensa kuin paikan terveellisen aseman huomioon ottamalla, ei Musta- ja Hietasaarelle Oulun kaupungista tule vuosisatoihin – edellyttämällä, että kaupunki kasvaa samassa suhteessa kuin tähän saakka – riittämään sellaista väkeä, jonka kannattaa pitää omiuta kesäasuntoa 2 a 3 kuukauden aikana vuodessa.

Mutta sen sijaan, jos kaikki ehdotetut huvilatontit tulevat rakennetuiksi, tulee näille saarille muodostumaan kaupunginosa, jossa rakennusten omistajat ovat työväestöä ja asuvat taloissaan vuoden läpeensä. Joskin toisaalta on varmaa, ettei ole halullisia kesäasunnon rakentajia kaikille noille uusille ehdotetuille tonttipaikoille, niin toisaalta on myöskin varmaa, että voisi olla työväestöstä saatavana tonttipalstojen vuokraajia ja oman asunnon rakentajia, sillä paikka on kahden sahan ja sataman läheisyydessä. Mutta silloin onkin saatu näille saarille muodostumaan erityinen työväen esikaupunki ja on paikalta sen nykyinen käyttötarve samassa suhteessa vähentynyt.”³⁸

Kirjeessä lueteltiin syitä, joiden vuoksi vuokralaisten ennakoiman työväen esikaupungin syntymistä olisi vältettävä:

”Paikka on epäterveellinen alhaisen maanlaadun ja siitä johtuvan kosteuden sekä merestä nousevan sumun vuoksi, sopiakseen asuntopaikaksi muulloin kuin parina kuukautena kuivimpana ja lämpimimpänä vuodenaikana keväällä. [---] Huomattakoon kustannukset:

– poliisivalvonnasta, koska varsinkin nykyisen järjestelmän aikana tällaiseen saarella sijaitsevaan työväen esikaupunkiin vaadittaisiin poliisin haarakonttori siihen kuuluvine miehistöineen.

– ainakin tilapäisestä kulkutautisairaalaista, koska sattuvissa sairaustapauksissa viikkokausia kestävä kelirikon aikana olisi suuria vaikeuksia saada sairaita eristetyksi ahtaissa asumuksissa tai kuljettaa kaupungin sairaaloihin

– kansakoulusta, jonka rakentaminen kohta kävisi välttämättömäksi

– katujen rakentamisesta

– vesijohdon laittamisesta, koska saarella ei saada kaivoista terveellistä juomavettä eikä vesi Mustassalmissa sen vähäisen vaihtuvuuden vuoksi pysyisi pilaantumatta.

– lokajohdoista.

– sähköverkon laajentamisesta katuvalaistukseen. j.n.e.”³⁹

Kirjeessä ilmaistiin epäily, että saaren vuokratulot eivät riittäisi läheskään kattamaan syntyneitä kustannuksia. Sillä, kirje huomautti, eihän niin suurta joukkoa kaupunkilaisia voitaisi jättää ilman niitä etuja ja mukavuuksia, joista muutkin saivat nauttia.⁴⁰ Kirjeen mahtipontinen tyyli kuvasti vuokralaisten uskoa omaan asemaansa ja oikeuksiinsa hyvin toimeentulevina veronmaksajina. Vaikka 43:n

allekirjoittajan joukossa oli myös ympärivuotisia asukkaita, kirjeen sisältö tuntui edustavan enemmän varakkaiden kesähuvilanomistajien huolenaiheita. Hygieeniset haitat ja yhteiskunnalliset uhkat liitettiin yleisesti esikaupunkeihin niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin keskustelussa.⁴¹ Jos esitetyt uhkat Hietasaaren kohdalla vaikuttivat liioitelluilta, se saattoi johtua niiden kansainvälisistä kirjallisista esikuvista.

Suunniteltua vuokrankorotusta vuokralaiset pitivät kohtuuttomana. Jos kaupungininsinöörin ehdotus toteutettaisiin, nousisi joidenkin tonttien vuokra pahimmillaan 1000 %:lla, mikä pakottaisi vuokraajat luopumaan tonteistaan. Kirjeessä kritisoitiin maan arvonnousun liioittelua sekä suunniteltuja istutuksia ja uusien teiden rakentamista, joita molempia pidettiin kustannuksiltaan kohtuuttomina ja turhina. Kirjeessä epäiltiin suunnitelmien toteutumista ja pidettiin siksi epäoikeudenmukaisena, että vuokria korotettaisiin jo ennen kustannusten toteutumista. Mitä suunniteltuun kansanpuistoon tuli, vuokralaisten mielestä oli väärin, että he, oman tulkintansa mukaan, joutuisivat osallistumaan kustannuksiin korotettujen vuokrien muodossa.

”[---] näyttää siltä kun ehdotuksen tekijä olisi pitänyt näillä saarilla asujien huvila-asukkaitten velvollisuutena rakentaa ja kustantaa virkistyspaikkoja kaupunkilaisille, jotka iltaisin ja varsinkin sunnuntaisin tulisivat käyttämään etenkin kansanpuistoa. Saaren kesäasukkaat eivät vastaisuudessa, paremmin kuin tähänkään saakka, toivone mitään sen hartaammin kuin ettei tätä kansainvaellusta ja ilonpitoa olisi olemassakaan.”⁴²

Kesähuviloiden ja kansanpuistojen rinnakkaiselo ei ollut ongelmatonta muuallakaan. Esimerkiksi Helsingissä suunniteltiin jo 1900-luvun alussa Eläintarhan puistoa reunustavien kesähuviloiden purkamista kansanpuiston tieltä. Toisaalta Kallion työväenasutuksen tihetessä osa alun perin keskiluokkaisista huviloista oli muuttunut hyväntekeväisyysjärjestöjen toimipaikoiksi. Toisaalta Töölön kerrostalorakentamisen edetessä sekä huvilat, työväenasutus että pienet teollisuuslaitokset joutuivat väistymään. Kun kansanpuistojen perustamista ajettiin yleisen edun nimissä,

saattoivat samasta esikaupunkitilasta kilpailevat kesähuvilat jo varhaisessa vaiheessa näyttäytyä julkisen tilan yksityistämisenä ja siinä mielessä epätoivottavana ilmiönä.⁴³

Hietasaaren vuokralaiset kieltäytyivät näkemästä kaupungin kasvun mukanaan tuomia muutoksia. Vuokralaisten mielestä selkeä ja oikeudenmukainen ratkaisu olisi ollut pysytellä vuoden 1865 palstakartassa ja nostaa vuokria kohtuullisesti esimerkiksi 100 %:lla. Lisäksi olisi voitu muodostaa joitakin uusia kesähuvilatontteja siltä varalta, että joku todella haluaisi rakentaa saarelle huvilan.⁴⁴ Rakennuskonttorin lausunnossa kaupungininsinööri I. I. Holming kiisti käytännössä kaikki vuokralaisten esittämät epäilykset. Mitä tuli mahdollisuuteen, että saarelle syntyisi työväen-esikaupunki, Holming huomautti, että vuokrat oli tarkoitus nostaa sen verran korkeiksi, että työväki ei sinne muuttaisi. Sen sijaan jos asiat jatkuisivat

ennallaan, tontit pysyisivät suurina ja vuokrat alhaisina, saari varmasti vetäisi työväkeä. Juuri siksi Hietasaaren silloisista asukkaista 37 % oli työläisiä, insinööri huomautti.⁴⁵

Arkkitehti Andersinia vuokralaisten väitteet ärsyttivät. Rahatoimikamarille antamassaan vastauksessa hän huomautti ironisesti, että koska maa Hietasaarella ei vielä 25 vuoden viljelyn jälkeen ollut osoittautunut tuottavaksi, oli selkeästi alun perinkin ollut virhe ottaa saari sellaiseen käyttöön. Sillä, hän jatkoi, 23 henkilöä 40 allekirjoittaneesta asui saarella ympäri vuoden harjoittaen viljelystä, joka ei ilmeisesti kannattanut lainkaan. Andersinin mukaan vuokratontit oli kaupungin edun vuoksi järjestettävä siten, että halukkailla olisi mahdollisuus hankkia kesähuvilatontti saarelta. Nykyisiä vuokralaisia tulisi estää spekuloidasta vuokraoikeuksillaan myymällä niitä eteenpäin korkeista hinnoista, mikä hänen mukaansa oli

Kuva 33. Höyrypaketit välittivät liikennettä kaupungin ja saaren välillä. Kesäasukas Ali Byström muisteli, miten matka taittui ”Kauppatorin rannasta Johanssonin möljään ja siitä edelleen Nykäsenojan, Östbergin, Lagerbohmien, Oulasvirran, Byströmin, Hammarin ja Merikosken prykän kautta Huotarin möljään, joka oli viimeinen lähellä Mustansalmen suuta.” (Byström 1973.) Kuvassa paketin perässä on lotja, joilla kuljetettiin huvila-asukkaiden muuttokuoormia. Hammarin kokoelma.

yleinen käytäntö. Muutamia vuosia sitten tontista, jolla sijaitsevat rakennukset olivat kenties 600–800 markan arvoiset ja vuokra kaupungille 30 mk, pyydettiin kokonaista 6 000 mk, hän huomautti.⁴⁶

Laatiessaan karttaa Andersin vakuutti erityisesti huolehtineensa siitä, että olemassa olevia rakennuksia ei tarvitsisi siirtää. Mitä kauhin tuli, hän piti niitä välttämättöminä, sillä osalle tonteista ei ollut lainkaan kulkua. Vertailu esimerkiksi Kulosaaren huvilakaupunkiin Helsingissä tai muihin suosittuihin huvila-alueisiin Oulun ympäristössä todisti arkkitehdin mukaan, että Hietasaaren tontinvuokrat olivat olleet erittäin alhaiset, kun taas tontit olivat kookkaita, keskimäärin 4 000 m², kun vastaava luku Kulosaaressa oli vain 2 500 m² ja huomattavasti korkeammalla vuokralla.⁴⁷

Epäilemättä Lars Sonckin suunnittelema Kulosaaren huvilakaupungin asemakaava vuodelta 1907 oli Andersinille tuttu. Kulosaaren huvilat oli suunniteltu alun perin ympäri vuoden asuttaviksi. Alueena Kulosaari, yksityisen yhtiön perustama pieni yhdyskunta, oli suunnattu enimmäkseen keskiluokkaisille asukkaille.⁴⁸ Mahdollisesti juuri Kulosaari väikkyi Andersinin esikuvana Hietasaaren toivotulle sosiaaliselle koostumukselle. Toisaalta esimerkiksi Vantaan Puistokylän vuonna 1906 perustetun ”työväen huvilakaupungin” tarkoituksena oli alusta lähtien saada aikaan sosiaalisesti monipuolinen asujaimisto työväestä viranhaltijoihin.⁴⁹

”Esikaupungin” tavoin ”huvila” oli vuosisadan vaihteessa runsaasti käytetty käsite, jonka sisältö vaihteli suuresti. Etupäässä sillä viitattiin esikaupunkien pientaloihin. Lähinnä kesäkäytössä olleiden kesähuviloiden lisäksi huvila saattoi merkitä myös ympäri vuoden asuttavaa omakotitaloa. Huvilalla ei viitattu yksin keskiluokkaiseen asuntoihin, vaan myös vaatimattomiin ”työväen huviloihin”, joskus jopa useita asuntoja sisältäneisiin kerrostaloihin.⁵⁰ Puutarhaesikaupunkien yhteydessä huvilalla yleensä viitattiin moderniin, tuon ajan mukavuuksilla varustettuun pientaloon. Muil-

lekaan kirjeissä esitetuille väitteille Andersin ei pannut paljon painoa.

”Vuokralaisten selostus siitä suuresta onnettomuudesta, jonka uuden palstajaon hyväksyminen tuottaisi nykyisille vuokralaisille ja vieläpä kaupungillekin on laadussaan niin erinomainen ja asiallisuudessaan ehkä ainoa laatuaan, että sitä kannattaa tarkemmin tutkia.

Tosiaan ei alue luonnonihanuutensa puolesta ole parempi kuin Oulun muutkaan ympäristöt mutta asemansa suhteen on se aivan toinen. Kesäaikaan pääsee saarille neljästi tunnissa, joka asianhaara niille kaupungin asukkaille, joiden päivittäin tulee olla työssään kaupungissa, on erittäin suuresta merkityksestä. Sen lisäksi on alue meren rannalla, tosiaan mataline rantoineen, mutta missä Oulun ympäristössä on sen syvempiä rantoja [---] Oulunjoella taasen on maanlaatu huviloille sopivilla alueilla samanlainen, ilmasto samanlainen, koska sumua ja usvaa joesta nousee yhtä paljon siellä kuin joensuussa. Mutta [---] ovat alueet paljon vaikeammin saavutettavissa.

Ajatelkaamme vaan kulkua kuumana kesäpäivänä pölyisellä maantiellä pyörällä, hevosella tai automobiililla tai vastakohtana kulkua laivalla satamasta salmeen, jolloin kuumimpanakin päivänä mereltä käy virkistävä henki. Sanalla sanoen Oulun läheisyydessä ei löydy muuta aluetta kuin Musta- ja Hietasaaret, joka voisi kaupunkilaisten huvila-alueeksi soveltua, jonka asian nykyisetkin vuokralaiset myöntävät.”⁵¹

Mitä tuli väitteeseen, että Oulusta ei löytyisi tarpeeksi halukkaita rakentamaan kesähuvilaa saarelle, Andersin kumosi sen todistamalla tilastojen avulla, että kaupungissa voisi hyvinkin 50 vuoden kuluttua olla 40 000 asukasta, jolloin 150 suunniteltua tonttia olisivat varmasti tulleet vuokratuiksi. Tästä syystä kaupungin tulisi huolehtia kesähuvilatonttien saatavuudesta, sillä muuten huvilat rakennettaisiin kaupungin ulkopuolelle ja vuokratulot menetettäisiin. ”Tämä kai olisi onnettomuudeksi kaupungille jos mikä.”⁵² Andersin oli yhtä mieltä kaupungininsinöörin kanssa siitä, että suurin osa saaren asukkaista oli ympäri- vuotisia ja maanviljelijöitä tai työväkeä.

”Ainoa tapa on silloin järjestää asutus siten, ettei saarille kannata rakentaa muuta kuin huviloita ja tämä saavutetaan ainoastaan siten, että tontit pienennetään ja vuokrat korotetaan. Sen lisäksi on kontrahdeissa määrättävä, että alueet ovat huvila-alueita, että katujen, vesi- ja lokajohdon, sähköjohtojen ym. rakentaminen saa aikaan suhteellisen vuokrankorotuksen. [---] Nykyisten vuokraajien puheet sairaaloista, kouluista, poliisivalvonnasta ym. ovat siksi päättömiä että eivät tarkempaa käsittelemistä kaipaa.”⁵³

Vaikka pienemmät huvilatontit oli alun perin suunniteltu vähävaraisille kaupunkilaisille, varsinainen työväki oli tarkoitus sulkea kesähuvila-alueen asujaimiston ulkopuolelle.

Se, että mukavuuksien rakentamisen arvioitiin pitävän varattomat kaupunkilaiset poissa alueelta, oli todennäköisesti realistinen oletus. Andersin saattoi tuskin olla yllätynyt siitä, että hänen ehdotuksensa kieltää ympärivuotinen asutus saarella herätti vastareaktion asukkaiden keskuudessa. Perusteluna näkemykselleen hän totesi, että ”silloin on saarista hyötyä suuremmallekin osalle kaupunkilaisia eikä ai-noastaan nykyisille vuokralaisille”.⁵⁴

Kaupunginvaltuusto otti esille Hietasaaren kaavan kokouksessaan 10.6.1915. Rahatoimikamarin esityksessä todettiin, että Hietta-Mustasaarella oli 52 asuttua tonttia. Koska huvilatonttien kysyntä oli vuosi vuodelta kasvanut, oli rahatoimikamari pitkän harkinnan jälkeen päättänyt varaamaan alueen huvila-alueeksi. Asemakartassa alue oli jaettu 144 tonttiin, joiden pinta-ala oli yhteensä 95 ha ja viljelyalueeseen, jonka pinta-ala oli 118 ha. Rannat oli

jätetty vapaiksi puutavaran varastointia varten. Silloinen Kansankenttä ympäristöineen oli varattu tulevaa Kansanpuistoa varten.⁵⁵

Rahatoimikamarin ehdotuksen mukaan vuokratontit huutokaupattaisiin, mutta jo vuokratut tontit jäisivät entisille vuokraajille ilman kilpailua. Vuokra-aika olisi 30 vuotta siten, että myös myöhemmin solmitut vuokrasopimukset päättyisivät vuonna 1945.⁵⁶ Rahatoimikamari huomautti, että vuokrat olivat varsin edulliset, mutta että ajatuksena oli varata vähävaraisillekin kaupunkilaisille mahdollisuus hankkia kesäasuntoja. Mitä ympärivuotiseen asumiseen tuli, rahatoimikamari arveli, että ei ollut syytä huolestua sen mahdollisesti jatkossa aiheuttamista kuluista, sillä ympärivuotisten asukkaiden vuokra esitettiin kolme kertaa korkeammaksi kuin kesäasukkaiden.⁵⁷ Ehdotuksessaan vuokrasopimukseksi rahatoimikamari esitti, että tontit vuokrattaisiin joko

Kuva 34. Oulujoen uitto antoi oman värinsä Hietasaaren kesänvietolle. Kuvassa on puutavaraa varastoituna Hietasaaren kaupunginpuoleisen rannan matalikoille 1900-luvun alussa. Hammarin kokoelma.

”kesähuvilaoikeudella” 6 kuukaudeksi vuodes-
sa tai ”talvihuvilaoikeudella” 12 kuukaudeksi.
”Huvilavahti” saisi asua ympäri vuoden myös
kesähuviloilla.⁵⁸

Ilmeisesti asia ei ollut vielä selvä, sillä val-
tuusto päätti asettaa erityisvaliokunnan sitä
valmistelemaan. Valiokunnan jäsenet olivat
toimitusjohtaja G. F. Astren, tuomari F. A.
Pehkonen, kelloseppä F. A. Oulasvirta, kaup-
pias F. V. Wallin ja rehtori S. A. Westerlund.
Valiokunnan tehtävänä oli valmistella erilliset
vuokrasopimukset asuin- ja tehdastonteille.
Lopulta valiokunta päätyi vastustamaan ym-
pärivuotista asumista saarella “useistakin syis-
tä” mutta esitti, että se kuitenkin sallittaisiin
nykyisille asukkaille, joita ei siis ollut tarkoitus
siirtää pois.⁵⁹ Rahatoimikamari ei nähnyt syytä
esittää ympärivuotisen asumisen kieltämistä,
vaan arveli, että korkea vuokra pitäisi työväen-
asutuksen kurissa. Sitä paitsi ympärivuotisten
asukkaiden joukossa oli myös paremmin toi-
meentulevaa väkeä, jonka häätäminen saarelta
olisi ollut hankalaa.

Tässä vaiheessa pankinjohtaja Hellman lä-
hestyi valiokuntaa kirjeellään, jossa hän pyysi
alennusta kesähuvilatonttinsa vuokrasta, sillä
suunniteltu puutavaran varastoiminen kau-
pungin puoleisella rannalla tulisi pilaamaan
hänen istutuksensa ja maisemansa ja, kuten
hän epäili, ”tukkilaisten siivottomuus” myös
hänen rauhansa. Kirje sai valiokunnan vaka-
vasti harkitsemaan puutavaran varastoinnin
kieltämistä.⁶⁰ Valtuusto hyväksyi valiokunnan
ehdotuksen pääpiirteissään lukuun ottamatta
ympärivuotisen asutuksen kieltämistä.⁶¹

Lopullisen asemakartan ja vuokrasopi-
musten vahvistamista odoteltiin vuoden 1916
puolelle. Kun asemakartta vihdoon valmistui,
rahatoimikamari joutui huomauttamaan, että
arkkitehti oli piirtänyt tiet sovittua kapeam-
miksi, esimerkiksi ”Kraakkulan sillalta” Kan-
sankentälle johtava Kraakkulantie oli vain 15
m leveä, vaikka rahatoimikamarin suunni-
telmassa se oli merkitty 25 m leveäksi suun-
nitellun rautatielinjauksen vuoksi. Valtuusto
hyväksyi rahatoimikamarin huomautukset ja

tahtoi lisättävän, että tontit tuli aidata, mutta
siten, että näkymät tieltä eivät estyisi.⁶² Val-
tuusto oli selvästi kiinnostunut Hietasaaren
katunäkymistä. Kiista rautatielinjauksesta
puolestaan liittyi sataman tuleviin laajennus-
suunnitelmiin, joista arkkitehdilla ja rahatoi-
mikamarilla oli erilaiset näkemykset.

Ennen kuin asia ehdittiin ratkaista, saa-
ren vuokralaiset A. Holm, V. Hellman ja F.
A. Oulasvirta, joista jälkimmäinen oli myös
asiaa pohtineen erityisvaliokunnan jäsen, lä-
hestyivät valtuustoa kirjeellään, jossa he eh-
dottivat, että saaren nykyisille vuokralaisille
annettaisiin etuoikeus vuokrata kaikki alueen
viljelysmaat ja uudet kesähuvilatontit huuto-
kauppahinnasta. Tähän valtuusto ei kuiten-
kaan suostunut.⁶³ Kyseessä oli varakkaiden
kesähuvilanomistajien viimeinen yritys säi-
lyttää vaikutusvaltansa saaren maankäyttöön.
Epäonnistumisesta huolimatta heidän itse-
varmat vaatimuksensa olivat pakottaneet ark-
kitehdin, rahatoimikamarin ja viranomaiset
puolustuskannalle, mikä kertoi viranomaisten
ja suunnittelijoiden vielä horjuvasta asemasta
kaupunkitilan käytöstä päätettäessä.

Jo keväällä 1915 sanomalehti *Kaleva* oli jul-
kaissut nimettömän artikkelin, jossa Andersi-
nin asemakaavaluonnosta arvosteltiin varsin
kärkevästi. Artikkelin sisältö toisti vuokralais-
ten kirjeen näkemyksiä ja sanamuotoja, joten
voi olettaa, että molempien takana oli sama
kirjoittaja tai taho. Syystä tai toisesta linjal-
taan konservatiivinen *Kaleva* otti vuokralais-
ten asian ajettavakseen. Jo artikkelin otsikko
oli haastava ”Hieta-Mustasaaren esikaupunki
– onko puuhalla todellista pohjaa?” Vedoten
”paikallisiin asiantuntijoihin” lehti esitti, että
suunnitelman toteuttamisen seurauksena olisi
työväenesikaupunki, joka johtaisi arvaamatto-
miin kuluihin. Varoittavana esimerkkinä leh-
ti viittasi Porin Reposaareen, jossa oli käynyt
juuri näin.⁶⁴

Itse asiassa Porissa valtuusto oli päätenyt
ratkaisuun, jonka mukaan esikaupunkien
asukkailla ei ollut oikeutta vaatia samoja pal-
veluja ja mukavuuksia kuin keskustan asuk-

kailla.⁶⁵ *Kalevan* artikkelin kirjoittaja päätyi, hieman tarkoitushakuisesti, puolustamaan esikaupunkilaisten tasa-arvoa ja oikeuksia näihin palveluihin ja sillä varjolla vastustamaan koko esikaupunkia. Varminta artikkelin kirjoittajan mukaan olisi säilyttää olot Hietasaarella ennallaan ja välttää uudistuksia. ”Ei pidä mennä suunnittelemaan huvila-alueita suurten kaupunkien malliin, mitä kestää Helsinki, sitä ei kestä Oulu”, lehti varoitteli.⁶⁶ Kaupunkisuunnittelu esitettiin artikkelissa turhana ylellisyytenä, johon pienellä kaupungilla ei ollut varaa tai todellista tarvetta. Haluttomuus nähdä kaupungin tulevaa kasvua ja sen vaatimia muutoksia kertoi osaltaan artikkelin laatijan pikkukaupunkilaismentaliteetista ja ajalle tyypillisestä halusta vältellä kunnallisia kustannuksia hinnalla millä hyvänsä.

Arkkitehti Andersin kävi vastaiskuun ja julkaisi omat perustelunsa kaavaehdotuksen puolesta *Kaiku*-lehdessä. Jo aiemmin esittämiensä seikkojen lisäksi hän huomautti, että saarelle mahdollisesti sijoitettavien tehtaiden savu- ja hajuhaitat tulisivat vallitsevien tuulien mukana suoraan kaupungin keskustan päälle. Teollisuuden lisäksi Andersin piti varakkaiden vuokralaisten monopolia saaren maankäyttöön kaupungin etua vahingoittavana. Uuden asemakaavan vahvistaminen ja noudattaminen olisi järkevä ja oikeudenmukainen tapa saaren kehittämiseksi, arkkitehti vakuutti lukijoille.⁶⁷

Hietasaaren asian kommentointi ei jäänyt porvarillisten lehtien yksinoikeudeksi. Sen suurin sulkeman *Kansan Tahdon* seuraaja *Oulun Sanomat* julkaisi aiheesta ainakin viisi artikkelia vuosina 1915–16. Loppuvuodesta 1915 lehti raportoi ”uudesta käänteestä” asiassa. Valtuusto oli odottamatta päättänyt sallia ympärivuotisen asutuksen saarella, ”mikä tekee työväellekin mahdolliseksi vuokrapalstojen hankkimisen”.⁶⁸ Lehti referoi kaupungin suomenmielisen pormestarin Arthur Castrénin (1866–1946) pitkäköhää puhetta aiheesta.⁶⁹

Puheenvuorossaan Castrén kannatti kaikkien kaupunkilaisten tasavertaisuutta. Koska

työväellä ei ollut varaa kesähuviloihin, tulisi heillä olla oikeus asettua saarelle ympärivuotisesti. Hänen mukaansa juuri työväki oli erityisesti terveellisten ”maalaisasuntojen” tarpeessa.⁷⁰ Castrén asettui selkeästi vastustamaan näkemystä, jonka mukaan Hietasaari olisi terveellinen vain varakkaille kaupunkilaisille. Siirtolapuutarha-aatteen vankkana tukijana hän kannatti mahdollisuuksia luonnonläheiseen asumiseen myös varattomille kaupunkilaisille.

Työväen esikaupungin suhteen Castrén kehotti tunnustamaan tosiasiat: ”Sillä asutus saarella on jo nyt niin taaja, että asukkaiden eteen on tehtävä kaikki mitä tehdä tulee [---] suuren kaupungin ulkopuolella asuvan asukasryhmän hyväksi”, ”sillä he asettuvat sinne vastoin määräksiäkin koko vuodeksi, pormestari ennusti.”⁷¹ Castrénin mukaan syntynyt esikaupunki ja sen väistämättä aiheuttamat kustannukset oli otettava suunnittelussa huomioon. Toisaalta hänkin päätyi ehdottamaan korkeampia vuokria ympärivuotisille asukkaille, jotta ”liika-asutus” pysyisi kurissa.⁷² Castrénin hieman ristiriitainen ehdotus saattoi edustaa poliittisesti viisasta kompromissia. Vaikka osa valtuutetuista käyttikin vastustavia puheenvuoroja, voitti rahatoimikamarin ympärivuotisen asumisen sallinut ehdotus seuranneen äänestyksen niukasti 11–10. Lopullinen päätös asiasta lykättiin vielä lisäkokoukseen seuraavalle viikolle.⁷³

Kokouksen aattona *Oulun Sanomat* julkaisi Hietasaaren kysymyksestä taustoittavan artikkelin, jonka tarkoituksena oli valaista kunnallisen päätöksenteon pimeitä puolia. Lehden mukaan oululaiselle päätöksenteolle tyypillinen taipumus puolustaa yksityisiä etuja yhteisen edun kustannuksella huipentui varakkaiden vuokralaisten yrityksessä säilyttää Hietasaari omana yksityisenä ”parempain ihmisten paratiisinaan” kaupungin kustannuksella päälle päätteeksi. Kirjoittaja hämmästeli valtuuston päätöstä sallia ympärivuotinen asuminen, sillä hänen mukaansa varakkailta oli yleensä viimeinen sana kaupungin asioissa.⁷⁴

Syy tähän poikkeukselliseen menettelyyn täytyi artikkelin mukaan olla yleisen mielipiteen paineessa. Tosin, kirjoittaja huomautti, syytä saattoi olla myös varakkaiden halu rakentaa saarelle muodikkaita ”talvihuviloita”.⁷⁵ Lehden mukaan päätös salli vihdoinkin kaupungin kokonaisuutena yksittäisten kaupunkilaisten sijaan hyötyä kaupungin huomattavasta maaomaisuudesta. Kaupungin ei kuitenkaan pitäisi sitoa lopullisesti käsiään vuokrasopimuksilla tavalla, joka myöhemmin estäisi sitä käyttämästä saaria sataman, teollisuuden tai kaupan tarpeisiin, lehti muistutti.⁷⁶

Raportoidessaan valtuuston lisäkokouksesta *Oulun Sanomat* antoi, ehkä hieman tarkoitushakuisesti, äänen ympärivuotisen asutuksen vastustajille. Lehti siteerasi valtuutettu Iivari Tervosta, joka esitti tehdyn päätöksen kumoamista.⁷⁷ Tervonen ei ollut asiassa täysin puolueeton, sillä hän itse omisti kesähuvilan Hietasaarella.⁷⁸ Kun Tervosen esitys ei saanut kannatusta, valtuutettu Astrén esitti puolestaan, että ”talviasukkaita” hyväksyttäisiin vain erikoisluvalla ja vasta ”huvila-asukkaitten” mielipiteen kysymisen jälkeen. Häntä kannatti valtuutettu Poropudas, joka esitti mielipiteenään, että Hietasaari oli ”ainoa erikoisemmin huvila-alueeksi sopiva paikka, jota ei saisi turmella työläisasutuksella.” Häntä huoletti, että ”miljonäärit” kääntäisivät selkänsä Oululle sopivien tonttien puutteessa.⁷⁹

Pormestari Castrén joutui jälleen puhumaan pitkään puolustaakseen päätöstään. Hän muistutti, että valtuustolla ei ollut oikeutta ajaa muutaman kymmenen huvila-asukkaan oikeuksia muiden kaupunkilaisten kustannuksella. Sitä paitsi, pormestari huomautti, missään muussakaan suomalaisessa kaupungissa ei ollut vastaavaa kieltoa ympärivuotiselle asutukselle. Kun kysymys ympärivuotisesta asumisesta oli viimein ratkaistu, täytyi valtuuston keskustella vielä kaupungin vastuusta rakennusten lunastamisesta, mikäli vuokrasopimuksia ei uusittaisi ja puutarhapalstojen vuokrasopimuksista. Lopullista päätöstä asemakaavasta päädyttiin jälleen lykkäämään.⁸⁰

Sitkeästi *Oulun Sanomat* palasi kysymyksen tammikuussa 1916 ennakkoiden valtuuston lopullista päätöstä. Lehti käytti tilaisuuden hyväkseen kritisoidakseen saaren kesähuvilatonttien alhaisia vuokria, jotka olivat vain murto-osa siitä, mitä kaupungin olisi niistä kohtuuden nimissä pitänyt pyytää. Lehden mukaan oli järkyttävää, että alennus ei hyödyttänyt köyhiä ja tarvitsevia, vaan hyötyjiä olivat konsulit, kauppiat, virkamiehet ja muut ”mainitummat asukkaat”. Alhaiset vuokrat olivat sallineet kesähuvilanomistajien pitää laajoja alueita puistoina. Järkevämmällä hinnoittelulla nämäkin alueet saataisiin tuottavampaan käyttöön puutarhatontteina tai rakennuspaikkoina, lehti huomautti. Pieni pala ”parempaa paratiisia” voisi lohjeta yleiseksi puistoksikin, lehti ennakoiki toiveikkaasti.⁸¹

Hietasaaren asemakaava ei ollut ainoa keskustelua herättänyt suunnitteluasia. Samaan aikaan *Oulun Sanomat* seurasi Tuiran ja Alalaanilan vuokralaisten kamppailua kaupungin esittämiä uusia vuokrasopimuksia vastaan. Tuiran ja Alalaanilan 1800-luvulla alkunsa saaneet esikaupungit olivat saaneet vuonna 1914 arkkitehti Bertel Jungin piirtämän ensimmäisen asemakaavansa. (Kuva 5) Jung oli ollut Oulussa asiantuntijana jo 1908, kun kaupungin keskustan asemakaavaa laajennettiin.⁸² B. Jung (1872–1946) oli Helsingin kaupungin ensimmäinen asemakaava-arkkitehti ja alan pioneereja Suomessa. Vuodesta 1917 alkaen hän osallistui myös Kulosaaren huvilakaupunginosan asemakaavoittamiseen.⁸³

Tuiran ja Alalaanilan tiheästi rakennettujen pientalovaltaisten esikaupunkien asukkaat kuitenkin vastustivat ankarasti uusia määräyksiä, jotka edellyttivät rakennusten siirtämistä kaavan määräämille rakennuspaikoille.⁸⁴ Samoin asukkaat vastustivat tonttivuokrien korotuksia, joilla oli tarkoitus rahoittaa kunnallistekniikan rakentamista alueelle tulevaisuudessa. Asukkaat kieltäytyivät allekirjoittamasta kaupungin tarjoamia uusia vuokrasopimuksia eivätkä suostuneet maksamaan uusia korkeampia vuokria.⁸⁵ Tuiran ja Alalaanilan asemakart-

tavaliokunta päätyi esittämään, että kyseessä olevat ”mäkitupalaiset ja torpparit”, joista oli tullut kaupungin vuokralaisia, painostettaisiin korkeammilla maksuilla ja hädän uhalla siirtämään rakennuksensa kaavan osoittamille paikoille.⁸⁶ Lehti julkaisi Tuiran vuokralaisten valitseman komitean kirjeen valtuustolle. Kirjeessä vuokralaiset selittivät, miksi heidän oli mahdotonta suostua kaupungin esittämiin ehtoihin, tärkeimpänä syynä liian korkeat vuokrat. Kirjoittajien mukaan vuokrasopimuksen soveltaminen ”tuottaisi tuskaa ja kurjuutta satoihin koteihin ja sanomatonta katkeruutta yhteiskuntamme keskuuteen”,⁸⁷ Lehdessä tartuttiin epäsuhtaan toisaalta Tuiraan ja toisaalta Hietasaareen suunniteltujen tontinvuokrien hinnoissa.⁸⁸

”Onko todella tähän räikeään erotukseen löydetävissä muita pätevämpiä syitä, kuin mitä kansan keskuudessa kuulee sanottavan, nimittäin se, että edellisillä mailla asuu suurimmaksi osaksi varakasta ja vallassaolevaa väkeä, kun sen sijaan jälkimmäisillä mailla olevat asukkaat pääasiallisesti ovat vähävaraisia ja vallasta poissuljettuja?”⁸⁹

Tuiralaisten kirjeessä tartuttiin myös vuokrasopimuksen kohtaan, jonka mukaan tilanteessa, jossa vuokrasopimusta ei uusittaisi, kaupunki lunastaisi rakennukset vain 50 %:lla niiden käyvästä arvosta. Kirjeessä vedottiin yleiseen oikeustajuun kohdan epäoikeudenmukaisuuden todistamisessa ja vedottiin vuoden 1909 maanvuokrausasetukseen, johon kuului täysimääräinen lunastus. Vuoden 1909 asetus ei ollut voimassa kaupungeissa, kirjoittajat myönsivät, mutta kehottivat valtuustoa siitä huolimatta toimimaan lain hengessä.⁹⁰

Tuiran ja Alalaanilan asukkaista oli vasta vähän aikaa sitten tullut kaupungin vuokratonttien haltijoita. Vain hieman aikaisemmin he olivat vielä olleet mäkitupalaisia ja torppareita, jotka vuokrasivat pieniä maatilkkuja yksityisiltä maanomistajilta kaupungin rajan ulkopuolella. Tästä näkökulmasta on ymmärrettävää, että asukkaat toivoivat maaseudun lakien soveltamista itseensä, etenkin kun se olisi tapahtunut heidän edukseen. Tuiran ja Alalaanilan asukkaiden asema oli myös poliittisesti ongelmallinen. Työväenliike ajoi torppareil-

le oikeutta lunastaa viljelemänsä maat, jotka kuuluivat suurmaanomistajille. Kaupungin omistaman maan osalta tilanne oli mutkikkaampi.

Työväenliike kannatti julkista maanomistusta kaupungeissa, koska se antoi yksityisten ihmisten sijasta yhteiskunnalle mahdollisuuden hyötyä maan arvonnoususta. Kaupungin laajennuttua entistä laajemmalle alueelle entisten torppareiden asema muuttui. Heidän vaatimuksensa saada lunastaa omakseen viljelemänsä ja asumansa maat muuttuivat työväenliikkeen näkökulmasta epäilyttäväksi haluksi yksityistää kaupungin julkista, siis yhteisesti omistettua, maata. Myös kaupunki suhtautui varauksellisesti vuokratonttien asukkaisiin ja oli haluton sitoutumaan heidän rakennustensa mahdolliseen lunastamiseen tulevaisuudessa.

Tuiran ja Alalaanilan asukkaat eivät ainoina olleet järkyttyneitä kaupungin suunnittelemissa vuokrankorotuksista. Itsensä ”Hietasaaren talviasukkaina” esitelleet vuokralaiset kirjoittivat valtuustolle vedotakseen suunniteltua vuokrankorotusta vastaan. Vaikka kirjeen 21 allekirjoittajasta 13 oli allekirjoittanut myös edellisen kirjeen, oli tämä toinen kirje sävyiltään hyvin erilainen. Varovaiseen ja kunnioitettavaan sävyyn kirjoittajat totesivat, että vaikka kysymystä oli jo laajasti käsitelty ”valtuuston kokouksissa ja monissa valio- ja lautakunnissa”, he siitä huolimatta ”uskaltautuivat” tuomaan sen jälleen ”herrojen valtuusmiesten” harkittavaksi. Kirjoittavat huomauttivat, että suunnitellut korkeammat vuokrat talviasuk- kaille olivat epäoikeudenmukaisia, sillä juuri heidän olisi mahdotonta selviytyä niistä.⁹¹

Aluksi valtuusto esitti ympärivuotisten asukkaiden anomusta hylättäväksi suoralta kädeltä, mutta asukkaat saivat odottamatta puolustajan valtuutettu, tuomari F. A. Pehkosesta (s. 1870)⁹², joka oli myös ollut Hietasaaren erityisvaliokunnan jäsen. Pehkosen mukaan ”tosiköyhien” vaatimukset olivat oikeutettuja. Hänen mielestään niille asukkaille, joiden ”tosiköyhyys” oli tunnettua tai todistettavissa, tulisi myöntää vapautus vuokrankorotuksesta heidän elinajakseen.

Kaikkia talviasukkaita ei Pehkosen mukaan voinut vapauttaa korotuksesta, sillä oli vaara, että henkilöt, jotka eivät olleet todella tarvitsevia, voisivat päästä nauttimaan edusta. Valtuuston tulisi käsitellä jokainen hakemus erikseen ja pyytää niistä rahatoimikamarin lausunto. Valtuusto hyväksyi Pehkosen ehdotuksen.⁹³ Se, myönnettiinkö päätöksen perusteella alennuksia vuokriin, ei ole tiedossa.

Kokouksessaan 2.6.1916 valtuusto hyväksyi rakennusjärjestyksen Hieta-Mustasaarelle ja liitti sen painettuihin vuokrasopimuksiin.⁹⁴ Asia vaikutti olevan loppuun käsitelty. Kunnalliskertomuksen mukaan ”ehdotus Hieta-Mustasaaren huvila-alueen ja viljelyspalstojen uudelleenjärjestelystä uuden asemakaavan mukaan” oli hyväksytty kokouksessa tammikuun 13. päivänä 1916.⁹⁵ Painettujen vuokrasopimusten mukaan ”Hieta-Mustasaaren palstakartta” oli vahvistettu jo valtuuston kokouksessa 9.12.1915.⁹⁶

Kesäasukkaat, vuosiasukkaat, tehdasalueet ja viljelyspalstat saivat kaikki omat vuokrasopimuksensa. Kesä- ja ympärivuotisten asukkaiden sopimukset olivat sisällöltään yhteneviä lukuun ottamatta ympärivuotisten asukkaiden korkeampaa vuokraa. Huvilavahdin asuminen myös kesähuvilatontilla ympäri vuoden kuitenkin sallittiin. Palstojen jakaminen ja edelleenvuokraus kiellettiin, samoin asunnon tarjoaminen ”irtolaisille ja huonomaineisille henkilöille”. Tontit määrättiin aidattaviksi puuaidalla, joka ei kuitenkaan saanut olla umpinainen. Jos kaupunki ottaisi tontin omaan käyttöönsä kesken vuokrakauden, joutuisi se lunastamaan tontilla olevat rakennukset arviovinnasta. Jos uusi käyttö alkaisi vasta vuokrakauden päätyttyä, olisi lunastusvelvollisuus vain puolet rakennusten arvosta.⁹⁷

Päätöksellään palstojen vuokraamisesta ympäri vuoden valtuusto myönsi ja hyväksyi Hietasaaren ympärivuotisten asukkaiden olemassaolon. Tämä oli mahdollista vasta kun asukkaat oli valtuuston toimesta määritelty avun tarpeessa olevaksi ryhmäksi. Ympärivuotiset asukkaat jaettiin vielä ”tosiköyhiin”

ja muihin, joista ensimmäisten avuntarve oli tarkoitus arvioida perhe kerrallaan. Yksittäisinä köyhinä asukkaat olivat epäilemättä vähemmän uhkaavia kuin yhtenäisenä ryhmänä toimivat asukkaat.

Vuoden 1916 kaavan (Kuva 3) toteutumisesta voi tarkastella vertaamalla sitä vuoden 1889 kartan esittämään tilanteeseen (Kuva 2) ja toisaalta vuonna 1944 laadittuun karttaan (Kuva 1), jossa Hietasaaren tieverkosto ja vuoden 1916 tonttijako näkyvät selvästi. Vertailussa käy ilmi, kuinka vuoden 1889 kartan esittämää jäykkää ja harvaa ruutukaavaa muistuttanut tieverkko on täydennetty vuoden 1916 kaavassa suuret tontit diagonaalisesti halkaisevilla, pehmeästi kaartelevilla teillä. Teiden risteysten pienet aukiot, samoin kuin Kansankentän pyöristetty muoto ovat vielä näkyvissä vuoden 1944 kartassa.⁹⁸ Saarta 1930-luvulla esittämissä valokuvissa näkyvät tontteja reunustavat matalat avonaiset lauta-aidat. Teitä reunustivat istutettujen koivukujien rivit.

ASUKKAIDEN RAKENTAMA SAARI

Suomessa yli 30 000 uhria vaatineen sisällissodan haavat eivät parantuneet hetkessä. Epäluottamus ja katkeruus leimasivat voittajien ja hävinneiden välejä pitkään. Vaikka verenvuodatus Oulussa oli maltillista Etelä-Suomeen verrattuna, jätti sota jälkeensä jakautuneen yhteisön. Kuolleita taistelun, teloitusten ja vankileirin jäljiltä oli Oulussa noin 100. Osa työväestöstä valitsi aatteekseen kommunismin, jolla oli tukenaan voimistuvan Neuvostoliiton näkymätön läsnäolo. Ristiriidoista ja lamavuosis-ta huolimatta 1920- ja 1930-luku olivat myös talouskasvun ja optimismin vuosikymmeniä. Hietasaarella kuten muuallakin kaupungissa sisällissodan osapuolten oli jatkettava elämää rinnatusten. Jotkut kesäasukkaat olivat osallistuneet Oulun valtaukseseen 3.2.1918. Osalla ympärivuotisista asukkaista oli sukulaisia tai ystäviä Raatinsaaren ”luurankotehtaaksi” kutsutulla vankileirillä.⁹⁹

Vaikeista ajoista huolimatta vuoden 1916 asemakaavan ansiosta Hietasaarella alkoi aktiivinen rakennustoiminta. Vuoteen 1945 mennessä kesähuviloita ja ympärivuotiseen asumiseen tarkoitettuja taloja oli rakennettu lähes jokaiselle kaavaan merkitylle 156 tontille, joillekin useampia. Yhteisö, joka saarelle rakentamisen tuloksena syntyi, oli tiivis mutta jakautunut. Kertomuksissa, joita haastattelemani entiset ja nykyiset asukkaat kertoivat, menneisyyden Hietasaarta rakennettiin useista näkökulmista. Jako ”työväkeen” ja ”parempaisiin” korostui lähes jokaisessa.¹⁰⁰ Kertomuksissa pohdittiin omaa ja toisten asukkaiden asemaa suhteessa yhteisöön ja yhteiskunnan muutokseen.

Haastattelussa, joissa ihmiset muistelivat 1930-lukua, oli poikkeuksetta kysymys kertojien lapsuusmuistoista. Tämä muistitiedon erityinen laji antoi värinsä kertomuksille, jotka kuvasivat usein kesäistä idylliä. Siihen kuuluivat leikit naapuruston lapsijoukossa, uiminen ja souteleminen. Vaikka talviasukkaiden lasten kertomuksissa kuvattiin myös kovaa työtä, puutetta ja suoranaista nälkää, päällimmäiseksi jäi perheen ja yhteisön antama turvallisuus, joka usein asetettiin nykyajan yksilökeskeisyyden ja vieraantumisen vastakohtaksi. Muistitiedon peilissä menneisyyttä katsotaan nykyajan valossa.

Hammarin perheen vuosina 1920–22 rakennettu huvila on esimerkki Hietasaaren vuoden 1916 jälkeisestä arkkitehtonisesti aiempaa vaatimattomammasta kesähuvilarakentamisesta. Gunnar Hammar osti tontilla olleet rakennukset ravintoloitsija Henrik Lundbladilta, jonka huvila sijaitsi viereisellä tontilla. Muistitiedon mukaan kahden huoneen mökkiä oli aiemmin asuttanut Korkeasaaren sahan vartiomies monilapsisen perheensä kanssa.¹⁰¹

Mökki kunnostettiin ja sitä laajennettiin arkkitehti Holmin suunnitelmien mukaan huoneella, ullakolla ja verannalla, joka myöhemmin lasitettiin. Ei ole helppoa määritellä laajennuksen tuloksena syntyneen huvilan tyyliä. Punaiseksi maalattuna, valkoisine ik-

kunanpuutteen ja erikokoisine ikkunoineen rakennus muistutti maakuntaversiota kansallisromanttisista tai art nouveau -tyylisistä kesähuviloista.

Ruotsinkielinen Gunnar Hammar muutti Tammisaaresta Ouluun vuonna 1907 ja perusti kaksi vuotta myöhemmin sähköliikkeen. Samana vuonna hän avioitui Ada Snellmanin (s.1883) kanssa. Perheeseen syntyi kaksi poikaa, Finn Gunnar ja Nils. Ensimmäiset yhteiset kesänsä nuoripari vietti vuokrahuoneissa Merikosken huvilassa nykyisen huvilatontin naapurissa.¹⁰²

Ada Hammar kuului Snellmanin oululaiseen kauppiassukuun, jonka jäsenet olivat 1850-luvulta lähtien rakennuttaneet useita huviloita Toppilansalmeen ja Hietasaaren. Puutarha ja huvilan sisustaminen vanhoilla huonekaluilla olivat Ada Hammarin harrastuksia. Puutarhaan avattiin viivasuorat puistokäytävät, joita haravoitiin huolella. Huvila ei ollut 1800-luvun tyylinen valtava edustusrakennus, jonka hoitaminen edellytti suurta palveluskuntaa. Silti vaatimattomampaakin huushollia pyörittämään tarvittiin pari palvelustyttöä, jotka myös asuivat huvilalla yhdessä perheen kanssa. Huvilaan hankittiin sähköt ja puhelin varhaisessa vaiheessa, olihan G. Hammar sähköliikkeen omistaja ja lisäksi Oulun Puhelinyhtiön johtaja. Sähköinen vesipumppu oli huomattava apu laajan puutarhan kastelemisessä.¹⁰³

Kuva 35. Hammarin perhe 1920-luvulla huvilallaan osoitteessa Kaljaasintie 1. Vasemmalta Ada, Gunnar ja Nils Hammar sekä perheen palvelustyttö. Hammarin kokoelma.

Hammarin perhe muutti huvilalle perinteisesti kesäkuun kymmenentenä ja takaisin kaupunkiin syyskuun puolivälissä. Ikkunaluukuilla suljetulla huvilalla vierailtiin ensimmäisen kerran vappuna jään yli kulkién. Suureen kevätsiivoukseen hankittiin apuvoimia sähköliikkeen henkilökunnasta samoin kuin puutarhan sadonkorjuuseen syksyllä.¹⁰⁴

G. Hammar liittyi Oulun purjehdusseuraan ja osallistui veneineen seuran kilpailuihin ja juhliin. Aamuisin hän matkusti kaupunkiin moottoriveneellä tai höyrypaketilla, missä sikaria poltteleva ja joskus laulamaankin innos-

Kuva 36. Sahanvartijan mökki muuttuu kesähuvilaksi. Pian entisen heinäpellon paikalla oli kukoistava puutarha. Hammarin kokoelma.

Kuva 38. Ada Hammar Hietasaarella lähdössä torille ostoksille yhdessä palvelustyön kanssa. Hammarin kokoelma.

Kuva 37. Valoisana persoonana muistettu Gunnar Hammar harrasti liike- ja luottamustoimiensa ohella valokuvausta ja puutarhahoitoa. Hammarin kokoelma.

Kuva 39. Huvilat olivat kesäisin kaupungin sosiaalisen elämän kohtaustapaikkoja. Nils Hammar muodikkaissa polvihousuissaan ystävineen Hammarin huvilan puutarhassa. Hammarin kokoelma.

tunut herrasmies oli tuttu näky. Ada Hammarin sukulaiset vierailivat huvilalla ahkerasti ja elokuussa järjestettiin suuret sukujuhlat hänen syntymäpäivänään. Perheen nuoriso pelasi krockettia, ui, meloi ja purjehti.¹⁰⁵

Kesähuvila puutarhoineen oli suljettu paikka, johon pääsy oli vain perheellä ja heidän tuttavillaan. Muille, palvelijoita lukuun ottamatta, se oli yleensä suljettu. Yksityinen alue merkittiin aidalla. Matala lauta-aita ei kuitenkaan estänyt näkyvyyttä tieltä tai mereltä huvilan julkisivuun ja puutarhaan. Saavutetun sosiaalisen aseman symbolina kesähuvila oli tarkoitettu myös nähtäväksi. Huvilat puutarhoineen oli suunniteltu kunnioittavan etäisyyden päästä ihailtaviksi nähtävyyksiksi. Myös saaren ympärivuotiset asukkaat saivat vaikutteita kesähuviloiden puutarhoista, ja osa mökkipuutarhoistakin oli pieniä nähtävyyksiä.

Kun Nils Hammar avioitui Irja Muonan kanssa vuonna 1936, tontille rakennettiin toinen huvila tai pikemminkin yhden huoneen mökki, jota laajennettiin myöhemmin. Irja Hammarin myötä perheen kotikielesi vaihtui suomi. Monet huvilan naapureista olivat ympärivuotisia asukkaita, joiden lapsien kanssa Hammarien lapset leikkivät. Hammarien suku

on jatkanut huvilaperinteitä säilyttäen puutarhan ja interiöörit alkuperäisessä asussaan.¹⁰⁶

Jos kesähuvila Hietasaarella oli rakentajilleen taloudellinen ponnistus ja merkki sosiaalisesta noususta, samaa voi hyvällä syyllä sanoa myös ympärivuotisten asukkaiden rakennushankkeista. Omakotitalon rakentaminen kaupungin vuokratontille oli monelle perheelle suuri investointi, joka vaati kaikkien perheenjäsenten voimavarat. Ehkä riskialttiinkin sijoituksen tavoitteena oli vuokra-asumista turvatumpi elämäntapa. Huonojen aikojen tai työttömyyden iskiessä oman talon saattoi kiinnittää lainaa vastaan.

Kuva 40. Lyhyt kampa ja polvihousut kuuluivat pikkupoikien kesään 1930-luvulla. Harry ja Lasse Hammar huvilan puutarhassa. Hammarin kokoelma.

Kuva 41. Vuonna 1937 valmistunutta uutta ”mökkii” laajennettiin vuonna 1944. Koristeellisine ikkunaluukuihin hirsimökki edustaa romanttista talonpoikaistyylää. Taustalla näkyy tonttia reunustava äiti ja Kaljaasintie koivukujineen. Hammarin kokoelma.

Esimerkki tyypillisen monivaiheisesta rakennusprojektista oli Vaaskiventien varrella sijaitseva Pöytäkankaan talo. Rakennus sai alkunsa, kun oikeusneuvos V. Snellman vuonna 1931 myi edellisenä vuonna kesähuvilapalstaksi vuokraamansa tontin numero 47 vuokraoikeuden kirvesmies Artturi Pöytäkankaalle (s. 1903). Vuonna 1933 A. Pöytäkangas haki maistraatilta rakennuslupaa rakennusmestari Miesmaan piirtämälle ”huvilarakennukselle”.¹⁰⁷ Maistraatti pyysi piirustuksista lausuntoa rakennuskonttorilta, joka totesi:

”[---] ettei toimistolla puolestaan ole mitään muistuttamista k.o. rakennuspiirustuksia vastaan. Kun kuitenkin on ilmeistä, että asuinrakennuksesta tulee talviasunto, vaikka vuokrasopimuksen mukaan palstalla on ainoastaan kesäasunto-oikeus ja koska palstalle valtuuston päätöksen perusteella kesäkuun 3 p:ltä 1930 ei ole mahdollista saadaakaan talviasunto-oikeutta, muodostuu rakennussuunnitelman toteuttaminen ristiriitaiseksi.

Kun toimiston mielestä ei ole mahdollista evätä piirustuksilta vahvistusta, ehdottaa toimisto, että maistraatin päätöksestä, jolla piirustukset vahvistetaan, nimenomaan kävisi selville, että palstalle rakennettavassa rakennuksessa ei ole talviasunto-oikeutta.”¹⁰⁸

Lausunnon saatuaan maistraatti neuvotteli asiasta ja vahvisti piirustukset lisäämättä päätökseen minkäänlaista huomautusta ympär-

rivuotisen asumisen kieltämisestä.¹⁰⁹ Tapaus todistaa pormestari Castrenin olleen oikeassa, kun hän 15 vuotta aiemmin ennusti, ettei ympärivuotisen asutuksen leviämistä Hietasaarella voisi pysäyttää. Hietasaari vakiintui jo 1800-luvun lopulla myös työväenasuntoalueeksi, ja talviasuttavien mökkien rakentaminen jatkui koko 1930-luvun.

Tämä tapahtui huolimatta valtuuston vastakkaisesta päätöksestä lopettaa tonttien vuokraaminen Mustansalmen pohjoispuolelta kokonaan ja vuokrata sen eteläpuolisia tontteja vain kesäasunto-oikeudella. Päätös perustui rahatoimikamarin ja satamatoimikunnan esitykseen, joten taustalla saattoivat olla sataman laajennussuunnitelmat. Valtuusto kuitenkin lisäsi päätökseensä huomautuksen, jonka mukaan se ei tahtonut ”loukata jo vuokrattujen tonttien vuokraajille sopimuksissa suotuja oikeuksia.”¹¹⁰ On epävarmaa, missä määrin tieto päätöksestä saavutti asianosaiset.

Pöytäkankaan perhe ryhtyi välittömästi rakennustöihin asuttuaan sitä ennen tontille pystyttämässään laavussa. Ensin valmistui yhden huoneen leipomotupa, johon muutettuaan perhe ryhtyi rakentamaan viereen varsinaista asuintaloa. Hirret rakennukseen hankittiin Kiimingistä, mistä ne tuotiin Ouluun ja uitettiin lauttana Hietasaaren rantaan. Ulkorakennuksessa oli tilat kahdelle lehmälle, muutamalle lampaalle ja sialle. Pihaan nousi myös sauna, jota lämmitettiin joka lauantai. A. Pöytäkangas työskenteli kirvesmiehenä rakennustyömailla ja myöhemmin Toppilan höyrymyllyllä. Perheen äiti jäi kotiin hoitamaan lapsia, eläimiä ja viljelyksiä.¹¹¹

Rakennusmestari Miesmaa suunnitteli Hietasaareen useita ympärivuotiseen asumiseen tarkoitettuja rakennuksia.¹¹² Pöytäkankaalle piirrettyssä puolitoistakerroksisessa rakennuksessa oli niukasti koristellut poikkipäädut ja T-malliset ikkunat, jotka viittasivat vuosisadan vaihteen arkkitehtonisiin tyyliihin. Eteinen, keittiö, kamari ja kuisti kiertyivät hormin ympärille. Vaakasuuntainen vuorilaudoitus maalattiin valkoiseksi, mikä antoi rakennukselle

hieman modernia tyyppitaloa muistuttavan ulkonäön.

Tontille laitettiin perunamaa ja keittiöpuutarha. Lapset osallistuivat kotitöihin hakemalla polttopuita, vettä ja heiniä eläimille. Vesi noudettiin Mustastasalmesta, jossa talvisin pidettiin kaupungin toimesta avantoa avoimena.¹¹³ Pöytäkancaan perheen poika Väinö kertoi elämästä lapsuutensa Hietasaarella.

”Kurjaa se oli se aika, jos sitä näin nykymittapuun mukaan kattelee.[---] Mutta elettiin semmosta yhteiselämää täällä, siinä oli yhteenkuuluvaisuuden tunne joka hyvin pitkään nykyään puuttuu.[---] Täällä oli oma lakinsa, ei tänne soiteltu poliisia eikä muita semmosia koskaan, seleviteltiin ne välit keskenään [---] Täällä oli niinku pakko sopeutua siihen yhteiselämään [---].

Tässä elinpiirissä on oltu vähän niin kuin parempiosasten ihmisten vaikutuspiirissä. (naurua) [---] Tässä toisella puolella asui Santaholman puutavarayhtiön johtaja Olli Santaholma tässä rakennuksessa mikä näkyy tähän mejjän pihalle. Ja heillä oli tuota Halosenniemessä ja Kalajoella sahat. Hinaajat kulkivat ohi tuosta rantaa pitkin ja hinasiivat tarakoita ja tämä Olli Santaholma kävi aina tuolla tornissa, koska tuossa rakennuksessa on tuollainen lastorni, niin hän kävi tarkkailemassa, että olivatko ne hinaajat aikataulussa.

[---] kun tätä rakennusta rakennettiin silloin sodan kynnyksellä, silloinhan loppu isältä ja äitiltä rahat. Hirsiker-taan saatiin tämä ja siellä isä oli tekemässä salvosta tuohon päätyyn. Ja siinä vaiheessa tuli tämä Santaholma tähän rantaan hienolla moottorivenneellä, sitä autonkuljettaja ajoi sitä moottorivenettä. [---]

Tämä Olli käveli sitten tästä mejjän rakennuksen päädyn ohi, hän kävi aina katsomassa, että miten se tämmönen tavallinen duunari rakentaa. Ja tuli seisomaan tähän rakennuksen päätyyn ja sano, että siinä se talo nousee. Ja isä sano, että nousihan se mutta kun loppu rahat. Ja se Olli kaivo sellasen pitkän lompsan taskusta, joka kääntyy ainakin kolme kertaa päällekkäin ja sano, että tuup-pas tänne alas niin katotaan sitä hommaa, että miten se rahahomma käy, että eiköhän sitä löyvy. Isä tuli tuolta ylyhäältä sitten ja Olli kysy, että kuinka paljon sitä pitäis olla sitten.

Isä sano, että sen verran kun ois, niin sais tuon ulukoka-ton ja tämän yläkerran sais kuitenkin tähän päälle. No Olli anto sieltä sen setelitikun, eikä siinä puhuttu mitään velan takasin maksusta tai näistä, että millonka ja miten se pitää maksaa. [---] No, veleka maksettiin aikanaan. Minun isäni oli semmonen kunnian mies, että varmasti makso vele-kansa. Se oli semmonen asia, että minä muistan sen. Ei tuossa pienessäkään asunnossa missä me ensin oltiin, niin en muista, että siellä ois koskaan riitelty. Mutta sen minä muistan, että näistä pankkilainojen ja velekojen takasin maksusta, niistä oli keskustelua.”¹¹⁴

Kertomus tuottaa kuvan ympärivuotis-ten asukkaitten yhteisöstä, jota pitivät koossa välttämättömyys ja vastavuoroiset palvelukset. Yhteisö antoi turvaa toimeentulon rajamailla eläville jäsenilleen mutta harjoitti myös so-siaalista kontrollia. Kesäasukkaita tarkastel-

Kuva 42. Pöytäkancaan perhe valokuvattuna vasta valmistu-neen, vielä maalaamattoman, tupansa edessä 1930-luvun alussa. Vasemmalla Hilja Sai-mi Pöytäkanca (s. 1906 o.s. Juntunen) ja oikealla Artturi Pöytäkanca. Pöytäkancaan kokoelma.

tiin enimmäkseen etäältä uteliaina ja hieman huvittuneesti. Elämäntyylillä, johon kuului työ kaupungissa, talo esikaupungissa, kotieläimiä ja pienimuotoiset viljelykset, oli selviytymis-strategia tilanteessa, jossa yhteiskunnan sosi-aalinen turvaverkko oli kehittymätön. Edullisen asuinpaikan lisäksi talo esikaupungissa toi myös tuloja, jos sinne otettiin alivuokralaisia. Rakennuksia myös kiinnitettiin lainoja vas-taan. Pahimmillaan talon rakentaminen saat-toi ajaa perheen taloudelliseen ahdinkoon, jos-sa raha ei enää riittänyt ruokaan. Kertomuksia rakentamisen vaatimista uhrauksista käytet-tiin myös perustelemaan myöhempiä pää-töksiä säilyttää rakennukset tilanteessa, jossa koko Hietasaaren yhteisön säilyminen asetet-tiin kyseenalaiseksi. Asuminen ja rakennusten kunnossapito oli konkreettista omaksi koetun kulttuuriperinnön vaalimista.¹¹⁵

Kuva 43. A. Pöytäkanca rakentamansa talon portailla. Pöytäkancaan kokoelma.

Kertomuksessa esiintynyt Santaholman kesähuvila edusti perinteistä porvarillista kesähuvilakulttuuria Hietasaarella. Merenpuoleisella rannalla seisovan kaksikerroksisen hirsihuvilan kruunaa nelikulmainen torni, josta avautuu joka sivulle kolme kaari-ikkunaa. Muistitiedon mukaan rakentamisen aloitti lääkäri Hjalmar Bergholm (s.1872) vuoden 1916 paikkeilla. Ensimmäinen vaihe käsitti ensimmäisen kerroksen tilavan pirtin, jolle paljaaksi jätetyt kirveellä veistetyt hirsiseinät antavat kansallisromanttisen tunnelman. Seuraavina vuosina omistaja vaihtui useaan kertaan, kunnes vuonna 1924 Olli Santaholmasta (1875–1940) tuli huvilan omistaja.

Olli Santaholma johti yhdessä neljän vel-jensä kanssa A. Santaholma Oy:n puutava-

rayhtiötä, joka omisti useita sahoja Pohjois-Suomessa.¹¹⁶ Antti Santaholma syntyi 1840 Kalajoella talonpoikaiseen perheeseen. Hän aloitti kaupankäynnin viljalla, tervalla ja voilla. Yhtiön kukoistus alkoi vasta hänen laajennuttuaan toimintaansa puutavaran vientiin ja sahaamiseen. A. Santaholma koulutti poikansa ja lähetti heidät täydentämään opintojaan ulkomaille.¹¹⁷

Vilkas tervakauppa toi Santaholmat Ouluun 1880-luvun lopulla. Liikettään laajentamaan pyrkivät Santaholmat halusivat kosketuksiin talonpoikien kanssa, jotka kuljettivat tervaa tynnyreittäin alas Oulujokea Oulun Tervahoviin, jossa se varastoitiin, mitattiin ja myytiin. Mutta Oulun tervakauppa oli Oulun kauppaseuran hallussa. Vaikutusvallallaan kauppaseura pystyi kontrolloimaan kaikkea ulkomaankauppaa ja vaikuttamaan hintoihin. Kuten Santaholma-yhtiön historioitsija toteasi, kauppaseura ei katsonut hyvällä alueelleen

Kuva 45. Olli Santaholma tutkii tilikirjaa huvilansa puutarhassa 1920-luvulla. Nymanin kokoelma.

Kuva 44. Hietasaarella pitivät kotieläimiä niin ympärivuotiset kuin kesäasukkaatkin. Osa eläimistä tuotiin kesäksi saareen. Pöytäkankaan kokoelma.

pyrkiviä suomenkielisiä Santaholmia, ja järjesti monenlaisia esteitä heidän tielleen estämällä heitä käyttämästä omistamaansa Toppilansalmen satamaa ja Tervahovia.¹¹⁸ Kauppaseuran historia kommentoi kitkerästi tapahtumia, jotka aloittivat kaupungin ja seuran välisen pitkällisen kiistan sataman omistuksesta, joka lopulta ratkesi kaupungin hyväksi.¹¹⁹

Kiista sai poliittisen käänteen, kun nuor-suomalaisen *Kaiku*-lehden päätoimittaja K. F. Kivekäs alkoi kampanjoida Santaholman puolesta kauppaseuraa vastaan. *Kaiun* suomenmielisissä artikkeleissa Santaholma esitettiin oikeamielisenä sankarina, joka pelasti tervatalonpojat ruotsinkielisten kauppiaiden hyväksikäytöltä. Etenkin vanhemmat veljet olivat aktiivisesti mukana kunnallispolitiikassa. Alun vastoinkäymisistä huolimatta Santaholmat eivät perääntyneet, vaan asettuivat kaupunkiin.¹²⁰

Kesähuvila Hietasaarella oli keskeinen osa sitä elämäntapaa, jonka Santaholmat olivat valinneet. Heidän aikanaan huvila sai nykyisen ulkoasunsa. Rakennusta laajennettiin toisella

Kuva 46. Johanssonin rannan rakennuksia ja laivalaituri suunnilleen nykyisen Oulun purjehdusseuran ja Oulun Merenkävijöiden sataman ja ravintola Johteenpookin kohdalla. 1920-luvulla Johansson ehti hetken aikaa pyörittää entisen vesitehtaansa rakennuksissa myös terveyskylpylää. Vuonna 1932 rakennukset siirtyivät kauppias Otto Magnus Lidströmille, joka muutti ne vuokra-asuntoloiksi. Toinen rakennuksista tuhoutui tulipalossa talvella 1968. Kaupunki lunasti jäljelle jääneen rakennuksen omistukseensa vuonna 1972, ja se purettiin pian tämän jälkeen. (Kaupunkikirja 13.4.1972, liitteineen. Hieta-Mustasaari, vuokrasopimuksia, lunastukset ja siirrot 1968–1980. OKA.) *Similän kokoelma.*

kerroksella ja tornilla. Tuntemattoman arkkitehdin työssä on piirteitä 1920-luvun klassismista. Alkuperäinen värityös oli keltainen valkoisilla ikkunanpuitteilla. Mäntyä kasvavalla suurella tontilla oli koristeistutuksia ja keittiöpuutarha. Sisäänkäynnin edessä oli pyöreä istutusalue, jonka ajotie kiersi. 1920- ja 30-luvulla Olli ja Inga Santaholma (os. Wickstrand) viettivät kesänsä huvilalla. Sisäkkö auttoi pyörittämään taloutta, joka muutettiin joka kevät kaupungista huvilalle. Olli Santaholma vietti aikaa puutarhassa tilikirjoihin syventyneenä. Pariskunta harrasti taidetta ja kirjallisuutta. Matkoillaan pääkaupunkiin ja Eurooppaan he hankkivat maalauksia kotiinsa. Taiteilija Juho Mäkelä maalasi useita akvarelleja huvilasta ympäristöineen.¹²¹

Kaikilla hietasaarelaisilla ei ollut mahdollisuuksia oman talon hankkimiseen. Viimeistään 1930-luvulla entisen Johanssonin vesitehtaan uusi omistaja kauppias Lidströmin muutti rakennukset vuokralatoiksi. Asukkailla oli käytössään yksi tai useampi huone ja jaettu keittiö. Asuntolassa asuneen perheen tytär Elvi Penttilä (os. Ruumensaari) kertoi, kuinka hänen vanhempansa Liinu ja Lauri Ruumen-

saari muuttivat ”Johanssonille” vuokralaisiksi seitsemän lapsensa kanssa vuonna 1935. Talvisin perheen isä teki satunnaisia töitä kaupungissa, hankki myöhemmin hevosen ja ryhtyi ajamaan polttopuita kaupunkilaisille. Perheen

Kuva 47. Lapsia Pelastusarmeijan kesäleirillä Johteensalmen rannalla Hieta-saarella. *Lahdenperän kokoelma.*

äiti hoiti kotona lapsia ja toimi samalla pyyk-kärinä.¹²²

Perheellä oli käytössään kolme huonetta. Talviaikaan perheellä oli alivuokralaisina kaupunkiin töihin tulleita maalaispoikia. Kesällä puolestaan eräs kaupunkilaisrouva muutti kesävieraksi yhteen kamareista. Kesäaikaan koko perhe yhdisti voimansa kaupungista saapuville kesänviettäjäille suunnatun kahvilan ja karamellipöydän ylläpitämiseen Johanssoninrannan laivalaiturin tuntumassa. Pienimmät lapset olivat silloin hoidossa Pelastusarmeijan päiväleirillä Johteensalmen rannalla.¹²³

Lapsuutensa saaren ympärivuotisena asukkaana viettänyt Aira Niva (s. 1929 Teirikko) kuvailee asukasryhmien välisiä suhteita.

”Kyllä ne [huvilat] tavallaan oli suljettuja. Siellä käytiin vähän niikö luurailemassa sitten kun ne oli autioita syksyllä. Sitten käytiin kattomassa, että minkälaista siellä on, minkälaisia kukkapenkkejä. Mutta ei juolahtanu mieleenkään kun melo ja souteli hirveän paljon sitä Mustaasalmea, että olis rantautunu jonku huvilan rantaan, ei käynyt mielessäkään. Kyllä siellä annettiin ihmisten olla ihan rauhassa. Ei niihin huvila-asukkaisiin kyllä tutustunu. [---]

Mutta niitä Åströmejä näki aina kun oli siinä salmenrannassa se iso huvila, joka on nyt seurakunnalla, ja sitten oli se toinen Åströmin huvila, joka on nyt se Sotainvalidien Veljeskoti ja sitten oli Toppilassa yks. Ja ne kulki aina siitä meidän ohitte siitä ristiin niin, että me tunnettiin kaikki ne Åströmit ulkonäöltä.

Ja kerrankin siinä oli siinä Jarl Åströmin huvilalla oikein iltapukujuhlat. Ja me kakarat oltiin siellä ojanpenkalla kattomassa, valkoset smokit päällä niillä miehillä. Kauheen hienot puutarhjuhlat. Ja sitten siinä talossa, missä nyt on Mustasaari-galleria, sytty tulipalo. Niin ne herrat varmaankin pikkupäissään niissä vaaleissa smokeissaan ryntäs sammuutta sitä tulipaloo. Minä muistan kun ne siellä Tuovisen katolla hakkas sitä kattoa, hienot herrat. Saivat sammuman sen tulipalon. Ei ne ollu sitten enää valkosia, mutta niillä oli varmaan hauskaa[---].

Sillon ennen sotaa tuntu että ne kesät oli tavattoman kuumia, ja siellä oli sitten hyvin kansainvälinen tunnelma. [---] Ja niissä Åströmin huviloissahan oli aina jotakin ulkomaalaisia nuoria, ihan ikätovereita. Mutta sitä kuuli sitä vierasta kieltä englantia tai ruotsia ja saksaa, se oli jotenkin kauheen avartavaa. Ja mullehan oli tietysti hirveen hieno asia kun minä pääsin tänne Kanasen huvilaan niiailemalla siinä sievästi. Minä olin ”Tjäders flicka”, ja tämä Marita [Gummerus] vietti aina siellä kesiä, niin minä sain hakia häntä sitten ulos. Ja sillä tavalla pääsin vähän niinkun sisälle siihen huvilaelämään. [---]

Tässä on mun serkkuja, ne oli aina kesäasujia siellä jossakin naapurissa, jossakin vinttikamarissa tai pikkupirtissä tai misä nyt vaan oli jotakin tillaa, niin ne asu kesät siellä Hietasaaressa. Siellä oli paljon kaupunkilaisia, pienyrittäjiä ja sellasia, jotka vaatimattomasti asusteli siellä joidenkin vintteillä.¹²⁴

Kesähuvilat saattoivat herättää uteliaisuutta ympärivuotisissa asukkaissa, mutta saaren kirjoittamattomat säännöt kielsivät kesäasukkaiden yksityisalueelle tunkeutumisen. Tietoisuus luokkaerosta piti aikuiset erossa toisistaan, mutta lapset olivat tässä suhteessa vapaampia. Ympärivuotisten asukkaiden kesken naapurien luona saattoi poiketa ilmoittamatta. Kapeat tallatut polut johtivat rakennuksesta toiseen, ja etenkin kotona töitä tehneet naiset piipahtivat usein naapurissa. Kontaktit kesäasukkaiden ja vakituisten asukkaiden välillä olivat sattumanvaraisia. Oli myös sääntöjä, jotka rajoittivat erityisesti tyttöjen ja naisten liikkumista alueella. Oli paikkoja, joihin ei ollut syytä mennä tiettyinä aikoina, ja ihmisiä, joille ei sopinut puhua.

”Ja se oli tyypillistä Hietasaarelle, niistä mun kansakoulukavereista pojista, jotka ei menneet oppikouluun, ja aniharva meni oppikouluun, niin ne meni merille järkiään. Ja jos minä olisin poika ollut niin varmaan minäkin olisin mennyt jonnekin merikapteenikouluun. Vielä isona tyttönä minä raahasin mejän naapurinpoikia sinne satamaan, kun tyttönä ei voinut mennä yksin. Ja se oli kirjottamaton sääntö, että ulkolaisen merimiehen kanssa ei saanut puhua eikä noteerata mitenkään ettei leimaudu satamatyöksi. Se oli hirveen tärkeää, nokka pystyssä merimiesten ohi. Mutta kun tuli kotia naapurin poikia niin niiden kanssa pääsi kättelemään laivoja ja pääsi sisällekin ramppaamaan niihin laivoihin. Oikein into oli käyvä Toppilassa. Ja meillä oli ankara kielto ettei saanut mennä Toppilaan eikä Retin rannalle, kun ne oli molemmat vähän hämähämähäisiä paikkoja ja sillä seurauksella, että me menttiin nimenommaan molempiin.”¹²⁵

Toppilansalmen satama näyttäytyi kiehtovana paikkana. Kaupunkilaiset tekivät perinteisesti sinne kävelyretkiä laivoja ja merimiehiä katselemaan. Mutta satamalla oli myös maine paikkana, jossa laitonta alkoholia oli saatavilla. Merimiehet puolestaan loivat osaltaan kysyntää prostituutiolle. Pienessä yhteisössä naisten seksuaalisuutta kontrolloitiin ”kirjoittamattomin säännöin”, naapureita tarkkailemalla ja juoruilla. Miesvaltaisessa yhteiskunnassa kaikki naiset joutuivat huolehtimaan seksuaalisesta maineestaan.¹²⁶ Miesten menemiset ja tulemiset eivät olleet samanlaisen tarkkailun alaisina. Käytännössä rajat sallitun ja kielletyn käyttäytymisen välillä olivat liukuvia. Niidenkin naisten kohdalla, jotka alkoivat ”käydä satamassa”, kuten prostituutiota kutsuttiin, kysymys oli usein vain

lyhyestä välivaiheesta, jonka jälkeen he palasivat sovinnaisempaan elämäntapaan. Tämän myös kertojat tekivät selväksi.¹²⁷

Sukupuoli, yhteiskuntaluokka ja esikauptitila kietoutuivat yhteen naisten sopivaa seksuaalisuutta määriteltäessä. Hyväksytyä, kunniallista, selvästi keskiluokkaista naiseutta rakennettiin vertaamalla sitä seksiä myyvien, ilmeisesti työväenluokkaisten naisten kunniamattomaan elämäntapaan. Se, kumpaan ryhmään nainen kuului, oli mahdollista osittain ratkaista tarkkailemalla, mihin vuorokauden-aikaan ja kenen seurassa hän liikkui satamassa. Käytäntö ei kuitenkaan ollut ongelmaton, sillä lähes kuka tahansa nainen saattoi joutua liikkumaan Toppilassa ilta-aikaan tullessaan kotiin kaupungilta, toimihan nykyisen sillan kohdalla jo aiemmin Toppilansalmen ylisoutupaikka. Vielä sodan jälkeen kotimatallaan Toppilassa häirinnän kohteeksi joutunut nainen kertoi, kuinka hän ei uskaltanut kertoa asiasta kenellekään.¹²⁸ Oli näet olemassa vaara, että häntä itseään pidettäisiin syypäänä ahdisteluun. Ajan, paikan ja sukupuolen epäsoviva yhdistelmä saattoi leimata kenet tahansa naisen epäilyttäväksi.

NISKASEN HUVILAN KESÄASUKAS

Epäilemättä romanttisimmat kuvaukset 1930-luvun Hietasaaresta kirjoitti kriitikko ja kirjailija Tatu Vaaskivi (1912–1942, vuoteen 1935 saakka Vahlsten), joka vietti kesiansä tättinsä Lyyli Niskasen kesähuvilassa Mustansalmen rannalla. Vaaskivi vietti lapsuutensa Oulussa tättinsä kasvattamana. Hän teki 1930-luvulla lyhyeksi jääneen mutta tuotteliaan uran Helsingin kirjallisissa piireissä. Vaaskivi muistetaan kirjallisuuskriittikkona ja aikanaan suosittujen historiallisten romaanien kirjoittajana. Oululainen lukeva yleisö saattoi törmätä hänen romanttisiin kertomuksiinsa myös viihhteellisessä *Nyyrikki*-lehdessä. Tuotannossaan ja kirjallisuuskriittikissään Vaaskivi pyrki esittelemään psykoanalyysejä laajalle lukijakunnalle. Myös kaunokirjallisessa tuotannossaan hän

pyrki psykologiseen uskottavuuteen. Romaaneissaan hän toi Suomeen tavan esittää historialliset tapahtumat nykyajan allegoriana.¹²⁹ Vaaskiven työssä ja asenteessa modernistiset pyrkimykset yhdistyivät syvästi romanttiseen pohjavirtaan omaperäisellä tavalla.

Etenkin 1930-luvun lopulla Vaaskivi vetäytyi Hietasaaren sukuvuilalle lepäämään pääkaupungin kuluttavasta elämästä. Vaaskivelle hänen vanha kotikaupunkinsa Oulu edusti lattea pikkuporvarillisuutta, ”Kleinbürgerlichkeit”, puhtaimmillaan, kuten hän valitti kirjjeessään rakastetulle runoilija Elina Vaaralle.¹³⁰ Tämä asenne ei kuitenkaan estänyt kirjailijaa nauttimasta pikkuporvarillisen elämäntavan tarjoamista mukavuuksista. Lyyli-täidin ja tämän palvelijan Kaisan huolehtiessa käytännön asioista Vaaskivi saattoi syventyä kirjoittamiseensa, ja pääosin juuri huvilalla syntyivät hänen laajat romaaninsa. Kirjailija tarvitsi Hietasaaren suhteellista eristyneisyyttä voidakseen täydelleen upota kirjoittamiseen. Vaaskiven kohdalla oli kyse intensiivisestä keskittymisestä, jonka aikana ulkoinen todellisuus pyyhkiytyi pois.

Kirjeissään ystävilleen Helsinkiin Vaaskivi antoi Hietasaaresta kaksijakoisen kuvan. Toisinaan se oli kesäparatiisi, jossa hän vietti ”täydellistä ulkoilmaelämää” aurinkoisilla hiekkasärkillä. Toisinaan saari näyttäytyi ”jumalan hylkäämänä paikkana”, tyhjänä ja pimeänä kuin ”Böcklinin Kuolemansaari”.¹³¹ Kirjeissään Elina Vaaralle hän kuvaili pittoreskeja näkymiä heidän yhteisten kävelyretkiensä varrelta. Saaren vaatimattomimmasta asumuksesta, jo aivan kokoon painuneesta mökistä, tuli satujen ”luutamummon” mökki. Romantikon silmin myös köyhyys saattoi näyttäytyä maa-lauksellisenä.

Oulu 2.7.1936 Elina Vaaralle. ”Nyt on kovin hämärää, mutta koetan kirjoittaa, sillä eikö totta: olet jo odottanut kirjettä minulta. Istun ikkunan luona siinä rembrandtilaisessa hohteessa, jonka länsitaivas täällä kehittää auringonlaskun ja aamunkoiton rajalla, silloin kun yö on syvin. Mutta nyt sulavat kuusten siluetit pilviin, taivas on harmaan tumma, puiden välistä välkkyä kaistale yhtä hämyistä vettä. Kaipaan miltei vanhaa romanttista kynttilänvaloa... Täällä ei luonnollisestikaan ole sähköä, ja kunhan tulee elokuu, saan viettää iltojeni kaihomielisen liekin

Kuva 48. Tatu Vaaskivi. ”Vietän, näes luonnonihanaa elämää viidetoista minuutin laivamatkan päässä kaupungista sukuvuilani yläkerrassa kuin myös päivänpaahteisilla Pohjanlahden rantahietikoilla”. ”Adressi: Oulu, Hietasaari, yhä edelleenkin Niskasen huvila, siksi kunnes syksyn synkkä ilta kattaa kaupungin ja maan.” (Vaaskivi 1945, 76, 88–89.) SKS; Kirjallisuusarkisto.

hohteessa. Itse talokin on topeliaaninen. Tämä, jossa nukun ja teen työtäni, on ns. valkea kamari. Puuttuvat vain aaveet, sillä toistaiseksi en ole kuullut enkä nähnyt mitään hyperrealistista niiden parinkymmenen kesän kuluessa, jotka olen täällä viettänyt.”¹³²

Huvilan puutarha kasveineen, hyönteisineen ja lintuineen innoitti Vaaskiveä pitkiin luontokuvauksiin. Helsingin-matkoillaan hän saattoi pihistää Kaisaniemen kasvitieteellisestä puutarhasta siemeniä lähettääkseen ne tädilleen. Kirjoittaessaan puutarhasta Vaaskivi samaistui sen muodostaman pienoismaailman tapahtumiin.

”Nokkosperhosten, kastematojen, toukkien, pihtihäntien, maakiitäjien ja sirojen kimaltelevien lyhytsiipikuoriaisten seurapiiri laajenee päivä päivältä. Milloin vain kohottaa jotain kivenmukulaa, siellä juoksee ja vilisee pieniä hyväntuulisia olentoja. Ne elävät akileijojen ja kellojen juurilla. [...] Ja samalla kun ne kaivavat ja uurtavat, työskentelevät ja ahertavat, työskentelevät ja ahertavat syvällä, syvällä mullan sisässä, kukkien juuret alkavat versoa ja lehdet viheriöivät. [...] Ja odotan kovin, että yhdessä kanssasi voisimme aivan pian tarkastella tätä kukkien ja lintujen ja pikkuelävien ihmemaailmaa. Tietysti se on jossakin etelämpänä runsaampi, mutta kyllä kaikkialla löytää, kun oikein tahtoo nähdä.”¹³³

Keväällä 1939 Vaaskivi ja Elina Vaara matkustivat Italiaan, missä Vaaskivi kokosi aineistoa tulevaa *Yksinvaltias*-romaniaan varten. Ensimmäistä ja ainoaa Italian-matkaansa Vaaskivi kuvasi tunnelmoivassa ja romanttisisessa matkakirjassaan *Rooman tie*. Hän kertoi Livornon läheisestä kalastajakylästä kesäksi vuokraamastaan huvilasta, jonka Välimerelle antavalla terassilla hän istui kirjoittamassa ja imemässä itseensä uuden ympäristön vaikutteita.¹³⁴ Italiasta Vaaskivi löysi toisen kotimaan, jonka hän koki parhaiten sopivan omalle luonteenlaadulle. Suomeen palattuaan hän kaipasi alati Italiaan ja sisusti Hietasaaren huvilan ullakkokamarinsa Italian matkan maisemia kuvanneilla akvarelleillaan. Kirjeessään Esko Aaltoselle hän kertoi palanneensa

”oululaisen Tusculuminsa eteläpuoleiseen yläkertaan, karttojen, taulujen, kirjojen, luonnosten ja muistiinpanojen täyttämään [...]”¹³⁵

Kirjeissään Vaaskivi muovasi tätinsä huvilasta puutarhoineen ja erityisesti sen vinttikamarista paikan, joka oli syvästi henkilökohtainen ja avautui moneen suuntaan. Siinä sulautuivat yhteen hänelle tärkeät taiteen ja

kaukomaiden näkymät. Vaikka puitteet olivat vaatimattomat, oli niissä mahdollista mielikuvituksen ja kirjallisten esikuvien avulla nähdä ja kokea jotain suurempaa. Esittäessään Hietasaaren romanttisena tai pittoreskin maalauskellisena näkymänä kirjailija paitsi esitteli taitojaan myös nosti itsensä taiteilijaksi, joka pystyi nousemaan arjen yläpuolelle ja näkemään, mitä muut eivät nähneet. Taiteilijana hän kirjoitti oman henkilökohtaisen paikkansa jaettavaksi kirjeissään, jotka postuumisti julkaistuina säilyttivät Vaaskiven Hietasaaren tulevaisuuden lukijoille.

Syrjäisessä Italian-huvilassakaan Vaaskivi ei voinut välttyä uhkaavan sodan varjolta. Välimerellä risteilivät sota-alukset ja asejunat vyöryivät ohitse. Matkustaessaan läpi Saksan Vaaskivi vieraili Berliinissä ja Münchenissä, missä hän näki sotaan valmistautuvan Saksan voimantunnonsa. Natsipuolueen voimannäytöt tekivät Vaaskiveen vaikutuksen mutta herättivät samalla epäilyksen niiden takana olleiden tarkoituksien oikeellisuudesta: ”Ovatko ’saksalaisen ajatuksen’ ilmaukset, äsken rakennetut valtavat kentät, puoluepäivien kokouksia varten suunnitellut jättiläishallit, areenat, juhlasalit ja kongressirakennukset lopultakin vain petollista julkisivua?” kirjailija kysyi matkakirjassaan *Rooman tie*.¹³⁶ Pohtiesaan humanismin tulevaisuutta Euroopassa, Vaaskivi päätyi synkkään lopputulokseen:

”--- kehitys on vienyt siihen, että me emme enää pysty hallitsemaan niitä tuhon voimia, jotka olemme päästäneet irti. Sota käy kerran alkuun päästyään kuin joku vaarallinen ja kauhea *perpetuum mobile*, joka syö keksijänsä, ihmisen.”¹³⁷

Ennen kuin monikaan hietasaarelainen ehti aavistaa, omaleimaista yhteisöä ravistelivat entistä suuremmat voimat.

PERINTÖNÄ LUOKKAYHTEISKUNNAN JAKAUTUNUT ESIKAUPUNKI

Yhteiskuntaluokkiin jyrkästi jakautuneessa kulttuurissa oli tyyppillistä, että samoja tekoja ja asioita arvosteltiin eri tavoin ihmisen yh-

teiskunnallisesta asemasta riippuen. Toivetta muuttaa esikaupunkiin ja rakentaa sinne oma huvila puutarhoineen pidettiin keskiluokkaisten kaupunkilaisten kohdalla luonnollisena. Työväenluokkaisten perheiden pyrkimys oman mökin asukkaiksi saatettiin sen sijaan tulkita kaupungin järjestystä uhkaavaksi tilan valtaamiseksi. Samoin vapaa-ajan vietto, joka paremmin toimeentulevien kesähuviloilla näyttäytyi kunniallisena ja arvostettavana elämäntapana, voitiin työväen kohdalla tuomita hallitsemattomana kansainvaelluksena.

Hietasaaren asukkaiden muistitiedossa saaren asukkaiden väliset sosiaaliset erot saivat moninaisia tulkintoja. Tietoisuus luokkaeroista ja sukupuolieroista rajoittivat ihmisten liikumista myös kaupungin laidalla. Rajoitukset liittyivät paitsi tiloihin myös vuoden- ja vuorokaudenaikoihin. Periaatteessa luokkaero piti kesäasukkaat ja ympärivuotiset asukkaat erossa toisistaan. Käytännössä kohtaamisia tapahtui sekä säännönmukaisesti että sattumalta. Katkeruutta varallisuuseroista asukkaat ilmaisivat enimmäkseen epäsuorasti esimerkiksi kuvailemalla, miten kesähuviloilla elettiin yltäkylläisyydessä samaan aikaan kun Hietasaaren mökeissä kuoli lapsia aliravitsemuksen aiheuttamiin tauteihin.¹³⁸ Kesäasukkaat saattoivat viitata ympärivuotisiin asukkaisiin hieman halveksivasti ”torppareina”, joiden lapset varastivat omenat puista ennen niiden kypsymistä.¹³⁹ Ympärivuotisten asukkaiden kertomuksissa kesähuvilaelämän seuraaminen ja kenties siihen osalliseksi pääseminen voitiin tulkita merkiksi sosiaalisesta noususta.

Rakentaessaan huviloitaan ja mökkejään monet perheet ja suvut kasvattivat syvät juuret Hietasaareen. Kertomuksilla rakentamisen vaatimista uhrauksista ja suvun perinteistä tuotettiin perinneasukkuutta, jossa kuuluminen paikkaan ja alueeseen muuttui tunnepohjaiseksi, luonnolliseksi ja kyseenalaistamattomaksi.¹⁴⁰ Asukkaat, jotka olivat viettäneet lapsuutensa saarella, kokivat olevansa hietasaarelaisia vielä kymmeniä vuosia poismuuton jälkeen.

Kertoessaan lapsuutensa Hietasaaresta sekä miehillä että naisilla oli taipumusta korostaa miesten, perheenisien, roolia huviloiden ja talojen rakentamisessa. Naiset ja äidit jäivät taustalle usein nimettömiksi. Näin myös kerrottu esikaupunki oli patriarkaalisen järjestyksen alaista tilaa, jossa naisten ja äitien uusinava työ jäi piiloon. Poliitiikka, kunnalliset virat ja kaupunkisuunnittelu olivat tänä aikana vielä miesten käsissä, mutta asiat olivat muuttumassa. Naiset saivat yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden valtiollisissa vaaleissa jo 1906 ja kunnallisissa vaaleissa 1917. Tästä huolimatta kesti aikansa, ennen kuin naisia alkoi kohota näkyville paikoille kaupungissa.

1900-luvun alussa suomalaisten kaupunkien maapolitiikka oli muotoutumassa. Yksi kysymys kuului, tulisiko kaupungin omistamat tontit myydä vai vuokrata korkeimman tarjouksen tehneelle. Pääasialliseksi maanluovutusmuodoksi valittiin lopulta vuokraaminen, mikä antoi kaupungeille laajat oikeudet hallita maankäyttöä pitkälle tulevaisuuteen.¹⁴¹ Suomen ja Ruotsin lainsäädännön samankaltaisuudesta johtuen samanlainen prosessi käytiin läpi myös Tukholman esikaupunkeja rakennettaessa. Tukholmassa keskusteltiin siitä, olisiko kaupungin maan vuokraaminen omakotialueeksi vain väliaikainen ratkaisu ennen kerrostalojen rakentamista vai pysyvä ratkaisu, kuten omakotialueiden rakentamisen kannattajat toivoivat. Tukholmassa päädyttiin enimmäkseen säilyttämään omakotialueet omakotialueina. Deland on todennut, miten kaupungin rooli maanomistajana teki Tukholman esikaupungeissa maasta hallinnan välineen. Vallan tasapaino asukkaiden ja kaupungin välisissä suhteissa kallistui kaupungin hyväksi.¹⁴²

Vuoden 1916 asemakaavalla kaupunki pyrki toteuttamaan Hietasaarella nuoren vuosisadan ihanteita esikaupunkirakentamisen suhteen. Tavoitteena oli yhteiskuntaluokkien säädelty ja rauhanomainen rinnakkaiselo kaupunkirakennustaitteellisesti korkeatasoisessa ympäristössä. Andersin esitti suunnitelmansa

parhaana ratkaisuna sille, miten alueen järjestäminen olisi edullisinta kaupungin kannalta. Ihanneasukkaana arkkitehti esitti keskiluokkaisen perheen, jossa isä kävi töissä kaupungissa mutta perheellä oli mahdollisuus vetäytyä kesähuvilalle. Vuokratulojen lisäksi luvassa oli myös muuta hyvää. Kesähuvilanomistajien perheiden lisäksi myös vähävaraiset kaupunkilaiset pääsisivät virkistymään luontoon heille suunnatussa Kansanpuistossa.

Käytännössä asemakaavan vahvistaminen jäi epävarmalle pohjalle, ja sen toteuttamiseen liittyi kompromisseja. Varsinaisen Kansanpuiston rakentamiseen ei sisällissodan jälkeen löytynyt intoa eikä varoja. Arkkitehdin ehdottamia mallipiirustuksia ei otettu käyttöön, vaan alueen arkkitehtuurin taiteellinen taso jäi enimmäkseen rakennusmestarien, yksittäisten rakentajien ja kaupungin rakennusvalvonnan harteille. Hietasaaren vuoden 1916 jälkeen rakennetuille rakennuksille oli ominaista hillitty klassismi, jossa oli vuosisadan vaihteen arkkitehtuurityyleihin viittaavia yksityiskohtia.

Vaikka osa alueen vaikutusvaltaisista kesähuvilanomistajista kannatti saaren varaamista jatkossa yksin varakkaamman väen käyttöön, pääsi valtuustossa, niukasti tosin, voitolle kanta, jonka mukaan oikeutta asettua Hietasaarelle ei rajattaisi varallisuuden tai aseman mukaan. Sosiaalisesti alueesta muodostui kenties kerroksellisempi kuin päättäjät olivat osanneet ennakoida. Asemakaavan, rakennusjärjestyksen ja vuokrasopimusten sallimissa rajoissa alueella olivat limittäin useat keskenään erilaiset toiminnot. Asuminen, kesähuvilat, viljelypalstat, laitumet, virkistyskäyttö, puutavaran varastointi ja satama löysivät kaikki sijansa.

Hietasaaren ja Tuiran asemakaavat olivat osa jatkumoa, jossa rahatoimikamari, valtuusto ja rakennuskonttori pyrkivät ottamaan esikaupunkialueet haltuunsa ja kontrolloimaan niiden asukkaita. Hietasaaren varakkailla asukkailla, joita istui myös valtuustossa, oli paremmat vaikutusmahdollisuudet kuin tuiرالaisilla, jotka eivät hekään antaneet helposti periksi. Hietasaaren asukkaille ei edes esitetty,

että heidän olisi pitänyt siirtää rakennuksensa uuden kaavan mukaan, vaan kaava laadittiin rakennukset huomioon ottaen.

Jo vuonna 1930 Oulun valtuusto päätti lopettaa tonttien vuokraamisen Mustansalmen pohjoispuolelta kokonaan ja vuokrata salmen eteläpuolisia tontteja vain kesäasunto-oikeudella. Sataman laajennussuunnitelmien edetessä valtuusto päätti vuonna 1939 lopettaa saaren tonttien vuokraamisen asuntotarkoituksiin lopullisesti. Päätöksillä ei näytä olleen mainittavaa vaikutusta siihen, että alueelle muutti edelleen uusia ympärivuotisia asukkaita. Myös rakennuslupia kesähuviloille ja ympärivuotisille asunnoille myönnettiin vielä vuoden 1930 jälkeen.

Tukholmassa pitkäaikaisia pysyviä vuokrasuhteita puolustettiin sillä, että ne vahvistivat asukkaiden sitoutumista yhteiskuntaan ja ehkäisivät maakeinottelua.¹⁴³ Oulussa Hietasaaren ja Tuiran ja Alalaanilan tapauksissa kaupunki tulkitsi kaavat väliaikaisena ratkaisuna, joka oli tarpeen tullen muutettavissa. Asukkaat vastustivat väliaikaisuuden ajatusta alusta lähtien. Väliaikaisuudella tuli näillä alueilla olemaan vaikutuksensa siihen, miten asukkaat suhtautuivat kaupunkiin organisaationa ja omaan asemaansa siinä. Maan arvonnousu ja sen mahdollistama keinottelemine oli ilmiö, jota vuokratonttitkaan eivät voineet lopullisesti ratkaista, mihin Tuiran ja Hietasaaren tapaukset jatkossa viittasivat. Saaren eri käyttäjien ja käyttötarkoitusten välinen konflikti paikantui pikemminkin varakkaitten huvilanomistajien ja saaren virkistyskäytön välille kuin ympärivuotisten ja kesäasukkaitten välille. Vaikka huvilanomistajat maalailivat tulevaa ”työväeneseikaupunkia” synkin värein, he eivät nostaneet päivittäistä rinnakkaiseloä talviasukkaiden kanssa ongelmaksi.

Valtuusto kuunteli herkällä korvalla kesähuvila-asukkaiden huolia. Julkisessakin keskustelussa esitetyt näkemykset ympärivuotisista asukkaista yhteiskunnallisesti vaarallisena ja, mikä pahempaa, kalliita palveluita vaativana ryhmänä heijastivat yhteiskunnan

kahtiajakoa ja yleistä epäluottamuksen ilma-
piiriä. Työväenlehdissä ristiriitoja kärjistettiin
entisestään kuvaamalla valtuutetut häikäile-
mättöminä vallankäyttäjinä. Ympärivuotiset
asukkaat saivat valtuuston sympatian osakseen
vasta kun heidät oli yhden valtuutetun toimes-
ta määritelty ”tosiköyhiksi”, jotka ansaitsivat
saamansa avun täydellisellä avuttomuudel-
laan. Vaikka *Oulun Sanomat* ja *Kaleva* käytti-
vätkin Hietasaaren kysymystä kärjistääkseen
luokka-asemia omiin suuntiinsa, käytännössä
ympärivuotisia asukkaita huolestuttivat lähin-
nä suunnitellut vuokrankorotukset ja kesä-
asukkaita taas omaisuuden arvon laskeminen.

Arkkitehti Andersin kannatti pitkäjännit-
teistä kaupunkisuunnittelua. Hänen mukaansa
saaret tulisi varata lopullisesti huvila-alueeksi ja
virkistysalueeksi. Työväenasuinalue ja sataman
laajennus tai suuren mittakaavan teollisuus
olisivat olleet jatkossa poissuljettuja vaihtoeh-
toja. Tämän voi tulkita vyöhykejakoajattelun
varhaisena muotona, jossa kaupungin eri toi-
minnot oli eroteltu tilallisesti. Rahatoimikamari
ja mahdollisesti osa valtuutetuista olivat ha-
luttomia tekemään lopullisia ratkaisuja saaren
maankäytön suhteen. Rautatietä varten tehty
varaus saaren poikki kertoi uuden asemakaa-
van kanssa ristiriitaisista suunnitelmista saaren
tulevaa teollisuus- ja varastoaluekäyttöä varten.

On epäselvää, vahvistiko valtuusto lopul-
ta Hietasaaren asemakaavaa virallisesti vai ei.
1960-luvulla saari luokiteltiin asemakaavoit-
tamattomaksi alueeksi. Silti vuoden 1916 ase-
makaavaa ja rakennusjärjestystä noudatettiin
pääosin vuoteen 1945 saakka, jolloin vuokra-
sopimukset päättyivät. Vuonna 1916 asema-
kaavoja koskenut lainsäädäntö oli vielä ke-
hittymätöntä. Asemakaavalaki astui voimaan
vasta 1932. Siinä todettiin taannehtivasti, että
kaupunginvaltuuston hyväksymää kaupungin
vuokramaiden jakosuunnitelmaa ei katsottu
asemakaavaksi, jos sillä ei ollut valtioneuvos-
ton hyväksyntää.¹⁴⁴

Myös Tuiran kohdalla keskusteltiin sii-
tä, tulisiko tontit myydä vai vuokrata. *Oulun
sanomat* lainasi valtuustokeskustelua, jossa

tonttien vuokraamisen kannattajat huomaut-
tivat, että jos tontit myytäisiin, tulisi ”raken-
nusjärjestykselle ja asemakaavalle hankkia
korkein vahvistus, jonka saamiseen taas me-
nisi ehkä vuosikautia”. Tästä syystä Tuiran
asemakaavan vahvisti vain valtuusto.¹⁴⁵ Ase-
makarttavaluokunta oli kannattanut vahvis-
tuksen hakemista siinäkin tapauksessa, että
tontit vain vuokrattaisiin, ”jotta suunnitelma
saisi pysyväisemmän luonteen eikä siihen
näin ollen yksityisten aloitteesta saataisi niin
helposti muutoksia.”¹⁴⁶ Ennen itsenäistymistä
asemakaavojen vahvistamiseen liittyvä raskas
ja hidas byrokratia saattoi muodostua esteeksi
senaatin vahvistuksen hakemiselle.¹⁴⁷ Kaikes-
ta huolimatta Jungin vuoden 1914 Tuiran ja
Alalaanilan asemakaava tulkittiin voimassa-
olevaksi vielä 1960-luvulla. Siihen, että Hieta-
saaren kaavan vahvistaminen jäi valtuustossa
hieman epävarmalle pohjalle, saattoi vaikuttaa
toisaalta joidenkin valtuutettujen harjoittama
viivytystaktiikka ja toisaalta kaavojen vahvis-
tamisen kehittymättömät käytännöt.

Valtuuston lopullinen, joskaan ei yksimielin-
nen, kanta oli, että ympärivuotista asumista saa-
rella ei voitu kokonaan kieltää, koska sitä oli jo
olemassa.¹⁴⁸ Ajatus ympärivuotisen asutuksen
säätelemisestä korkeammilla vuokrilla oli suo-
tavaa kaikkien niiden mielestä, joita asia ei hen-
kilökohtaisesti koskenut. Mahdollisia ongelmia
aiheuttavina ympärivuotisina asukkaina esitet-
tiin juuri työväki. Varakkaita huvila-asukkaita
ei pidetty ongelmina, asuivat he saarella sitten
kesällä tai talvella. Kaikkien osapuolten suhtau-
tuminen kunnallistekniikan rakentamiseen oli
kaksijakoinen. Osa kesähuvilanomistajista piti
sitä turhana menoeränä. Toisaalta arkkitehdin
ja rakennuskonttorin näkökulmasta kalliit mu-
kavuudet olisivat taanneet alueen keskiluokkai-
sen luonteen säilymisen.

Hietasaaren vuoden 1916 asemakaavasta
käydyssä keskustelussa kaikuvat pikkukau-
pungin pientä mittakaavaa suuremmat asiat.
Kaupungistumisen ja esikaupungistumisen
edetessä kaupungeissa jouduttiin valinto-
jen eteen. Tarve säädellä ja hallita kaupungin

Taulukko 3.1 Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	1)ympärivuotiset asukkaat 2)kesäasukkaat	SANOMALEHDET 1)porvarillinen 2)työväen
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Asemakaava auttaa hallitsemaan esikaupunkia	Tavoitteena laadukas keskiluokkainen, huvilakaupunginosa Kansankenttä työväen virkistysalue	1)Tarvetta edullisille asuintonteille 2)Tarvetta kesähuvilatonteille keskustan lähellä	1)Työväen esikaupunki uhkana 2)Työväelläkin oikeus Hietasaareen

Taulukko 3.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunkidiskurssi	1)Ympärivuotiset asukkaat 2)Kesäasukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1)porvarillinen 2)työväen	Taide
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	1) Koti, turvapaikka, parempain ihmisten paratiisi 2) Saaren kauneus pelastettava työvältä Epäterveellinen talviasukkailla	Tavoitteena taiteellisesti korkeatasoinen ympäristö ja sosiaalisesti harmoninen yhteisö	1)Paikka lain ja järjestyksen ulkopuolelle 2)Pako arjesta proletaareille	Puutarha Pittoreski miljö

kasvua ja rakentamista kohtasi poliittisen hallittomuuden kasvattaa julkisia menoja ja veroja. Kaupunkilaisten työväkeen kuuluneen enemmistön vaatimukset tasa-arvoisemmasta oikeudesta osallistua kaupungin päätöksentekoon toteutuivat vasta hitaan ja tuskallisen prosessin myötä. Ihmisten mielissä jako työväkeen ja herrasväkeen säilyi pitempään. Ammatillistuvassa kaupunkisuunnittelussa kohtasivat näkemykset asemakaavojen laatimisesta toisaalta kaupunkirakennustaiteena ja toisaalta rationaalisen suunnitteluna, jossa pyrittiin hallitun ja hygieenisen yhteiskunnan rakentamiseen. Kaupunkien kasvun asettamisen valtaviin haasteiden edessä jälkimmäinen näkemys nousi vallitsevaksi – osin pelottavin seurauksin.

Vuoden 1916 asemakaavan valmistelun yhteydessä käydyssä keskustelussa valtuuston ja rahatoimikamarin tavoitteena oli ottaa saariesikaupunki asukkaineen kaupungin tiukempaan hallintaan asemakaavan, rakennusjärjestyksen ja vuokrasopimusten avulla. Arkkitehti Andersinin laatiman asemakaavan tavoitteena oli kunnallistekniikan ja palvelujen osalta korkeatasoinen kaupunginosa, jonka asukkaat olisivat etupäässä keskiluokkaisia

kaupunkilaisia. Työväenluokan virkistyskäyttöön saaresta varattaisiin Kansankenttä ja siihen liittyvä Kansanpuisto.

Samaan aikaan saaren ympärivuotiset asukkaat korostivat saaren merkitystä edullisena asuinpaikkana. Esitetyt vuokrankorotukset he kokivat uhkana toimeentulolleen. Kesäasukkaat painottivat aiempaa voimakkaammin saaren sopivuutta niin sijaintinsa kuin esteettisten ominaisuuksiensa takia juuri kesähuvilalueeksi. Osa varakkaista kesäasukkaista piti työväenasutuksen laajenemista uhkana sekä saaren turvallisuudelle että viihtyisyydelle.

Asumisen lisääntyessä aiemmin merkittävässä asemassa olleet maankäyttötavat, viljeleminen ja laidunnus, alkoivat väistyä. Panimo ja vesitehdas lopettivat toimintansa. Vakituinen ja kesäasutus synnyttivät kysyntää lähinnä ruokakaupoille. Joidenkin yksityisten pikkukauppiain lisäksi Osuusliike Arina ja Elanto perustivat saareen kauppansa. Kansankenttä oli jatkuvasti suosittu kansanjuhlien pitopaikka ja saaren rannat olivat kaupunkilaisten ahkerassa virkistyskäytössä kesäisin, mikä loi lisää kysyntää kioskitoiminnalle. Kysyntää oli myös kuljetuspalveluille, kuten Toppilansalmen ylisoudulle ja saaren ja kaupungin väliä liikenneineil-

le vuoroaluksille. Kesäaikaan vapaa-ajanviettäjät muodostivat todennäköisesti suurimman osan vuoroliikenteen asiakaskunnasta.

Sanomalehdistä uusi pohjoissuomalainen työväenlehti *Oulun Sanomat* puolusti työväestön oikeutta asettua asumaan Hietasaarelle. Toisaalta lehdessä myös kannatettiin käsien pitämistä vapaina saaren tulevan mahdollisesti teollisen käytön suhteen. Porvarillisessa *Kalevassa* puolestaan maalailtiin uhkakuvia saarille syntyvästä hallitsemattomasta työväenesikaupungista, jonka asukkaat rasittaisivat kaupungin taloutta ja rauhaa yhteiskunnallisella epäluotettavuudellaan, sairauksillaan ja palveluntarpeillaan.

Vuoden 1916 asemakaavoitusprosessin yhteydessä kesähuvilanomistajat rakensivat Hietasaaren erityisyyttä argumentoimalla, että se oli sopiva kesänviettopaikka juuri keskiluokalle, kun taas työväen ympärivuotisenä asuinpaikkana se oli epäterveellinen ja suorastaan vaarallinen. *Oulun sanomissa* saari esitettiin paikkana, jossa työväelläkin perheineen oli mahdollisuus hetkeksi paeta raskaan työn arjesta luontoon ja uimarannalle. *Kalevassa* Hietasaari esitettiin kesähuvilanomistajia mukailen potentiaalisesti vaarallisena paikkana, joka sijaitisi syrjässä lain ja järjestäytyneen yhteiskunnan ulkopuolella. Epäterveellinen ilmasto ja merestä nousevat usvat aiheuttivat sairauk-

sia, jotka levisivät työväestön keskuudessa ja uhkasivat myös parempaa väkeä.

Arkkitehti Andersinin asemakaava pyrki tuottamaan esteettisesti korkeatasoisen, arkkitehtonisesti yhtenäisen esikaupungin, johon olisivat liittyneet säröttömät suhteet tilallisesti eriytettyjen yhteiskuntaluokkien kesken. Asemakaavassa taiteelliset pyrkimykset sulautuivat yhteen rationaalisten tarkoituksien kanssa. Asemakaavaa seuranneen aktiivisen rakennuskauden tuloksena saaresta huviloineen, mökkeineen ja puutarhoineen rakentui miljö, jonka kirjailija Tatu Vaaskivi tulkitsi pittoreskiksi, kuvaukselliseksi, vaihtelevaksi ja romanttiseksi näkymäksi.

Asemakaavan laatimisen yhteydessä valtuusto tunnusti saaren asukkaiden moninaisuuden: heihin kuului varakkaita kesäasukkaita, tehtailijoita ja lähinnä työväkeen kuuluvia ympärivuotisia asukkaita. Valtuusto totesi, joskaan ei yksimielisesti, että näillä kaikilla asukasryhmillä oli oikeus asua Hietasaaren esikaupungissa omien edellytystensä mukaan. Valtuusto tunnusti myös virkistyskäyttäjät ja kansanjuhlat lukuisine osallistujineen saaren oikeutetuiksi käyttäjiksi.

Lääninarkkitehti Andersinin laatima asemakaava oletti alueen tuleviksi asukkaiksi sekä kesäasukkaita että ympärivuotisia asukkaita. Omat vuokrasopimusmallinsa laadittiin myös pienille teollisuusyrityksille. Varsinaiset työ-

Taulukko 3.3. Asukkaiden subjektiasemat

Asukkaiden subjektiasemat	Valtuusto	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1)porvarillinen 2)työväen
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Esikaupungin asukkaita, jotka kuuluvat eri yhteiskuntaluokkiin Kesähuvila-asukkaita, tehtailijoita, talviasukkaita, kunniallisia köyhiä	Keskiluokkaisia perheitä, kesähuvila-asukkaita Vuokraoikeuksilla keinottelevia asukkaita Pienviljelijöitä	1)Työväki potentiaalisesti vaarallista 2)Työväki sorrettuja kaupunkilaisia Proletaareja kesänvietossa

Taulukko 3.4 Asukkaiden omat subjektiasemat

Asukkaiden OMAT subjektiasemat	Ympärivuotiset asukkaat	Kesäasukkaat
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Pieneläjiä, talviasukkaita, vuokran- korotusten uhreja	Maksavia vuokramiehiä, joilla omasta mielestään on oikeus vaikuttaa asemakaavaan Osa talviasukkaista poliittisesti ja hygieenisesti epäilyttäviä

väenluokkaiset asukkaat pyrittiin jättämään saaren asukkaiden ulkopuolelle vuokrankorotuksilla. Sen sijaan asemakaavaan kuuluneet Kansankenttä ja Kansanpuisto oli osoitettu kaupunkilaisten enemmistön muodostaneen työväestön vapaa-ajanviettoon. Kaavaan kuuluneet viljelyspalstat oli tarkoitettu kaupunkilaisille, jotka halusivat viljellä esimerkiksi ruokaa joko omaan käyttöönsä tai myyntiin.

Työväenlehti *Oulun sanomissa* saari esitettiin kesänviettopaikkana, jossa työväestökin sai nauttia luonnonläheisestä asumisesta ja rantaelämästä. Asemakaavaprosessin yhteydessä saaren ympärivuotiset asukkaat esitettiin kaupungin epäoikeudenmukaisen kunnallispolitiikan uhreina. Kesähuvilanomistajat samaistettiin tämän sortopolitiikan harjoittajiin, olihan heistä osa kaupunginvaltuutettuja, jotka lehden mukaan ajoivat asiassa omaa etuaan. *Kalevan* näkemys asiasta oli päinvastainen. Sen mukaan kesähuvilanomistajat olivat yhteiskunnan veroa maksavia tukipylyväitä, kun taas tulevan työväenosa-kaupungin asukkaat asemoitiin sairauksia levittäviksi, mahdollisesti vallankumouksellisiksi ja joka tapauksessa kalliita palveluja vaativiksi joukoiksi.

Kirjeissään kaupungille ympärivuotiset asukkaat esittivät itsensä saaren ”talviasukkaina” ja ”pieneläjinä”, monin tavoin heikossa asemassa olevina kaupunkilaisina, joiden toimeentuloa suunnitellut vuokrankorotukset uhkasivat. He pitivät epäoikeudenmukaisena sitä, että varakkaat kesäasukkaat saivat edullisemmat vuokrasopimukset kuin he, kaupungin varattomat asukkaat. Kesähuvilanomistajat puolestaan korostivat olevansa kunniallisia kaupunkilaisia, jotka olivat huolissaan omaisuutensa arvon säilymisestä. Osa kesäasukkaista kiisti kaupunginvaltuuston päätösvallan asiassa ja esitti, että heillä tulisi olla oikeus hallita kaikkia Hietasaaren maita ja valita itse mahdolliset uudet ympärivuotiset asukkaat. Saarella juhlii työväkeä osa kesäasukkaista piti häiriötekijänä.

VIITTEET

- 1 Ward 2002, 10.
- 2 Brunila 1955, 45; Salmela 2004, 217; Grönros 1994.
- 3 Åström 1956, 112.
- 4 Fält 2006, 111–113.
- 5 Brunila 1955, 12.
- 6 Perälä 1984, 41.
- 7 Westerlund 1975, 60.
- 8 Fält 2006, 104–107.
- 9 Niskala, Okkonen 2002, 64.
- 10 Westerlund 1975, 59–61.
- 11 Westerlund 1975, 59–61.
- 12 Teppo 1978, 14.
- 13 Yksittäisiä rakennuksia Andersin sen sijaan toteutti Ouluun useita, joista muutama on säilynyt nykypäivään. Huomattavimpia näistä ovat asunto-osakeyhtiö Puistola, sanomalehti Kansan Tahdon talo ja Oulun Osuuskaupan talo. Korhonen 2002, 24–29; Kolbe 1988, 43.
- 14 Salmela 2004, 162; Pulma 1994, 80–83; Porin kaupunkisuunnittelu. [<http://www.pori.fi/kaupunkisuunnittelu/yleiskaavat.html>], (Viitattu 20.1.2011.)
- 15 Korhonen 2002, 24–29.
- 16 Pulma 1994, 80–83.
- 17 Choay 1997, 255–262; Käännetty suomeksi ”Kaupunkirakentamisen taide” (1889), Sitte 2001, 7–10.
- 18 Sitte 2001, 87–94.
- 19 Brunila 1955, 27.
- 20 Deland 2001, 25.
- 21 Ward 2002, 33.
- 22 Strengell 1910, 2.
- 23 Oulun kaupungin Rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 24 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 25 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. Hieta–Mustasaaren uudelleenjärjestämishdotus, Oulun kaupunki, rahatoimikamari DIIK:7. OKA.
- 26 Brunila 1955, 38.
- 27 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. Hieta–Mustasaaren uudelleenjärjestämishdotus, Oulun kaupunki, rahatoimikamari DIIK:7. OKA.
- 28 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. Hieta–Mustasaaren uudelleenjärjestämishdotus, Oulun kaupunki, rahatoimikamari DIIK:7. OKA.
- 29 Häyrynen 1994, 55–56, 149.
- 30 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 31 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 32 Harald Andersinin kirje Oulun kaupungin rahatoimikamarille 4.12.1913. Rahatoimikamari DIIK:7. OKA.
- 33 Salmela 2004, 160; Nikula 1981.
- 34 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 35 Åström 1956, 122–124.
- 36 Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulussa 4.12.1913. Harald Andersin. OKA.
- 37 Hietasaaren vuokralaisten kirje Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 38 Allekirjoittaneiden nimet, liite 1. Hietasaaren vuokralaisten lausunto Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.

- 39 Hietasaaren vuokralaisten lausunto Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 40 Hietasaaren vuokralaisten lausunto Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 41 Salmela 2004, 216–218.
- 42 Hietasaaren vuokralaisten lausunto Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 43 Häyrynen 1994, 74, 80.
- 44 Hietasaaren vuokralaisten lausunto Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 45 Kirje Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupungin rakennuskonttori, kaupungininsinööri Oulu 20.2.1915. OKA.
- 46 Harald Andersin Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 47 Harald Andersin Oulun kaupungin Rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 48 Kolbe 1988, 67.
- 49 Kolbe 1988, 51.
- 50 Åström 1956, 96.
- 51 Harald Andersin Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 52 Harald Andersin Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 53 Harald Andersin Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 54 Harald Andersin Oulun kaupungin rahatoimikamarille. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 55 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 44.
- 56 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 45.
- 57 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 45–46.
- 58 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 46–48.
- 59 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 46–51.
- 60 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 51.
- 61 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 53–54.
- 62 Valtuuston kokouksen pöytäkirja 13.1.1916. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 10–13, 19.
- 63 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 29–30. Jo vuonna 1915 valtuutettu kihlakunnantuomari F.A. Pehkonen oli esittänyt valtuuston toimintatavoihin muutoksia, ”jotta päästäisiin epäilyksistä, että valtuutetut ajavat päätöksissä omia etujaan.” On kuitenkin epäselvää, mihin asiaan huomautus liittyi. 16.12.1915. kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 64 ”Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?”, Kaleva 7.4.1915; ”Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?”, Kaleva 8.4.1915.
- 65 Saarinen 1972, 698.
- 66 ”Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?”, Kaleva 7.4.1915; ”Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?”, Kaleva 8.4.1915.
- 67 Harald Andersin, ”Hieta- ja Mustasaaren uudesta järjestely”, Kaiku 16.4.1915.
- 68 ”Hieta-Mustasaaren järjestämiskysymys”, Oulun sanomat 10.12.1915.
- 69 A. Castrén oli Oulun kaupunginvaltuuston jäsen vuosina 1904–1905 ja 1908–1917, pormestari vuoteen 1918, kansanedustaja vuosina 1904–1906 ja 1909–1914 ja Helsingin kaupunginjohtaja vuosina 1921–1930. Kansanedustaja Arthur Castrén. Eduskunta. [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnro}=910321&{kieli}=su&{haku}=kaikki>] (Viitattu 5.5.2011.) Castrén teki aloitteen siirtolapuutarhan perustamisesta Helsinkiin vuonna 1924. Kumpulän siirtolapuutarhayhdistys. [<http://siirtolapuutarhat.net/kumpula/kumpula80v.htm>] (Viitattu 5.5.2011.)
- 70 ”maalaisannot” lainausmerkit alkuperäisessä tekstissä. ”Hieta-Mustasaaren järjestämiskysymys”, Oulun sanomat 10.12.1915, 2.
- 71 ”Hieta-Mustasaaren järjestämiskysymys”, Oulun sanomat 10.12.1915, 2.
- 72 ”Hieta-Mustasaaren järjestämiskysymys”, Oulun sanomat 10.12.1915, 2.
- 73 ”Hieta-Mustasaaren järjestämiskysymys”, Oulun sanomat 10.12.1915, 2.
- 74 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 14.12.1915, 2.
- 75 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 14.12.1915, 2.
- 76 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 14.12.1915, 2.
- 77 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 15.12.1915, 2.
- 78 Tuomari Iivari Tervonen osti kesähuvilan nykyisessä osoitteessa Jaalakuja 7 vuonna 1908 Bärlundin perheeltä. Vuonna 1927 huvila myytiin Lennart Heikkilälle. Inventointilomake Riitta Yrjänheikki15.1.1985. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
- 79 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 15.12.1915, 2.
- 80 ”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 15.12.1915.
- 81 ”Hieta-Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun sanomat 13.1.1916.
- 82 Niskala, Okkonen 2002, 67.
- 83 Kolbe 1988, 41.
- 84 ”Tuiran ja Alalaanilan tonttien luovuntamuoto”, Oulun sanomat 14.1.1916, 2.
- 85 Herroille valtuusmiehille Oulussa. Tuiran ja Alalaanilan asemakarttavaluokunta 20.4.1915. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 86 Herroille valtuusmiehille Oulussa. Tuiran ja Alalaanilan asemakarttavaluokunta 20.4.1915. Kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.
- 87 ”Tuiran ja Alalaanilan vuokrasopimukset”, Oulun sanomat 18.1.1916.
- 88 ”Tuiran ja Alalaanilan torpparien vuokrasopimukset”, Oulun Sanomat 18.1.1916.
- 89 ”Tuiran ja Alalaanilan torpparien vuokrasopimukset”, Oulun Sanomat 18.1.1916.
- 90 ”Tuiran ja Alalaanilan torpparien vuokrasopimukset”, Oulun Sanomat 18.1.1916.
- 91 allekirjoittajien nimet, liite 1. Oulun kaupunginvaltuustolle 27.9.1916. Valtuuston pöytäkirjat 1916. OKA.
- 92 Tuomari Frans Albert Pehkonen oli korkeimman oikeuden jäsen 1917 alkaen ja korkeimman oikeuden presidentti 1929–1940. Kaila 1940, 5–8.
- 93 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 30–31.
- 94 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 31.
- 95 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 138.
- 96 Hieta- ja Mustasaaren kesähuvilapalstain vuokrasopimus, vuokrasopimus Hieta- ja Mustasaaren nykyisiä ja uusia vuosiasukkaita varten, Hieta- ja Mustasaaren tehdas-alueiden vuokrasopimus, Hieta- ja Mustasaaren viljelyspalstain vuokrasopimus. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 16–31.

- 97 Hieta- ja Mustasaaren kesähuvilapalstain vuokrasopimus, vuokrasopimus Hieta- ja Mustasaaren nykyisiä ja uusia vuosiasukkaita varten, Hieta- ja Mustasaaren tehdas-alueiden vuokrasopimus, Hieta- ja Mustasaaren viljelyspalstain vuokrasopimus. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1916, 16–31.
- 98 Asemakartta Hieta- ja Mustasaaresta. Oulussa loka-kuussa 1916 Harald Andersin. OKA.
- 99 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
- 100 Haastattelu, nainen s. 1930. UPA.
- 101 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 102 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 103 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 104 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 105 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 106 Harry Hammarin haastattelu. UPA.
- 107 Ote Oulun kaupungin maistraatin pöytäkirjasta, joka on laadittu Oulun kaupungin raatihuoneella, alla mainittuna päivänä, vuonna 1933, heinäkuun 25. päivänä. Pöytäkankaan kokoelma.
- 108 Ote Oulun kaupungin maistraatin pöytäkirjasta, joka on laadittu Oulun kaupungin raatihuoneella, alla mainittuna päivänä, vuonna 1933, heinäkuun 25. päivänä. Pöytäkankaan kokoelma.
- 109 Ote Oulun kaupungin maistraatin pöytäkirjasta, joka on laadittu Oulun kaupungin raatihuoneella, alla mainittuna päivänä, vuonna 1933, heinäkuun 25. päivänä. Pöytäkankaan kokoelma.
- 110 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1930, 57–58.
- 111 Väinö Pöytäkankaan haastattelu. UPA.
- 112 Toppilansalmi – Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993.
- 113 Väinö Pöytäkankaan haastattelu. UPA.
- 114 Väinö Pöytäkankaan haastattelu. UPA.
- 115 Lisää kertomusten monista merkityksistä. Pohjamo 2011.
- 116 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 60; Vapaasalo 1953, 10, 17, 361.
- 117 Vapaasalo 1953, 9, 36.
- 118 Vapaasalo 1953, 74, 109.
- 119 Snellman 1939, 383, 393–399.
- 120 Vapaasalo 1953, 74, 109.
- 121 Haastattelu, nainen s. 1943. UPA.
- 122 Perheen toinen tytär oli sotalapsena Ruotsissa. Palattuaan hänet ruotsinkielisenä pantiin Oulun Svenska Privatskolanin oppilaaksi. Hän kertoi siellä tutustuneensa kaupungin vanhojen ruotsinkielisten sukujen lapsiin, kuten Lidströmeihin, jotka olivat hyväksyneet hänet joukkoonsa. Näin ruotsin kieli saattoi vielä sodanjälkeisessä Oulussa näyttäytyä väylänä sosiaaliseen nousuun. Elvi Penttilän haastattelu. UPA.
- 123 Haastattelu, nainen s. 1930. UPA.
- 124 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
- 125 Aira Nivan haastattelu. UPA.
- 126 Aaltonen 2008, 54.
- 127 Haastattelu, mies s. 1932; Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
- 128 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
- 129 Ihonen 1992, 84; ”Tatu Vaaskivi”. Kirjailijat Oulussa. [<http://www.ouka.fi/kirjasto/kirjailijat/vaaskivi/>] (Viitattu 25.5.2010.)
- 130 Vaaskivi 1945, 63.
- 131 Vaaskivi 1945, 77, 240, 292.
- 132 Oulu 2.7.1936 Elina Vaaralle, Vaaskivi 1945, 95–96.
- 133 Oulu 31.5.1940 Elina Vaaralle, Vaaskivi 1945, 206–207.
- 134 Vaaskivi 1940, 5–25.
- 135 Toisena helluntaipyhänä, anno 41. Esko Aaltoselle. Vaaskivi 1945, 292. Vaaskivi viittaa todennäköisesti Ciceroon, jonka huvila sijaitti lähellä Tusculumin kaupunkia.
- 136 Vaaskivi 1940, 43.
- 137 Vaaskivi 1940, 153.
- 138 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
- 139 Haastattelu, mies s. 19??. UPA.
- 140 Uuskallio 2001, 245.
- 141 Perälä 1983.
- 142 Deland 2001, 189, 199, 210.
- 143 Deland 2001, 221–222.
- 144 Brunila 1962, 11.
- 145 ”Tuiran ja Alalaanilan tonttien luovutusmuoto”, Oulun sanomat 14.1.1916.
- 146 Herroille Valtuusmiehille Oulussa. Tuiran ja Alalaanilan asemakarttavaliokunta. Oulussa 20.4.1915. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915.
- 147 Brunila 1955, 31.
- 148 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1915, 45.

4. JÄLLEENRAKENNUSAJASTA MODERNISTISEEN KAUPUNKISUUNNITTELUUN

SOTA-AJAN MUUTOKSET

Suomen asema kahden suurvallan, Saksan ja Neuvostoliiton, etupiirien välissä johti lopulta maan kolmeen peräkkäiseen sotaan. Hävityn sodan jälkeen edessä oli sopeutuminen rauhaan. Vaikka rauhanehtoja pidettiin kovina, ne olivat suhteessa lievemmat kuin muilla Saksan liittolaisilla. Maata ei miehitetty, ja demokraattinen valtiomuoto pysyi enimmäkseen voimassa. Vasemmistopuolueet menestyivät sekä valtakunnallisissa että kunnallisissa vaaleissa. Vuoden 1945 eduskuntavaaleissa kommunistinen Suomen kansan demokraattinen liitto (SKDL) sai 49 paikkaa ja sosiaalidemokraatit 50 paikkaa. Voiton vei kuitenkin Maalaisliitto. Jälleenrakennusajalle tyypillisestä optimismista huolimatta Suomi vasta aloitteli matkaansa hyvinvointivaltioksi.

Jokapäiväinen elämä Oulussa oli sodan leimaamaa. Sota kiihdytti kaupungin väestönkasvua. Vuonna 1945 väkiluku läheni jo 30 000 asukasta. Jatkosodan aikana Hietasaaren pieni ja suhteellisen suljettu yhdyskunta sai odottamattomia vieraita. Saksalaiset joukot, joita virallisestikin kutsuttiin aseveljiksi, käyttivät Toppilansalmen satamaa joukkojen ja materiaalin kuljettamiseen. Liikenteen helpottamiseksi kaupunki rakennutti saksalaisten avustuksella rautatiesillan Toppilansalmen ylitse vuonna 1942. Silta päätti saaren pitkän eristyneisyyden lopullisesti. Saksalaiset rakensivat Hietasaaren puolelle parakkikylän satamaesikunnan alaisen vartiopataljoonan käyttöön.¹ Lisäksi saksalaiset upseerit vuokrasivat huoneita huviloista. Saksalaiset sotilaat olivat

tuttu näky saarella, ja monet olivat ystävällisiä väleissä paikallisten asukkaiden kanssa.²

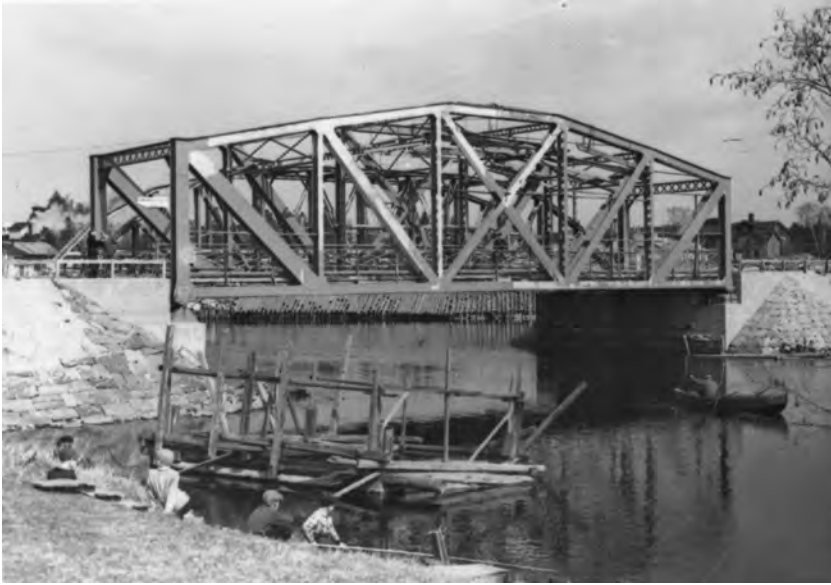
Toppilansalmen etelärannalle, entisen Lidströmin kesähuvilan yhteyteen, rakennettiin toinen parakkialue Suomen puolustusvoimien toimesta. Piikkilangalla aidatulla alueella toimi yksi sotavankileiri numero 19 alaosastoista, jossa pidettiin venäläisiä sotavankeja. Vankeja käytettiin työvoimana läheisillä Merikosken voimalaitoksen ja Nuottasaaren tehtaan työmailla.³ Muistitiedon mukaan vankeja käytettiin myös lastaustöissä Toppilansalmen satamassa ja aputyövoimana Hietasaaren kesähuvila-asukkaiden pelloilla.⁴ Huono elintarviketilanne etenkin raskaana sotatalvena 1941–42 johti nälän jouduttamien tautien vuoksi vankien kuolemiin useilla suomalaisten vankileireillä. Myös mielivaltaa ja väkivaltaista kurinpitöä tapahtui. Epäonnistuneet pakoyritykset päättyivät joskus vangin ampumiseen.⁵ Vartijoiden väkivaltaisuudesta on säilynyt muistitietoa myös Hietasaaren leiriltä.

”Yhen kerran minä oon nähäny kun suomalainen sotilas on lyöny takaapäin pyssynperällä, oliko niitä kymmenen vai viistoista ryhmässä niitä vankeja. Ja takaapäin löi yhtä päähän kiväärinperällä. Siinä missä oli koulu, tuossa lähellä tätä nykyistä Pulilaa, [---] Siltä valahti aivot siihen laiturille. [tauko]

(Puoliso)Te katoitte?

Me katottiin. Mehän oltiin joka paikassa. [naurahdus] Joo, minä en tiijä kyllä, ei minkäänlaista aavistustakaan, ei nämä suomalaiset kyllä kajonneet niihin, että mitä teki tämä vanki sitten kun tämmönen tapahtuma oli. Me käytiin potkimassa niitä aivonriekaleita sinne laiturin lankutusten väliin.

Näillähän teetettiin töitä Toppilassa. Puutavaraa muun muassa lastattiin laivoihin. Ja on semmonen muistikuva, että ne vangit seisoivat siellä sääret paljaina kopukoilla tai lautoilla, mihin vejettiin niitä pöllejä ja sitten ne nostoli-

Kuva 49. Jatkosodan aikana saksalaisten joukkojen avustuksella vuonna 1942 rakennettu rautatiesilta päätti Hietasaaren pitkän eristyneisyyden. Vaikka kapean rautatiesillan ylittäminen pyörällä tai kävellen vilkkaan satamaliikenteen seassa saattoi olla vaarallista, ei se hietasaarelaisia tai kaupunkilaisia hidastanut. Sodan jälkeen Hietasaareen alkoi kulkea myös linja-auto. Kuvassa rautatiesillan takana näkyy vuonna 1952 rakennettu maantiesilta, joka oli lyhennetty versio vanhasta Oulujoen ylittäneestä Ämännävylän sillasta. Kapeaa maantiesiltaa levennettiin vuonna 1982, jolloin myös kevyt liikenne sai oman kulkuväylänsä. (Oulu-lehti 23.8.1982.) Uuno Laukan kokoelma. PPM.

nat, tai silloin oli vajerit alla, ja niillä sitten nostettiin se nippu sinne laivaan. Nyt kun niitä märkiä pöllejä vejettiin kopukalle, eikä siellä ollu kumijalakineita, ja Toppilansalmia pitkin tuli sellaista jääriittä, niin sehän leikkas niiltä jalat auki ja ne oli sitten verillä sääret. Ja kerrankin yks vanki nousi sieltä lämmittelemään, sen laivan konehuoneen päällä on tuuletusikkunan tai kailetin päälle, niin se suomalainen föörmanni kävi lyömässä turpiin sitä.⁷⁶

Molemmat suljetut alueet herättivät etenkin lasten kiinnostuksen, ja kielloista huolimatta vankeja käytiin katsomassa. Suhtautuminen vankeihin heijasti vanhempien suhtautumista. Jotkut lapsista hakivat kotoaan leipää ja kävivät heittämässä sitä aidan raoista nälkäisille vangeille.⁷ Ruokaa saatettiin vaihtaa vankien tekemiin puhdetöihin, ja vankien muisteltiin laulaneen kuorossa venäläisiä kansanlauluja. Useiden kertomusten mukaan nälkäiset vangit harhailivat saarella ruokaa etsimässä. Kerrottiin myös, että Lapin sodan aikana vangittuja saksalaisia päätyi piikkilankojen taakse samalle leirille, josta neuvostovangit olivat lähteneet.⁸ Vankileiri toi sodan julmuuden siviiliväestön keskelle kaupunkiin. Kertomuksia leiristä ja saksalaisista leimasi ristiriitainen suhtautuminen. Suomalaisten toiminta sodassa koettiin oikeutetuksi, mutta leirin kurjuutta oli vaikea yhdistää maanpuolustuksen vaatimukseen. Vankileiristä tuli saarelaisten yhteinen salaisuus, jonka olemassaolon osa pyrki kiistämään ja toiset taas halusivat tehdä tunnetuksi.

Kolmas uusi ryhmä saarella olivat Karjalasta evakuoituidut pakolaiset ja Suomeen Itä-Karjalasta siirretyt inkerinsuomalaiset. Karjalaisia oli väliaikaisesti asutettuna ympärivuotisten asukkaiden luokse Pöytäkanan taloon.⁹ Inkeriläisiä tyttöjä oli palvelusväkenä ainakin piirilääkäri Kanasen huvilalla. Kanasten luona keskiään viettänyt sukulaistyttö kertoi, kuinka toinen työstä vei hänet salaa katsomaan venäläisiä sotavankeja, joiden kanssa inkeriläiset osasivat keskustella venäjäksi.¹⁰ Sodan jälkeen karjalaiset jäivät Suomeen, mutta inkeriläisistä valtaosa palasi sodan jälkeen Neuvostoliittoon, jossa heidät monissa tapauksissa karkotettiin Keski-Venäjälle koviin olosuhteisiin.¹¹

Kuva 50. Vapaa-aikoinaan saksalaiset sotilaat tutustuivat hietasaarelaisiin, kyläilivät ja opettelivat muutaman sanan Suomea. Lapsia kiinnostivat sodan vuoksi harvinaisiksi käyneet karamellit ja mahdollisuudet pieniin vaihtokauppoihin. Vaarallisempi leikki oli näpistettyjen ammusten paukuttelu. Kuvassa saksalainen sotilas ja Hietasaaren lapsia. Lahdenperän kokoelma.

”Meillä oli sota-aikana kaksi inkeriläistä tyttöä kotiapulaisina, joista toisen nimi oli Maria ja [---] toinen oli Malviina, joka ei osannut suomee ollenkaan. Että oisit kuullu kun se ruotsinkielinen rouva Kananen ja tämä Maria siten kommunikoi kun kumpikaan ei puhunut toisen kieltä. [naurua] [---] Kun rauha tuli, ne sisarukset asu silloin siellä vinttikamarihuoneessa. Ja minä ryntäsin sinne ja huusin, että ’Rauha tuli, saatte mennä kotia!’ Eikä ne niin hirveen ilosilta näyttäneet, mää ajattelin, että jos joku tulis mulle sanomaan että nyt pääsee kottiin, niin olisin ilahtunut. Eikä niistä oo pihaustakaan kuulunut sen jälkeen.”¹²

Sodan jälkeen oululaisten oli aloitettava kaupungin jälleenrakentaminen. Huomattava osa kaupungin keskustasta oli pommitusten jäljiltä raunioina. Sataman läheisyydestä huolimatta, Hietasaari oli säilynyt lähes vahingoittumattomana. Suurten pommitusten jälkeen asukkaat olivat kokoontuneet rannalle katselemaan palavaa kaupunkia. Tuuli toi jään ylitse liekkien kuumuuden, jonka saattoi tuntea kasvoillaan.¹³

Vuoden 1945 kunnallisvaaleissa vasemmisto vei voiton, vaikka Oulussa kommunistit eivät voineet osallistua myöhästyneiden ehdokaslistojen takia. Vuonna 1946 järjestettiin uudet vaalit Kastelli-Erkkolan esikaupunkiliitoksen vuoksi. Nyt SKDL sai 14 paikkaa, mikä yhdessä sosiaalidemokraattien 9 paikan kanssa riitti enemmistöön 41-paikkaisessa valtuustossa. Vasemmiston yhtäjaksoinen enemmistö kaupunginvaltuustossa jatkui vuoteen 1969.¹⁴

SODAN JÄLKEEN EPÄVARMUUS – ASUKKAAT JÄRJESTÄYTYVÄT

Rauhan keväänä 1945 Hietasaaren asukkaat heräsivät siihen tosiasiaan, että vuonna 1916 solmitut 30 vuoden vuokrasopimukset päättyisivät vuoden lopussa. Rakennusmestari Antti Teirikon (1884–1965) johdolla 108 asukkaiden edustajaa sekä NMKY:n ja Oulun Osuuskaupan edustajat kokoontuivat Hietasaaren koululla 27.4.1945.¹⁵

A. Teirikko oli asunut perheineen Mustasaarella vuodesta 1923. A. Teirikon itse suunnittelemassa ja rakentamassa kahden huoneen talossa asuivat myös vaimo Fanny Teirikko (s. 1892, os. Halonen) ja kahdeksan lasta. Fanny

Kuva 51. Vaakunakylän portti syyskuussa 1942. Porttiin kiinnitetty vaakuna muistutti Ala-Saksin vaakunaa, jossa on valkoinen ratsu punaisella pohjalla. Kaleva.

Teirikko oli nuoruudessaan harrastanut naisvoimistelua Pohjan Leimun riveissä. Teirikon pariskunta oli aktiivinen useissa järjestöissä kuten NMKY:n Oulun Laulun sekakuorossa, joka tapasi kesäaikaan Teirikon pihamaalla Hietasaarella. Teirikon talon puutarha voitti kerran kilpailun kaupungin kauneimmasta pihasta. Sota-aikana F. Teirikko toimi tyttärensä kanssa aktiivisesti lottajärjestössä. Omistautuneina vanhempina Teirikot kouluttivat seitsemän tytärtä ja yhden pojan akateemisiin ammatteihin. A. Teirikko oli rakennusmestarina kaupungin palveluksessa, ja oli mukana kaupungin vesijohtoverkoston jälleenrakentamisessa pommitusten jälkeen. Työnjohtajana toiminut Teirikko oli oikeistolaisen Isänmaallisen kansanliikkeen kannattaja.¹⁶

Kenties asema yhteiskuntaluokkien välissä auttoi Antti Teirikkoa samaistumaan molempiin asukasryhmiin. Joka tapauksessa hän kutsui asukkaiden tapaamiseen niin ympärivuotiset kuin kesäasukkaatkin. Kaupungin työntekijänä hän oli tavallista paremmin perillä kaupungin suunnitelmista ja toimintatavoista.

Kuva 52. Karjalainen evakoperhe Pöytäkankaan talossa Hietasaarella. Pöytäkankaan kokoelma.

Kuva 53. August Snellmanin rakennuttaman sveitsiläistyylisen hirsihuvilan osoitteessa Hietasaarentie 21 omisti vuodesta 1937 piirilääkäri J. Kananen. Kananen huvilan kuistilla vasemmalta piirilääkäri Jonne Kananen, apteekkari Maiju Knivsund, Marita Gummerus. Oikella perheen tytär, kauneudestaan kuulu Brita Kananen (1910–1990), jonka huhutut sodanaikaiset seikkailut Mikkelin päämajassa inspiroivat Paavo Haavikon kirjoittamaan näytelmän Airo ja Brita. (Haavikko 1999.) Jatkosodan aikana saksalaiset upseerit olivat Kananen perheessä usein nähtyjä vieraita. Brita Kanasesta kerrottiin, että hän lähti itävaltalaisen sulhasensa mukana Saksaan, josta palasi Suomeen vasta monien seikkailujen jälkeen. Gummeruksen kokoelma.

Päätös ryhtyä asukkaiden puhemieheksi sekä alustus, jonka Teirikko piti asukkaiden kokouksessa, todistivat, että hän piti mahdollisena vaikuttaa kaupungin päätöksiin suoralla puheella ja hyvin perustelluilla argumenteilla. Toisaalta hän esitti alustuksessaan epäilyksen kaupungin aikeiden järjestyksestä ja oikeellisuudesta.

Puheessaan Antti Teirikko viittasi vuokrasopimukseen, jonka mukaan kaupungin olisi pitänyt ilmoittaa asukkaille kahta vuotta aiemmin, mikäli vuokra-aikaa ei jatkettaisi. Siinä tapauksessa kaupungin kuuluisi vuokrasopimuksen mukaan lunastaa rakennukset 50 %:lla niiden arvosta. Ilmoitusta ei ollut kuulunut. Teirikon mukaan sota-aika ei ollut riittävä syy laiminlyöntiin, ja hän epäili kaupungin toimineen tarkoituksellisesti.

”Tärkeintä vuokraajalle on kysymys vuokrataan ko palstat edelleen ja millä ehdoilla, vai häättääkö kaupunki palstojen omistajat pois [---]. Olisikohan väärin ajatella, että kaupungin kannalta olisi ehkä edullista sivuuttaa tämä asia ja ajankohta vaikenemalla, ja päästä siten kaikista vuokrasopimuksessa määrätyistä velvollisuuksista vuokraajaan nähden vuokrasuhteen päättyessä.”¹⁷

Teirikon mukaan lähes kaikille vuokralaisille oli elintärkeää, että sopimukset uusittaisiin mahdollisimman pitkäksi ajaksi. Hänen mukaansa tämä olisi järkevää useasta syystä. Ensiksikin, kaupunki ei tarvinnut Hietasaaren maata mihinkään erityiseen. Teirikko kritisoi kaupungin maapolitiikkaa muun muassa siitä, että kaupungin haltuun joutuneen

Toppilansalmen ennen kauniin huvila-alueen oli annettu rappeutua hoitamattomana jo 30 vuotta. Hietasaarella oli hänen mukaansa vielä rakentamatontakin maata, joten ei ollut syytä koskea jo rakennettuihin alueisiin. Sodanjälkeisessä tilanteessa koko maa ja kaupunki joutuivat keskittymään jälleenrakennukseen ja sotakorvauksien maksamiseen. Veisi pitkän aikaa, ennen kuin suurisuuntaisempiin yrityksiin voitaisiin ryhtyä.¹⁸

Teirikko viittasi suunnitelmiin sijoittaa teollisuutta saarelle. Hänen mukaansa asiaa pitäisi harkita vakavasti. Ensiksikin uusi voimalaitos mahdollistaisi helposti sähkövirran johtamisen myös kaupungin ulkopuolella sijaitseviin tehtaisiin. Toiseksi vaikea asuntotilanne tulisi jatkumaan vielä vuosia, ja olemassa olevat asunnot pitäisi siksi pitää hyvässä kunnossa. Sitä paitsi monet rakennukset oli kiinnitetty, ja vuokra-ajan lakkaaminen johtaisi asukkaat ongelmiin pankkien kanssa.

”Tämä taas ei ole mahdollista, jos maa-alueilla ja rakennuksilla ei ole määrättyä pitempää vuokra-aikaa. Kaukana oikeudenmukaisuudesta olisi sekin, että asunnot ja rakennukset lunastettaisiin puolesta hinnasta ja annettaisiin vaikkapa väliaikaiseen käyttöön muille ja omistaja joutuisi hädetyksi pois asunnostaan ja talostaan. [---] Nyt kun varsinainen kaupunkikin on monilta osilta raunioitunut, [---] ei olisi ajankohtaista panna rakennusten ja asuntojen hävitystyötä alulle Hieta- ja Mustasaressakin kieltämällä tältä alueelta uusi vuokrasopimus, tämä alue kun kaikista epäedullisista seikoista huolimatta asujaimiin nähden kuitenkin on kohtalaisessa kunnossa niin rakennuksiin kuin maanhoitoonkin nähden.”¹⁹

Teirikko viittasi tekeillä olevaan uuteen yleiskaavaan:

”Kaupungin puolelta varmaan ajatellaan uutta yleistä asemakaavaa ja tahdotaan sen laatijalle varata vapaita mahdollisuuksia työssään mahdollisimman paljon. Eihän kuitenkaan voi tätäkään asiaa johtaa siten, että elämä pysäytettäisiin siellä ja täällä kaupungin alueella ja alettaisiin aivan alusta. Kyllä kai pakostakin täytyy siinäkin ottaa huomioon alueittain useammanlaisiakin tarpeita. Hieta- ja Mustasaaren vapaat asemakaavan ulkopuoliset alueet voitaisiin järjestää tehdasalueiksi ja nykyinen varsinainen asuma-alue puutarhatonteiksi, mitä ne osalta jo ovatkin, onhan alueella jo 3 kaupapuutarhuria ja monia asianharastajia, joilla on tuotteita yli oman tarpeen.”²⁰

Teirikon ehdotus oli kommentti kaupungin pyrkimykseen laatia alueelle asemakaava, joka mahdollistaisi vain yhden käyttötarkoituksen koko alueelle. Teirikko ehdotti, että jatkossakin alueella voisi olla useita eri toimintoja: asumis-

ta, kesähuiloita, viljelyspalstoja ja teollisuutta. Lopuksi hän esitti, että vuokrasopimukset uusittaisiin 30 vuodeksi. Silloin vuokrasopimukset päättyisivät vuonna 1975 yhtä aikaa Tuiran ja Alalaanilan esikaupunkien vuokrasopimusten kanssa.

”Näitä saman luontoisia vuokrasopimuksia laadittaessa ei varmaankaan ole ollut tarkoitus, että vuokrasuhde alueiden kaikissa kohdissa lakkaisi yhtä aikaa ja ettei vuokrasopimuksia voitaisi ollenkaan uusia vuokratkauden päätyessä. Onhan alueet asemakaavoitettu ja rakentaminen määritelty rakennusjärjestyksen mukaiseksi, mikä edellyttää jatkuvaa alueen käyttöä samaan tarkoitukseen.”²¹

Teirikon maininta Hietasaaren ja Tuiran asemakaavoista viittaa siihen, että asukkaat uskoivat vuoden 1916 asemakaavan olevan voimassa ja luottivat sen antavan heille jonkinlaista lain suojaa. Tulevaisuus kuitenkin näytti, että sen enempää Tuiran voimassa olevalla kuin Hietasaaren vahvistamattomalla asemakaavalla ei ollut alueiden uutta käyttöä harkittaessa juuri mitään merkitystä.

Kokous valitsi toimikunnan ”ajamaan vuokrausasiaa asianomaisissa kaupungin virastoissa”. Toimikuntaan valittiin lääninsihtööri V. Poutiainen, herra Lennart Heikkilä, Antti Teirikko ja Abram Flinck.²² Jäsenistä L. Heikkilä oli kesähuvilanomistaja ja Teirikko ja Flinck ympärivuotisia asukkaita. Valtuustolle lähettämässään anomuksessa asukkaat pyysivät vuokrasopimusten uusimista 50 vuodeksi. He tahtoivat huomauttaa, että monet heistä olivat sijoittaneet koko omaisuutensa taloon Hietasaaressa turvatakseen itselleen kodin vanhuudenpäivikseen. Nyt he pelkäsivät menettävänsä kaiken.²³ Anomuksen saatekirjeessä asukkaat viittasivat kaupunginjohtajalta saamaansa tietoon, jonka mukaan kaupunginhallitus uusisi vuokrasopimukset vain vuodeksi kerrallaan ja saari tultaisiin varaamaan puutavaran varastointiin ja teollisuusalueeksi. Asukkaat huomauttivat, että tämä tuhoaisi koko saaren rantojen virkistysmahdollisuudet lopullisesti. Yksityisten etujensa lisäksi saarelaiset puolustivat myös koko kaupungin virkistysalueita.

”Jos Hieta-Mustasaaren alue kokonaisuudessaan tai vaikkapa suureksi osaksi järjestettäisiin tehdasalueeksi, ei

kaupungin alueelle jäisi minkäänlaista kesävirikistyspaikkaa kaupungin läheisyydessä. Saaret ovat kesällä kauniit ja merenpuoleiset hiekkarannat ainoat puhtaat rannat kesäistä uintia ja ulkoilua varten. Kun nyt saaret ovat sillalla yhdistettynä mantereeseen, ovat kulkuyhteydetkin parantuneet näille tulevaisuuden kylpyrannoille, missä lämpiminä kesäpäivinä jo tähänkin saakka monisataiset kaupunkilaisjoukot ovat viettäneet vapaahetkiään. Oulu OY:n alettua toimintansa meni kaupungilta Nuottasaaren ja Oritkarin rannat ja jos vielä Hieta-Mustasaarenkin alue täytettäisiin tehtailla, niin menisi kaupunkilaisilta viimeinkin ulkoilu- ja uintipaikka.”²⁴

Asukkaat vetosivat yleiseen oikeustajuun ja kaupungin vuokralaisten tasa-arvoiseen kohteluun. Heidän mukaansa rakennukset tulisi ainakin lunastaa täydestä arvostaan, koska sellainen pykälä sisältyi muihin kaupungin maanvuokrasopimuksiin.²⁵

Ennen kuin valtuusto ehti käsitellä asiaa, toimikunta sai kaupunginjohtaja Eino J. Leinon (1896–1968) allekirjoittaman kirjeen kaupunginhallitukselta. Kirje sisälsi ehdotuksen uusiksi vuokraehdoiksi, joista pyydettiin toimikunnan mielipidettä. Kaupunginhallituksen ehdotuksessa Hietasaari oli jaettu kolmeen alueeseen, joille kaikille oli erilaiset vuokraehdot. Saaren kaupunginpuoleisella itärannalla tontit vuokrattaisiin 10 vuodeksi, minkä jälkeen, jos vuokrasopimuksia ei uusittaisi, tontit

Kuva 54. Toppilansalmen satama oli sodan jälkeen kaupungin henkireikä. Laitojen lastauksessa tarvittiin runsaasti työväkeä, josta osa asui Hietasaaressa ja Vaakunakylässä. Kerrottiin, että sataman ja merimiesten innoittamana Hietasaari tunnettiin ainakin 1950- ja 60-luvuilla Oulun ”Hawaijina”. Normandian maihinnousuun osallistunut M/S Alpo toimi satamajäänsärkijänä ja hinaajana Toppilansalmessa vuosina 1952–1971 ja avustavana hinaajana vuoteen 1990. (Satamajäänmurtaja- ja hinaaja MS Alpo. [http://www.msalpo.fi/historia] Viitattu 20.4.10.) PPM.

Kuva 55. Antti ja Fanny Teirikko kotipihallaan Mustasaarentie 3:ssa. Kuvassa kolme perheen kahdeksasta lapsesta. Nivan kokoelma.

palautuisivat kaupungille ilman eri korvausta. Saaren keskiosassa tontit vuokrattaisiin samoin 10 vuodeksi, mutta kaupunki lunastaisi rakennukset 50 %:lla niiden arvosta, jos sopimusta ei uusittaisi. Länsipuolella tontit vuokrattaisiin 20 vuodeksi samoin ehdoin kuin keskiosassa. Kaupunki pidättäisi oikeuden irtisanoa vuokrasopimukset itäosassa puolen vuoden irtisanomisajalla ja muissa osissa seuraavan vuoden syyskuun loppuun mennessä. Vuokrat oli edelleen määrätty korkeammiksi ympärivuotisille asukkaille.²⁶

Oli selvää, että kaupunginhallituksen ehdotuksen tarkoituksena oli tyhjentää saari itäranalta alkaen. Syytä tähän ei kirjeessä mainittu. Asukkaiden argumentit saaren merkityksestä asuin- ja virkistysalueena ohitettiin täysin, samoin vaatimukset vuokralaisten tasa-arvoisesta kohtelusta. Kaupunginhallituksen käyttämän hajota ja hallitse -strategian seuraukset näkyivät välittömästi.

Toimikunta kutsui asukkaat jälleen koolle tutustumaan kaupunginhallituksen esitykseen. Kokous pidettiin elokuussa 1945 NMKY:n kesäkodissa, entisessä Åströmin Parasniemen huvilassa. Monissa asukkaiden puheenvuoroissa kaupunginhallituksen esitystä kritisoitiin ankarasti. Jotkut halusivat nähdä Hietasaaren ennakkotapauksena ja vaativat oikeudenmukaista kohtelua kaikille vuokralaisille.²⁷ Vastauksessaan kaupunginhallitukselle toimikunta piti ajatusta jakaa saari kolmeen eri alueeseen erilaisine vuokraehtoineen epäoikeudenmukaisena ja käsittämättömänä. Vastauksessa kuitenkin todettiin, että saaren keskiosa oli saaren ”varsinainen asema-alue. Varsinaiset talviasukkaat, ns. kanta-asukkaat, asuvat tällä alueella ja monet heistä ovat työmiehiä ja pieneläjiä, joiden kaikki varallisuus on sijoitettu tähän omakotitoimintaan [---]”²⁸

Kuva 56. Puutavaraa varastoituna Toppilansalmen etelärannalle. Taustalla Oulu Oy:n Nuottasaaren vuonna 1937 toimintansa aloittanut selluloosatehdas, jonka luonteenomainen haju levisi kaupungin ylle etenkin tuulen käydessä lounaasta. PPM.

Kuva 57. Kaupunginjohtaja Eino J. Leino, valtuustopuheenjohtaja Otto Karhi, apteekkari Segerman ynnä muita mottitalkoissa Hietasaarella syksyllä 1942. Kaleva.

Kaupunginhallituksen esittämä jako johdi asukkaiden jakautumiseen. Ympärivuotiset asukkaat, joilla epäilemättä oli eniten menettävää, alkoivat puolustaa asemaansa jossain määrin kesäasukkaiden kustannuksella. He esittivät, että ”yleistä asemakaavaa” valmisteltaessa saaren keskiosaan järjestettäisiin ”puutarhatontteja”, joiksi alue oli kaikin puolin sopiva.²⁹ Mihin asukkaat viittasivat ”puutarhatonteilla” on epäselvää, mutta ilmeisesti ajatuksena oli siirtolapuutarhan tapainen käyttö, joka yhdistäisi puutarhanhoidon hyödyllisenä toimintana mahdollisesti ympärivuotiseen asumiseen ja loisi miellyttävän ja hoidetun ympäristön kaupunkilaisten virkistäytymiselle.

Tässä vaiheessa asukkaat vielä luottivat valtuuston tekevän asiassa oikeudenmukaisen ratkaisun. He lähettivät kaupunginhallituksen esityksen ja vastauksensa myös valtuutetuille. Lopuksi asukkaat vetosivat siihen, että kaupungin ei pitäisi uhrata kauneinta asuin- ja kesähuvila-alueitaan teollisuustonteiksi ja ”pöllivarastoksi”.³⁰

Kun valtuusto vihdoin vuoden 1945 joulukuussa käsitteli Hietasaaren asiaa, sen päätös oli kaupunginhallituksen esityksen mukainen. Vuokrasopimuksia jatkettiin vuoden 1946 loppuun, jolloin ne raukeaisivat ilman erillistä ilmoitusta. Perusteluiksi kaupunginhallitus

ilmoitti, että alueen tulevaisuus tulisi ratkaista ”yleisasemakaavalla”. Kaupunginhallituksen mukaan Hietaja Mustasaari olivat parhaat tontit, mitä kaupungilla oli tarjota teollisiin tarkoituksiin.

”[...] sillä niillähän on yleensä kaikki ne erikoisedut, jotka kaupunki voi tarjota, nimittäin sataman, rautatien ja uittoväylän läheisyys sekä makea vesi. Kun kaupungin tällä hetkellä Merikosken voimalaitoksen valmistumisen vuoksi on varauduttava tarjoamaan sopivia teollisuustontteja, on välttämätöntä järjestää saarten vuokraus siten, että kaupunki saattaa lyhyessä ajassa ja kohtuuttomitta kustannuksista luovuttaa alueita juuri näiltä seuduilta.”³¹

Kaupunginhallituksen tulkinta olosuhteista saarella poikkesi täysin asukkaiden näkemyksestä. Valtuusto kuitenkin hyväksyi kaupunginhallituksen esityksen mukisematta. Oulun kaupunki omisti vähän sopivia teollisuustontteja. Suurin osa asiaan helpotusta jatkossa tuoneista alueliitoksista oli vielä edessä.³² Sodanjälkeisessä tilanteessa Hietasaaren asukkaiden huolet tuskin saivat valtuuston huomiota kovinkaan pitkäksi aikaa. Takaiskuista huolimatta asukkaat jatkoivat sitkeästi asiansa ajamista, ja tällä kertaa he saivat tukea yllättävältä taholta.

Kuva 58. Vuonna 1948 käynnistetty voimalaitos hiljensi pian Merikosken äänen. Sähköntuotantoon valjastettu koski ja kuvassa taustalla näkyvät Toivonien uudet tornitalot edustivat jälleenrakennusajan Oulun modernia ja dynaamista maisemaa. PPM.

VÄESTÖLIITTO HIETASAARESSA

Väestöliitto oli vuonna 1941 perustettu kansalaisjärjestö, joka tuli tunnetuksi Espoon Tapiolan puutarhakaupungin rakennuttajana yhdessä Asuntosäätiön kanssa. Molempien järjestöjen johtaja Heikki von Hertzen oli visionäärinen kirjoittaja, joka käsitteli enimmäkseen kaupunkisuunnittelun kysymyksiä. Von Hertzen joutui ajoittain törmäyskurssille virallisen suomalaisen kaupunkisuunnitteluajattelun kanssa. Hänen kansainvälinen esikuvansa kaupungistumisen ongelmien käsittelemisessä oli yhdysvaltalainen Lewis Mumford.³³ Mumford oli puolestaan historioitsija

ja kulttuurikriitikko, joka oli erikoistunut kaupungistumisen kysymyksiin. Hänen mukaansa kaupunkisuunnittelun tulisi painottaa orgaanista suhdetta ihmisten ja luonnon välillä. Mumfordin ajatus kaupungista jatkuvasti uudistuvana elinvoimaisena organismina vaikutti myös O.-I. Meurmanin ajatteluun.³⁴

Vedotessaan jälleen kirjeellä kaupunginvaltuustoon Hietasaaren asukkaat viittasivat *Kalevassa* 22.5. otsikolla "Oulussa tehty erehdyksiä" julkaistuun artikkeliin. "Kaupungin ei pitäisi luovuttaa teollisuustonteiksi osia Hietasaaren luonnonkauniista ranta-alueesta", lehti lainasi Väestöliiton johtajan Heikki von Hertzenin kommenttia.³⁵ *Kalevan* mukaan von

Hertzen oli ottanut yhteyttä kaupunginjohtajaan, kaupunginarkkitehteihin ja kiinteistöviranomaisiin Oulussa kiinnittääkseen heidän huomionsa kaupungin asuinalueiden suunnittelussa tehtyihin virheisiin. Von Hertzen oli jakanut viranomaisille pamflettinsa *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*. Muiden aiheiden ohessa pamfletti kritisoi ankarasti Oulun kaupunginhallituksen päätöstä sijoittaa teollisuutta ”luonnonkauniiseen” Hietasaaren samaan aikaan kun tylsiä ja kaavamaisia asuinalueita rakennettiin huomattavasti sopimattommille alueille. Kritiikin kohteena olivat erityisesti jälleenrakennusajan tyyppitaloalueet, joita Oulussa oli rakennettu muun muassa Karjasillalle.³⁶

Von Hertzenin kuvitetun pamfletin pääasiallinen sanoma oli, että korkeat kerrostalot olivat sosiaalisesti ja moraalisesti kestämaton ratkaisu. Niiden sijaan hän suositteli yhden perheen omakotitaloja luonnonläheisessä ympäristössä puutarhakaupunkiaatteen mukaisesti.³⁷ Omalla tavallaan von Hertzenin unelmakaupunki jatkoi porvarillisen perheelämän ihannoimista. Tähän ajatukseen kodista turvasatamana kuului ääneen lausumaton oletus perhettään työllään elättävästä isästä ja kotiin lapsia hoitamaan jäävästä äidistä. Ihanteen keskiluokkaisuutta korosti von Hertzenin huomio siitä, että uusille omakotialueille olisi valittava ”asukkaita, joilla on luontaiset edellytykset tähän asuntomuotoon tai joista ainakin voi toivoa sellaisia kehittyvän”.³⁸

Pamfletin toinen piirre, joka saattoi viehättää Hietasaaren asukkaita, liittyi von Hertzenin näkemykseen asukkaiden roolista kaupunkisuunnittelussa. Von Hertzen painotti asukkaiden ja toimittajien roolia kaupunkisuunnittelun valvojina. Itse hän ilmoitti antavansa äänen asukkaille.³⁹ Hän kampanjoi kunnallisen demokratian puolesta ja kehotti

Kuva 60. Torikatu Oulun keskustassa pommitusten jälkeen vuonna 1944. Raunioiden taustalla näkyy valkoinen Weckmanin talo Kirkkokadun ja Sepänkadun kulmassa. PPM.

TÄLLAISelta

näyttää katu ihanteellisessa asuutokaupunginosassa. Luonto on säilytettävä mahdollisimman koskemattomana. Ajoneuvoliikenne asuutoalueella on pyrittävä supistamaan vähimpään mahdolliseen. Kulkukäytöä saa kaarella vapaana ja luonnonmukaisena ja päälystetään vain kevyttä liikennettä silmäkäytöä (kylmäkäyttö).

Huomattava, että suuresta ilmavuuden ja väljyyden vaikutelmasta huolimatta tonttialueiden rajat (aita vasemmalla) kulkevat vain muutaman metrin päässä kaartelevasta tiestä. (Ks. piirrosta alla.) Tällainen akatuvorkoston ei mielestä juuri sanottavasti enemmän kuin ne polsovat leveät valtakadut ja tiet, joita nykyisin vedetään omakotialueidenkin halki. (Vrt. kuvan siv. 46.)

OULU, HIETASAARI.

ARVOISAT KUNNALLISPOLIITIKOT.

Tutkikas ylläoleva akatumeisessa. Eikö tuollainen rauha asuutoympäristö olisi jotakin nykyajan kiihkeän elämäntytin takaa-ajama ihmistä varten. Työmiehen, joka päiväkauden seisoo jyskivien koneiden ääressä, yhtä hyvin kuin henkisen työn tekijän löytävät tällaisessa kotiympäristössä kipeästi kaipaamansa mahdollisuuden irroittautumiseen, lepoon ja virkistykseen. Ja mikä ihana ympäristö lapsille ja nuorille, jotka saavat vapaasti juosta ja temmeltää joutumatta auton alle tai liikenteen jalkoihin.

Kuva 59. Hietasaarta ihanteellisen modernin asuinalueen sijoituspaikkana esittelevä sivu Väestöliiton puheenjohtajan Heikki von Hertzenin pamfletista *Koti vaiko kasarmi lapsillemme* (1946). Hertzen 1946.

ihmisiä äänestämään valtuustoihin asunto-asioihin perehtyneitä henkilöitä. Suurimpiin kaupunkeihin hän esitti neuvoa-antavia kaavoituslautakuntia, joissa olisi asukkaiden ja asiantuntijoiden edustus.⁴⁰ Von Hertzenin ideat kansalaisyhteiskunnan tärkeydestä ja asukkaiden osallistumisesta olivat tuohon aikaan uusia. Kirjoittaessaan hyvän suunnittelun tärkeydestä hän selvästi asetti asiantuntijoiden mielipiteen yhteisestä hyvästä asukkaiden mielipiteen edelle.

Hietasaari esitettiin pamfletissa esimerkkinä ongelmista sodanjälkeisessä kaupunkirakentamisessa. Von Hertzenin mukaan teollisuuden keskeinen sijainti kaupungeissa kuului menneeseen aikakauteen. Nykyaikaisen kaupunkien tärkeimmiksi tavoitteiksi hän laski virkistykseen, koulutukseen, hyvinvoinnin ja terveyden. Hietasaari keskeisesti sijaitsevana alueena oli hänen mielestään täydellinen paikka ihanteellisen ”puutarhaesikaupungin” sijoittamiselle.

”Joidenkin vuosien kuluttua on tälläkin idyllisellä paikalla luultavasti lautatapuleja tai nostokurkia, [...] koska se sattu sopimaan teollisuudelle paremmin kuin jokin toinen alue. Se, että se sopisi myös i h m i s i l l e paremmin kuin jokin toinen, [...], ei tunnu paljoakaan painavan vaa’assa. Sellaista on näet kunnallispolitiikka.”⁴¹

Hietasaarta pamfletissa esittäneet kuvat näyttivät Mustansalmen lehtevät rannat ja vanhojen mäntyjen reunustaman Puomitien. Kummassakaan ei varsinaisesti näkynyt rakennuksia.⁴² Voi pohtia, missä määrin Hietasaaren silloinen asuinalue sopi von Hertzenin ihanteeseen. Vaikka von Hertzen mainitsi vanhat puiset kaupunkikeskustat ”ehkä kauniinakin ja säilyttämisen arvoisina”, hänen ihanteensa oli pohjimmiltaan arkkitehtuuriltaan modernistinen asuinalue. On mahdollista, että Väestöliiton oululaiset jäsenet kiinnittivät von Hertzenin huomion Hietasaareen.⁴³ Toinen kytkös von Hertzenin ja Oulun välillä oli O.-I. Meurman, joka parhaillaan valmisteli Oulun keskustan asemakaavaa. Seuraavassa työssään Oulun yleiskaavassa Meurman asettui vastustamaan teollisuuden sijoittamista Hietasaarelle. Pamflettinsa esipuheessa von Hertzen kiitti

Meurmania tältä saamastaan avusta.⁴⁴ Väestöliiton puuttumisella asiaan ei ollut näkyvää vaikutusta kaupungin toimintaan Hietasaaren kaavoituskysymyksessä. Vuonna 1947 Hietasaaren vuokrasopimukset uusittiin jälleen vuodeksi.⁴⁵

VISKOOSA – JÄLLEENRAKENNUSAJAN TEOLLINEN UNELMA

Viskoosa Oy:n keinokuitutehdas esiteltiin sanomalehti *Kalevan* lukijoille loppukesällä 1948 aluepoliittisena kysymyksenä ”Ne teollisuuslaitokset, joita Pohjois-Suomeen on toivottu, ovat yksi toisensa jälkeen menneet Etelä-Suomeen.”⁴⁶ Lehden mukaan hallitus oli luvannut, että pohjoisen ja Oulun vuoro tulisi vielä, ja nyt hetki näytti olevan käsillä. Suomen tekstiiliteollisuus oli jo vuosia suunnitellut viskoositehdasta. Nyt sotakorvausteollisuuden nousu oli avannut mahdollisuuden toteuttaa laitos suomalais-neuvostoliittolaisena yhteisyrityksenä.⁴⁷

Viskoosan tulo nostatti toiveita teollistumisen kaupunkiin tuomasta vauraudesta. Lehden mukaan kaupungit ja maalaiskunnat olivat kilvan tarjonneet maitaan uuden keinokuitutehtaan sijoituspaikaksi. Oulun nimi oli nousut esiin vasta loppuvaiheessa. Koska tehdas tulisi tarvitsemaan varsin suuren maa-alueen ja Oulussa oli pulaa kaupungin omistamista teollisuustonteista, lehti arveli, että tehdas jouduttaisiin sijoittamaan alueelle, jossa oli jo asutusta. Lehden mukaan asuntonsa menettäville tulisi taata täydet korvaukset.

”Tältä kannalta on hankkeeseen suhtauduttava ja kaupunkikunnan tulevaisuutta ajatellen toimittava siihen suuntaan, että tehdaslaitos tulisi nimenomaan tänne sijoitetuksi. Jokainen uusi teollinen yritys Pohjois-Suomessa tietää taloudellista nousua, samalla, kun ennakkoluulot sitä mukaa häviävät.”⁴⁸

Vaikka ensimmäisissä kirjoituksissa tehtaan tarkkaa sijoituspaikkaa ei vielä mainittu, ei asia voinut pysyä salassa pitkään. *Kalevan* kolumnisti Valtteri kommentoi ”salaperäisyyden verhoamaa” Viskoosaa. ”Kirjeenvaihtajamme pääkaupungissa on yrittänyt saada valkeutta

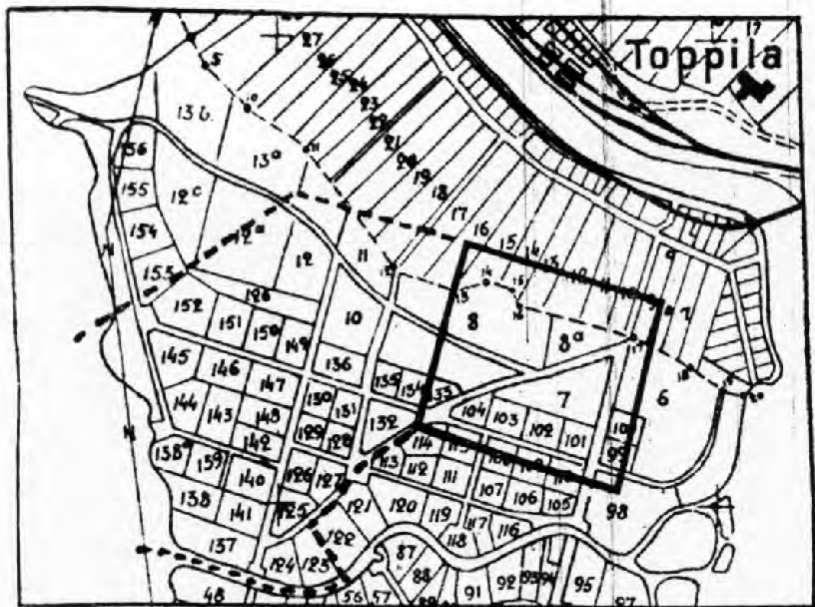
hämärään”, mutta yhtiöstä ei oltu halukkaita kommentoimaan keskeneräisiä neuvotteluja. Asia oli silti edennyt, sillä kaupunginvaltuutetut oli kutsuttu koolle 17.8. käsittelemään Viskoosa Oy:n kanssa tehtävää sopimusta. Kolumnissa tieto tehtaan sijoituspaikasta ilmaistiin epäsuorasti.

”Oulun hietasaarelaiset ovat tienneet, että sitä se maiden mittausta ja vaakitus tarkoittaa. Kaupungilla on Hietasaaren suhteen melkoisen vapaat kädet, koska voimassaolevaa vuokrasopimusta ei ole huvilatonttien asukkaiden kanssa.”⁴⁹

Suosituksen ”Valtteriin” nimimerkin takana oli *Kalevan* päätoimittajana vuosina 1945–1966 toiminut Valde Näsi (1903–1993). Liberaalien edustaja Näsi valittiin kaupunginvaltuustoon vuonna 1948, ja hän jatkoi poliittista uraansa vuoteen 1972 saakka.⁵⁰ Kaksoisrooli poliitikona ja journalistina antoi Näsillemme kiistämättä hyvän näköalapaikan kaupunkiin. Viskoosan tapauksessa Näsi joutui tasapainoilemaan eri rooliensa välillä. Päätoimittajana hän kannatti teollisuuslaitosten sijoittamista Ouluun. Valtuutettuna hän otti osaa poliittiseen päätöksentekoon, jota kommentoi kolumnistina omassa lehdessään. Tässä ei sinänsä ollut tuohon aikaan mitään tavatonta, vaan samanlainen kaksoisrooli kunnallispolitiikkona ja lehtimiehenä oli myös vasemmistolaisen *Kansan Tahton* päätoimittajalla Niilo Nikkilällä.⁵¹

Oulun kaupungin puolesta neuvotteluja hotelli Kämpissä Helsingissä hoiti kaupunginjohtaja Eino J. Leino (1896–1968). Leino toimi Oulun kaupunginjohtajana sodan aikana ja koko jälleenrakennusajan vuosina 1938–1961.⁵² Leino muistettiin kaupungin etujen määrätietoisen puolustajana.⁵³ Ennen vuoden 1977 kunnallislain uudistusta kaupunginjohtaja oli kaupunginhallituksen äänivaltainen puheenjohtaja ja siten huomattava valtakäyttäjä.⁵⁴ On mahdollista, että juuri Leino oli Oulun puolelta aloitteentekijänä Viskoosan asiassa.

Elokuussa ”Verhojentakainen huutokauppa Viskoosasta kiristyy loppuratkaisuaan kohden”, kuten Valtteri asian ilmaisi.⁵⁵ Vei kaksi pitkä viikkoa, ennen kuin *Kaleva* saattoi

Viskoosatehtaan rakennusalue käsittää keskeisimmän osan Oulun Mustasaarta.

Kaleva kääntyi eilen Viskoosa Oy:n toimitusjohtajan, dipl. insinööri I. Härkin puoleen ja pyysi saada tietää, mille kannalle yhtiö asettuu sen jälkeen, kun sen tietoon on tullut Oulun kaupunginvaltuuston pää-

Tehdasalueeseen liittyy asuntoalue, joka rajoittuu Mustasalmen ja Nallikarin rantaan.

24.8. julistaa voitokkaasti: ”Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun.”⁵⁶ Lehti kertoi kaupunginvaltuuston jo viikkoa aiemmin 17.8. pidetyssä kokouksessaan hyväksyneen Oulun kaupungin ja Viskoosa Oy:n välisen alustavan sopimuksen, jonka mukaan tehdas ja työntekijöiden asuinalue sijoitettaisiin Oulun Mustasaareen. Lehti julkaisi myös kartan, johon oli merkitty tehtaan sijoittumisen nykyisen Hietasaarentien ja Holstinsalmentien risteyksestä länteen ja pohjoiseen. Samalla kävi ilmi, että valtuuston puheenjohtajan pyynnöstä valtuutettuja ja paikallisia lehtiä oli pyydetty vaikenemaan asiasta, jotta ennenaikainen julkisuus ei olisi vahingoittanut neuvotteluja.⁵⁷

Valtteri joutui selittelemään *Kalevan* lukijoille asian salailua parhaansa mukaan. Kommunistien vastustajana tunnettua Näsiä arvoiteltiin oikealta ja vasemmalta. *Kansan Tahto*

Kuva 61. Kaleva uutisoi 24.8.1948 Viskoosa Oy:n keinokuitutehtaan sijoittumisesta Mustasaareen. Itse tehdas olisi sijoittunut nykyisen Hietasaarentien ja Holstinsalmentien risteykseen ja työntekijöiden asuinalue suunnilleen nykyisen leirintäalueen kohdalle. Kaleva.

syytti Valtteria neuvottelujen vaarantamisesta liian aikaisella uutisoinnilla.⁵⁸ Kävi ilmi, että kaupunginjohtajan neuvottelema sopimus oli tullut yllätyksenä myös valtuustolle. Vaikka aikaa asian harkitsemiseen oli jäänyt vain vähän, uutiset uuden teollisuuslaitoksen sijoittamisesta kaupunkiin oli Valtterin mukaan otettu valtuuston enemmistössä ilolla vastaan – etenkin, kun kaupunginjohtaja oli kuvaillut tehtaan monia etuja mukaan lukien huomattavat verotulot, joita se kaupungille toisi. Valtuusto hyväksyi sopimuksen yksimielisesti, ja asia julistettiin kiireelliseksi.⁵⁹ Vielä samassa kokouksessa valtuusto päätti aloittaa kahden pienkerrostalon rakentamisen Karjasillalle niiden perheiden asuttamista varten, jotka joutuisivat muuttamaan pois tehtaan alta.⁶⁰ Asukkaiden kohtalo oli päätetty ennen kuin he olivat saaneet virallisesti tietoa koko suunnitelmasta.

Viskoosa Oy:n insinööri kertoi *Kalevan* haastattelussa, miksi Oulu oli valittu tehtaan sijoituspaikaksi. Hänen mukaansa Oulu ei ollut ainoa hyvä vaihtoehto, mutta käytännölliset asiat, kuten energian saatavuus ja kuljetusyhteydet, olivat painaneet päätöksessä. Insinööri kertoi varsin suoraan tulevan tehtaan jätevesien käsittelystä.

”Oulu valittiinkin tehtaan sijoituspaikaksi siitä syystä, että siellä jätevesi voidaan laskea helposti mereen, joten se ei luultavasti tule aiheuttamaan suuriakaan vahinkoja.”⁶¹

Tehtaan rakentaminen alkaisi välittömästi. Valmis tehdas tuottaisi lähes 3 000 tonnia viskoosikuitua ja tarvitsisi yli tuhat työntekijää, jotka tekstiiliteollisuuden perinteiden mukaan olisivat insinöörejä ja teknikkoja lukuun ottamatta naisia. Kaupunki oli sitoutunut myymään 7 miljoonalla markalla maata, johon kuului 22 ha tehdasalueeksi, 20 ha työntekijöiden asuinkerrostaloille ja 20 ha tehtaan insinöörien omakotialueelle. Joidenkin mielestä hinta oli alhainen, mutta toisaalta sopimus myös säästi kaupungin kustannuksia. Yhtiö rakentaisi ja ylläpitäisi alueen kadut, vesijohdot ja viemärit. Kaupunki lupautui mm. rakentamaan uuden tien Toppilansalmen sillalta Mustansalmen sillalle. Kaupunki varasi alueen

saaren itärannalta kymmeneksi vuodeksi tehtaan laajentumista varten. Yhtiö sitoutui aloittamaan rakentamisen vuoden 1948 loppuun mennessä. Tehtaan tulisi aloittaa tuotantonsa vuoden 1952 loppuun mennessä, muuten sopimus raukeaisi.⁶²

Sopimuksen mukaan yhtiön tuli laatia kaava alueelle yhdessä kaupungin asemakaava-arkkitehdin kanssa siten, että se ”sopeutuisi kaupungin asemakaavasuunnitelmiin”.⁶³ Oulun yleiskaavan parissa samaan aikaan työskennelleet arkkitehdit O.-I. Meurman ja A. Ervi asettuivat vastustamaan teollisuuden sijoittamista Hietasaarelle. Kaupungin johdon ja kaavoittajien välille syntynyt konflikti ei ollut mitään tavatonta sotien jälkeisenä aikana, jolloin kaupunkisuunnittelu ja kaavoitus joskus esitettiin yrityselämän taholta kehityksen esteenä.

”Huomattavaksi teollisuusmieheksi” mainittu Björn Weckman kommentoi entisen kotikaupunkinsa Oulun tilannetta *Kalevan* haastattelussa. Mitä Viskoosa -suunnitelmaan tuli, Weckman ei täysin jakanut yhtiön insinöörin optimismia jätevesien vaarattomuuden suhteen.

”Kun olen kulkenut ympäriinsä kaupungilla, tulevat aina vastaan samat rauniot, [---] Ainoa ero, mikä on näinkin pitkän ajankohdan jälkeen tapahtunut, on se, että rauniot puskevat nyt rikkaruohoa. Mielestäni olisi jo korkea aika tehdä jonkinlainen linnarauha lapsellisessa asemakaava-kiistassa ja ryhtyä rakentamaan. [---] Toivomuksenani, johon luultavasti yhtyvät kaikki seutukuntalaiset, esittäisin mainitun teollisuuslaitoksen herroille, että järjestäisivät jäteaineiden poistumisen siten, etteivät ne myrkyttäisi ja pilaisi rannikon asujaimiston tärkeimmän elinkeinon – kalastuksen mahdollisuuksia.”⁶⁴

Teollisuuden aiheuttama vesien saastuminen ei ollut enää tuntematonta Suomessa. Silti Viskoosa Oy:n aiheuttama uhka merenrannan virkistyskäytölle ei noussut esiin muiden kuin Hietasaaren asukkaiden toimesta. Asia todennäköisesti tiedostettiin, mutta teollisuuden tuomille eduille pantiin enemmän painoarvoa.

Valtuuston saaman arvion mukaan tulevalla tehdasalueelta pitäisi purkaa 16 rakennusta.⁶⁵ Kotinsa menettävät asukkaat mainittiin lehdessä ohimennen. ”Muutama perhe” joutuisi muuttamaan, mutta muuten alue oli

”asumatonta”.⁶⁶ Kolumnissaan ”Mustansalmen näkymiä” Valtteri kuvaili romanttisen hohteen saaneita lapsuudenmuistojaan Hietasaareen tehdyistä vierailuista. Nyt modernisaation ai-rueena saareen oli saapunut rautatie, joka toisi muutoksen.

”Muistot sisältävät viehättäviä venematkoja pimentyvässä syysillassa, jolloin pieni soutuvene lipui Pikisaaren sivuitse Mustaansalmeen ja siltä tuttuun rantaan. [...] Varhaisemat muistot kertovat kujasista, jotka veivät Toppilansalmen ääreltä Mustansalmen rannalle, mutta joista äkkinäinen ai aina tiennyt, mikä niistä se oikea tie on. [...] Sitten tuli siltä Toppilansalmen yli sota-ajan touhuina ja niin alkoivat autot ajaa huristella Kraakkulantielle ja vähän muillakin kujasilla. Ja rautahaepo kiljahteli jo Mustasaaren puolellakin. Entinen saarivaltakunnan idyllinen rauha oli nyt ollut ja mennyttä, mutta samalla elämä siellä oli tullut mukavammaksi ja helpommaksikin. [...] Tällä kertaa Mustasaareissa ovat sellaiset touhut, että siitä ovat oksat poissa. [...]”⁶⁷

Valtteriin mukaan asukkaat olivat viime aikoina eläneet ”pienoisessa jännityksessä”. Nyt tehdasalueen rajoja mitattiin ja rajojen ulkopuolellekin jääville oli selvää, että mikään ei olisi enää ennallaan. Kaupunki oli luvannut neuvotella lunastusasian yhtiön puolesta. Kysymys korvauksista oli vielä avoin. Kaikki oli tapahtunut niin nopeasti, että selvää kuvaa tilanteesta ei ollut muodostunut kenellekään. Vastikään kaupunki oli luvannut saaren länsipuolen asukkaille uudet vuokrasopimukset ja siihen oli luotettu. Nyt asukkaiden äänitorvek-si asettunut Valtteri ilmaisi, että suunnitellut kerrostaloasunnot eivät tyydyttäisi Hietasaaren ”omakotiasukkaita”.⁶⁸

Mikään ei näyttänyt voivan pysäyttää liik-keelle lähtenyttä tapahtumaketjua. Syyskuun alussa *Kaleva* raportoi vilkkaasta työntouhusta tulevalle tehdasalueella. Maaperätutkimukset olivat käynnissä entisen Holstinsalmen kohdal-la, ja tulevia rautateitä linjattiin. Äkkiä käyntiin ryöpsähtäneessä toiminnassa oli asukkaiden kannalta levottomuutta herättäviä piirteitä.

”Viime päivinä on saarissa nähty outoja miehiä mittanau-hojen kanssa tutkimassa niitä rakennuksia, jotka jäävät tehdasalueelle. He ovat Viskoosan miehiä. Kun kaupungin toimesta on alueella mittaus ja kartoitus jo aiemmin suori-tettu voidaan sitä käyttää hyväksi. Viskoosan miehet ovat jo mittailleet alueelle jääviä rakennuksia saadakseen niistä summittaisen käsityksen.”⁶⁹

Valtteriin rauhoittlevasta sävystä huolimata kaupungin teollisesta unelmasta oli vaaras-

sa tulla Hietasaaren asukkaiden painajainen. Kaupunki oli vastikään perustanut asunto-asiaintalokunnan parantamaan vähävarais-ten kaupunkilaisten asuntotilannetta. Lau-takunnan varapuheenjohtaja oli Valde Näsi; niinpä *Kaleva* uutisoi ahkerasti lautakunnan toiminnasta. Lautakunta kehotti kaupungin-hallitusta kutsumaan koolle asuntonsa menet-tävien asukkaiden kokouksen, joka selvittäisi asukkaitten tilannetta.⁷⁰ Ilmeisesti kaupungin-hallitus oli haluton kutsumaan kokousta, sillä lautakunta joutui kutsumaan sen koolle itse, vaikka teki samalla selväksi, että sillä ei ollut valtuuksia ottaa kantaa itse lunastusasiaan. *Kalevan* mukaan kaupunginjohtaja oli koon-nut asukkaiden korvausvaatimukset ja lähettä-nyt ne Viskoosalle Helsinkiin. Yhtiö oli pitänyt osaa vaatimuksista liian korkeina. Sopimuksen mukaan lunastusasia menisi tässä tapauksessa sovinto-oikeuden ratkaistavaksi.⁷¹

Muuttamaan joutuvien perheiden luku-määrä oli tarkentunut 20:een, joihin kuu-lui yhteensä lähes 100 ihmistä. Kokouksessa asukkaat ilmoittivat, että he eivät halunneet muuttaa kerrostaloihin, jotka valtuusto oli päättänyt heitä varten rakennuttaa. Asema-kaava-arkkitehti Niilo Mattilan esiteltyä paik-koja, joissa kaupungilla oli vapaita tontteja, asukkaat toivoivat, että heitä varten voitaisiin kaavoittaa uusi omakotialue esimerkiksi Taka-Lyötylle, johon he voisivat rakennuttaa uudet talot ja jatkaa elämäänsä yhteisönä.⁷²

Viskoosa puolestaan ilmoitti, että lopullinen päätös tehtaan rakentamisesta tehtäisiin yhtiökokouksessa lokakuun alussa. Tuskin ku-kaan Oulussa epäili yhtiökokouksen lopputu-losta, ja keskustelu lunastuksista vei huomion itse asian kannalta merkittävämmältä uutisel-ta. Syyskuun 29. päivänä *Kaleva* otsikoi ”Myrs-ky nostatti meriveden harvinaisen korkealle” kertoessaan syysmyrkyistä, jossa lounaistuoli oli hurjimmillaan yltänyt Toppilassa 8 beau-forttiin ja nostanut meriveden 140 cm tavallista korkeammalle. Pahaa-aavistamaton reportteri kertoi, miten ”esimerkiksi Holstinsalmeen tunkeutui vesi, mikä on hyvin harvinaista”.⁷³

On mahdollista, että Mustasaassa työskennelleiden ”Viskoosan miesten” näkökulmasta yllättävä tulva oli vakavampi asia. Myrskyn tyynnyttyä asiat etenivät vielä jonkin aikaa entiseen malliin, ja Viskoosa Oy merkittiin kaupparekisteriin.⁷⁴

Viikkoa myöhemmin julkisuuteen tuli ensimmäinen viite siitä, että jotain oli tekeillä. *Kaleva* julkaisi pienen uutisen, jossa todettiin hieman epämääräisesti, että Viskoosa Oy:n apulaistoimitusjohtaja herra Pirasozkow ja muita teknikkoja oli saapunut Ouluun valmistelemaan rakennustöiden aloittamista ja ”tutustumaan eräisiin seikkoihin, joista julkisuudessa on viimeaikoina esiintynyt oletuksia”.⁷⁵ Vahvistus siihen, mistä oli kysymys, tuli kuun lopussa, kun lehti julkaisi artikkelin otsikolla ”Rakentaako Viskoosa Oy Toivoniemeen korkeita asuintaloja? – Mustasaaren merenpuoleista osaa pidetään liian alavana asuntoalueeksi – Asia vielä aivan neuvotteluasteella.”⁷⁶

Viskoosa Oy:n yhtiökokouksen alla puhjennut myrsky oli herättänyt epäilyksiä Hietasaaren soveltuvuudesta rakennuspaikaksi. Jos meri oli noussut kerran, se voisi tapahtua uudelleen. Lehdessä asian esitettiin koskevan vain asuntoaluetta, ei itse tehdasta. Miten asia olikin, tehtaan rakennustyöt keskeytettiin. Asia otettiin vielä esille valtuuston vuoden viimeisessä kokouksessa. Kysymykseen, miksi valtuustolle ei ollut tiedotettu asiasta, vaikka aikaraja rakennustöiden aloittamiselle lähestyi, kaupunginjohtaja Leino vastasi lyhyesti, että ”tässä ollaan tekemisissä erikoislaatuisen hankkeen kanssa, eikä niin ollen ole ollut mahdollisuutta sen enempää esittää valtuustolle kuin mitä on esitetty. Sopimus on kaupungin puolelta edelleen voimassa [---].”⁷⁷ Tämän myötä Viskoosa Oy katosi julkisuudesta.

Tehdasta ei koskaan rakennettu Mustasaarelle. Vaikka hankkeen epäonnistumiseen johtavia syitä ei julkistettu, saaren asukkailla ei ollut epäilystäkään siitä, mitä oli tapahtunut.

⁷⁴Se oli heti sovan jälkehen, -47 tai -48, sen piti tulla tuonne, missä on nykyään se tanssipaiikka, sille alueelle. Ja ne työläisten asunnot sitten sinne Nallikarriin päin siitä. [Oli]

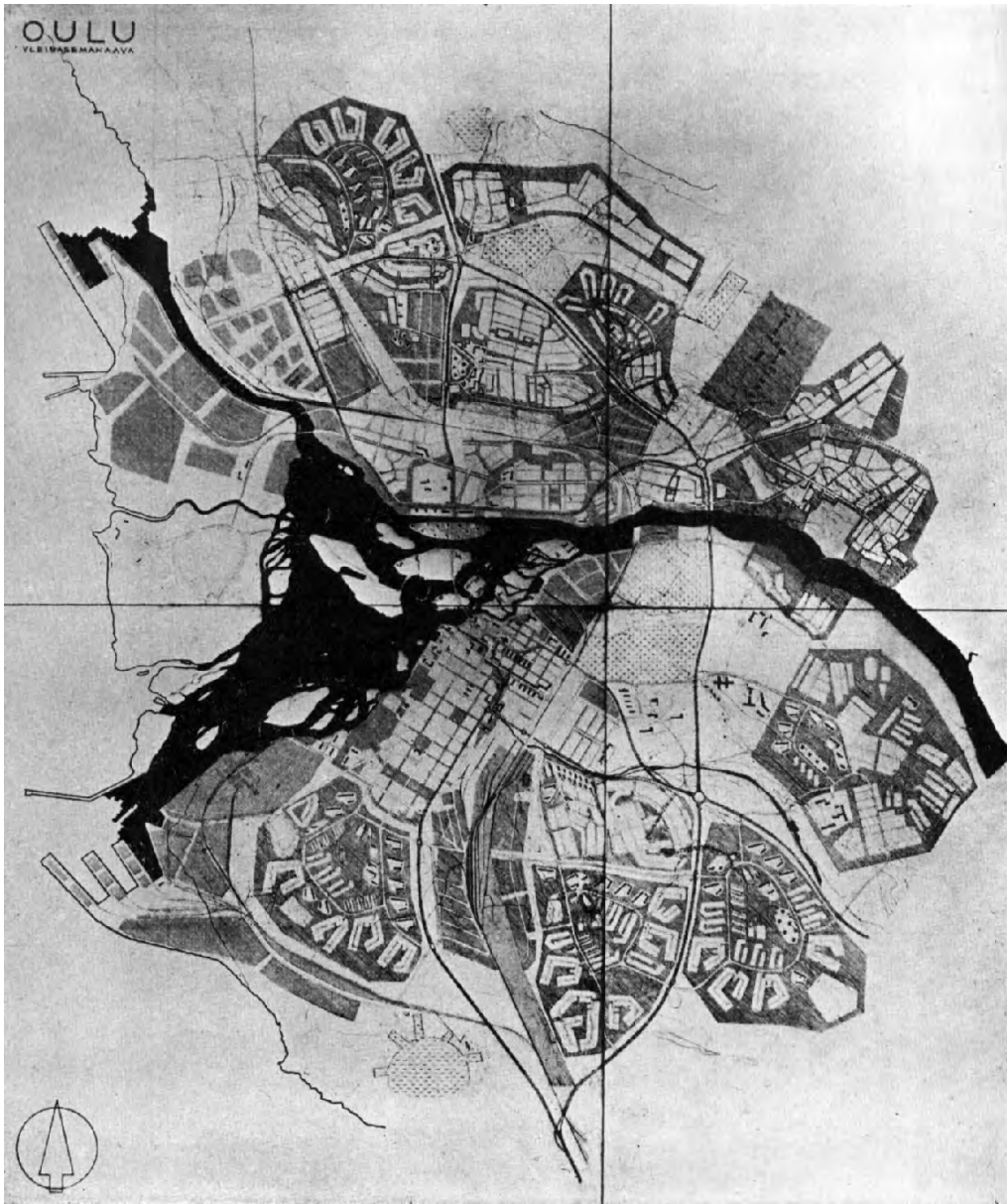
kaavotettu semmosia omakotitaloja. Sen piti tulla, venäläinen viskoositehas, venäläinen omistuskun vissiin [---].

Niin se nousi vesi niin ylös, että se oli veden alla, kun ne tuli kattomaan.. [naurua] Se jäi siihen. Etelämyrsky tuli. Joo, etelämyrsky, se oli mejän pelastus. Koska meillä oli viimeinen kesä, oltiin silloin Hietasaassa. Seuraavana keväänä on jo viskoositehas ja täältä pittää olla kaikki pois.

Niin onni kävi. Ne huomasi itekki, että se on liian alava. Se on mahdoton siihen rakentaa. Se kuivu kassaan, eikä koskaan tehty minnekään muuallekkään. Se oli vissiin pakko-homma, oisko se ollu jottain sotakorvauksiin liittyvää.”⁷⁸

Kesti jonkin aikaa ennen kuin kaupunginjohtaja Leino oli valmis myöntämään, että keinokuitutehdasta ei koskaan rakennettaisi Ouluun. Leino ei kuitenkaan lannistunut, ja Oulun kaupungin historiassa hänet muistetaan onnistuneista neuvotteluista, jotka johtivat Typpi Oy:n lannoitetehtaan sijoittamiseen kaupunkiin 1950-luvun alussa. Typpitehdas rakennettiin Tuiran puolelle valtion omistamalle Laanilan virkatalon tontille.⁷⁹ Viskoosan tehtaalle Hietasaassa suunnitellulla maa-alueella nykyisen Holstinsalmentien varrella on nykyäänkin tyhjä avoin kenttä. Ei ole kuitenkaan selvää, milloin siellä sijainneet rakennukset mahdollisesti lunnastettiin tai purettiin. Se, mitä asukkaille tapahtui, on samoin tuntematonta. Suunnitelmat suurisuuntaisen teollisuuden sijoittamisesta Hietasaareen päättyivät kuitenkin tähän.

Viimeistään 1950-luvun alussa Oulussa todettiin, että Toppilansalmen purjelaivakaudelta periytynyt satama oli auttamatta jäänyt liian pieneksi ja vanhanaikaiseksi. Merikosken patoamisen jälkeen joen tuoma liete ei enää päässyt mataloittamaan Oulun rantavesiä, minkä arvioitiin helpottavan uuden sataman rakentamista. Vuonna 1953 Oulu Oy rakennutti Nuottasaaren vientisataman. Öljysatama Vihreäsaaren valmistui vuonna 1963. Pitkään suunniteltu rautatie Toppilasta Hietasaaren yli Vihreäsaaren valmistui 1972. Samoihin aikoihin nykyistä Hietasaarentietä levennettiin öljyrekkioja varten, ja Mustansalmen ylitse rakennettiin uusi maantiesilta vuonna 1973. Vuosina 1970–71 kaupunki rakensi kokonaan uuden sataman kaupungin eteläpuolelle Oritkariin, mihin myös Toppilansalmen laivaliikenne vähitellen siirtyi.⁸⁰ Uudet satamat

Kuva 62. Meurmanin ja Ervin Oulun yleiskaava vuodelta 1952 sisälsi useita uusia asunalähiöitä sekä Oulujoen pohjois- että eteläpuolella. Mustasaaren pohjoisosaan on merkitty satama- ja teollisuusalueita, kun Hietasaari puolestaan merkittiin virkistysalueeksi. Meurman, Ervi 1952.

helpottivat Toppilansalmeen kohdistunutta painetta, ja sataman tilan tarve myös salmen eteläpuolella väheni.

VEHREÄ, TERVEELLINEN JA YLEISKAAVOITETTU KAUPUNKI

Vuonna 1945 Oulun kaupunginhallitus oli pyytänyt professori Otto-Iivari Meurmania laatimaan asemakaavan Oulun keskustalle. Meurman oli ehdottanut järjestelyä, jossa hän yhteistyössä arkkitehtitoimisto Aarne Ervin

kanssa laatisi sekä kaupungin asemakaavan että yleiskaavan.⁸¹

Meurman ja Ervi olivat aikakauden johtavia kaavoitusarkkitehteja Suomessa. Meurman oli suomalaisen kaupunkisuunnittelun johtava hahmo etenkin 1900-luvun alkupuoliskolla. Hänen kirjansa *Asemakaavaoppi* toimi vuosikymmeniä oppikirjana ja vaikutti useisiin arkkitehtisukupolviin.⁸² Aarne Ervi (1910–1977) oli sodanjälkeisen Suomen johtava kaupunkisuunnittelija, joka vaikutti etenkin pääkaupunkiseudulla. Vaikka hän teki yhteistyötä Meurmanin kanssa, hänen suhteensa kaupun-

gistumiseen ja etenkin kerrostalolähiöiden rakentamiseen oli myönteisempi kuin Meurmanilla, joka pysyi omakotiasumisen vankkana kannattajana.⁸³

Oulun keskustan asemakaavassa Meurman ja Ervi sovelsivat ensimmäisen kerran Suomessa kansainvälistä ihannetta, jossa jalankulku ja moottoriliikenne pyrittiin erottamaan toisistaan. Hajakeskityksen ja vyöhykejaon periaatteita sovellettiin käytäntöön, kun asuinalueet erotettiin toisistaan rakentamattomilla puisto-, metsä- tai viljelyalueilla.⁸⁴ Keskustan asemakaava perustui arviolle, jonka mukaan Oulussa asuisi 60 000 henkeä vuonna 1980. Arvio osoittautui liian varovaiseksi, sillä toteutunut väkiluku vuonna 1980 oli 93 000.⁸⁵ Keskustan asemakaava vahvistettiin vuonna 1947. Samana vuonna kaupunginvaltuusto perusti asemakaava-arkkitehdin viran, johon valitsi Niilo Mattilan. Samalla kaupungin rakennustoimistoon perustettiin varsinainen asemakaavaosasto.⁸⁶

Keskustan asemakaavalla Meurman ja Ervi pyrkivät luomaan Oulusta modernin ja valoisaa kaupungin. Tavoitteena oli tasapainoinen ja vaihteleva katukuva, jossa rakennusten korkeus olisi vaihdellut kolmesta viiteen kerrokseen. Asemakaava antoi lisää rakennusoikeutta keskustan tonteille, jolloin niiden maan arvo lähti nousuun. Keskikaupungilla tontit olivat yksityisten omistuksessa, ja pian tonttien omistajat myivät omistamansa vanhat matalat puutalot rakennusliikkeille, jotka pystyttivät tilalle kerrostaloja. Oulun kaupungin historian kirjoittajan Turo Mannisen mukaan ”toiminta riistäytyi” välittömästi irti asemakaavan asettamista rajoista. Jo 1950-luvulla kaupunki ryhtyi myymään korotettuja rakennusoikeuksia rakennusyhtiöille rahalla. Meurman arvosteli jo vuonna 1962 syntynyttä ”hajanaista” kaupunkikuvaa, jossa ”yhtenäiset katunäkymät on lyöty pirstaleiksi”.⁸⁷

Meurmanin ja Ervin Oulun yleiskaava oli ensimmäisiä varsinaisia yleiskaavoja Suomessa, ja se vaikutti osaltaan ”yleiskaava”-termin vakiintumiseen.⁸⁸ Käytännössä Ervin toimisto piirsi yleiskaavan kaavakartat Meurmanin

keskittyessä kaavakuvauksen kirjoittamiseen. Meurmanin ja Ervin työ liittyi todennäköisesti ajatukseen seutukaavan laatimisesta koko Oulujokilaaksolle.⁸⁹ Oulun yleiskaavan kuvaus julkaistiin kirjana vuonna 1952. Tekstille oli luonteenomaista tulevaisuuteen suuntautunut optimismi. Perustellessaan yleiskaavan tarpeellisuutta Meurman kritisoi ilman minäänlaista laajempaa kokonaisnäkemystä tapahtunutta asemakaavojen tilkkutäkkimäistä laajentamista, jota Suomessa oli harrastettu 1800-luvun lopulta alkaen.⁹⁰

Meurmanin mukaan tällä tavoin syntyneestä kaupunkikokonaisuudesta ”puuttui orgaanisuus”, ja siksi se ei pystynyt ”tarkoitukseen mukaisesti palvelemaan elävää elämää”.⁹¹ Rinnastaessaan kaupungin elävään olentoon Meurman jatkoi pitkää perinnettä. Modernin kaupunkisuunnittelun klassikoista Le Corbusier rinnasti erityisesti kaupungin liikenteen verenkierrojärjestelmään. ”Elävä” kaupunki johti myös tarpeeseen jatkuvasti muuttaa asemakaavoja kaupungin kasvaessa ja muuttaessa muotojaan. Vuonna 1945 Meurman kirjoitti:

”Terveessä rakennustoiminnassa joutuvat vanhimmat rakennukset aina vuoronsa mukaisesti väistymään uudenpien jäädessä edelleen asujaimistoaan palvelemaan, kunnes lopulta niidenkin vuoro tulee antaa tilaa nuoremmille. Rakennuksilla ja kaupunginosilla on siten oma syntynsä, elämänsä, vanhettumisensa ja häviämisenä.”⁹²

Meurmanin ajattelussa kaupungin rakennukset muodostivat ikään kuin sukupolvia, joilla oli oma rajattu elinaikansa.

Muutos oli välttämätöntä, mutta Meurman tunnisti muutosvastarinnan olemassaolon. Kaavoittajan työtä johtavaksi periaatteeksi hän nosti järkipäisyyden, jonka avulla hän uskoi suunnittelijan aina lopulta pääsevänsä parhaaseen ja yhteisen edun kannalta myös taloudellisimpaan lopputulokseen. Yksilön asemaa kaupunkisuunnitteluprosessissa Meurman määritteli seuraavasti.

”Alueella, joka on jo taajaan jaettu ja rakennettu, tuottaa jokainen olevien olojen muutos vaikeuksia ja aiheuttaa menoja sekä monasti tyytymättömyyttä nimenomaan niiden keskuudessa, joiden kiinteistöön tai oletettuihin oikeuksiin kajotaan. Yksilön edun on kuitenkin väistytävä kokonaisuuden edun tieltä, ja lopuksi yksilökään ei voi menestyä, jos kokonaisuus on sairas.

Yhteiskunnan on kyettävä ajoissa ohjaamaan maan käyttö ja rakentamisenkin järkipärisyyteen ja estämään ennen kaikkea vääriä käytöt tällä alalla, ennen kuin kehitys pääsee menemään umpikujaan ja johtamaan katastroofin. Toiminta, joka suorastaan on yhteiskunnalle ja tulevaisuudelle vahingoksi, on kaikin käytettävien laillisin keinoin ehkäistävä, ja lait ja asetukset pyrittävä muodostamaan tehokkaiksi aseiksi tässä taistelussa. Tämän vuoksi olisi toivottavaa, että yleiskaavallekin saataisiin tiettyjä oikeusvaikutuksia.

Kuitenkaan ei parhaillakaan pykälillä pystytä saavuttamaan hyvää tulosta, elleivät työhön osallistujat itse vapaaehtoisesti halua pyrkiä sellaiseen. Sen tähden on mitä tärkeintä pyrkiä selvittämään yhteiskunnan jäsenille ja erityisesti maan käyttäjille ne päämäärät ja perusteet, joihin pyrkimys nojautuu. Päämäärän tajuamattomuus synnyttää useissa ihmisissä epäluuloa ja vastustusta, mutta saatuaan selvityksen ja ohjausta, järkevästi ajatteleva henkilö kääntyy vastustajasta avustajaksi, ja siten yhteisvoimin vähitellen saavutetaan hahmoiteltu päämäärä.⁹³

Meurman käytti vertausta elävään olentoon vähätellessään yksilön oikeuksia sen yhteisen hyvän rinnalla, joka suunnittelulla oli saavutettavissa ja jonka kaavoittaja määritteli. Elävän olennon kohdalla lopullinen katastrofi olisi kuolema. Meurmanin mukaan myös kaupunki voisi ”kuoleutua”, jos sen asemakaavaa ei uudistettaisi.⁹⁴ Erityisinä ongelmina Meurman nosti esille teollisuuden sijoittamisen sopimattomiin paikkoihin ja esikaupunkien hallitsemattoman kasvun. Meurman kantoi huolta asuntoalueiden slummiutumisen. Tässä hän asetti vastakkain hyvin suunnitellun terveen alueen, jonka vastakohtana huono suunnittelu johti koko alueen sairastumiseen.⁹⁵

Pelastuksen uhkaavaan tilanteeseen toisi lainvoimainen kaava. Ongelmia ei kuitenkaan voinut ratkaista yksin lain voimalla. Meurmanin mukaan järkipäristen kaavojen vastustus saattoi johtua ainoastaan vääriä käsityksistä tai, mikä pahempaa, irrationaalisuudesta. Hän oli kuitenkin optimistinen uskossaan siihen, että ohjauksen avulla ihmiset olisi mahdollista saada ymmärtämään suunnittelun korkeimmat päämäärät ja luopumaan yksityisen etunsa ajamisesta. Se, miten tämä ohjaus käytännössä järjestettäisiin, jäi avoimeksi. Epäsuorasti Meurman määritteli rationaalisten kaavojen vastustamisen lähtökohtaisesti jättömäksi. Tämä tuli jatkossa aiheuttamaan ongelmia asukkaille, jotka pyrkivät löytämään argumentteja tuekseen kaavoitusprosesseissa.

Meurmanin tekstille mielenkiintoisen vertailukohdan antaa seuraava Lewis Silkinin lausunto vuodelta 1949.

”I think it is necessary to lead the citizen – guide him. The citizen does not always know exactly what is best: nevertheless we have got to take into account his wishes and his ideas and give him an opportunity of expressing them and give him an opportunity of understanding what is proposed.”⁹⁶

Työväen Labour-puolueen kaupunkisuunnitteluministeri Silkin ohjeisti kaavoittajia ohjaamaan ihmisiä kaupunkisuunnittelun tavoitteiden ymmärtämiseen. Myös sodanjälkeisessä Britanniassa poliitikot tulkitsivat kaupunkisuunnittelun ylhäältä alaspäin suuntautuvaksi toiminnaksi, jossa kansalaisten tehtäväksi jäi asiantuntijoiden laatimien suunnitelmien hyväksyminen. Kaavoituksen tehtävänä oli yleisen edun puolustaminen, mutta yleisen edun määrittivät asiantuntijat ja poliitikot, eivät kansalaiset tai suunnitelmien kohteina olleet ihmiset.

Yleiskaavassa Oulu jaettiin keskeiseen, pohjoiseen ja itäiseen asumakuntaan, jotka puolestaan jakaantuivat useampaan asumalähiöön, jotka jakautuivat vielä asumisoluihin.⁹⁷ Hieta-Mustasaaren huvila-alue kuului pohjoisen asumakunnan Etu-Tuiran lähiöön erillisenä asumisoluna. Vuonna 1950 Hieta-Mustasaaren alueen yhteenlaskettu asukasmäärä oli 934 henkeä.⁹⁸ Tähän lukuun on todennäköisesti laskettu mukaan myös Toppilansaaren entisten kesähuviloiden uudet ympärivuotiset asukkaat. Alue tunnustettiin olemassa olevaksi asumisoluksi, mutta samassa yhteydessä todettiin, että Mustasaaresta oli varattava lisäaluetta sataman laajentamista sekä varastokäyttöä varten. Hietasaaren rakentamaton osa puolestaan tarvittiin Meurmanin mukaan virkistys- ja urheilualueeksi. Tästä syystä asutusta alueella ei voitu enää suunnitella laajennettavaksi, vaan se tulisi vakiintumaan n. 800 henkeen.⁹⁹

Kaavan kuvaus jättää vaikutelman, että asuinalue ja virkistysalue olisivat voineet jatkaa rinnakkaiseloaan saarella sataman ja puutavarapinojen kanssa entiseen tapaan. Toisaalta väestömääriä esittävissä kartassa Mustasaaren

Kuva 63. Viereinen sivu, kuva vasemmalla. Asukastiheyksiä kuvaavassa kartassa vuoden 1952 yleiskaavassa Mustasaaren oli merkitty 100 asukasta. Meurman, Ervi 1952.

Kuva 64. Viereinen sivu, oikealla. Vuoden 1952 yleiskaavan virkistysalueita esittävissä kartassa Hietasaari ja Mustasaaren eteläosa oli merkitty virkistysalueeksi. Meurman, Ervi 1952.

Kuva 65. Sotainvalidien rakentama rantapaviljonki antoi puitteet Nallikarin ranta-elämälle 1940-luvun lopulla. Uiminen ja auringonpalvonta olivat muodikkaita terveiden ja urheilullisten kaupunkilaisten harrastuksia. Hiekkaranta uimarantana oli yleistynyt vapaa-ajan vieton ja turismin maisema. Uno Laukka. PPM.

oli merkitty vain 100 asukasta ja Hietasaareen ei ainuttakaan. Teollisuuden sijoittamiseen Hietasaarelle Meurman suhtautui kielteisesti vedoten tilanpuutteeseen ja pitkiin työmatkoihin mantereelta.¹⁰⁰ Asemakaavoittamattomille alueille, kuten Hietasaarelle, hän esitti rakentamista rajoittavia määräyksiä.¹⁰¹

Yleiskaavaselostuksen puistoja ja virkistysalueita käsittelevässä luvussa Hietasaari oli pääosassa. Meurman esitti uimarannan perustamista saareen, koska alue oli tähän tarkoitukseen ”luonnonkauneutensa vuoksi kaikkein soveliaain. Siksi ei teollisuutta ole sijoitettava tälle alueelle, kuten joskus on esitetty.” Meurman kiinnitti huomiota tarpeeseen perustaa kaupungin lähistölle ”ryhmäpuutarhoja”, ”kerrostaloissa asuville vähävaraisille perheille”. Hän piti mahdollisena, että Hietasaaren asuntoalue vähitellen muutettaisiin tällaiseksi siirtolapuutarhaa muistuttavaksi alueeksi. Urheilu- ja virkistysalueita esittävässä kartassa koko Hietasaari ja Mustasaaren teollisuus- ja varastoalueilta ylijäänyt osa oli merkitty virkistysalueeksi. Hietasaaren puolelle oli merkitty myös urheilukenttä.¹⁰² Yleiskaavassa nostettiin esiin myös Oulujoen rantojen ja jokisuiston saarten muuttaminen laajaksi puistovyöhykkeeksi. Tässäkin yhteydessä Meurman painotti alueen maisemallista merkittävyyttä, jonka vuoksi teollisuuden sijoittamisesta Hietasaareen olisi pidättäydyttävä.¹⁰³ Vaikka yleiskaavaa ei vahvistettu, sitä noudatettiin varsin pitkälle kaupungin kasvassa voimakkaasti seuraavina vuosina.¹⁰⁴ Hietasaaren osalta yleiskaava jätti tulevaisuuden avoimeksi. Kaavan suhde saaren asuinalueeseen oli kaksijakoinen: toisaalta sen olemassaolo tunnustettiin, toisaalta sen ennustettiin tulevaisuudessa muuttuvan virkistysalueeksi.

Juhana Lahti on analysoinut suomalaisen yhteiskunnan hidasta siirtymistä jälleenrakentamisesta modernisaatioon. Lahden mukaan modernismi arkkitehtuurin tyyliisuuntana ja modernisaatio yhteiskunnallisen kehityksen mallina kohtasivat kaupunkisuunnittelussa. Modernisaatio käsitteenä kuvaili niitä sosiaa-

lia ja teknologisia prosesseja, jotka liittyivät kasvun ohjaamiseen sodanjälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa. Modernisaatioon liittyvässä puheessa usko edistykseen oli usein tärkeämpää kuin tarkasti määritellyn päämäärään pyrkiminen.¹⁰⁵

Mallirakennusjärjestykset ja julkaistut kaavat, kuten Oulun vuoden 1952 yleiskaava olivat keskeisiä rationaalisuuden ihanteen levittämässä kaupunkisuunnittelun kentälle. Funktionalismin traditio oli Suomessa vahva: vyöhykejaon soveltaminen muuttui utopias- ta itsestään selväksi käytännöksi. Lahti kuvaa 1940-luvulta 1970-luvun alkuun tapahtunutta muutosta siirtymänä jälleenrakentamisesta hyvinvointiyhteiskunnan toteuttamiseen. Tässä muutoksessa tulevaisuuteen suuntautuneella yhdyskuntasuunnittelulla oli keskeinen rooli.¹⁰⁶ Sodan jälkeen lainsäädäntö muuttui ratkaisevasti kunnallislainsäädännön ja maankäyttöä ohjaavan lainsäädännön osalta. Kunnallislaki (642/1948) ja rakennuslaki (370/1958) toivat vaiheittain kaikki kunnat yhtenäisen kaavoituskäytännön alaisiksi. Kaavat muodostivat hierarkkisen rakenteen, johon kuuluivat rakennuskaavat, asemakaavat, yleiskaavat ja seutukaavat.¹⁰⁷

Kaupunkisuunnittelun johtava professio olivat aluksi arkkitehdit. Kaavoitusjärjestelmän kehitys siirsi valtaa yksilöiltä ja paikallisyhteisöiltä keskus- ja lääninhallintoon. Sodan jälkeen kaavoitusorganisaatio ja poliittinen järjestelmä eriytyivät rinnakkaisiksi valta-

Kuva 66. Sotainvalidien Veljesliiton urheilu- ja keksäjuhlat Oulussa 6.7.1946. Kenttäjumalanpalvelus invalidikodin, entisen Åströmin kesähuvilan, pihamaalla Hietasaarella. Kaleva.

järjestelmiksi.¹⁰⁸ Kaavoitusta toteuttavista viranomaisista tuli yhteiskunnallinen osapuoli valtuuston ja kaupunginhallituksen rinnalle. Vielä 1900-luvun alkupuolella kaupunki hallitsi omistamaansa maata varsin vapaasti. Asemakaava oli rakennusjärjestyksen rinnalla harvoja virallisia kaupunkisuunnittelun käsitteitä. Sodan jälkeen lääninhallitukset, rakennushallitus ja sisäministeriö muodostivat yhdessä kunnallisten elinten ja seutukaavaliittojen kanssa mutkikkaan järjestelmän, joka hallitsi kaavoitusta. Kunnallishallinnossa kaavoitukseen vaikuttivat vielä useat tahot, kuten rakennusvalvonta. Kaavoituksen käytäntö ja sitä koskenut lainsäädäntö kehittyivät sodanjälkeisessä Suomessa huomasti. Kaavoitus- ja suunnittelujohdannaisten sanojen käyttö viliiintyi ja muodosti käsitteellisen viidakon.¹⁰⁹

Kaupunkisuunnittelua sääteli vuodesta 1932 alkaen asemakaavalaki (145/1931). Lakia valmisteli vuodesta 1919 alkaen juristi John Uggla arkkitehtien Bertel Jung ja Harald Andersin avustuksella. Pitkän prosessin kuluessa kaavoituksen ihanteet muuttuivat ja esteettiset kysymykset väistyivät liikenteen ja hygienian tieltä.¹¹⁰ Lakiin liittyivät säännökset asemakaavaan liitettävistä asemakaavamääräyksistä ja rakennussääntöön säännökset rakennusjärjestyksistä. Asemakaavamääräykset sisälsivät yksilöllisiä paikallisia rakennusohjeita, kun taas rakennusjärjestys sisälsi yleisluontoisia erikois- ja täytäntöönpanomääräyksiä. Asemakaava ja rakennusjärjestys määriteltiin kunnalliseksi oikeussäännöksi, jonka hyväksyi kaupunginvaltuusto ja vahvisti valtioneuvosto.¹¹¹

YHTEISÖ ESIKAUPUNGISSA

Uusi silta avasi Hietasaaren kaupunkilaisille ennennäkemättömällä tavalla. Sodanjälkeisinä kesinä oululaiset alkoivat vaeltaa sankoin joukoin Nallikarin ja Retin rannan uimarannoille. Jo vuonna 1946 *Kaleva* uutisoi, että Nallikariin järjestettäisiin yleinen uimaranta-alue, johon olisi vapaa pääsy. Kaupunginhallitus sopi So-

tainvalidien Veljesliiton Oulun alaosaston kanssa, että osasto saisi viiden vuoden ajan pitää rannalla kanttiinia vuokravapaasti sillä ehdolla, että rakentaisi alueelle pukukopit ja palkkaisi vahtimestarin huolehtimaan järjestyksestä. Linja-auto alkoi kuljettaa väkeä kaupungin ja rannan välillä.¹¹² Uimaranta ja sen puinen ravintolarakennus tunnettiin lähivuosina hieman suureellisesti ”merikylypylänä”.

”Nallikarin merikylypylä on jatkuvasti saanut suurempaa suosiota. Rantaa on laajennettu raivaamalla pensaikkoo, rantakiviä kuljetettu pois ja muutenkin puhdistettu. Hankittu liikuntavälineistöä ym. Päärakennuksessa on suoritettu korjauksia. Merikylypylä on vuokrattu ravintolanpitäjä Esko Kontiolle 3 vuoden vuokra-ajalla. Hän on ensimmäisenä vuokrausvuonna hoitanut merikylypylässä hyvän kurin ja järjestyksen sekä saavuttanut yleisön suosion.”¹¹³

Hietasaaren asetettiin toiveita myös kaupungin matkailun edistämisessä. Vuonna 1952 Helsingin olympialaisten innoittamana toimintansa aloittanut matkailulautakunta piti yllä retkeilymajaa ja valmisti ja jakeli Ouluopasta. Lautakunta esitti kaupunginhallitukselle, että ”kaupungin alueelle perustettaisiin leirialue, jotta saataisiin edes osa automatkailijoista pysähtymään kaupungissamme”. Kaupunginhallitus päätti antaa rakennustoimiston tutkia Nallikarin alueen soveltumisen leirintäalueen paikaksi. Rakennustoimiston suoritettua alueen ”perkkauksen sekä uuden tien laittamisen alueelle ja tulisijojen muuraamisen voitiinkin uusi leirialue ottaa käytäntöön.”¹¹⁴ Vuonna 1959 ”Nallikarin Camping-alueen” kerrottiin vetävän jopa 10 000 kävijää kesästä.¹¹⁵

Juhannusjuhlat houkuttivat edelleen Hietasaaren Kansankentälle tuhansia juhlijointa. Värikkäitä juhlia muisteltiin pitkään asukkaiden ja kaupunkilaisten keskuudessa.

”Sinne laitettiin juhlat ja nämä sotainvaliditkin laitto ja myivät sitten lippuja sinne. Siellä oli sitten kaikenlaisia kauppiaita, ja mustalaiset tuli jo monta vuorokautta ennen ja soittivat ja lauloivat ja pitivät nuotiota. Kokko oli keskellä kenttää. Sillon juhannuskin oli juhannus.”¹¹⁶

Marie- ja myöhemmin Airi-alusta kaupungin ja saaren välillä ajanut Lauri Similä muisteli Hietasaaren juhannusta:

”Siellä oli myyntikojuja koko sen kentän ympäri pari kolmekymmentä. Jokanen myi mitä katto parhaaksi limsaa ja

munkkeja ja jäätelöä ja mitä nyt juhannuksena tarvittiin. Se oli ainua paikka missä kaupunkilaiset vietti juhannusta silloin, tultiin Hietasaareen. Meilläkin kun oli se moottori-vene, niin kyllä se oli niin paljjon kun kerkes ja mahtu niin ees takasin ajjaa. Se juhannusaattoilta ja se yö - minäkin lopetin joskus nelijän viijen aikaan, kävin pari tuntia nukumassa ja lähtiin taas takasi. Niitä heräilijöitä, jotka oli uupunu sine kentälle, oli sitten aamulla lähössä takasipäin. Niitä piti sitten kuskata. Sitä oli vielä silloin niin nuori, että sitä nautti siitä hommasta.”¹¹⁷

Jotkut Hietasaareessa toimineet yhdistykset vetosivat kaupunkiin pitkän vuokra-ajan ja avustusten saamiseksi sillä, että yhdistysten toiminta kaupunkilaisten hyväksi säästäisi kaupungin sosiaalimenoja. Sotainvalidien Veljesliiton Oulun osasto oli vuokrannut Åströmien vanhan kesähuvilan jo 1944. Jo sodan aikana huvilaa oli käytetty toipuvien invalidien virkistyspaikkana.¹¹⁸ Anooessaan pitempää vuokrasopimusta vuonna 1964 osasto kirjoitti kaupunginvaltuustolle.

”Mainitussa kesäkodissa käy kesäisin runsaasti sotainvalideja, toisinaan yli sata yhtenä iltana. Osastomme jäsenluku on yli 500 ja kun huomattava osa vammojensa vuoksi on välttämättömän liikunnan ja siihen perustuvan kuntouttamisen tarpeessa, on kesäkodin jatkuva hallitseminen osastomme jäsenille elintärkeä. Tämän johdosta ja kun kesäkodin rakennukset kaipaivat pikaista perusteellisempaa remonttia ja uudistamista, anomme kunnioittaen, että kaupunki myöntäisi 50 vuoden vuokra-ajan mainittuihin vuokra-palstoihin osastollemme. Vielä haluamme mainita, että osastomme toiminta sen myöntämine avustuksineen on varmasti helpottanut kaupungin osuutta sosiaalihuollossa, sillä osastomme jäsenet ovat varsin vähän anoneet kaupungilta sosiaaliavustuksia.”¹¹⁹

Pelastusarmeijan Oulun osasto kääntyi vuonna 1955 kaupungin valtuuston puoleen ja pyysi varoja Hietasaareessa toimineen lasten kesäsiirtolan laajentamista varten. Oulun ”slummisaret” olivat keränneet varat siirtolan toimintaa varten lahjoituksilla, mutta lapsimäärän kasvaessa pyydettiin avustusta, jonka kaupunki myönsikin.¹²⁰ Clementine Åströmin huvila Parasniemi oli tullut testamentin kautta NMKY:n omistukseen. Myöhemmin huvila siirtyi tuomiokirkkoseurakunnalle, joka alkoi järjestää siellä toimintaa joka kesä tuhansille lapsille ja nuorille. Vuonna 1964 seurakunta sai kaupungilta tontille 30 vuoden vuokrasopimuksen ja ryhtyi pian rakennustöihin lisätilan saamiseksi.¹²¹ Vuonna 1961 SKDL:n kunnallisjärjestö perusti tanssipaikan Mustasaareen

Hietasaarentien itäpuolelle.¹²² Kesäaikaan suositut tanssit toivat saarelle jälleen uutta yleisöä.

Toppilansalmen satama oli vielä sodan jälkeen vilkas paikka, joka tarjosi työtä laivojen lastauksessa. Myös laittoman alkoholin saatuus kuului sataman lieveilmiöihin. Kaupungin raittiustarkastaja kiinnitti 1950-luvulla huomiota laivoissa tarjoillun alkoholin vaikutukseen satamassa pidätettyjen juoppojen määrään. Pidätettyjen joukossa oli myös naisia. ”Tämä on murheellinen toteamus. Naisten putkareissujen lisääntyminen ilmeisesti aiheutuu lähinnä laivoissa nautituista väkijuomista”, tarkastaja arvioi.¹²³ Laittoman alkoholin helppoa saatavuutta eivät kiistäneet myöskään hietasaarelaiset itse. Kertomukset satamasta olivat usein opettavaisia. Siellä oli helppo langeta, mutta viisaat pitivät varansa.

”Melekein kaikki hietasaarelaiset oli menossa merille, kun sitä ei oikein muuta työmaata ollut. Se tahto sitte olla, että siinä porukka alkoholisoitui.

UP: Merimiehet?

Niin ja satamassa se lastausporukka, kun sieltä annettiin sitä ilimasta viinaa, niitä lastiviinoja. [...] Kaverit ootti satamassa ja usiastiki varasivat minulle sellasen pöllivaunun tuohon nykysen Toppilansillan viereen, että mää sen purin sitten iltasella kun tuln töistä ja sain siitä lisäansiota. Sitten ne tuolla aina huutelivat, kun oli semmosia pikku porukoita, että tuuhan tänne ryppyille. [naurua]”¹²⁴

Sodan jälkeen asuntopula kaupungissa oli ankara. Kodittomia ihmisiä sijoitettiin kaikkiin vapaisiin nurkkiin, kesähuviloihin, ulkorakennuksiin ja vinttihuoneisiin. Vuonna 1950 järjestetyssä väestönlaskennassa Hietasaaren alueen vastuulleen saanut opiskelija kertoi, kuinka hän oli kiertänyt koko saaren joululomansa aikana.

”Ja minä kuljin ja kävin joka ikisessä huushollissa mitä täällä oli. Ja silloin minä näin tosiaan miten ihmiset voi asua pienesti ja surkeasti kun se oli se hirveä asuntopula ja oli pommitettu. [...]”

Mutta se vakituinen asujaimisto siellä se oli hyvin eri tasta ja eri yhteiskuntaluokkaa. Siellä Johanssonin perällä, se Johanssonhan oli entinen kylpylä, se oli semmonen valtava puurakennus. [...] Joka kammarissa asui perhe. Ja semmosen sahanpuruvintin yli menin pilkkopimeässä ja löysin oven, ja siellä oli vielä jossakin sokkelossa kokonainen perhe. Se oli järkyttävää, vaikka silloin oli tottunut siihen, että ihmisillä ei ollut paljon tilla.”¹²⁵

Monille kaupunkilaisille millainen asunto tahansa, virallinen tai epävirallinen, oli selviy-

Kuva 67. Raution perhe muutti 1950-luvulla ympärivuotisiksi asukkaiksi entiseen Santaholman kesähuvilaan. Kaarlo Rautio harrasti mehiläisten hoitoa ja pystytti huvilan pihalle mehiläispesiä. Raution kokoelma.

tymiskeino lähes mahdottomassa tilanteessa. Ahtaista oloista huolimatta asukkaat pyrkivät säilyttämään arvokkuutensa.

”[---] oli monia semmosia omalla tavallaan hyvinki persoonallisia ihmisiä, semmonenkin kun Korja Oloka, jolla oli ollut narikkakauppa siinä Keskuskentän vieressä, vanhaintavarain kauppa. Aina oli valinnut ittelensä kaikkein näyttävimmät vaatteet, pikkunen ja siro ja hyvin voimakkaasti aina meikattu ja melekosesti humalasa.

Korian Olokan minä bongasin siinä väestönlaskennassa, kun siellä Johanssonin alueella oli aikanaan ollut semmonen virvokejuomakioski. Se oli pyöreä ja siinä oli kaiteet ympärillä. Siellä se Korja Olka asusti. Ensimmäinen oli puuvaja tavallaan halakkoja klapeja, ja sitten oli jonkunmoinen tuulikaappi, ja sitten oli pienempi kamari, jossa oli vaan päästäveittävä sänky ja kamina ja joku pöytä ja siinä eellisessä kömmänässä oli jonkulaiset keittovehkeet. Ja se asukas istu siellä sängyllä ja sillä oli semmonen mies siinä kaverina. Ja sitten piti panna aina asukkaitten ammatit, ja ko minä sitä niitten kanssa täytin siinä, niin se oli täysihoidossa oleva tämä ukkeli. Ja kun piti panna huoneitten lukumäärä, niin siihen kaavakkeeseen oli täytetty, että kolme huonetta. Se oli tosiaan joillakin säkeillä vuorattu se kioski, että siellä just ja just tarkeni.”¹²⁶

Monet hietasaarelaiset muistelivat Oljaa kertomuksissaan.¹²⁷ Vaikka osa kertojista tuomitsi hänen elämäntapansa, Olga oli silti hahmo, jota hänet tuntevat asukkaat halusivat tuoda esille. Värikkäänä hahmona Olga edusti toisaalta saaren yhteisöllisyyttä ja suvaitsevaisuutta. Toisaalta hänen kauttaan kertojilla oli mahdollisuus korostaa omaa kunnollisuuttaan. Yhteiskunnan laidalla kovissa olosuhteissa eläneenä naisena Olgasta tuli myös kertomuksissa kaikkien omaisuutta. Omalla tavallaan ne olivat kertomuksia myös hyvinvointivaltion vaikutuksista kaupunginosan ja ihmisten elämässä. Olgasta kerrottiin, kuinka ”hällä alkoi valtava sosiaalinen nousu, hän pääsi kaupungin siivoojaksi”¹²⁸

Suunnitelmat sijoittaa teollisuutta Hieta-saareen saivat osan kesäasukkaista luopumaan huviloistaan. Myös Santaholman perikunta myi kesähuvilan vuonna 1952. Ostaja oli Raution perhe, joka muutti ympärivuotisiksi asukkaiksi huvilaan, joka siitä eteenpäin tunnettiin Raution talona. Kaarlo Rautio (1910–1980) oli

Kuva 68. Raution talon portailla, K. Rautio oikealla. Raution kokoelma.

puuseppä, runoilija ja amatööriaidemaalari. Yhdessä vaimonsa kanssa hän oli poliittisesti aktiivinen useissa vasemmistolaisissa järjestöissä. Helmi Aleksandra Rautio hoiti kotona perheen kuutta lasta ja kotieläimiä: lehmiä, lampaita ja sikaa. Perhe kunnosti huvilan paremmin talviasumiseen sopivaksi. Ikkunoihin laitettiin kaksinkertaiset lasit. Entiseen palvelijahuoneeseen ja pihan luhtiaittaan otettiin vuokralaisia. Myöhemmin perheen lapset perheineen asettuivat sinne. Vanha rantasauha pysyi käytössä. Väkimäärästä johtuen Rautiolla saunottiin erillisillä miesten ja naisten vuoroilla.¹²⁹

Rautioiden poika kuvaili perheen elämää Hietasaarella.

”[---] Rautiolla, sanotaan siellä toimi kaikki demokraattiset järjestöt mitä oli. Oli osuuskaupan naiset, oli kommunistinen puolue, oli SKDL, oli pioneirit, demokraattiset naiset ja Suomi-Neuvostoliitto seura ja kaikki mitä vaan oli, mää sanon että se oli joskus kuin työväentalo!... ja sielä oli hiihtokilpailut ja.. [---]. Tolopasa oli ilmotus että on elokuvatilaisuus Rautiolla, Raution pirtissä. Paljo näytti Suomi-Neuvostoliittoseura elokuvia. [---] ja velipoika Reijo oli elokuvakonnekäyttäjä, kaikki oli vähän niinku omasta takkaa.”¹³⁰

Yhdessä tuttujen ja samanhenkisten naapureiden kanssa Raution tilavasta pirtistä muodostui kokoontumispaikka, jossa järjestettiin erilaisia tapahtumia, kuten talvella lasten tapahtumia ja eri järjestöjen pikkujouluja ja kesällä työläisäitien leiri. Myös elokuvaesitysten tapaiset kulttuuritapahtumat kokosivat väkeä Hietasaaren tapaisella kaupungin syrjäkulmalla.

Kasvavaa väkimäärää oli 1930-luvulla johanut kahden varsinaisen kaupan ja yhden pikku puodin perustamiseen saarelle. Eräs kesäasukas muisteli, kuinka parempi väki kävi Arinassa ja työväki Oulun Osuuskaupan liikkeessä. Molemmat sijaitsivat melko lähellä toisiaan Hietasaarentien länsipuolella. Arinan talossa toimi aikaisemmin yksityinen Törmiökosken kauppa. Rakennus on nykyään urheiluseura Oulun Lipon käytössä.

”[---] oliko se 30-luvulla, kun Osuuskauppa laitto siihen hyvän talon, ja me ajateltiin, että sehän on hyvä, ko on paljon talviasukkaita, ne hyväksyy ehkä Osuuskaupan paremmin ko Arinan. Meidän äiti oli Arinan jäsen niin minä ostin sieltä, mutta minä pyörällä kävin aina ostamassa hulikakun osuuskaupasta. Ja Simin neiti aina sano, että taasko sää oot Arinasta ostanu, miksi sinä et osta hä-

neltä. Mää sannoin, että ko äiti on Arinan jäsen mutta ko hulikakku on hyvää. [---] Joo, aatella, se ei kannattanu ollenkaan, ja yhtäkkiä se purettiin, hyvä talo. Minä en voinu käsittää. [---] Ja sitten oli pikkukauppa mejjän lähellä, puotineitin kauppa, joka möi kaikkia, limskaa ja keksiiä ja lakritsarullia.”¹³¹

Monet kertomukset korostivat naapuripiä ja yhteisöllisyyttä, joka ylitti myös kielirajat.

”Naapurissa oli semmonen oikein mainio pikkunen rouva, joka oli venäjänkielinen, puhu hirveen huonosti suomea ja kauhean puhelias. Sillon lapsena kun oltiin kilttejä niin sitä vaan kuunneltiin Deliaa, vaikka Delia puhu hirveen kauan ja koskaan ei tiettyä että mitä se sano.

UP: Mikä hän oli sukunimeltään?

Ahlgren, mutta hän oli käynyt Smolnan hienon tyttökoulun Pietarissa ja isä oli tsaarinarmeijan eversti. Mutta hän oli rakastunu semmoseen tavalliseen suomalaiseen työmieheen Ahlgrenin Kalleen, joka toi hänet sitten sinne Hietasaareen. Kyllä se Delian elämä oli ihan surkeaa. Semmonen pikkunen ja laiha ja mustat korkkiruuvikiharat hänellä oli. Hän kävi aina joskus mejjän äitiltä ruokarahhaa lainaamassa ja hän toi aina semmosen ison hopyalusikan ja pani sen mejjän porstua pöyvalle pantiksi. Sitten kun hän tuli maksamaan velkansa niin hän vei sen. Ja taas seuraavalla kerralla toi.”¹³²

Ei ollut kuitenkaan itsestään selvää, että kaikki saaren asukkaat olisi hyväksytty yhteisön jäseniksi. Osa asukkaista ilmaisi ennako-

Kuva 69. Joulua vietettiin Raution pirtissä 1970-luvulla. Peltiseppä Tokkari Heinäpäästä oli joulupukkina. Seiniällä K. Raution omakuva. Raution kokoelma.

Kuva 70. Oulun ystävyyskaupungista Odessasta saapunut neuvostoliittolainen ”erikoisturistiryhmä” tutustui kaupunkiin kesällä 1983. Ryhmän jäsenet istuttivat rauhan männyn edellisenä vuonna perustettuun Hietasaaren Rauhanmetsään kenties sattumalta juuri suunnitellun keinokuitutehtaan tontille, joka oli edelleen tyhjillään. Kaleva.

luuloja esimerkiksi saassa asuneita romani-perheitä kohtaan. Eräs ympärivuotinen asukas vakuutti, että myös romanit hyväksyttiin yhteisöön, jos he sopeutuivat sen sääntöihin. Hietasaaren yhteisön sisäiset rajanvedot olivat yleisemmin suomalaisen yhteiskunnan rajanvetoja. Halu nähdä kadonnut yhteisö turvallisempänä ja suvaitsevampana kuin millaisena aikalaiset sen kenties kokivat kertoo nostalgisesta kaipaavasta, suhteesta menneeseen.

” [...] kun lähetään tätä Hietasaarentietä Viheriäsaaren päin, niin se oli siinä oikialla puolella asu pariskunta, semmonen hento mies oli rakenteeltaan. Hän oli tuolla satamassa töissä ja ne sataman miehet olivat hyväksyneet sen sinne töihin ja pitivät sen niissä samoissa urakoissa, vaikka minä kyllä takaan, että se ei pystynyt samoihin työsuorituksiin kun mitä siinä urakkaporukassa ois niinku vaadittu. Mutta hän kuluki säännöllisesti töissä siellä.

Ja tytöt kulukivat, niitä oli tyttöjä siellä monta. Kävivät ylioppilaiksi asti ne tytöt, ja olikin aika fiksunnäköstä porukkaa kun oli tummia ja oli valakoset lakit päässä. Ja hyvin hillittyä ja asiallista porukkaa olivat, ei moitteen sanaa. Aivan heijän perhe hyväksyttiin tähän yhteisöön.”¹³³

Vuonna 1976 valmistui Oulun kaupungin ”Mustalaisten asunto-oloja koskeva selvitys ja suunnitelma asunto-olojen parantamiseksi”. Yksi suunnitelman ehdotus oli: ”Kaupunki hankkii omistukseensa omakotitaloja ja tarpeen mukaan korjaa ne sekä vuokraa talot edelleen.” Toinen ehdotus kuului: ”Kaupunki ostaa asuntolainoituskelppoisia asuntoja normaalista asunto-osakeyhtiötaloista ja vuokraa hankkimansa asunnot edelleen mustalaisväes-

töön kuuluville henkilöille.” Sosiaalilautakunnan jäsen Tauno Lääveri esitti jälkimmäiseen kohtaan eriyvän mielipiteen. Lääverin mukaan romanien sijoittaminen tällaisiin taloihin veisi talojen työssäkäviltä asukkailta ja eläkeläisiltä asumisrauhan ja laskisi muiden asuntojen hintoja. Lopuksi Lääveri totesi, että hänen esittämänsä mielipiteet ”eivät edusta rotuvihaa tai rotusortoa”. Keskustelussa esitettiin myös romanien sijoittamista kaupungin syrjäisille alueille, kuten Hietasaareen.¹³⁴ Samantapaisia pyrkimyksiä romanien ja valtaväestön erottelemiseen esikaupunkiasumisessa on säilynyt muistitiedossa sodanjälkeisenä aikana myös pääkaupunkiseudulla.¹³⁵ Muistitiedossa romaneihin suhtauduttiin myönteisesti silloin, kun kuvailtiin heidän osallistumistaan esimerkiksi juhannusjuhliin, joihin he toivat oman värinsä. Suhtautuminen romaneihin esikaupungin asukkaina oli sen sijaan usein varautunutta.

PERINTÖNÄ JÄLLEENRAKENNUSAJAN KIISTEITY ESIKAUPUNKI

Sodan jälkeen suomalainen yhteiskunta järjestäytyi uudelleen muuttuneessa yhteiskunnallisessa ja poliittisessä tilanteessa. Valtiollinen ja kunnallinen hallinto tiukensivat otettaan maankäytöstä, vaikka kaavoitukseen liittyvä lainsäädäntö seurasi hitaammin jo tapahtuneen kehityksen perässä. Kaupunkisuunnittelun uranuurtajana O.-I. Meurman otti osaa maanlaajuisen rationaalisen suunnittelujärjestelmän rakentamiseen. Niin tehdessään hän määritteli myös yksilön roolin, joka jätti kaupunkilaiset suunnittelun kohteiksi, sen sivustakatsojiksi tai pahimmillaan sen uhreiksi. Väestöliiton johtajan von Hertzenin pamfletissaan esittämä tulkinta asukkaiden roolista antoi heille enemmän valtaa ja vastuuta. Ei tosin ole selvää, toteutettiinko hänen esittämänsä mallia edes niissä rakennuskohteissa, joissa hän olisi voinut vaikuttaa asiaan.

Ward on kuvaillut kaupunkisuunnittelun alkupistettä Englannissa siinä uudistusmielisyssä ajattelussa, joka erityisesti puutarhakau-

Taulukko 4.1 Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	1) Ympärivuotiset asukkaat 2) Kesäasukkaat	SANOMALEHDET
Vuoden 1945 jälkeen	Sopiva teollisuustontti	Varattava virkistysalueeksi, puistoksi, siirtolapuutarhaksi, urheiluun Asuminen tulee katoamaan	1)& 2) Asukkaiden oikeudet turvattava Virkistysalueelle ja asumiselle löytyy molemmille tilaa	Tehdas Hietasaarella onnenpotku kaupungille

punkiliikkeen muodossa keskittyi kaupungin uudistamiseen ja parantamiseen. Wardin mukaan kaupunkisuunnittelun itsenäinen ja radikaali vaihe Britanniassa oli ohitse toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan mennessä. Silloin kaupunkisuunnittelu integroitui osaksi virallista kaupunkisuunnittelupoliittikkaa ja hyvinvointivaltion toteuttamista. Tällaiseksi kaupunkisuunnittelun kulta-ajaksi Ward nimeää Britanniassa erityisesti 1940-luvun vasemmistolaisten hallitusten ajan. Oikeiston ja vasemmiston kaupunkisuunnittelusta saavuttama poliittinen konsensus kuitenkin jatkui 1960- ja 1970-luvuille.¹³⁶

Nymanin mukaan puutarhakaupunkiaate toteutui Englannin lisäksi laajassa mitassa juuri Pohjoismaissa. Toisen maailmansodan jälkeen suomalainen puutarhakaupunki sai modernin tulkintansa Espoon Tapiolassa. Ajan suunnitteluajattelu oli kaupunkivastaista ja paternalistista. Suunnittelija tiesi parhaiten, mitä keskivertokaupunkilainen tarvitsi. Samalla kaupunkisuunnittelu yhteiskunnallistui: taiteellisesta toiminnasta tuli yhä voimakkaammin poliittista ja taloudellista.¹³⁷ Tapiolan isän Heikki von Hertzenin pamfletissa vuonna 1946 suomalainen moderni puutarhakaupunki etsi vielä paikkaansa. Kysymys siitä, olisiko Tapiola voinut syntyä Hietasaareen, jää avoimeksi.

Vaikka Meurman korosti yleiskaavoituksen ja kokonaisvaltaisen kaupunkisuunnittelun merkitystä, ei näiden ihanteiden toteutuminen sodanjälkeisessä Suomessa ollut mitenkään itsestään selvää. Tarve ja suoranaisten pakko teollistaa maata ja saada talous käyntiin saat-

toivat poliitikkojen ja viranhaltijoiden mielisissä syrjäyttää kaikki muut näkökohdat. Oulun kaltaisissa kaupungeissa, joissa kaupungin kaavoitustoimi oli vasta muodostumassa, kaupunkisuunnittelulla ei vielä ollut sitä vakiintunutta asemaa, jonka se seuraavien vuosikymmenten aikana tulisi saavuttamaan.

Sodan aikana kaupunkirakenteeseen merkittävästi vaikuttaneet päätökset, kuten sillan rakentaminen Toppilansalmen ylitse, syntyivät hetken tarpeesta ja ulkopuolisten aloitteesta. Valmis silta yhdistettynä sopivien teollisuustonttien puutteeseen johti puolestaan lyhytnäköiseen suunnitelmaan Hietasaaren muuttamisesta teollisuusalueeksi. Kaupunkisuunnittelulle olisi ollut tarjolla kaupungin johdon tekemän päätöksen parhain päin selittäjän rooli. Tässä tapauksessa kaupunginjohdaja vallankäyttäjänä ohitti järkiperaisyyteen nojanneen suunnittelun. Yleiskaavoituksen ja kaupungin johdon jouduttua törmäyskursille kumpikaan osapuoli ei antanut periksi. Vaikka yleiskaavassa Hietasaarta ei kaavoitettu teollisuusalueeksi, tämä ei estänyt kaupunginvaltuustoa tekemästä päätöstä tehtaan sijoittamisesta sinne. Kukaan ei kuitenkaan pystynyt ennakoimaan meren voimaa, joka asukkaiden näkökulmasta pelasti saaren tuholta. Suunnitelman kaatumisen lopulliset syyt jäivät hämärän peittoon. Ristiriitaisten suunnitelmien luoma epävarmuus lopetti uuden rakennustoitinnan sinänsä jo varsin tiiviisti rakennetulla alueella. Tällä oli vaikutuksensa myös asukkaiden haluun korjata ja uudistaa jo olemassa olevia rakennuksia.

Taulukko 4.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunki-diskurssi	Asukkaat ympärivuotiset kesäasukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1)porvarilehdet 2)työväenlehdet	Taide
Vuoden 1945 jälkeen	Luonnonvoimat ratkaisivat saaren kohtalon	Tavoitteena vehreä, terveellinen ja kaavoitettu keidas	1) Teollinen unelma, menneen maailman väistyvä jäännös 2) Teollinen unelma	-

Taulukko 4.3 Asukkaiden subjektiasemat

Asukkaiden subjektiasemat	Valtuusto	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1) porvarillinen 2) työväen
Vuoden 1945 jälkeen	Teollisuuden työntekijöitä, insinöörejä Pois siirrettävää väestöä Satamatyöntöjä, viinatrokareita	Tervehenkisiä kaupunkilaisia vapaa-ajallaan Modernin puutarhakaupungin asukkaita Vähitellen katoavaa väestöä	Kaupungin syrjäkulman asukkaita, joiden on väistyttävä kehityksen tieltä

Kokonaisuutena sodanjälkeinen kehitys Suomessa oli johtamassa yhteiskuntamallin syntyyn, joka tultiin tuntemaan hyvinvointivaltiona. Valtion ja kuntien lisäksi hyvinvointivaltiota rakensivat myös kansalaisjärjestöt, jotka pitivät toimintaansa yhteiskuntaa tukevana, täydentävänä ja uudistavana. Näiden yhteisöjen kesätoiminnalle Hietasaari vaikutti tarjoavan loistavan paikan. Tulevina vuosina kaupungin kasvu tarjosi käyttövoimaa entistä suuremmille suunnitelmille, joista myös Hietasaari tulisi saamaan osansa.

Toisen maailmansodan jälkeisellä jälleerakennuskaudella valtuusto kaupunginhallituksen ja etenkin kaupunginjohtajan johdolla määritteli Hietasaaren sopivaksi teollisuusalueeksi. Kaupungin tulevan hyvinvoinnin kannalta teollistuminen nähtiin keskeisenä. Muiden sopivien teollisuustonttien puutteessa Hietasaari joutui kaupunkiin toivotun teollisuuslaitoksen sijoituspaikaksi. Tämä johti ristiriitaan Oulun yleiskaavaa laatineiden arkitekhtien kanssa, joista etenkin O.-I. Meurman kannatti saaren varaamista virkistysalueeksi.

Vuonna 1916 solmittujen pitkien vuokrasopimusten päätyttyä vuonna 1945 ympärivuotiset ja kesäasukkaat muodostivat yhteisen toimikunnan, joka puolusti asukkaiden oikeuksia asua kodeissaan ja vaati vuokrasopimusten uusimista. Asukkaiden mukaan asuminen, virkistyskäyttö ja tarpeen vaatiessa teollisuus-

kin olisivat mahtuneet alueelle yhtä aikaa. Ympärivuotiset ja kesäasukkaat esiintyivät aluksi yhtenäisenä ryhmänä. Kaupunginhallituksen tarjottua saaren eri osien asukkaalle vuokrasopimuksia hyvin erilaisin ehdoin asukkaiden yhtenäisyys alkoi hajota.

Vuoden 1952 yleiskaavassa saari oli vehreä virkistysalue, josta kasvavan kaupungin väestö voisi ammentaa terveyttä ja elinvoimaa. Samaan diskurssiin liittyi Heikki von Hertzenin pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme*, jossa Hietasaarelle visioitiin modernia pientalovaltaista asuinalueutta puutarhakaupungin hengessä. Sittenkin von Hertzenin suunnitelma toteutui Espoon Tapiolassa. Samoin kuin arkitekhti Andersinin suunnitelmassa 30 vuotta aikaisemmin, myös toisen maailmansodan jälkeisestä ihanteellisesta esikaupungista oli rajattu pois liian työväenluokkaiset ja sopeutumattomat asukkaat. Uuden alueen tarkkaan valikoidun asujaimiston ajateltiin toteuttavan elämässään keskiluokkaisia ja patriarkaalisia asumisihanteita vapaana teollisuuden tai liikenteen aiheuttamista häiriöistä.

Sodan jälkeen uusi silta ja bussiliikenne kasvattivat koko saaren kävijämääriä kesäisin. Myös kansalaisjärjestöjen toiminta alueella helpottui. Tämä mahdollisti Nallikarin uimarannan ja uuden leirintäalueen käyttäjäkunnan laajenemisen. Sanomalehdissä sekä työväen- että porvarilliset lehdet iloitsivat estoitta

Taulukko 4.4 Asukkaiden omat subjektiasemat

Asukkaiden OMAT subjektiasemat	Ympärivuotiset asukkaat	Kesäasukkaat
Vuoden 1945 jälkeen	Varsinaisia asukkaita, jotka halusivat osallistua asuinalueensa kaupunkisuunnitteluun	Kesäasukkaita, jotka halusivat osallistua kaupunkisuunnitteluun ja pitää yllä huvilamaista ympäristöä

teollisuuslaitoksen saamisesta kaupunkiin. Sanomalehtien tuki kaupungin johdon valitsemalle linjalle Hietasaaren muuttamisessa teollisuusalueeksi oli lähes särötön.

Kaupunginjohtajan haave Hietasaaren muuttamisesta käden käänteessä tehokkaasti rakennetuksi teolliseksi maisemaksi sai myös toimittajat mukaansa. *Kansan Tahdossa* tulevaa tehdasta tervehdittiin riemulla. *Kalevassa* suunnitelmasta iloittiin yhtä lailla. Erityisesti *Kalevassa* Hietasaari esitettiin kaupungin syrjäkulmana, menneen elämäntavan viehättävänä mutta väistämättä katoavana jäänteenä, jonka oli väistytävä kehityksen tieltä. Vuoden 1948 jälkeen tehdassuunnitelman kaaduttua ympärivuotiset ja kesäasukkaat korostivat luonnonvoimien kohtalonomaista osuutta Hietasaaren tulevaisuuden ratkaisemisessa. Myrsky ja sen synnyttämä tulva tulkittiin saaren pelastaneena ihmeenä.

Vuoden 1945 jälkeen Hietasaaren esikaupungin ihanneasukkaat olivat kaupunginhallituksen ja valtuuston näkökulmasta tulevan saarelle sijoittuvan teollisuuslaitoksen insinöörejä ja työntekijöitä. Saaren silloisista asukkaista tuli väestöä, joka siirrettäisiin pois teollisuuslaitosten tieltä. Vähemmän toivottuja alueen käyttäjiä olivat Toppilan satamaan liitetyt hahmot, prostituoidut ja salakuljetetun viinan kauppiat. Vuoden 1952 yleiskaavan näkökulmasta Hietasaari oli tulevaa urheiluvien ja vapaa-aikaa viettävien kaupunkilaisien virkistysaluetta, jonka vakituiset asukkaat tulisivat vähitellen katoamaan. Yleiskaavan kuvauksessa kaupunkisuunnittelun ja kaavan vastustajat määriteltiin lähtökohtaisesti epärationaalisiksi oman etunsa ajajiksi.

Asukkaat itse pitivät itseään saaren oleellisena osana ja korostivat rooliaan huvila-alueen ja hoidetun ympäristön ylläpitäjinä. He halusivat osallistua alueen kaupunkisuunnitteluun

myös periaatteellisella tasolla ja muodostivat tässä tarkoituksessa yhteisen toimikunnan. Käytännössä kaupungin taholta asukkaita ei pidetty osallisina alueen tulevaisuuden suunnittelussa, eikä heille tiedotettu etukäteen Hietasaarta koskevista suunnitelmista.

Kaupunki kieltäytyi vuoden 1945 jälkeen uusimasta Hietasaaren tonttien vuokrasopimuksia ja tarjosi toisaalta eripituisia sopimuksia saaren eri osien asukkaille. Tämän seurauksena asukkaiden yhtenäisyys murtui. Ympärivuotiset asukkaat pyrkivät erottautumaan kesäasukkaista kutsumalla itseään saaren varsinaisiksi asukkaiksi. Myös osa kesähuvilasukkaista pysyi sitkeästi paikoillaan.

Näiden kahden jo perinteisen asukasryhmän lisäksi saarelle muutti asuntopulan riivaaman kaupungin asunnottomia asukkaita, jotka asettuivat epävirallisiin suojiin: asuntoloiksi muutettuihin rakennuksiin, vinteille ja saksalaisten joukkojen jälkeensä jättämiin parakkeihin Vaakunakylään. Yksimielisesti uuden tehdasalueen tulemisesta iloinneessa *lsanomalehdissä* saaren asukkaiden asema kiteytettiin menneisyyden edustajiksi, joiden oli väistytävä kehityksen tieltä. Lehdissä maalailtiin näkymää tulevaisuuden teollisesta Hietasaaresta, jossa yli tuhat tulevan tekstiilitehtaan naistyöntekijää olisi asutettu uusiin kerrostaloihin ja insinöörit perheineen modernille huvila-alueelle.

VIITTEET

- 1 Hautala 1982, 469–473.
- 2 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
- 3 Hautala 1982, 468–471.
- 4 Haastattelu, mies s. 1932.
- 5 Hallikainen 2004, 87–144.
- 6 Haastattelu, mies s. 1932. UPA; Suomi, sotavangit ja ihmislouvatukset 1939–1955 -tutkimushankkeen tietokanta Suomessa jatkosodan aikana vuosina 1941–1944 kuolleista neuvostosotavangeista tuntee kaksi tapausta, joissa vanki kuoli aliravitsemukseen tai siihen liittyvään sairauteen Hietasaaren leirillä.

- Hietasaarella ammuttuja ei tietokannassa mainita, mutta yhden vangin ampumispaikaksi on merkitty Nuottasaari ja yhden pelkästään Oulu. Suomen sotaturmat. [<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotaturmaetusivu/main?lang=fi>] (Viitattu 31.1.2010.)
- 7 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
- 8 Haastattelu, nainen s. 1927. UPA.
- 9 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
- 10 Haastattelu, nainen s. 1928. UPA.
- 11 Kansallisarkisto, Kotiin karkotettaviksi. [<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/inkerilaisiirtolaiset/siirrot.html>] (Viitattu 1.6.2011.)
- 12 Haastattelu, nainen s. 1928. UPA.
- 13 Haastattelu, nainen s. 1927. UPA.
- 14 Westerlund 1975, 110.
- 15 ”Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajat tulevat kaupungilta anomaan vuokraoikeuksiensa jatkamista”, Kaleva 28.4.1945; Pöytäkirja, tehty Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajien kokouksessa, Hietasaaren kansakoululla, huhtikuun 27. päivänä 1945. Nivan kokoelma.
- 16 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
- 17 Hieta-Mustasaaren huvila ja asuintonttien vuokraajien kokouksessa Hietasaaren kansakoululla 27.4.1945. Nivan kokoelma.
- 18 Hieta-Mustasaaren huvila ja asuintonttien vuokraajien kokouksessa Hietasaaren kansakoululla 27.4.1945. Nivan kokoelma.
- 19 Hieta-Mustasaaren huvila ja asuintonttien vuokraajien kokouksessa Hietasaaren kansakoululla 27.4.1945. Nivan kokoelma.
- 20 Hieta-Mustasaaren huvila ja asuintonttien vuokraajien kokouksessa Hietasaaren kansakoululla 27.4.1945. Nivan kokoelma.
- 21 Hieta-Mustasaaren huvila ja asuintonttien vuokraajien kokouksessa Hietasaaren kansakoululla 27.4.1945. Nivan kokoelma.
- 22 Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajat tulevat kaupungilta anomaan vuokraoikeuksiensa jatkamista. Kaleva 28.4. 1945.
- 23 Kirje Oulun kaupunginvaltuustolle, allekirjoittaneet Lennart Heikkilä, Väinö Poutiainen, Abram Flinck, Antti Teirikko. 4.5.1945. Nivan kokoelma.
- 24 Kirje Oulun kaupunginvaltuustolle, allekirjoittaneet Lennart Heikkilä, Väinö Poutiainen, Abram Flinck, Antti Teirikko. 16.5.1945. Nivan kokoelma.
- 25 Kirje Oulun kaupunginvaltuustolle, allekirjoittaneet Lennart Heikkilä, Väinö Poutiainen, Abram Flinck, Antti Teirikko. 16.5.1945. Nivan kokoelma.
- 26 Oulun kaupunginhallitus N:o 1518 Hieta-Mustasaaren vuokralaisten kokouksen asettamalle toimikunnalle, allekirjoittaneet Eino J. Leino ja kaupunginsihteri Jouni Pelttari 16.7.1945. Nivan kokoelma.
- 27 Pöytäkirja tehty Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajien yleisessä kokouksessa, Hietasaarella NMKY:n kesäkodissa 28.8.1945. Nivan kokoelma.
- 28 Kirje Oulun kaupunginhallitukselle Väinö Poutiainen, Lennart Heikkilä, O.A. Flinck, Antti Teirikko. 27.8.1945. Nivan kokoelma.
- 29 Kirje Oulun kaupunginhallitukselle Väinö Poutiainen, Lennart Heikkilä, O.A. Flinck, Antti Teirikko. 27.8.1945. Nivan kokoelma.
- 30 Kirje Oulun kaupunginhallitukselle Väinö Poutiainen, Lennart Heikkilä, O.A. Flinck, Antti Teirikko. 27.8.1945. Nivan kokoelma.
- 31 Kaupungin hallituksen lausunnot ja ehdotukset 3.12.1945 Oulun kaupunginhallituksen kokoukseen 18.12.1945. Nivan kokoelma.
- 32 Manninen 1995, 17, 19–20.
- 33 Lahti 2006, 38, 115–116, 164–165.
- 34 Mumfordin teos ”The Culture of Cities” ilmestyi 1938, ja se käännettiin suomeksi nimellä ”Kaupunkikulttuuri” vuonna 1949. Tuomi 2005, 40–45.
- 35 Oulun kaupunginvaltuustolle L. Heikkilä, A. Teirikko, O. A. Flinck, V. Poutiainen 6.6.1946. Nivan kokoelma; ”Oulussa tehty erehdyksiä”, Kaleva 22.5.1946.
- 36 ”Oulussa tehty erehdyksiä”, Kaleva 22.5.1946.
- 37 von Hertzen 1946, 7.
- 38 von Hertzen 1946, 68.
- 39 von Hertzen 1946, 13.
- 40 von Herzen 1946, 22, 78.
- 41 von Herzen 1946, 41.
- 42 von Herzen 1946, 41–43.
- 43 Manninen 1995, 40.
- 44 von Hertzen 1946, 3.
- 45 Pöytäkirja tehty Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajien yleisessä kokouksessa, Hietasaarella NMKY:n kesäkodissa, läsnä n. 50 vuokralaista 9.7.1946. Nivan kokoelma.
- 46 ”Kuitutehdas”, Kaleva 6.8.1948.
- 47 ”Kuitutehdas”, Kaleva 6.8.1948.
- 48 ”Kuitutehdas”, Kaleva 6.8.1948.
- 49 Valtteri, ”Uutta kuitutehtaasta...”, Kaleva 16.8.1948.
- 50 Suistola 2006.
- 51 Westerlund 1975, 110.
- 52 Manninen 1995, 164.
- 53 Hautala 1982, 191.
- 54 Manninen 1995, 160.
- 55 Valtteri, ”Uutta kuitutehtaasta...”, Kaleva 16.8.1948.
- 56 ”Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun”, Kaleva 25.8.1948.
- 57 ”Viskoosatehtaan rakennusalue käsittää keskeisimmän osan Oulun Mustasaarta”, Kaleva 24.8.1948.
- 58 Kärkevä, ”Moraalia on monenlaista”, Kansan Tahto 25.8.1948.
- 59 Valtteri, ”Menneitä tapahtumia...”, Kaleva 25.8.1948.
- 60 ”Viskoosatehtaan rakennusalue käsittää keskeisimmän osan Oulun Mustasaarta”, Kaleva 24.8.1948.
- 61 ”Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun”, Kaleva 25.8.1948.
- 62 ”Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun”, Kaleva 25.8.1948.
- 63 ”Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun”, Kaleva 25.8.1948.
- 64 ”Oulun teolliselle kehitykselle”, Kaleva 1.9.1948.
- 65 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1948, 151–152.
- 66 ”Viskoosatehtaan rakennusalue käsittää keskeisimmän osan Oulun Mustasaarta”, Kaleva 24.8.1948.
- 67 Valtteri, ”Mustasalmen näkymiä...”, Kaleva 4.9.1948.
- 68 Valtteri, ”Mustasalmen näkymiä...”, Kaleva 4.9.1948.
- 69 ”Viskoosan tulevilla tehdasalueella on jo vilkasta toimintaa”, Kaleva 4.9.1948.
- 70 ”Viskoosan alueelta muuttamaan joutuvien asukkaiden”, Kaleva 3.9.1948.
- 71 ”Viskoosa Oy:lle siirtyvien rakennusten lunastushinnasta käydään edelleen neuvotteluja”, Kaleva 24.9.1948.
- 72 ”Omakotitontit Taka-Lyötyltä haluavat Viskoosa Oy:n tehdasalueelta Mustasaaresta poismuuttavat asukkaat”, Kaleva 26.9.1948.
- 73 ”Myrsky nostatti meriveden harvinaisen korkealle”, Kaleva 2.9.1948.
- 74 ”Viskoosa Oy merkitty kaupparekisteriin”, Kaleva 8.9.1948.
- 75 ”Viskoosa Oy:n sijoittamista ja rakentamista koskevia neuvotteluja Oulussa eilen”, Kaleva 9.10.1948.
- 76 ”Rakentaako Viskoosa Oy Toivoniemeen korkeita asuintaloja?”, Kaleva 26.10.1948.
- 77 ”Oulun kaup. valtuusto hyväksyi ensi vuoden talousarvion”, Kaleva 22.12.1948.
- 78 Haastattelu, mies s. 1937. UPA.

- 79 Manninen 1995, 122–123.
 80 Manninen 1995, 82.
 81 Lahti 2006, 95–97.
 82 Salmela 2004.
 83 Lahti 2006.
 84 Lahti 2006, 96.
 85 Manninen 1995, 38.
 86 Manninen 1995, 45.
 87 Manninen 1995, 47.
 88 Lahti 2006, 96.
 89 Lahti 2006, 95–97.
 90 Meurman, Ervi 1952, 7.
 91 Meurman, Ervi 1952, 7.
 92 Tuomi 2005, 36–38.
 93 Meurman, Ervi 1952, 8–9.
 94 Tuomi 2005, 36–38.
 95 Meurman, Ervi 1952, 19–21, 88–89.
 96 ”Mielestäni on välttämätöntä johdatella kansalaista – opastaa häntä. Kansalainen ei aina tiedä tarkasti, mikä on parasta: siitä huolimatta meidän on otettava huomioon hänen toiveensa ja ajatuksensa ja annettava hänelle mahdollisuus niiden ilmaisemiseen ja annettava hänelle tilaisuus ymmärtää, mitä on esitetty.”
 Käännös Ulla Pohjamo. Ward 2002, 103.
 97 Lahti 2006, 49.
 98 Meurman, Ervi 1952, 65–66, 70.
 99 Meurman, Ervi 1952, 65–66, 70
 100 Meurman, Ervi 1952, 75.
 101 Meurman, Ervi 1952, 88–89.
 102 Meurman, Ervi 1952, 79–80.
 103 Meurman, Ervi 1952, 81.
 104 Niskala, Okkonen 2002, 94.
 105 Lahti 2006, 30.
 106 Lahti 2006, 37–39, 44, 47.
 107 Jääskeläinen, Syrjänen 2003, 29–30.
 108 Lahti 2006, 44.
 109 Lahti 2006, 46–48.
 110 Salmela 2004, 53.
 111 Lahti 2006, 51–52.
 112 ”Hietasaaren Nallikarin uimaranta-alue”, Kaleva.3.4.1946.
 113 Oulun kaupungin urheilulautakunnan toimintakertomus, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1953, 91.
 114 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1957, 119.
 115 Matkailulautakunta, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1959, 147–148.
 116 Haastattelu, nainen s. 1927. UPA.
 117 Haastattelu, mies s. 1928. UPA.
 118 Oulun Diakonissalaitoksen Hietasaaren kesäkoti -esite. Oulun Diakonissalaitos.
 119 Sotainvalidien Veljesliiton Oulun osasto ry. Kirjoittaa kh:lle 9.9.1964. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 582.
 120 Pelastusarmeija kirjoittaa kaupunginvaltuustolle, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1955, 206–207.
 121 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1964, 355–357.
 122 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1961, 27.
 123 Raittiuslautakunta, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1955, 147; Raittiuslautakunta, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1957, 163.
 124 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
 125 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
 126 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
 127 Haastattelu, nainen s. 1927. UPA; Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
 128 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
 129 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
 130 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
 131 Haastattelu, nainen s. 1919. UPA.
 132 Haastattelu, nainen s. 1929. UPA.
 133 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
 134 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1976, 569–571.
 135 Tanner, Lind 2009, 90–95.
 136 Ward 2004, 2–3, 200.
 137 Nyman 2003, 19–23, 45.

5. SAARI HYVINVOINTIVALTIOSSA – 1960-LUVUN MODERNISTINEN ESIKAUPUNKI

RATIONAALISELLA SUUNNITTELULLA KOHTI HYVINVOINTIVALTIOTA

Suomen toisen maailmansodan jälkeen nopeutunut kehitys maatalousyhteiskunnasta teollisuusyhteiskunnaksi kiihtyi entisestään 1960-luvun kuluessa. 1960-luku oli Suomessa kaupungistumisen vuosikymmen. Vuosien 1945 ja 1975 välisenä aikana kaupunkien ja kauppaloiden väestö lisääntyi Suomessa 1 500 000 hengellä. Prosentuaalisesti kaupunkien väestö kasvoi tuona aikana 30 %:sta 50 %:iin. Kehitys loi kysynnän massiiviselle kaupunkisuunnittelu- ja rakennustoiminnalle.¹ Aikakautta luonnehti elintason nousu. Suomi kehittyi askel askeleelta hyvinvointivaltioksi, jossa valtio tarjosi kansalaisilleen laajaa tulonsiirtoihin perustuvaa sosiaaliturvaa.

Maailmanpolitiikassa jäsenyys EFTA:ssa (1961) ja EEC:ssä (1973) liittivät Suomen läntisten valtioiden yhteyteen. YYA-sopimuksen (1948) sinetöimät naapurussuhteet Neuvostoliittoon aiheuttivat ajoittain ahdistusta, jota kylmän sodan kriisit hetkittäin syvensivät. Sisäpolitiikassa vasemmistopuolueet menestyivät sekä valtakunnallisissa että paikallisvaaleissa. Vuonna 1958 eduskuntaan syntyi itsenäisen Suomen ensimmäinen vasemmisto-enemmistö. Mutta vasta vuoden 1966 eduskuntavaaleissa valtaan nousi Rafael Paasion keskusta-vasemmistolainen hallitus, johon sekä kommunistit että sosiaalidemokraatit osallistuivat. Poliittisen tasapainon muutos johti osaltaan hyvinvointivaltion perustavan lainsäädännön laatimiseen 1950-luvun lopulta lähtien.² Kansantalouden vaurastumisesta

huolimatta Suomi oli yhä jyrkkien tuloerojen maa. Etenkin vanhemmissa sukupolvissa luokkatietoisuus eli vahvana. Pohjois-Suomessa vaikea kausityöttömyys ajoi jopa satatuhatta ihmistä muuttamaan ulkomaille, lähinnä Ruotsiin, paremman toimeentulon perässä.

Kaavoittajaprofessio nousi modernia projekteja toteuttavaksi hyvinvointi- ja suunnitteluprofessioksi. Samaan aikaan yhdyskuntasuunnittelusta kehittyi monitieteistä toimintaa. Hallitseva keynesiläinen talouspolitiikka painotti kansantalouden kasvun ja hyvinvointivaltion yhteyttä. Positiivinen tieteenfilosofia saneli rationaalisen päätöksenteon mallin. Tämä synnytti ajattelutavan, joka kiteytyi mantrassa ”laskea – ennustaa – suunnitella”. Systeemitoreettista mallia ryhdyttiin soveltamaan kaupunkisuunnitteluun. Tässä ajattelutavassa kaupunki käsitettiin systeemiksi, jota voitiin ohjata ja hallita informaation avulla. Tämä puolestaan loi kysyntää suunnittelun pohjaksi käytettävälle tutkimukselle.³

Juha Vuorinen on esittänyt, että systeemitopia oli jo aiemmin käytössä olleen orgaanisen metaforan pitemmälle viety versio, jossa kaupunkien muodostamat systeemit toimivat vuorovaikutuksessa keskenään ja ympäröivien seutujen kanssa.⁴ Valtionhallinto ja arkkitehtuuri kohtasivat toisensa juuri systeemitorian kautta rakentaessaan suomalaista hyvinvointivaltiota. Arkkitehdin rooli tässä kuviossa oli toteuttaa hallinnon antamat tehtävät objektiivisesti yleistä etua silmällä pitäen.⁵ Arkkitehtuuri ja kaavoitus tulisivat antamaan hyvinvointivaltiolle sen materiaalisen muodon. Hietasaaren esimerkki tosin osoittaa omalta

osaltaan, että vei aikansa, ennen kuin tutkimustietoon perustuvasta suunnittelusta tuli kaupunkisuunnittelun arkipäivää. Resurssien ja tutkimustiedon puutteessa se pysyi pitkään ihanteena ja retorisena keinona, jolla tehtyjä suunnitelmia perusteltiin. Väestöennusteilla oli edelleen suuri merkitys kaupunkisuunnittelun motivoinnissa ja mitoittamisessa.

Laajalti luetussa teoksessaan *60-luvun sosiiaalipolitiikka* (1961) Pekka Kuusi kuvasi kaunopuheisesti hyvinvointivaltiota, joka olisi mahdollista saavuttaa yhdyskuntasuunnittelun avulla. Kuusen näkemyksessä hyvinvointivaltio perustui objektiiviselle tiedolle, jota käytettiin rationaalisesti valistuksen hengessä uuden yhteiskunnan rakentamiseen.⁶ Ajanjaksoa 1960-luvun alusta 1970-luvun loppuun on luonnehdittu suomalaisen yhdyskuntasuunnittelun kulta-ajaksi. Kaavoittajaprofessio kasvoi lukumääräisesti ja sai arvostetun aseman yhteiskunnassa. Yhdyskuntasuunnittelusta tuli suosittu erikoistumiskohde yhteiskunnallisesti orientoituneiden arkkitehtiopiskelijoiden keskuudessa.⁷ Eräs kaupungin kaavoitusosastolla vuonna 1967 työnsä aloittanut helsinkiläinen kaupunkisuunnittelija kuvaili ajan ilmapiiriä sanoen: ”se oli hyvin semmosen sosialidemokraattisen, skandinaavisen hyvinvointivaltioideologian läpitunkemaa.”⁸ Oulun yliopiston perustaminen vuonna 1959 oli merkittävä koulutus- ja aluepoliittinen teko, jonka tarkoituksena oli tukea hyvinvointivaltion tavoitteiden toteutumista myös Pohjois-Suomessa.⁹

Samana vuonna 1959 perustettu Oulun yliopiston arkkitehtiosasto kuului oleellisena osana tähän kehitykseen. Osaston ensimmäinen asemakaavaopin professori O.-I. Meurman edusti suomalaisen kaupunkisuunnittelun pitkää puutarhakaupunkiliikkeeseen saakka ulottuvaa linjaa. Hänen seuraajansa virassa vuodesta 1962 alkaen oli arkkitehti Matti Aaltonen (1921–1978), joka toi mukanaan urbaanin ihanteen tehokkaammasta kaupunkirakenteesta.¹⁰

Myös Oulussa kaupungistumista vahvistettiin puheella, jossa keskityttiin yhteiskunnan

muutoksen väistämättömään ja suorastaan pakottavaan luonteeseen. Aikakaudelle tyypillinen esimerkki kaupungin kasvua lietsovasta puhetavasta oli Oulun kaupunginvaltuuston vasta valitun puheenjohtajan kansanedustaja Kauko Hjerppen vuonna 1968 pitämä SKDL:n kunnallispoliittisia tavoitteita käsitellyt puhe, jota sanomalehti *Kansan Tahto* selosti lukijoilleen.

”Oulun merkitys valtakunnallisena suurkeskuksena on viimevuosina voimakkaasta vahvistunut. Eteenpäin ajatellen Oulun merkitys tulee entisestään kasvamaan. Oulu tulee olemaan eräs tärkeimmistä kehityspisteistä. Oulu on myös koko Pohjois-Suomen keskus. Oman talousalueen keskuksena sen merkitys tulee vahvistumaan. Kaikesta tästä johtuu, että Oulun kehitystä olisi kyettävä viemään voimakkaasti ja suunnitelmallisesti eteenpäin pyrkien jo ennalta eliminoimaan virheratkaisut ja ennakoimaan mahdollisimman pitkälle tulevaisuuteen. [---] Samalla kun kaikessa on tähdättävä eteenpäin, on kyettävä tarjoamaan välittömästi väestölle mahdollisimman monipuolinen ja tehokas palvelutaso siedettävillä kustannuksilla. [---]

Perustan paikkakunnan kehitykselle tulee antamaan perusteellisuuden laajuus. [---]. Rakennustoiminnan tarve tulee jatkuvasti lisääntymään. [---] liikenne tulee kasvamaan. [---]. Matkailu tulee kasvamaan, vaikka Oulu ei olekaan suuri matkailukohde, sen sijainti maantieteellisesti merkitsee välietappia, joten majoitustilojen ja matkailuun liittyvien palvelujen kysyntä tulee lisääntymään.[---]

Kaikki edellä mainittu tulee nostamaan kaupunki- ja yhdyskuntasuunnittelun entistä tärkeämpään asemaan. Kysymyksessä ei ole vain kaavallinen suunnittelu, vaan mahdollisimman kokonaisvaltaisen kuvan antaminen [sitä] mihin suuntaan yhteiskunta tulee kehittymään.”¹¹

Hjerppe korosti puheessaan hyvinvointivaltion mitattavia ominaisuuksia, erityisesti

Kuva 71. HL Hailuoto liikennöi Oulun Kauppatorin ja Hailuodon väliä vuosina 1920–1968. Alus teki viimeisen matkansa 3.5.1972. Sittemmin alus nostettiin kuiville ja se toimi vuoteen 1997 saakka kesäkahvilana Torinrannassa, kunnes se siirrettiin torin uudistusten tieltä Lumijoelle. (Autio 2000, 50–52.) Kuvan taustalla näkyy vuonna 1972 valmistunut monumentaalikeskussuunnitelmaan kuulunut Marjatta ja Matti Jaatisen suunnittelema Oulun kaupunginteatteri. Veera Taskila.

elintasoa, josta asuminen muodosti keskeisen osan. Tässä yhteydessä ”väestö”-sanana toistaminen viittasi yhteiskunnan tasa-arvoistumiskehitykseen, jossa valtio tuottaisi palveluja kansalaisten enemmistölle kansalaisten vaa-leissa ilmaiseman tahdon mukaisesti.

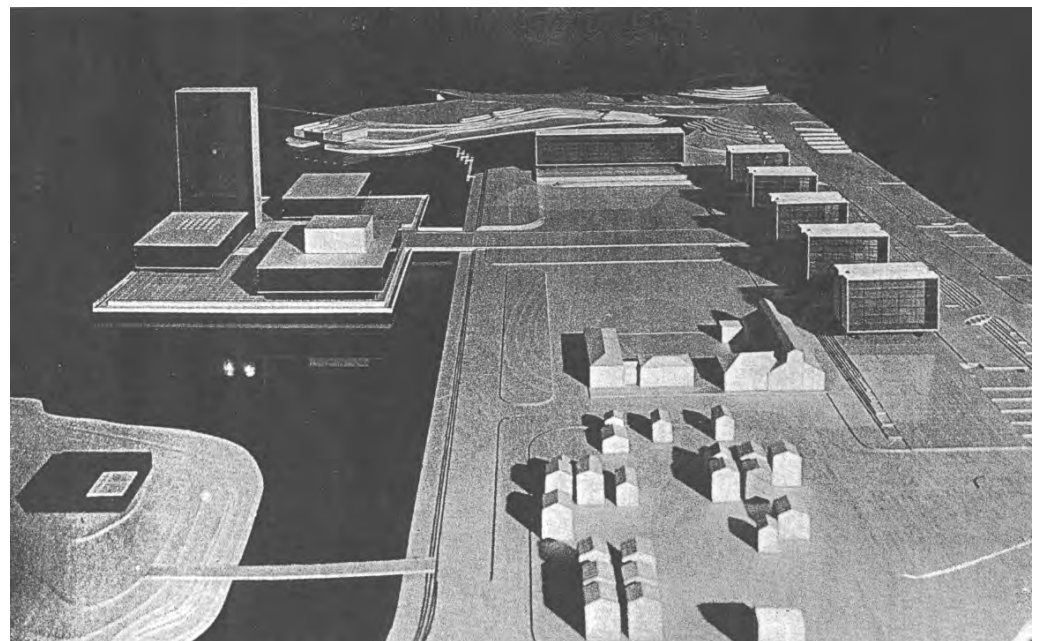
”Ajan moderni henki”, kuten O.-I. Meurman asian ilmaisi, materialisoitui Oulussa vuoden 1962 suunnitelmassa kaupungin uudesta hallinnollisesta keskuksesta, joka tultaisiin rakentamaan Torinrantaan ja läheiselle Vänmanninsaarelle. Oulun kaupungin yleiskaava-arkkitehdin Irma Mikkolan mukaan hänen aloitteestaan järjestettiin arkkitehtikilpailu suunnitelman toteuttamisesta. Kilpailun voitti Marjatta ja Matti Jaatisen ehdotus, joka sisäl-si konserttitalon, teatteritalon, 20-kerroksisen kaupungintalon, valtion virastotalon ja rivin seitsemänkerroksisia toimistorakennuksia. Samankaltaisia hallintokeskussuunnitelmia laadittiin tuohon aikaan kasvusta haaveilevien kaupunkien keskustoihin ympäri Suomen.¹²

Irma Mikkolan mukaan kilpailulautakun-nan puheenjohtajan Aarne Ervin osuus hal-lintokeskussuunnitelman muotoutumiseen oli merkittävä. Myös nimi ”monumentaali-keskus” syntyi kilpailulautakunnassa. Mah-dollisesti juuri Ervin ehdotuksesta suunnitel-

maan lisättiin rivi korkeita rakennuksia, jotka sijoittuivat Rantakadun puutalokortteleiden paikalle.¹³ Monumentaalikeskussuunnitelma toteutui vain osittain. Teatteritalo (1972) ja kirjasto (1981) valmistuivat suunnitellusti, mutta valtion virastotalon sijoituttua asema-aukiolle rantaan nousi SOK:n massiivinen ho-telli. Kaupungintalosuunnitelmasta luovuttiin vähin äänin korkeiden kustannusten vuoksi. Suunnitelma synnytti pitkän ja katkeran ra-kennussuojelukiistan Rantakadun ja Aleksan-terinkadun välisten puutalokortteleiden koh-talosta.¹⁴ Rantakadun talorivi oli sadan vuo-den ajan muodostanut ikään kuin kaupungin kasvot merelle päin. Monumentaalikeskus-suunnitelmaan kuuluneen toimistotalorivin rakentaminen olisi edellyttänyt Rantakadun ja Aleksanterinkadun välisten kortteleiden purkamista. Jo 1970-luvulla kansanliike nousi puolustamaan rantakortteleiden rakennuksia, joista Rantakadun puoleiset rakennukset Oja-kadulta Teräksen taloon saakka päädyttiin säi-lyttämään vuonna 1978.¹⁵ Aleksanterinkadun puoleisista rakennuksista sen sijaan suurin osa pitkällisten vaiheiden jälkeen purettiin, tai ne tuhoutuivat tulipaloissa.¹⁶

Kaupunkikuvan nopea muuttuminen oli saanut kaupunginvaltuuston vuonna 1962 aset-

Kuva 72. Pienoismalli Marjatta ja Martti Jaatisen suunnittelemasta ehdotuksesta Oulun Torinrannan rakennussuunnitelmaksi julkaistiin Arkkitehtilehdessä vuonna 1967. Rantakadun varteen suunniteltu viiden samanlaisen rakennuksen rivi oli kuin kutistettu versio Tukholman keskustan Hö-torgetin viidestä tornitalosta, jotka rakennettiin vuosina 1955–1966. Toteutuneista rakennuksista etenkin kau-punginteatteri ja kirjasto viittasivat veistoksellisella muotokielellään Le Corbu-sierin Villa Savoyen (1929–1930) arkkitehtuuriin. Oulun monumentaalikeskuksen saarelle sijoitettujen julkisten rakennusten ryhmän oli tarkoitus muodostaa kau-pungille sen huipentuma. (Jaatinen, Jaatinen 1967.) Kirjaston ja teatteritalon muodostama veden ympäröimä kokonaisuus onkin vaikuttava. Vain osittain toteutunutta monumentaali-keskusta on myös arvosteltu sijainniltaan ja mittakaaval-taan kaupunkirakenteesta irralliseksi ja absurdiksi. (Nyman 2003, 30.) Arkkitehti 1967.

tamaan inventointikomitean, jonka tehtävänä oli laatia lista säilyttämisen arvoisista rakennuksista. Niin kutsuttu baskerikomitea¹⁷ jätti vuonna 1966 raporttinsa, jossa se suositteli säilytettäväksi Franzénin puiston ympäristön ”vanhaa monumentaalikeskusta”, johon kuuluivat muun muassa tuomiokirkko, lyseo, lääninhallituksen talo ja Franzénin sekä Öbergin puutalot.¹⁸

Keskustan ulkopuolisilla alueilla sijaitsevia mahdollisesti säilytettäviä rakennuksia ei vielä tässä vaiheessa arvioitu. Tosin jo vuonna 1961 asemakaava-arkkitehti N. Mattila esitti keskustan tuntumassa sijaitsevan Heinäpään puutalovaltaisen kaupunginosan kaavoittamisen yhteydessä ”eräänlaisen vanhan kaupungin toimikunnan perustamista historiallisten rakennusten säilyttämiseksi”. Kaupunginhallitus kuitenkin totesi, että ”Heinäpään talot ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta niin ’nuoria’, ettei niillä ole historiallista eikä myöskään rakennustaiteellista arvoa”, minkä vuoksi esitys päätettiin jättää ottamatta huomioon.¹⁹ Kaupunginhallituksen kannasta voi aistia, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen puuarkkitehtuuria ei 1960-luvulla juurikaan arvostettu oululaisten kunnallispoliitikkojen piirissä.

Poliitikkojen kehitysoptimismilla oli vastineensa kaupunkisuunnittelijoiden visioissa. Oulun kaupungin kaavoitusosasto oli 1960-luvulla pieni mutta kasvava rakennusviraston alainen yksikkö, jonka päällikkönä toimi vuosina 1963–1981 arkkitehti Irma Mikkola (s. 1918).²⁰ Kaavoituksen osalta 1960-luvun kasvuooptimismi huipentui suuriin visioihin kaupungin tulevaisuudesta. Eräs niistä oli Oulun yleiskaava-arkkitehtina vuosina 1965–1972 työskennelleen Ossian von Konowin²¹ laatima ehdotus vuoden 1968 yleiskaavaksi. (Kuva 6) Tällä niin kutsutulla Suur-Oulun yleiskaavalla oli lähtökohtanaan väestöennuste, jonka mukaan Oulun väestö vuonna 1982 olisi ollut noin 100 000 henkeä ja vuonna 2000 noin 195 000 henkeä. Myöhemmin ennustetta kuitenkin tarkennettiin vuoden 2000 osalta 159 000 henkeen. Suur-Oulun suunnitelmaa ei ilmeisesti

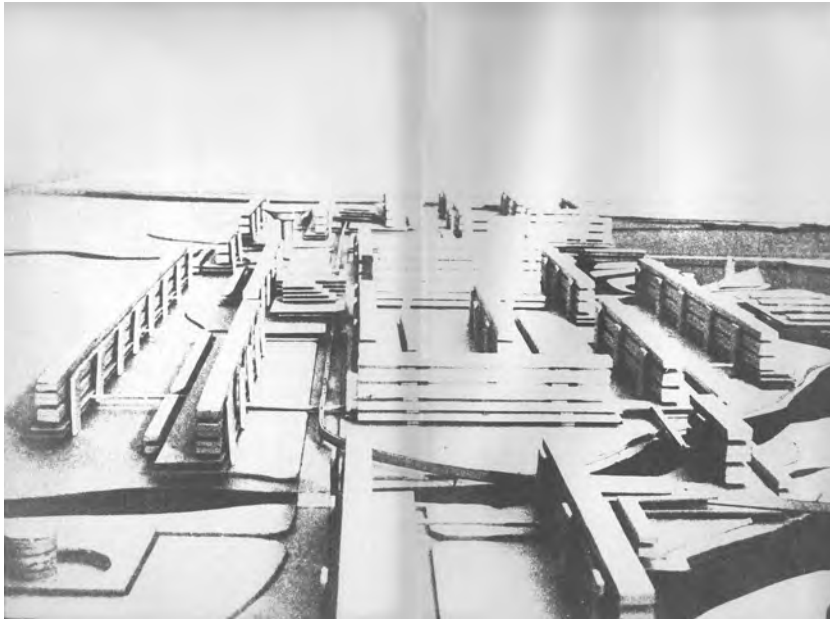
koskaan hyväksytty varsinaiseksi yleiskaavaksi. Sitä kuitenkin hyödynnettiin liikennesuunnittelussa. Suunnitelma sisälsi useita vaihtoehtoja kaupunkirakenteen kehittämiseksi. Yksi skenaario oli sellainen, jossa Oulujoen suisto, Hietasaaren itäranta mukaan lukien, olisi reunustettu kerrostalokortteleilla.²² Tästä suunnitelmasta luovuttiin mutta esitetty näkemys Hietasaaresta Oulun keskustan mahdollisena laajenemisalueena jäi elämään.

Von Konowin Suur-Oulun yleiskaavasunnitelman taustalla oli kehitys, jota aikalaiset kuvailivat kasvuräjähdykseksi. Siihen kuuluivat Oulun yliopiston perustaminen vuonna 1959, useiden teollisuuslaitosten ja kuntainliiton virastojen sijoittaminen kaupunkiin sekä suuret alueliitokset naapurikuntien kanssa vuonna 1965. Kaupungin alue kasvoi moninkertaiseksi, kun Oulujoen kunta ja Haukiputaan Pateniemi liitettiin Ouluun.²³

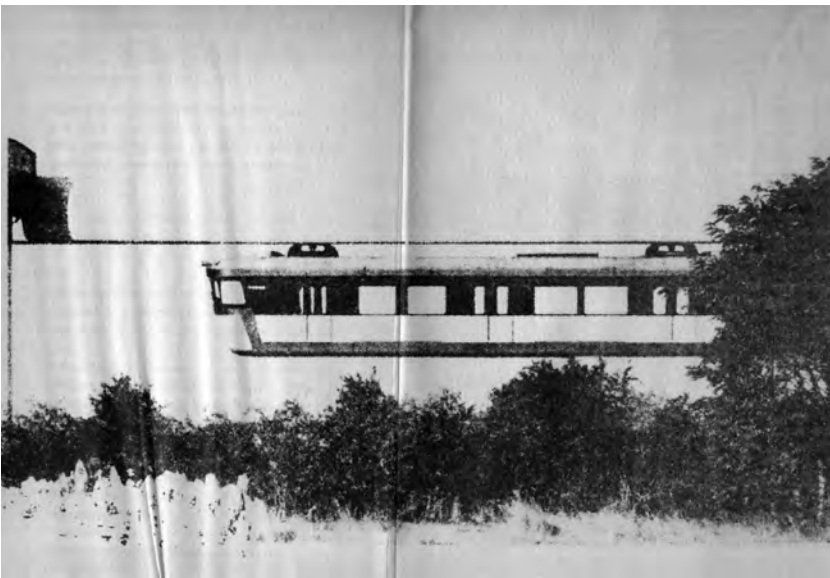
Vuosi 1969 oli kiireinen Oulun kaupungin kaavoitusosastolla. Samana vuonna vahvistettiin uudet asemakaavat Hietasaaren lisäksi Tuiraan, Heinäpähän ja Pyykösjärvelle.²⁴ I. Mikkolan mukaan suuren työpaineen alla toimineella osastolla ei aina ehditty perehtyä kaavoitusalueiden kulttuurihistoriallisesti arvokkaisiin rakennuksiin niin hyvin kuin jälkepäin ajatellen olisi voinut toivoa. Itse Lumijoen avarissa maisemissa ja Liminganlahden rannalla kasvaneena hän kertoi omaksi periaatteekseen erityisesti rantojen varaamisen kaupunkilaisten yleiseen käyttöön.²⁵

Samanlainen resurssihin nähden ylivoimainen kaavoitustarve oli todellisuutta muisakin maan kasvavissa kaupungeissa. Väestöennusteita lukuun ottamatta tutkimustietoa kaavoituksen pohjaksi ei useinkaan ollut saatavissa. Oman lisänsä suomalaisten kaupunkien kaavoitusosastojen suunnittelukulttuuriin toivat jäykkä byrokraattisuus ja poliitikkojen ja virkamiesten miesvaltaiset epäviralliset verkostot. Vaikka naispuolisten arkkitehtien määrä kaupunkien kaavoitusosastoilla kasvoi, heidän liikkumatilansa saattoi jäädä miespuolisia kollegoita kapeammaksi.²⁶

OULUN KASVURÄJÄHDYS SAAVUTTAA HIETASAAREN

Kuva 73. Tulevaisuuden Hietasaari nähtynä etelästä Vihreäsaaresta pohjoista Toppilansalmea kohti Heikki Kantolan Oulun yliopiston arkkitehtiosaston diplomityössä vuodelta 1967. Kantola 1967.

Kuva 74. Yksikiskoinen monorail-juna lipui Hietasaaren vehreässä maisemassa Heikki Kantolan diplomityössä vuonna 1967. Nuorta arkkitehtiopiskelijaa inspiroineen SAFEGE Monorail -järjestelmän kehitti ranskalainen Lucien Chadenson vuonna 1958. Ranskassa toiminut koerata tuli tunnetuksi François Truffaut'n tulevaisuuteen sijoitetussa tieteiselokuvassa "Fahrenheit 451" vuodelta 1966. (Monorail Society. [<http://www.monorails.org/>] Viitattu 23.3.2010.) Kantola 1967.

Sopusoinnussa vuoden 1968 yleiskaavaehdotuksen kanssa oli Oulun yliopiston nuoren arkkitehtiopiskelijan Heikki Kantolan (s. 1942) diplomityönään laatima Hietasaaren asemakaava (1967). Diplomityössään Kantola esitti Hietasaaren itärannalle kerrostalovaltaista asuinalueita jopa 30 000 hengelle. Työnsä perusteluissa hän mainitsi ”odottamattoman kasvun”, joka oli johtanut ”kaupunkimaisen asutuksen räjähdysmäiseen laajenemiseen.”²⁷

Asemakaavaehdotus sisälsi ajatuksen jalankulkuliikenteen nostamisesta maanpinnasta korotetulle tasolle, jolle olisi noustu liukuportaita pitkin. Hietasaari oli tarkoitus liittää kaupungin keskustaan ja toisiin asuinalueisiin monorail-järjestelmällä eli yksikiskoisella rautatiellä, joka olisi kulkenut samalla korotetulla tasolla jalankulkijoiden kanssa.²⁸ Hietasaaren länsiosa olisi varattu virkistysalueeksi ja ”spontaanille jalankululle”. Ajankohdalle tyypillinen halu aloittaa suunnittelu puhtaalta pöydältä heijastui siinä, että diplomityössä ei mainittu Hietasaaren silloista rakennuskantaa, asukkaita tai virkistyskäyttäjiä sanallakaan.

Toisaalta läheisen Pikisaaren miljöö, joka joissain suhteissa muistutti silloista Hietasaarta, mainittiin mahdollisesti säilyttämisen arvoisena, vaikka se ”ei ehkä rakennustaiteellisesti ole merkittävä”, mutta ”ehjän kokonaisuuden ja elävän miljöön vuoksi.”²⁹ Diplomityötä varten rakennetusta balsapuumallista säilyneet valokuvat esittävät Hietasaaren utopistisena arkkitehtonisena päiväunena, jossa valtavat valkoiset rakennusmassat nousevat suoraan merestä. Vaikka diplomityöllä ei ollut varsinaiseen asemakaavaan verrattavaa painoarvoa, aikalaistenkin mielestä ”lennokas” suunnitelma tiivisti 1960-luvun kaupunkisuunnittelun optimistiset näkymät.³⁰ Heikki Kantolan suunnitelma sai myös julkisuutta paikallislehdessä, jossa otsikoihin nousi ”ihmeellinen yksikisko.”³¹ Heikki Kantolan ura jatkui Oulun kaupungin palveluksessa, jossa

hänestä tuli Irma Mikkolan seuraaja asema-kaavaosaston johtajana.

Yksi tuon ajan arkkitehtien ja arkkitehtiopiskelijoiden esikuvista kaupunkisuunnittelun alalla oli sveitsiläis-ranskalainen arkkitehti Charles-Édouard Jeanneret-Gris (1887 – 1965), joka tunnettiin nimellä *Le Corbusier*. Hänen kaupunkisuunnittelua käsitellyt teoksensa *La Ville Radieuse* (1933) ilmestyi englanninkielisenä käännöksenä *The Radiant City* vuonna 1967.³² Le Corbusierin teosta on mahdollista lukea eräänlaisena taustatekstinä myös aikakauden suomalaisille asemakaavoille. Teoksessaan Le Corbusier asettui voimakkaasti vastustamaan vanhanaikaiseksi ja tehottomaksi kuvaamaansa puutarhakaupunkiaatteeseen perustunutta pientalovaltaista kaupunkimallia. Hänen kaupunki-ihanteensa oli tiiviisti rakennettu, moderni ja äärimmäisen tehokas. Pylväiden varassa seisovien, minimiasunnoista koostuvien kerrostalojen välittömään läheisyyteen hän ehdotti sijoitettavaksi urheilukenttiä ja virkistysalueita asukkaita varten. Jalankulun ja ajoneuvoliikenteen erottaminen eri tasoille oli vain yksi monista ideoista, joita Le Corbusier teoksessaan esitteli.³³ Juuri kaupungistumisen ja modernismin makuun päässeessä Suomessa Le Corbusierin fantastiset kaupunkivisiot löysivät hedelmällisen maaperän.

Arkkitehti Irma Aaltonen nosti Le Corbusierin ja CIAMin modernia arkkitehtuuria edistäneet kongressit suomalaisen kaupunkisuunnittelun esikuviksi vuonna 1966 Kansan Tahdossa julkaisemassaan artikkelisarjassa. Artikkeleissaan I. Aaltonen hahmotteli uutta edistyksellistä kaupunkisuunnitteluperiaatetta, joka yhdistäisi modernin arkkitehtuurin parhaat perinteet yhteiskunnallisesti oikeudenmukaiseen rakennuspolitiikkaan. Esi-merkkejä tällä periaatteella toteutetuista onnistuneista asuinalueista hän kehotti etsimään Euroopan sosialistisista maista.³⁴

Teoksensa kansilehdelle painetussa ajatelmassa Le Corbusier kirjoitti, että kaavat eivät ole politiikkaa, vaan rationaalisia ja runollisia monumentteja, jotka on pystytetty keskelle sa-

tunnaisuksia.³⁵ Näihin satunnaisuuksiin hän luki paikat, kansat, kulttuurit, maastonmuodot ja ilmastot. Modernit tekniikat tulisivat vapauttamaan nämä resurssit ihmiskunnan käyttöön. Le Corbusierin mukaan sekä ihmisluonto että teknologia olivat pohjimmiltaan universaaleja, samanlaisia kaikkina aikoina kaikissa kulttuureissa. Le Corbusier omisti kirjansa ”auktoriteetille”, jonka hän toivoi mahdollistavan keskusjohtoisen järkipärisen kaupunkisuunnittelun. Keskeiseksi yhteiseen hyvään pyrkineen suunnittelun edellytykseksi hän nosti maan uudelleenjakamisen, sen siirtämisen yksityisestä julkiseen omistukseen.³⁶

Le Corbusierin suhde yksilönvapauteen oli kaksijakoinen. Toisaalta hän piti yksilönvapauden toteutumista kaupunkisuunnittelun tärkeimpänä tavoitteena. Toisaalta hän tunsu viihtymystä kurinalaiseen ”patriarkaalisesta auctoriteetista” ohjaamaan järjestelmään, jonka osiksi yksilöt asettuivat.³⁷ 1900-luvun kaupunkisuunnittelun dilemma oli, että niin ääri-vasemmiston kuin äärioikeistonkin poliittisiin ohjelmiin nojaava kaupunkisuunnittelu tuotti näkyjä, joissa suorastaan pelottavan yhtenäisen kaupunkikuva jätti niukasti tilaa sekä yksilöille että rakennetun ympäristön historiallisille kerrostumille.

Kuva 75. Kerrostaloja Tuiran kaupunginosassa Valtatien ja Kalliotien kulmassa. Arkkitehti-toimisto Irma ja Matti Aaltosen laatima asemakaava johti pientalovaltaisen Tuiran uudelleenrakentamiseen kerrostaloalueeksi. Etualalla kansatieteilijä Samuli Paulaharjun kotitalo, joka alun perin parkkipaikaksi kaavoitetulla tontilla osin sattuman kautta säilyneenä lähestulkoon yksin edustaa entisen puutalovaltaisen Tuiran mittakaavaa. UPA.

VUODEN 1962 LAKI VUOKRA- ALUEIDEN JÄRJESTELYSTÄ KAUPUNGEISSA

Oulun kaupunginvaltuusto pani Hietasaaren pitkään odotetun asemakaavaprosessin vireille 16.11.1965. Syynä valtuusto mainitsi 9.3.1962 annetun lain vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa, mikä vaati toimia kaupungin puolelta. Vuoden 1962 lakia on kuvailtu kaupungeille tarjoutuneena ainoalaatuisena mahdollisuutena lunastaa takaisin maita, jotka oli vuokrattu yksityishenkilöille omakotitonteiksi.³⁸ Laki itsessään oli osa pitkää prosessia, jonka juuret ulottuivat vuosisadan alun torpparivapautuslakiin saakka. Vuonna 1918 voimaan astunut laki vuokra-alueiden lunastamisesta (135/1918) synnytti Suomeen itsenäisten pienviljelijöiden joukon. Laki, joka oli hyväksytty jo vuonna 1906, antoi yksityisiltä maanomistajilta maata vuokranneille viljelijöille mahdollisuuden lunastaa viljelemänsä maan omakseen.³⁹

Koska vuokratontit olivat yleinen käytäntö myös kaupungeissa, syntyi painetta säätää vastaava lunastuslaki myös kaupungeja varten. Asia pyrittiin ratkaisemaan vuonna 1936 säädetyllä lailla vuokra-alueiden lunastamisesta sekä vuoden 1939 tontinvuokralailla. Koska huomattava määrä vuokrasuhteita jäi erinäisistä syistä näidenkin lakien soveltamisalan ulkopuolelle, ryhtyi hallitus eduskunnan toivomuksesta vuonna 1945 valmistelemaan lakia, joka turvaisi näiden tontinvuokraajien oikeudet. Lain tavoitteena oli turvata vuokralaisten oikeudet, joko jatkamalla vuokrasopimusta 50 vuodeksi tai poikkeustapauksissa tarjoamalla vuokralaiselle oikeus lunastaa tontti omakseen. Lain pohjaksi laadittiin laaja selvitys, joka kertoi, että kaupungeissa yli 90 % lain tarkoittamista asuintarkoituksiin vuokratuista tonteista oli kaupungin omistamia ja valtaosalla näistä alueista oli voimassa oleva asemakaava. Alueista alle 10 % arvioitiin sellaisiksi, joilla omaksi lunastaminen tai vuokrasuhteen

jatkaminen entisellä paikalla ei eri syistä tulisi kysymykseen.⁴⁰

Tärkein lain tarkoittama syy oli maanomistajan eli kaupungin halu käyttää aluetta muuhun tarkoitukseen. Yleensä tavoitteena oli uuden asemakaavan mahdollistama tehokkaampi kaupunkirakenne. Näitä alueita varten kehitettiin vuokraoikeuksien lunastus- tai siirtomenettely. Oulussa ainakin Hietasaaren ja Tuiran esikaupungit kuuluivat tähän erityistapausten ryhmään. Helsingissä kaupunki olisi halunnut soveltaa lain lunastusmenettelyä Kumpulan ja Toukolan 1900-luvun alussa suunnitteleman rakennettuihin ja sittemmin asemakaavoitettuihin pientaloalueisiin. Omakotitalojen tilalle olisi kaavoitettu kerrostaloalue ja julkisia rakennuksia. Tässä tapauksessa hanke kuitenkin moninaisten vaiheitten jälkeen raukesi.⁴¹ Kattavan selvityksen puuttuessa ei ole tiedossa, sovellettiinko vuoden 1962 lain lunastusmenettelyä myös muunlaisiin alueisiin.

Hallitus perusteli lain tarpeellisuutta viittaamalla sellaisiin vuokrasopimuksiin, joissa oli vuokralaisen kannalta kohtuuttomia pykäläiä. Esimerkiksi vuokranantajan velvollisuus korvata tai lunastaa rakennuksia vuokra-ajan päätyttyä saattoi olla rajattu. Hallituksen esitys kiinnitti myös huomiota siihen, että vuokralaisten kohtelu riippui liikaa kunnallisten viranomaisten harkinnasta yksittäisissä tapauksissa, mikä saattoi vaarantaa kansalaisten yhdenvertaisuuden periaatteen.⁴² Vielä 1950-luvun lopulla sosiaalidemokraattinen eduskuntaryhmä ajoi lakia, joka olisi sallinut kaupungin vuokratonttien haltijoiden lunastaa asumansa tontit omakseen.⁴³ 1960-luvun alussa SDP sai asiassa tukea populistiselta Suomen Maaseudun Puolueelta.⁴⁴ Mutta kun vuoden 1962 laki lopulta hyväksyttiin, lunastamisoi-keuden sijasta siinä keskityttiin vuokraoikeuksien uusimiseen 50 vuodeksi tai suojelemaan asukkaiden oikeuksia tilanteissa, joissa heidän olisi luovuttava tonteistaan ja siirryttävä muualle.⁴⁵

V. J. Sukselaisen johtaman Maalaisliiton ja RKP:n porvarillisen vähemmistöhallituksen vuonna 1960 antamassa lakiesityksessä lainsäädäntöprosessin hieman odottamatonta lopputulosta perusteltiin sillä, että maanvuokraus tulisi jatkossakin olemaan paras maanluovutustapa kaupungeissa. Siksi maanomistuksen luovuttamiseen yksityisille ihmisille ei pitäisi ryhtyä kuin erikoistapauksissa. Maanvuokrauksen hyvinä puolina esitys mainitsi sen, että kaupunki voisi tarkemmin kontrolloida maankäyttöä ja myös maan ansioton arvonnousu voitaisiin pitää kaupungin hallussa. Asemakaavoituksellekin olisi etua siitä, että vuokrattu maa olisi helpompaa ja halvempaa saada tarvittaessa yhteiskunnan käyttöön.⁴⁶

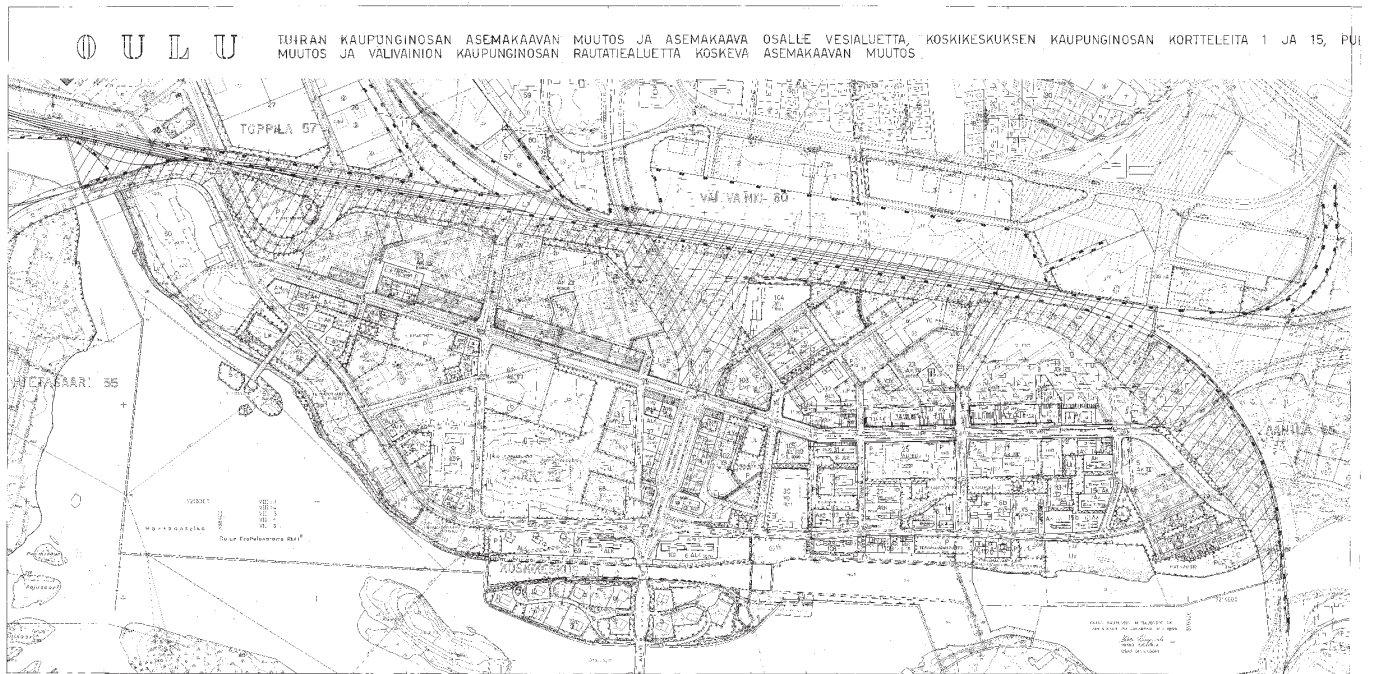
Lain tarkoittamille vuokralaisille, jotka asuivat itse vuokratonteillaan, tuli tarjota rahallisen lunastuskorvauksen lisäksi korvaava vuokratontti muualta kaupungista sekä valtion rakennuslaina. Niille, jotka eivät voineet tai halunneet rakentaa uutta taloa, tuli tarjota tilalle asunto-osake tai kaupungin vuokra-asunto. Vuokralaisen niin halutessa siirtoa voitiin lykätä, kunnes kaupunki todella ottaisi tontin uuteen käyttöön. Tässä tapauksessa kaupungin velvollisuus rakennusten lunastamiseen vähenisi vuosi vuodelta, kunnes se lopulta raukeaisi kokonaan.⁴⁷ Lain kaupungin lunastusvelvollisuutta rajoittaneiden määräysten tarkoituksena oli epäilemättä varmistaa tällaisten alueiden nopea tyhjentäminen tarpeen vaatiessa. Hallituksen esityksen mukaan lain yhtenä tarkoituksena oli juuri ”saneerata” ylitieheitä pientaloalueita.⁴⁸ Alueiden määrittäminen ylitieheiksi viittasi niiden epämoderniin ja epäesteettiseen rakennettuun ympäristöön. Voi myös ajatella, että ylitieheästi asuvat asukkaat eivät kuuluneet keskiluokkaisiin ihannekaupunkilaisiin. Näin myös vuosisadan vaihteen puutarhakaupunkiaatteen inspiroimien asemakaavojen mukaan rakennetut esikaupunkialueet ja niiden asukkaat saivat kantaa suunnittelemttomien esikaupunkien epähygieenistä ja hallitsematonta leimaa.

Niiden alueiden ominaispiirteet, joihin vuoden 1962 lakia sovellettiin, auttavat jossain määrin ymmärtämään lain laatijoiden ajatuksenjuoksua. Hietasaaren lisäksi lakia sovellettiin Oulussa ainakin Tuiran 7 500 asukkaan pientaloalueeseen Oulujoen pohjoisrannalla. Jo vuonna 1962 sanomalehti *Kaleva* uutisoi Tuiran suunnitteilla olleesta asemakaavasta otsikolla ”Tuiran pajunvitikkokujat saneerataan lähiaikoina”. Otsikosta olisi voinut päätellä, että päätös alueen uudistamisesta oli jo tehty. Mutta vaikka asukkaiden kerrottiin ”pakahtuvan uteliaisuudesta”, lehden mukaan:

”Esityksestä ei voida vielä antaa tietoja, kerrottiin kaupungintalosta, koska siitä ei ole vielä päätetty suuntaan eikä toiseen – ja toiseksi halutaan välttää tuiralaisten keskuudessa etukäteismielipiteiden syntymistä. Tiedossa kuitenkin on, että muutamia omakotitontteja on suunniteltu muutettavaksi kerrostalotontteiksi ja myöskin tornitaloja esiintyy uudessa suunnitelmassa. [...] Tuira kaipaa eittämättä saneerausta, mikäli siitä aiotaan tehdä moderni ja esikuvaksi kelpaava kaupunginosa. Sieltä löytyy vielä vanhan huvila-asutuksen jäljiltä ihmeellisiä pajunvitikkokujia ja kadunpätkiä, jotka olisi ehdottomasti poistettava mikäli halutaan esitellä suomalaista arkkitehtuuria ja asemakaavoitusta parhaimmillaan.”⁴⁹

Tekstissä toimittajan ja ”kaupungintalon” näkökulmat sulautuvat yhteen. Niukka tiedotusta perusteltiin sillä, että asukkaat eivät pääsisi muodostamaan mielipiteitään ennen suunnitelman valmistumista. Artikkelissa ilmaistiin sen sijaan varmana mielipiteenä tarve ”ehdottomasti poistaa” ainakin osia Tuiran rakennuskannasta. Mainittujen ”pajunvitikkokujien” kerrottiin olevan peräisin vanhan ”huvila-asutuksen” jäljiltä. Näin Bertel Jungin asemakaavoittama pientalovaltainen Tuira joutui edustamaan suomalaisen ”asemakaavoituksen ja arkkitehtuurin” parhaimmiston täyttä vastakohtaa, epämodernia ja hävettävää kaupunginosaa. On mahdollista, että tekstistä aistittava vihamielisyys kohdistui lähinnä niihin epäsäännöllisiin piirteisiin, jotka 1960-luvun Tuirassa vielä muistuttivat sen menneisyydestä suunnittelemttomana esikaupunkina.

Kaupungingeodeetti Teuvo Vuolteenaho käsitteli Tuiran ”saneerausta” *Kunnallistekniikka*-lehden kirjoittamassaan artikkelissa vuonna 1984. Hänen mukaansa kaavoitusosastolla oli jo 1950-luvun lopulla havaittu kehitys, jos-

Kuva 76. Irma ja Matti Aaltonen laatima Tuiran asemakaava vuodelta 1969 oli ennennäkemättömän tehokas jopa 15-kerroksiseksi suunniteltuine kerrostaloineen. Asemakaavan toteuttaminen täysimääräisesti osoittautui käytännössä mahdottomaksi, ja sitä jouduttiin tarkistamaan jo vuonna 1974, jolloin rakennusoikeutta pienennettiin ja kerroslukua sekä asukasmäärää rajoitettiin. Kaupunki vuokrasi tontit rakennusyhtiöille, jotka suunnittelivat ja toteuttivat rakennukset.⁵¹ Huolimatta rakennuskannan lähes täydellisestä uusiutumisen asemakaavan katuverkoston pohjana oli edelleen Bertel Jungin asemakaava vuodelta 1914. (Tuiran kaupunginosan asemakaavan muutos ja asemakaava Oulussa 9. päivä toukokuuta 1969. Arkkitehtitoimisto Irma ja Matti Aaltonen.) OUKA.

sa tuiralaiset myivät tonttiensa vuokraoikeuksia rakennusliikkeille, jotka puolestaan hakivat tonteille asemakaavan muutosta ja rakennuttivat niille pieniä kerrostaloja.⁵⁰ Sanan ”saneeraus” merkitys muodostui 1960-luvulla kiertoilmaisuksi paitsi rakennusten myös kokonaisten alueiden purkamiselle.

Vuolteenahon mukaan kehitys yhteiskutuksena optimististen väestöennusteiden, yleiskaavoittajan asenteen ja ”ajan hengen” kanssa pakotti kaupungin lunastamaan Tuiran maat käyttämällä hyväkseen vuoden 1962 lakia. Tavoitteena oli kehittää aluetta hallitusti uudella asemakaavalla, jonka laati arkkitehtitoimisto Irma ja Matti Aaltonen. Vuoden 1969 asemakaavassa Tuirasta suunniteltiin kerrostalovaltainen asuinalue, jossa korkeimmat talot olisivat olleet 15-kerroksisia. Toteutuneiden rakennusten korkeus jäi kuitenkin 7–9 kerrokseen. Kaupungeingeodeetin mukaan Tuiran saneeraus oli lajissaan laajimpia Suomessa ja johti alueen rakennuskannan täydelliseen uusiutumiseen.⁵²

Sosiaalidemokraattinen sanomalehti *Pohjolan Työ* julkaisi keväällä 1969 Tuiran talonomistajayhdistyksen kirjeen otsikolla ”Kaupungin vuokramiehet nykypäivän torpparit”.

Samaa torpparivertausta oli käytetty aiemmin myös Helsingin Kumpulan tapauksessa.⁵³ Lehden mukaan kaupunki ei välttämättä ollut vuokralaisen kannalta yksityistä maanomistajaa parempi isäntä. Kirjeen kirjoittajat kritisoiivat vuoden 1962 lakia siitä, että se ei pystynyt turvaamaan asukkaiden oikeuksia riittävällä tavalla. Tuiran uuden asemakaavan hyväksyminen merkitsi heidän mukaansa tosiasiallista ”hätöä”, koska kaupungilla ei oman ilmoituksen mukaan ollut mahdollisuutta osoittaa kaikille asukkaille ”siirtotontteja”.

”Jäljelle jää vain lain viimeisen vaihtoehdon mukaan ’etu-oikeus’ päästä vuokralaiseksi kerrostaloon. Tuiran omakotitaloista saatavilla korvauksilla ei asunto-osakkeen hankkimiseen pysty, asukkaat totesivat.”⁵⁴

Oulun tapauksessa vuoden 1962 lakia sovellettiin lähellä keskustaa sijainneisiin alueisiin, jossa kaupungin kasvun myötä maan arvonnousu oli johtamassa rakennuskannan uudistamiseen ja kerrostalojen rakentamiseen. Kaupunki pyrki tehokkaampaan ja tasarvoisempaan kaupunkirakenteeseen asuinrakentamisessa ja virkistysalueilla. Uudistetuilla alueilla Tuirassa painotettiin asuntorakentamisen tehokkuutta ja Hietasaarissa puolestaan kaikkien kaupunkilaisten tasa-arvoa virkistysalueen suhteen. Tavoitteena oli laskennallisen

hyvinvoinnin tuottaminen mahdollisimman suurelle joukolle asukkaita, kuten valtuuston puheenjohtaja Hjerppe oli puheessaan vaatinut. Yleisen innostuksen vallitessa maailman suurkaupungeissa alkunsa saaneita suunnitellumuoteja sovellettiin ajoittain varsin suruttomasti Oulun pikkukaupunkimaisiin olosuhteisiin.

VUODEN 1969 KAAVOITUSPROSESSI SEURAUKSINEEN

Hietasaaren kohdalla vuoden 1962 lakia sovellettiin samaan tapaan kuin Tuirassa. Aluksi asukkaiden kanssa aloitettiin vuokra-alueiden järjestelyprosessi. Seuraavaksi kaupunki laati uuden asemakaavan, joka osoitti maanomistajan, siis kaupungin, tahdon käyttää aluetta tavalla, joka oli ristiriidassa silloisen käytön kanssa, Hietasaaren tapauksessa virkistysalueena asuinalueen sijasta. Tosin uuteen kaavaan tehtiin myös varaus kerrostalojen rakentamiseksi saaren itärannalle yleiskaavan esittämällä tavalla.⁵⁵

”Parhaillaan käynnissä olevan yleiskaavatyön yhteydessä on tutkittu mahdollisuutta sijoittaa Hietasaaren alueelle Hietasaarentien itäpuolelle tiivistä kaupunkimaista kerrostalorakentamista noudattaen n. 8000 – 12000 asukkaan asuinalue, [---]. Näinkin tiiviin asuinalueen rakentaminen edellyttää kuitenkin rakentamista suurissa yksiköissä sekä mm. liikenteen järjestämistä eri tasoon. Tässä vaiheessa ei Oululla vielä ole edellytyksiä tällaisen alueen toteuttamiseen tiiviinä yhtenäisenä kokonaisuutena, [---].”⁵⁶

Suur-Oulun suunnitelman lisäksi kaavatekstissä kummitteli myös Heikki Kantolan diplomityö eri tasoon korotettuine liikenne- ratkaisuineen. Ilmeinen ristiriita virkistysalueen ja yleiskaavan hahmotteleman kerrostalovaltaisen asuinalueen välillä jäi ratkaistavaksi tulevaisuudessa. Esimerkiksi tekstissä myöhemmin mainittu Oulun demokraattisen kunnallisjärjestön vuonna 1962 toimintansa aloittanut tanssilava sijaitsi juuri kaavaillun kerrostaloalueen kohdalla.

Asemakaavapäällikkö I. Mikkolan mukaan uudella asemakaavalla haluttiin erityisesti estää saaren asukkaita lunastamasta tontteja omikseen, mihin heillä olisi vuoden 1962 lain

Kuva 77. Vuonna 1962 perustettu Hietasaaren tanssilava oli suosittu tanssipai- ka. Vielä 1960-luvulla ou- lulaiset tulivat Hietasaareen juhannuksen viettoon. Seurakunta järjesti omat juhannusjuhansa kokkoineen ja puheineen oman kesäkotinsa pihalla. (Kaleva 20.6.1968.) Laivayhteyden loppuminen vuonna 1963 ja tanssilavan perustaminen toiseen paik- kaan siirsivät vähitellen kan- sanjuhlat Kansankentältä uuden tanssipaviljongin luo. Kun osa Kansankentästä vuoden 1972 jälkeen aidat- tiin pursiseuran veneiden talvisäilytyspaikaksi, se ei näytä herättäneen keskuste- lua. (Oulun työväen pursi- seura 70 v., 1982.)

mukaan voinut olla oikeus. Mikkolan mukaan kaupungin etu vaati Hietasaaren maa-alueen säilyttämistä kaupungin omistuksessa ja kau- punkilaisten virkistyskäytössä. Tästä syystä vuokra-alueiden lunastaminen oli välttämä- töntä.⁵⁷ Jo vuonna 1963 asemakaavaosasto oli todennut lausunnossaan:

”Asemakaavaosaston käsityksen mukaan satama-alueiden ulkopuolelle jäävä osa Hietasaaresta tulisi säilyttää kau- punkilaisten lähivirkistysalueena. Tällöin olisi toivottavaa, että alueella jo olevat huvilat siirtyisivät järjestöjen käyt- töön, joka takaisi niille tehokkaan, laajoja piirejä palvele- van käytön.”⁵⁸

Vuoden 1969 asemakaavan Hietasaarel- le laati nuori arkkitehti Anna-Maria Kantola (os. Kerkkonen, s. 1940) ensimmäisenä työ- tehtäväänään kaavoitusosaston palveluksessa. A.-M. Kantola valmistui vuonna 1966 Oulun yliopiston arkkitehtiosaston ensimmäiseltä vuosikurssilta. Hän teki koko uransa Oulun kaupungin asemakaavaosastolla erikoisala- naan lähiöiden suunnittelu.⁵⁹

Tultaessa 1960-luvulle asemakaavakartat olivat kehittyneet yksityiskohtaisiksi teknisik- si dokumenteiksi, joiden tulkitseminen vaati alan asiantuntemusta. Vuoden 1969 Hieta-

saaren asemakaavakartta ei ollut poikkeus. Kaavaan oli merkitty huomattava määrä informaatiota, kuten rakennusaloja ja rakennusoikeuksia, tavalla, joka ei todennäköisesti avautunut vaivatta sitä tarkastelleille asukkaille tai poliitikoille. Osaksi juuri maallikoita varten kaavoihin kuului kirjallinen kaavaselustus, joka sisälsi kaavan kuvauksen ja perustelut. Arkkitehti laati myös käyttötarkoituksakaavion, joka yksinkertaisti ja havainnollisti kaavan sisältöä. (Kuva 7) Hietasaaren asemakaavan perusteluissa kaavoittaja totesi, että kaupunkialueelta oli varattava tarpeeksi laaja alue, joka tulevaisuudessakin voisi palvella ”toisaalta yhä lisääntyvää turismia ja toisaalta voimakkaasti kasvavan kaupungin asukkaiden lisääntyvää virkistystarvetta ja vapaa-ajanvietto toimintaa”.⁶⁰

Hietasaari oli tähän tarkoitukseen erityisen sovelias keskeisen sijaintinsa ja luonnonkauneutensa vuoksi ja lisäksi, koska siellä jo oli tarkoitettuja toimintoja ja hyvät edellytykset niiden laajentamiseen.⁶¹ Ennustetun ”vapaa-ajanvietto toiminnan” lisääntymisen varmistu uusi vuosilomalaki, joka pidensi kesäloman viikosta kahteen sekä vuonna 1965 tehty työmarkkinaratkaisu, joka merkitsi siirtymistä kaksipäiväiseen viikonloppuun.⁶² Lisääntyvä vapaa-aika oli jo vuosisadan alussa tulkittu sosiaalisesti ongelmaksi, jonka yksi ratkaisu olivat erityisesti työväestölle suunnatut kansanpuistot. Molemmat ajatukset elivät vielä 1960-luvulla.⁶³ Hietasaaren vuoden 1969 asemakaava onkin mahdollista tulkita eräänlaiseksi myöhäsyntyiseksi kansanpuiston perustamiseksi. Ajatuksena oli, että kansalaisjärjestöt ja yhteisöt loisivat uuden virkistysalueen sisällön.

Kaupunginvaltuustolle esitettyssä kaavan kuvauksessa Hietasaari määriteltiin asemakaavoittamattomaksi alueeksi. Saaren maantieteelliset rajat kaavoittaja määritteli samaan tapaan kuin arkkitehti Andersin oli tehnyt 53 vuotta aikaisemmin. Nyt 244 hehtaarin alue rajautui pohjoisessa Toppilansalmen satama-alueeseen ja etelässä Vihreäsaaren öljysata-

maan. Kaavoittaja kuvaili saarta tyyppilliseksi merestä nousseeksi jokisuistoksi, jonka matalia reheviä saaria halkoivat idylliset salmet, kuten Mustasalmi ja Johteensalmi. Kaavan kuvauksessa ja perusteluissa tyyppillisesti käytetty passiivimuoto piilotti kirjoittajan persoonan ja toi tekstiin rationaalisen välttämättömyyden sävyn. Saaren asutettua aluetta teksti määritteli seuraavasti.

”Alueen keskiosassa on vanhaa huvila-asutusta, joka pääasiassa sodan aikana ja sen jälkeen on osaksi muuttunut talviasutukseksi. Alueella olevien 120 vuokrapalstan yhteispinta-ala on 70,2 ha. 68 vuokrapalstan haltijan järjestelyvaatimukset on hyväksytty lain mukaisessa toimituksessa. Nämä palstat ovat keskimäärin 0,5 ha kokoisia ja sijaitsevat hajallaan n. 1 km x 1,2 km laajalla alueella. Rakennukset ovat enimmäkseen heikkokuntoisia, johon on vaikuttanut mm. se, että palstojen vuokra-aika on mennyt umpeen ja niitä on jatkettu ainoastaan vuosi kerrallaan. [...] Hietasaarentielle on rakennettu vesijohto, josta vedenotto tapahtuu etupäässä vesiposteista. Aluetta ei ole liitetty kaupungin viemäriverkostoon. Alue on kokonaisuudessaan kaupungin omistuksessa. Alueella asuu noin 600 henkeä. Suurin osa rakennuskannasta on vanhoja heikkokuntoisia yksi- tai kaksikerroksisia huvila- tai asuinrakennuksia.”⁶⁴

Seuraavien johtopäätösten kannalta merkittävää kuvauksessa oli määritelmä ”muuttunut talviasutukseksi”, jolla kaavoittaja pyrki osoittamaan, että keskiluokkainen huvila-alue, joka oletettavasti oli joskus sijainnut Hietasaaressa, oli viimeisen 25 vuoden aikana muuttunut epätoivottavaksi ilmiöksi, johon kuuluivat ”vanhat” ja ”heikkokuntoiset” rakennukset. Toinen merkittävä asia oli rakennusten sijaitseminen ”hajallaan”, mikä osoitti alueen rakentamisen tehottomuuden suhteessa kaupunkisuunnittelun uusiin ihanteisiin.

Kuvauksesta voi epäsuorasti päätellä, että myös saaren asukkaat olivat vaihtuneet kesäasukkaista talviasukkaiksi. A.-M. Kantolan mukaan monet Hietasaaren tonttien vuokraajat asuivat itse muualla ja muuttivat rakennuksensa edullisiksi vuokra-asunnoiksi. Uudet asukkaat eivät hoitaneet puutarhoja, vaan käyttivät pihvoja vanhojen autojen korjaamiseen ja varastointiin.⁶⁵ Se, että tämä ilmiö esteettisine haittoineen jossain määrin muistutti ”työväen esikaupunkia”, joka oli huolestuttanut kaupunkilaisia yli 50 vuotta aikaisemmin, on ilmeistä, joskin kaavoittajan kannalta tiedostamatonta.

Kaiken kaikkiaan noin 120 vuokratontista 68 oli sellaisia, joissa tontin vuokraaja asui omistamassaan rakennuksessa. Loput olivat joko kesähuviloita tai sellaisia, joissa omistaja asui muusta syystä toisaalla. Kaavan perusteluissa ei peitelty sen vaatimia toimenpiteitä.

”Suunnitelman toteuttaminen edellyttää, että alueella asuva väestö vähitellen siirretään muualle. Tästä sekä alueen luonteesta johtuen on suunnitelmaa laadittaessa pidetty tärkeänä, että se olisi mahdollisimman joustava ja helppo vaiheittain toteuttaa.”⁶⁶

Kun teksti luonnehti saaren ”heikkokuntoisten” rakennusten asukkaita, joita aikaisemmin oli määritelty vain heidän ympärivuotisuudellaan tai huvila-asukkuudellaan, tuli heistä nyt ”väestöä”, joka persoonattomana massana oli epäilemättä helpompi esittää pois siirrettäväksi kuin ”asukkaat”.

Merkittävänä piirteenä kaavoittaja mainitsi alueen käytön eri yhdistysten kesänviettopaikkana. Yhdistysten lukumäärä oli 12, mutta useita uusia oli pyrkimässä alueelle. Järjestöt olivat hankkineet omistukseensa saarella olevia vanhoja rakennuksia. Esimerkkinä järjestöjen toiminnasta kaavoittaja mainitsi seurakunnan Mustansalmen rannalla sijaitsevan kesäkodin, jossa pidettävillä rippikoululeireillä oli kesäisin käynyt 7 500 nuorta. Saaren koillisosassa rannan tuntumassa taas sijaitsi Oulun demokraattisen kunnallisjärjestön hallinnassa ollut huvi- ja tanssipaiikka.⁶⁷ Valitut esimerkit, seurakunta ja vasemmistolainen kunnallisjärjestö, kuvasivat suunnitelman laajaa yhteiskunnallista kohdeyhmää ja viittasivat mahdollisesti sen laajaan taustatukeen. Se, että järjestöt olivat kunnostaneet vanhoja rakennuksia, esitettiin enemmän tai vähemmän väliaikaisena ratkaisuna ennen uudisrakentamista.

Mustansalmen rantoja myötäilemään oli suunniteltu puistoalue, jotta sen rannat ”vapautuisivat yleiselle oleskelulle ja jalankululle”. Saaren merenpuoleista länsirantaa esitettiin varattavaksi uimarannaksi.⁶⁸ Selostuksessa vanhaksi huvila-asutusalueeksi kutsutulle alueelle Mustansalmen tuntumaan Holstinsalmentien ja Vaaskiventien väliselle alueelle oli sijoitettu yhteisöjen lomanviettoalueet. Ra-

kennuksille varatut paikat oli koottu kolmen tai useamman rakennusalan ryhmiksi, joilla oli yhteinen paikoitusalue. Koska ranta-alueet oli kaikkialla vapautettu yleiseen käyttöön, oli Mustansalmen pohjoisrannalta varattu ranta-kaista, jolle yhteisöillä olisi mahdollisuus rakentaa saunojaan. Vanhojen rakennusten kunnostaminen oli mahdollista, jos ne tulisivat palvelemaan ”loman- ja vapaa-ajanviettotarkeituvia”. Jo 1800-luvulta tutut huvilavahdit tekivät paluun, sillä järjestöillä oli lupa sijoittaa rakennusten yhteyteen yksi asunto valvontaja huoltohenkilökuntaa varten.⁶⁹

Nimistötoimikunta oli täydentänyt alueen nimistöä.⁷¹ Saaren vanhan nimistön rinnalle oli tullut uusia nimiä, joista osa kuvasti alueen uutta käyttöä. Niinpä Mustasaaren ja Hietasaaren puolille jakautunut yhteisöjen loma-alue oli saanut uuden kaksipäiväisen viikonlopun kunniaksi nimet Lauantaikyliä ja Sunnuntai-kyliä.⁷²

Asemakaava sovelsi Le Corbusierin esittelemiä kaupunkisuunnitteluperiaatteita sisäistetysti. Ajoneuvo- ja jalankululiikenteen erottelu oli toteutettu tässä hengessä. Kaavassa yksityisautoilu oli ensisijainen tapa saapua alueelle mutta ”yleinen oleskelu ja jalankulku” puistomaisessa ympäristössä olivat ensisijaisia virkistytymistapoja. A.-M. Kantolan mukaan hänellä ei ollut kaavaa laatiessaan suurisuun-

Kuva 78. Hietasaaren merenpuoleiset hiekkarannat saattoivat aurinkoisena päivänä houkuttaa jopa 10 000 kävijää. Kesäkuussa 1967 Oulu-lehti kertoi ulkomaisten turistien löytäneen leirintäalueen huolimatta kylmistä ilmoista. ”Ulkomaalaisia on ollut Ruotsista, Saksasta, Englannista, Hollannista, Unkarista, Japanista ja Uudesta Seelannista. Auto on ollut ylivoimaisesti suosituin kulkuväline [---]. Suomalainen sauna on saavuttanut suurta suosiota [---] ja niin joutui aluevarti- ja Seppo Ervasti toimimaan saunaoppaanakin.” Samana kesänä uutisoitiin jo 30000 kävijän rajan ylittyneen. (Oulu-lehti 6-7.8.1967.) PPM.

Kuva 79. Nallikarin vuonna 1978 valmistunut arkkitehti Risto Harjun suunnittelema uusi rantaravintola edusti laiseininen ja merelle antavine puukuisteineen kevyttä ja eleganttia maisemaan sopeutuvaa modernismia. Uuno Laukan kokoelma. PPM.

taisia esteettisiä tavoitteita. Koska olemassa oleva tieverkko oli käyttökelpoinen, sitä ei ollut tarvetta uusiksi.⁷³ Kaupunkisuunnittelun esteettisen ulottuvuuden merkityksen väheneminen oli jo sinänsä sopusoinnussa rationaalisuutta ihannoivan näkemyksen kanssa. Kaavan tarkoituksena oli varata alue tulevaisuuden kasvu- ja käyttötarpeita varten. Koska kukaan ei vielä tiennyt, millainen tuo tulevaisuus tulisi tarkalleen olemaan, myös kaavan kuvaus jäi avoimeksi ja hieman epämääräiseksi.⁷⁴

Alusta alkaen oli selvää, että uuden asema-kaavan Hietasaarta ei ollut tarkoitettu Hietasaaren silloisille asukkaille. Mutta keille se oli tarkoitettu? Kaavan perusteluissa kirjoitettiin, että Hietasaari oli virkistysalue ”kaikille kaupunkilaisille”.⁷⁵ Määrittely oli laajuudessaan ja epämääräisyydessään vastaansanomaton. Se liittyi 1960-luvulle tyypilliseen tapaan määrittellä suunniteltujen alueiden käyttäjät juuri

eriytymättömänä ”massana”, jolla oli samanlaiset tarpeet.⁷⁶ Kaavaslostuksesta voi kuitenkin lukea tarkempia vihjeitä tarkoitetuista käyttäjistä. Leirintäalue oli tarkoitettu turisteille, ehkä jopa ulkomaalaisille, jotka matkailivat perheineen omalla autollaan. Virkistysalueen tulevat käyttäjät olisivat puolestaan työssä käyviä kaupunkilaisia, joiden elämässä oli selvä jako työhön ja vapaa-aikaan. Kenties he olisivat uusien lähiöiden asukkaita, jotka haluaisivat viikonloppuisin retkelle puistomaiseen luontoon lähelle keskustaa meren rannalle.

Kaavan tarkoittamat yhteisöjen uudet rakennukset olisivat vaatineet rakentajikseen varsin suuria ja varakkaita järjestöjä. Näiden yhteisöjen aktiiviset jäsenet olisivat tulevaisuudessa viettäneet lomiaan näissä moderneissa rakennuksissa ehkä perheineen tai kenties muiden saman ryhmän jäsenten kanssa. Turisteja, viikonloppukävijöitä ja yhteisöjen

jäseniä yhdisti yksityisautoilun lisäksi oletettu kiinnostus urheiluun, rantaelämään, retkeilyyn ja purjehdukseen. Näin muodostettua kaavan kohderyhmää voisi kuvata eräänlaisiksi hyvinvointivaltion kansalaisiksi, jotka olisivat voineet asuttaa Le Corbusierin visioimaa luokatonta kaupunkia.⁷⁷ Kaavatekstin tuottama hyvinvointivaltion kansalainen oli työssä käyvä, terve, liikunnallinen, melko hyvin toimeentuleva ihminen, joka asui tarkoitukseen kaavoitetulla asuinalueella ja osallistui aktiivisesti järjestötoimintaan.

Kaavasta jättivät muistutuksen Hieta-Musasaaren pienkiinteistöyhdistys ja yksi kesäasukas. Suomen Pienkiinteistöliitto oli perustettu vuonna 1950 erilaisten omakotiasukkaiden yhdistysten kattojärjestöksi. Aluksi toiminta oli suunnattu tontinomistajille, mutta vähitellen myös vuokratonttien asukkaat omine

erityisongelmineen otettiin mukaan toimintaan.⁷⁸ Hietasaaren pienkiinteistöyhdistyksen muusta toiminnasta ei ole säilynyt juurikaan tietoja. Ei ole selvää, oliko kyseessä rekisteröity yhdistys. Yhdistys oli todennäköisesti perustettu 1960-luvulla ajamaan vuokralaisten etua vuokrajärjestelyasiassa. Tähän viittaa se, että yhdistyksen jäseniksi hyväksyttiin ilmeisesti vain ympärivuotisia asukkaita, joita vuokrajärjestely koski. Muistutuksessaan yhdistys tahtoi kiinnittää huomion jäsentensä onnettomaan tilanteeseen.

”He ovat asuneet alueella vuosikymmeniä taloudellisestikin vaikeissa olosuhteissa. Heille ei ole annettu lupaa edes korjauttaa asumiaan taloja normaalia viihtyvyyttä edellyttävälle tasolle. Alueelta puuttuu viemäri ja vesijohto.”⁷⁹

Yhdistyksen kirjeessään valitsema sävy muistutti ympärivuotisten asukkaiden vuoden 1916 kaavaprosessin yhteydessä kirjoittamasta kirjeestä. Asukkaat esitettiin huono-osaisina

Kuva 80. Pidemmetyt kesäloimat ja yleistyvä yksityisautoilu nostivat leirintäalueiden suosiota. Sopotelta ja omat eväät mahdollistivat suomalaisille edullisen lomailun. Nallikarin leirintäalueella. Uno Laukka. PPM.

ihmisinä, joita kaupungin tulisi suojella sen sijaan, että ennestään huonontaisi heidän asemaansa – etenkin kun asukkaiden nykyinen ahdinko oli osaksi kaupungin toimien aiheuttamaa. Tietämättään yhdistys asemoi asukkaat suoranaiseksi vastakohtaksi hyvinvointivaltion kansalaisille, jotka olivat kaavan kohderyhmä.

Yhdistys ei tyytynyt vetoamaan jäsentensä puolesta, vaan se halusi esittää oman näkemyksensä yhteisestä hyvästä, jota kaavan oli tarkoitus edistää. Yhdistyksen mukaan saari jäisi virkistysalueena vain muutaman kuukauden käyttöön vuodessa. Osittain asuttuna se taas olisi ”yleisen edun mukaisesti” tehokkaamassa käytössä. Asukkaiden mukaan alueelle mahtuisi jatkossa niin virkistystoimintaa kuin asumistakin. He ehdottivat, että vuokrajärjestelylain piiriin kuuluvilla asukkailla uusittaisiin vuokrasopimukset 50 vuodeksi entisillä paikoilla tai vaihtoehtoisesti siirrettäisiin asukkaat saaren keskiosaan uudelle tiiviimmälle alueelle. Mitä vesijohtoihin ja viemäreihin tuli, ne olisi asukkaiden mukaan rakennettava joka tapauksessa alueen käyttötarkoituksesta riippumatta. Myös kouluasiaan he uskoivat ratkaisun löytyvän, jos vain valtuusto ottaisi asukkaiden ehdotuksen vakavasti.⁸⁰

Vastauksessaan yhdistykselle kaavoitustoimisto vetosi lakiin ja laskelmiinsa todistaakseen, että yhdistyksen vaatimuksiin suostuminen ei olisi pelkästään mahdotonta vaan suorastaan vahingollista. Jotta vuokrasopimukset voitaisiin uusia, kaava pitäisi sopeuttaa olemassa oleviin rakennuksiin.

”Tällaisen kaavan laatiminen olisi erittäin vaikea tehtävä ja sen toteuttaminen merkitsisi Hieta-Mustasaaren alueen pirstoutumista hajanaiseksi käyttöyksiköiksi, joiden välisiä alueita ei voitaisi käyttää tarkoituksenmukaisesti ja kaupungin mahdollisuudet alueen käyttämiseksi mahdollisimman monia kaupunkilaisia hyödyttäviin tarkoituksiin olisivat sidotut vuosikymmeniksi eteenpäin.”

Jos esitetyt laskelmat eivät vielä olisi vaikkeutaneet päättäjiä, niin ”mahdollisimman monen kaupunkilaisen” edut olivat kiistämättömiä. Toimiston mukaan olisi kerta kaikkiaan edullisempaa sijoittaa asukkaiden uudet tontit tai asunnot muualle kuin Hietasaareen, etenkin kun asukkailla olisi oikeus hallita tontte-

jaan vanhoilla ehdoilla siihen saakka, että uusi käyttö alkaisi. Lopuksi osasto vielä vetosi suunnitelman puolesta ja viittasi myös alueen erityispiirteisiin.

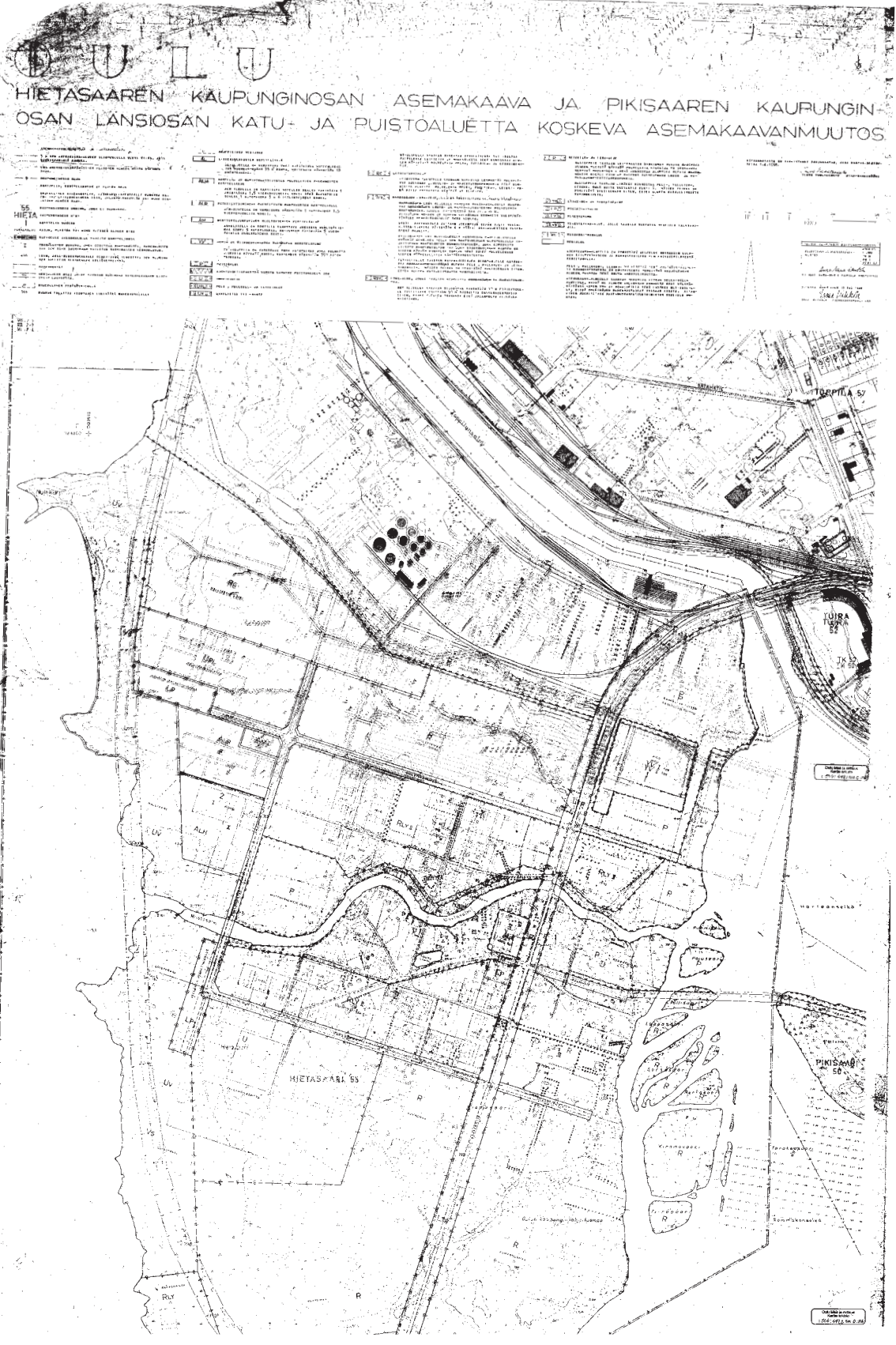
”Kaavan tarkoituksena on saada pala kauneinta Oulua palvelemaan kaikkien kaupunkilaisten erilaista vapaa-ajanvietto- ja harrastustoimintaa. Alueella olevia vanhoja rakennuksia voidaan alkuun, sen jälkeen kun asukkaat ovat siirtyneet muualle, kunnostaa ja käyttää erilaisten yhteisöjen toimintaa palvelemaan.”

Toisin kuin vuonna 1916, nyt kaupungista ei löytynyt poliittista tahtoa sopeuttaa asema-kaavaa olemassa olevaan rakennuskantaan. Suureksi kasvaneessa kaupungissa Hietasaaren muutamalla sadalla asukkaalla ei ollut enää samanlaista painoarvoa kuin viisikymmentä vuotta aiemmin. Myös yleiskaavan suunnitelma Hietasaaresta keskustan laajenemisalueena pysyi mukana perusteluissa. Toisen muistutuksen asemakaavaan jätti kesäasukas Elsa-Maija Kanninen, joka halusi ”pyytää ja toivoa”, että saisi asua huvilassaan kesäisin elämänsä loppuun saakka ja ilmoitti sitoutuvansa pitämään rakennuksen kunnossa.

”Teen sen mielelläni, koska ole asunut kotihuvilassani koko elämäni iän joka kesä vuodesta 1920, jolloin se on hankittu perheelle. Se on vanhalla huvila-asutusalueella, huvilan ympärillä on vanha puisto, jonka haluan pitää kunnossa. Aluetta ympäröi uusi aita. Omaa rantaa ei ole. Kesäisin huvila on ollut ja on edelleen lukuisten kaupunkilaisten tuttavien virkistyspaikkana. Eräänä Hietasaaren kauimmin asuneena kesäasukkaana annan Hietasaarelle arvon Oulun nähtävyytenä ja piirustuksenopettajana myös sille, että siellä jatkuvasti on tyyliin kuuluvia vanhoja hoidettuja kesähuviloita.”⁸¹

Kesäasukas valitsi omaperäisen strategian ja pyrki todistamaan, että hänen huvilansa itse asiassa oli kaavan tarkoittama yhteisön loma-alue, vaikka pienoisikoossa. Hän myös maalasi saaresta kaavoitusosaston tulkinnasta poikkeavan kuvan elämyksellisenä ja romanttisen kauniina kaupungin ”nähtävyytenä”. Vastauksessaan kaavoitusosasto huomautti, ettei kirjoittajan kesähuvila kuulunut vuokrajärjestelyn piiriin. Siksi kirjettä ei varsinaisesti tulkitu muistutukseksi asemakaavaa vastaan, vaan anomukseksi vuokrasopimuksen jatkamisesta kesähuvilana. Asemakaavaosaston mukaan kaavassa oli pyritty ratkaisuun, jonka toteuttaminen olisi mahdollista vaiheittain. Esimer-

Kuva 81. Hietasaaren vuoden 1969 asemakaava säilytti suurelta osin vuodelta 1916 peräisin olleen teiden ja kujien verkoston. Tulevaa autoliikennettä ajatellen siihen oli kuitenkin lisätty laajoja pysäköintialueita.⁷⁰ OUKA.

kiksi yhteisöjen loma-alueella sijainneet huvilat voisivat vasta vähitellen siirtyä yhteisöjen hallintaan. Siksi yksityisten kesähuviloiden, samoin kuin vuokra-alueiden järjestelylain piiriin kuuluvien vuokralaisten vuokra-aikojaksi olisi mahdollista toistaiseksi jatkaa sijainnista riippuen ehkä 5–10 vuotta kerrallaan.⁸²

Kaavoitusosasto ohitti kokonaan muistutuksen maininnan kesähuvilamiljööön vaalimisesta. Sekä kesä- että ympärivuotisille asukkaille luovattiin mahdollisuus jäädä toistaiseksi, kunhan itse kaavan suhteen ei tehtäisi kompromisseja. Kun kaava lähetettiin sisäministeriöön vahvistettavaksi, sana ”yhteisö” kuitenkin viivattiin ministeriön toimesta ylitse kaavamääräyksistä. Ministeriön tulkinnan mukaan asemakaavalla ei voinut määritellä, kenellä olisi lupa vuokrata tontteja alueelta, vaikka kaupungilla oli toki oikeus määrätä asiasta muilla tavoin.⁸³ Tapaus rinnastuu kiinnostavalla tavalla vuoden 1916 asemakaavan yhteydessä käytyyn keskusteluun ympärivuotisen asumisen kieltämisestä. Nyt kohteena olivat vain kaikki yksityiset asukkaat. Kuten vuosisadan alussa, myös vuonna 1969 todettiin, että asemakaavalla ei voinut määritellä, millaisia vuokralaisia alueelle sallittaisiin, vaan siihen oli käytettävä muita keinoja.

A.-M. Kantolan mukaan vuoden 1969 kaavan ei ollut tarkoitus uhata niiden piirteiden säilymistä, joita kaupunkilaiset, hän itse mukaan lukien, Hietasaarella eniten arvostivat. Asemakaavamääräyksiin jopa sisällytettiin kohta, jonka mukaan Hietasaarelle tyypillistä luontoa, puutarhanhoidon ja laidunnuksen synnyttämää kulttuurimaisemaa oli pyrittävä säilyttämään. Hänen mukaansa Hietasaaren rakennuksilla ei vielä 1960-luvulla ollut harvinaisuusarvoa, vaan samanlaisia huonokuntoisia puurakennuksia oli nähtävissä kaikkialla keskustassa, laitakaupungista puhumattakaan.⁸⁴ Hietasaaren rakennusperinnön säilymistä ajatellen oli tuhoisaa, että vuoden 1969 asemakaava ei tunnistanut alueella ai-noatakaan kulttuurihistoriallisesti arvokasta tai muista syistä säilytettävää rakennusta eikä rakennuksia ilmeisesti lainkaan inventoitu.

A.-M. Kantolan mukaan tarkoitus oli, että parhaat Hietasaaren rakennuksista säilyisivät yhteisöjen hallussa asukkaiden muutettua pois. Porvarillinen kesähuvilakulttuuri oli hänen mukaansa jo menettänyt elämisen edellytyksensä, koska sen luonut elämäntapa oli kadonnut. Asukkaiden siirtäminen oli A.-M. Kantolan mukaan välttämätöntä, jotta he eivät voisi yksityistää saarta omaksi asuinalueekseen, jossa kaupunkilaisten olisi tyydyttävä kulkemaan vain yleisiä teitä pitkin.⁸⁵ Halu avata Hietasaaren huvilat puutarhoineen kaikille kaupunkilaisille ja edistää uuden kollektiivisen vapaa-ajan vieton kulttuurin syntyä siellä ei kuitenkaan ollut kaavoitusosaston yksinoikeus, vaan sai vankkaa tukea myös kaupunginvaltuustossa.

Kansan Tahdossa kaavaa käsitelleen ”Tosi”-nimimerkin kirjoittaman kolumnin mukaan valtuusto oli hyväksyessään kaavan vain vahvistanut Hietasaarelle jo vakiintuneet käyttötarkoitukset. Auringonottajat, turistit ja järjestöt ”huvilalaitoksineen” olivat kaikki vanhoja käyttäjäryhmiä. Ainoana varjopuolena asiassa kirjoittaja mainitsi saaren 600 asukasta, jotka halusivat pitää kiinni ”kotipaikkaoikeudestaan” ja varata ”oman nurkkauksensa” omakotiasutusta varten. Kirjoittajan mukaan sosiaalidemokraattinen valtuutettu Hanna Ojala⁸⁶ ”esiintyi [valtuustossa] tomerasti hietasaarelaisten puolesta” ja kannatti pienkiinteistöyhdistyksen muistutuksen huomioonottamista.

Lehden hieman vähättelevä suhtautuminen Ojalan puheenvuoroon saattoi osaltaan johtua siitä, että Ojala oli nainen ja sosiaalidemokraatti. Asia, jota lehti ei maininnut mutta jonka aikalaiset varmasti hyvin tunsivat, oli, että Hanna Ojala oli itsekin Hietasaaren ympärivuotinen asukas. Ojalaa kannatti vain kansandemokraattien valtuutettu Junno, jonka mukaan ennen päätöstä olisi ainakin selvitettävä, minne hietasaarelaiset voitaisiin asuttaa.⁸⁷

Kaupunginjohtaja Heinon mukaan asian ratkaisua oli lykätty viimeiseen mahdolliseen ajankohtaan. ”Ellei päätöstä asemakaavan muuttamisesta ennen elokuuta tehdä, puuttuu

valtiovalta asiaan ja saattaa nielaista koko alueen.” On epäselvää, mitä Heino varsinaisesti tarkoitti. Todennäköisesti väläytetty uhka valtion puuttumisesta asiaan oli tarkoitettu valtuuston päätöksen kiirettämiseen. Mahdollisuutta, että asukkaat itse voisivat lunastaa tontit omikseen, ei mainittu missään vaiheessa. Lehden mukaan kaupunginjohtaja lupasi, että kaupunki pitäisi asukkaista huolen. ”Ketään ei Hietasaaresta pakoteta lähtemään ja niille, jotka haluavat savunsa siirtää muualle, varataan tontti mukavalla tavalla”, kaupunginjohtajan kerrottiin sanoneen.⁸⁸ Valtuuston varapuheenjohtaja, kansandemokraattien valtuutettu Reino Kiiskinen sanoi puheenvuorossaan ymmärtävänsä hyvin hietasaarelaisten halun

”asua saarellaan, mutta kun toisaalta on kohtuullista, että saaren tarjoamista mahdollisuuksista saavat nauttia kaikki nykyiset ja tulevat oululaiset, täytyy pienemmän ryhmän taipua kokonaisuuden edun nimessä. Jotta kenelläkään ei kuitenkaan syntyisi kohtuutonta haittaa eikä aiheetonta pakokauhua, esitti Kiiskinen päätökseen lisäponnita, jonka mukaan sitä haluaville tehdään pitempi vuokrasopimus ja oikeutetaan korjaamaan rakennukset. Asemakaavamuutos hyväksyttiin äänin 39 – 3 ja Kiiskisen ehdottama ponsi yksimielisesti, lehti raportoi.”⁸⁹

Vasemmistopuolueilla oli Oulun kaupunginvaltuustossa enemmistö vuosina 1946–1969, ja pitkään tämän jälkeenkin vasemmiston ja oikeiston äänimäärät pysyivät varsin tasaisina.⁹⁰ Kuten Hietasaaren tapaus osoitti, tulevaisuuteen suuntautuneella kaupunkisuunnittelulla oli kuitenkin tukenaan laaja poliittinen kannatus kaikissa puolueissa. Kiiskisen päätökseen lisäämä ponsi oli yhteneväinen vuoden 1962 lain määräysten kanssa. Se, mitä luvattut ”pitemmät vuokrasopimukset” käytännössä merkitsivät, jäi avoimeksi. Kaavan kohtaama vähäinen vastustus tuli enimmäkseen ympärivuotisilta asukkailta ja heidän edustajiltaan. Myös kaavan vastustajat valtuustossa olivat todennäköisesti vasemmistolaisia, mikä osaltaan sai *Kansan Tahdon* tarttumaan asiaan. *Kaleva* tyytyi omassa uutisessaan ainoastaan referoimaan kaavaselostusta mainitsematta lainkaan asukkaiden olemassaoloa tai siirtämistä.⁹¹

I. Mikkolan mukaan Hietasaaren uusi kaava herätti aikanaan runsaasti huomiota ja

keskustelua. Tästä syystä rakennushallituksen korkea virkamies kävi Oulussa tarkastamassa Hietasaaren kaavoitus- ja lunastusmenettelyn laillisuutta. Mitään huomautettavaa asiasta ei kuitenkaan löytynyt, ja menettely todettiin lainmukaiseksi. Mikkolan mukaan Hietasaaren asukkaiden olisi valittamisen sijaan kannattanut olla pikemminkin kiitollisia siitä, että he olivat niin pitkään saaneet pitää hallussaan kaupungin maata edullisilla vuokraehdoilla. Hän huomautti, että muutkin kaupunkilaiset joutuivat etsimään kesämökkkitonttinsa huomattavasti etäämmältä kaupungista.⁹² Kaupungin ja kaavoitusosaston kanta korosti maanomistajan oikeuksia päättää alueen käytöstä. Asukkaat puolestaan korostivat maankäytön ja asumisen luomaa oikeutta pitää jotain paikkaa kotinaan ja vaikuttaa sen tulevaisuuteen.

Oli kiistämättä valtuuston poliittisen tahdon mukaista, että Hietasaaren puutarhojen portit avattaisiin kaikille kaupunkilaisille ainakin periaatteessa. Käytännössä päätös merkitsi vuokratonttien ja rakennusten vähittäistä siirtymistä eri yhteisöjen haltuun ja niiden jäsenten käyttöön. Huvila, joka puutarhoineen olisi jatkuvasti ollut avoinna kaikille kaupunkilaisille, oli mahdottomuus. Hietasaarelle ominainen pienipiirteinen, intiimi ja hoidettu ympäristö oli vaikeaa yhdistää suurten väkimääri-

Kuva 82. Hanna ja Kalle Ojala kotinsa edustalla Hietasaaresta. Laivuri Kalle Ojalan omistama höyryalus Tähti liikennöi kaupungin ja Hietasaaren väliä vuosina 1932–1946. Ojalan moottorivene Apu puolestaan kulki Mustansalmen matalaa väylää ja noukki kyytiläiset, kauppalistat ja tyhjät kaljakorit laitureilta. (Byströn 1973.) Ojalat asuivat osoitteessa Pukseritie 7 vuodesta 1937 vuoteen 1977, jolloin kaupunki lunasti rakennuksen. Kaupunki purki ennen vuotta 1918 valmistuneen, aiemmin myös Tegströmin ja Östbergin kesähuvilana tunnetun rakennuksen 2000-luvun alussa sen oltua vuosia tyhjiällä. (Toppi-lansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 134.) Veera Taskila.

en vapaa-ajanviettoon. Käytännössä kaikille kaupunkilaisille avoimiksi jäivät jatkossakin yleisten rantojen lisäksi vain huvilakortteleita ja metsikköjä halkovat tiet ja polut.

Jälkeenpäin ajatellen tuntuu hieman naiivilta ajatukselta, että sadan vuoden aikana ympärivuotisen- ja kesähuvila-asutuksen muokkaama rakennettu ympäristö olisi voitu siirtää kaikkien kaupunkilaisten kollektiiviseen omistukseen ja silti säilyä entisellään. Toisaalta päätöksen taustalla ollut ajatus kaikkien kaupunkilaisten tasavertaisesta oikeudesta kaupungin kenties halutuimpaan virkistysalueeseen oli periaatteellisuudessaan ihailtava. Tosin tätä ihannetta jossain määrin varjosti virkistysalueasemakaavan taustalla ollut pyrkimys kaupungin maanomistuksen lujittamiseen.

Kaavan seurauksia tarkastellessa huomio kiinnittyy siihen, että saaren noin sadastavii-destäkymmenestä ennen vuotta 1946 rakennetusta pihapiiristä 2000-luvun alkuun säilyi noin yksi kolmasosa. Mustasaaren puolella sijainneista 33 pihapiiristä oli vuonna 2000 säilynyt 9, kaikki lähellä Mustansalmen rantaa. Hietasaaren puolella Hietasaarentiestä länteen sijainneista 57 pihapiiristä oli säilynyt 26. Tien itäpuolella jäljellä oli alkuperäisistä 52 pihapiiristä 24.⁹³ Säilyneet rakennukset sijaitsevat hajallaan tai pienissä ryhmissä eri puolilla saarta. Rakennuksia oli säilynyt yhtä lailla vuoden 1969 kaavassa puistoalueeksi merkityillä Mustansalmen rannoilla kuin yhteisöjen loma-alueeksi ja retkeilyalueeksi merkityillä alueilla, samoin kuin kaupungin keskustan laajennus-alueeksi varatulla itärannalla.

Nyky aikaan säilyneet rakennukset ovat olleet joko yksityisten ympärivuotisten- tai kesäasukkaiden, järjestöjen tai yritysten hallussa. Lähes kaikissa on tehty huomattavia muutoksia etenkin interiööreissä. Saaren puutarhoista yksikään ei ole säilynyt alkuperäisessä kunnossa. Ainoat kesähuvilapuutarhan tai keittiöpuutarhan tyyppiset puutarhat ovat säilyneet yksityisten asukkaiden hoidossa. Jossain mielessä Hietasaaren tragediaksi muodostui se, että yritys avata saaren puutarhat laajalle yleisölle oli

omalta osaltaan nopeuttamassa niiden tuhoa. Kun pihoja ja rakennuksia hoitaneet ihmiset muuttivat pois, alkoivat puutarhat nopeasti kasvaa umpeen. Rakennusten kohtalo ei ollut oleellisesti erilainen. Tyhjiilleen jätetyt rakennukset rapistuivat melko nopeasti, ja kaupunki puratti ne pois.

Tuhon laajuus vaikuttaa ristiriitaiselta, kun ottaa huomioon, että saaren miljööttä arvostivat niin kaavoittaja, asukkaat, poliitikot kuin monet kaupunkilaisetkin. Erikoiseksi ilmiön tekee se, että kukaan ei vaikuta suoranaisesti hyötynneen siitä. Virkistysalueeksi kaavoitettu Hietasaaren maa ei kiinnostanut rakennusyhtiöitä. Järjestöt ja yhteisöt, joille kaava oli suunnattu, epäilemättä hyötyivät siitä. Järjestöjen rooli ei kuitenkaan selitä alueen rakennuskannan purkamista. Vaikka joitain rakennuksia purettiinkin esimerkiksi Pohjois-Suomen teollisuusopiston uusien rakennusten ja kylpylähotelli Edenin tieltä, järjestöt myös kunnostivat useita haltuunsa saamiaan rakennuksia ja vaikuttivat niin säilymiseen. Sopivia yhteisöjä ei löytynyt vuokralaisiksi läheskään kaikkiin rakennuksiin. Ilmeisesti suurinta osaa rakennuksista ei purettu uusien rakennusten tieltä, vaan koska kaupunki arvioi niiden kunnan niin huonoksi, että kunnostaminen ei ollut enää kannattavaa. Ilmeinen syy rakennusten huonoon kuntoon oli niiden kunnossapidon laiminlyönti.

Kaupungin näkökulmasta rakennusten kunnossapito kuului joko niiden yksityisille omistajille, tai jos kaupunki omisti rakennuksen, sen vuokralaisille. Osa asukkaista puolestaan vieritti vastuun rakennusten huonosta kunnosta kaupungille, joka piti lyhyillä tontin- tai huoneenvuokrasopimuksilla asukkaat epävarmuudessa. Epätietoisuus tulevaisuudesta ei kannustanut kunnossapitoon ja investointeihin. Osa vanhoista asukkaista myös kertoi, että kaupunki oli erityisesti kieltänyt asukkaita kunnostamasta rakennuksia.⁹⁴ Oulun kaupungin kaavoituksessa tämäntyyppisen korjauskiellon olemassaolo kiistettiin.⁹⁵ On kuitenkin tiedossa, että esimerkiksi Jyväskylän Tourulan

esikaupungissa oli 1960-luvulla voimassa korjaus- ja toimenpidekielto, joka esti rakennusten peruskorjaukset. Jossain määrin esikaupungin rakennusten kunnossapidon ongelman kiteytti eräs huvilanomistaja todetessaan, että ”kesällä ei kerkiä ja talavella ei tarkene”.⁹⁶

A.-M. Kantolan mukaan Hietasaaren kulttuuriympäristön häviäminen ei johtunut yksin vuoden 1969 kaavasta, vaan kehitykseen vaikuttivat monet asiat, joihin kaavalla ei voinut vaikuttaa. Syyt olivat monimutkaisia, ja niihin kuuluivat yleinen ymmärtämättömyys rakennusperinnön suhteen ja kunnostustyön osaamisen sekä resurssien puute. Erityisenä syynä Hietasaarella oli se, että vanhat rakennukset eivät useinkaan sopineet käyttäjiksi suunniteltujen järjestöjen käyttötarkoituksiin.⁹⁷

Yhdistyksiä ja järjestöjä oli alkanut pyrkiä alueelle lisääntyvässä määrin jo 1960-luvun alusta lähtien. Näihin kuului Oulun Kehitys-

vammaisten Tuki ry, joka osti Toppila oy:ltä vuonna 1970 entisen Kanasen kesähuvilan, jossa oli sittemmin viettänyt kesäänsä Toppila oy:n selluloosatehtaan brittiläinen toimitusjohtaja Dixon perheineen. Yhdistys ryhtyi järjestämään huvilassa virkistystoimintaa kehitysvammaisille. Huvilaa laajennettiin vuonna 1989 ja tontille tehtiin myöhemmin lisärakennuksia asuntolaa varten.⁹⁸

Hietasaarella toimivien järjestöjen toimintaan osallistuneiden ihmisten suhde ”hyvinvointivaltion kansalaisen” määritelmään ei ollut yksioikoinen. Poliittisten eläkeläisjärjestöjen, potilasjärjestöjen, vammaisjärjestöjen ja lasten ja nuorten parissa toimivien järjestöjen toimintaan osallistuneista ihmisistä monet olivat määritelmällisesti työelämän ulkopuolella joko iän tai terveydentilan vuoksi. On kiinnostavaa, että näille ryhmille löytyi tilaa juuri kaupungin laidalta, Hietasaaresta. Toi-

Kuva 83. Hietasaarelaiset kokoontuivat Isoviidan talon lähtöhuutokauppaan 1970-luvun alussa. Vasemmalla yläkuvasssa emäntä Fanny Isoviita ja oikeassa yläkuvasssa isäntä Jaakko Isoviita. Kuva: Veera Taskila.

Kuva 84. Oulun työttömien yhdistyksen YTYÄ ry:n kunnostama Hietalinna Vaaskiventien varrella on aktiivisen järjestötoiminnan keskus. Rakennuksessa sijaitsee työttömien ruokala, ja pihapiiriin on rakennettu sauna, takkahuone, grillikota ja puutarhapaviljonki. (YTYÄ ry. [<http://www.ytya.net/>] Viitattu 2.6.2011.) UPA.

Kuva 85. YTYÄ ry:n kunnostaman Hietalinnan alakerran tilat on muutettu palvelumaan yhdistyksen ruokalan tarpeita. UPA.

saalta Hietasaareen muutti myös yhteisöjä, jotka olivat suuntautuneet juuri työssä käyvien ihmisten koulutukseen ja virkistykseen, kuten Pohjois-Suomen Teollisuusopisto. Ollakseen ”luokattoman kaupungin” asukkaita ihmiset järjestäytyivät edelleen varsin tiukasti poliittisen katsomuksen, ikäryhmän tai muun yhdistävän tekijän ympärille.

Osa järjestöistä kunnosti aktiivisesti vuokraamiaan rakennuksia, jotkut jopa ostivat ne omikseen. Toisilla järjestöillä ei ollut varoja tai kiinnostusta kunnostamiseen. Osa käytti rakennusta vain muutamia kertoja kesässä ja luopui siitä lopulta tarpeettomana tai huonon kunnan takia. Vuokra-ajan pituudella näyttää olleen melko paljon merkitystä sekä yksityisten että järjestöjen halulle kunnostaa rakennuksia. Ilmeisesti pitempiä vuokra-aikoja myönnettiin helpommin järjestöille, jotka sopivat paremmin vuoden 1969 kaavan ajatukseen ”yhteisöistä”. Järjestöjen tila- ja käyttötarpeet erosivat usein huomattavasti yksityisten asukkaiden vastaavista. Tällä oli suora vaikutus siihen, mihin suuntaan rakennuksia ja puutarhoja muokattiin.

Hietasaaren tyhjenemistä nopeutti kaupungin kiinteistöviraston linjaus, jonka mukaan saareen jäävien asukkaiden rakennusten lunastusarvo laskisi joka vuosi. Asukkaiden mukaan arvon aleneminen oli 10 % vuodessa. Tämän laskutavan mukaan kymmenen vuoden jälkeen rakennukset olisivat arvottomia ja asukas joutuisi purkamaan ja poistamaan

ne omalla kustannuksellaan siinä tapauksessa, että vuokra-aikaa ei enää jatketaisi. Linjaus oli samansuuntainen vuoden 1962 lain kanssa, jonka mukaan vuokralainen saisi halutesaan hallita vuokra-aluetta siihen saakka, että maanomistaja ottaisi sen uuteen käyttöön, mutta että tässä tapauksessa lunastushinta laskisi joka vuosi. Kiinteistöviraston esimies tekninen apulaiskaupunginjohtaja Paavo Korhonen (s. 1931) hoiti Hietasaaren rakennusten lunastuksia yhdessä kaupungin lakimiehen Erkki Korhosen kanssa. Tuomari Korhosen kerrotaan muistelleen Hietasaaren talojen lunastamista koko uransa ikävimpänä tehtävänä.⁹⁹ Paavo Korhonen toimi 1960- ja 70-luvuilla Oulun kaupunginvaltuuston ja hallituksen jäsenenä SKDL:n edustajana. Apulaiskaupunginjohtajaksi hänet valittiin vuonna 1979.¹⁰⁰

Vaikka määräys lunastushinnan alenemisesta nopeutti monien rakennusten tuhoa, se myös suojeli toisia. Koska rakennusten ylläpitoon investoiminen ei kannattanut, osa Hietasaaren rakennuksista säästy, ainakin osittain, 1960- ja 70-luvun esteettisesti ja rakenteellisesti tuhoisilta korjausmenetelmiltä. On mahdollista, että jos saari olisi saanut jatkaa tavanomaisena omakotialueena, rakennuskanta olisi pitkälti uusittu asukkaiden toimesta. Näin tapahtui esimerkiksi Turun Vähä-Heikkilän esikaupunkialueella, jossa asukkaat saivat pitkällisen oikeustaistelun jälkeen lunastaa tonttinsa omikseen.¹⁰¹ Toisaalta esimerkiksi Tampereen Pispalan esikaupungin rakennusten arvostus ja vaatimukset niiden säilyttämiseksi nousivat esiin jo 1970-luvulla.¹⁰²

Raution talo, entinen Santaholman huvila siirtyi 1970-luvun lopulla Suomen kommunistisen puolueen eläkeläisjärjestön Oulun eläkeläisten haltuun. Rakennuksen omistaja K. Rautio oli ollut perustamassa järjestöä, ja hän toivoi, että eläkeläiset saisivat rakennukset virkistyspaikakseen. Kaupunki lunasti rakennukset Rautioilta ja vuokrasi ne järjestölle, joka myöhemmin osti ne omakseen.¹⁰³ Muita Hietasaarella toimivia eläkeläisjärjestöjä ovat Oulun eläkeläisistä irtautuneet Oulun työväen

eläkeläiset, Merieläkeläiset ry ja keskustapuolueeseen kytkeytyvä Eläkeliitto.

Vuonna 1976 nuori Reijo Rinnekangas yritti tutkivan journalismin keinoin selvittää Hietasaaren tilannetta. Hänen *Oulu-lehteen* kirjoittamassaan artikkelissa vuoden 1969 asemakaava ja vuoden 1962 laki esitettiin ikään kuin vastikään paljastuneena salaliittona, jonka tarkoituksena oli häätää asukkaat kodeistaan. Rinnekankaan artikkeli ilmensi ja vahvisti eräänlaista aikakaudelle tyypillistä epäluottamuksen ilmapiiriä kaupunkilaisten, viranhaltijoiden ja poliittisten päättäjien välillä. Myös Rinnekangas viittasi asukkaiden asemaan kaupungin torppareina ja käytti termiä ”pakkolunastus” kuvaillessaan kaupungin tapaa hankkia omistukseensa viimeisetkin rakennukset. Artikkelissa haastateltiin myös Anna-Maria Kantolaa ja virastopäällikkö Heikki Suitialaa, jotka vakuuttivat menettelyn välttämättömyyttä ja laillisuutta.

”Hietasaarelaiset ovat ikään kuin herran kukkarossa. Herra on ympäröivä kaupunki ja kukkaro saari itse. Sitä mukaa kuin inflaatio kasvaa, sitä mukaa hietasaarelaisten arvo vähenee. Ja herran ote kukkaron ympärillä tiukkenee. – Valitettavasti, toteaa virastopäällikkö Suitiala. – Yksilö ei ole kovin hyvässä asemassa kaupunkisuunnittelussa.”¹⁰⁴

Kaikki yksityiset asukkaat eivät kuitenkaan olleet valmiita lähtemään. Pieni osa asukkaisista jäi saareen eri syistä. Kaupungin tekemän

Kuva 86. Huolimatta lyhyistä vuokra-ajoista ja yleisestä epävarmuudesta monet vaatimattomat esikaupungin rakennukset asukkaineen sinnittelivät pystyissä 1990-luvulle saakka. Näissä vaatimattomissa rakennuksissa asukkaiden alhainen elintaso ja mukavuuksien puute yhdistyivät omaperäiseen estetiikkaan ja luonnonläheiseen asumiseen. Rakennustutkija Pasi Kovalainen kuvasi rakennuksen marraskuussa 1989 osoitteessa Holstinsalmentie 7. Pasi Kovalainen. PPM.

viranomaisia, jotka olivat tulossa käymään keskustellakseen rakennuksen lunastamisesta. Osa asukkaista uskoi onnistuneensa säilyttämään talonsa tai huvilansa toimintatavalla, jota voisi luonnehtia passiiviseksi vastarinnaksi. Heidän mukaansa kaupungin päätösten aktiivinen haastaminen, kaikenlaisten anomusten kirjoittaminen, kysymysten esittäminen tai lehtikirjoittelu olisi turhaa ”reuhaamista”. Se ainoastaan ärsyttäisi viranomaisia ja voisi pahimmillaan johtaa asukkaiden kannalta ikävään lopputulokseen.¹⁰⁷

”Se oli oikiastaan niin, että kun oltiin oikein hiljaa ja siukkaasti täällä, niin ne ei ajaneet pois. Mekin sanottiin aina, että me oomma hiljaa siellä mettä. Eikähän meitä, kun me ei olla talviasukkaita.”¹⁰⁸

Asukkaat uskoivat, että hiljaa ja näkymättömänä pysyminen oli paras ratkaisu. Vaikka asukkaat myönsivät, että konflikti kaupungin kanssa oli mahdollinen, he pyrkivät etäännyttämään sen omalta kohdaltaan ja kuvasivat mieluummin naapuriensa kokemuksia. ”Kaupunki” tuotettiin teksteissä vallankäyttäjänä, joka joskus personifioitui yksittäisiin viranomaisiin tai valtuustoon. Yleensä ”kaupunki” oli asukkaiden puheissa persoonaton systeemi, jonka päätökset olivat ennakoimattomia ja pahimmillaan käsittämättömiä. Asukkaat näkivät oman mahdollisuutensa vaikuttaa Hietasaaren tulevaisuuteen tai omaan asumiseensa vähäisinä. Jos se ylipäätään oli mahdollista, se onnistui vain yksityisten neuvottelujen avulla, ei minkään virallisen osallistumisprosessin kautta.

”No viimeksi kun tehtiin [vuokrasopimus] niin se oli 1997 kymmeneksi vuodeksi, 2007 uusitaan sitten tietenki. Ja kyllä se ilmeisesti antaa kaupunki. Eihän tähän muuten uskalla mittään tehäkään. Minä oon jo etukäteen käynyt kysymässä että onko mahdollista täsä olla.

UP: Minkälainen vuokraisäntä tässä on kaupunki ollu teidän mielestä?

Sitäpä on vähän vaikia sanua, sepä on tyytyminen jos aikoo paikkaa pittää. Ja eihän tuo nyt niin paha oo ollu. Se että kaiken ehdon hän sanelee kaupunki ei siinä oo vuokralaisella sanomista mittään. Yksityisellä sitä saa vähän sanua ehtojakin mutta kaupungille ei parane mittään. Sehän on kun se on iso instanssi, niin se on se mitä se sanoo. Ainua neuvottelumahollisuus on vain vuokran jatkaminen. Ja onhan tuo ollu kohtuullinen vuokran hinta ja ne ehdotkin vielä, kun on kerran pystynyt täyttämään ne.”¹⁰⁹

Vuokrasopimusten uusiminen aiheutti monille asukkaille epävarmuutta ja ahdistusta, vaikka asukkaat pyrkivät näkemään neuvottelujen lopputulokset positiivisina.

”Sitten siellä kaupungin instansseissa päättäjät teki vaan päätöksen, että lunastetaan tää huvila ja [yskähtää] minä olin ihan ällikällä lyötynä, että mitä täsä oikein pitäis tehdä, enkä mä oikein saanut neuvoja, enkä tukea sen kumminkin, niin mä en sitten osannut panna vastaan siinä... Että sillä tavalla tää menetettiin. Sitä ois kyllä voinu vastustaa, eikä ruveta myymään... Niinku täällä ei joku suostuneet myymään ja piti sitten sen paikkansa [huokaus]. Mutta ne oli ihan viimeksi sitten. Vakituiset asukkaat lähti jo paljion aikasemmin.”¹¹⁰

Jotkut asukkaat käyttivät sanaa ”pakkolunastus” viitattaessaan vuokraoikeuksien lunastamiseen. Tällä he tahtoivat korostaa sitä, että asukkailla ei ollut valinnan mahdollisuutta. Toiset myönsivät, että kyse oli ollut vapaaehtoisesta valinnasta, joskin kaupungin tarjouksesta oli ollut vaikea kieltäytyä. Myymistä perusteltiin rationaalisesti taloudellisilla tosiasioilla. Katkeruutta joissain entisissä asukkaissa aiheutti se, että purettujen rakennusten paikalle ei ollut tullut mitään, ei uusia rakennuksia eikä luvattua ”puistoa”, kuten he suunnitellun virkistysalueen olivat tulkinneet.

”Joo, kaupunki - kaupunginvaltuuston porukka kai keskenään päätti, että Hietasaaresta tehdään kaikille kaupunkilaisille virkistysalue. Mutta se on tosin vähän vielä niinkun kesken [naurahtaa]. [...] Eihän sitä pakko ollu, sinnehän joku jäi, eihän ne myyneekkään kaupungille. Mutta se vaan, että kaupunki nosti vuokran sen verran korkiamaksi, että sieltä mielellään lähti pois.”¹¹¹

Toiset huomauttivat, että elintaso Hietasaaresta ilman juoksevaa vettä tai viemärointiä oli jo 1960-luvulla alhaisempi kuin muualla kaupungissa. Monille, etenkin vanhemmille ihmisille, oli helpotus päästä muuttamaan moderniin mukavuuksilla varustettuun asuntoon. Monet hietasaarelaiset muuttivatkin Tuiran uusiin kerrostaloihin. Eräs nykyinen asukas kritisoi pois muuttaneita liian romanttisesta suhtautumisesta Hietasaareen. Ulkovessojen ja vesipostien todellisuus oli muistoissa väistyneen ajan kultaamien muistojen tieltä.¹¹²

”Yleensä nämä ihmiset tässä jotka huutavat tuosta ajan takkaa, että: 'Kyllä teillä on niin ihanaa, on niinku paratiisissa!' Niin minä oon aina sanonu, että ajatelkaapas sitten talavella, että minkälaista se on, kun on kolmekymmentäviis astetta pakkasta ja täytyy mennä tommoseen ulkovessoon. Niin tuota semmosta ei oo paratiisissaakaan.

Kuva 88. (Viereinen sivu.) Entisen Santaholman huvilan, sittemmin Raution talon ja Oulun eläkeläisten Vaaskelan torninikkunoita kunnostettiin toukokuussa 1989. Järjestö nimisi rakennuksen uudelleen Vaaskelaksi. Rakennusta kutsuttiin myös yhdistyksen ”majaksi”. Nimitys sopi ehkä paremmin uusien käyttäjien arvomaailmaan kuin porvarilliselta kalskaltava ”huvila”. 1980-luvun vaihteessa vasemmiston sisäinen hajaannus johti myös eläkeläisjärjestön hajoamiseen. Järjestöstä irtaantuneet perustivat uuden yhdistyksen, Oulun työväeneläkeläiset, joka hankki oman kesäpaikan Hietasaaresta entisestä Laanisen talosta osoitteessa Puomitie 10. Poliitiikan merkitys on sittemmin vähentynyt yhdistyksen toiminnassa ja toimintaan on liittynyt ihmisiä vaihtelevista taustoista. Kuvaaja Eljas Sallmén. Kaleva.

[naurua] Että tämä vaatii määrätynlaisen asenteen kun täällä asuu.¹¹³

Toisaalta jotkut olivat tyytyväisiä elämäänsä ilman mukavuuksia. Juoksevan veden ja viemäröinnin puute, joka oli 1960-luvulla leimannut alueen huono-osaiseksi, oli mahdollista 2000-luvulla tulkita erityiseksi eduksi, joka kuului vaihtoehtoiseen ja luonnonläheiseen elämäntyyliin, joka tosin vaati asennetta. Matalammasta elintasosta huolimatta monet asukkaat yhdistivät elämään Hietasaaressa koetun elämänlaadun, jota ei ollut mahdollista saavuttaa tavanomaisilla kerrostaloalueilla.

”Meidän periaate on aika luonnonläheistä elämää elää... me nautitaan tästä... Suuri etu saaha elää tämmösessä paikassa tällä tavalla...”¹¹⁴

Tähän elämänlaatuun kuuluivat toisaalta luonnonläheisyys, puutarha ja meren ranta, ja toisaalta vanhat tunnelmalliset rakennukset ja

niistä huolehtiminen. Menneisyydessä etenkin ympärivuotiset asukkaat olivat kokeneet alueen yhteisöllisyyden elämänlaatua parantavana tekijänä, mutta nykyisyydessä useat olivat sitä mieltä, että aiemmin vahvasta yhteisöstä oli jäljellä vain muistot.

Pienkiinteistöyhdistyksen epäonnistuminen masensi etenkin entisiä ja nykyisiä ympärivuotisia asukkaita. Sen lisäksi, että asukkaat olivat menettäneet uskon mahdollisuuksiinsa vaikuttaa kaavoitusprosessissa, myös asukkaiden kokema yhteisöllisyyden tunne oli murentunut. Yhdistyksen pöytäkirjat olivat kadonneet, eikä kukaan tapaamistani ihmisistä ollut erityisen halukas etsimään niitä. Kuulin useita versioita siitä, kuka oli ollut ensimmäisenä tai viimeisenä myymässä rakennuksensa kaupungille.

”Tässähän kävi ikävästi sikäli, että meillä oli täällä semmonen Pienkiinteistöyhdistys. Ja kaikki nämä, jotka olivat siellä johtoportaassa, niin ensimmäisenä myivät kaupungille nämä paikat täältä. Ja tällä lailla murentivat tämän yhteisrintaman. Täällä ei ois tarvinnut kenenkään myyä. [---]Nämä säikähti sitten vanhat ihmiset täällä ja hätäanttyvät ja möivät. Kaupunki anto hyviä lainaehdotuksia ja siirtokustannuksia. Tuolta jostakin Mustaltasuolta antoivat tonttipaikat. Ihmiset alkoivat rakentaa sinne. Ja tällä lailla menetettiin tämä miljöö.”¹¹⁵

Monet asukkaat olivat haluttomia mainitsemaan niiden viranomaisten nimiä, joiden kanssa he olivat asioineet. Kaupunkia kritisoitiin siitä, että toisaalta annettiin ymmärtää lähtemisen olevan vapaaehtoista, toisaalta asukkaille tarjotut ehdot oli erityisesti suunniteltu alueen tyhjentämiseksi. Kaikki eivät kuitenkaan epäroineet kuvata suoraa konfliktia.

”Nyten nykyaikana muistaakseni tämä Kantola, joka on täällä teknillisessä toimistossa [Tekninen keskus], sano tossa Pohdolla, että yhtään Hietasaaren mökkiä ei oo pakolunastettu, että ei ois ollu pakko lähtiä pois. Mutta kun nämä oli vanhoja ihmisiä, peloteltiin ihmiset pois täältä, ja sitten se viimeinen uhka oli se, että joka vuosi rakennusten arvo putoaa kymmenellä prosentilla, ja kymmenen vuoden kuluttua sillonhan se on arvoton, kun koko sata prosenttia on käytetty. Sitten joudutaan omilla kustannuksilla poistamaan rakennukset rakennusalueelta.”¹¹⁶

Kesäasukas, joka oli 1960-luvun lopulta lähtien asunut kaupungin vuokralaisena entisessä huvilassaan, kertoi tuntevansa avuttomuutta, surua ja turhautumista. Hän ilmaisi myös epäluottamuksensa siihen, pitäisikö kaupunki lupauksensa ja kehittäisi saarta virkistysalueena. Läheisen Toppilansaaren rakentaminen kerrostalovaltaiseksi asuinalueeksi oli herättänyt ajatuksia siitä, että samanlainen tulevaisuus odottaisi myös Hietasaarta. Kohtaamisestaan apulaiskaupunginjohtaja Paavo Korhosen kanssa hän kertoi seuraavasti.

”Entinen naapuri [Hietasaarella] kertoi, että se sama mies kävi hänen tykönä, että hän nyt myis kaupungille. Maahan on kaupungin, ja nyt kaupunki ruppee myymään sitä maata. Näin mennee virkistysalue, mutta tätä ei sanota. Siellä on rakennettu paljon Hannalan takkaa, mää olin pyörtyä kun mää kattoin. Nyt on jo kivirakennuksia siellä. Ei oo messualueita. Ja sinne on koko ajan tulossa lissää. Niin naapuri sano, että hän ajo sen pois, ja se oli sanonu, että anna nyt kaupungille, kun hän jää eläkkeelle. Se sano mulleki, että jää eläkkeelle.

UP: Kuka se mies sitte oli?

Se on se kaupungin... en minä muista sen nimiä, mulla on tuolla se paperi. Joka näitä.. sehän kaupunki pakkolunasti nämä. Minähän ensin annoin siinä, ko sehän oli samassa, missä mun tuttu oli tuo Mikkolan Irma asemakaava-arkkitehti. Se pääjehu täälä, niin se sano, että se tulee sun kanssa, se sano sille miehelle, että hän antaa kaupungille

kun saa asua. Mää sanoin, että enkä anna. No anna pois vaan! Se on nyt semmonen merkki, että sää saat asua. Mää sanoin sitten, että ottakoon, mutta mää en maksa sitte.. No ei tarvi maksaa vuokraa. Nyt juuri näinä viime vuosina mää sitten pikkusen maksoin. Mää sain asua mutta mää en saanu penniäkään [kun huvila purettiin 2000-luvun alussa].”¹¹⁷

Kertomuksia sankarillisesta vastarinnasta ja henkilökohtaisista tragedioista kerrottiin, mutta mieluiten siten, että ristiriidat ja uhrin asema etäännyttiin itsestä.

”Meidän naapuri oli sen Heikkilän huvilan viimeinen asukas ja hän piti sitä hirveän hyvässä kunnossa ja puutarhaa ja kaikkea. Ja sitten hänen piti luopua siitä kaupungille, ja se mursi hänet ihan kokonaan, hän ei sitten kestänyt tulla edes käymään koko saarella. Se oli niin rakas paikka hänelle se huvila.”¹¹⁸

Asukkaat näkivät mieluummin itsensä selviytyjinä ja jopa taitavina diplomaatteina suhteessa kaupunkiin.

”Ja se oli sikäli myöskin, että [asukkaat jotka jäivät] ei koskaan soitelleet sinne, että saammeko vielä olla ja tehdäänkö meidän kanssa vuokrasopimus, eikä mitenkään esiintyneet kaupunkia kohtaan siis sillain haastavasti ja hyökkäävästi, eivätkä ottaneet mitään itsekkään yhteyttä sinne, ja mää luulen, että se oli muuten yks selviytymiskonsti kerta kaikkiaan. Menin aina piiloon jos joku oli tulossa.. Saatiin olla rauhassa ja ne unohti. Saatiin olla rauhassa joo.. Jos jotain kysyttiin jostakin niin vastattiin asiallisesti ja pantiin postiin. Jos ois kauheena alkanu reuhaamaan.. Niin, jotkut on alkanu... Niin ja menneet kyselemään.. Ja sitten kirjottamaan lehtiin, niin sillon virkamiehet suuttuu ja sillon loppuu, eli pitää olla diplomaatti näisäki hommissa.”¹¹⁹

Edes uusi omakotitalo Mustallasuolla ei estänyt osaa asukkaista haaveilemasta paluusta Hietasaaren. Osa kävi saarella kävelemässä, pyöräilemässä tai jopa invataksilla viikoittain vielä vuosikymmeniä poismuuton jälkeen. Saareen jääneet ja sieltä pois muuttaneet eivät välttämättä pitäneet yhteyttä.

Päätös, jonka mukaan Hietasaari muutettiin virkistysalueeksi kaikille kaupunkilaisille, oli asukkaille tuttu, ja monet viittasivat siihen. Jotain perustelujen vahvuudesta kertoo se, että kukaan ei halunnut avoimesti kiistää päätöksen oikeutusta. Tapaa, jolla päätös oli tehty ja toteutettu, voitiin kritisoida, mutta ei yhdenvertaisuuden periaatetta, jolla se oli perusteltu. Asia asetti asukkaat vaikean tilanteen eteen, sillä heidän täytyi yrittää ratkaista yhteisen ja yksityisen edun välinen oletettu ristiriita omassa elämässään. Paitsi asuminen Hietasaar-

Kuva 89. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

Kuva 90. Entinen Ivar Tervosen, sittemmin Heikkilän, kesähuvila osoitteessa Jaalakuja 7 vuonna 1980. Kaupunki vuokrasi huvilan edullisesti vuonna 1975 Auta Lasta ry:n lastenkotiyhdistykselle. Vuokra-aikaa annettiin vuoden 1998 loppuun saakka. (Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1975, 194–195.) Huvila purettiin ja korvattiin uudella rakennuksella ennen vuotta 1992. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

ressa myös rakennusten kunnossapito saattoi muodostua vastarinnaksi.

”Hyvin pitkään nykyaikana on ollut semmoinen ote, että kaikkea vanhaa tuhotaan. Tämä nyt on taas tullut tämä uusi virtaus, mikä on minusta paljoo parempi ja viisaampi. Tässä on nyt myös oma lehmä ojassa, että ollaan saatu asua tässä kuitenkin, että meiltä ei oo viety tätä paikkaa. Vaikka aika ajojen tässä on tuntenut itensä jonkinlaiseksi rikolliseksi, kun ei myy tätä paikkaa. [---]

Tätähän on rakennettu, minäki oon rakentanu tätä paikkaa ja koettanu pitää tätä kaupunkisiistissä kunnossa, ja puistomaisessa kunnossa, niinku vuokrasopimuksessa määrätään. Ja sitte nämä julkisivut pyrkiny pitämään siinä kunnossa kun ne alunperin on ollu. Minulla on tarkotuksena, että tämä ois jonkulainen muisto siitä, että minkälaisia mökkikötteröitä täällä on ollu.

Siinä on ollu syynä semmonenki asia, että minun isä vielä kuolinvuoteellaan sano, että mökkiä ei saa myyä. [---]. Tuossa on minun isän kuva tuossa seinällä, sieltä se tarkaillee koko ajan, että miten pojalla menee. [naurua]¹²⁰

Haastattelemani entiset ja nykyiset asukkaat eivät pitäneet itseään taloudellisesti huono-osaisina. Vaikka jotkut kokivat kaupungin kohdelleen heitä epäoikeudenmukaisesti, uhrin asema ei leimannut heidän käsitystään itsestään. Mahdollisia taloudellisia menetyksiä enemmän he surivat tunnearvoltaan merkittävien paikkojen menettämistä. Useille vanhempien omistama talo tai huvila oli ollut lapsuuden ympäristö. Suurin osa entisistä ja nykyisistä asukkaista koki pärjänneensä hyvin yhteiskunnassa ja elämässä yleensäkin. Luottamus kunnalliseen päätöksentekoon ja erityisesti kaavoitusprosessiin oli sen sijaan monilla koetuksella. Asukkaille ”kaupunki” organisaationa oli jotain sellaista, mihin he eivät itse kokeneet kuuluvansa osallisina.

Oulu-lehti kirjoitti vuonna 1985 hietasaarelaisista ”viimeisinä mohikaaneina”, joiden voi tämän määritelmän mukaan katsoa asutaneen kaupungin katoavaa villiä länttä. Lehti siteerasi Matti Kamulaa, Hietasaaren ympärivuotista asukasta, joka kunnosti parhaillaan kotitaloaan Kaljaasintien varrella.

”En tiennyt olisinko itkenyt vai nauranut, kun kunnallista vaalien aikaan muutamat päättäjät vetosivat äänestäjiin puhuen kauniisti ihmisten juurista. Nyt samat päättäjät ovat repimässä meidän juuriltamme, viemässä meiltä huvilat ja asunnot.”¹²¹

Hietasaarelaiset Matti Kamula ja Ville Korhonen esittivät epäilyksensä kaupungin toiminnan motiiveista Hietasaaren asiassa.

”Mustasaaren puolella oleva Nallikarin alue riittäisi kylä mainiosti virkistysalueeksi. Kun täältä saadaan ihmiset hätyytettyä pois, niin sittenpäähän saavat kaupungin päättäjät täältä hyviä tontteja eliittitason asunnoille. Niitä herroja taitaa vaan kismittää se, että näin upeilla tonteilla asustaa tavallisia mökkiläisiä. Eihän tällaisia asuntoalueita ole missään kuin hienoilla ihmisillä. Päättäjät lienevät sitä mieltä, että tällaiset tontit kuuluvat herroille eivät narreille.”¹²²

Osa Hietasaaren ympärivuotisista asukkaista korosti Hietasaaren olemusta työväen-asuinalueena ja näki kaupungin pyrkimyksessä häätää asukkaat halun korvata asukkaat paremmin toimeentulevilla keskiluokkaisilla asukkailla. Keskustelussa toistui samat teemat kuin vuosisadan alussa. Myös silloin asetettiin kyseenalaiseksi esikaupunkien asukkaiden sopivuus asuinalueelleen. Kiinteistöviraston päällikkö Väinö Jounila kuitenkin vakuutti Hietasaaren virkistysalueasemakaavan pysyvyyttä. Vanhan Hietasaaren säilyttämisestä sen sijaan oli hänen mukaansa turha enää puhua.

”Sellaista päättäjää ei löydykään, joka saisi muutettua kaavoitusta niin, että saarelle vielä nousisi asuinrakennuksia. [---] Haluan painottaa sitä, että minulla ei suinkaan ole mitään saarella vielä asuvia ihmisiä vastaan. Meidän on kuitenkin hoidettava työemme. Me elämme järjestäytyneessä yhteiskunnassa. On olemassa laki, joka määrää maankäytöstä. Ja lakimääräyksistä on pidettävä kiinni.”¹²³

Hietasaarella kiinteistöviraston ja viimeisten asukkaiden erilaiset näkemykset laista, asemakaavan merkityksestä ja järjestäytyneestä yhteiskunnasta johtivat rakennetun ympäristön suhteen vaihteleviin tuloksiin. Toisin kuin hietasaarelaisilla, tuiralaisilla ei ollut varaa valita, jäädäkö vai lähteä. Artikkelissaan Tuiran saneeruksesta kaupungingeodeetti Vuolteenaho piti prosessin positiivisena seurauksena syntynyttä yhtenäistä kaupunkikuvaa. Huonoihin kokemuksiin hän luki ”pakkolunastuksen luontoisen lunastuksen”. Tuiran omakoti-asukkaat olivat hänen mukaansa enimmäkseen ”iäkkäitä eläkeläisiä”, jotka eivät kyenneet rakentamaan uutta taloa siirtotonteille, vaan joutuivat muuttamaan kerrostaloon.

”Tämä ei monenkaan kohdalla tapahtunut ilman ongelmia. Tunnelataus oli monien kohdalla voimakas, kun vanhat ihmiset joutuivat luopumaan usein omin käsin rakentamastaan kodista, joka usein näkyvimmällä tavalla symbolisoi heidän elämäntyötään.”¹²⁴

Vuolteenahon mukaan kokemuksen myötä varovaisuus oli lisääntynyt sekä poliitikkojen että viranhaltijoiden kohdalla. ”Poistavaan saaneeraukseen ei varmasti vastaisuudessa kovin herkästi lähdetä”, hän ennakoii.¹²⁵ Vuonna 1984 kaupungingeodeetti osoitti ymmärrystä asioille, jotka tekivät vaatimattomastakin mökistä erityisen sen asukkaille. Hän myös tunnusti epäsuorasti moraalisen konfliktin olemassaolon tapauksissa, joissa yksittäiset ihmiset joutuivat kärsimään yhteisen hyvän takia. Kärsimysten todistaminen oli jossain määrin heikentänyt virkamiehen uskoa niiden aiheuttamisen oikeutukseen. Artikkelin alussa Tuiran asukkaita luonnehdittiin keinottelijoiksi, jotka pyrkivät hyötymään maan arvonnoususta myymällä vuokraoikeuksiaan rakennusyhtiöille. Prosessin lopussa asukkaat esitettiin vanhoina ihmisinä, jotka joutuivat uhrin asemaan kaupungin lunastaessa vuokraoikeudet. Asukkaiden kaksinkertainen negatiivinen asema kaupungin näkökulmasta toisaalta ongelman aiheuttajina ja toisaalta uhreina toistui myös Hietasaaren tapauksessa. Herää kysymys, toteutuiko vuoden 1962 lain tarkoitus suojella asukkaiden oikeuksia ajatellulla tavalla tapauksissa, joissa asukkaat joutuivat jättämään kotinsa vastoin tahtoaan.

KATOAVAA ESIKAUPUNKIA DOKUMENTOIMASSA

Kaupunkien nopea muutos herätti asukkaissa halun dokumentoida katoavaa rakennettua ympäristöä ja elämäntapaa. Erilaiset dokumentointi- ja tallennusprojektit yleistyivät 1970-luvulla kasvukeskuksissa eri puolilla Eurooppaa. Eräs alan klassikoista oli suomalais-syntyisen valokuvaajan Sirkka-Liisa Konttisen 1970- ja 80-lukujen vaihteessa toteuttama laaja valokuvaus- ja haastattelutyö Englannissa Newcastleen Bykerin esikaupungissa. Lähinnä työväestön asuttama Byker purettiin kokonaan uuden asuinalueen tieltä.¹²⁶ Sen tosiasian tajuminen, että Hietasaari yhteisönä ja ympäristönä oli katoamassa, sai aikaan erilaisia reak-

tioita. Jotkut asukkaat pyrkivät vastustamaan väistämätöntä tuhoa dokumentoimalla saaren ympäristöä, kertomalla kertomuksia, kirjoittamalla muisteluksia, valokuvaamalla ja jopa piirtämällä karttoja alueesta. Myöhemmin 1980-luvulla Hietasaarta ryhtyivät dokumentoimaan myös arkkitehtiopiskelijat.

Eräs oman dokumentointiprojektinsa aloitaneista Hietasaaren asukkaista oli Veera Taskila (os. Paakkari, s. 1927), joka otti satoja valokuvia Hietasaaren rakennuksista, näkymistä ja asukkaista. Veera Taskilan isä työskenteli kuorma-auton kuljettajana Toppilansalmen oluttehtaalla, jolla oli yhä varasto Mustansalmen rannalla, johon tehdaskin oli alun perin perustettu. Perhe muutti pieneen taloon, jonka puutarha erotti Åströmin kesähuvilasta. Vanha konsuli Herman Åström vaimoineen ja heidän poikansa Jarl viettivät yhä kesänsä huvilalla 1930-luvulla. Åströmeillä ja Paakkarin perheellä oli hyvät välit. Pikku Veera juoksi aamulla ryskyttämään huvilan makuuhuoneen ovea ja herättämään herrasväen, joka ei pannut ollenkaan pahakseen. Åströmien omat lapset olivat jo aikuisia, ja tyttäret olivat muuttaneet pois kotoa. Rouva Åström oli kerran kysynyt Veeran äidiltä, saisivatko he ottaa Veeran ottotyttärekseen, mutta kertomuksen mukaan äiti oli vastannut, että ei anna lastaan pois, vaikka köyhä onkin. Herrasväki järjesti myös juhlia vierailleen. Puutarhassa noudatettiin vielä 1930-luvulla edellisen vuosisadan perinteitä.¹²⁷

”Minä en sillon saanu mennä lähellekkään. Äiti ei päästännyt. No, Hermannin päivä ainakin oli, ja sillon piti löytäyä vaikka mistä uusia perunoita. Jaarli-herraksi sanottiin tämä nuorin poika. Niin se minut kerrankin vei moottori-paatilla tuonne merelle ja yritti saaha puhumaan ja minä en suostunu sanomaan yhtään sanna. Se oli minusta niin semmonen... nuori herra. Puutarhuri oli aina aamulla varullaan, ennen kun herrasväki herrää niin piti puutarhassa tuolla haravalla vettä kaikki tiet. Niissee saanu kävellä ennen kuin nämä heräsivät ja menivät sinne puutarhaan.”¹²⁸

Myöhemmin perhe muutti omaan mökkiin Hietasaaren puolelle. Veera Paakkari avioitui Yrjö Taskilan kanssa vuonna 1947, ja vuonna 1950 he hankkivat kesähuvilan Hietasaaresta Kutterikujan varrelta, missä perhe vietti kesäänsä vielä 2000-luvulla. 1960-luvulla Veera

Taskila hankki kameran. Tavallisten perhealbumien ohella hän kokosi kolme albumia, jotka oli omistettu Hietasaarelle. ”Kuvat olen ottanut omiksi muistoiksi ja lapsenlapsille”, hän kertoi haastattelussa.¹²⁹

Veera Taskila oli ylpeä siitä, että oli onnistunut kuvaamaan useita rakennuksia, jotka oli myöhemmin purettu ja joista ei ollut jäänyt jäljelle mitään muuta dokumenttia. Toisaalta hän epäili, voisivatko kuvat kertoa mitään kaltaiselleni ulkopuoliselle. Vaikka hän suostui näyttämään minulle albuminsa, hän oli selvästi haluton pukemaan sanoiksi muistoja, joita osa kuvista hänessä herätti. ”Mahdotonta kertoa jollekin niin nuorelle kun sinä näitä asioita. Et voi mitenkään ymmärtää”, hän totesi. Suurin osa kuvista esitti rakennuksia, jotka oli nimetty niiden perheiden mukaan, jotka olivat joskus asuneet niissä, kuten Martinkaupin talo, jota ulkonäöstä päätellen oli laajennettu ainakin kahdesti.¹³⁰

Veera Taskilan mukaan elämä monissa Hietasaaren kosteissa ja vetoisissa mökeissä oli köyhää ja kurjaa eikä siinä ollut mitään kaipaamista. Eräs kuva oli nimetty ”Maanalaseksi”, ja se esitti mökkiä tai pikemminkin hökkeliä, joka ikkunoiden sijainnista päätellen oli osaksi kaivettu maan alle. Maanalasen täytyi edustaa varsin alhaista elintasoja Hietasaarenkin mittapuulla. ”Se oli semmonen, joka oli kaivettu semmoseen törmään. Tahto tulla kevväällä vesi sisälle”, Veera Taskila kertoi. ”Siinä asu Hietasaaren postinkantaja. Sitä sanottiin Maanalaseksi kun osa oli maan sisällä. [---] Hänen perheensäkin asu siinä ja sitten muutti pois. Sehän lahos.”¹³¹

Jotkut ottivat varsin kirjaimellisesti ajatuksen Hietasaaren kuulumisesta kaikille kaupunkilaisille. Murrot ja ilkeä yleistä. Vielä asuttuihinkin taloihin saatettiin mennä sisälle suojan tai saaliin toivossa.

”Kun rakennus jätetään asumattomaksi, niin se rapistuu ja sittenhän täällä kuluu nämä vandaalit, jotka sitten tulee näihin asumattomiin rakennuksiin. Ja näillä on sitten semmonen käsitys, että nämä ovat kaupungin rakennuksia ja näitä saa tuhota. Paras esitys oli tässä Hietasaaren tien ja Vaaskiventien risteyksessä meikein. Sinne kun oli naapuri tullu, niin siellä oli istunu äijät ringissä olohuo-

neessa ja nuotio ollu lattialla. Sitten tuossa Hietasaarentien varressa, naapuri sano, että täällä oli naiset kaivelemaan hänen ruohosipuleitaan juuriltaan maasta, ja kun hän meni kattomaan, niin nämä sanoivat, että nämä on kaupungin tontteja, kyllähän täältä saa ottaa.”¹³²

Osassa Veera Taskilan ottamissa saaren asukkaita esittävässä kuvassa on välitön tunnelma, joka kertoo kuvaajan ja kohteiden tunteen toisensa. Huomattavasti pitempi etäisyys kuvaajan ja kuvattavan välillä on kuvassa, joka esitti pitkää, hoikkaa miestä seisomassa Vihereäsaaresta Toppilaan johtaneilla rautatiekiskoilla.

”VT: Tuossa on Hammarin Ippe. UP: Kuka se sitten oli? [Puoliso] Sää et muista sitä?”

VT: No eihän se voi sitä muistaa. [Puoliso]: Hammarin Harrin ja näitten nykysten omistajien setä. Asu aina kesät Hammarin huvilalla tuossa Merikosken Kallen vieressä.”

Albumeissa arkkitehtuuriltaan näyttävät kesähuvilat eivät olleet erikoisasemassa vaatimattomiin mökkeihin verrattuina. Veera Taskila dokumentoi kaikkia vanhoja rakennuksia yhtä lailla kiinnostuneena. Hänen mukaansa myös vaatimattomilla tai huonokuntoisilla rakennuksilla saattoi olla historiallista merkitystä. Purettua Similän taloa esittäneestä kuvasta hän totesi: ”Se oli Hietasaaren vanhimpia taloja, se oli sääli, että se purettiin. Huonokuntosen mutta paljon kertoo. Elämää on siinäkin eletty.”¹³³ Hietasaaren asukkaiden mukana viljelemisen ja kotieläinten pidon kulttuuri katosi

Kuva 91. ”Muistojen paikka”, Toppilan oluttehtaan työntekijäin asunto Åströmin huvilan pihapiirissä, Mustansalmen rannalla. Veera Taskila.

Kuva 92. Martinkaupin talo Kutterikujalla. Rakennus on purettu ennen vuotta 1992. Veera Taskila

Kuva 93. Hietasaaren ”Maanalanen” valokuvattuna arviolta 1970-luvun alussa. Osin maan alle kaivettu vaatimaton rakennus muistutti niitä ”Kuoppakaupungin” asumuksia, joita asukkaat rakensivat kaupungin ulkopuolelle Porin suuren kaupunkipalon jälkeen vuonna 1852.(Fridgren 2009.) Veera Taskila.

esikaupungista. Molemmat kuitenkin tekivät paluun vain muutamia vuosia myöhemmin kaupunkilaisten harrasteviljelyspalstoina ja ratsastustalleina.

Reininharjun kesähuvilaa esittävän kuvan yhteydessä Veera Taskila viittasi kertomukseen huvilan aiemmasta omistajasta Wilhelmiina Vuorivirrasta (os. Fisk 1869–1946), joka oli monien aikalaisten tuntema hahmo. Mieheensä merikapteenin kuoltua, hän perusti vaatetusliikkeen kaupungin keskustaan. Hai-luotolaisen kyläräätälin tyttärenä hän oli saanut jo kotonaan oppia ammatissaan, mutta ei tyytynyt siihen, vaan jatkoi opintojaan Helsingissä ja Berliinissä. Parhaimmillaan W. Vuorivirralla oli palveluksessaan kahdeksan ompelijatarta.¹³⁴ W. Vuorivirta oli aktiivinen porvarillisessa naisjärjestössä Naisliitossa. Lisäksi hän vietti pikkukaupungin mittapuissa vilkasta sosiaalista elämää ja järjesti tyylikkääitä juhlia kauppiaskollegoilleen. Kesäisin Hietasaaren huvilalla muodollisesti pukeutunut palvelusväki tarjoili muistelijoiden mukaan ylenpalttisesti ruokaa ja juomaa. Lopuksi vieraat saivat vielä tanssia gramofonimusiikin tahdissa. W. Vuorivirran ottotytär Mimmi Reininharju puolisoineen piti huvilaa kuolemaansa saakka vuoteen 1968.¹³⁵

Toinen Hietasaaren pitkäaikainen kesäasukas, opettaja Elsa-Maija Kanninen (s. 1919) vietti kesiään vanhempiensa hankkimalla huvilalla vuodesta 1920 aina 2000-luvun alkuun. Hän ryhtyi dokumentoimaan Hietasaarta omalla tavallaan. Kuulakärkikynällä ruutupaperille piirtämäänsä karttaan hän merkitsi Mustansalmen ja saaren tieverkoston sekä rannat ja entiset mairinnoisupaikat, rykyt. Kartan pääasiallisena esityskohteena olivat talot, joissa oli aikaisemmin ollut ympärivuotisia asukkaita. Rakennusten sijainti on osoitettu kirjoittamalla asukkaiden sukunimi niiden paikalle. Muistin mukaan piirretty kartta ei ole täydellinen: siitä puuttuu osa rakennuksista, jotka eivät kenties olleet piirtäjälle merkityksellisiä. Karttaan liittyi kirjallinen kuvaus talojen asukkaista ja piirtäjän suhteista heihin sekä

Kuva 94. Kuva esittää rakennuksen ulkopuolelle asetettua kylttiä, jossa on teksti ”Tässä asutaan vielä! Varkaat pysykaa loitolla!” Tyhjä tai sellaisiksi oletetut rakennukset joutuivat murtojen kohteiksi. Autioituneiden talojen Hietasaari saattoi tuntua pelottavalta myös sen asukkaista. Pimenevät illat ilman katuvaloja tekivät tutusta paikasta yhtäkkiä vieraan ja uhkaavan. Veera Taskila.

joissain tapauksissa maininta rakennuksen purkamisesta tai polttamisesta palokunnan harjoituksissa. Osa nimistä on liian epäselviä luettaviksi, mutta jotkut on mahdollista tuntea samoiksi, jotka esiintyvät myös Veera Taskilan albumeissa. Elsa-Maija Kanninen muisteli jo puretun huvilansa puutarhaa.

”Minä oon tuonu valkokuokon, sinivuokon Helsingistä, keltasen iiriksen Viipurista. Keltainen vaarain. Sitten siinä on vaahtera, isä istuttanu sembramännyn. Poppeleita mää oon tuonu, omenapuu on tuosa eessä. Luultavasti kaikki pantu matalaksi. Kaupunki alottaa sillä että... Enkä mää sitä surru, ko siellä revittiin jo ikkunat ja ovet kaikki, ko mää en päässy enää sinne. Niin kauan ko me päästiin, istuttiin ulukona, juottiin kahvia. [---]

Niin kyllä hävitettiin [---]. Valitettavasti se oli mun tuttu joka siellä oli, joka ilimotti, että valitettavasti täytyy purkaa, että siitä tulee puistoalue. Niin aatella, se on kaikki pantu pois. Se oli valamis puisto. [---] Ja minä oon sanonu kaupungille, että sielä on semmosia, joita te ette saa hävittää. Että pittää jäähä jotaki Hietasaaresta. [---] Ja sitten minä oon piirtäny karttaa. [---] Minä muistan kaikki nämä entiset talokki: Pöytäkangas se on Retin lähellä, ja täsä on sitte Rautio, osti sen ja se on kommunistien Vaaskela, se on entinen Santaholoma.”⁷¹³⁶

Sekä valokuvat että kartta kuvasivat Hietasaarta jossain määrin enemmän yhteisönä kuin rakennettuna ympäristönä. Vaikka valokuvat esittävät rakennuksia ja näkymiä, niiden merkitys kuvaajalle oli niiden kyvyssä herättää muistoja niissä asuneista ihmisistä. Kartassa asukkaiden nimet ottivat rakennusten pai-

Kuva 95. ”Anita ja Kauko – onnelliset.” Veera Taskila.

kan. Sen enempää kuvia kuin karttaakaan ei ole päivätty. Ne olivat henkilökohtaisia muistien apuvälineitä, joiden ei ollut välttämättä tarkoitukseen välittää tietoa muille ihmisille. Hietasaari, jota ne esittivät, oli muistojen ajaton paikka, missä useat aikakerrostumat voivat olla olemassa yhtäaikaaisesti. Tarkasteltuna yhdessä valokuvat ja kartta antavat kärsivälliselle lukijalle mahdollisuuden asettaa jo puretut rakennukset entisille paikoilleen. Niiden avul-

Kuva 96. ”Hammarin Ippe”
Hietasaarella. Veera Taskila.

la on mahdollista yrittää seurata tekijöiden muistin teitä ja pyrkiä luomaan uudelleen elämys Hietasaaresta joskus ennen.

Autioituminen ja sen lieveilmiöt vaikuttivat siihen, millaiseksi paikaksi kaupunkilaiset Hietasaaren kokivat. Osaan lunastetuista rakennuksista otettiin vuokralaisiksi asunnottomuuden uhkaamia perheitä. Yhteisön hajoaminen lisäsi epäluottamusta ja sosiaalisia ongelmia, jotka vaikuttivat alueen maineeseen.

”Muistan, että on ollut semmoinen vaihe Hietasaarella, että oon ollut semmoinen 16–17-v, ja olin ihastunut yhteen poikaan, ja mää jotenkin tiesin, että jos isä ja äiti tietäis niin ne sanois että ei käy. [---] Jos mää oisin kertonu vanhemmille, että se asuu Hietasaarella semmosessa ja semmosessa talossa, niin ne ois sanonu, että voi kauhee, haepas nyt parempaa seuraa. Nää oli kaupungin vuokrataloja, tää oli se välivaihe. Ilmeisesti ne joille ei löytynyt kämpppää sai sitten olla. Mutta tämän maine oli kyllä aika paha siinä vaiheessa. Ja siten jos mää sanon, että mää lähen käymään Hietasaarella, niin mun vanhemmat ei oo rasisteja päinvastoin mutta ne tietenki sanos, että varo siellä on hirveesti mustalaisia. Ja niinku olikin, tuollahan oli kauheita tappeluita Nallikarissa yhteen väliin.. Tällä oli tosi kolkko maine silloin. Muistan sen oikein hyvin. Just siinä seistyt-luvun alkupuolella. En määkään ois uskaltanu kauheesti lähtä tänne yksin kulkemaan. [---] Mutta mikä siinä oli ja mikä kohensi tämän maineen, mää en muista miten se tapahtui.”¹³⁷

Vielä 1960-luvulla Hietasaaren leimaaminen suunnittelemattomaksi esikaupungiksi myös nosti siellä esiin epätoivottuja piirteitä. Kaupunkisuunnittelussa tehdyt valinnat ajoivat asukkaita marginaaliin. Muutos ei kuitenkaan ollut lopullinen. Viimeistään 1970-luvun lopulla Hietasaaren esikaupungin katoava miljöö alkoi yleisesti näyttäytyä kiehtovana rakennusperintönä. Tultaessa 1980-luvulle Oulun yliopiston arkkitehtiosaston opiskelijat ryhtyivät dokumentoimaan Hietasaaren vanhoja rakennuksia arkkitehtuurihistorian opinnoissaan. Työssään he käyttivät Museoviraston rakennuskulttuurin yleisluettelon kohdeinventointilomaketta. Täytetyt lomakkeet talletettiin osaston arkkitehtuurin historian laboratorion arkistoon. Opiskelijoiden työn laajuus ja huolellisuus vaihtelivat suuresti. Osa opiskelijoista täytti lomakkeet pikkutarkasti käyttäen apunaan erilaisia dokumentteja. He valokuvasivat rakennukset, piirsivät niiden pohjakaavan ja sijainnin kartalle ja haastattelivat asukkaita rakennuksen vaiheista. Huolimatta lomakkeen pyrkimyksestä yhdenmukaisuuteen ja objektiivisuuteen lopputulokset vaihtelivat suuresti. Lomakkeen kohtaan ”Säilymisedellytykset” kirjoitetuista teksteistä ei aina käynyt ilmi, edustivatko ne opiskelijan vai asukkaan tulkintaa asiasta.

Inventoidessaan Reininharjun kesähuvilaa opiskelija oli haastatellut huvilan silloista omistajaa, jonka mukaan huvilan oli rakennuttanut vuonna 1916 ravintoloitsija Heikki

Lundblad rakennusmestari J.W. Lillqwistin piirustusten mukaan. W. Vuorivirralle se oli siirtynyt vuonna 1919. Inventoinnin yhteydessä vuonna 1981 rakennuksen kunto arvioitiin ”huonohkoksi”. Omistajan mukaan korjaustyöt oli jo aloitettu. Jossain määrin ristiriidassa tämän kanssa kohdassa ”Säilymisedellytykset” todettiin.

”Oulun kaupunki on ollut halukas ostamaan Hietasaaren olemat talot. Tällöin entisellä omistajalla olisi oikeus vuokrata taloa haluamansa ajan. Mikäli vuokrasopimusta ei syntyisi, talo jäisi käyttämättä ja hoitamatta. Myös yhdistyksillä on vuokraoikeus (ei yksityisillä). Nyk. omistaja on harkinnut talon myymistä, kiinteistö on jo arvioitu.”¹³⁸

Huvila purettiin todennäköisesti ennen vuotta 1992, koska se ei ole enää mukana tuona vuonna julkaistussa Pohjois-Pohjanmaan museon rakennusinventoinnissa. Inventointilomakkeen teksti viittasi siihen, että huvilan myyminen kaupungille olisi vuokrasopimuksen uusimisen edellytys. Tämä oli uusi tulkinna verrattuna valtuuston päätökseen vuodelta 1968, jossa myyntiä ei vielä mainittu ehdoksi pitempiaikaiselle vuokrasopimukselle. Pitkää ikää ei ennustettu myöskään Similän talolle osoitteessa Puomitie 9, jonka opiskelijat inventoivat vuonna 1983. Lomakkeen mukaan rakennus oli valmistunut ympärivuotista asumista varten vuonna 1928. Säilymisedellytyksiä arvioitiin seuraavasti.

”Rakennus on kaupungin omistuksessa – Similät asuvat siinä lyhyellä huoneenvuokrasopimuksella. Alue, jolla tontti sijaitsee, on kaavoitettu loma- ja matkailualueeksi. Tontti ei kuitenkaan sijaitse kysytimmällä lomarakennusalueella – Mustasalmen rannalla – minkä johdosta rakennuksella on todennäköisesti elinaikaa jäljellä runsaat viisi vuotta.”¹³⁹

Tässä tapauksessa rakennus oli myyty kaupungille. Silti asukkailla oli vain ”lyhyt” vuokrasopimus, mitä se sitten käytännössä tarkoittikaan. Inventoijan tulkinnan mukaan vuoden 1969 kaavan toteuttaminen merkitsisi väistämättä rakennuksen purkamista, vaikka kaavan laatijan mukaan tämä ei ollut kaavan tarkoitus. Vuonna 1992 kaupunki haki tyhjillään olleelle rakennukselle purkulupaa yhtä aikaa useiden muiden Hietasaaren rakennusten kanssa, mutta lääninhallitus määräsi sen toimenpidekieltoon.¹⁴⁰

Kuva 97. Vuorivirran, sittemmin Reininharjun kesähuvila sijaitsee osoitteessa Vaaskiventie 4. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

Vuonna 1981 opiskelijat inventoivat aiemmin Oulasvirran kesähuvilana tunnetun rakennuksen osoitteessa Vaaskiventie 1 ja haastattelivat entistä omistajaa. Hänen mukaansa huvilan oli rakennuttanut 1880-luvulla paikallinen merikapteeni, jolta se oli siirtynyt Oulasvirran suvulle. Rakennuksen kunto arvioitiin ”huonoksi” lisäksi ”odottaa hiljaa lahoamista”. Säilymisedellytyksiä arvioitiin seuraavasti:

”Rak. on pakkolunastettu kaupungille (1975), joka on vuokrannut sen edelleen yhdistysten käyttöön. Käyttö aikanaan as. rak. ja lomanviettopaikkana vilkasta, mutta pakkolunastuksen myötä rappio odottaa hyvin nopeassa tahdissa heikon käyttöasteen takia. Peruskorjaustakaan tuskin on odotettavissa.”¹⁴¹

Kuva 98 (oikealla sivulla yllimmä). Yksityiskohta Elsa-Maija Kanniaisen piirtämästä Hietasaaren kartasta. Kanniaisen arkisto.

Vastauksessa saattaa aistia entisen omistajan kritiikkiä kaupunkia kohtaan. Huolimatta synkstä ennusteesta ainakin osa rakennuksesta oli paikoillaan vielä 2000-luvun alussa. Samantapainen ristiriita oli todettu Wallinin kesähuvilan, Vellamontie 21:n, inventointilomakkeessa, jonka mukaan tontti oli vuokrattu Pohjois-Pohjanmaan kehitysvammapiirin kuntainliitolle sillä ehdolla, että huvila kunnostetaan. Säilymisedellytyksissä kuitenkin todettiin: ”Mikäli nykyinen voimassaoleva kaava toteutuu, hävitetään huvilarakennus.”¹⁴² Vuonna 2009 huvila seiso edelleen 1970-luvun lopulla valmistuneen uuden leirikeskusrakennuksen takana tyhjillään. Vielä yksi tulkinta tilanteesta löytyi osoitteessa Kaljaasintie 5

VAAKUNAKYLÄ ELINTASON JA ELÄMÄNLAADUN VÄLISSÄ

Pitkän hiljaisen ajanjakson jälkeen Hietasaari nousi jälleen julkisuuteen 1980-luvun alussa. Tällä kertaa syynä oli Vaakunakylä, joka muodosti oman pienen yhteisönsä Hietasaaren sisällä. Vaakunakylän syntyhistoria oli erikoislaatuinen. Se sijaitsi saaren itärannalla vähän matkan päässä Toppilansalmen ylittävältä sillasta aiemmin Kraakkulana tunnetulla seudulla Hietasaaren ja Toppilansalmen rajamailla. Vaakunakylän alkuperä oli parinkymmenen parakin ryhmässä, joka oli rakennettu jatkosodan aikana saksalaiselle pataljoonalle, joka hoiti satamapalvelusta Toppilansalmessa. Parakit oli tarkoitettu esikunnalle, miehistön majoituskäyttöön ja varastoiksi. Kylään kuului myös sauna ja ruokala.¹⁴⁶ Muistitiedon mukaan sotilaat maalasivat kotipaikkojensa vaakunoita parakkien ikkunaluukkuihin, mistä johtui nimi Vaakunakylä.¹⁴⁷ Myös kylän kuorimattomista koivunrungoista pystytetyn portin päälle oli kiinnitetty vaakuna.

Sodan jälkeen parakit joutuivat ensin Neuvostoliiton omistukseen ja myöhemmin Suomen puolustusvoimille. Tyhjilleen jääneet parakit huutokaupattiin syksyllä 1945. Tarkoituksena oli, että ostajat olisivat siirtäneet parakit muualle, mutta pahasta asutopulasta kärsineessä kaupungissa parakit jäivät paikoilleen ja ostajat yksinkertaisesti muuttivat niihin asumaan. Parakkeja kunnostettiin ja laajen-

Kuva 100. Arkkitehtiopiskelijat tekemässä rakennusinventointia Kärkkäisen talolla osoitteessa Haruspolku 50b vuonna 1983. Rakennuksen säilymisedellytyksistä inventoijat totesivat: ”Kaavoitettu kaupungin virkistysalueeksi.”¹⁴⁵ Kaupungin lunastettua rakennuksen se muistitiedon mukaan poltettiin palokunnan harjoituksissa ennen vuotta 1992. (Inventointilomake Korpelainen 8.5.1983.) Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

Kuva 101. Lähes 20 vuotta aiemmin puretun Kärkkäisen talon tontti ja puutarha kesällä 2010. Verrattaessa kuvaa aikaisempaan, vuonna 1983 otettuun valokuvaan maiseman muutos käy selvästi ilmi. UPA.

Kuva 102. Vaakunakylän kevytrakenteiset kompaktit parakit oli mahdollista tulkitä myös moderneina sarjatuotettuina minimiasuntona. Erottiko lopulta vain suunnittelemattomuus ja luvattomuus Vaakunakylän monista muista jälleenrakennusajan pientaloalueista? Itä-Helsingin Kumpulassa sodan jälkeen asutustarkoituksiin pystytetyt parakitalot nousivat julkisuuteen 1970-luvulla asukkaiden alhaisen elintason ja alueen sosiaalisten ongelmien vuoksi. Myös Kumpulassa ratkaisuksi esitettiin parakien purkamista ja asukkaiden siirtämistä muualle. (Veijalainen 2010.) Kuvassa Vaakunakylän parakki vuonna 1981, taustalla Hietasaaren koulu ja sen takana Hannalan huvilan torni. Pirkko Kingelin. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

nettiin, ja Vaakunakylästä muodostui pieni asuinalue. Asukkaat aitasivat tonttinsa, rakensivat saunoja ja ulkorakennuksia ja perustivat kasvimaita.¹⁴⁸

Ilmajakelulehti *Oulu-lehti* julkaisi vuonna 1981 kirjailija Joni Skiftesvikin artikkelin ”Epävarmuus kalvaa Vaakunakylää”. Artikkelisi esitteli ”vähemmän tunnettua Oulua”. Vaakunakylän asukkaiden kerrottiin olevan enimmäkseen eläkeläisiä, mutta siellä asui myös yksi lapsiperhe. Artikkelin mukaan asukkaat kuvailivat asuinpaikkaansa verrattoman viihtyisäksi ja luonnonläheiseksi. Alueen tulevaisuus oli kuitenkin hämärän peitossa. ”Milloin kaupungin armeliaisuus loppuu, ja kylä pistetään matalaksi?” artikkelissa kysyttiin. Kaupungin kiinteistöviraston päällikön Väinö Jounilan mukaan ”totuus on se, että rakennukset ovat ilman lupaa kaupungin maalla ja ne voitaisiin milloin tahansa käskää siirrettäviksi pois”.¹⁴⁹

Samana vuonna arkkitehtiopiskelija Pirkko Kingelin dokumentoi Vaakunakylän osana opintojaan arkkitehtuurihistoriassa. Siihen aikaan 14 parakissa oli vielä asukkaat. Kingeli-

nin mukaan kaupunki ei ollut koskaan tarjonnut asukkaille vuokrasopimuksia. Seitsemänkymmentäluvulta alkaen kaupunki oli ostanut parakkeja purkaakseen ne. Hän kuvaili kohtaamiaan asukkaita seuraavasti:

”Asukkaat ovat iäkkäitä ja arkoja ihmisiä, jotka ovat tyytymättömiä nykyisiin asuinoloihinsa ja rauhalliseen ympäristöönsä. Suurin ongelma on viemäri- ja vesijohtoverkon puuttuminen. Mihinkään suuriin parannustoimenpiteisiin asukkaat eivät uskalla ryhtyä. Epätietoisuus alueen kohtalosta ei kannusta investointeihin: muutto voi olla edessä hyvinkin pian. Outo kulkija saa epäluuloisia katseita ja vaisuja vastauksia. Kuitenkin tyytyväisyys kuuluttaa näiden vastausten takaa. [...] Alueen asukkaiden sosiaalinen asema on heikko tai keskinkertainen. Näin ollen Vaakunakylä tarjoaa heille hyvän vaihtoehdon – tinkimällä mukavuudesta täällä voidaan asua miellyttävässä ympäristössä, veden äärellä, on oma sauna ja pihapiiri. Kaupunki ei ole ryhtynyt voimatoimiin, vaan ostaa parakit sitä mukaa, kun ostomahdollisuuksia ilmaantuu. Kun katselee alueen rauhaa ja inhimillisyyttä, ymmärtää hyvin, miksi asukkaat eivät halua muuttaa pois.”¹⁵⁰

Kingelin kuvaili ympäristöä siistiksi ja kodikkaaksi lukuun ottamatta joidenkin takapihojen jätekasvoja. Hän kannatti Vaakunakylän säilyttämistä ainakin toistaiseksi sen ainutlaatuisen historian vuoksi ja koska se ”kaikista puutteistaan huolimatta palvelee ihmisiä paremmin kuin normitettu kerrostalomukavuus”.¹⁵¹

Vuoden 1962 laki ei koskettanut Vaakunakylää, koska siellä ei ollut vuokraoikeuksia lunastettaviksi. Kingelin tunnisti selvästi Vaakunakylän ja sen asukkaiden sijainnin harmaalla vyöhykkeellä, luvattomana ja epäluuloisena ulkopuolisia kohtaan. Vaakunakylä näyttäytyi hänelle saarekkeena, jossa saattoi tutustua elämäntapaan, joka oli jo kadonnut muualta kaupungista. Asukkaiden asemaa määritteli heidän varovaisuutensa ja arkuutensa. Kaupungin asenteen kuvaileminen hieinan ristiriitaisella ilmaisulla ”ei ole ryhtynyt voimatoimiin” korosti entisestään asukkaiden haavoittuvaisuutta. Tästä huolimatta Kingelin tahtoi tulkita asukkaiden aseman positiivisesti: he olivat omatoimisesti järjestäneet itselleen sopivan, viihtyisän ja luonnonläheisen asuinpaikan. Hänen tulkinnassaan Vaakunakylästä tuli vallitsevan asuntorakentamisen kritiikkiä. Kuten Hietasaari laajemmin myös Vaakunakylä yhdistettiin jo 1970- ja 80-lukujen taitteessa asumismuotoon ja elämäntapaan, jossa koettu elämänlaatu oli merkittävämpää kuin aineellinen elintaso. Teksti tuo esiin arkkitehdin, jonka suhde suunnittele mattoman esikaupungin asukkaisiin oli varsin erilainen kuin vielä 1960-luvulla. Nyt vähäosaisiksi määriteltyjen asukkaiden viihtyminen myös luvattomalla asuinalueella oli mahdollista tulkita myönteisessä valossa ja esittää jopa argumenttina alueen säilyttämisen puolesta.

Pari vuotta myöhemmin, vuonna 1983, Vaakunakylä oli jälleen julkisuudessa. Kiinteistölautakunta oli esittänyt kaupunginhallitukselle kylän purkamista vuoden sisällä. Esityksen mukaan omistajat saivat myydä parakit vain kaupungille polttopuun hinnalla tai pois siirrettäviksi. Asunnon tarpeessa oleville asukkaille pyrittäisiin järjestämään kaupungin vuokra-asunto.¹⁵² *Kaleva* raportoi, että viranomaisten mukaan alueelle ei ollut tarkoitus varsinaisesti rakentaa mitään, vaan ”siistiä virkistysalueeksi, joksi se on papereihin merkitty”. Kiinteistöviraston virastopäällikkö Väinö Jounila oli kertonut lehdelle, että kaupunginvaltuuston alkuperäisen päätöksen

mukaan alueen piti olla tyhjänä vuoden 1955 loppuun mennessä. ”Jostain syystä päätöksen täytäntöönpano on kuitenkin viivästynyt. Viraston mielestä asia olisi jo saatava pois päiväjärjestyksestä.”¹⁵³

Jounilan mukaan laittomia asuntoja oli vielä jonkin verran myös Pikisaarella ja Heinäpäässä. Vaakunakylässä oli ollut jonkin verran järjestyshäiriöitä, mutta ne eivät hänen mukaansa olleet purkamisen takana. Komisario Kari Myllyniemi Oulun rikospoliisista vahvisti, että Vaakunakylä ei ollut erityisen levoton paikka. Häiriöiden takana olivat olleet vain yhden tai kahden parakin asukkaat, jotka olivat ”terrorisoineet” muita asukkaita.¹⁵⁴

Vaakunakylän asukkaat itse osallistuivat keskusteluun kirjoittamalla kaupunginvaltuustolle vetoamuksen, joka julkaistiin myös *Oulu-lehdessä*. Otsikolla ”Vetoamus päättäjille Vaakunakylän puolesta” asukkaat kirjoittivat saaneensa lukea lehdistä kaupungin aikomuksesta tyhjentää ja purkaa parakit vuoden sisällä. Asukkaat kutsuivat suunnitelmaa kohtuuttomaksi ja perusteettomaksi. He vetosivat kaupungin oikeudenmukaisuuteen ja päättäjien inhimillisyyteen ja hyväntahtoisuuteen, jotta asukkaiden ei tarvitsisi luopua kodeistaan ennen kuin he itse olivat siihen valmiita korkean iän vuoksi tai muista syistä. Kylän säilyttämistä eivät asukkaat itsekään vaatineet, vaan arvelivat sen häviämisen olevan väistämätöntä. Sopuisasti ja neuvotteluhalukkuuttaan painottaen asukkaat pyysivät, että myös heitä ”asianosaisina” kuultaisiin ennen päätöksentekoa. Kirjoittajat katsoivat edustavansa asukkaiden ”kunniallista enemmistöä” ja sanoutuivat irti kylässä asuneista ”häiriköistä” ja ”epäsosiaalisista yksilöistä”, joiden toimiin he toivoivat viranomaisten puuttuvan pikimmiten.¹⁵⁵

Tapa, jolla asukkaat korostivat toisaalta omaa kunniallisuuttaan ja toisaalta voimattomuuttaan ja vetosivat päättäjien oikeustajuun, tuntuu muodostavan suoran jatkumon Hietasaaren ympärivuotisten asukkaiden vuosisadan alussa kaupungin päättäjille kirjoittamille vetoamuksille. Suunnittele mattoman tai sellai-

Kuva 103. Joidenkin kaupungin viranomaisten mukaan Vaakunakylä oli loppuaikoinaan 1980-luvulla laittoman viinakaupan pesäke, josta oli tehtävä loppu. Tästä näkökulmasta asukkaat oletettiin rikollisine puuhineen olivat ongelma, joka oli mahdollista ratkaista siirtämällä asukkaat kaupungin vuokra-asuntoihin ja purkamalla rakennukset. Vuonna 1981 otetussa kuvassa oikeanpuoleinen parakki odotti jo tyhjänä purkamistaan. Pirkko Kingelin. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

seksi mielletyn esikaupungin asukkaiden asema ei tässä valossa vaikuta muuttuneen niin paljon kuin ajan kuluminen ja yhteiskunnan muutokset antaisivat odottaa.

1980-lukua on pidetty suomalaisen hyvinvointivaltion kulta-aikana. On kiinnostavaa, että kaupungin viranomaiset juuri silloin kokivat, että Vaakunakylästä oli päästävä eroon. Mitä ilmeisimmin Vaakunakylän laitton ja alhaista elintasoja edustanut asuminen oli ristiriidassa hyvinvointivaltion asumisnormien kanssa. Alueen maine oli omiaan leimaamaan myös asukkaat syrjäytyneiksi. Toisaalta myös osa asukkaista leimasi toiminnallaan Vaakunakylän ongelma-alueeksi. Viranomaisten näkökulmasta asukkaiden siirtäminen muualle tapahtui heidän omaksi parhaakseen. Kun päätös alueen purkamisesta tehtiin, asukkaiden kokemuksella korkeasta elämänlaadusta ei ollut merkitystä. Vaakunakylän viimeiset rakennukset purettiin 1980-luvun lopulla. Kylästä ei ole enää pientä tienpätkää lukuun ottamatta maastossa mitään näkyviä jälkiä. Entisen Kraakkulan rannan pienvenesatama kantaa kuitenkin edelleen Vaakunakylän nimeä.

Hieman ennen katoamistaan Hietasaari ja Vaakunakylä saivat vielä uuden elämän oululaisen harrastajanäytelmäkirjailijan Yrjö Klemettisen (s. 1920) julkaisemattomassa näytelmäkäsikirjoituksessa *Pohjoinen satama* vuodelta 1974.¹⁵⁶ Moniaineksinen näytelmä yhdisteli työläiskuvausta yhteiskuntakritiikkiin ja rakkausdraamaa salakuljetusjuoneen. Näytelmän alussa humanismia edustava laiha ja kumarainen maisteri ja kehitysoptimismia puhkunut pyylevä ja pönäkkä teollisuusneuvos olivat yhteisellä kävelyllä puretun Vaakunakylän raunioilla.

”Anteeksi vain mutta minä tässä ympärilläni katselen ja jotakin puuttuu. Kokonainen kylä puuttuu. [---]

Rakennusmestari: Se on tuolla ressun alla. [---]

Maisteri: Kylä kylä – niin Vaakunakylä – tosin vaan kasa rähjäisiä hökkeitä, lautaparakeita, mutta eräänlainen asuntoalue joka tapauksessa. Monen perheen, monen ihmisen koti. [---]

Alkujaan tämä saari oli lähinnä kaupunkilaisen porvariston kesähuvi-alueita. Ne kaksikerroksiset, romanttiset rakennustaitteen helmet torneineen ja terasseineen, pihoineen ja puutarhoineen, ne ovat muistoja niiltä ajoilta. [---]

Teollisuusneuvos: Anteeksi vaan hyvä maisteri mutta minun silmissäni tämä sinun iki-ihana saaresi muistuttaa nykyisellään perin epäilyttävästi lahoavaa kaatopaikkaa: sorteista unelmia, maatuvia raunioita. Ei juuri muuta.

Maisteri: Ikävä kyllä minä en voi väittää vastaan. Sodan aikana tulivat saksalaiset parakit ja venäläiset vankileirit – ja sodan jälkeen asuntopulan aikoihin kansoitti kaupungin ja sataman työväki talot ja huvilat leikkimökkejä myöten. Sitten olikin jo teollisuuden vuoro. Ja – anteeksi vaan herä teollisuusneuvos – siitä alkoi rappio. [...] Jos luontoa jatkuvasti väärinkäytetään ja pahoinpidellään ja suoraan törkeästi raikataan niin kuin tämän päivän ihminen on tehnyt, niin on täysin selvää että se ennen [...] pitkää oksentaa niin teollisen rikkauden kuin kulttuurisen rakkauden ja koko meidän haisevan hyvinvointimme vasten meidän kasvojamme kuin haisevan paskan!¹⁵⁷

Suomen siirtyessä hitaasti teollisesta jälkiteolliseksi yhteiskunnaksi myös edellisten vuosikymmenten kehitysoptimismi sai säröjä. Hyvinvointivaltion tuotteet, erityisesti sen tuottama uusi kaupunkiympäristö, herättivät sekä ihailua että kauhua. Kaupunkisuunnittelun aikaansaannokset herättivät epävarmuutta. Jo vuonna 1967 arkkitehti Kirmo Mikkola esitti *Arkkitehti*-lehdessä epäilyksiä uuden suomalaisen arkkitehtuurin ja kaupunkisuunnittelun pohjaksi valittujen ihanteiden kritiikittömästä noudattamisesta. Tyypiasukkaille suunniteltu oli laiminlyönyt ihmisen tarpeen yksilöllisyyteen. Esikuvaksi nostetun Le Corbusierin totaalinen kaupunkisuunnittelu oli johtanut kestäättömiin ratkaisuihin.¹⁵⁸

Viimeistään 1970-luvun alussa nuoret suomalaiset yhteiskuntatieteilijät ja arkkitehdit heräsivät kyseenalaistamaan demokratian puutteen, vallitsevat suunnittelukäytännöt ja niiden seuraukset.¹⁵⁹ Samantapaista kritiikkiä oli esittänyt jo 1960-luvun alussa yhdysvaltalais-kanadalainen journalisti Jane Jacobs kirjassaan *The Death and Life of Great American*

Cities (1961), jossa hän kirjoitti elävän ja monimuotoisen kaupunkiympäristön puolesta ja kritisoi massiivisia kaupunkiuudistusprojekteja.¹⁶⁰ Kaupungin jatkuvan kasvun ja uudistumisen ajatukseen perustuva funktionalistinen kaupunkisuunnittelu ajautui kriisiin, josta ulospääsyä ei löytynyt helposti.¹⁶¹

Ympäri maata kasvavat pikkukaupungit ja kirkonkylät saivat uudet kasvot. Oulun kaupunki ja sen lähialueet kävivät läpi perustavalaatuisen muutoksen 1960-luvulta 1980-luvun alkuun ulottuvalla ajanjaksolla. Vanhaa purettiin ja uutta rakennettiin vauhdilla, joka herätti myös epäilyksiä siitä, olivatko kaikki tehdyt ratkaisut harkittuja. Kesti kuitenkin aikansa, ennen kuin esitetty kritiikki alkoi vaikuttaa käytännön toimiin kaupunkisuunnittelussa. Vuonna 1978 Oulun kaupunginhallitus asetti museolautakunnan aloitteesta toimikunnan laatimaan kokonaisselvityksen kaupungin kulttuurihistoriallisesti merkittävistä rakennuskohteista.¹⁶²

Tämän toisen baserikomitean puheenjohtajan apulaiskaupunginjohtaja Matti Rossin mukaan ”1950–1960-lukujen monesti vanhaa kaupunkikuvaa säälimättömästi kohdelleen rakentamisen aika oli ohi, ja sen taustana olleet asenteet olivat olennaisesti muuttuneet perinteistä miljöötä ja rakennuskantaa arvostaviksi”. Uuden selvityksen tavoitteena oli määritellä säilytettävät kohteet jo alueiden kaavoituksen yhteydessä.¹⁶³ Vuonna 1984 valmistuneen

Kuva 104. Vaakunakylän rantaa vuonna 1981. Pirkko Kingelin. Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto.

selvityksen yksi lopputulos oli julkaisu *Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet*, jossa myös ”Hietasaaren huvila-alue” mainittiin yhtenä kulttuurihistoriallisesti merkittävänä kokonaisuutena. Julkaisun mukaan jo vuonna 1981 asemakaavalautakunta oli esittänyt, että Hietasaaren asemakaavaa olisi syytä ryhtyä tarkistamaan.

”Tarkastaminen tulisi suorittaa siten, että rakennuskannan säilyttäminen ja alueen vapaa-ajan ja virkistyskäyttö tukisivat toisiaan, jolloin voidaan yksityiskohtaisemmin rajata ns. säilytettävä Hietasaaren huvila-alue.”¹⁶⁴

Samanaikaisesti kun Hietasaaresta tuli vuoden 1984 selvityksessä ”kulttuurihistoriallisesti merkittävä” kohde, se myös muuttui yksinomaan ”huvila-alueeksi”. Ympärivuotiset asukkaat katosivat alueen kuvauksista kokonaan sekä menneisyyden, nykyisyyden että tulevaisuuden osalta. Tämän tulkinnan mukaan kulttuurihistoriallisesti merkittäviä saattoivat olla vain kesähuvilat, jotka liitettiin ylempien yhteiskuntaluokkien kulttuuriin. Tähän määritelmään Hietasaaren ympärivuotiset asukkaat tai Vaakunakylän kaltaiset erikoistalpaudet eivät mahtuneet. Varsinaisten kesähuviloidenkin kohdalla kesti pitkään, ennen kuin Matti Rossin ennakoima asenteen muutos alkoi näkyä käytännössä.

Paikallisissa lehdissä Hietasaaren kiehtova rappio sai 1980-luvulta alkaen kasvavaa huomiota. Kaupunkilehti *Oulu-lehti* julkaisi useita artikkeleita, joissa kauhisteltiin Hietasaaren huviloiden surkeaa kuntoa ja asukkaiden epävarmaa tilannetta.¹⁶⁵ Lehtikirjoitusten valossa vaikutti siltä, että kaupungin politiikka ja sen käytännön seuraukset Hietasaareissa eivät enää vastanneet yleistä oikeustajua. Asukkaiden kohtelu tuntui rikkovan yksilön oikeuksia. Kaupungissa harvinaisiksi käyneiden kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten laininlyönti vaikutti yhtä käsittämättömältä.

PERINTÖNÄ ESIKAUPUNKI VIRKISTYSALUEENA

Suomalaisten kaupunkien maapolitiikassa pitkään jatkunut ristiriita yksityisen ja julkisen maanomistuksen välillä kallistui 1960-luvulla julkisen maanomistuksen hyväksi. Kaavoitusjärjestelmän valta kasvoi, ja lainsäädäntö antoi kaupungeille oikeuden ja keinot lunastaa tarvitsemansa maat. Kehitystä, jossa valtion ja kuntien rooli yhteiskunnassa vahvistui, perusteltiin yleisellä edulla, jonka valvojiksi ja määrittelijöiksi nousivat viranomaiset. Yleisen edun käytännön toteutukseksi muodostui hyvinvointivaltio monine ilmenemismuotoineen. Kansalaisten tasa-arvoisuutta ja toteutuksen tehokkuutta korostaneella hyvinvointiretoriikalla oli lähtemättömiä vaikutuksia myös kaupunkiympäristöön.

Hietasaaren vuoden 1969 asemakaava perustui odotuksille väestönkasvusta, joka yhdistettynä yhteiskunnan tasa-arvoistumiseen johtaisi uudenlaisen kaupunkitilan tarpeeseen. Toisaalta kaupunkisuunnittelulla ja kaavoituksella myös tietoisesti pyrittiin tällaisen yhteiskunnan luomiseen. Vuoden 1969 asemakaavan kaksinaisena tarkoituksena oli toisaalta säilyttää Hietasaari kaupungin omistuksessa ja toisaalta pitää se virkistysalueena ja estää saaren muuttuminen Tuiran tavoin kerrostalovaltaiseksi asuinalueeksi.

Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta Hietasaarta uhkasivat sen asukkaat, jotka saatuun tontit omistukseensa, olisivat voineet joutua kiusaukseen myydä ne rakennusyhtiöille. Samaan aikaan kaupungin keskustassa oli käynnissä muutos, jossa tonttien omistajat ja rakennusliikkeet purkivat matalia puutaloja ja rakensivat tilalle kerrostaloja. Vuoden 1968 Suur-Oulun suunnitelmassa väläytetty ja Hietasaaren asemakaavassa mainittu varaus keskustan laajennusalueesta jäi kuitenkin varjostamaan saaren tulevaisuutta. Tosin kaavoittajista sekä Irma Mikkola että Anna-Maria Kantola vakuuttivat haastatteluissa, että tämän tulevaisuusskenaarion ei ollut koskaan tarkoi-

tus toteutua eikä sillä ollut kannatusta kaupunkisuunnittelijoiden tai poliitikkojen piirissä.¹⁶⁶

Nymanin mukaan viimeistään 1970-luvulla sosiaalisesti perusteltu asuntotuotanto ja lähiörakentaminen muuttuivat Suomessa rakennusteollisuuden ohjailemaksi liiketoiminnaksi. Kaupunkisuunnittelun pyrkimys tiiviiseen kaupunkirakenteeseen ja elementteknikkaa hyödyntäviin minimivaatimukset täyttäviin asuntoihin antoivat teollisuudelle perustelut persoonattoman ympäristön masatuotantoon.¹⁶⁷ Oulussa Hietasaaren kanssa rinnan kaavoitettua Tuiran kaupunginosaa on pidetty esimerkkinä asuinalueesta, jonka suunnittelussa arkkitehtuurilla perinteisessä mielessä ei ollut enää tilaa – tämä huolimatta siitä, että uuden Tuiran oli juuri tarkoitus esitellä suomalaista kaupunkisuunnittelua ja arkkitehtuuria parhaimmillaan.¹⁶⁸ Tässä mielessä Hietasaaren kaavoittaminen virkistysalueeksi pelasti sen ainakin toistaiseksi Tuiran kohtalolta, joka oli kaupungin oman poliittisesti ohjatun kaupunkisuunnittelupolitiikan tulosta.

Toteutunut yhteiskunnan muutos ei lopulta ollut niin nopea ja perustavanlaatuinen kuin vielä 1960-luvulla ajateltiin. Myös kaupungin väestönkasvu taittui 1960-luvun lopulla viriäkseen uudelleen vasta 1980-luvun alussa. Osaa modernin kaupungin asukkaista viehätti edelleen historiallinen kaupunkimiljöön tehottomuudesta ja epätasa-arvoisuudesta huolimatta – tai ehkä juuri näiden piirteiden luoman esteettisen vaihtelun vuoksi.

Se, olisiko Hietasaaren esikaupunkikulttuuri ja rakennettu ympäristö voitu säilyttää kaavoituksen ja rakennussuojelun keinoin ilman asukkaiden pois siirtämistä, jää avoimeksi kysymykseksi. Kunnallispolitiikan ja kaupunkisuunnittelun ilmapiiri ei vielä 1960-luvulla ollut suosiollinen edes sen kaltaisen vaihtoehdon pohtimiselle. Hietasaaren asukkaiden vaikutusmahdollisuudet kunnallisvaaleissa äänestämällä olivat asukasmäärän vähentyessä entisestään pienentyneet. Joidenkin asukkaiden päätöksen olla myymättä rakennuksiaan kaupungille ja jatkaa niiden kunnossapitämistä voi tulkita

Hietasaari piilottelee pihollaan menneisyyttä

Hietasaaresta radan takana melkein tuheen puuston peitossa on laksikerroksinen valkoinen huvila. Siinset nurkkapöydät ja koristeellinen parveke antavat siihen romanttisen leiman.

Taloo asutaan, vaikka verannan säitten runtelemat kahasteet näyttävät. Pihalla piippua poltteleva lomalaisten etsii käsiin perunamaalla oleen enonsa Nikolai Dubatšeffin. Vuonna 1906 rakennettu huvila on hänen kotinsa.

Sisällä talossa on venäläisiä lehtiä ja vanhoja lasseja. Kalustus kertoo huvilan leiston pitiivistä.

Venäläisen perheen talo

Nikolai Dubatšeff muistaa lalon rakennusajat. Hän oli silloin viisivuotias, tai vain muutaman kuukauden vanha. Hän toi Ouluan Leningradista joulukuun ja asettui tänne jo 13-vuotiaana. Ympäristöä ei millään edes oppinut Suomessa, muistele sukulaispöytä Matti.

Hietasaari ei vuosien aikana ollut nykyään Nikolai Dubatšeff muistele, että nykyisen venäläisen paikalla oli joksensakin luontainen parantola joka sitten myöhemmin jaks. Aikaisemmin samalla paikalla oli läimöndi- ja kaljatehdas.

Pientä ja kodikasta

Dubatšeffin huvilan piharakennuksessa on suuria mm. kreikkalaistalon kanttoria. Nikolai Dubatšeff muistaa, kuinka kanttori haudattiin ja ruumis kuljetettiin Vaaskivelle. Tietä ei silloin ollut.

Pihalla on omenapuita, jotka ovat jo väyneet kukkaan ja niiden välissä kookeroinen monikerroksinen metallipöytä. Sen huopana on pikarimainen maljakko. Samantyyppisiä pöytiä talossa on ollut useampia ja niiden kalta pöytäpalloasetukset pylväät.

Dubatšeffin huvilan katto päästää veden läpi, mutta sisäläpöytä on silti suurelta osin säilynyt hyvänä. Huonekalujen kanto ei ole onneksi säilynyt, sillä niiden korjaaminen on tavallaan monia halukkaita. Vanha halutaan varjella niitä osin kuin se on mahdollista.

Hietasaaren huvilapihat ovat laajoja. Dubatšeffin talon ympäristössä kenttämaista villyyttä, on perunamaata ja pensaita puita ja kukkaistutuksia.

— Talo olisi kannattanut entistää. Se ei vietiäkään olisi ylivoimainen asia, jos vain tietäisi sen saavan olla paikallaan. Hietasaari on kuitenkin katoava alueita.

Asemakaavan mukaan Hietasaaresta tulee virkistysalue. Vielä nyt jäljellä olevat yksityisyyttä täytyy turvata kuin enimmäistä jäännettä.

Freud Dubatšeff ja hänen vaimonsa Nadežda katselevat kaksikokoista kotitansa hiljasta roppia.

Nikolai Dubatšeff näyttää ovesta olevaa jalko-osaa. Vielä nykyin korotettu ovat on paljon normaalempia ovia matlampi.

**Teksti: Ulla-Maija Heikkilä
Kuvat: Jorma Mylly**

Huonekaluaitioita, joihin on laillennettu surun omaa loppu.

suorana vaikuttamisena. Itse asukkaat halusivat korostaa toimintansa epäsuoraa ja passiivista luonnetta. Kaupungin politiikan ja viranhaltijoiden päätösten avoimessa ja julkisessa vastustamisessa nähtiin riskejä, joita ei haluttu ottaa.

Vain kymmenen vuotta uuden asemakaavan valmistumisen jälkeen Hietasaaren rakennuskannan säilyttäminen asetettiin kaavoituksen uudeksi tavoitteeksi. Saaren siirtyminen entistä täydellisemmin julkiseksi tilaksi oli aiheuttanut ympäristössä muutoksia, joita ei pidetty pelkästään myönteisinä. Kaupunkilaiset alkoivat hiljalleen herätä rakennetun ympäristön muutokseen ja harvinaisiksi käyneiden puutalomiljöiden arvostukseen. Aluksi huomio kohdistui kuitenkin kaupunkien keskuksiin esikaupunkien jäädessä syrjään.

Kuva 105. Heinäkuussa 1982 Oulu-lehden toimittaja vieraili Dubatšeffien oululaistuneen emigranttisuvun kesähuvilassa. Vuoden 1992 rakennusinventoinnissa kulttuurihistoriallisesti huomattavan arvokkaaksi arvioitun huvila oli edelleen autiona kesällä 2010. Oulu-lehti.

Hietasaaren uusi asemakaava kuitenkin viipy vielä yli 20 vuotta, ja erilaiset epävarmuuden aikaansaamat prosessit saivat jatkua. Käytännössä vuoden 1962 laki ja uusi asemakaava tulkintoineen yhdessä käynnistivät eräänlaisen automaatin, joka tuhosi Hietasaaren kulttuuriympäristöä ja jonka pysäyttämiseen ei löytynyt keinoja tai halua. Kun huvilat ja talot purettiin ja niiden aidatut puutarhat katosivat, tyhjä tontit tosin ”vapautuivat” virkistysalueeksi ja kenen tahansa kuljettaviksi. Käytännössä kuitenkin tyhjä tontit kasvoivat pian umpeen. Korkea heinikko ja pensaikko edelsivät metsitymistä. Syntyneellä ei-kenenkään-maalla oli osin hankalaa ja epämiellyttävää kulkea.

Samanaikaisesti saaren kulttuuriympäristö köyhtyi ja muuttui vähemmän mielenkiintoiseksi kaupunkilaisten vapaa-ajan viettoa ja kävelyretkiä ajatellen. Tästä näkökulmasta kaikki kaupunkilaiset myös menettivät jotakin Hietasaaren kulttuuriympäristön rapistuessa. Kävi ilmi, että Hietasaarta sellaisena kuin kaupunkilaiset olivat sen tunteneet ei voinut olla olemassa ilman asukkaita, jotka olivat pitäneet yllä sen rakennettua ympäristöä.

Poliitikkojen ja kaavoituksen ihanteena oli tasa-arvoinen, julkinen virkistysalue, jonka käyttöä luokka tai varallisuuserot eivät rajoittaisi. Yleiskaavoituksessa Hietasaari nähtiin myös kaupungin keskustan mahdollisena laajenemisalueena. Asukkaat eivät vastustaneet virkistyskäyttöä, vaan kannattivat toimintojen sopeuttamista toisiinsa. 1960-luvun lopulta alkanut asukasmäärän lasku johti todennäköisesti ruokakauppojen lopettamiseen. Järjestöjen toiminta alueella lisääntyi. Vapaa-ajan viettämiseen liittynyt liiketoiminta laajeni. Osa siitä, kuten Hietasaaren tanssilava, oli kansalaisjärjestöjen ylläpitämää. Sanomalehdissä uusi kaava nähtiin ongelmattomasti jo vakiintuneiden toimintojen virallistamisena.

Vuoden 1969 asemakaavaprosessin yhteydessä kesäasukas kuvasi saarta huviloineen ja puutarhoineen ”Oulun nähtävyydeksi”, säilyttämisen arvoiseksi erityiseksi paikaksi. Monille entisille asukkaille saaresta tuli kadotettu

paratiisi. Osaksi kaavan aiheuttaman poisuuton seurauksena etenkin ympärivuotiset asukkaat alkoivat rakentaa kertomuksissaan uudestaan kadonnutta yhteisöä ja ympäristöä, jonka muistot osittain kultasivat autenttisten kokemusten lähteeksi.

Sanomalehdet tyytyivät enimmäkseen toistamaan kaupunkisuunnittelun tuottamaa diskurssia. *Kansan Tahdossa* selostettiin valtuustossa käytyä keskustelua, jonka johtopäätöksenä oli, että vähemmistön eli asukkaiden oli väistytävä enemmistön, ”kaikkien kaupunkilaisten”, tieltä. Saaresta rakennettiin paikka, jossa hyvinvointiyhteiskunnan lupaama tasa-arvo toteutuisi, ja eräs kaupungin kauneimmista ja arvostetuimmista ympäristöistä tulisi kaikkien yhteiseksi. Kaupunkisuunnittelun visiossa saari oli avointa tilaa, jossa olisi tilaa tulevaisuuden hyvinvointiyhteiskunnan vielä toistaiseksi tuntemattomille muodoille.

Toimittajien suhtautumisessa tapahtui huomattava muutos 1980-luvulla. Etenkin kaupunkilehti *Oulu-lehdessä* alettiin kiinnittää huomiota Hietasaaren rakennettuun ympäristöön, jonka arvostus nousi sen kunnan jatkuvasti huonontuessa. Hietasaaren huviloiden rappio kiehtoi kirjoittajia. Vaakunakylän luvaton asuinalue sai myös puolustajansa vaihtoehtoisena asumismuotona. Hietasaaren sijoitetussa paikallisen harrastajakirjailijan näytelmässä saaresta tuli yhteiskuntakritiikin väline. Toisaalta Hietasaaren miljöö esitettiin sodan, asuntopulan, köyhyyden ja ahneen teollisuuden tuhoamana paratiisina. Toisaalta juuri Vaakunakylän parakit saivat roolin hyvinvointivaltion takapihana, jossa iti uudenlaisen elämäntavan mahdollisuus.

Vuoden 1969 asemakaavaprosessin yhteydessä valtuuston ja kaavoituksen näkemykset alueen ihannekäyttäjistä olivat lähentyneet toisiaan. Hietasaaren käyttäjät tulevaisuudessa olisivat hyvinvointivaltion kansalaisia: yhteisöjen jäseniä, kaupunkilaisia vapaa-ajan vietossa ja matkailijoita. Hietasaaren olemassa olevat asukkaat eivät sopineet tähän ryhmään, joten heidät olisi siirrettävä pois. Tosin tarkoi-

Taulukko 5.1. Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	1) Ympärivuotiset asukkaat 2) Kesäasukkaat	SANOMALEHDET
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Virkistysalue kaikille kaupunkilaisille	Virkistysalue kaupunkilaisille ja yhteisöille Mahdollinen keskustan laajenemisalue	1) & 2) Asukkaiden oikeudet turvattava, virkistysalueelle ja asumiselle on molemmille tilaa	Hietasaaresta matkailukohde turisteille ja virkistysalue kaikille kaupunkilaisille

Taulukko 5.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunkidiskurssi	1) ympärivuotiset asukkaat 2) kesäasukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET	Taide
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	1) Tiivis, aito, katoava yhteisö 2) Kadotettu paratiisi, kaupungin nähtävyys	Tavoitteena tulevaisuuden luokaton hyvinvointikaupunki	Katoava maisema ja kulttuuri	Hyvinvointivaltion takapiha, menetetty esteettinen miljöö, kiehtova rappio

Taulukko 5.3 Asukkaiden subjektiaseimat

Asukkaiden subjektiaseimat	Valtuusto	Kaavoitus	SANOMALEHDET 1) konservatiivinen 2) työväen
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Väestöä, joka joutuu siirtymään mutta josta pidetään huolta Hyvinvointivaltion kansalaiset vapaa-ajan vietossa	Ongelmallista väestöä väärässä paikassa Kaikki kaupunkilaiset, matkailijat, yhteisöjen jäsenet	1) Virkistyskäyttäjiä, turisteja ja auringonpalvoja 2) Virkistyskäyttäjiä Vähemmistöä, pois siirrettäviä asukkaita, joista kaupunki pitää huolen

Taulukko 5.4 Asukkaiden omat subjektiaseimat

Asukkaiden OMAT subjektiaseimat	Ympärivuotiset asukkaat	Kesäasukkaat
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Pienikiinteistön omistajia Osallistuvia asukkaita Huono-osaisia kunnallispolitiikan ja kaavoituksen uhreja Selviytyjiä, passiivisen vastarinnan harjoittajia	Osallistuvia asukkaita Huvila-alueen ylläpitäjiä Kunnallispolitiikan ja kaavoituksen voimattomia uhreja Selviytyjiä

tus oli toimia vähitellen ja tarjota halukkaille mahdollisuus jäädä paikoilleen toistaiseksi.

Kaavoitusosasto seurasi valtuuston linjausta määritellessään saaren käyttäjiksi kaikki kaupunkilaiset erityisesti yhteisöjen jäseninä ja virkistyskäyttäjinä. Kaupungin kasvavan väestön tulkittiin luovan virkistyskäyttäjien masoja, jotka vaatisivat runsaasti julkista tai puolijulkista tilaa. Tämän näkemyksen mukaan saaren silloiset asukkaat olivat potentiaalisesti ongelmallista väestöä väärässä paikassa. Kaavoitusosaston mukaan olisi ollut kaupungin edun vastaista, jos asukkaat olisivat saaneet lunastaa tontit itselleen ja siten yksityistää saaren ja mahdollisesti keinotella jatkossa maan arvonnousulla. Osaa ympärivuotisista asukkaista ei pidetty kykenevinä ylläpitämään ympäristön puistomaista tasoa. *Kansan Tahdossa* ympärivuotiset asukkaat määriteltiin kaupunginvaltuuston puheenjohtajan suulla vähemmistöksi, jonka oli annettava tietä enemmistölle. Lehdessä siteerattiin kaupunginjohtajan lupausta, että kaupunki pitäisi asukkaista huolen. *Kalevassa* puolestaan asukkaiden olemassaoloa ei mainittu lainkaan.

Ympärivuotiset asukkaat toivat oman näkemyksensä esiin perustamansa Pienkiinteistöyhdistyksen kautta. He asemoivat itsensä kaupungin huono-osaisiksi asukkaiksi, jotka olivat joutuneet kunnallispoliittisen päätöksenteon ja kaavoituksen voimattomiksi uhreiksi. Näin pienkiinteistöön omistajat jatkoivat vanhempaa kaupungin pieneläjien perinnettä. Myös osa kesäasukkaista kertoi kokeneensa voimattomuutta kaupungin painostaessa heitä myymään huvilansa. Molemmissa ryhmissä oli myös asukkaita, jotka jäivät sitkeästi paikoilleen soveltaen passiivista vastarintaa tai käyden yksityisiä neuvotteluja kaupungin kanssa. Nämä asukkaat luonnehtivat itseään selviytyjiksi.

VIITTEET

- 1 Puustinen 2006, 148.
- 2 Uljas 2008, 117–159.
- 3 Puustinen 2006, 148.
- 4 Vuorinen 2005, 43.
- 5 Vuorinen 2005, 32, 39.
- 6 Vuorinen 2005, 36. Kuusi 1961.
- 7 Puustinen 2006, 148.
- 8 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 40.
- 9 Vuorinen 2005, 58.
- 10 Matti Aaltonen oli naimisissa arkkitehti Irma Aaltonen (os. Väisänen) kanssa vuodesta 1945 alkaen. Heillä oli yhteinen arkkitehti toimisto vuosina 1954–1972. Arkkitehtiesittely, Matti Aaltonen. Suomen kennustaiteen museo. [<http://www.mfa.fi/arkkitehti/esittely?apid=15848037>] (Viitattu 28.1.2010.); Haastattelu, Anna-Maria Kantola (s. 1940), kaavoitusarkkitehti Oulu kaupungin kaavoitusosastolla vuosina 1966–2003. UPA.
- 11 Hjerppe, Kauko, ”SKDL:n kunnallispoliittisista tavoitteista Oulun kaupungissa”. 7.5.1968. Kansan tahto. Kansanedustaja Kauko Hjerppe oli Oulun kaupunginvaltuutettu vuosina 1951–78, kaupunginhallituksen jäsen vuosina 1956–66, kaupunginvaltuuston puheenjohtaja vuosina 1968 ja 1973–74, Kuopion läänin maaherra vuosina 1978–1993. Eduskunta, kansanedustaja Kauko Hjerppe (1926–1996) [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnro}=910492&{kieli}=su&{haku}=kaikki>] (Viitattu 9.3.2011.)
- 12 Tuomi 2005; Jäppinen 2005; Rajaniemi 2006.
- 13 Irma Mikkolan suullinen tiedonanto 11.12.2011.
- 14 Manninen 1995, 53–60.
- 15 Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1986, 16.
- 16 Ohjaaja Mika Ronkainen käsitteli Rantakadun ja Aleksanterinkadun välisten kortteleiden kohtaloa dokumenttielokuvassaan Oulu palaa – kaupunki joka katosi (1998). YLE.
- 17 Ensimmäiseen inventointitoimikuntaan kuuluivat eversti Ahti Paulaharju, maisteri Aslak Outakoski, maisteri Atte Kalajoki ja kaupunginarkkitehti Martti Heikura. Vuonna 1964 tuli voimaan laki kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten suojelusta. Samoihin aikoihin toimikuntaa laajennettiin kutsuamalla jäseniksi toimikunnan jäseniksi arkkitehtuurin historian professori Esko Järventaus ja kaupunginarkistonhoitaja Jorma Westerlund. Manninen 1995, 57.
- 18 Niskala, Okkonen 2002; 104–105.
- 19 Kaupunginhallitus 9.10. pykälä 2187, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1961, Osa II Vuosikertomukset, 25.
- 20 I. Mikkola työskenteli arkkitehdiksi valmistumisensa jälkeen Helsingin kaupungin kaavoitusosastolla, jossa hän laati mm. läntisen Herttoniemen ja Roihuvuoreen asemakaavan. Ouluun hän siirtyi vuonna 1959 ja osallistui Meurmanin ja Ervin vuoden 1952 yleiskaavan tarkistustyöhön. Hänet nimitettiin ensin yleiskaava-arkkitehdiksi ja vuonna 1963 kaavoituspäälliköksi, missä virassa hän palveli eläkkeelle siirtymiseen saakka vuonna 1981. Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
- 21 Ossian von Konow (k. 2011) työskenteli kaavoitusarkkitehtina ja yleiskaava-arkkitehtina Varkaudessa, Oulussa ja Järvenpäässä. Hänen kaupunkisuunnittelua jättelulle oli ominaista suurisuuntaisuus ja omaperäisten ratkaisujen esittäminen. [<http://baltirail.wordpress.com/kirjoituksia/von-konow-ossian/>] (Viitattu 3.9.2011.)

- 22 Oulun kaupunki, tietoa kaavoituksesta, yleiskaavoitus. [www.ouka.fi/yleiskaavoitus/tietoa/YKHistoria/YKsuuroulu.pdf] (Viitattu 27.10.2009.)
- 23 Oulun kaupunki, tietoa kaavoituksesta, yleiskaavoitus. [www.ouka.fi/yleiskaavoitus/tietoa/YKHistoria/YKsuuroulu.pdf] (Viitattu 27.10.2009.)
- 24 Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
- 25 Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
- 26 Mustonen 1910, 41–51.
- 27 Kantola 1967.
- 28 Monorail Society. [http://www.monorails.org/tM-spaces/History2.html] (Viitattu 23.3.2010.)
- 29 Kantola 1967.
- 30 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
- 31 ”Ihmeellinen yksikisko.” Oulu-lehti. 8.6.1967.
- 32 Kirjan englanninkielinen käännös hankittiin myös Oulun yliopiston arkkitehtiosaston kirjastoon. Le Corbusier 1967, 34–35, 64–65, 122–123.
- 33 Le Corbusier 1967, 34–35, 64–65, 122–123.
- 34 Irma Aaltonen, ”Kaupunkien rakentamisesta”, *Kansan Tahto* 16.1.1966; ”Yhdyskuntasuunnittelu ja ihminen”, *Kansan Tahto* 10.3.1966; ”Uusi yhteiskunnallinen rakennuspolitiikka”, *Kansan Tahto* 13.3.1966. I. Aaltonen valmistui arkkitehdiksi Teknillisestä korkeakoulusta. Jatkosodan aikana vuonna 1943 hän täydensi opintojaan kaupunkisuunnittelun osalta Breslaussa Saksassa. Rakennustaiteen museon arkkitehtiesittely Matti Aaltonen [http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=15848037] (Viitattu 28.1.2010.)
- 35 ”Plans are not politics. Plans are the rational and poetic monument set up in the midst of contingencies. Contingencies are the environment: places, peoples, cultures, topographies, climates. They are, furthermore, the resources liberated by modern techniques. The latter are universal. Contingencies should only be judged as they relate to the entity – ”man” – and in connection with man, in relation to us, to ourselves: a biology a psychology.” Le Corbusier 1967.
- 36 Le Corbusier 1967, 1, 9–10.
- 37 Le Corbusier 1967, 106.
- 38 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
- 39 Perälä 1984, 40–54.
- 40 Hallituksen esitys N:o 101 Eduskunnalle laiksi vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Valtioapäivät 1960, asiakirjat, kolmas osa.
- 41 Ikonen 2009; *Veijalainen 2010, 41–51*.
- 42 Hallituksen esitys N:o 101 Eduskunnalle laiksi vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Valtioapäivät 1960, asiakirjat, kolmas osa.
- 43 Jokinen; Pusa, Kysymys maatalousministerille vuokra-alueiden lunastamisesta 7.3.1958. Valtioapäivät 1957 pöytäkirjat IV, 3983.
- 44 Vennamo, Kysymys maatalousministerille vuokra-alueiden lunastamisesta 18.9.1961 Valtioapäivät 1961 pöytäkirjat II, 1593–1594.
- 45 Forsius ym., Ehdotus laiksi vuokrasuhteiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa annetun lain muuttamisesta. Valtioapäivät 1962 liitteet I–VIII, 897–898.
- 46 Hallituksen esitys N:o 101 Eduskunnalle laiksi vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Valtioapäivät 1960, asiakirjat, kolmas osa.
- 47 Laki vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Annettu Helsingissä 9.3.1962. Suomen asetuskokoelma vuodelta 1962, 389–406.
- 48 Hallituksen esitys N:o 101 Eduskunnalle laiksi vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa. Valtioapäivät 1960, asiakirjat, kolmas osa.
- 49 ”Tuuran pajunvittikkokukat saneerataan lähiaikoina”, *Kaleva* 5.10.1962.
- 50 Vuolteenaho 1984.
- 51 Tuuran kaupunginosan asemakaavan muutos ja asemakaava osalle vesialuetta, Koskikeskuksen kaupunginosan kortteileita 1 ja 15, puisto-, katu-, urheilu- ja vesialuetta koskeva asemakaavan muutos ja Väliivai- nion kaupunginosan rautatiealuetta koskeva asema- kaavan muutos. Oulussa 9. päivä toukokuuta 1969. Arkkitehtitoimisto Irma ja Matti Aaltonen. OUKA.
- 52 Vuolteenaho 1984.
- 53 Ikonen 2009.
- 54 Tuuran Talonomistajyhdistyksen puheenjohtaja Rei- no Kempainen ja sihteeri Olavi Kinnunen, ”Kau- pungin vuokramiehet nykypäivän torpparit”, *Pohjo- lan Työ* 3.5.1969.
- 55 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 56 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 57 Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
- 58 Rakennustoimiston asemakaavaosaston lausunto 3.12.1963, Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1964.
- 59 A-M. Kantola avioitui arkkitehti Heikki Kantolan kanssa. ROI, *Teknoset* 1/2003, 12–13.
- 60 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 61 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 62 Uljas 2008, 179–182.
- 63 Brunila 1963, 73–74.
- 64 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 65 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
- 66 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 67 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 68 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 69 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OUKA.
- 70 Hietasaaren kaupunginosan asemakaava ja Pikisaa- ren kaupunginosan länsiosan katu- ja puistoaluetta koskeva asemakaavanmuutos. Oulussa huhtikuun 27. päivänä 1968. Anna-Maria Kantola arkkitehti. Irma Mikkola asemakaavapäällikkö. OUKA.
- 71 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 72 Hietasaaren kaupunginosan asemakaava ja Pikisaa- ren kaupunginosan länsiosan katu- ja puistoaluetta koskeva asemakaavanmuutos. Oulussa huhtikuun 27. päivänä 1968. Anna-Maria Kantola arkkitehti. Irma Mikkola asemakaavapäällikkö. OUKA.
- 73 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
- 74 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
- 75 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 354–360. OKA.
- 76 Vuorinen 2005, 58–60.
- 77 Le Corbusier 1967, 13.
- 78 Lampi 2007, 96.
- 79 Hieta-Mustasaaren pienkiinteistöyhdistyksen muis- tatus. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 361–362. OKA.
- 80 Hieta-Mustasaaren pienkiinteistöyhdistyksen muis- tatus. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 361–362. OKA.
- 81 Kuv.taid. lehtori Elsa Kanninen kirjoittaa kh:lle 17.5.1968. Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1968, 362. OKA.
- 82 Kaavoitusosaston lausunto. Oulun kaupungin kun- nalliskertomus 1968, 365. OKA.

- 83 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
84 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
85 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
86 Hanna Ojala oli sosiaalidemokraattien kaupunginvaltuutettu Oulussa ainakin vuosina 1965–1975. Westerlund 1975, 134.
87 Tosi, ”Oulun valtuuston vaiheita”, 29.5.1968, Kansan tahto.
88 Tosi, ”Oulun valtuuston vaiheita”, 29.5.1968, Kansan tahto.
89 Tosi, ”Oulun valtuuston vaiheita”, 29.5.1968, Kansan tahto.
90 Westerlund 1975, 108, 110.
91 ”Hietasaaren asemakaava”, Kaleva 29.5.1968.
92 Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
93 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma 2000, 11.
94 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
95 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA:
96 Haastattelu, mies s. 1937. UPA.
97 Anna-Maria Kantolan haastattelu. UPA.
98 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1970, 384–385; Toppilansalmi-Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 106.
99 Irma Mikkolan haastattelu. UPA.
100 Manninen 1995, 170.
101 Grönros 1994.
102 Koskiahho 1984.
103 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
104 Reijo Rinnekangas, ”Ollako vai eikö olla eli Hietasaari herran kukkarossa”, Oulu-lehti 2.10.1976.
105 Hietasaaren kaupunginosan (entinen nimitys Hietaja Mustasaari) ne rakennukset, jotka ovat muitten kuin kaupungin omistuksessa, ja joitten vuokra-aika on päättynyt. 3.4.1979 TH/rr. OKA.
106 Haastattelu, nainen s. 1928, entinen kesäasukas. UPA.
107 Haastattelu, mies s. 1941, ympärivuotinen asukas. UPA.
108 Haastattelu, nainen s. 1927, kesäasukas. UPA.
109 Haastattelu mies s. 1927, ympärivuotinen asukas. UPA.
110 Haastattelu, mies s.1941, kesäasukas. UPA.
111 Haastattelu mies s. 1923, entinen ympärivuotinen asukas. UPA.
112 Haastattelu, nainen s. 1927, kesäasukas. UPA.
113 Haastattelu, mies s. 1932 ympärivuotinen asukas. UPA.
114 Haastattelu, mies s. 1941, kesäasukas. UPA.
115 Haastattelu, mies s. 1932, ympärivuotinen asukas. UPA.
116 On epäselvää, tarkoittaako haastateltava A-M. vai H. Kantolaa. Haastattelu, mies s. 1932, ympärivuotinen asukas. UPA.
117 Haastattelu nainen s. 1919, entinen kesäasukas. UPA.
118 Haastattelu nainen s. 1929, entinen ympärivuotinen asukas. UPA.
119 Entisen kesäasukkaan haastattelu.
120 Haastattelu mies s. 1932, ympärivuotinen asukas. UPA.
121 Katja Hedberg, ”60-luvulla heitä oli yli tuhat. Hietasaarelaisista jäljellä enää vajaa sata mohikaania”, Oulu-lehti 25.8.1985.
122 Katja Hedberg, ”60-luvulla heitä oli yli tuhat. Hietasaarelaisista jäljellä enää vajaa sata mohikaania”, Oulu-lehti 25.8.1985.
123 ”Suunnitelma viedään loppuun Hietasaaren talot kaupungille”, Oulu-lehti 25.8.1985.
124 Vuolteenaho 1984.
125 Vuolteenaho 1984.
126 Konttinen 1988.
127 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
128 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
129 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
130 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
131 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
132 Haastattelu, mies. s. 1932. UPA.
133 Veera Taskilan haastattelu. UPA.
134 Korhonen 2002, 58–61.
135 Korhonen 2002, 58–61.
136 Elsa-Maija Kannianen haastattelu. UPA.
137 Haastattelu, nainen s. 1955. UPA.
138 Inventointilomake Niemi 1981. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
139 Inventointilomake Lehtinen 1983. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
140 Toppilansalmi-Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 80.
141 Inventointilomake Käppi 1981. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
142 Nimetön ja päiväämätön inventointilomake todennäköisesti vuodelta 1980. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
143 Inventointilomake Perälä 1980. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
144 Inventointilomake Pirilä 1982. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
145 Inventointilomake Korpelainen 8.5.1983. Arkkitehtuurin historian laboratorio.
146 Hautala 1982, 469–473.
147 Haastattelu, mies s. 19??. UPA.
148 Joni Skiftesvik, ”Epätietoisuus kalvaa Vaakunakylää”, Oulu-lehti 10.9.1981.
149 Joni Skiftesvik, Epätietoisuus kalvaa Vaakunakylää, Oulu-lehti 10.9.1981.
150 Kingelin 1981.
151 Kingelin 1981.
152 ”Saako Vaakunakylä lisää armonaikaa?”, Oulu-lehti 19.9.1983.
153 ”Vaakunakylän parakit haluttaisiin hajottaa”, Kaleva 1.9.1983.
154 ”Vaakunakylän parakit haluttaisiin hajottaa”, Kaleva 1.9.1983.
155 Vaakunakylän asukkaat, ”Vetoomus päättäjille Vaakunakylän puolesta”, Oulu-lehti 15.9.1983.
156 Yrjö Klemettinen työskenteli faktorina Oulun kirjateollisuudessa vuosina 1951–1955 ja ylifaktorina Pohjois-Karjalan kirjapainossa vuosina 1955–1969. Jäätynään eläkkeelle hän palasi Ouluun ja kirjoitti useita näytelmäkirjoituksia. Suomen kirjailijat 1945–1980, 1985.
157 Klemettinen 1974.
158 Mikkola 1967.
159 Helander, Sundman 1970.
160 Jacobs 1961.
161 Jauhiainen 1995, 271–275.
162 Toimikuntaan kuuluivat puheenjohtaja Matti Rossi, sihteeri asemakaava-arkkitehti Rauno Anttila, arkkitehtuurin historian professori Esko Järventaus, museonjohtaja Aimo Kehusmaa, asuntotuotantosuunnittelija Risto Korpi, tekniikan lisensiaatti Timo Lounela, osastoinööri Matti Ojala, maakunta-arkistonhoitaja Aino Paasovaara, rakennustarkastaja Esko Tiirola, kaupunginarkkitehti Esko Tuulos, professori Seppo Valjus, työpäällikkö Jukka Heikkilä ja amanuenssi Ulla Särkilähti. Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet, 1986.
163 Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet, 1986.
164 Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet, 1986, 20.

- 165 Ulla-Maija Heikkilä, ”Hietasaari piilottelee pihoil-
laan menneisyyttä”, Oulu-lehti 19.7.1982; Katja Hed-
berg, ”60-luvulla heitä oli yli tuhat. Hietasaarelai-
sista jäljellä enää vajaa sata mohikaania”, Oulu-lehti
25.8.1985; ”Suunnitelma viedään loppuun. Hietasaa-
ren talot kaupungille”, Oulu-lehti 25.8.1985; ”Hieta-
saari odottaa kesää”, Pohjolan Työ 14.5.1987.
- 166 Irma Mikkolan haastattelu. UPA; Anna-Maria Kan-
tolan haastattelu. UPA.
- 167 Nyman 2003, 65–67.
- 168 Vuolteenaho 1984; ROi, Teknoset 1/2003, 12–13.

6. ESIKAUPUNGISTA VIRALLISEKSI KULTTUURIPERINNÖKSI

KESTÄVÄÄN KEHITYKSEEN KAUPUNKISUUNNITTELUSSA

1980-luvun vaihtuessa 1990-luvuksi Suomi oli käännekohdassa. Neuvostoliiton hajoaminen, pankkikriisi ja sitä seurannut lama johtivat suomalaisen hyvinvointivaltion perusteiden kyseenalaistamiseen. Jäsenyys Euroopan yhteisössä vuonna 1996 vei Suomen yhä tiiviimmin eurooppalaiseen yhteyteen. Väestön 1980-luvulle saakka kaventuneet tuloerot kääntyivät kasvuun. Kunnissa ja kaupungeissa ryhdyttiin leikkaamaan julkisia menoja samalla kun kasvava työttömyys kavensi monien ihmisten toimeentuloa. Taloudellisten mahdollisuuksien niukkeneminen vaikutti kaupunkien kaavoittamiseen. Talouslaman seurauksena myös kaupunkien rakennustoiminta hiljeni.

Mennyt 1980-luku oli ollut Suomelle ennennäkemätöntä talouskasvun ja vaurastumisen aikaa. Työn tuottavuus kasvoi. Vientiteollisuus ja idänkauppa vetivät. Oulun seudun talouskasvu pääsi hiljaisen 1970-luvun jälkeen vauhtiin 1980-luvulla. Myös Oulussa pitkän kasvukauden jälkeisinä lamavuosina kaupungin työntekijöitä karsittiin ja kaupungin menot pienenivät vuosina 1991–1993.¹ Laman aiheuttamasta hetkellisestä taantumasta huolimatta kaupunkiin asettuneet elektroniikka-alan yritykset jatkoivat kasvuaan 1990-luvulla. Pian ne nousivat talouden vetureiksi väistyvän savupiipputeollisuuden rinnalle. Kaupungin väestö ylitti 1990-luvun alussa 100 000 asukkaan rajan.² Nopea kasvu oli jättänyt jälkensä kaupunkikuvaan rosoisuutena ja hajanaisuutena.

Kansainvälisesti kaupunkisuunnittelun uusi piirre 1990-luvulla oli huomion kiin-

nittäminen teknistaloudellisen kehityksen ja luonnon suhteeseen. Tämä näkyi erityisesti kestävästä kehityksen käsitteen nostamisesta suunnittelun keskiöön. Kestävästä kehityksen nousun taustalla olivat YK:n tilaamat Brundtlandin komission raportti (1987) ja ympäristö- ja kehityspoliittinen ohjelma *Agenda 21* (1992).³ Kestävästä kehityksen määritelmä ja suhde kaupunkisuunnitteluun ei ollut yksiselitteinen, mutta yleisesti se pyrki sovittamaan yhteen talouskasvun, sosiaalisen hyvinvoinnin ja ympäristönsuojelun vaatimukset. Eurooppalaisella tasolla lähiörakentamisen ja kaupunkirakenteen hajautumisen vastapainona tavoitteeksi nostettiin tiiviimpi kaupunki. Euroopan komission tavoiteohjelma *Green Paper on the Urban Environment* vuodelta 1990 esitti kaupunkirakenteen tiivistämisen hyvinä puolina palvelujen, työpaikkojen ja asuntojen läheisyyden, mikä puolestaan tehostaisi kunnallistekniikan käyttöä ja vähentäisi yksityisautoilua ja ympäristön kuormitusta.⁴

Suomessa eduskunta oli tehnyt jo vuonna 1969 aloitteen maankäyttöä ja rakentamista koskevan lainsäädännön uudistamiseksi. Pitkä prosessi saatiin päätökseen vasta vuonna 1999, kun uusi maankäyttö- ja rakennuslaki astui voimaan. Uuden lain tavoitteisiin kuuluivat muiden muassa kansalaisten osallistumismahdollisuuksien parantaminen ja alueellisen autonomia lisäminen.⁵

Suomalaiseen kaupunkisuunnittelua koskevaan lainsäädäntöön kestävästä kehityksen ajatus teki tuloaan jo vuonna 1994, kun laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (1994/468) hyväksyttiin. Laissa ympäristövaikutuksella tarkoitettiin suunnitellun hankkeen tai toiminnan

Kuva 106. Toukokuussa 1996 Oulun kaupungin viiranhaltijat kävivät lounaalla Hietasaarella polkupyörillä uusia kevyen liikenteen väyliä ja siltoja pitkin. Yhteys Torinrannasta Pikisaaren kautta Hietasaareen valmistui vuonna 1995 noin 80 vuotta sen jälkeen, kun lääninarkkitehti Andersin oli ensimmäisen kerran esittänyt paikalle siltoja. Jarmo Kontiainen. Kaleva.

aiheuttamia välittömiä ja välillisiä vaikutuksia. Nämä vaikutukset saattoivat liittyä ihmisten terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen maaperään, vesiin, ilmaan, ilmastoon, kasvillisuuteen, eliöihin ja luonnon monimuotoisuuteen; yhdyskuntarakenteeseen, rakennuksiin, maisemaan, kaupunkikuvaan ja kulttuuriperintöön; luonnonvarojen hyödyntämiseen; sekä näiden tekijöiden keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin.⁶ Kansalaisten tiedonsaanti ja osallistuminen sekä rakennetun kulttuuriympäristön vaaliminen sisällytettiin lain piiriin. Hietasaaren vuoden 1999 asemakaava valmisteltiin vielä vanhan, joskin monia osauudistuksia kokeneen, lainsäädännön mukaan. Valmistelussa kuitenkin sovellettiin ensimmäistä kertaa ympäristövaikutusten arviointia.

Täydennysrakentamisen lisäksi vapaa-ajan vieton ja matkailun edistäminen nousivat myös Suomessa yhä keskeisemmiksi kaupunkisuunnittelun tavoitteiksi 1990-luvulla. Tasa-arvon saavuttamisen tai epätasa-arvon välttämisen sijaan kaupunkisuunnittelun tavoitteeksi nousi kaupungin vetovoimaisuuden lisääminen. Kaupunkisuunnittelun teoriassa laajemminkin oli meneillään muutos vanhasta kokonaisvaltaisen suunnittelun ihanteesta

kohti uutta mallia, jossa suunnittelua lähestyttiin yksittäisten hankkeiden kautta. Puhuttiin myös suunnittelun kommunikatiivisesta käänteestä, joka käytännössä tarkoitti vaatimuksia sekä elinkeinoelämän että asukkaiden tarpeiden ja näkemysten paremmasta huomioon ottamisesta kaupunkisuunnittelussa.⁷ Nämä uudet pyrkimykset näkyivät omalla tavallaan myös Hietasaaren suunnittelussa.

1980-luvun nousukausi toi uusia sävyjä myös Oulun kaupunginvaltuustoon. Jo vuosikymmenen alussa valtuusto oli tehnyt päätöksen käynnistää kehittämis- ja viestintäprojekti nimeltä *Teknologiakaupunki Oulu*. Projektin seurauksena kaupunkiin nousi yksi Suomen ensimmäisiä teknologiakylä ja tiedekeskus Tietomaa. Kaupungin keskustaa kehitettiin perustamalla kävelykatu Rotuaari, joka avattiin vuonna 1987.⁸ Vuonna 1985 kokoomus ohitti ensimmäisen kerran valtuuston paikkamäärässä SKDL:n. Uutena ryhmänä valtuustoon nousivat vihreät neljällä edustajalla. Valtuusto teki jossain määrin käänteentekevän päätöksen maapolitiikassa tarjotessaan lähes kaikkia kaupungin yksityisille vuokraamia tontteja vuokralaisten ostettaviksi. Päätös ei kuitenkaan koskenut Hietasaarta.⁹

...kuten vesiliikumäki.

...ja surffausta.

Kuva 107. Vuoden 1985 Oulun kunnalliskertomuksessa esiteltiin Nallikarin rannan uusia houkutuksia, kuten vesiliikumäkeä ja surffausta. Samana kesänä Nallikarin leirintäalueella kirjattiin 37 000 yöpymistä. (Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1985.) OKA.

Lopulta myös Hietasaaren kannalta merkittäväksi osoittautunut päätös oli, kun kaupunginvaltuusto 375-vuotisjuhlaistunnossaan vuonna 1980 päätti aloittaa Oulujoen suiston pitkäjänteisen kehittämisen virkistys- ja ulkoilalueena.¹⁰ Sen seurauksena jo ennen vuosikymmenen loppua rakennettiin Tervaporvarien siltoina tunnetut kevyen liikenteen sillat Oulujoen suistoon. Uudet sillat yhdistivät Torinrannan Linnansaareen ja Raatinsaareen.¹¹ Vuonna 1995 valmistuivat Pikisaaren kautta Hietasaaren johtavat sillat, jotka näyttäytyvät osana samaa kehitystä. Näin jo vuoden 1952 yleiskaavassa esitetty ajatus muuttui käytännön politiikaksi.

TEKNOLOGIAKAUPUNGIN LAIDALLA ”TRENDIKÄS ELÄMYSPIAIKKA”

Yleiskaavoituksessa varauduttiin Oulun väestön jatkuvaan kasvuun. Yleiskaava 1995 oli hyväksytty valtuustossa vuonna 1985. Siinä Oulun kasvusuunnaksi valittiin Kaakkurin alue kaupungin lounaispuolella. Hietasaari säilytettiin edelleen virkistys-, matkailun ja järjestöjen käytössä. Seuraava Oulun yleiskaava 2010 vahvistettiin vuonna 1994. Se oli en-

simmäinen ympäristöministeriön vahvistama koko kaupungin alueen käsittänyt yleiskaava. Uuden yleiskaavan päätavoitteina olivat, kestävän kehityksen tavoitteiden mukaisesti, kaupungin rakenteen tiivistäminen, kaupunkimaisuuden lisääminen ja keskustan voimistaminen. Hietasaaren kohdalla merkittävää oli, että Toppilansalmen entinen satama-alue oli suunniteltu tulevan asuntoalueen paikaksi. Hietasaari ja Mustasaari sen sijaan säilyivät edelleen entisessä käytössään virkistysalueina. Muutos entiseen oli, että Mustansalmen eteläranta oli siihen vuonna 1985 yleiskaavassa merkityn puistoalueen sijasta merkitty samantyyppiseksi rakennusalueeksi kuin muidenkin säilyneiden huviloiden alue.¹² Tämän muutoksen taustalla oli epäilemättä salmen rannan huviloiden vilkas yritys- ja järjestötoiminta.

Yhden aineellisen ilmaisensa kaupunkisuunnittelun uudet ajatukset kaupungin veto-voimaisuudesta ja imagosta saivat mitä erilaisimmissa matkailuhankkeissa. Hietasaarella 1980-luvun suunnittelun kukka oli Nallikarin uusi kylpylähotelli Eden, joka valmistui parhiksi 1980-luvun lopussa ennen Suomen sukellusta lamaan. Eden sijoittui Nallikarin rannalle Holstinsalmentien päähän lähestulkoon

sille paikalle, joka vuoden 1969 kaavassa oli osoitettu merikylpylälle.

Vuonna 1989 perustettu Oulun Matkailu Oy otti Hietasaaren kehittämisen yhdeksi kärkihankkeistaan. Oulun Matkailu Oy oli kaupungin, lähikuntien ja seudun matkailuyrittäjien sekä yhden rakennusliikkeen yhteinen osakeyhtiö. Keväällä 1989 usko matkailun tulevaisuuteen oli vielä korkealla. Ääneen lausuttuna tavoitteena oli tehdä Hietasaaresta ”Oulun toinen keuhko” Hupisaarten rinnalle, paikka, ”jonne voisi ylpeänä tuoda tuttavansa”, kuten tuore toimitusjohtaja Heikki Kähärä visioi *Pohjolan Työ*-lehden haastattelussa.¹³ Matkailujohtajan puheessa perinteinen vertauskuva kaupungista elävänä organismina kohtasi ajatuksen kaupungin imagosta, jossa pyrkimyksenä oli kaupungin julkisuuskuvan parantaminen etenkin ulkopuolisten silmissä ja häpeän välttäminen vertailussa toisiin kaupunkeihin.

Uusina toimintoina Kähärä esitti Hietasaarelle huoneistohotellia, golfrataa ja huvipuistoa sekä paikkaa ulkoilmakonserteille, koiraharrastajille, jousiampujille ja ponitallille. Nyt saari oli päästetty ”luvattoman huonoon kuntoon”, toimitusjohtaja kritisoi; myös leirintäalue oli kulunut ja vanhentunut ja hävisi vertailussa uudemmille alueille. Kaupunkilaiset tulisivat jatkossakin olemaan saaren kehittämisen tärkein kohderyhmä, toimitusjohtaja vakuutti, turistit tulisivat vasta toisella sijalla. Markkinasuuntuneisuudesta huolimatta ajatus kaikkien kaupunkilaisten Hietasaaresta eli vielä ainakin puheen tasolla. Voimassa ollutta asemakaavaa Oulun Matkailu Oy ei toimitusjohtajan mukaan halunnut vastustaa, mutta alueen käyttösuunnitelmaa se halusi täydentää markkinavetoisemmaksi. Toiveissa siinteli vielä suora ajoyhteys siltoja pitkin Torinrannasta Pikisaaren kautta Hietasaareen.¹⁴ Nallikarin leirintäalueen toiminta siirrettiin Oulun matkailu Oy:n hoidettavaksi vuonna 1992.¹⁵

Eipä aikaakaan, kun elinkeinoelämän toiveet ja kaupunginvaltuuston poliittinen tahto Hietasaaren alueen kehittämiseksi kohtasivat. Kaupunginvaltuusto hyväksyi vuoden 1990

kuntasuunnitelmaan sisältyneen kaavoitusohjelman, johon perustuen Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelman laatiminen alkoi välittömästi. Työn tavoitteena oli uusi asemakaava.¹⁶ Se, että Toppilansalmi ja Hietasaari yhdistettiin yhdeksi suunnittelualueeksi, oli maantieteellisesti perusteltua. Mustasaaren ja Toppilansaaren erottanut Holstinsalmi oli kadonnut maastosta lähes täydellisesti. Sata-matoiminnot olivat hyvää vauhtia väistymässä Toppilansalmesta, ja vanha kesähuvila-alue oli muutamia rakennuksia lukuun ottamatta purettu. Ne toiminnot, jotka ihmisten mielissä olivat erottaneet Toppilansalmen ja Hietasaaren omiksi alueikseen, olivat katoamassa. Lopulta Toppilansalmen alue erotettiin kuitenkin omaksi suunnittelualueekseen, joka sai uuden asemakaavan vuonna 2003.¹⁷ Uusi suunnitelma loi uuden eron näiden kahden alueen välille, kun Toppilansalmesta suunniteltiin tiivis asuinalue Hietasaaren jäädessä toistaiseksi väljästi rakennetuksi, puistomaiseksi virkistysalueeksi.

Kaupunginvaltuuston vuonna 1991 hyväksymään yleiskaavaan 2010 perustuen kaupungin keskusviraston talous- ja suunnitteluosastolla laadittiin uutta asemakaavaa varten Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma.

Kuva 108. Useiden laajennusten jälkeen kylpylähotelli Edén muodostaa nykyään suuren monimuotoisen rakennusmassan Nallikarin hiekkarannan eteläpäässä. UPA.

Kuva 109. Toppilansalmen Hietasaaren puoleinen eteläranta rakennettiin 2000-luvun alussa kaupunginosaksi, johon kuuluu kerrostaloja, pientaloja ja lähinnä rivitaloista koostuvaa tiivistä ja matalaa kaupunkirakennetta. Toppilansalmen sataman historiasta ei jäänyt alueelle juuri mitään näkyviä merkkejä. UPA.

Suunnittelun pohjaksi tehtiin perusselvityksiä, joista laajin oli vuoden 1992 lopussa valmistunut ympäristövaikutusten arviointi (YVA). Arviointi tuli kaupunginhallituksen käsiteltäväksi alkuvuodesta 1993.¹⁸

Kaupunkilaisille suunnitelmia esitteli kevättalvella 1992 sanomalehti *Kaleva*. Tässä vaiheessa näytti lehden mukaan jo selvältä, että saareen esitettäisiin rakennettavaksi asuinkerrostaloja. Niiden määrä ja sijainti sen sijaan olivat vielä avoimina. Lehdessä esitellyn ykkösvaihtoehdon mukaan entiselle satama-alueelle Hietasaaren Toppilansalmen puoleiselle rannalle rakennettaisiin asuntoja 2 600 asukkaalle ja entisen Vaakunakylän paikalle vielä 600 asukkaalle. Kakkosvaihtoehdossa asuinalue olisi levittäytynyt Toppilansalmen molemmille rannoille, jolloin yhteenlaskettu asukasmäärä olisi ylittänyt 4 000. Molemmat vaihtoehdot edellyttivät Toppilansalmen sataman lakkauttamista, joka olikin jo suunnitella. Lehden mukaan sekä rakennusvirasto että kiinteistövirasto kannattivat lausunnoissaan entisen sataman ja Hietasaaren itäosan ottamista asuinkäyttöön.¹⁹

”Mikä on Hietasaaren tulevaisuus?” kysyi *Oulu-lehti* alkukesällä 1992 julistaessaan alueen uuden suunnittelun alkaneeksi. Lehti esit-

teli oululaisille uutena kaupunkisuunnittelun innovaationa ympäristövaikutusten arvioinnin. Arvioinnin tavoitteena oli lehden mukaan selvittää suunnittelun toimenpiteen myönteiset ja kielteiset vaikutukset. ”Monipuolisesti ja mahdollisimman aikaisessa vaiheessa, kun ei ole vielä sitouduttu mihinkään päätökseen, vaan eri vaihtoehdot ovat vielä auki.”²⁰ YVA-prosessi alkaisi jo seuraavana päivänä Hietasaarella järjestettävällä yleisötilaisuudella, johon suunnittelijat toivoivat runsasta osanottoa.²¹ ”Toivottavasti asukkaatkin ottavat asian omakseen ja tulevat opettelemaan uudenlaista päätöksenteon valmistelua. [...] Meillä on YVA:n mukaan velvollisuus tiedottaa mahdollisimman paljon ja sen me aiomme myös tehdä”, suunnittelija Alpo Pelkonen kaupungin talous- ja suunnittelutoimistosta lupasi.²² On epäselvää, viittasiko suunnittelija asukkaista puhuessaan Hietasaaren jäljellä olleisiin asukkaisiin. Mahdollisesti kehoitus oli osoitettu myös yleisemmin asiasta kiinnostuneille kaupunkilaisille. Uudenlaisen päätöksenteon opettelussa tuli olemaan haastetta niin asukkaille kuin suunnittelijoillekin. Tuskin ympäristövaikutusten arviointi oli julistettu alkaneeksi, kun uusi avoin suunnittelukulttuuri koki kolauksen.

”VAASKIVEN HUVILA” HIETASAARI-KESKUSTELUN SYTYTTÄJÄNÄ

Oululainen kulttuuriskandaali sai alkunsa eräänä iltana joulukuun lopulla vuonna 1992, kun Hietasaarella kaupungin toimesta purettiin Mustansalmen rannalla sijainnut hirsinen huvilarakennus. Vain hieman aiemmin joulupäivänä TV2:lla sai ensiesityksensä samassa huvilassa kuvattu draamadokumentti *Pyhä kevät*, joka käsitteli huvilan entisen asukkaan kirjailija, kriitikko Tatu Vaaskiven elämää ja taiteilijanuraa. Erikoinen yhteensattuma herätti paikallisissa lehdissä vilkkaan keskustelun. Jotkut kirjoittajat syyttivät kaupunkia arvovakennuksen tahallisesta purkamisesta. Vihjattiin, että purkaminen oli tapahtunut

tarkoituksellisesti juuri ennen kuin keskustelu huvilan säilyttämisestä olisi päässyt alkuun. Kaupunki kiisti tarkoitushakuisen menettelyn ja perusteli toimintaansa pitkään tyhjiillään olleen rakennuksen huonolla kunnolla.

Toimittaja Eeva Vuorenpään TV2:lle ohjaama dramatisoitu dokumentti *Pyhä kevät* oli saanut nimensä Tatu Vaaskiven viimeisen, keskeneräiseksi jääneen romaanin mukaan. Dokumentin aiheena oli kirjailijan ura ja elämä. Hietasaarta dokumentissa edustivat lehtimetsän halki huvilalle kulkeva kapea kuja ja tummavetinen Mustasalmi, jonka partaalla huvila seisoi. Dokumentin kuvaamisen aikoihin jo hieman kokoon painuneen huvilan Mustasalmen puoleisessa yläkerran ikkunassa oli vielä lasimaalaus, joka dokumentissa nousi haaveellisen ja hauraan kirjailijan vertauskuvaiksi. Vaaskiven ullakkokamari oli kuvausta varten sisustettu uudelleen muistuttamaan kirjailijan elinaikaista asua.²³

Dokumentti esitti kirjoihin uppoutuneen koulupojan kasvun teräväkynäiseksi kriitikoksi ja suomalaisen historiallisen romaanin uudistajaksi. Vaaskivi asetettiin dokumentissa 1930-luvun modernisoituvan mutta sotaa kohti kulkevan eurooppalaisen kulttuurin kehukseen. Kirjailija esitettiin aikakautensa edustajana ja samalla sen uhrina. Samanlainen tulkinta taiteilijan roolista oli myös Vaaskivellä itsellään. Ihailemastaan Botticellistä Vaaskivi kirjoitti, kuinka taiteilija antaumuksellisesti kuvasti ”ajan henkisiä jännitystiloja”, joilla oli ”syvälinen vastaavuus” taiteilija omassa ”sielullisessa rakenteessa”.²⁴ Omalla kohdallaan kutsumustietoinen mutta herkkä kirjailija ei kestänyt sodan aiheuttaman ahdistuksen, taloudellisten vaikeuksien ja heikkenevän terveyden syösykierrettä. Ennen turvapaikan tarjonnut Hietasaarikin oli sodan ja puutteen leimaama. Vaaskiven kohtaloksi koitui hänen yrityksensä lievittää ahdistustaan saatavilla olleilla lääkkeillä. Syksyllä 21.9.1942 Vaaskivi löydettiin kuolleen kamaristaan huvilan toisessa kerroksessa. Jukka-Pekka Palon tulkitsemana kirjailijan viimeiset hetket syyspimeän

saartamassa ullakkokamarissa ovat yhä sydäntä kylmäävää katsottavaa.²⁵

Osa *Pyhä Kevät* -dokumentin sisäkohtauksista kuvattiin läheisessä Kanniaisen huvilassa, joka oli paremmassa kunnossa ja jota vielä asuttiin. Lyyli-tädin palvelijaa Kaisaa dokumentissa esitti Vaaskiven entinen huvilanaapuri Elsa-Maija Kanniainen. Hän kertoi huvilan herättämistä muistoista, joissa Hietasaaren entisyys ja nykyisyys elivät rinnan. Kirjailija Vaaskivi kuului yhteen asumansa huvilan kanssa. Molemmat olivat liian hauraita, eivätkä ne kestäneet kovia aikoja, joita joutuivat elämään.

”Sitten se Tatu meni naimisiin sen Elina Vaaran kanssa. Ja Elina Vaara istu siinä (laiturilla), niillä oli kaunis ryky ja siinä se valakonen vene. Ja se katto ko meri näky sinne. Ja äitillä jäi kaikki asiat tekemättä, ko se tykkäs hirviästi runnoista, ja se istu meidän rykyllä ja katto sitä Elinaa. Ja siihen tuli Kaarelan tätiki, toinenki hyväkäs, niillä jäi kaikki huusholliki tekemättä ko ne vahtas Elina Vaaraa, eivätkä kehanneet mennä sen kans puhumaan.

... Ja Tatu huuti aina, että terveisiä Kanniaisen-täti Helsingistä, terveisiä päivää. Ja mäekin huusin, että päivää Tatu, mutta ei se mua katonukkaan, mää olin vielä liian lapsi. Ja sitten se kerran huusi, että Kanniaisen-täti: minä teen Sil-lanpäästä elämäkerran. Ja niihän se tekikin sitten. Minä assuin vinttikamarissa, mulla oli ikkuna auki. Siinä oli pik-kusen matkaa, oli yks talo siinä välissä ja sitten oli niitten vinttikamari ja ikkuna auki. Ja se konneen naputus kuulu aina siitä, yönki se kirjotti.

Se pelekäs sottaa, se ei voinu kaupungissa asua, niin se jäi talaveksi. Kyllähän se oli kylmä se huusholli... Ja Lyyli-tätin piti tulla mukkaan ja Kaisan tietienki laittamaan ruo-kaa. Siellä se oli ja sinne se tais kuollakin. Joku kysy, että

Kuva 110. Puretun Vaakunakylän paikalle istutettu hoidettu nurmikenttä oli avoin kaikille kaupunkilaisille. Kadonneeseen Vaakunakylään verrattuna se ei kuitenkaan ollut erityisen mielenkiintoinen tai elämyksellinen paikka. Tullaanko entisen Vaakunakylän paikalle vielä tulevaisuudessa rakentamaan vauras asuinalue? Hiljainen pienvenesatama oli paikoil-laan vielä kesällä 2010. UPA.

Kuva 111. Vaaskiven huvilana julkisuutta saanut 1800-luvun lopulla rakennettu Niskasen kesähuvila osoitteessa Maininkipolku 3 viimeisenä kesänä vuonna 1992. Julkisessa keskustelussa syntynyt ”Vaaskiven huvila” oli yksi tapa perustella Hietasaaren arvoa kulttuuriympäristönä liittämällä se paikallisen kirjailijan ja ”suurmiehen” elämään. Pasi Kovalainen. PPM.

mihin se kuoli, niin minä sannoin, että minusta se kuoli pelekoon. Se oli liian semmonen... taiteilija, että se halusella...”²⁶

Joulukuun lopulla ensi-iltansa saanut dokumentti nosti oululaisten Vaaskivi-tietoisuuden uudelle tasolle. Samalla heräsi myös kiinnostus huvilaa ja laajemmin Hietasaarta kohtaan. Rakennuksen säilyttämistä ajatellen innostus syttyi liian myöhään.

Julkisen keskustelun aloitti sanomalehti *Kalevan* kulttuurisivuilla 3.1.1993 julkaistu kirje otsikolla ”Vaaskiven juhlavuosi päättyi skandaaliin”. Kirjoittaja Erkki Kärkkäinen viittasi vuonna 1992 vietettyyn Tatu Vaaskiven syntymän 80-vuotis- ja kuoleman 50-vuotisjuhla-vooteen. Kirjoittaja arveli monien oululaisten suunnanneen joulupäivän *Pyhä kevät* -dokumentin jälkeen ”pyhiinvaellusmatkalle” Hietasaareen. Siellä heitä odotti järkytys: Vaaskiven huvilasta oli jäljellä enää rauniot. Kirjoittaja ihmetteli kiirettä huvilan purkamiseen ja viittasi *Kalevassa* vuonna 1992 ilmestyneisiin Hietasaaren uuden asemakaavan valmistelua

esitelleisiin uutisiin, joiden mukaan kaavoituksessa kaikki vaihtoehdot olivat vielä auki.

”Rakennus oli vanha, osittain hirs- osittain lautarakenteinen, mutta se olisi ollut varsin pienin kustannuksin korjattavissa ja entisöitävissä. Rakennusta ei olisi edes tarvinnut lunastaa, koska se oli jo kaupungin omistuksessa. – Siitä olisi saanut helposti kohteen kulttuurimatkeilijoille.”²⁷

Seuraavana päivänä *Kaleva* julkaisi kuvan huvilasta otsikolla ”Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhlavuonna. Kulttuuritoimitusi rakennuksen historiallisen arvon.”

Jutun mukaan päätöksen Vaaskiven huvilan purkamisesta on tehnyt kaupunginhallitus samassa nipussa useiden kymmenien muiden Hietasaaren talojen purkupäätösten kanssa. Purkamisen perusteena kaupunki piti lehden mukaan sitä, että rakennus oli korjattavaksi tai suojeltavaksi liian huonokuntoinen.²⁸

Apulaiskaupunginjohtaja Paavo Korhonen kiinteistötoimesta kielsi tienneensä rakennuksen yhteydestä Vaaskiveen ja piti rakennuksen purkamista kömmähdyksenä. Kulttuuritoimessa puolestaan oltiin tietoisia rakennuksen ”kulttuurihistoriallisesta arvosta”. Sen sijaan

rakennuksen purkaminen tuli yllätyksenä ja sitä pahoiteltiin. Kulttuuritoimenjohtaja Ritva Tienarin mukaan ”kaupungin olisi erittäin tarkasti harkittava ennen kuin puretaan oululaisten merkkihenkilöiden muistomerkkejä, jollaisiksi myös heidän kotitalonsa luetaan.”²⁹

Vaaskiven huvilan kohdalla jotkut rakennuksen säilyttämistä puoltaneet tahot pitivät rakennusta historiallisesti arvokkaana. Tämän tulkinnan mukaan paikallisen suurmiehen Tatu Vaaskiven työskentely rakennuksessa teki siitä merkittävän kohteen, joka olisi pitänyt säilyttää arvoaan vastaavassa kunnossa ja käytössä.

Nimitys ”Vaaskiven huvila” vakiintui vasta sanomalehdissä käydyssä keskustelussa. Joissain kirjoituksissa rakennukseen viitattiin ”Vaaskiven talona” tai ”kotitalona”, mikä osoitti joko kesähuvilan käsitteen jääneen kirjoittajille hämäräksi tai kenties halua sementoida kirjailijan ja rakennuksen suhde mahdollisimman tiiviiksi. Vaaskivi oli huvilan jokakesäinen vieras ja viipyi usein myöhäiseen syksyyn. Kirjailijan elinaikana ja myöhemmin rakennus tunnettiin omistajiensa Vaaskiven äidinpuoleisen suvun mukaan Niskasen huvilana, ja Niskasen kauppiassuku oli viettänyt siellä kesiään jo kymmeniä vuosia. Aikalaisille kirjailijan läsnäolo toi huvilaan jännittävän lisäpiirteitä mutta ei määrittänyt sitä kokonaan.

Purkamisen jälkeen käydyssä keskustelussa huvila sai lisäarvoa, kun sitä alettiin kutsua juuri Vaaskiven huvilaksi. Pelkästään Niskasen huvilana, osana Hietasaaren kulttuurihistoriallisesti arvokasta kokonaisuutta, sillä ei ollut sellaista merkitystä, joka olisi nostanut sen tulevaisuuden yleisen huomion kohteeksi. Julkisessa keskustelussa Vaaskiven kirjailijantyöstä tuli rakennusta määrittävä hetki. Saaren asukkaiden haastattelussa nousi esiin huoli alueen muiden rakennusten jäämisestä yhden jo puretun huvilan saaman huomion varjoon.

Kirjailijan varsin juhlallinen julkisuuskuva sai uusia sävyjä saarella kerrotuissa tarinoissa. Eräänkin kerran kaupunkireissultaan iloissa mielentilassa palaillut kirjailija oli myöhästettyä Torinrannan ja saaren väliä liikennöineestä

moottoriveneestä. Kapteeni ei olisi halunnut palata laituriin, koska epäili Vaaskiven tapansa mukaan nukahtavan matkalla. Osa matkustajista kuitenkin protestoi: ”Tatua ei jätetä!”, ja niin kirjailija poimittiin kyytiin. Perille päästyä kapteenin ennustus toteutui: Vaaskiveä ei saatu enää heräämään. Ongelma ratkesi vasta, kun naapurin riuska isäntä heitti hennon kirjailijan olalleen ja kantoi hänet kotiin asti.³⁰ Vaikka 29-vuotiaana kuolleen Vaaskiven elämä oli satavuotiaan huvilan historiassa vain yksi episodi monien joukossa, huvila jäi fyysisenä rakennuksena julkisuudessa kirjailijan varjoon. Tuntemattoman suunnittelijan piirtämä kaksikerroksinen 1890-luvulla valmistunut rakennus edusti Hietasaarelle tyyppillistä vähäeleistä klassismia. Yhtä lailla huviloille tyyppillisiä kerrostumia rakennus sai 1910-luvulla, kun siihen lisättiin kaksi avokuiatia.³¹

Kalevan kulttuurisivuilla asiaa kommentoi kaupunginhallituksen jäsen, vihreitä edustanut valtuutettu Taina Pitkänen-Koli. Kirjeessään ”Vaaskiven huvilan kohtalo” Pitkänen-Koli selvitteli osuuttaan kohtalokkaan purkupäätöksen syntyyn. Hänen mukaansa valtuutetuilla ei ollut tietoa huvilan erityisestä merkityksestä. Itse hän ilmoitti vastustaneensa päätöstä, koska rakennukset kuuluivat Hietasaaren muodostamaan kulttuurihistoriallisesti arvokkaaseen kokonaisuuteen, jonka valtuusto oli määritellyt jo vuonna 1984. Hänen mukaansa kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden kohteiden purkaminen olisi vaatinut tarkemman käsittelyn.

”Hietasaari on oululaisille rakas ja monenlaisia tuntemuksia herättävä keidas. Sen kauneus- ja kulttuurihistorialliset arvot näkyivät elävästi menneiden pyhien aikana näytetyssä riipaisevassa TV-elokuvassa Tatu Vaaskiven kirjailijan ja kriitikon urasta. Kun sitten kävi ilmi, että hänen talonsa on purettu, ymmärrän hyvin kulttuuri-ihmisten närkästyksen.”³²

Pitkänen-Koli jatkoi asian selvittämistä vielä sanomalehti *Kansan Tahdossa*. Hänen mukaansa päättäessään Hietasaaren rakennusten purkamisesta kaupunginhallitus ei pyynnöistään huolimatta saanut tietoa rakennusten kulttuurihistoriallisista arvoista, vaan heille esitettiin vain rakennusten tekniset kuntoar-

viot. Pitkänen-Koli myönsi olleensa mukana ”kollektiivisessa erehdyksessä” mutta vieritti vastuun johtaville viranhaltijoille, tässä tapauksessa kiinteistötoimen apulaiskaupunginjohtajalle ja kulttuuritoimen apulaiskaupunginjohtajalle. ”He eivät ajattele kokonaisuutta. Virkamiehillä pitäisi olla enemmän koulutusta ja tietoa ja mielelläni kysyisin jälleen kerran myös heidän arvomaailmansa perään.”³³

Kirjoittaessaan Hietasaaren herättämistä ristiriitaisista tunteista Pitkänen-Koli epäilemättä viittasi vuoden 1969 virkistysalueasemakaavaan ja yksityisten asukkaiden asemaan. Julkisuudessa Hietasaaren tulevaisuutta koskeva keskustelu kanavoitui ainakin osittain keskusteluun Vaaskiven huvilasta ja haki siitä uutta voimaa. Vaaskiven vaiheet Hietasaaressa nousivat uudella tavalla kaupunkilaisten tietoisuuteen. Samalla entinen Niskasen huvila muuttui lopullisesti ”Vaaskiven huvilaksi”, joka sai erityisen merkityksen kirjailijan henkilöhistorian kautta. Kadonneesta huvilasta muodostui myyttinen paikka, joka edelleen nousee esiin keskusteluissa ja muistoissa ja sai uuden elämän vielä Tatu Vaaskivestä kertovassa näyttelyssä Pohjois-Pohjanmaan museossa, Oulussa 1990-luvulla.

Julkisuudessa keskustelijat hakivat vastuullisia tapahtuneelle. Samalla puheenvuorojen pohjalta syntyi vaikutelma, että Vaaskiven huvilan purkaminen ei ollut irrallinen tapaus, vaan liittyi kiinteästi kaikkien Hietasaaren vanhojen rakennusten kohtaloon. Eeva Vuorenpää, *Pyhä kevät* -dokumentin ohjaaja, kritisoi *Kalevan* kulttuurisivuilla oululaista kulttuuriväkeä välinpitämättömydestä. Vuorenpää oli vierailut huvilassa ensimmäisen kerran kesällä 1991. Samalla hän sai kuulla, että huvila aiottiin purkaa seuraavana kesänä. Vuorenpään pyynnöstä purkutöitä luvattiin siirtää, jotta dokumentti ehdittäisiin kuvata. Hän kauhisteli kuntoa, johon huvila oli päästetty.

”Sen savupiippu oli romahtanut ja katossa oli lähes neliömetrin suuruinen aukko, josta sadevesi oli valunut sisään. Kaikesta näki, että huvila oli aikanaan ollut todella viehättävä. Esimerkiksi viitisen vuotta sitten se olisi varmasti vielä voitu korjata ja entistää. Jos Oulun kaupungin kult-

tuuritoimi olisi yleensä ollut kiinnostunut Tatu Vaaskiven merkityksestä ja hänen muistonsa vaalimisesta, sen olisi jo aikaa sitten pitänyt nähdä huvilan ainutlaatuisuus ja sen tarjoamat mahdollisuudet esimerkiksi kirjailijakodiksi.”³⁴

Kuvatessaan dokumenttia kesällä 1991 Vuorenpää oli yrittänyt saada paikallisen median kiinnostumaan rakennuksen kohtalosta, mutta turhaan.

”Hietasaaressa paikalliset asukkaat pahoittelivat kaupungin kylmää ja tylyä suhtautumista heille tärkeisiin Hietasaaren muisto- ja kulttuuriarvoihin. Epäilenpä, että lukuun ottamatta hietasaarelaisia, monikaan oululainen olisi tuskin huomannut Vaaskiven huvilan katoamista, ellei olisi nähnyt sitä jouluna esitetyssä tv-ohjelmassa.”³⁵

Kulttuurisivuilla käydyin debatin jälkeen keskustelu siirtyi yleisönosastoon. Siellä ehdotettiin huvilan rekonstruoinnista valokuvien ja muistitiedon perusteella ja Vaaskiven kotimuseon sijoittamista uusittuun rakennukseen. Rekonstruktion etuina kirjoittaja esitti sen edullisuuden ja teknisen helppouden vanhan kunnostamiseen verrattuna.³⁶ Kirjoittaja ei pitänyt eroa puretun alkuperäisen ja mahdollisesti pystytettävän uuden huvilan välillä periaatteellisesti merkittävänä. Hän ei katsonut sen historiallisen arvon kärsivän, vaikka huvila rakennettaisiinkin uudestaan. Ajatus huvilan rekonstruoinnista on ajoittain nostettu esiin eri tahojen toimesta. Viimeksi sitä esitti diplomityössään arkkitehti Salla Noponen vuonna 2010.³⁷

Otsikolla ”Hävetkää Oulun ns. kulttuuriliitti” kirjoittaja kritisoi kulttuuritoimeja ja paikallisia toimittajia, jotka eivät olleet reagoineet varoituksiin Vaaskiven huvilan purku-uhkasta.³⁸ Toinen nimimerkillä ”Pettynyt kaupunkilainen” kirjoittanut osoitti samoin kritiikkiä kulttuuritoimelle mutta viittasi tapahtumien juurten ulottuvan kauemmaksi. Kirjoittajan mukaan Vaaskiven huvilan purku-uhka oli tullut yleiseen tietoon jo vuonna 1986, ja asiasta oli kirjoitettu *Kalevassa* sekä silloin että uudestaan kesällä 1989, mutta ilman näkyviä tuloksia.³⁹

”Kulttuuri-Hietasaaren (purku-)uhkasta ja Vaaskiven huvilan säilyttämisestä on kirjoitettu myöhemmin vuosina. Asiasta kiinnostuneet ovat yrittäneet vaikuttaa eri tavoilla mm. ilmaisemalla kantansa Hietasaaren kaavoituskselyyn yhteydessä viime syksynä. Kaikki turhaan.”⁴⁰

Hieman myöhemmin nimimerkillä ”Takka-putko taas loppu?” esiintynyt kirjoittaja kehotti kaupunkilaisia suremisen sijaan kiinnittämään huomiota siihen, mitä Hietasaaresta olisi vielä pelastettavissa. Kirjoittajan mukaan Hietasaari huviloineen ja villiintyneine puutarhoineen oli säilyttämisen ja huolenpidon arvoinen miljöö, jota ei pitäisi tuhota ”kuuskytlukulaisiin päätöksiin”. Kirjoittaja vertasi Hietasaaren vanhan osan tunnelmaa korkeine puineen ja kapeine teineen ja maalauksellisine pihapiireineen samoin Hietasaaresta sijaitsevan Nallikarin uimaranta- ja matkailualueeseen, jonka vasta päällystetyt tiet ja uusi kylpylärakennus eivät viehättäneet kirjoittajan silmää.

”Retkeni innoittamana soitin kaupungin vuokra-asuntotoimistoon ja kyselin mahdollisuutta vuokrata talo Hietasaaresta. Hetken hiljaisuuden jälkeen sanottiin sen olevan mahdotonta. Kun nykyinen vuokralainen lähtee, talo puretaan. Oulun kaupunki on siis lähtemässä jälleen kerran kokonaisen puutaloalueen hävittämiseen. Kansalaismielipiteellä ei ole tähän asti ollut mitään vaikutusta täällä, mutta ajat ovat nyt muuttumassa. Myös Oulussa on otettava huomioon ihmisten todelliset toiveet ja tarpeet. Pelastetaan edes Hietasaari ry. – toimintaan!”⁴¹

Kirjoittaja ihaili Hietasaaren miljööä; hänen mukaansa siinä yhdistyivät esteettiset arvot ja kiehtova kulttuurihistoria. Kirjoittajan mukaan kävelyretki saaresta vanhoja pihapiirejä ja rakennuksia ihaillen oli elämys, jota moderni alue ei voinut tarjota. Nimimerkki kannusti kaupunkilaisia toimintaan Hietasaaren puolesta. Asukkaiden harvenneesta joukosta saaren rakennuksia puolustavaa liikettä ei enää 1990-luvun alussa syntynyt. Mikään kansalaisjärjestö ei myöskään ottanut Hietasaaren rakennusten asiaa ajaakseen. Toisin kävi samaan aikaan Helsingin esikaupungissa Vuosaaresta, jossa asukasseuran aktiivinen *Pelastetaan Vuosaari!*-liike haastoi kaupungin täydennysrakentamissuunnitelmat.⁴² Kynnisiimpiin kirjoittajiin kuului nimimerkki ”MOT”. Hänen mukaansa Vaaskiven huvilaa vuokrannut yhteisö ei ollut saanut vuokrasopimusta uusittua toiveestaan huolimatta. Kirjoittajan mukaan huvilalla olisi ollut käyttöarvoa virkistyspaikkana, jos kaupunki olisi sallinut sen kunnossapitämisen. Rakennuksen historiallisesta arvosta kirjoittaja ei ollut kiinnostunut.⁴³

Tatu Vaaskiven kohdalla rakennuksen ja ihmisen vuorovaikutussuhde oli harvinaisen voimakas. Kirjailija, jonka elämäntyölle Hietasaaren huvilalla oli keskeinen merkitys, jätti paikalle perintönsä, joka alkoi elää omaa elämänsä. Tässäkin tapauksessa rakennus muutti ihmistä ja ihminen rakennukseen liitettyjä merkityksiä. Vielä purkamisensa jälkeenkin Vaaskiven huvila jatkoi elämäänsä julkisissa ja yksityisissä keskusteluissa. Rakennuksen tyhjäksi jääneestä tontista muodostui eräänlainen epävirallinen pyhiinvaelluskohde Vaaskiven ja vanhan Hietasaaren muisteliijoille.⁴⁴ Romanttinen modernisti Vaaskivi muuttui itse osaksi romanttista kertomusta Hietasaaresta.

Erilaiset rakennussuojelukiistat olivat 1980-luvun ja 1990-luvun alkupuolen tavallisia uutisaiheita suomalaisissa kaupungeissa. Näissä

Kuva 112. Nurmettunut polku johti Vaaskiven huvilan tyhjälle tontille kesällä 2010. UPA.

kiistoissa kohtasivat usein parikymmentä vuotta aiemmin laaditut kasvuhakuiset asemakaavat ja kaupunkilaisten keskuudessa hieman myöhemmin herännyt vanhojen rakennusten arvostus. Rakennussuojelukiistoille oli tyyppillistä, että ryhmä kaupunkilaisia tai jokin kansalaisjärjestö heräsi puolustamaan tai pelastamaan jotakin aluetta tai rakennusta viime hetkillä ennen sen kenties jo pitkäänkin suunniteltua purkamista. Vuonna 1985 voimaan astunut uusi rakennussuojelulaki (1985/60) antoi päätösvallan rakennussuojelussa lääninhallitukselle.⁴⁵ Tämä jossain määrin kavensi kaupungin valtaa päättää vanhojen kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten purkamisesta.

Laki pantiin koeteille loppuvuodesta 1991, kun Oulun Oranssi ry:n nuoret aktiivit valtasivat kaupungin keskustassa purku-uhan alaisen Huuskon talon, joka oli jäämässä läheisen hotellin parkkipaikan laajennuksen alle. Keväällä 1992 lääninhallitus määräsi harvinaista tyyppiä edustaneen kaupunkitalon suojeltavaksi. Lääninhallituksen puuttuminen vahvistettuun asemakaavaan sai apulaiskaupunginjohtaja Paavo Korhosen ottamaan sanomalehti *Kalevassa* kantaa lääninhallituksen suojelulinjauksiin.⁴⁶

⁴⁵Hallinto menee täysin sekaisin, jos päätökset voidaan kumota näin, [---]. Korhonen sanoo kannattavansa suojelua, kun sillä on kokonaismerkitystä. Mutta että joku tönö sieltä toinen täältä. Mitä suojelua se on?⁴⁷

Millaisissa tapauksissa suojelulla olisi voinut olla apulaiskaupunginjohtajan tarkoittama kokonaismerkitystä kaupungissa, jossa sekä keskusta että sen lähialueet olivat käyneet läpi perinpohjaisen muutoksen, jää avoimeksi kysymykseksi. Toisin kuin monissa muissa Pohjanlahden rannikkokaupungeissa, Oulussa ei ainoatakaan 1800-luvun kaupunkirakentamista edustanutta korttelia säilynyt ehjänä.

Julkisuutta saanut talonvaltaus kaupungin keskustassa toi oululaisten tietoisuuteen kansalaistottelemattomuuden ja suoran toimintatavan rakennussuojelukiistoissa. Vaaskiveä käsitellyt *Pyhä kevät* -elokuva ei ollut varsinainen rakennussuojeludokumentti. Sen synnyttämä keskustelu kuitenkin lisäsi kaupunkilaisten tietoisuutta rakennussuojeluasioista. Hietasaa-

ri oli kuitenkin syrjässä ja sen rakennusperinnön tuhoutuminen vaivihkaista ja vähemmän dramaattista. Ohjaaja Mika Ronkainen kuvasi dokumenttielokuvassaan *Oulu palaa – kaupunki joka katosi* (1998) kaupungin keskustan Rantakadun ja Aleksanterinkadun välisten kortteleiden kohtaloa. Elokuva käsitteli sitä yhteistä menetyksen kokemusta, jonka kaupungin keskeisten historiallisten osien tuhoutuminen osalle sen asukkaista aiheutti.

YMPÄRISTÖVAIKUTUSTEN ARVIOINTI JA RISTIRIITAINEN RAKENNUSINVENTOINTI

Ympäristövaikutusten arviointiin liittyen talous- ja suunnitteluosastolla laadittiin Hietasaaren ja Toppilansalmen alueista rakennusinventointi. Inventointi tehtiin usean viranomaisen voimin mutta ei varsinaisesti yhteistyössä. Rakennusten kulttuurihistoriallisen arvion ja kuntoarvion tekijät eivät olleet keskenään yhteydessä inventoinnin aikana. Vasta lopuksi tulokset koottiin yhteen julkaisuksi *Toppilansalmen – Hietasaaren rakennusinventointi 1992*. Kulttuurihistoriallisesta selvityksestä vastasi rakennustutkija Pasi Kovalainen Pohjois-Pohjanmaan museosta. Inventoitujen rakennusten tulevaisuuden kannalta ehkä merkittävämpi oli kiinteistöviraston ylläpito-osaston ja rakennusviraston talosuunnitteluosaston yhteistyössä laatima rakennusten kuntoinventointi, johon liittyivät rakennusten säilyttämistä tai purkamista koskevat toimenpide-ehdotukset. Kuntoarvioinnin suorittivat arkkitehti Kari Parkkinen ja rakennusmestari Reijo Paso.⁴⁸

Inventoinnin pohjalta tehtyyn julkaisuun koottiin jokaisesta kohteesta perustiedot ja lyhyt arvio kohteen kulttuurihistoriallisesta arvosta. Tämän kulttuurihistoriallisen arvion alle kirjattiin Parkkisen ja Pason toimenpide-ehdotukset. Toteutustavastaan johtuen inventointijulkaisu antoi varsin ristiriitaisen vaikutelman. Monia Hietasaaren kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi määritellyistä rakennuksista määrättiin siinä purettaviksi. Osa esitettiin

purettavaksi välittömästi ja osasta todettiin, että ”asemakaavan tarkastamisen jälkeen rakennuskorttelialueiden ulkopuolelle jäävät rakennukset poistetaan”.⁴⁹

Esimerkiksi ennen vuotta 1880 rakennettu Illikaisen huvila Mustansalmen rannalla osoitteessa Puomitie 12 sekä samalla tontilla sijainnut toinen, vuonna 1909 valmistunut huvilarakennus, oli inventoinnissa arvioitu ”kulttuurihistoriallisesti huomattavan arvokkaaksi”. Kaksikerroksisella hirsirakennuksella oli todettu olevan sekä rakennushistoriallista, maisemallista että historiallista arvoa. Toimenpide-ehdotusosassa sen sijaan esitettiin rakennukset purettaviksi, koska niiden kunnostamista ei arvioitu kannattavaksi.⁵⁰

On kiinnostavaa, että esittäessään rakennuksen purkamista Parkkinen ja Paso vetosivat sen sijaintiin vuoden 1969 asemakaavaan merkityn Kourupuiston alueella, vaikka kaavaa oli juuri ryhdytty muuttamaan. Heidän tulkintansa mukaan huvilan sijainti oli ”kaavan vastainen”. Tämä on ainoa löytämäni teksti, jossa vuoden 1969 kaavaan merkittyä Kourupuiston nimeä ylipäättänsä käytettiin Mustansalmen ranta-alueista. Kuitenkin samalla Mustansalmen rannan puistoalueella sijaitsevia rakennuksia oli vuokrattu yhdistysten käyttöön. Ilmeisesti se, että rakennukset olivat tyhjillään tai se, että niissä oli yksityiset asukkaat lisäsi todennäköisyyttä siihen, että rakennus todettiin kaavanvastaiseksi. Rakennustutkija Pasi Kovalaisen mukaan Parkkinen ja Paso edellyttivät säilytettäviltä rakennuksilta lähes uudenveroista kuntoa, johon vain harvat Hietasaaren rakennukset siihen aikaan ylsivät.⁵¹ Siitä, millä perusteilla arvio kunnostamisen kannattavuudesta tai kannattamattomuudesta tehtiin, ei ole tietoa.

Inventoinnilla oli välittömiä seurauksia. Rakennusvirasto antoi 18.5.1992 kiinteistölautakunnalle purkuilmoitukset 14:sta Hietasaaren rakennuksesta, Illikaisen huvila mukaan lukien. Näistä rakennuksista neljä oli arvioitu kulttuurihistoriallisesti huomattavan arvokkaiksi ja viidellä oli inventoinnin mukaan paikallista-

53. Puomitie 12, *92*, KORTTI, ennen 1880

Oulun kaupunki / Illikainen

Tontin vanhin hirsinen kaksikerroksinen huvilarakennus on tehty noin 1880. Kartassa 1889 tontilla nro 25 on merkittynä yksi rakennus. Toinen huvilarakennus on vuodelta 1909. Illikainen on ostanut rakennukset vuonna 1902 Rustaniukselta. Myös sauna on vanha rakennus. Vuoden 1918 palstakartassa tontille ovat merkittyinä kumpikin huvilarakennus, sauna, kaksi varastoa ja aitta. Vuoden 1878 kartassa tontille on merkitty yksi talousrakennus.

Muut rakennukset: 2 varastoa, aitta, autovaja.

R, M, H

Huomattava kulttuurihistoriallinen arvo

- rakennukset sijaitsevat asemakaavan mukaisella Kourupuiston alueella kaavan vastaisesti
- rakennusten kunto heikko
- rakennuksia ei kannata peruskorjata
- rakennukset esitetään purettavaksi

Purkuilmoitus 18.5.1992

Lääninhallituksen toimenpidekielto 8.6.1992

son kulttuurihistoriallista arvoa. Purkaminen olisi onnistunut pelkällä ilmoituksella, mutta vuonna 1985 voimaan astuneen rakennus-suojelulain vaikutuksesta kulttuurihistoriallisesti merkittäviksi määriteltyjen rakennusten purkuilmoituksista oli lähetettävä tieto myös lääninhallitukseen. Oulun lääninhallituksessa asiaa hoitanut virkamies Mauri Toivio reagoi ilmoitukseen, ja lääninhallitus suoritti alueella katselmuksen määräten yksitoista purettaviksi ilmoitettua rakennusta toimenpidekieltoon jo vajaata kuukautta myöhemmin 8.6.1992. Toimenpidekielto määrättiin myös Illikaisen huvilalle, jonka uusi yksityinen omistaja myöhemmin kunnosti.⁵² Asiassa oli osuutensa myös vuonna 1988 perustetulla Pohjois-Pohjanmaan kulttuuriympäristötoimikunnalla, jonka kuukausittaisissa kokouksissa rakennus-suojelusta vastaavat viranomaiset vaihtoivat keskenään tietoja ajankohtaisista asioista.⁵³

Pohjois-Pohjanmaan museon rakennustutkija Pasi Kovalaisen mukaan loppuvuodesta 1992 Oulussa alkoi liikkua huhuja televisiossian esitettävästä Tatu Vaaskivi -dokumentista, jossa myös Hietasaaren huvila esiintyi. Tieto herätti monilla tahoilla kiinnostusta huvilaa kohtaan. Kovalaisen mukaan kiinteistötoimen esimiehen Paavo Korhosen päätös

Kuva 113. Ote julkaisusta Toppilansalmen – Hietasaaren rakennusinventointi 1992 (1993).

purattaa huvila joulun pyhinä ulkopuolisena tilaustyönä kenellekään ilmoittamatta oli tietoinen valinta. Korhosen tarkoituksena oli todennäköisesti ehkäistä ennakolta kaupungille huvilan mahdollisesta suojelemisesta ja kunnostamisesta syntyviä kuluja. Laman vuoksi myös kiinteistövirastoon kohdistui säästöpaineita. Niinpä yksi mahdollinen motiivi eräiden toisten Hietasaaren vanhojen rakennusten purkamiselle saattoi olla halu työllistää Korhosen johtaman kiinteistötoimen talonrakennusosaston työntekijöitä.⁵⁴

Arvokkaiden rakennusten säilymisen kannalta Kovalainen piti tärkeänä valtuuston periaatepäätöksiä rakennusten säilyttämisestä. Ilman tällaista poliittista päätöstä myös kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi määritellyllä alueella, kuten Hietasaarella, sijainneet yksittäiset rakennukset olivat suojattomia. Kaupungin kiinteistötoimi saattoi purattaa kaupungin omistamia rakennuksia pelkän valtuustolle annetun ilmoituksen jälkeen.⁵⁵ Hietasaaren kohdalla näytti siltä, että edes rakennusinventointi ja siinä tunnistetut arvot eivät riittäisi pelastamaan suurinta osaa rakennuksista. Purkamisesta päätettäessä kiinteistötoimen kuntoarviot painoivat enemmän kuin kulttuurihistorialliset arvot. Ilmeisesti tieto kulttuurihistoriallisen inventoinnin tuloksista ei saavuttanut ainakaan kaupunginhallituksen luottamushenkilöitä ajoissa ennen kuin he esittivät rakennusten purkamista valtuustolle. Huolimatta rakennusinventoinnin kaltaisista päätöksenteon avoimuutta korostavista selvityksistä vanhat salakähmäiset toimintatavat jatkuivat kaupungissa. Lääninhallituksen väliintulo antoi kuitenkin osalle rakennuksista lisää aikaa, ja tapahtumat etenivät odottamattomiin suuntiin.

Keskustelun Vaaskiven huvilasta vielä jatkua mielipidepalstoilla sanomalehti *Kaleva* esitteli lukijoilleen vasta valmistuneen Hietasaaren ympäristövaikutusten arvioinnin, johon kuului kolme vaihtoehtoista tulevaisuudennäkymää. Kolmesta laaditusta vaihtoehdosta ensimmäinen, ”nykytilan säilyttäminen”,

merkitsisi lehden mukaan sekä vakituiseen että kesäasutuksen vähittäistä häviämistä. Jatkossa saari olisi koko kaupungin ulkoilualue, jossa matkailulle ja leirintäalueelle varattaisiin lisää tilaa.⁵⁶ Tässä tapauksessa ”nykytilan säilyttäminen” tulkittiin siten, että loputkin yksityiset asukkaat tultaisiin siirtämään pois alueelta. Tarkoittiko tämä samalla myös vanhan rakennuskannan purkamisen jatkamista? Sanomalehti *Kaleva* tulkitsi nykytilaa seuraavasti.

”Saaren luonne kuitenkin säilyy idyllisenä. Vaikka vaihtoehto mahdollistaa kulttuurimaiseman säilymisen, perinteisten asumismuotojen katoaminen ja kaupunkikulttuurin uudet piirteet köyhdyttävät monimuotoista luontoa ja maisemaa.”⁵⁷

Rakennuksia ei mainittu erikseen, ja ehkä siitä syystä tuleva ulkoilualue vaikutti autiolta. Ajatus kulttuurimaiseman säilymisestä ilman sitä ylläpitävää kulttuuria oli ilmeisen ristiriitainen. Tähän ristiriitaan ehkä viittasi maininta kaupunkikulttuurin uusista, luontoa ja maisemaa köyhdyttävistä piirteistä. Kysymys oli enemmänkin vanhojen esikaupunkikulttuurin muotojen kuten pienimuotoisen maanviljelyksen, kotieläinten laiduntamisen ja puutarhahoidon katoamisesta. Niiden tilalle tulleet uudet kulttuurit kuten virkistyskäyttö ja turismi loivat toisenlaista maisemaa, johon kuuluivat pyörätiet, parkkipaikat ja leikatut nurmikot niiden lähiympäristössä. Muutoin Hietasaaren entiset pellot, niityt, rannat, pihat ja puutarhat olivat nopeasti kasvamassa umpeen.

Toisena vaihtoehtona *Kaleva* esitteli ”asuntojen rakentamisratkaisun”, jossa Mustasaaren itäosasta ja Toppilansaaresta tulisi 2 500–3 000 asukkaan kerrostaloalue. Nämä alueet muuttuisivat vähitellen ”lähiömäisiksi”. Tässäkin vaihtoehdossa ”vakituinen asutus ja kesäasutus” tulisivat katoamaan. ”Omaleimainen kulttuurimaisema” säilyisi vain erikseen suojeltavilla alueilla.⁵⁸ Ilmeisesti ajatuksena oli, että katoava vakituinen asutus olisi juuri asumista vanhoissa rakennuksissa. Vakituinen asuminen uudella kerrostalovaltaisella asuinalueella sen sijaan olisi suotavaa. Se, mitä tapahtuisi vanhoille rakennuksille asukkaiden lähdettyä, jäi avoimek-

Kuva 114. Perinteikäs Hietasaaren tanssilava kokosi väkeä kesäisiin lavatansseihin kaupungista ja lähiseuduilta aina syksyyn 2010 saakka, jolloin lava tuhoutui tulipalossa. UPA.

Kuva 115. Hylätyt veneet ja käytöstä poistetut autot olivat yhä kesällä 2011 osa Hietasaaren kulttuurimaisemaa. UPA.

si. Kysymys siitä, miksi tämä ”katoaminen” olisi välttämätöntä, jäi edelleen vaille vastausta.

Kolmantena vaihtoehtona lehti esitteli ”virkistys- ja matkailuvaihtoehdon”, jossa saarta kehitettäisiin jatkossa virkistyskäytön ja matkailun ehdoilla. Tässä vaihtoehdossa matkailun lisääntyminen aiheuttaisi luonnontilaisille alueille kovaa kulutusta ja toisi ”paineita näiden alueiden raivaamiselle puistomaisiksi”.⁵⁹ Mistä tulisivat nämä matkailijamassat, jotka kuluttaisivat Hietasaaren luontoa? Ne muistuttivat vuoden 1969 asemakaavassa mainittua väestöä, joka vaati tilaa. Virkistys- ja matkailuvaihtoehdon yhteydessä ei enää puhuttu kulttuurimaiseman säilyttämisestä, vaan luonnontilaiseksi muuttuneen saaren raivaamisesta jälleen puistomaiseksi. Nykyajan matkailijoiden ei enää uskottu viihtyvän villiintyneessä hoitamattomassa kaupunkimetsässä, vaan heitä varten tarvittaisiin uutta, helpommin lähestyttävää kulttuurimaisemaa.

Kalevan mukaan ympäristövaikutusten arvioinnissa kaikkia kolmea vaihtoehtoa pidettiin periaatteessa toteuttamiskelpoisina. Valinnan tärkeyttä korostettiin toteamalla, että se määräisi sen, ”minkälaista kaupunkikuvaa ja kaupungin imagoa Hietasaari on tulevaisuudessa muodostamassa oululaisille ja Oulussa kävijöille”.⁶⁰ Vaikka eri vaihtoehtojen välillä oli eroja, niiden suhde Hietasaaren vanhaan kaupunkikulttuuriin ja vanhoihin rakennuksiin vaikutti vaihtoehdottomalta. Tulisiko tällä kulttuuriympäristöllä olemaan mitään osuutta Oulun uudessa imagossa?

Lehden mukaan kaikissa kolmessa vaihtoehdossa lähtökohtana oli pidetty sitä, että kaupungin omistamia Hietasaaren maita ei luovutettaisi myymällä vaan ainoastaan vuokraamalla. Asutusvaihtoehto olisi kaupungille kallein, mutta samalla se toisi myös eniten vuokratuloja. Muissa kahdessa vaihtoehdossa sekä kustannukset että tulot olisivat jääneet huomattavasti pienemmiksi.⁶¹ Oulussa kaupunki piti Hietasaaren kohdalla kiinni maanomistuksestaan. Samaan aikaan esimerkiksi Helsingissä kaupunki ryhtyi myymään omistamiaan tontteja rakennuttajille.⁶²

Ympäristövaikutusten arvioinnin sisältämien vaihtoehtojen lisäksi lehti summasi myös kaupunkilaisten, yhteisöjen ja yritysten niistä jättämät mielipiteet, joita oli yhteensä noin 150. Näistä 60 %:ssa vastustettiin kerrostalojen rakentamista saareen. Kerrostaloja puolustavia mielipiteitä oli alle 20 %. Osa asuntorakentamisen kannattajista oli esittänyt pientalojen rakentamista ”betonipömpelien” sijaan. Mielipiteistä kävi lehden mukaan ilmi, että kaupunkilaiset pitivät Hietasaarta ennen kaikkea virkistysalueena, ja tulevaisuudessakin aluetta toivottiin pyöräily-, kävely-, lenkkeily- ja retkeilyalueeksi. Myös virkistysvaihtoehdon kannattajat toivoivat saaren siistimistä ja uusia pyöräteitä rantoja kiertämään. Osa asumisvaihtoehdon kannattajista taas visioi saaren rannoille urbaaneja rantabulevardeja.⁶³

Vaihtoehto nykytilan säilyttämisestä ei ollut juuri saanut kannatusta kaupunkilaisilta. Muutamisessa vastauksissa kuitenkin korostettiin kasvullisuuden, rantapuuston – ja elämistön säilyttämisen tärkeyttä. Lähinnä kuriositeettina lehti nosti esiin myös ne vastaukset, joissa uskottiin saaren kukoistavan vain jos vanhat huvilat säilytetäisiin hoidettuina.⁶⁴ Osasyynä siihen, että sekä luonnontilaisten alueiden että vanhojen rakennusten säilyttämistä esitettiin vain muutamissa mielipiteissä, saattoi olla se, että näitä vaihtoehtoja ei tarjottu missään valmiista ehdotuksista.

Vähemmistöön jääneissä, säilyttämistä kannattaneissa mielipiteissä kaupunkilaiset nostivat esille toisaalta luontoarvot ja toisaalta kulttuurihistorialliset arvot, jotka näyttivät sijoittuvan saaren eri osiin. Saaren luonnontilaiset tai luonnontilaan palaamassa olleet rannat näyttäytyivät monien lintu-, hyönteis- ja kasvilajien elinympäristöinä, joita rakentaminen olisi voinut uhata. Vanhoja rakennuksia ja pihapiirejä puolestaan uhkasi ränsistymisen, lahoaminen ja umpeen kasvaminen. Arvojen välillä iti myös mahdollinen ristiriita, sillä rakennusten tuho oli mahdollista tulkita luonnon voittona rakennetusta ympäristöstä. Toisaalta kulttuurimaiseman kadotessa katosi myös sille tyypillinen lajisto.

Ympäristövaikutusten arviointi

Kaupunginhallitus eteni tammikuussa 1993 ympäristövaikutusten arvioinnin käsittelyssä. Valmis ympäristövaikutusten arviointi lähetettiin lausunnonle rakennus-, yleisten töiden, kiinteistö-, ympäristö- ja kulttuurilautakuntiin sekä kaupunkisuunnittelutyöryhmään.⁶⁵ Lausunnonssaan rakennuslautakunta kannatti arkkitehtonisesti laadukkaan asuinalueen rakentamista alueelle. Yleisten töiden lautakunta puolestaan katsoi, että alueen maankäyttö voidaan ratkaista vasta kun satamaselvitys valmistuu. Ympäristölautakunta puolestaan suhtautui kielteisesti asuinrakentamiseen. Ympäristölautakunnan mukaan tehty selvitys osoitti, että alue oli sekä sijainniltaan että luonnon- ja kulttuuriympäristöltään niin arvokas, että sitä ei pitäisi rakentaa asuinalueeksi. Ympäristölautakunta kannatti

Hietasaaren nykytilan kehittämistä virkistysalueena ja korkeintaan maltillista matkailurakentamista.⁶⁶ Lautakunnan tulkinnan mukaan osa saaresta oli palannut ”luonnontilaan” ja saanut siten uusia luontoarvoja, joita tulisi säilyttää. Tämä asettaisi huomattavia rajoituksia tulevaisuuden rakennustoiminnalle.

Myös kulttuurilautakunta kannatti ”nykytilan kehittämisvaihtoehtoa”, joka parhaiten mahdollistaisi alueen ”omaleimaisuuden, kulttuurihistoriallisten kokonaisuuksien ja luonnonympäristöjen säilyttämisen”. Asumisvaihtoehdosta lautakunta totesi, että se toteutaisi tiivistä ja edullista yhteiskuntarakennetta. Asumisvaihtoehdon toteuttaminen kuitenkin vähentäisi ratkaisevassa määrin virkistysmahdollisuuksia ja vaarantaisi arvokkaimpien kulttuurihistoriallisten kohteiden säilymisen.

Kuva 116. Vielä keväällä 2002 kaupungin omistaman Hannalan huvilan tulevaisuus vaikutti epävarmalta. Kun viimeiset ympärivuoden asuneet vuokralaiset irtisanottiin, rakennus jäi tyhjilleen säiden ja kulkijoiden armoille. UPA.

Kulttuurilautakunnan mukaan myös virkistys- ja matkailuvaihtoehto supistaisivat luonnon-tilaisia alueita ja osin vaarantaisivat kulttuurihistorialliset kokonaisuudet.⁶⁷ Siihen, miten tai kenen toimesta kulttuurihistorialliset kokonaisuudet, joihin rakennuksetkin kuuluivat, säilytettäisiin, ei lautakunta ottanut kantaa.

Lausuntojen jälkeen kaupunkisuunnittelu-työryhmä päätti, että maankäyttövaihtoehdon valitsemista varten ympäristövaikutusten arvi-

asuinrakentamista, joka olisi niiden mukaan vaarantanut sekä luonto- että kulttuuriarvot. Molemmat nostivat virkistyskäytön tärkeimmäksi maankäyttötavaksi myös tulevaisuudessa. Molemmat halusivat edistää alueen ”omaleimaisuuden” säilymistä. Yksityisten huvila-asukkaiden osuus tässä jäi avoimeksi. Kaupunginhallitus päätti, jätettyään asian ensin kahdesti pöydälle, jatkaa tavoitesuunnitelman laatimista asumisvaihtoehdon pohjalta.⁷⁰

Yhtä aikaa ympäristövaikutusten arvioinnin kanssa kaupunginhallitus käsitteli siihen liittynyttä erillistä rakennusinventointia, josta pyydettiin lausunnot lautakunnilta sekä rakennussuojelusuunnitelmatyöryhmältä. Yleisten töiden lautakunta huomautti, että kaikki Hietasaarella säilytettäväksi esitetyt kohteet kuuluivat luokkaan ”paikallisesti merkittävät kohteet”, koska ne eivät esiintyneet ympäristöministeriön ja Museoviraston toimesta juuri valmistuneessa selvityksessä valtakunnallisesti merkittävistä kulttuurihistoriallisista ympäristöistä.⁷¹ Tämän tulkinnan mukaan se, että Hietasaaren rakennuksia ei ollut aiemmin inventoitu ja sisällytetty valtakunnalliseen listaan kaikkein arvokkaimmista kohteista, esti niiden määrittelemisen sellaiseksi myös jälkikäteen. Toisaalta yleisten töiden lautakunta kuitenkin esitti, että Snellman-suvun rakennuttama, Toppilansalmen kesähuvila-alueeseen kuulunut Hannala-huvila esitettäisiin valtakunnallisesti merkittäväksi kohteeksi ja sitä vastapäätä Hietasaarentien toisella puolella sijaitseva, aiemmin purettavaksi esitetty Fellmanin huvila säilytettäväksi luokituksella B. Lisäksi lautakunta esitti, että Hietasaaren alueella säilytetään edustava valikoima huvilaryhmiä lähimiljöössään.⁷² Voi olla, että suurin osa Hietasaaren huviloista ei lautakunnan mielestä ollut tarpeeksi näyttäviä, jotta ne olisi voitu luokitella korkeimpaan luokkaan. Silti ne saattoivat yhdessä muodostaa säilyttämisen arvoisen ”edustavan valikoiman”. Arkkitehtuuriltaan kiistämättä näyttävän Hannalan kesähuvilan kohdalla tätä ongelmaa ei ollut. Yleisten töiden lautakunnan tulkinnan mukaan

Kuva 117. Hannalan huvila kunnostettiin vuodesta 2004 alkaen. Restauraation rahoittajina toimivat Oulun Aikuiskoulutuskeskus, Pohjois-Pohjanmaan työ- ja elinkeinokeskus, Euroopan aluekehitysrahasto ja Oulun kaupunki. Nykyään huvilassa toimii kahvila ja rakennusta vuokrataan juhlien ja tapahtumien järjestäjille. UPA.

ointi ja siitä annetut lausunnot vietäisiin kaupunginhallituksen käsittelyyn. Työryhmä itse kannatti asumisvaihtoehdon ottamista tavoitesuunnitelman pohjaksi.⁶⁸ Myös suunnittelu- ja talouspalvelut kannatti rakennuslautakunnan näkemystä asuinalueen soveltuvuudesta Toppilansaareen. Matkailun kehittämisen suhteen suunnittelu- ja talouspalvelut sen sijaan kehottivat varovaisuuteen suhdanneherkällä alalla.⁶⁹

Asumisvaihtoehdon kannattajat ottivat käyttöön samat argumentit kuin sata vuotta aiemmin. Tulot kaupungin kassaan mahdollistaisivat saaren infrastruktuurin kehittämisen. Millaista tarkalleen ottaen olisi se ”maankäytön kehittyminen”, johon asumisvaihtoehdon valitseminen johtaisi myös Hietasaaren osalta, jäi avoimeksi. Ympäristö- ja kulttuurilautakunnat asettuivat vastustamaan massiivista

inventointi sisälsi Hietasaaren ja Toppilansalmen vanhojen rakennusten osalta ehdotuksen, jossa 26 paikallisesti arvokasta kohdetta säilytettäisiin, 40 kohdetta jäisi vaille luokitusta ja 20 kohdetta purettaisiin.⁷³

Ympäristölautakunta halusi lausunnossaan kiinnittää huomiota purettavien rakennusten arvokkaisuuteen pihapiireihin, ”joiden säilyminen ja kohentaminen on taattava laadittavassa kaavassa esimerkiksi pihapiiriin ja alueelle sopivalla uudisrakennuksella”. Lautakunta myös huomautti, että ympäristönsuojelutoimiston luontoselvityksen mukaan monet säilytettäväksi esitetyt rakennukset sijoituivat juuri säilytettäväksi esitettyihin miljöökokoaisuuksiin. Mustansalmen rannalta tällaisia rakennuksia kuitenkin esitettiin purettaviksi.⁷⁴

Ympäristölautakunta oli havainnut yhteyden alueelle tyypillisen luonnonympäristön säilymisen ja rakennusten säilymisen välillä. Lautakunnan mukaan rakennusten säästäminen säilyttäisi myös kulttuurimaisemaa ja siihen liittyvää kasvillisuutta. Kysymys siitä, kuka purettujen rakennusten pihapiirejä hoitaisi, jäi edelleen vaille vastausta.

Lausuntojen pohjalta kaupungin suunnittelu- ja talouspalvelut päätyi esittämään kaupunginhallitukselle, että säilytettäviin 26 kohteeseen lisättäisiin Fellmanin huvila. Lisäksi Hietasaarentien ja Vaaskiventien rajaama Hietasaaren itäosa, lukuun ottamatta veneilykeskusta, luokiteltaisiin paikallisesti merkittäväksi arvokkaaksi alueeksi. Holstinsalmentien ja Vellamontien, meren rantaviivan, Vaaskiventien, Kutterikujan, Kansankentäntien, Rommakon ja Hartaanselän rajoittama alue arvioitiin myös arvokkaaksi.⁷⁵ Lisäksi kaupunginhallitukselle esitettiin, että yllä määritellylle alueelle laadittaisiin asemakaava, jossa otettaisiin huomioon säilytettävät kohteet. Samanaikaisesti käynnistettäisiin kaavoituksen ja kiinteistötoimen yhteinen Pro Hietasaari -projekti, joka selvittäisi rakennusten tulevat käyttäjät ja rahoituksen sekä huolehtisi toteutuksesta.⁷⁶

Päätös Hietasaaren maankäytöstä ei tälläkään kertaa ollut lähipuutojuttu. Kaupungin-

hallitus jätti asian kahdesti viikoksi pöydälle. Kun päätöksen aika vihdoin tuli kokouksessa 2.5.1994, Oulu-seura oli lähestynyt kaupunginhallitusta asiaan liittyvällä kirjeellä. Kaupunginhallituksen jäsen Taina Pitkänen-Koli esitti, että seitsemän purettaviksi esitettyä huomattavan arvokasta rakennusta säilytettäisiin toistaiseksi ja niihin otettaisiin kantaa asemakaavan teon yhteydessä. Lisäksi Pitkänen-Koli esitti, että kaikille ”halukaille”, ilmeisesti siis myös yksityisille vuokralaisille, tulisi neuvottelujen jälkeen uusia vuokrasopimus vähintään kymmeneksi vuodeksi. Lopuksi esityksen mukaan kulttuuri- ja ympäristölautakuntien näkemykset tulisi ottaa huomioon asemakaavaa laadittaessa. Seuranneessa äänestyksessä Pitkänen-Kolin esitys hävisi esittelijän päätösehdotukselle täpärästi äänin 6–7.⁷⁷

Sillä, että rakennussuojelun kannalta jossain määrin onnettomien tähtien alla syntynyt rakennusinventointi vahvistettiin lähes sellaisenaan, oli suoria vaikutuksia Hietasaaren rakennettuun ympäristöön. Kulttuurilautakunnan ja Pitkänen-Kolin esiin nostamista rakennuksista kaupunki purki omistamansa Haikalan huvilan ja Ojalan talon 2000-luvun alussa. Yksityisomistuksessa olevista rakennuksista Illikaisen huvila on sittemmin kunnostettu ja Dubatscheffin yksityisessä omistuksessa oleva

Kuva 118. Entisen Vaakunakylän rannasta avautuu näkymä Pikisaaren ja Hietasaaren väliselle vuonna 1995 valmistuneelle kevyen liikenteen sillalle. Sillalta pyörätie jatkuu Holstinsalmentien viertä Nallikarin rantaan saakka. Sillan paikka oli sama, johon arkkitehti Andersin oli ehdottanut sitä jo vuonna 1916 ja A.-M. Kantola vuorostaan vuonna 1969. Uusi silta toi saaret jälleen lähemmäksi kaupunkia ja kaupunkilaisten helpommin saavutettaviksi. UPA.

Kuva 119. Hietasaaren Vauhtipuisto Hietasaarentien varrella tarjosi kesällä 2010 huveja lähinnä lapsiperheille. UPA.

huvila on autiona. Toppilansalmen alueella sijainneista kolmesta kiistellystä rakennuksesta kaksi, Antellin ja Höckertin, huvilat ovat säilyneet asuinkäytössä ja yksi, Pentzinin huvilan entinen palvelijain asuinrakennus, on purettu.

Hietasaaren tavoitesuunnitelma

Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma valmistui vuonna 1995.⁷⁸ Toppilansalmeen esitettiin rakennettavaksi tiivistä kerrostalotaloista asuinalueita 1 900–2 500 asukkaalle. Mustasaaren puolella Nallikarin alue oli saanut uudet matkailupalvelujen kehittämistä tukeneet asemakaavat vuosina 1988–1993. Holstinsalmentien pohjoispuolella oleva metsäalue Hietasaarentien ja Vellamontien välillä, paikka, johon Viskoosan tuotantolaitosten oli ollut aikoinaan tarkoitus sijoittua, esitettiin kokonaan ulkoilu- ja retkeilyalueeksi. Holstinsalmentien eteläpuolelle jo rakennetulle tennishallille osoitettiin kaavaan oma alue. Mustasaarentien varrelle esitettiin muodostettavaksi vanhoja rakennuksia sisältävä yhtenäinen alue pääasiassa yhteisöjen virkistys- ja koulutustarkoituksia varten.⁷⁹

Tähän säilytettävien rakennusten ryhmään kuuluivat silloin Sotainvalidien veljesliiton hallussa ollut entinen Åströmin huvila, Autalasta ry:n lastenkodin uudisrakennukset, CP-

vammayhdistyksen hallussa ollut entinen Huumosen huvila, lääkealan yrityksen Coronarian haltuun siirtynyt entinen Teirikon talo, kaksi yksityisomistuksessa ollutta asuinrakennusta ja Lääketieteellisen killan rakennuttama puinen pakettitalo. Hietasaarentien itäpuolella sijainnut, Åströmien Parasniemen huvilan ympärille rakentunut seurakunnan leirikeskus osoitettiin samaan tarkoitukseen.⁸⁰

Uusia kevyen liikenteen siltoja Mustansalmen yli suunniteltiin neljä. Siltojen yhteyteen esitettiin pyöräilyreittejä. Luonnonympäristön hoidolle tavoitesuunnitelmassa asetettiin tavoitteeksi alueen omaleimaisuuden, luonnon monimuotoisuuden ja vehmauden säilyttäminen. Suunnitelman mukaan saaren niittyjä ja ketoja tulisi säilyttää ja hoitaa perinteisin menetelmin.⁸¹ Sanamuodoista voi aistia, että Hietasaarella tyyppillinen luonto tulkittiin nyt hieman eri tavoin vehmaaksi kuin 1960-luvulla, jolloin Hietasaari oli vielä avara, hoidettu ja viljelty kulttuurimaisema. Muutos tekstissä ei kuitenkaan ollut yhtä dramaattinen kuin muutos maisemassa.

Hietasaaren kaupunginpuoleisella rannalla sijaitsivat saaren molempien pурсiseurojen veneilykeskukset, Oulun Työväen Pурсiseuran Seelari ja Oulun Purjehdusseuran ja Oulun Merenkävijäin yhteinen Johteenpooki. Jälkimmäinen oli rakennettu osittain entisen Kansankentän paikalle. Hietasaaren itäosassa oli suunnitelman mukaan kahdeksan säilytettäväksi määrättyä rakennusta. Niihin kuuluivat Kehitysvammaisten tuki ry:n hallussa ollut entinen Kanasen huvila, Hyryn, Merikosken, Hammarin, Kautosen ja Byströmin huvilat sekä Haanpään ja Kamulan talot. Alueella oli lisäksi useita ympärivuotisten asukkaiden rakentamia taloja ja kesähuviloita, joita ei esitetty säilytettäväksi, mutta ei vaadittu enää purettaviksikaan. Saaren itäosa esitettiin pääosin yhteisöjen virkistys- ja koulutustarkoituksia palvelevaksi alueeksi. Jos purettujen rakennusten paikalle rakennettaisiin uutta, uuden tulisi sopeutua vanhaan huvilaympäristöön.⁸³

Hietasaarentien länsipuolella Vaaskiventien ja Kutterikujan rajaamalla alueella sijaitsi neljä

säilytettäväksi esitettyä rakennusta.⁸⁴ Nämä – Muonan talo, Wallinin ja Sandelinin huvilat sekä Oulun eläkeläisten Vaaskela – muodostivat vain pienen osan alueen yli kahdestakymmenestä säilyneestä rakennuksesta. Hietasaaren eteläkärkeen esitettiin rakennettavaksi lintutornia, sillä arvokkaaksi lintualueeksi todetulla Vihreäsaarella liikkuminen tulisi edelleen olemaan rajoitettua öljysataman takia.⁸⁵

Alueen väestökehityksestä tavoitesuunnitelmassa todettiin, että Hietasaaren asukasluvu oli pitkään pysytellyt hieman alle sadassa hengessä ja vuoteen 2000 mennessä sen arvioitiin laskevan 50 henkeen. Sen jälkeen, kun Toppilansalmen rannan kerrostalot alkaisivat valmistua, väestömäärä lähtisi nopeaan nousuun saavuttaen vuonna 2015 jo 2 800 henkeä. Palvelujen osalta uusi asuinalue tulisi suunnit-

telman mukaan tukeutumaan Tuiraan ja Koskelaan. Tässä vaiheessa Toppilansalmen eteläpuolelle vielä suunniteltiin uutta päiväkotia ja ala-asteen koulua.⁸⁶ Hietasaaren koulu oli lopettanut toimintansa 1980-luvun puolivälissä, ja rakennus oli purettu vuosikymmenen lopulla. Uusi kerrostaloalue tulitaisiin liittämään kaukolämpöön ja tämä mahdollisuus tarjottaisiin myös Mustasaaren kiinteistöille. Hietasaaren puolella lämmitysjärjestelmäksi ehdotettiin sähkölämmitystä. Hietasaaren puolelle esitettiin rakennettavaksi myös vesi- ja viemäriverkostoa, jota yhteisöjen virkistys- ja koulutustoiminta edellytti.⁸⁷

Koska Toppilansalmen asuinalueen toteutumisen arvioitiin alkavan vasta 2000-luvun puolessavälissä, tavoitesuunnitelmassa nähtiin tarpeelliseksi ryhtyä jo ”huomattavasti

Kuva 120. Kamulan talo osoitteessa Kaljaasintie 4 odotti kesällä 2010 uutta ulkomaalausta villiintyneen puutarhan keskellä. Vuonna 1920 valmistunut jugendhenkinen rakennus kuului rakennusinventoinnissa säilytettäväksi valittujen rakennusten joukkoon.⁸² UPA.

aiemmin” toimenpiteisiin, jotta alueen vanhat huvilat todella säilyisivät. Hannalan osalta esitettiin, että kaupungin pitäisi lunastaa ja kunnostaa rakennus. Muille kolmelle kohteelle – Lidströmin, Hedmanin ja Fellmanin huviloille – esitettiin muodostettavaksi vuokra-alueet ja myönnettäväksi nykyisille asukkaille 10 vuoden vuokrasopimukset.⁸⁸ Tavoitesuunnitelman näkemyksen mukaan ainakin Toppilansalmen osalta yksityisten asukkaiden vuokrasopimusten uusiminen oli ainoa keino turvata rakennusten säilyminen. Suunnitelmassa 10 vuoden vuokra-aikaa pidettiin riittävänä takaamaan huviloiden säilymisen ja oletettavasti rohkaisemaan asukkaita niiden kunnossapitoon. Oletusta tukee se, että vuonna 2010 kaikki neljä rakennusta olivat yhä olemassa ja käytössä.

Pro Hietasaari -projekti

Vuonna 1994 käynnistynyt *Pro Hietasaari* oli kaupunginhallituksen asettama kaavoitustoimen ja kiinteistötoimen yhteinen projekti, jonka tarkoituksena oli selvittää Hietasaaren rakennusten mahdollisia tulevia käyttäjiä. (Kuva 8) Projektiryhmän puheenjohtajana oli kiinteistöjohtaja Väinö Jounila, kaupunginhallituksen edustajana toimitusjohtaja Jorma Yypänaho, teknisen lautakunnan edustajana arkkitehti Timo Takala sekä muina jäseninä kaavoitusarkkitehti Anna-Maria Kantola, kaupungingeodeetti Jaakko Mähönen sekä rakennuspäällikkö Jukka Heikkilä. Projektin mottona oli tarjota kaupunkilaisille ja matkailijoille monipuolisia vapaa-ajanviettomahdollisuuksia, joita eri alojen yhteisöt, yhdistykset, säätöt, urheiluseurat, yritykset sekä kaupunki järjestäisivät.

Samalla tavoitteeksi oli asetettu Hietasaaren omintakeisen huvilamiljöön vaaliminen. Tästä syystä suunnitelma oli tarkoitus laatia säilytettäväksi päätettyjen rakennusten ehdoilla. Lisäksi suunnitelma mahdollistaisi muidenkin kuin rakennusinventoinnissa säilytettäväksi määrättyjen rakennusten säilymisen sallimalla niiden hyödyntäminen. Uuden rakentamisen ja peruskorjauksen tulisi tapahtua huvilamiljöön hengessä.

”Rakennukset on aikanaan rakennettu yksityisperheiden kesäkäyttöön, eivätkä välttämättä sovellu laajemmalle käyttäjäkunnalle kuten Hietasaarella on tavoitteena. Jotta rakennuksia ei saneerattaisi pilalle, suositellaankin päärakennuksiin kevyttä peruskorjausta siten, ettei esim. alkuperäiseen huonejärjestykseen tehdä radikaaleja muutoksia. Sauna- ja pesutilat soveltuvat parhaiten piharakennukseen.”

Uusien yhteisöjen ja yritysten vaatimat muutokset nähtiin uhkana rakennusten säilymiselle. Projektiryhmän tulkinnassa nykytilaan johtaneista 1960-luvun tapahtumista korostettiin kauppojen ja lunastusten vapaaehtoisuutta.

”Hieta- ja Mustasaaren vuokramiehiet ovat 1960- ja 1970-luvuilla pyytäneet päästä vuokra-alueiden järjestykseen. Kaupunki on joutunut lunastamaan yli 50 vuokra-alueita [...] ja osoittanut tässä tilanteessa useille siirtotontin tai asunnon. Noin 40 osalta hakemus päästä vuokra-alueitten järjestykseen on hylätty. Pääosan näistä kaupunki on ostanut vapaaehtoisella kaupalla, kaupan yhteydessä vuokramiehelle on korvattu rakennuksista vuokrasopimuksen nojalla 50 % rakennuksen arviotsummasta. [...] Hietasaaren rakennusten lunastaminen on perustunut alueelle vahvistettuun asemakaavaan, jonka mukaan sitä ei ole osoitettu asuntoalueeksi.”⁸⁹

Projektin toimesta joulutammikuussa 1994–1995 Hietasaaren vuokramiehille ja alueiden haltijoille tehtiin kysely, jossa tiedusteltiin heidän halukkuuttaan solmia uudet vuokrasopimukset. Tarkoituksena oli solmia rakennusten omistajien kanssa maanvuokralain mukaiset vuokrasopimukset ja päättää siellä joidenkin vuokralaisten kohdalla vuosikymmeniä jatkunut sopimukseton tila. Kaupungin omistamia mahdollisesti vapautuvia rakennuksia oli tarkoitus myydä eteenpäin esimerkiksi oululaisten yritysten, yhteisöjen tai isojen työnantajien vapaa-ajan tarpeisiin.⁹⁰ Yksityisille asukkaille rakennuksia ei kuitenkaan ollut tarkoitus myydä.

”Yksityiseen käyttöön ympärivuotista asumista varten kaupungin omistamia rakennuksia ei tulisi luovuttaa, sillä ympärivuotinen asuminen vanhoissa rakennuksissa herkästi johtaa laajaan lisärakentamis- ja kunnallistekniikan rakentamistarpeeseen. Ryhmän mielestä kunnostetut vanhat rakennukset soveltuisivat parhaiten kesäaikaiseen virkistys- ja vapaa-ajan käyttöön alueella, joka muutoin on yleiseen käyttöön tarkoitettu.”⁹¹

Samoin kuin vuonna 1969, myös 1990-luvulla ympärivuotisten asukkaiden vaikutus saaren maisemaan asetettiin kyseenalaiseksi. Nyt ympärivuotisten asukkaiden arveltiin uhkaavan asumiensa rakennusten kulttuurihistoriallisten

arvojen säilymistä kasvaneilla vaatimuksillaan elintasosta ja mukavuuksista. Kesäasuminen ja siis kesäasukkaat arvioitiin tässä mielessä riskitömmämmiksi. Siinä missä vuonna 1969 kunnallistekniikan rakentamista Hietasaaren huonokuntoisiksi arvioitujen rakennusten asukkailla oli pidetty liian kalliina, nyt arveltiin vesijohdon ja viemäriin johtavan asukkaat rakennusten ylikorjaamiseen. Ainoastaan alueiden valvonnan ja kiinteistönhoidon kannalta tärkeä asuminen voisi oikeuttaa pitkät vuokrasopimukset myös yksityisille asukkailla.⁹² Pro Hietasaari -projektiryhmä joutui epäsuorasti myöntämään, että ilman asukkaita Hietasaaren rakennukset olivat suojattomia etenkin talviaikaan. Jo 1800-luvulta periytyvä huvilavahdin toimenkuva eli edelleen. Yksityinen asuminen haluttiin kuitenkin 1960-luvun hengessä pitää poikkeustapauksena.

Projektin asukkaille lähettämässä kyselyssä vuokralaiset jaettiin erillisiin ryhmiin. Näitä olivat muun muassa säilytettävien rakennusten yksityiset omistajat, joilta tiedusteltiin halukkuutta kunnostaa rakennus, mikäli maanvuokrasopimus tehtäisiin esimerkiksi vuoteen 2020 asti. Tähän ryhmään kuuluvista neljä kahdeksasta oli valmiita kunnostamaan omistamansa rakennukset. Kolme vastaajaa katsoi, että heillä ei ollut varaa kunnostaa rakennuksia, ja yksi piti nykytilaa parhaana. Kysely lähetettiin myös ilman säilyttämisvelvoitetta olevien rakennusten yksityisille omistajille, joilta kysyttiin halukkuutta pitää omistamansa rakennukset kaupunkikuvallisesti siistissä kunnossa, mikäli maanvuokrasopimus tehtäisiin 5–10 vuodeksi. Tässä ryhmässä kaikki 9 vastaajaa olivat valmiita pitämään rakennukset kunnossa.

Oma ryhmänsä olivat kaupungin omistamissa säilytettävissä rakennuksissa huoneenvuokralaisina olleet yhteisöt ja yhdistykset, joilta tiedusteltiin halukkuutta joko ostaa rakennukset ja kunnostaa ne tai vuokrata ne pitkäaikaisella vuokrasopimuksella. Myyntihinnaksi arvioitiin 30 000–130 000 markkaa. Tästä ryhmästä yhdellä vastaajalla neljästä oli kiinnostusta ostaa ja kunnostaa rakennus. Kaksi muuta olivat valmiita pitämään

rakennukset kunnossa, mikäli kaupunki tekisi pitkäaikaisen maanvuokrasopimuksen. Yksi vastaaja ei halunnut ottaa kunnossapitovelvoitetta, vaan piti vallitsevaa tilannetta hyvänä. Yhteisöiltä, jotka olivat vuokralaisina ilman säilyttämisvelvoitetta olevissa kaupungin omistamissa rakennuksissa, kysyttiin halukkuutta pitää vuokraamansa rakennukset ja pihapiirit kunnossa omalla kustannuksellaan, jos vuokrasopimus tehtäisiin 5–10 vuodeksi. Tässä ryhmässä kymmenestä vastaajasta kahdeksan olivat valmiita ottamaan kunnossapitovelvoitteen. Kuusi oli valmis tarvittaessa siirtymään toiseen rakennukseen Hietasaaressa. Kaksi vastaajaa ei halunnut ottaa kunnossapitovelvoitetta.

Tapauksissa, joissa vuokralainen ei suostunut kaupungin tarjoamiin ehtoihin, kaupunki tarjoutui ostamaan rakennukset. Mikäli vapaaehtoinen neuvottelu ei johtaisi tulokseen, oli tarkoitus käynnistää muut toimet palstan saamiseksi kaupungin hallintaan. Samaan aikaan jotkut yksityiset asukkaat, jotka olivat aiemmin myyneet rakennuksensa kaupungille, pyysivät saada ostaa ne takaisin. Tähän ei kuitenkaan suostuttu.⁹³ Kyselystä voi tehdä sen johtopäätöksen, että niin yksityisillä kuin yhteisöomistajillakin oli usein halua pitää kunnossa hallitsemiaan rakennuksia, mutta varojen ja muiden resurssien puute esti sen.

Pro Hietasaari -projektilla kaupunki pyrki Hietasaaren rakennetun kulttuuriympäristön säilyttämiseen. Projektilla oli myös ääneenlausumaton tarkoitus palauttaa Hietasaaren vuokratontit kaupungin hallintaan ja voimassa olevan lainsäädännön piiriin. Ne muutamat asukkaat, jotka olivat sitkeydellä onnistuneet säilyttämään talonsa ja huvilansa saivat lopulta pitää ne. On hieman ristiriitaista, että juuri yksityisiä asukkaita, joiden ansiosta monet vanhoista rakennuksista ja pihapiireistä olivat ylipäättään säilyneet, pidettiin edelleen kaupungin taholta vääränlaisina asukkaina ja jopa uhkana rakennusten säilymiselle. Hietasaaren rakennuksiin oli myös yhdistysten toimesta tehty muutoksia, joiden olisi voinut tulkita

vähentävän niiden kulttuurihistoriallista arvoa. Tätä ei kuitenkaan nostettu yhtä suureksi ongelmaksi. Kaiken kaikkiaan Pro Hietasaari-projekti merkitsi sitä, että kaupunki tunnisti välttämättömyyden löytää Hietasaaren rakennuksille käyttäjiä, jotta niiden säilyminen voitaisiin turvata.

KOHTI ELÄMYKSELLISTÄ ESIKAUPUNKIA – VUODEN 1999 ASEMAKAAVA

Hietasaaren uusi asemakaava hyväksyttiin kaupunginvaltuustossa vuonna 1999. (Kuva 9) Asemakaavan laativat arkkitehdit Anna-Maria Kantola ja Anne Olsbo.⁹⁴ Asemakaavan selostuksessa Hietasaaren rakennettua ympäristöä luonnehdittiin toteamalla, että Mustansalmen rannoilla ja Hietasaaren koillis- ja itäosissa oli vanhaa asutusta ja huvila-alueita.⁹⁵ Muotoilu on kiinnostava, sillä ”vanhan asutuksen” voi ajatella viittaavan ympärivuotiseen asutukseen, jonka olemassaoloa viralliset tekstit eivät olleet maininneet sitten 1960-luvun.⁹⁶

Kaavan tavoitteet oli kiteytetty seuraavasti: ”Hietasaaren alueen kehittäminen kaupunkilaisten ja matkailijoiden monipuoliseksi vapaa-ajanviettoalueeksi omaleimaista huvilamiljöötä vaalien.”⁹⁷ Käyttäjät, joille kaava oli suunnattu – kaupunkilaiset ja matkailija –, olivat suurin piirtein samat kuin 30 vuotta aiemmin. Kaupunkilaisten ja matkailijoiden lisäksi myös yhteisöt olivat edelleen mukana. Yhteisöiltä odotettiin merkittävää panosta juuri vanhojen rakennusten kunnostajina ja käyttäjinä. Vuoden 1999 kaavassa yhteisö oli tarkentunut yhdistyksiksi ja yrityksiksi. Yritysten mainitseminen sopivien käyttäjien joukossa oli uusi piirre. ”Virkistyskäyttöä edistävä yritys” esiintyi eräänlaisena toivekäyttäjänä Hietasaaren yhteydessä ensimmäisen kerran vuonna 1998 *Pohjolan Työn* kirjoituksessa, jossa kerrottiin, miten yhteisöt olivat ”löytäneet paratiisin” Hietasaaresta.⁹⁸ ”Omaleimaisen huvilamiljöön vaalimisen” nostaminen kaavan keskeiseksi tavoitteeksi osoitti huomattavaa

muutosta vuoden 1969 kaavaan verrattuna. Määritelmä korosti Hietasaaren erityislaatuisuutta, sen vetovoimaa. Kulttuuriympäristön merkitys vapaa-aikaa viettäville kaupunkilaisille ja matkailijoille oli sen kyvyssä tuottaa elämyksiä.

Kaavaselostuksen mukaan alueella oli suojeltaviksi osoitettuja rakennuksia, jotka oli merkitty sr-2-merkinnällä ja lisäksi vielä 19 rakennusta sr-3-merkinnällä, jotka pihapiireineen muodostavat osan arvokkaasta miljöökokonaisuudesta. Suojeltavat rakennukset sijaitsivat selostuksen mukaan pääosin huvilarakennusten korttelialueilla.⁹⁹ On osin arvailujen varassa, mitä kaikkea näille alueille osoitetun yleisen tai yhteisöjen loman- ja vapaa-ajanvieton ajateltiin sisältävän, mutta vaikutelmaksi jäi, että yksityiset asukkaat eivät edelleenkaan kuuluneet kaavan tarkoittamaan käyttäjäryhmään.

Asemakaavan mukaan kaikki Hietasaaren vanhat rakennukset olivat nyt ”huviloita”, koska ne sijaitsivat ”huvila-alueella”. Huvilamaisuuden voi myös ajatella tuoneen rakennuksille lisäarvoa, koska se liitti ne keskiluokkaiseen tai korkeakulttuuriin. Huvila-alueen asettaminen etusijalle Hietasaaresta puhuttaessa hämärsi Hietasaaren menneisyyttä työväenasuinalueena. Tähän vaikutti myös se, että suurin osa

Kuva 121. ”Hietasaareen majakan tapainen”, Pohjolan Työ uutisoi 14.5.1987. Rakennukseen suunniteltu veneenvuokraustoiminta jäi lyhytikäiseksi, mutta postmodernia arkkitehtuuria edustanut värjäytyistä betonielementeistä koottu rakennelma otti pysyvän paikkansa Nallikarin rannan muutoin horisontaalisessa maisemassa. OKA.

ympärivuotisten asukkaitten vaatimattomista rakennuksista oli jo ehditty purkaa. Asemakaavanmuutos sisälsi määräyksen, jonka mukaan huviloiden peruskorjaus oli tehtävä rakennusten alkuperäistä luonnetta säilyttäen. Tonteille oli osoitettu rakennusala, joka soveltuisi sauna- ja pesutilojen rakentamiseen.¹⁰⁰

”Huvilarakennuksen alkuperäinen luonne” oli ilmiö, joka tuli saamaan monenlaisia tulkintoja yksityisten asukkaiden ja yhteisöjen ryhtyessä kunnostamaan hallussaan olleita rakennuksia tarpeitaan vastaavalla tavalla. Esittäessään kosteiden tilojen sijoittamista erillisiin ulkorakennuksiin kaavamääräys osoitti realistista asennetta suhteessa rakennusten säilymisen mahdollisuuksiin. Vaikka osa vanhoista asukkaista edelleen tyytyi ulkovessaan ja veden noutamiseen vesipostista, ei uusilta käyttäjiltä edellytetty tällaista sopeutumista. Asukkaat ja yhteisöt tulisivat tarvitsemaan moderneja mukavuuksia, joiden sijoittaminen vanhoihin rakennuksiin tulisi oleellisesti muuttamaan niiden alkuperäistä luonnetta. Siksi oli parempi, että saunat, kylpyhuoneet ja vesivessat sijoitettaisiin uudisrakennuksiin. Tämän voi tulkita tukevan myös perinteisten pihapiirien rekonstruoinnista alueelle tyypillisine monine ulkorakennuksineen.

Katualueita linjattaessa uudessa kaavassa oli pyritty säilyttämään tien reunoilla kasvaneet puurivit, jotka muodostivat saarelle tunnusomaisia läpi saaren ulottuvia holveja.¹⁰¹ Asukkaiden kokemuksen mukaan näiden jo suuriksi kasvaneista koivuista muodostuneiden puukujanteiden säilyttäminen ei kuitenkaan käytännössä ollut onnistunut.¹⁰² Koska puiden kaatamisesta ei asukkaiden mukaan tiedotettu etukäteen, osa asukkaista koki sen perustelemattomaksi ja ryhtyi vastatoimiin.

”Mää oon tehnyt semmosta tihutyötä täällä, kun mä en yhtään ymmärrä, kun kaupunki on merkinny puita, joita pittää kaataa niillä erilaisilla nauhoilla. Kun mä oon ollu lenkillä, mä oon repiny nauhoja pois... En monta, mutta semmosista, joita ei missään nimessä saa kaataa! Yks on semmonen, jota mä en ennättäny tehdä, se oli tuolla toisella puolella tietä. Yks ihana koivu, jonka juurelta mä oon hakenu kulleroita. Ja mä huomasin, että sielläkin on semmoinen nauha, että ei voi olla totta. Ja mun oli tarkoitus, että mä käyn [ottamassa sen pois] mutta mä en ennat-

tänyt, kun mä näin, että se oli kaadettu ja pilkottu siihen viereen. Sillon mulle tuli semmonen kauhea suuttumus, että miksi, mä en nähnyt mitään syytä. Se ei ollut laho, siinä ei ollut vieressä kauhian lähellä toista puuta. Miksi se piti kaataa?! Musta tuntuu, että ne tekkee sitä ihan tahallaan, ihan kiusallaan, että ne käy katkomassa puita.”¹⁰³

Kaavaan merkittiin urheilu- ja virkistysalueita Vaaskiventien ja Vellamontien varteen sekä Kansankentätien pohjoispuolelle. Kaavaselostuksen kapulakielisen ilmaisun mukaan ”nämä alueet ovat tarkoitettu erilaisten luontoon tukeutuvien toimintojen harrastamiseen, jotka eivät välttämättä edellytä rakentamista”. Tällaisia toimintoja olivat esimerkiksi palstaviljely, koirakoulutus ja erilaiset pelikentät. Alueelle sijoituvia vanhoja rakennuksia ja pihapiirejä voitaisiin hyödyntää harrastustoiminnoissa, ja pienimuotoinen uudisrakentaminen olisi myös mahdollista.¹⁰⁴ Kaavaselostuksen ilmaisema ajatus Hietasaaren vanhojen rakennusten hyödyntämisestä urheilu- ja virkistystoimintojen palveluksessa asettui hie- man ongelmalliseen suhteeseen rakennusten alkuperäisen luonteen säilyttämisen kanssa. Todennäköisesti kaavan tarkoittama ”alkuperäinen luonne” viittasi yksinomaan rakennuksen julkisivumateriaalien ja sen myötä arkkitehtonisen ilmeen säilymiseen. Vaaskiventien varrella rakennettu Ponipihan poniti-

*Kuva 122. Nykyisin kesto-
päälystetty ja valaistu Vaas-
kiventie halkaisee saaren
itä-länsisuunnassa. Vaaski-
ventien varressa aiemmin
sijainneista kymmenistä
asuinrakennuksista on säi-
lynyt vain muutama. Tietä
reunustaneista vanhoista
koivuista suurin osa kaadet-
tiin samalla kun tie kunnos-
tettiin ja sen alle asennettiin
vesi- ja viemärijohdot. UPA.*

Kuva 123. Kesällä 2010 Nallikarin vuonna 1978 valmistunut rantaravintola oli ollut jo pitkään tyhjiään. Huonokuntoiselle rakennukselle oli vaikea löytää uutta vuokralaista tai kunnostajaa, vaikka sen modernistinen arkkitehtuuri olikin huomioitu asemakaavassa säilyttämiseen kannustavalla sr-3-merkinnällä. UPA.

lan alue merkittiin juuri tällaiseksi urheilu- ja virkistyspalvelualueeksi.¹⁰⁵ Yrittäjä Veli-Matti Sormusen perustama Ponipiha kuului niihin alueen uusiin toimijoihin, joiden vaikutusta saaren omaleimaisen miljöön säilymiseen voi arvioida myönteisenä siinä mielessä, että se on tuonut takaisin hevoset ja laidunnuksen avar-taman maiseman.

Myös uudessa asemakaavassa haluttiin pitää kiinni jo vuoden 1969 kaavan periaatteesta, että rannat olisivat avoimet kaikille. Rannat oli osoitettu puisto- tai retkeilyalueiksi, tosin joidenkin suojeltavien pihapiirien kohdalla ”vain kapeana onkimiehen kulkemisen ja vesija ranta-alueen kunnostuksen mahdollistavana vyöhykkeenä.”¹⁰⁶ Näkemys oli kuitenkin lieventynyt siten, että rantojen ”vapauttaminen” ei enää edellyttänyt kaikkien rantojen lähellä sijaitsevien rakennusten purkamista, vaan kompromissina pyrittiin ainoastaan kapeaan vyöhykkeeseen, joka mahdollistaisi huomaamattoman kulkemisen.

Kaavaselostuksen esiin nostama saaren rantojen käyttäjä oli nyt oleellisesti erilainen kuin vuoden 1969 kaavassa. ”Kaikkien kaupunkilaisen” massan sijasta rantoja vaeltaisi nyt yksinäinen, diskreetti ”onkimies”, jolle riittäisi ja jota kenties viehättäisikin kapea rantoja

kiertävä polku enemmän kuin kollektiiviset vapaa-ajanviettolaitokset. Individualistina ja maisemaan sulautuvana tarkkailijana onkimies oli sukua 1800-luvun lopun flanöörille, tosin nyt kotikutoisemmassa asussa. Onkimiehen ilmestymisen kaavaselostukseen voi tulkita tulevien käyttäjäryhmien yksilöllistymisen ja fragmentoitumisen ilmaukseksi. Se, että kaupunkilaiset tulkittiin nyt yksilöiksi, joilla oli eriytyneitä mieltymyksiä vapaa-ajanvieton suhteen, mahdollisti myös eriytyneempää maankäyttöä ja kompromisseja yksityisen ja julkisen esikaupunkitalan välillä.

”Hietasaari saa säilyttävän asemakaavan”, sanomalehti *Kaleva* otsikoi keväällä 1999. ”Rakentamiselle ei avata ainakaan toistaiseksi suuria mahdollisuuksia.” Artikkelissa tehtiin selvä ero Hieta- ja Mustasaaren ja Toppilansalmen rantojen välillä. Uusi kaava koski vain Hietasaarta; Toppilansaaren asemakaava tehtäisiin erikseen vuonna 2002, ja se mahdollistaisi kerrostalojen rakentamisen entisen sataman paikalle. Artikkelissa kiinnitettiin huomiota myös ristiriitaan uuden asemakaavan ja valmisteilla olleen yleiskaavan välillä. Yleiskaavaa 2020 valmisteltaessa juuri säilyttävän kaavan saanut Hietasaari oli merkitty selvitysalueeksi, ”jonka osalta mietitään, pitäisikö huvila- ja vapaa-

ajanviettoalue muuttua sittenkin parin vuosikymmenen aikana jämäkäksi asuinalueeksi¹⁰⁷.

Hietasaaren uutta asemakaavaa valmistellut arkkitehti Anne Olsbo ei halunnut ottaa kantaa yleiskaavan rakennussuunnitelmiin. Hän kuitenkin huomautti, että Hietasaari oli ainutlaatuinen säilytettäväksi virkistys- ja vapaa-ajan alueena. Sen sijaan asuntoalueena Hietasaaren käyttö olisi ”sinetöity iäksi”. Lehden mukaan uuden asemakaavan tarkoitus ei ollut tehdä saaresta ”mitään hyväosaisten reservaattia, vaan oululaisten ja matkailijoiden virkistysalue omaleimaista huvilamiljöötä vaalien¹⁰⁸. Kolmekymmentä vuotta vuoden 1969 asemakaavan valmistumisen jälkeen jännite virkistysaluetta kannattavan asemakaavan ja kerrostaloaluetta suunnitelleen yleiskaavan välillä oli edelleen ennallaan. Samoin kaupunkilaisten tasa-arvoa saaren virkistyskäyttäjinä korostanut puhetapa muistutti 1960-lukua. Nyt se oli tosin saanut rinnalleen huviloiden ja kulttuuriympäristön vaalimisen. Näiden välinen jännite oli edelleen ratkaisematta.

Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma

Vuoden 1999 asemakaavan valmistuttua Oulun kaupungin teknisen keskuksen katu- ja viherpalvelut ja liikuntavirasto käynnistivät syyskuussa yhteisen hankkeen, jonka tavoitteena oli laatia Hietasaaren alueelle virkistys- ja viheralueita sekä rakennettua ympäristöä koskeva käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma. Suunnitelmaa ei laadittu Teknisessä keskuksessa, johon asemakaavaosasto ja kiinteistönhallinta nyt kuuluivat, vaan se tilattiin yksityiseltä konsulttiyritykseltä Suunnittelukeskus Oy:ltä.¹⁰⁹

Suunnitelman alkusanojen mukaan tarkoituksena oli pyrkiä huomioimaan tasapuolisesti alueelle kohdistuvat eri tahojen intressit, kuten luonto- ja maisema-arvot, kulttuurihistoria, matkailu, liikunta, virkistys- ja vapaa-ajantoiminnot sekä yritystoiminta alueella. Lisäksi suunnitelman tavoitteeksi asetettiin vielä alueen omaleimaisuuden ja monipuolisen luonnon

säilyttäminen. Suunnitelmassa tuli myös tutkia mahdollisuuksia ”palauttaa osa tai osia alueen historiallisesta ilmeestä¹¹⁰. Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma tunnisti useiden eri tahojen saaren kohdistamia intressejä. Kiinnostavaa kyllä, alueen yksityisiä asukkaita ei laskettu näiden intressiryhmien joukkoon, joskin voi ajatella, että yritystoiminta alueella sisälsi ajatuksen ainakin joidenkin yrittäjien asumisesta saarella. Siitä huolimatta, että suunnitelma näytti rajaavan pois saaren perinteisen käytön ja käyttäjät, se suhtautui optimistisesti mahdollisuuksiin säilyttää alueen omaleimaisuutta ja jopa palauttaa historiallista ilmettä.

Miten näihin tavoitteisiin oli tarkoitus päästä? Suunnitelmassa mainittiin, että se oli laadittu ”Hietasaaren asemakaavan hengessä” siten, että

Kuva 124. Hietasaarelaiset ottivat perinteisesti talousvetensä Mustasalmesta ja talvisin kaupungin ylläpitämistä paloavannoista saaren rannoilta. Sillan valmistumisen jälkeen juomavettä tuotiin 1950-luvulla tankkautolla, kunnes kaupungin asentamat vesipostit otettiin käyttöön 1960-luvun alussa. Yksi viimeisistä rapistuvista vesiposteista Holstinsalmentie ja Jaalakujan kulmassa palveli vielä kesällä 2010 niitä Hietasaaren talouksia, jotka eivät olleet liittyneet vesijohtoverkostoon. Vesiposteja käytettiin myös ilmoitusten kiinnittämiseen. UPA.

Kuva 125–125. Aktiiviset kansalaisjärjestöt toivat Hietasaareen uudenlaista puutarhakulttuuria. Huvimaja ja istutuksia Yhteistyötä Oulun työttömät YTYÄ ry:n puutarhasta Vaaskiventien varrella kesällä 2008. UPA.

alueen käyttö- ja hoitosuosituksukset eivät olleet asemakaavamääräysten vastaisia. ”Tietyillä maisemanhoitoon liittyvillä toimenpidesuosituksilla on pyritty myös paikoin palauttamaan alueen intensiivisen huvila-asutuksen ilmettä.”¹¹¹ Hoitosuosituksukset esitettiin olemassa olevan ympäristön kuvailun yhteydessä. Huvilarakennuksista oli suunnitelman mukaan vuoden 1946 tilanteen 144 huvilasta säilynyt 63 huvilaa. Näistä ”muutama säilyneistäkin huvilarakennuksista on päässyt korjauskelvottomaan kuntoon eikä niitä voitane pelastaa. Suojeltuja rakennuksia selvitysalueella on yhteensä 37 kappaletta.”¹¹² Säilyneiden vanhojen rakennusten pihapiireistä suurin osa oli suunnitelman mukaan ”kohdullisen hyvin hoidettu”. Tosin huviloiden yhteisökäytön vuoksi perinteisiä puutarhoja ja ryytimaita on enää vähän jäljellä. Purettujen rakennusten pihapiirit olivat päässeet villiin-tyymään ja olivat suurelta osin umpeutumassa tai jo umpeutuneet.¹¹³ Suunnitelmaa voi tältä kohtaa lukea siten, että vuoden 1999 kaavaan kirjattu vanhojen rakennusten ”yhteisökäyttö” ei kaikilta osin tukenut kaavan toista tavoitetta, ympäristön ”omaleimaisuuden” säilyttämistä.

Hietasaaren maisemasta suunnitelma toteutti, että maisemakuva on suuressa määrin sulkeutunut ja näkymät merelle ovat vähentyneet. Meren saattoi vielä nähdä Nallikarin uimarannalta ja Edenin ja POHTON rakennusten edustoilta, mutta muilta osin vesistöjen ranta-alueet olivat pääosin pensaikon vallassa. Maisemalle kokonaisuutena oli tyypillistä jäsentymättömyys sekä epäyhtenäisestä hoidosta johtuva tukkoisuus ja kasvillisuuden ränssistynyt yleisilme.¹¹⁴ Suunnitelman maalaama kuva Hietasaaresta ei ollut kovin imarteleva. Alueesta, jota vielä 1960-luvulla oli luonnehdittu Oulun nähtävyytenä, oli tullut pusikoitunut ja ränssistynyt takapiha.

Suunnitelmassa esitettiin, että luonnontilassa säilytettäisiin kosteikkoja, rantaniittyjä ja joitakin reheviä, lehtipuuvaltaisia vanhoja piha-alueita.¹¹⁵ Nämä alueet olivat olleet jo niin kauan ihmisten toiminnan ulkopuolella, että ne tulkittiin luonnontilaisiksi ja niillä katsot-

Kuva 127. Entistä Similän taloa, sittemmin Pikku-Annin kurssikeskusta kunnostettiin huhtikuussa 1999. Vuonna 1928 valmistunut rakennus oli saarella ympärivuoden asuneen Similän perheen kotitalo 1980-luvulle saakka. Rakennuksen viimeinen vanhan polven yksityinen omistaja Lauri Similä (s. 1928) oli nuorena poikana soutanut työkseen veneellä hietasaarelaisia Toppilansalmen ylitse. Myöhemmin hän liikennöi saaren ja kaupungin väliä omistamallaan Airi-nimisellä puisella moottorialuksella. Pekka Peura. Kaleva.

tiin olevan säilyttämisen arvoisia luontoarvoja. Kulttuurihistoriallisten arvojen korostamiseksi ehdotettiin merinäkymien avaamista Nallikarin pohjoispuolisille ranta-alueille. Huvilakauden ilmettä oli tarkoitus korostaa käyttämällä tonttien rajauksessa puukujanteita sekä pystysäleisiä puuaitoja ja vaalimalla piha- ja marjapensaita ja pihapuita sekä perustamalla pihojen yhteyteen kukkapenkkejä ja ryytimaita.¹¹⁶

Vaikka toimenpiteiden toteuttajaa ei suunnitelmassa erikseen mainita, oli ilmeistä, että maisemanhoidon ja vesipostien osalta toimija olisi kaupunki. Pihapiirien, aitojen, istutusten ja ryytimaiden osalta vastuu oli tonttien vuokralaisilla. Suunnitelman mukaan pihapiirien yksityiskohtaiset hoitosuunnitelmat tehtäisiin kaupungin ja tonttien vuokraajien yhteistyönä.¹¹⁷ Suunnitelmassa oli osoitettu myös saareen rakennettavat virkistys- ja vapaa-ajan reitit. Alueelle ositettiin useita eritasoisia patikka- ja pyöräilyreittejä, joista pisin oli koko alueen kiertävä 8 kilometrin pituinen Hietasaarenkiertös. Lyhyempi 3,8 km pitkä ”kulttuurireitti” kiertelisi Mustansalmen molemmin puolin parhaiten säilyneillä vanhoilla huvila-alueilla. Myös ratsastukseen esitettiin omat polkunsu.¹¹⁸ Näitä reittejä pitkin kaupunkilaisten oli tarkoitus kulkea nauttima-

sa Hietasaaresta. Luonnontilaisen luonnon lisäksi hoidettu kulttuurimaisema ja vanhat rakennukset nostettiin suunnitelmassa keskeiseen asemaan vetovoimatekijöinä ja elämysten tuottajina, mutta etenkin rakennusten ja pihapiirien osalta keinot historiallisen ilmeen palauttamiseen jäivät toiveiden tasolle. Maisemanhoitosuunnitelmassa ei kuitenkaan enää esitetty 1960-luvulla syntyneitä ajatusta pihojen ja puutarhojen avaamisesta kaikille. Rajat yksityisen ja julkisen tilan välillä olisivat jatkossakin esikaupungin rakennetta.

JÄLLEEN LÖYDETTY SAARI

Paikallisen julkisuuden lisäksi Hietasaari pääsi 1990-luvun lopulla myös kansallisille radioaalloille. Toimittaja Rauni Järvilehdon 18.10. vuonna 1999 Radio Ylen Ykkösellä lähetetty *Merkkituote*-ohjelma käsitteli Hietasaaren huviloita. Ohjelmassa haastateltiin rakennustutkija Pasi Kovalaista, aikoinaan Hietasaarella palvelijana työskennellyttä Hanna Kamulaa ja saareen vasta muuttanutta pariskuntaa. Ohjelmassa 91-vuotias Hanna Kamula kertoi, kuinka hän oli palvelustyttönä Illikaisten huvilalla 1900-luvun alkupuolella.

59. Puomitie 13, *63*, KORTTI + RAK.PIIR. ennen 1878

Oulun kaupunki / Kiimingin melojat

Entinen tontti 35. Kartassa 1889 tontille on piirretty yksi asuinrakennus. Vuoden 1878 kartassa tontille on merkitty yksi rakennus.

Hirsirunkoinen osa talosta on valmistunut ennen 1889 ja rakennusta on myöhemmin laajennettu. Vuonna 1916 vuokraajana J.H. Aho, 1918 A. Harjapää ja 1920 Uleå Oy. Vuonna 1929 paikka siirtyi Perttulalle ja 1936 Helmi Sofia Mäelle. Rakennuksessa toimi Mäen kauppa, mistä johtuen talo tunnetaan myös Mäen talona. Vuoden 1918 palstakartassa kummatkin tontin rakennukset ovat nykyisillä paikoillaan.

Muut rakennukset: varasto

R, H

Huomattava kulttuurihistoriallinen arvo

- rakennukset sijaitsevat asemakaavan mukaisella loma-alueella RLY II, jossa kaavamääräyksen mukaan saa rakentaa rakennusaloille loman- ja vapaa-ajanvienua palvelevia rakennuksia
- päärakennuksen kunto välttävä, piharakennuksen kunto heikko
- rakennuksia ei kannata peruskorjata, korjauskustannukset muodostuvat keskimääräisiä suuremmiksi
- korjaustoimenpiteinä pienet vuosikorjaukset
- rakennuksia ei esitetä säilytettäväksi, mutta rakennuksia voidaan hyödyntää nykyisessä käyttötarkoituksessa
- rakennuspaikka on alueen maankäyttösuunnitelman (YVA) mukaan esitelty

59.

Kuva 128. Vuoden 1992 rakennusinventoinnissa Mäen talo arvioitiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi mutta korjauskelvottomaksi. Toppilansalmi-Hietasaari rakennusinventointi 1992 (1993).

”Toimittaja: 1900-luvun alkupuolella herrasväki vietti huvilaelämää ja siihen kuului lauma palvelijoita. Minkälainen oli tämä palveluskunnan määrä tässä Illikaisten perheessä?

Hanna Kamula: Täällä oli keittäjä ja sisäkkö ja aputyttö, kaks pyykkäriä oli sellasta oikiata apuihimistä. [---] Salaa-tit ja kaikki kasvatettiin itse tuolta, että oli puutarhureita [---].

Toimittaja: Millainen oli Illikaisen perhe?

Hanna Kamula: Se oli tosi hieno perhe. Siellä ei koskaan rielyty eikä koskaan komennettu toista. Se oli uskomaton. Se oli taivaanlahja, että minä pääsin semmoseen perheeseen. Ne arvosti kaikkia työntekijöitäkin, niitä ei saanu pahasti kohella eikä pahasti sanua. Ne piti pyytää ja kaikki kiitti ja sillä tavalla. Herrat ja narrit.

Toimittaja: Tästä näkökulmasta se tuntuu merkilliseltä, että herrasväellä on ollut niin suuri palveluskunta. [---] millaista oli herrasväen huvilaelämä?

Hanna Kamula: Tennistä pelasivat, paljon kävi vieraita, tennisvieraita, ja kaikki söi samassa tuolla pirtissä. Siellä oli pitkä pöytä, aina oli illallakin pikkulämmin iltapalana ja sauna ja sitten saivat uija. Oma tenniskenttä, jonka ne omin voimin rakenti tuohon. Eihän täällä ollu ei televisiota ei radiota, se oli sitä aikaa. Ne oli tosi kovia lukemaan ja niillä oli hirviän paljjo kirjoja joita ite kukin sai ottaa sieltä, kaupungissa oli suuret kirjajhylyt. [---] Sänkyyn vietiin niille aamupala, teetä ja voileipää. Kaakaolasi tai tee, ei aamalla kahvia juonu kukkaan. [---] Sitten oli pikkune ratio semmonen kiteratio, ihmiset seurusteli, näillä kävi hirviän paljon vieraita näillä tyttöillä.

Toimittaja: Minkälaista se oli sivusta seurata kun vieraita kävi?

Hanna Kamula: Ne nauro kovasti ja sehän se olikin ihana kun ne nauro, ne oli kovia nauramaan.

Toimittaja: Tuntuuko se koskaan merkilliseltä, että herrasväki luki, teki käsitöitä ja pelasi tennistä, ja palvelusväki teki töitä?

Hanna Kamula: No se oli vaan joku vapaailta, että sai mennä mihin halus, se oli vaan joku vapaailta. Ei niitä ollu niitä vappauksia niin kauhian... [---].²⁹¹¹⁹

Toimittaja halusi haastateltavaltaan kommentin palvelijan ja herrasväen nykynäkökulmasta varsin epätasa-arvoiseen suhteeseen. Tähän ei haastateltava kuitenkaan suostunut. Hänen kertomuksessaan eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien ihmisten roolit täydensivät toisiaan. Herrasväki ja palvelijat toteuttivat molemmat omaa tehtävänsä parhaansa mukaan. Tästä näkökulmasta sekä säädynmukainen edustaminen ja kesänvietto että herraskaisen elämäntyylin ylläpitäminen vaativat paneutumista ja kovaa työtä sekä isäntävältä että palvelijoilta. Mahdollisista ristiriidoista puhumisen ainakaan julkisesti ei ollut sopivaa. Haastattellessaan rakennustutkija Pasi Kovalaista toimittaja halusi korostaa Hietasaaren erityisyyttä ja elämyksellisyyttä, jossa rappeutuvan ympäristön romantiikalla oli oma osuutensa.

”Toimittaja: Minusta tää Hietasaari on jotenkin hurmaa-va ja huumaava paikka, ihan niin kuin katselis hyvää unta valveilla ollen. Mikä tässä on sinun mielestä kaikkein kiehtovinta?

Pasi Kovalainen: Kyllä se on tämä kokonaisuus, että otetaan mukaan luonto ja nämä rakennukset ja siinä mielessä tämä elävä luonto, että nämä linnut ja kaikki tämmöset, tämä on keväällä aivan mahoton paikka, yksinkertaisesti täällä on niin hirviä mekkala. Tuntuu, että tämä on luonnollisen olon paikka, tämä on oikea paikka. Täällä ei oo vielä tehty mitään, siinä mielessä uutta vahinkoa, että... muuta kun joitakin rakennuksia jossain välissä purettu.

Toimittaja: Sillä tavalla tämä tarunomaisuus ja sadunomaisuus täällä hengittää, että osin näitä rakennuksia on kunnostettu ja yhä kunnostetaan, tuoltakin taustalta kuuluu vasaroitten kalke. Jännää on, että kun kävelee näitä

Hietasaaren idyllissä

Oulun Hietasaaren vanhoista huviloista muutama on kunnostettu viehättävän tunnelmallisiksi kodeiksi. Yhdessä niistä asuu Sormusen pariskunta poneineen ja hevosiineen.

Petri Tammisen kuva: Riitta, 2007

Hietasaaren ympärillä on viereksi uuden tällin rakentamista varten vintti ja jännittävät huvilat. Tämä ei ole mitään uutta. Hietasaaren idyllistä asuu Matti Sormusen pariskunta. Matti Sormusen pariskunta on muuttanut Hietasaareen vuonna 2007. Heillä on neljä hevosta ja kaksi poniaa. Heillä on myös kaksi koiraa ja yksi kissa. Heillä on myös kaksi koiraa ja yksi kissa. Heillä on myös kaksi koiraa ja yksi kissa.

Huvila on saanut kevään somistuksen narinssestä, krookuksista ja helmilijoista.

Matti Sormunen on kiertänyt aina rauhassa. Hietasaaren silloinen ja nykyinen omistaja Matti Sormunen on kiertänyt aina rauhassa. Hietasaaren silloinen ja nykyinen omistaja Matti Sormunen on kiertänyt aina rauhassa. Hietasaaren silloinen ja nykyinen omistaja Matti Sormunen on kiertänyt aina rauhassa.

Kun portaat noustaan ja tullaan laulutele...

Kuva 129. Kevääseen 2007 mennessä Mäen talo oli kunnostettu ja kokenut muodonmuutoksen purkupalasta näyttäväksi huvilaksi. Kuten 1800-luvun jälkipuoliskolla huvila Hietasaarella oli edelleen tapaa erottua ja nousta kaupunkilaisten ihailevien katseiden kohteeksi. Kaleva.

teitä, niin paikka paikoin on puolirasähtäneitä huviloita, joissa parveke meinaa tippua niskaan, ei uskalla kävellä, ja todella autoituneita taloja.¹²⁰

Rakennustekijä oli toiveikas Hietasaaren kulttuuriympäristön tulevaisuuden suhteen, sillä mitään niin peruuttamatonta kuten raskasta uudisrakentamista ei ollut vielä tapahtunut. Rakennusten säilymisen hän näki olevan asukkaiden käsissä nyt, kun kaupunki oli antanut tonteille pitempiä vuokra-aikoja.

Ohjelmassa haastateltiin myös saaren uusia asukkaita, pariskuntaa, joka oli kunnostanut vanhan Similän talon Pikku-Annin kurssi-keskukseksi. Talossa järjestettiin musiikinopetusta lapsille. Rakennusinventoinnissa 1980-luvun alussa Similän talolle ennustettiin korkeintaan viiden vuoden elinikää. Vuoden 1992 rakennusinventoinnissa rakennuksella todettiin olevan paikallistason kulttuurihistoriallista arvoa, mutta sen kunnostaminen arvioitiin kannattamattomaksi. Samana vuonna rakennus kuului niihin, joiden purkamisen

lääninhallitus esti kiellollaan.¹²¹ Rakennus oli kuitenkin edelleen korjauskelpoisessa kunnossa, kun uudet asukkaat saivat sen haltuunsa 1990-luvun loppupuolella. Toinen uusista asukkaista, pianonsoitonopettaja, kertoi ohjelmassa suhteestaan Hietasaareen ja rakennukseen seuraavasti:

”Hietasaari on mulle vanha haave. Eihän tämän ihanampaa paikkaa ole Oulun lähellä. Mää oli viistoistakesänen, kun mää olin täällä töissä ponitallilla. [---]. Sen jälkeen oon kiertänyt täällä kaikki vuodenaajat, syksy on kaikkein ihanimpia, ja surrutkin, kun nää talot oli niin huonossa kunnossa ja joka syksy oli aina muutama talo vähemmän.

Ja kun me tähän eka kerran tultiin niin tää oli aika pelottava ilmestys. Tää oli kasvanut ihan täyteen tää tontti puita ja miehenkokoisia nokkosia, minusta näky hiuksia vähän kun kävelin tuolla seassa. Sisään mentiin ja siellä oli kummitusmainen tunnelma, verhot oli vedetty eteen. Ja sillon tuli semmonen tunnelma, että voiko tästä talosta koskaan tulla sellasta onnellista ja aurinkoista lasten paikkaa, jossa tosiaan valo tulvii sisään ja soiton äänet ja lasten äänet kuuluu. [---]

Se, että mää halusin lapsille kurssipaikan, [---] niin se ei lähteny siitä, että mulla ois ollu ensin idea ja sitten etsitään paikka. Vaan toispäin, ensin oli tämä paikka ja tämä talo, joka synnytti ajatuksen, että juuri tämmönen tunnelma täytyy olla kesäkurssipaikassa. Ja mitä kursseja meillä on nyt ollut, niin ei mun oo kauheesti tarvinnut ponnistella niiden elämysten eteen, ne syntyy itestään täällä, musta tää

ympäristö synnyttää niitä. Ja juuri mikä muu sana siinä ois kun kiireettömyys, sen aistii täällä kuka tahansa kävijä. Tässä on joku vanhan maailman muisto läsnä.”¹²²

Pariskunnan mies kertoi samasta aiheesta arkkitehdin näkökulmasta.

”Minusta vanhoissa rakennuksissa on se, että ne on niin aitoja, ja verrattuna nykyiseen rakentamiseen, niissä on usein käsityönä tehtyjä detaljeja, johon ei enää nykyisellään semmoiseen detaljitason päästäkään. [...] Toinen syy on sitten, että historiallista vanhaa perspektiiviä ei pysty uudelleen rakentamalla saamaan, se on täysin tavoittamattomissa uuden rakentamisen ja suunnittelun keinoin. Elikkää mä miellän aitouden sillä tavalla, että alkuperäinen materiaalikin on siinä olemassa.”¹²³

Kertomuksessaan uudet asukkaat antoivat Hietasaarelle ja sen vanhoille rakennuksille lähes maagisen kyvyn synnyttää elämyksiä. He liittivät Hietasaaren vaihtoehtoiseen, kiireettömään elämäntyyliin ja elämänlaatuun, johon vanhat rakennukset oleellisesti liittyivät. Suorastaan romanttinen suhtautuminen saareen ja rakennuksiin kumpusi lapsuuden kesistä ja luontoestetiikasta, ja siinä oli ripaus rappioromantiikkaa, vaikka vanhan rakennuksen kunnostaminen olikin kovaa työtä, kuten molemmat haastateltavat olivat saaneet huomata. Arkkitehti piti rakennusta laadukkaana ja tulkitsi vanhat materiaalit ja detaljit aitouden ja historiallisen perspektiivin takeina. Vanhan maailman muisto, jonka uudet asukkaat huvilaksi kutsumassaan rakennuksessa aistivat oli kuitenkin muisto varsin yleisellä tasolla. Uudet asukkaat todella loivat uudestaan kunnostamansa rakennukset ja antoivat niille mielestään myös uuden menneisyyden.

Osa uusista asukkaista oli kuitenkin varsin tietoisia alueen menneisyydestä ja siihen liittyneistä ristiriidoista. Toinen pariskunta oli muuttanut lapsineen Hietasaareen 1990-luvun puolivälissä. He asuivat ympärivuotiseksi asunnoksi vuonna 1929 valmistuneessa Tuomisen talona tunnetussa rakennuksessa Mustasaarella ja pitivät taidegalleriaa pihapiiriin kuuluneessa entisessä autotallissa. Tuomisen talo kuului niihin rakennuksiin, joille lääninhallitus oli määrännyt purkukiellon vuonna 1992. Valokuvaajana työskennellyt mies kertoi kohtaamisistaan entisten hietasaarelaisten kanssa.

”Siis vanhat hietasaarelaiset, jotka on joutuneet täältä [lähtemään] silloin 60-luvulla, 50-luvulla ja millon nyt vielä 70-luvulla... ne ei kaikki oo ihan myötämielisiä, myönteisiä sille tapahtuneelle. Meilläkin on täällä käyny sen verran paljon väkiä galleriassa. Semmosia katkeria tai puolikatkeria. [...] Kaikki on ollu kaavailuja ja se minusta tuntuukin... minusta on hassua se, että on ollu näin upea ja hieno alue kun tämä Hietasaaren alue on, että kaupunki ei oo sitten pystynyt sitä päättämään, mitä tälle tehdään. Ja siinä sivussa sitten arvokas kulttuurihistoriallinen rakennuskanta pääs katoamaan sitten täysin, melkein täysin. [...]

No, on se nyt toisaalta hyvä, että 90-luvulla otettiin tällainen linja, siitäkään ei kai päätöksiä varsinaisesti oo missä tehty, tai mää en tiijä. Että 90-luvulla Hietasaaren osalta tämä linja rupes muuttumaan, että yhteisöt, yhtiökset ja ynnä sitten me muutamat yksityiset saatiin hankkia täältä rakennuksia ja asuakki täällä. Niinku varmasti tiijät, niin kaikilla meillä yksityisillä, tai minä sanon meitä uustulijoiksi, meillä kaikillahan täytyy olla tontilla tietty kaupungin hyväksymä käyttösuunnitelma, jossa on mukana ulospäin suuntautunut toiminta. Jolla varmistetaan se, että saari... seutu säilyy kaupunkilaaisilla, eikä muutu tämmöseksi yksityisiksi pihoiiksi, joihin kellään ei oo asiaa, niin ku tämä on joskus ollut silloin 1800-luvulla. Ja se on ihan hyvä asia.”¹²⁴

Uudet asukkaat joutuivat myös pohtimaan asemaansa yksityisen ja julkisen kaupunkitalan välimaastossa. He suhtautuivat toisaalta positiivisesti ajatukseen julkisen toiminnan järjestämisestä sopivissa rajoissa. Toisaalta he joutuivat jossain määrin jakamaan saman epävarmuuden kuin vanhatkin asukkaat, mitä vuokrasopimusten jatkamiseen ja ehtoihin tuli. Uudet asukkaat pyrkivät välttämään vastakkainasettelua itsensä ja entisten ”alkuperäisasukkaiden” välillä. Aina se ei kuitenkaan onnistunut.

”Täällä kävi pariskunta, merimies, joka on joutunut nyt vasta 80-luvulla lähtemään täältä pois. Ne sano, että asuttiin Johanssonin rannassa, [...] ja sen mielestä se, että tämä on ollut rikkaitten huvila-alue, on ollut ihan sivuseikka, sen mielestä tämä on ollut enemmän työläisten asuma-alue. Mutta se on myös ensimmäinen alkuperäisasukas, joka on pakkolunastettu pois, joka sano kuitenkin sillä tavalla, että kun sen vaimo oli edelleen siitä pahoiltaan, niin se sano, että no, oiskohan tuota tullu ees remontoitua. Kun täältä loppu kaupat kaikki ja linja-auto lakkas kulukemasta, niin he oli oikeestaan jo ihan kypsä muuttamaan kaupunkiin.”¹²⁵

”Uustulijat” tiedostivat myös ristiriidan, jonka jotkut entiset asukkaat näkivät siinä, että entinen työväenasuinalue oli hyvää vauhtia keskiluokkaistumassa.

”Yllättävän vähän törmännyt sellaisiin ihmisiin, joita ikävä kyllä muutama on käyny tuolla galleriassa, jotka on edelleen niin loukkaantuneita siitä, että ne joutu pois, jonka mä ymmärrän oikein hyvin, ja oon sanonut kaikil-

le, että mun sympatiat on kokonaan teijän puolella, että mä en oo koskaan ymmärtäny sitä. Mutta yks nainen ei ottanu vastaan tätä mun viestiä: 'Ja sitte tänne päästettiin asumaan kaiken maailman hörhöt niinku Pikisaareenkin?' Ja mää olin vaan, että voi apua mikä loukkaus.

Se nainen sano, että hän ei oo koskaan pystynyt käymään täällä saarella sen jälkeen kun piti lähteä. Se oli ensimmäinen kerta kun se tuli [galleriaan] kattomaan näitä Hietasaarikuvia. Ja sitten kun se lähti, se oli tuossa gallerian eessä, kun se oli nämä sanat mulle sanonu, sillä valu veet silmistä ja se sano, että 'Ja tämä riitti nyt, minä en enää koskaan halua nähä tätä uudestaan ennen kuin minä kuolen.' Se tuntu ihan hirveen pahalta mutta samalla, että anteeks vaan, mutta ei tämä oo mun syy."¹²⁶

Uudet asukkaat eivät halunneet nähdä itseään uutena varakkuuteen perustavana eliittinä, vaan vaihtoehtoista elämäntapaa edustavina kulttuuri-ihmisinä, taiteilijoina, taiteen suosijoina ja vanhan rakennusperinnön vaalijoina. He katsoivat, että taloudelliset uhraukset ja kova työ, joita he olivat tehneet kunnostaessaan rakennuksia ja pihvoja, antoivat heille oikeuden asua saarella. Osa koki ottaneensa taloudellisen riskin kunnostaessaan rakennuksen Hietasaarella, vaikka ei ollut varmaa, antaisiko kaupunki vuokrasopimuksen ja luvan asua siellä vai ei. Suhtautuminen saaren menneisyyteen oli kaksijakoista. Toisaalta uudet asukkaat suhtautuivat ihailevasti kesähuvilaperinteeseen ja siihen liittämäänsä estetiikkaan. Toisaalta he ihailivat työväenkulttuuriin liittämäänsä yhteisöllisyyttä, aitoutta ja materiaalista vaatimattomuutta. Uudet asukkaat halusivat asettua jatkamaan molempien perinteiden parhaita puolia ja luoda alueelle lisäksi omaa uudenlaista kulttuuriaan. Uusien asukkaiden myötä tapahtuva alueen keskiluokkaistuminen oli kuitenkin asia, joka tuli väistämättä esiin uusien ja vanhojen asukkaiden kohtaamisissa.

Hietasaaren uusista asukkaista alueen julkisuuskuvaan 1990-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa kenties eniten vaikutti Hietasaaren Ponipihan yrittäjä Veli-Matti Sormunen. Sormunen kunnosti vuodesta 1995 alkaen Illikaisen molemmat huvilat, Mäen talon ja Valpun talon tunnetun rakennuksen. Illikaisen huvilat tunnettiin Villa Salmenrannan nimellä. Yksityiset ihmiset ja yritykset saivat vuokrata niitä kesäaikaan juhlapaikakseen. Valpun talo toimi

Ponipihan työntekijöiden taukotilana, ja Mäen talosta tuli Sormusen perheen koti.

Mäen talon tunnettu suuri hirsirakennus oli yksi Hietasaaren vanhimpia säilyneitä rakennuksia. Ennen vuotta 1878 valmistuneen rakennuksen varhaisvaiheet ovat tuntemattomia, mutta vuonna 1936 se, useiden vaiheiden kautta, siirtyi Helmi Sofia Mäelle, joka piti talossa kauppaa. Muistitiedon mukaan Mäet muuttivat sittemmin Amerikkaan ja rakennus sai vielä monia uusia asukkaita.¹²⁷ Vuoden 1992 rakennusinventoinnissa kulttuurihistoriallisesti huomattavan arvokkaaksi todettu rakennus arvioitiin samalla niin huonokuntoiseksi, ettei suurempiin korjauksiin kannattaisi ryhtyä. Rakennusta ei kuitenkaan esitetty välittömästi purettavaksi, vaan sitä esitettiin hyödynnettäväksi silloisessa käyttötarkoituksessaan, ilmeisesti asuinkäytössä.¹²⁸

Sanomalehti *Kalevan* Koti-liitteen kuvitetussa "Hietasaaren idylliä"-artikkelissa keväällä 2007 Veli-Matti Sormunen esitteli remontoitua Mäen taloa, jota hän kutsui huvilaksi. Sormunen kertoi ensikohtaamisestaan rakennuksen kanssa ja sen korjausprosessista seuraavasti:

"Ulosottomiehet olivat heitelleet pihalle talosta sohvia ja liesiä, koska talon alkoholisoitunut asukas oli saanut hädän. Sitten täällä oli ollut panttivankidraama ja poliisi oli ampunut ikkunat rikki tomaattiketsuppi patruunoilla. [--] Rakennus oli ikävännäköinen ja siinä oli ylimääräisiä patteja. Talossa oli toiminut kauppaa ja leipomoa. Kaikki, mitä töhkää oli kertynyt vuosien saatossa, purettiin pois ja jäljelle jäi hirsirunko."¹²⁹

Peruskorjauksessa esikuvana oli toiminut suomalainen kansallisromanttinen arkkitehtuuri, erityisesti Pekka Halosen ateljeekoti Halosenniemi. Myös sisustus oli koottu aidoista 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun esineistä.¹³⁰ Verrattaessa Mäen talosta vuoden 1992 rakennusinventoinnin yhteydessä otettuja kuvia sen nykyilmeeseen, voi huomata, että rakennuksen pihan puolelle oli rakennettu kookas kaksikerroksinen puuleikkauksin koristeltu lasikuisti, ja koko komeuden kruunasi nelikulmainen lasitettu torni lipputankoineen. Muutosten myötä arkkitehtuuriltaan vähäelei-

sestä Mäen talosta on sukeutunut näyttävä kesähuvila kansallisromantiikan hengessä.

Uusien asukkaiden ryhtyessä 1990-luvulla kunnostamaan Hietasaaren vanhoja rakennuksia menneisyyden rakentaminen sai konkreettisia muotoja. Kunnostettavien rakennusten arkkitehtoniset esikuvat löytyivät usein juuri 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun toisaalta eklektisestä ja toisaalta kansallisromanttisesta tai jugendtyylisestä kesähuvila-arkkitehtuurista. Myös rakennukset, jotka eivät kenties koskaan aiemmin olleet toimineet kesähuviloina, saivat nyt kesähuvilamaisia piirteitä, lasiverantoja ja jopa tornin. Sinänsä rakennusten ulkonäön, interiöörien ja käytötarkoituksen muutokset eivät olleet alueella mitään uutta, vaan jatkoivat pitkää perinnettä, jossa Hietasaaren esikaupungin rakennuksia muokattiin aina uudestaan kunkin asukkaan tai käyttäjän tarpeisiin sopiviksi.

Suomessa, jossa pääosa rakennuskannasta on peräisin toisen maailmansodan jälkeiseltä ajalta, 1800-luvun loppupuolella alkunsa saaneet esikaupunkialueet edustavat usein kaupunkien vanhempaa säilynyttä rakennuskantaa. Siten niitä ei välttämättä määritellä erityisesti juuri moderniksi rakennusperinnöksi. Maissa, joissa merkittävä osa kaupunkien rakennuskannasta on peräisin aiemmilta vuosisadoilta, samankaltaiset alueet voidaan tulkita osaksi modernia rakennusperintöä. Hietasaaren kohdalla myös alueen modernissa rakennusperinnössä on paitsi yksittäisten rakennusten arkkitehtuurissa myös koko alueen rakenteessa erilaisten suunnitteluperiaatteiden ja niitä toteuttaneiden asemakaavojen jättämiä kerrostumia.

Esikaupunkien omaksumista osaksi suomalaista ja maailman kulttuuriperintöä voi tarkastella myös sen kysymyksen kautta, missä määrin esikaupunkeja on valikoitu arvokkaiksi tai säilytettäväksi kohteiksi. Suomessa Museovirasto on 2000-luvulla nimennyt joukon esikaupunkimaisia alueita valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen luetteloon. Näitä ovat esimerkiksi Helsingin ympäristön höyrylaivareittien kesähuvila-asutus, Ruissa-

lon huvila-alue Turussa, Emolan kaava-alueen ulkopuolelle rakentunut esikaupunkialue Mikkelissä, Tampereella Pispalanrinteen suunnitelmattomasti rakentunut työväenasuinalue ja samoin Tampereella Lapin ja Viinikka-Nekalan pientaloalueet, jotka rakennettiin asemakaavan mukaan 1900-luvun alkupuolella. Kaupunkilaisten vapaa-ajanviettoon liittyvät esimerkiksi kaupungin laidoilla sijaitsevat Heinolan Harjupuisto ja Helsingin kansanpuistot Seurasaari ja Korkeasaari.¹³¹ Eräänlaista esikaupunkien uudelleen löytämisestä kiinnostavana kaupunkiympäristönä edusti Helsingin kaupunkisuunnitteluviraston järjestämä näyttely *SUB 26*, joka esitteli 26 Helsingin esikaupunkia omine erityispiirteineen.¹³² Jo kadonneet esikaupunkialueet ovat nousseet tutkimuksen kohteeksi esimerkiksi Jyväskylässä, jossa Keski-Suomen museon *Kadonnutta Tourulaa* -näyttely kokosi kaupunkilaisia muistelemaan 1980-luvulla purettua esikaupunkialuetta.

Muulla Euroopassa restauroinnin ja rakennussuojelun asiantuntijajärjestö ICOMOS on kiinnittänyt huomiota esikaupunkien asemaan vaarantuneena kulttuuriperintönä. Esimerkiksi Liettuan pääkaupungissa Vilnassa 1800-luvun jälkipuoliskolla rakennetut puutalovaltaiset pientaloista koostuvat esikaupungit ovat jäämässä kasvavan kaupungin alle. Unescon ylläpitämällä maailmanperintölistalla ei toistaiseksi ole ainoatakaan toista maailmansotaa edeltävällä ajalla rakennettua puutalovaltaista esikaupunkialuetta.¹³³

”Hietasaaren huvila-alue” nostettiin valtakunnallisesti merkittävien kulttuuriympäristöjen luetteloon vuonna 2009. Museoviraston antamassa kuvauksessa aluetta luonnehdittiin seuraavasti:

”Oulun kaupungin edustalla oleva Hietasaaren vehmas huvila-alue on merkittävä ja varhainen esimerkki kaupunkien lähialueille 1800-luvulla syntyneestä huvilakulttuurista. Hietasaarella nyt olevien huviloiden rakennuskanta on peräisin etupäässä 1800-luvun lopulta ja 1900-luvun alusta. Huviloita on vielä jäljellä kuutisenkymmentä, joista osa on yksityisten, osa yhteisöjen käytössä.

Hietasaaren alue muodostuu Hietasaaresta, Mustasaaresta, Toppilansaaresta ja useista pikkusaarista ja se kuuluu alavaan Oulujoen suistomuodostumaan. Huvilarakennukset ovat keskittyneet Hietasaaren keski- ja itäosiin,

Puomitien ja Vaaskiventien varsille sekä nuorempi huvila-alue kapean Mustasalmen rannoille. Huvila-alueen ominaispiirteisiin kuuluvat vehmas puusto, rehevät puutarhat ja sorapintaiset tiet. Hietasaari on ollut 1900-luvun alusta alkaen huomattava kaupunkilaisten julkinen tila ja virkistysalue, jonka yleiset alueet ovat puistomaisesti hoidettuja.

Historia Hietasaarten kokonaisuus muodostui 1724, jolloin Oulujoen tulvavesi valitsi Toppilansalmen uomakseen. Musta- ja Hietasaari kuuluivat Oulun kaupungin lahjoitusmaihin. 1600-luvulla keskikaupunkilaisilla talonmistajilla oli Hietasaarella mallassaunoja, pirttejä, tolppa-aittoja ja muita varastoja. Oulun kaupunki ryhtyi 1850-luvulla vuokraamaan tontteja kaupunkilaisille muiden kaupunkien esimerkin mukaisesti. Huvilayhdyskunnan rakentamista varten annettiin 1855 vuokrajohtosääntö, jonka mukaan rantatontti voitiin vuokrata vain kaupungissa kauppa harjoittavalle.

Toppilansalmen rannoille muodostui Oulun ympäristön varhaisin huvila-alue (ks. erillinen kohde Toppilan satama ja teollisuusalue). Hietasaaren huvilayhdyskunta syntyi 1860-luvun lopulta alkaen Mustasalmen rantamaille ja Hietasaaren kaupunginpuoleiselle rannalle. Mustasaaren alue palstoitettiin ja palstat huutokaupattiin 1866. Hietasaaren huvila-alue rakennettiin 1800- ja 1900-luvun taitteessa. Kesäasukkaat olivat käsityöläisiä, virkamiehiä ja kauppiaita. Hietasaaren huvilat joutuivat kaupungin omistukseen 1910, jonka jälkeen ne päätettiin rappeutumaan ja osittain häviämään. Hietasaarta ja Mustasaarta koskeva rakennusjärjestys vahvistettiin 1916. Saarelle oli lupa rakentaa kesähuviloiden lisäksi talviasuttavia taloja 1920–1930-luvuilla.²⁹¹³⁴

Kuvauksen tarkoituksena oli perustella Hietasaaren arvoa valtakunnallisesti merkittävänä kohteena. Tekstissä Toppilansalmen ja Hietasaaren alueiden erilliset historiat sulautuivat yhteen tavalla, joka jossain määrin hämärsi molempien alueiden erityispiirteet. Vaikka saaren ympärivuotinen asutus mainittiin kuvauksessa, sitä ei liitetty työväenasumiseen tai esikaupunkimaisuuteen. Tarkemmin määrittelemättömän ”huvilakulttuurin” lisäksi kuvaus nosti Hietasaaren merkityksen kaupunkilaisten julkisena tilana yhdeksi alueen arvoksi. On kiinnostavaa pohtia, sisälsikö ajatus Hietasaaresta julkisena tilana kaikki sen erilaiset tulkinnat alkaen Kansankentästä ja päättyen 1960-luvun virkistysalueen kautta vuosituhannen vaihteen elämykselliseen tilaan.

Museoviraston listassa kokonaisuutena kiinnittää huomiota se, että alueiden kuvaukset keskittyivät yleensä vain yhteen funktioon, joko kesähuvila-alueena, huviloesikaupunkina, työväenasuinalueena tai virkistysalueena. Tosin esimerkiksi Turun Ruissalon kohdalla todettiin kesähuvila-alueen kehittäminen vir-

kistysalueena 1950-luvulta alkaen. Käsitettä ”esikaupunki” käytettiin yleensä vain työväenasuinalueiden yhteydessä.¹³⁵ Esimerkiksi Tampereen Pispalan kaltaisten työvänesikaupunkien sittemmin tapahtunutta keskiluokkaistumista ei kuitenkaan mainittu. Myös kesähuviloiden mahdollinen muuttaminen ympärivuotiseen asumiskäyttöön tai järjestöjen käyttöön jätettiin yleensä vaille mainintaa. Museoviraston määrittellessä esikaupunkialueita rakennetuiksi kulttuuriympäristöiksi niiden pitkä historia ja rakennetun ympäristön ja yhteisön kerrostuneisuus katosi. Samalla hämärtyi rakennusten ja asukkaiden suhteen merkitys rakennetun ympäristön säilymiselle.

HIETASAARI PALAA – ESIKAUPUNKI RAKENNUSPERINTÖNÄ

Kansainvälisessä politiikassa syntyneet vaatimukset kestävän kehityksen periaatteen huomioon ottamisesta kaikessa inhimillisessä toiminnassa koskettivat myös suomalaista kaupunkisuunnittelua 1990-luvulla. Samalla kiihtyvä markkinatalous loi kilpailutilanteen, jossa kaupunkien vetovoimaisuus nostettiin kaupunkisuunnittelun keskeiseksi tavoitteeksi. Kestävää kehitystä käytettiin yhtenä perusteluna entistä tiiviimmälle ja tehokkaammalle kaupunkirakenteelle. Tälle kehitykselle oli helppo löytää myös taloudelliset ja kaupungin imagoon liittyvät perustelut. Väljästi rakennetut tai virkistysalueiksi varatut esikaupunkialueet olivat ilmeisiä kohteita täydennysrakentamiselle.

Kestävyuden takeeksi vaadittiin, että kaupungin asukkaat otettaisiin entistä paremmin mukaan suunnitteluprosessiin. Myös kulttuuriperinnön säilyttäminen liitettiin kestävän kehityksen toteuttamiseen. Käytännön kaa-voitustyössä tämä näkyi erityisesti ympäristövaikutusten arvioinnin soveltamisena asemakaavojen valmistelussa. Uudet tavoitteet eivät olleet keskenään ristiriidattomia.

Vaikuttaa siltä, että suomalaisten kaupunkisuunnittelijoiden keskuudessa kestävän kehityksen vaatimukset toisaalta asukasosallisuus-

den lisäämisestä ja toisaalta kaupungin tehokkaammasta ja ympäristöä säästävästä rakentamisesta koettiin ristiriitaisina. Tavoitteeksi nostettu olemassa olevan kaupunkirakenteen tiivistäminen kävi huonosti yhteen asuinalueensa väljyyttä puolustavien vanhojen asukkaiden kuulemisen kanssa. Ristiriidat pyrittiin sovittamaan tulkitsemalla kestävä kehitys yhteiskunnan ja kaupungin kokonaisvaltaisena tehokkuutena, joka oli sopusoinnussa 1960-luvulta periytyvän kokonaisvaltaisen suunnitteluhanteen kanssa. Näin suunnittelukäytännöt ja ajatus asukkaiden asemasta suunnittelussa eivät lopulta olisi muuttuneet kovinkaan paljon. Asukkaiden toivottiin edelleen tyytyvän edustukselliseen vaikuttamiseen, sillä suora vaikuttaminen voitiin tulkita suunnittelijoiden näkökulmasta yksityisten etujen ajamisena.¹³⁶

Jatkuva väestönkasvu, uudet kaupunkisuunnittelun ihanteet ja poliittisen voimatasapainon muutokset vaikuttivat osaltaan siihen, että Topilansalmen entisen satama-alueen lisäksi myös Hietasaaren väljä virkistysalue alettiin 1990-luvulla nähdä sopivana sijoituspaikkana kerrostalovaltaiselle asuinalueelle. Uusien, osallistavien kaavoituskäytäntöjen, lähinnä ympäristövaikutusten arvioinnin ja rakennusinventoinnin, ansiosta sekä asukkaita että asiantuntijoita kuultiin huomattavasti entistä laajemmin. Tästä huolimatta kaupungin taloudelliset edut maanomistajana olivat edelleen määrääviä, kun tulevasta asuinrakentamisesta päätettiin.

Ympäristövaikutusten arvioinnin, rakennusinventoinnin ja uuden asemakaavan myötä Hietasaaren rakennettu ympäristö määriteltiin 1990-luvulla vähitellen myös kaupunkisuunnittelu- ja viranomaisdiskurssissa säilyttämisen arvoisena kulttuuriperintönä. Hietasaaren kulttuurihistoriallinen kokonaisuus sai ainakin osittaisen lain suojan, kun osa rakennuksista määrättiin vuoden 1999 asemakaavassa säilytettäväksi. Samaan aikaan ne prosessit, jotka olivat muokanneet ja hävittäneet Hietasaaren rakennusperintöä edellisinä vuosikymmeninä, jatkuivat kuitenkin lähes entiseen tapaan. Yksittäisen rakennuksen säilyminen

tai tuhoutuminen saattoi riippua monimutkaisesta, keskenään ristiriitaisten tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Hietasaaren kohdalla ongelmaksi nousi se, että vaikka alue oli määritelty arvokkaaksi jo vuonna 1984, tämä ei ollut estänyt yksittäisten vailla lain suojaa olleiden rakennusten purkamista. Yksittäisten kohteiden kadotessa myös alue oheni. Uuden asemakaavan ongelmaksi jäi ratkaisematon kysymys siitä, kuinka pitää yllä arvokasta kulttuurimaisemaa ilman tuon maiseman synnyttänyttä kulttuuria.

1990-luku lopetti Hietasaaren huvila-alueen hiljaiselon. Kaupunki rakennutti alueelle uuden sillan ja valaistuja kevyen liikenteen väyliä, jotka avasivat saaren virkistyskäyttöön uudella tavalla. Aiemmin sorapintaisten teiden päällystäminen muutti alueen ilmettä kaupunkimaisempaan suuntaan. Kunnallistekniikan, kuten vesi- ja viemäriverkoston, asentaminen samassa yhteydessä antoi asukkaille mahdollisuuden hankkia moderneja mukavuuksia. Pitempien vuokrasopimusten turvin osa rakennusten haltijoista, sekä yhteisöistä että yksityisistä, ryhtyi kunnostustöihin. Tonteille nousi myös joitakin uudisrakennuksia. Samaan aikaan tyhjiilleen jääneiden rakennusten purkaminen jatkui. Useat keskenään osin ristiriitaiset prosessit muokkasivat rakennettua ympäristöä eri suuntiin. Osin esikaupunkitila muuttui jälleen julkisesta yksityiseksi, kun autiotaloja kunnostettiin ja eikenenkään-maa väheni.

Vuonna 1999 valmistuneessa radio-ohjelmassa Hietasaaren tarina kerrottiin taas uudelleen. Kertomuksessa tunnistettiin ne yhteiskuntaluokkien väliset erot, jotka olivat olleet Hietasaaren rakennetun ympäristön syntymisen takana. Porvarillinen kesähuvilakulttuuri palvelijoineen näyttäytyi kiehtovana mutta vieraana. Yhteiskunnallinen epätasa-arvo ei kuitenkaan kertomisen hetkellä leimannut saarta ja sen kulttuuriympäristöä kokonaan. Uusien asukkaiden tulkitsemina rakennukset saivat kauneuden, aitouden ja elämyksellisyyden merkityksiä, joilla ei välttämättä ollut kosketusta niiden varsinaiseen menneisyyteen.

Taulukko 6.1. Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus ja kiinteistötoimi	1)Vanhat asukkaat 2)Uudet asukkaat	SANOMALEHDET
Vuoden 1999 asemakaavan molemmiin puoliin	Virkistysalue, matkailualue, mahdollinen kerrostaloalue, kulttuurihistoriallisesti merkittävä alue	Virkistysalue, matkailualue, mahdollinen kerrostaloalue, kulttuurihistoriallisesti merkittävä alue Myös yksityisille asukkaille pitempiä vuokrasopimuksia kunnossapitovelvoitteella Rakennukset pidettävä avoimina yleisölle	1) Nostalginen suhde kadonneeseen yhteisöön Suvun perinteet tekevät kotipaikan 2)Arvorakennusten kunnostajille syntyy kotipaikkaoikeus alueelle Mahdollisuus vaihtoehtoiseen elämäntyyliin	Hietasaarta kehitettävä virkistys- ja matkailualueena Myös kerrostalorakentamiselle tilaa Kulttuurihistoriallisia arvoja vaalittava

Uusien asukkaiden, asemakaavan takaaman säilymisen ja kaupungin muuttuneen asenteen myötä myös Hietasaaren rakennetun kulttuuriperinnön säilymisen kertomuksella näytti ainakin hetkellisesti olevan onnellinen loppu. Uusien suunnitelmien valmisteleminen oli kuitenkin jo alkanut, ja uuden asemakaavan myötä Hietasaaren muodonmuutokset olivat saamassa jatkoa.

Vuoden 1999 asemakaavan valmistelun yhteydessä valtuusto määritteli Hietasaaren tulevaisuuden virkistys-, matkailu- ja asuinalueeksi. Samalla saari todettiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi alueeksi, jonka jäljellä olevista vanhoista rakennuksista arvokkaimmat tulisi säilyttää. Valtuuston tahdon mukaan kaavoitus ja kiinteistötoimi pyrkivät kehittämään saarta virkistys- ja matkailualueena uudella asemakaavalla. Kerrostalorakentaminen päätettiin tässä vaiheessa keskittämään Toppilansaareen. Kaavoituksessa tulkittiin pyrkimys vanhojen rakennusten säilyttämiseen siten, että yhteisöjen lisäksi myös yksityisille asukkaille ja ryittäjille voitiin myöntää pidempiä vuokrasopimuksia, jos he sitoutuivat pitämään rakennuksen kunnossa ja mahdollisesti myös joiltain osin avoimena yleisölle.

Alueen pitkäaikaiset asukkaat pitivät muistelemaalla ja kertomalla elossa Hietasaaren lähes kadonnutta yhteisöä, joka värittyi osin nostalgisesti. Pitkäaikaiset ympärivuotiset- ja kesäasukkaat pitivät saarta edelleen kotinaan. Myös osa jo pois muuttaneista asukkaista piti itseään edelleen hietasaarelaisina. Heidän suhteensa saareen oli kiinteä ja tunnepitoinen. Myös uu-

sista asukkaista monet sitoutuivat voimakkaasti Hietasaareen. He kokivat, että vanhojen rakennusten kunnostaminen ja ylläpitäminen antoi heille kotipaikkaoikeuden saareen, vaikka he eivät omistaneetkaan maata, jolla asuivat. Heille asuminen Hietasaareissa oli osa vaihtoehtoiseksi ja arvostetuksi koettua elämäntyyliä.

Hietasaareissa monet pitkäaikaiset järjestöt jatkoivat toimintaansa mutta myös uusia liittyi joukkoon. Yksi kauppapuutarha jatkoi alueen agraareja perinteitä. 1980-luvulla Nallikariin leirintäalueen naapuriksi sijoittunut kylpylähoitelli Eden edusti uutta yksityistä liiketoimintaa. Erityisesti 1990-luvun jälkipuoliskolla saaren vanhoihin rakennuksiin asetui joitakin lähinnä vapaa-aikaan tai erilaisiin harrastuksiin liittyviä pienyrittäjiä kuten ponitalli ja musiikkikoulu. Sanomalehdet tyytyivät enimmäkseen välittämään ja toistamaan kaupunkisuunnittelun tuottamia tekstejä. Vaaskiven huvilan purkamisesta käydyssä keskustelussa puolestaan Hietasaari esitettiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaana alueena, jonka laiminlyömisestä ja osittaisesta tuhoutumisesta vastuu langetettiin kaupungille. Kriittisimmät kommentit lausuttiin kuitenkin mielipidepalstoilla.

Vuosituhanneen vaihteessa vanhat ja uudet asukkaat kertoivat Hietasaaresta erityisenä, luonnonläheisenä, kauniina ja kulttuurihistoriallisesti rikkaana asuinpaikkana. Erityisesti uudet asukkaat korostivat saaren voimaa synnyttää autenttisia elämyksiä. Kunnostamistaan rakennuksista uudet asukkaat löysivät esteettisiä ja kulttuurihistoriallisia arvoja ja korkeaa laatua, jonka he liittivät rakennusten materi-

Taulukko 6.2. Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunkidiskurssi	1)vanhat asukkaat 2)uudet asukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET	Taide
Vuoden 1999 asemakaavan molemmien puolin	1)Luonnonläheinen, omaan henkilö- ja sukuhistoriaan liittyvä asuinpaikka 2)Autenttisia esteettisiä elämyksiä tarjoava asuinpaikka	Omaleimainen huvilamiljö, kulttuurimaisema	Mahdollisuus yksilölliseen ja esteettiseen elämäntyyliin kulttuurihistoriallisissa puitteissa	Taiteilijan koti, elämysten paikka, aito paikka

Taulukko 6.3 Asukkaiden subjekti-asetat

Asukkaiden subjekti-asetat	Valtuusto	Kaavoitus ja kiinteistötoimi	SANOMALEHDET
Vuoden 1999 asemakaavan molemmien puolin	Virkistyskäyttäjiä Matkailijoita Lähiöasukkaita	Yhteisöjä, yrittäjiä ja yksityisiä asukkaita, jotka kunnostavat ja ylläpitävät vanhoja rakennuksia	Sankareita, yksityisiä kaupunkilaisia, jotka kunnostavat arvoraakennuksia omalla kustannuksellaan Virkistyskäyttöä edistäviä yrityksiä

aalin autenttisuuteen ja ikään. Pitkäaikaiset asukkaat korostivat saaren, sen luonnon ja vanhojen rakennusten tarjoavan korkeaa elämänlaatua, vaikkakin vaatimattomissa puitteissa. Vaatimattoman elintason asukkaat yhdistivät vaihtoehtoiseen luonnonläheiseen elämäntapaan. Kaavoituksen uutena tavoitteena oli suojella saaren säilynyttä mutta uhanalaista rakennusperintöä ja vahvistaa saaren virkistysalueen elämyksellistä luonnetta. Erityisesti saaren huvilahistorian ja miljöön omaleimaisuutta elämyksellisyyttä korostettiin konsulttiyrityksen laatimassa käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelmassa.

Sanomalehdissä 1990-luvulla Hietasaaresta nostettiin esiin kulttuurihistoriallisesti kiinnostavia ympäristöjä, yksilöllisesti sisustettuja koteja ja esteettisiä miljöitä. Yksityisten asukkaiden lisäksi toimittajat kertoivat myös yhteisöjen löytäneen saaresta paratiisin. Dokumenttielokuvassa ja radio-ohjelmassa saarta käsiteltiin ennen kaikkea kulttuurihistoriallisesti merkittävänä rakennettuna ympäristönä, jolle haettiin lisäarvoa liittämällä se kirjailija Tatu Vaaskiven elämään. Hietasaari näyttäytyi toisaalta kadotettuna ja toisaalta jälleen löydettyinä paratiisimaisena paikkana.

1990-luvulla uuden asemakaavan valmisteluprosessin yhteydessä kaupunginvaltuuston suhde saaren vanhoihin ympärivuotisiin asukkaisiin oli kaksijakoinen. Toisaalta heidän olemassaolonsa tunnustettiin, toisaalta heitä ei luonnehdittu mitenkään. Näin saaren vanhoille asukkaille ei muodostunut historiaa, tulevaisuutta tai tarpeita kaupungin palveluille. Alueen varsinaisia käyttäjiä olivat tavoitesuunnitelman mukaan virkistyskäyttäjät, matkailijat, yhteisöt ja yrittäjät sekä mahdollisesti tulevat uuden kerrostalolähiön asukkaat.

Ympäristövaikutusten arvioinnin ja rakennusinventoinnin seurauksena Hietasaari alueena ja osa sen rakennuksista määriteltiin kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi. Kaavoituksessa huomio kiinnitettiin asukkaiden tai kulttuurin sijaan rakennusten ja kulttuurimaiseman säilyttämiseen. Epäsuorasti alueelle toivotuista asukkaista tuli yksilöitä tai yrittäjiä, joilla oli varoja ja halua rakennusten kunnostamiseen ja ylläpitämiseen. Uutena virkistyskäyttäjänä kaavoituksen tuottamassa tekstissä aiempien massojen tilalle ilmestyi yksilö, joka osasi liikua alueella hienotunteisesti asukkaat ja piha-piirit huomioon ottaen kunnioittaen yksityisen ja julkisen tilan rajoja. Joissain sanomalehtiteksteissä Hietasaaren uudet asukkaat esitettiin

Taulukko 6.4 Asukkaiden omat subjektiasemat

Asukkaiden OMAT subjektiasemat	Vanhat asukkaat	Uudet asukkaat
Vuoden 1999 asemakaavan molemmin puolin	Perinteistä kiinni pitäviä asukkaita Selviytyjiä	Vaihtoehtoisen ja kulturellin elämäntavan toteuttajia Kauneuden ja vanhojen rakennusten rakastajia

sankareina, jotka pelastivat tuhoutumisuhan alaisia arvokkaita rakennuksia kunnostamalla ne omalla kustannuksellaan. Virkistyskäyttöä edistävä yritys oli *Pohjolan Työ* -lehden kiteytys Hietasaaren toivekäyttäjistä.

Etenkin saaren vanhat ympärivuotiset ja kesäasukkaat korostivat asemaansa selviytyjinä, vaikka selviytymisstrategioita olikin erilaisia. Monet kokivat jatkavansa sukunsa ja perheensä perinteitä Hietasaaren elämäntavan ja rakennetun ympäristön ylläpitäjinä. Uusille lähinnä keskiluokkaisille asukkaille Hietasaari näyttäytyi vetovoimaisena asuinalueena. Sijainti keskustan tuntumassa, luonnon ja meren läheisyys ja kulttuurihistoriallinen miljöö olivat arvoja, jotka vetosivat esteettistä ja kulturellia elämäntyyliä ja elämänlaatua etsineisiin usein keskiluokkaisiin asukkaisiin. Uudet asukkaat valikoivat saaren menneisyydestä itselleen sopivia asioita ja kertomuksia ja liittivät itsensä niihin toisaalta perinteen jatkajina toisaalta sen uudistajina.

Uusille asukkaille rakennusten ja pihapiirin kauneus ja materiaalien alkuperäisyys merkitsivät paljon. Tosin rakennuksia myös muokattiin vastaamaan paremmin omaa käsitystä huvilasta. Kommentteja, joissa uusia asukkaita tai yrittäjiä olisi syyllistetty Hietasaaren julkisen kaupunkitilan yksityistämisestä, ei ainakaan julkisuudessa 1990-luvulla juuri näkynyt. Vanhojen rakennusten käyttöönotto ja kunnostaminen tapahtuivat kuitenkin hieman katveessa, sillä yksityisten asukkaiden asema jäi edelleen jossain määrin epäselväksi myös heille itselleen. Lähes kaikki asukkaat korostivat lujaa tunnesidettään saareen. Heidän tulkintansa mukaan syvälinen kotipaikkatunne myös oikeutti asumisen saarella. Samoin vanhojen rakennusten kunnostaminen ja ylläpito

ja mahdollisesti yleisölle suunnattu toiminta tulkittiin asumisen oikeuttaviksi tekijöiksi.

VIITTEET

- 1 Manninen 1995, 472.
- 2 Manninen 1995, 466, 476.
- 3 Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 - Development and International Co-operation: Environment. [http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm] (Viitattu 8.4.2011.); Earth Summit Agenda 21. The United Nations Programme of Action from Rio. [http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/index.shtml] (Viitattu 8.4.2011.)
- 4 Green Paper on the Urban Environment. Communication from the Commission to the Council and Parliament. Commission for the European Communities. Com (90) final. Brussels 27 June 1990. [www.ec.europa.eu/environment/urban/pdf/com90218final_en.pdf] (Viitattu 8.4.2011.)
- 5 Jääskeläinen, Syrjänen 2003, 33–34.
- 6 Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä 10.6.1994/468. [http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940468] (Viitattu 7.4.2011.)
- 7 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 41–42, 188–190.
- 8 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1987, tekstiosa, 54–55.
- 9 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1985, tekstiosa; Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1986, tekstiosa, 10–11, 55; Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1988.
- 10 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1980.
- 11 Oulun kaupungin kunnalliskertomus 1985, tekstiosa.
- 12 Oulun yleiskaavoituksen historia. [http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/tietoa/historia.htm] (Viitattu 7.4.2011.)
- 13 Soile Suvanto, ”Oulun Matkailu Oy satsaa tosissaan. Hietasaaresta oululaisten oma henkireikä”, *Pohjolan Työ*. 30.3.1989.
- 14 Soile Suvanto, ”Oulun Matkailu Oy satsaa tosissaan. Hietasaaresta oululaisten oma henkireikä”, *Pohjolan Työ*. 30.3.1989.
- 15 Oulun kaupungin tilinpäätös ja kunnalliskertomus 1992, 28.
- 16 Hietasaaren tavoitesuunnitelma, 1995, 1. OUKA.
- 17 Toppilansaari osallistumis- ja arviointisuunnitelma. Oulun kaupunki, Tekninen keskus / kaavoitus 14.8.2001. OUKA.
- 18 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993.
- 19 ”Hietasaari-lausunnot alkavat olla lähes koossa”, *Kaleva* 8.3.1992.
- 20 ”Mikä on Hietasaaren tulevaisuus?”, *Oulu-lehti* 14.6.1992.

- 21 ”Mikä on Hietasaaren tulevaisuus?”, Oulu-lehti 14.6.1992.
- 22 ”Mikä on Hietasaaren tulevaisuus?”, Oulu-lehti 14.6.1992.
- 23 Vuorenpää, Eeva. Tatu Vaaskivi. Pyhä kevät. Ensiesitys 25.12.1992. YLE.
- 24 Vaaskivi 1940, 136.
- 25 Vuorenpää, Eeva. Tatu Vaaskivi. Pyhä kevät. Ensiesitys 25.12.1992. YLE.
- 26 Haastattelu, nainen s. 1919. UPA.
- 27 Erkki Kärkkäinen, ”Vaaskiven juhluvuosi päättyi skandaaliin”, Kaleva 3.1.1993.
- 28 Susanna Huhta, ”Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhluvuonna”, Kaleva 4.1.1993.
- 29 Susanna Huhta, ”Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhluvuonna”, Kaleva 4.1.1993.
- 30 Haastattelu, mies s. 1932. UPA.
- 31 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 68–69.
- 32 Taina Pitkänen-Koli, ”Vaaskiven huvilan kohtalo”, Kaleva 6.1.1993.
- 33 Maija Aalto, ”Taina Pitkänen-Koli: Vaaskiven huvilan purku alkeellista”, Kansan Tahto 5.1.1993.
- 34 Eeva Vuorenpää, ”Oulun kulttuuriväki ja Tatu Vaaskivi”, Kaleva 12.1.1993.
- 35 Eeva Vuorenpää, ”Oulun kulttuuriväki ja Tatu Vaaskivi”, Kaleva 12.1.1993.
- 36 Veikko T. Tiitto, ”Rakennetaan Vaaskiven museo”, Kaleva 19.1.1993.
- 37 Noponen 2010.
- 38 Jouko Majjala, ”Hävetkää, Oulun ns. kulttuurieliitti”, Kaleva 15.1.1993.
- 39 Ilmeisesti tässä viitattiin nimimerkki Panun (Atte Kalajoki) pakinaan ”Kirjailijain talot”, joka ilmestyi Oulu-lehdessä 23.10.1986.
- 40 Pettynyt kaupunkilainen, ”Vaaskiven huvilan tuhomista vastustettiin”, Kaleva 15.1.1993.
- 41 Takkapuutko taas loppu?, ”Vaaskiven talon jälkeen”, Kaleva 17.1.1993.
- 42 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000.
- 43 MOT, ”Vaaskiven muisto elää”, Kaleva 20.1.1993.
- 44 Haastattelu, nainen s. 1955. UPA.
- 45 Rakennusuoje-lulaki (1985/60). [<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1985/19850060>] (Viitattu 10.5.2011.)
- 46 ”Oulun lääninhallitus määräsi: Huuskon talo suojeltava”, Kaleva 27.5.1992.
- 47 ”Oulun lääninhallitus määräsi: Huuskon talo suojeltava”, Kaleva 27.5.1992.
- 48 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993.
- 49 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 72.
- 50 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 76.
- 51 Pasi Kovalaisen haastattelu. UPA.
- 52 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 76.
- 53 Pasi Kovalaisen haastattelu. UPA.
- 54 Pasi Kovalaisen haastattelu. UPA.
- 55 Pasi Kovalaisen haastattelu. UPA.
- 56 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 57 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 58 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 59 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 60 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 61 Irma Nykänen, Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 62 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000.
- 63 Irma Nykänen; Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 64 Irma Nykänen; Kari Sankala, ”Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana”, Kaleva 31.1.1993.
- 65 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen – Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 66 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 67 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 68 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 69 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen – Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 70 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen – Hietasaaren tavoitesuunnitelma, ympäristövaikutusten arviointi, lausunnot. OUKA.
- 71 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 72 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 73 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 74 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 75 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 76 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 77 Kaupunginhallitus 5.4.1994, Toppilansalmen–Hietasaaren tavoitesuunnitelma, rakennusinventointi 1992, lausunnot. OUKA.
- 78 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 1–2.
- 79 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 8.
- 80 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 8.
- 81 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 8.
- 82 Toppilansalmen – Hietasaaren rakennusinventointi 1992, 1993, 112–113.
- 83 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 8.
- 84 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 9.
- 85 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 10.
- 86 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 11.
- 87 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 12.
- 88 Hietasaaren tavoitesuunnitelma 1995, 14.
- 89 Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän väliraportti N:o 1. Maaliskuu 1995. Oulun kaupunki; Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän loppuraportti. Marraskuu 1997. Oulun kaupunki.
- 90 Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän väliraportti N:o 1. Maaliskuu 1995. Oulun kaupunki; Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän loppuraportti. Marraskuu 1997. Oulun kaupunki.
- 91 Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän väliraportti N:o 1. Maaliskuu 1995.
- 92 Pro Hietasaari -projekti. Projektiryhmän väliraportti N:o 1. Maaliskuu 1995.

- 93 Pro Hietasaari –projekti. Projektiryhmän väliraportti N:o 1. Maaliskuu 1995.
- 94 Asemakaava 25.10.1999. Anna-Maria Kantola, Anne Olsbo, Hietasaaren kaupunginosa, Oulun kaupunki. Tekninen keskus 1625.
- 95 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 96 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 97 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 98 Anna-Kaisa Oikarinen, ”Yhteisöt löytäneet paratiisin. Hietasaaren nostalgiset huvikummut”, Pohjolan Työ 7.7.1998.
- 99 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 100 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 101 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. PPM.
- 102 Haastattelu, mies s. 1956. UPA.
- 103 Haastattelu, nainen s. 1955. UPA.
- 104 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. OUKA.
- 105 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. OUKA.
- 106 Asemakaavanmuutoksen ja asemakaavan selostus, joka koskee 29.3.1999 päivättyä asemakaavakarttaa (Mustasaaren eteläosa – Hietasaari) <98611>AAM 1625. OUKA.
- 107 Sankala, ”Hietasaari saa säilyttävän asemakaavan. Rakentamiselle ei avata ainakaan toistaiseksi suuria mahdollisuuksia”, Kaleva 24.4.1999.
- 108 Sankala, ”Hietasaari saa säilyttävän asemakaavan. Rakentamiselle ei avata ainakaan toistaiseksi suuria mahdollisuuksia”, Kaleva 24.4.1999.
- 109 Hankkeen vastaava suunnittelija oli FL Hannu Kemiläinen, työhön osallistuivat maisema-arkkitehti Sari Knuuti ja rakennusmestari Hannu Verronen. Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 3.
- 110 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 3.
- 111 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 5.
- 112 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 13.
- 113 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 15.
- 114 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 15.
- 115 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 24.
- 116 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 25.
- 117 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 48.
- 118 Hietasaaren käyttö- ja maisemanhoitosuunnitelma, raportti, 2000, 48.
- 119 Järvilehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkönen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat. YLE.
- 120 Järvilehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkönen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat. YLE.
- 121 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993, 80.
- 122 Järvilehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkönen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat. YLE.
- 123 Järvilehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkönen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat. YLE.
- 124 Haastattelu, mies s. 1956. UPA.
- 125 Haastattelu, nainen s. 1955. UPA.
- 126 Haastattelu, nainen s. 1955. UPA.
- 127 Haastattelu, nainen s. 1927. UPA.
- 128 Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992, 1993,84.
- 129 Peerit Tähtinen, ”Hietasaaren idyllissä”, Kaleva.7.4.2007.
- 130 Peerit Tähtinen, ”Hietasaaren idyllissä”, Kaleva.7.4.2007.
- 131 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt. Museovirasto. [http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx] (Viitattu 26.4.2011.)
- 132 Piimies 2009.
- 133 Jureviciene 2005; ICOMOS. [www.international.icomos.org/risk/2004/lithuania2004.pdf] (Viitattu 14.4.2011.)
- 134 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt. Museovirasto. Hietasaaren huvila-alue. [http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2091] (Viitattu 11.5.11.)
- 135 Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut ympäristöt. Museovirasto. [http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx] (Viitattu 26.4.2011.)
- 136 Mäenpää, Aniluoto, Manninen ym. 2000, 173–176.

7. MODERNISTINEN JA ROMANTTINEN ESIKAUPUNKI

Tässä kappaleessa esitän yhteenvedona taulukot, joihin olen koonnut jokaisen aineistolu-
vun lopussa olleet yksittäiset diskurssitau-
lukot. Taulukoiden lukeminen ylhäältä alaspäin
antaa mahdollisuuden vertailla esimerkiksi
kaupunginvaltuuston eri aikoina tuottamia
argumentteja. Taulukoiden lukeminen vasem-
malta oikealle ja ylhäältä alaspäin puolestaan
mahdollistaa vertailut eri aikatasojen ja toimi-
joiden välillä. Ensimmäisessä taulukossa 7.1
tarkastelen modernistista esikaupunkidiskurs-
sia, toisessa taulukossa 7.2 puolestaan romant-
tista diskurssia. Taulukoissa 7.3 ja 7.4 erittelen
asukkaiden subjektiasemia.

Ensimmäisessä taulukossa tarkastellut toi-
mijat eli valtuusto, kaavoitus, asukkaat ja sano-
malehdet ovat tuottaneet Hietasaarta koskevia
tekstejä varsin aktiivisesti koko tarkastelujak-
son aikana. Instituutioina valtuusto ja kaavoit-
us ovat molemmat pysyneet tunnistettavina,
vaikka ne ovat käyneet läpi monia muutoksia.
Valtuusto ja kaavoitus ovat yhdessä lainsäädän-
nön kanssa ohjanneet kaupunkisuunnitte-
lua. Lukuun ottamatta toisen maailmansodan
jälkeistä teollisuuden sijoittamiseen liittynyt
ristiriitaa valtuusto ja kaavoitus ovat pääosin
olleet Hietasaaren suunnittelussa samoilla
linjoilla. Valtuuston sisällä on ollut havaitta-
vissa jatkuva jännite toisaalta esikaupunkien
erottelua asukkaiden varallisuuden mukaan
kannattaneiden ja toisaalta kaupunkilaisten
yhdenvertaisuutta korostaneiden voimien vä-
lillä. Kaavoituksen sisällä on yleiskaavoituk-
sen ja asemakaavoituksen välillä havaittavissa
ristiriitaa, jossa asemakaavoitus on korostanut
Hietasaaren keskeisyyttä kaupunkilaisten vir-

kistysalueena, kun taas yleiskaavassa erityisesti
1960-luvulta lähtien saari on nähty keskustan
laajenemisalueena.

Oulun kaupunki synnytti omalla toimin-
nallaan Hietasaarelle esikaupungin, jossa oli
suunnittelemattoman esikaupungin piirteitä.
Ensimmäinen valtuuston hyväksymä palsta-
kartta vuodelta 1865 ei sisältänyt edes tonteille
johtavia teitä, kunnallistekniikasta puhumat-
akaan. Välttämättömiä siltoja, teitä, vedenot-
topaikkoja ja laitureita lisäiltiin vasta tarpeen
käydessä pakottavaksi. Tämä kesähuviloiden
ja ympäri vuoden asuttujen talojen ja mökkien
saari suunniteltiin kaupunginosaksi vasta kun
se oli jo rakennettu. Harald Andersinin kan-
sainvälisiä esikuvia noudattanut esikaupunki-
asemakaava vuodelta 1916 antoi Hietasaarelle
muodon, jota enemmän tai vähemmän nou-
dattaen se toiseen maailmansotaan mennessä
rakennettiin kokonaiseksi kaupunginosaksi
kouluineen ja kauppoineen. Hietasaarella
kaupunkisuunnittelu sulautti suunnittelemat-
toman esikaupungin osaksi uutta puutarha- tai
huvilaesikaupunkia.

1800-luvun lopulta lähtien aina 1900-luvun
loppuun saakka esikaupungin asukkaat pyrki-
vät joko ryhminä tai yksilöinä sekä julkisuu-
dessa että yksityisesti vaikuttamaan kaupun-
kisuunnitteluun asuinalueellaan. Tällä pyrki-
myksellä ei kuitenkaan ollut selvästi havaitta-
via vaikutuksia suunnitteluun. Saaren raken-
nettuun ympäristöön asukkaiden toiminnalla
sen sijaan oli perustavanlaatuinen vaikutus.
Asukkaiden päätökset valita Hietasaari asuin-
paikakseen ja rakentaa sinne kesähuvilansa
ja ympärivuoden asuttavat mökkinsä olivat

Taulukko 7.1 Modernistinen esikaupunkidiskurssi

Modernistinen esikaupunkidiskurssi	Kaupunginvaltuusto	Kaavoitus	1) Ympärivuotiset asukkaat 2) Kesäasukkaat	SANOMALEHDET
1800-luvun jälkipuolisko, 1900-luvun alkuvuodet	Palstojen vuokraaminen Hietasaaresta tuo tuloja kaupungille	Saaren jakaminen palstoiksi ruutukaavaa muistuttavalla tavalla	1) Talo Hietasaarella selviytymisstrategiana 2) Perhe kesäksi luonnonhelmaan	Kansanjuhlija varten tarvitaan huvikenttä. Yhteiskunnallinen sopusointu syntyy luonnon helmassa Sopiva kesähuvila-alue Sopiva työväenasuinalue
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Asemakaava auttaa hallitsemaan esikaupunkia	Tavoitteena laadukas keskiluokkainen, huvilakaupunginosa Kansankenttä työväen virkistysalue	1) Tarvetta edullisille asuintonteille 2) Tarvetta kesähuvilatonteille keskustan lähellä	Työväenesikaupunki uhkana Työväelläkin oikeus Hietasaareen
Vuoden 1945 jälkeen	Sopiva teollisuustontti	Varattava virkistysalueeksi, puistoksi, siirtolapuutarhaksi, urheiluun Asuminen tulee katoamaan	1) Asukkaiden oikeudet turvattava 2) Teollisuudelle, virkistykselle ja asumiselle löytyy molemmille tilaa	Tehdas Hietasaarella onnenpotku kaupungille
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Virkistysalue kaikille kaupunkilaisille	Virkistysalue kaupunkilaisille ja yhteisöille Mahdollinen keskustan laajenemisa-alue	1 & 2) Asukkaiden oikeudet turvattava Virkistysalueelle ja asumiselle on molemmille tilaa	Hietasaaresta matkailukohde turisteille ja virkistysalue kaikille kaupunkilaisille
Vuoden 1999 asemakaavan molemmiin puolin	Virkistysalue, matkailualue, mahdollinen kerrostaloalue, kulttuurihistoriallisesti merkittävä alue	Virkistysalue, matkailualue, mahdollinen kerrostaloalue, kulttuurihistoriallisesti merkittävä alue Myös yksityisille asukkaille pitempiä vuokrasopimuksia kunnossapitovelvoitteella Rakennukset pidettävä avoimina yleisölle	1) Nostalginen suhde kadonneeseen yhteisöön; suvun perinteet tekevät kotipaikan; arvokannusten kunnostajille syntyy kotipaikkaoikeus alueelle 2) Mahdollisuus vaihtoehtoiseen elämäntyyliin	Hietasaarta kehitettävä virkistys- ja matkailualueena Myös kerrostalorakentamiselle tilaa Kulttuurihistoriallisia arvoja vaalittava

esikaupungin synnyn edellytys. Asukkaiden kaupungin taloudellisen painostuksen alla tapahtunut päätös muuttaa pois tai lopettaa rakennusten ja puutarhojen kunnossapito oli samoin keskeinen tekijä kulttuuriympäristön häviämässä.

Niin kesäasukkaat kuin ympärivuotiset asukkaatkin ovat lähestyneet Hietasaarta omista vaihtelevista lähtökohdistaan. Tarkastelujaksolla asukassukupolvet ovat vaihtuneet, asukasmäärä muuttunut ja asukkaat ovat kokeneet suomalaisen yhteiskunnan muutokset myös omassa elämässään. Silti asukkaiden roolit esikaupunkimaisen elämäntavan ja kulttuuriympäristön ylläpitäjinä ovat jatkuneet. Asukkaille Hietasaari on ollut joko luonnonläheinen asuinalue tai idyllinen kesänviettopaikka. Huolimatta ajoittaisista ristiriidoista

asukkaat ovat käytännössä sopeutuneet Hietasaaren monikäyttöisyyteen asuinalueena ja virkistysalueena ja sen sosiaaliseen kerrostuneisuuteen.

Jatkosodan aikana hetken tarpeeseen rakennettu rautatiesilta osoittautui Hietasaaren kannalta merkittäväksi ratkaisuksi, koska se avasi saaren paremmat kulkuyhteydet. Sodan jälkeinen suunnitelma muuttaa saari teollisuusalueeksi jätti jälkeensä lähinnä tyhjän kohdan kaavaillun tehtaan paikalle. Tosiasiassa suunnitelman ja sen vuoksi vain lyhyeksi aikaa uusittujen vuokrasopimusten luoma epävarmuus vauhditti saaren rakennusten rappiota. Uuden sillan myötä saari avautui kaupunkilaisten vapaa-ajan vieton entistäkin helpommin. Nallikarin uimaranta ja sen yhteyteen pian perus-

tettu leirintäalue olivat nyt tulevaisuuden esiin nousevaa esikaupunkimaisemaa.

Kun esikaupungit oli saatu osaksi kaupunkia, kiinnostus niitä kohtaan jossain määrin laski. Toisen maailmansodan jälkeen vanhat pientalovaltaiset esikaupungit näyttäytyivät joissain tapauksissa aikansa eläneinä. Niiden rakennuskanta oli tyylillisesti ja osin teknisesti vanhentunutta, ja alueiden kunnallistekniikka saattoi olla puutteellista. 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteessa rakennetuista esikaupungeista tuli modernisoituvan kaupungin väistyvää maisemaa. Viimeistään 1960-luvulla uusi urbaani kerrostaloille perustunut tehokkaan kaupunkirakenteen ihanne syrjäytti ainakin osin vanhan puutarhakaupunkiaattele perustuneen pientalovaltaisen esikaupunkimallin. Vanhojen puutalo- ja pientalovaltaisten esikaupunkien yleinen arvostus laski. Yleisen elintason nousun myötä puutteellisesti varustetut esikaupunkitalot saattoivat niin suunnittelijoiden kuin asukkaidenkin silmissä hävitä vertailussa uusille mukavuuksilla varustetuille kerrostaloasunnoille.

Väestönkasvun paineessa kaupungeissa kaavoitettiin uudelleen vanhoja pientalovaltaisia esikaupunkialueita kerrostaloalueiksi mutta myös virkistysalueiksi. Vuoden 1962 laki vuokra-alueiden järjestelämisestä kaupungeissa ja kauppaloissa mahdollisti vuokraoikeuksien lunastamisen tapauksissa, joissa kaupunki maanomistajana laati uuden asemakaavan. Uudessa kaavassa alueen käyttötarkoitusta muutettiin. Näiden uudelleen kaavoitettujen esikaupunkien vanha rakennuskanta voitiin purkaa kokonaan. Vuoden 1969 asemakaava toi Hietasaarelle uuden kerrostuman tällä kertaa modernistisen kaupunkisuunnittelun hengessä. Yhdistettynä vuoden 1962 lain mahdollistamaan vuokraoikeuksien lunastamiseen uusi virkistysalueasemakaava aiheutti Hietasaarella perinpohjaisia muutoksia, jotka tosin ilmenivät vasta vähitellen. Kansalaisjärjestöt ottivat asemakaavan tarkoittamalla tavalla haltuunsa osan rakennuksista. Osaan, asemakaavan tarkoituksen vastaisesti, jäivät asumaan

yksityiset asukkaat. Seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana noin kaksi kolmasosaa alueen rakennuksista jäi tyhjilleen, rapistui ja purettiin. Saaren kulttuurimaisema alkoi palata luonnontilaan. Asemakaavan sallimia moderneja rakennuksia pystytettiin muutamia lähinnä järjestöjen ja yhteisöjen käyttöön.

1960-luvun lopulta 1990-luvun alkuun ulottuvalla ajanjaksolla samanlainen kehitys muokkasi koko Hietasaaren esikaupunkia, joskin tämä ilmeni eri paikoissa jossain määrin eri tavoin. Nallikarin alue muuttui hoidetuksi ja rakennetuksi virkistys- ja matkailualueeksi. Sen uudet käyttäjät olivat kulutuskulttuuria edustaneita vapaa-ajan viettäjiä ja turisteja. Hietasaaren vanha asuinalue puolestaan autioitui osittain, ja entiset pihat ja pellot kasvoivat umpeen. Aiemmin hoidettu kulttuuriympäristö alkoi palata luonnontilaan.

Tultaessa 1970-luvulle jatkuvan kasvun ajatukseen perustuva funktionalistinen kaupunkisuunnittelu joutui kasvavan kritiikin kohteeksi. Suunnittelun piittaamattomuus sekä luontoa että kulttuuriympäristöä kohtaan yhdistettynä rakennusteollisuuden voimistumiseen synnytti tyytymättömyyttä, joka johti suunnittelun perusteiden kyseenalaistamiseen. Uutta pohjaa kaupunkisuunnittelulle etsittiin myös Oulussa kestävän kehityksen ajatuksesta ja kaupungin vetovoimaa ja imagoa korostaneesta kaupunkipolitiikasta, jossa myös rakennusperinnön säilyttämisellä oli oma pieni osansa. Toistaiseksi uusimman kerrostuman Hietasaarella muodostavat vuoden 1999 asemakaavaan liittyneet muutokset. Kaavaa valmisteltaessa sovellettiin uutta ympäristövaikutusten arviointimenettelyä ja tähdättiin kestävän kehityksen mukaisiin ratkaisuihin. Virkistyskäytön ja matkailun edistämiseen pyrkinyt uusi asemakaava toi saarelle uusia kevyen liikenteen väyliä siltoineen. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi määritellyt säilyneet vanhat rakennukset otettiin nyt keskeiseksi tekijäksi saaren vetovoimaisuutta rakennettaessa. Vanhojen rakennusten sopivan käytön keskeisyys niiden säilymiselle tunnistettiin

Taulukko 7.2 Romanttinen esikaupunkidiskurssi

Romanttinen esikaupunkidiskurssi	Ympärivuotiset asukkaat Kesäasukkaat	Kaavoitus	SANOMALEHDET	Taide
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	Mahdollisuus rakentaa talo ja koti Kesäparatiisi	-	Tilaa kansalle ja ihanteellisille harrastuksille Esteettinen ympäristö säädynmukaiselle kesänvietolle Työläinen palaa luontoon	Kirjallisuuden romanttinen kaupunkinäkö
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Koti, turvapaikka pieneläjille Parempain ihmisten paratiisi Saaren kauneus pelastettava työväeltä Epäterveellinen talviasukkailla	Tavoitteena taiteellisesti korkeatasoinen ympäristö ja sosiaalisesti harmoninen yhteisö	Paikka lain ja järjestyksen ulkopuolelle Pako arjesta proletaareille	Puutarha Pittoreski miljö
Vuoden 1945 jälkeen	Luonnonvoimat ratkaisivat saaren kohtalon	Tavoitteena vehreä, terveellinen ja yleiskaavoitettu alue	Teollinen unelma Menneen maailman väistyvä jäänne	-
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Tiivis, aito, katoava yhteisö Kadotettu paratiisi Kaupungin nähtävyys	Tavoitteena tulevaisuuden luokaton hyvinvointikaupunki	Katoava maisema ja kulttuuri	Hyvinvointivaltion takapiha, menetetty esteettinen miljö, kiehtova rappio
Vuoden 1999 asemakaavan molemmin puolin	Luonnonläheinen, omaan henkilö- ja sukuhistoriaan liittyvä asuinpaikka Autenttisia esteettisiä elämyksiä tarjoava asuinpaikka	Omaleimainen huvilamiljö, kulttuurimaisema	Mahdollisuus yksilölliseen ja esteettiseen elämäntyyliin kulttuuri-historiallisissa puitteissa	Taiteilijan koti, elämysten paikka, aito paikka

uudessa kaavassa ainakin jossain määrin. Tästä syystä rakennuksia myytiin järjestöille ja yritysmaailmalle. Yksityiseen ympärivuotiseen asuinkäyttöön kaupunki ei rakennuksia edelleenkään tahtonut myydä. Tyhjiillään olleiden huonokuntoisten, joskin kulttuurihistoriallisesti arvokkaiksi arvioitujen rakennusten purkamisen jatkui vielä 2000-luvun alussa.

Toisessa taulukossa 7.2 käsitellään romantista esikaupunkidiskurssia sellaisena kuin asukkaat, kaupunkisuunnittelu, sanomalehdet ja taide sen tuottivat. Romanttisessa esikaupunkidiskurssissa saaren asukkaat ja toimittajat olivat merkittävimmät tekstintuottajat. Sitä vastoin kaupunginvaltuuston rooli oli vaatimaton. Kunnallispoliittinen päätöksenteko kaupunkisuunnittelun kysymyksissä näyttöä aineiston valossa voimakkaasti rationaaliin argumentaatioon sitoutuneena toimintana. Toisaalta kysymys voi olla myös siitä, että valtuustossa käytyä keskustelua ja siinä käytettyjä argumentteja ei ole säilynyt kovin laajasti. Sen sijaan löytyi viitteitä siitä, että muissa roo-

leissaan, kuten toimittajina, myös valtuutetut saattoivat olla kirjoittajina varsin romanttisia. Sanomalehdissä romanttinen ja modernistinen esikaupunkidiskurssi elivät rinnan koko tarkastelujaksolla.

Kaupunkisuunnittelulle tyypillisten jossain määrin utopististen kaupunkinäköjen suhde toisaalta modernistiseen ja toisaalta romanttiseen diskurssiin on kiinnostava. Hietasaaren ja Toppilansalmen kesähuvilat torneineen ja puutarhoineen esitettiin vaikuttavana kaupunkinäköinä jo 1800-luvun lopulla, kun ne vielä edustivat oman aikansa uutta arkkitehtuuria ja tulevaisuuden kaupungin esiin nousevaa maisemaa. Jatkossa esikaupungin suunnitelmat ja asemakaavat pyrittiin perustelemaan väestönkasvuun ja kaupunkilaisten hyvinvointiin liitettyillä taloudellisilla argumenteilla. Tästä huolimatta niiden kuvallinen asu tuntui viittaavan toiseen todellisuuteen, jossa kansainvälisten esikuvien mukaiset suurkaupunkinäkömät toteutuivat Suomen ja Oulun vaatimattomissa puitteissa.

Vaikka taide on taulukossa sijoitettu osaksi romanttista esikaupunkidiskurssia, en epäile, ettei taide voisi tuottaa myös rationaalisia argumentteja. Hietasaaren tapauksessa kaunokirjallisuus ja kuvataide tai niitä lähellä olevat lajityypit korostivat Hietasaaren visuaalisia piirteitä kaupunkinäkökulmasta ja kulttuurimaisemana ja sen kykyä tuottaa elämyksiä ja säilyttää muistoja. Vielä 1900-luvun alkupuoliskolla Hietasaaren erityisyys näyttäytyi sanomalehtien teksteissä varsin erilaisena riippuen siitä, tarkasteltiin sitä kesäasukkaiden vai ympärivuotisten asukkaiden näkökulmasta. Eri syistä molemmat asukasryhmät silti juurtuivat saarelle. Sekä hyvin toimeentulevat että työväkeen kuuluvat kaupunkilaiset kykenivät siellä toteuttamaan unelmiaan modernista ja luonnonläheisestä asumisesta. Kesähuvila-alueen kanssa lomittain sijainnut työväen-esikaupunki saattoi sisällissodan jälkeisessä jännittyneessä poliittisessa tilanteessa näyttäytyä uhkaavana. Sen asukkaat, jotka olivat poliittisilta mielipiteiltään usein vasemmalle kallellaan, voitiin tulkita väärällä tavalla moderneiksi ja kansainvälisiksi. Tultaessa 1930-luvulle esikaupungin asukkaista niin kansa kuin keskiluokkakin olivat menettäneet viattomuutensa. Yksilön kokemusten ja esikaupunkiluonnon romanttisille tulkinnoille oli kuitenkin vielä tilaa, kuten Tatu Vaaskivi Hietasaarenkirjeissään osoitti.

Kolmannessa taulukossa erittelen asukkaiden ja virkistyskäyttäjien subjektiaseimia sellaisina kuin valtuusto, kaavoitus ja sanomalehdet ne tuottivat. Ainakin ympärivuotisten asukkaiden ilmestyminen Hietasaaren vuokrapalstoille 1800-luvun jälkipuoliskolla oli kaupungin päättäjille jossain määrin odottamaton tapahtuma. Esikaupunkimaisen asutuksen syntyyn kaupungin omistamalle maalle ei ollut mitenkään varauduttu. Vaikka luvattomiksi katsottujen asukkaiden häätämistä ainakin yritettiin, käytännössä pysyvä asutus muodostui pysyväksi ilmiöksi jo ennen vuosisadan vaihdetta. Viimeistään vuoden 1916 asema-kaavan yhteydessä niin ympärivuotisten kuin kesäasukkaidenkin asema kuitenkin vahvistet-

tiin vuokrasopimuksilla, rakennusjärjestyksellä ja asemakaavalla. Vaikka ympärivuotisilta asukkailta perittiin korkeampaa vuokraa kuin kesäasukkailta tarkoituksena hillitä työväen-asutusta, päätettiin kunniallisen köyhyytensä todistaneille asukkaille myöntää helpotuksia vuokranmaksuun.

Samaan aikaan vakinaistettiin Hietasaaren Kansankenttä julkisena tilana. Kansalaisjärjestöjen toiminta alueella ja kaupunkilaisten virkistäytyminen Hietasaaren rannoilla olivat jo vakiintuneita ilmiöitä. Esikaupunkien virkistyskäyttö oli osa vapaa-ajan ja vapaa-ajan viettoon liitetyn luontokokemuksen demokratisoitumisen kertomusta. Kaupungin kasvuun liittynyt kaupunkilaisuuden subjektiaseman vahvistuminen antoi puitteet modernin luontokokemuksen syntymiselle. Tätä uutta luontosuhdetta myös pikkukaupungin asukkaat menivät toteuttamaan esikaupunkiin.

Poliittisesti jakautuneessa lehdistössä maalailtiin Hietasaaren tulevaisuudessa syntyvän työväen-esikaupungin asukkaita ongelmallisena väestönä, joka uhkasi kaupungin rauhaa ja aiheuttaisi kustannuksia veronmaksajille. Vastapuolella työväenlehdessä muistutettiin myös työväen oikeudesta asuntoihin ja palveluihin. Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta esikaupungin toiveasukas olisi ollut keskiluokkainen perhe. Työväki olisi saanut tyytyä käyttämään heille suunniteltua Kansanpuistoa. Valtuusto kuitenkin päätti tasa-arvon nimissä ja jo toteutunut sekä todennäköinen tuleva kehitys huomioon ottaen sallia kesäasumisen lisäksi myös ympärivuotisen asumisen alueella. Jo 1930-luvun alussa valtuusto kuitenkin muutti kantansa ja päätti varata Hietasaaren tulevia sataman laajentumistarpeita varten. Tämä ei kuitenkaan kokonaan lopettanut muuttoliikettä tai rakentamista. Sodan jälkeen kaupungin johdon suunnitelma teollisuuden sijoittamisesta saarelle teki Hietasaaren asukkaista väärässä paikassa olevaa väestöä, joka piti siirtää muualle. Asukkaiden yritykset neuvotella asuinalueensa tulevaisuudesta kaupungin kanssa raukesivat tyhjiin.

Jatkosodan aikana Hietasaari joutui Toppi-
lan sataman ansiosta hetkeksi sodan liikkeelle
panemien risteävien ihmisvirtojen kohtaus-
paikaksi. Saksalaiset joukot, venäläiset sota-
vangit ja Inkerin ja Karjalan evakot saapuivat
saarelle tahtomattaan, joutuivat osallisiksi sen
asukkaiden elämään ja temmattiin taas pois.
Saksalaisten joukkojen suljettu parakkikylä ja
venäläisten sotavankien piikkilankojen ym-
pärimä vankileiri toivat sodan ja väkivallan
osaksi esikaupunkia ja jättivät perinnökseen
ristiriitaisia muistoja.

Kaupungin pyrkimys esikaupungin asuk-
kaiden pois siirtämiseksi sai jatkoa 1960-lu-
vulla. Vuoden 1962 laki vuokra-alueiden jär-
jestelemisestä kaupungeissa ja kauppaloissa
antoi asukkaille mahdollisuuden joko lunastaa
vuokratontit omikseen tai uusia vuokrasopi-
mukset 50 vuodeksi. Maanomistajana kau-
punki näki vaaran, että esikaupunkien asuk-
kaat olisivat voineet tulevaisuudessa myydä
tonttinsa tai niiden vuokraoikeudet rakennus-
yhtiöille ja päästä näin ansiotta nauttimaan
maan arvonnoususta. Rakennusyhtiöt puo-
lestaan olisivat voineet rakentaa tontit tehok-
kaasti esimerkiksi pystyttämällä niille kerros-
taloja. Samanlainen prosessi oli sodan jälkeen
käynnistynyt Oulun keskustassa ja johtanut
sen rakennuskannan lähes täydelliseen uudis-
tumiseen.

Kaupungin ratkaisu oli uuden asemakaa-
van laatiminen, jossa Hietasaari määriteltiin
virkestysalueeksi. Asukkaiden tilalle saaren
käyttäjiksi suunniteltiin virkestyskäyttäjiä,
kansalaisjärjestöjä ja matkailijoita. Toisaalta
kaavatekstiin tehtiin varaus Hietasaaren itä-
rannan muuttamisesta kerrostalovaltaiseksi
asuinalueeksi. Asukkaista tuli väärässä pai-
kassa olevaa väestöä, joka siirrettäisiin pois
mutta josta kaupunki kuitenkin pitäisi huolen.
Modernistisessa diskurssissa esikaupungin
tonteilla ja rakennuksilla oli lähinnä vain väli-
ne tai vaihtoarvoa. Vaikka kaikki Hietasaaren
tai Tuiran esikaupunkien asukkaat eivät vielä
1960-luvulla olisikaan olleet halukkaita myy-
mään rakennuksiaan tai vuokraoikeuksiaan,

kaupungin näkökulmasta oli olemassa uhka,
että seuraava omistajien sukupolvi ei olisi
kyennyt vastustamaan houkuttelevia tarjouk-
sia. Voisi ajatella, että ongelman olisi voinut
ratkaista myös rajoittamalla asemakaavalla
tonttien rakennusoikeuksia. Tällainen ratkaisu
olisi kuitenkin voinut ainakin hidastaa myös
kaupungin omia pyrkimyksiä alueen tehok-
kaampaan rakentamiseen.

Kaupunkisuunnittelun näkökulmasta Hie-
tasaaren asukkaat toimivat rationaalisesti ja
odotetulla tavalla luopuessaan taloistaan ja
huviloistaan ja muuttaessaan pois Hietasaa-
resta. Se, että rakennuksia jäi autoiksi ja rapis-
tumaan ja puutarhat ja muu arvostettu kult-
tuuriympäristö hoitamattomina köyhtyivät ja
katosivat, oli kuitenkin jossain määrin odotta-
matonta. Asemakaavan selostuksessa ilmaistu
ajatus siitä, että esikaupungin rakennuskannan
yhteiskäyttö ja saaren virkestyskäyttö olisivat
voineet ylläpitää samankaltaista kulttuuriym-
päristöä kuin yksityisasuminen, osoittautui
toiveajatteluksi.

Kaupunkisuunnittelun suhde esikaupun-
gin yksityisiin asukkaisiin alkoi muuttua vas-
ta 1990-luvulla, kun Hietasaari määriteltiin
rakennusinventoinnin jälkeen asemakaavalla
säilytettäväksi kulttuuriympäristöksi. Oli käy-
nyt ilmeiseksi, että rakennusten ja hoidetun
kulttuuriympäristön säilyttäminen ja ylläpitä-
minen vaativat asukkaiden läsnäoloa ja työpa-
nosta. Asemakaavoituksen ja kiinteistötoimen
yhteisessä Pro Hietasaari -projektissa yksityi-
set asukkaat nähtiin jälleen uhkana tällä kertaa
Hietasaaren vanhojen arvovakennusten säily-
miselle. Pelättiin, että kun asukkaat saisivat
pidemmät 5–10 vuoden vuokrasopimukset,
he remontoisivat rakennuksensa tavalla, joka
vaarantaisi niiden alkuperäisten piirteiden säi-
lymisen.

Samoin kuin 1960-luvulla, myös 1990-lu-
vulla Hietasaaren ihannekäyttäjä oli kaupun-
kisuunnittelun näkökulmasta kansalaisjärjes-
tö, joka järjestäisi virkestystoimintaa jäsenil-
leen ja mahdollisesti laajemminkin kaupunki-
laisille. Järjestöjen rinnalle sopivina käyttäjinä

Taulukko 7.3 Asukkaiden subjektiasemat

Asukkaiden subjekti- asemat	Valtuusto	Kaavoitus	SANOMALEHDET
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	Hyvin toimeentulevia kaupunkilaisia, jotka tahtovat rakentaa kesähuvilan	Kesähuvilan- rakentajia Maanviljelyä harjoittavia kaupunkilaisia	Yhteinen kansa Kesäasukkaat valtaavat julkista tilaa Keskiluokkaisia perheenisii Asuntopulasta kärsivää työväkeä
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Esikaupungin asukkaita, jotka kuuluvat eri yhteiskuntaluokkiin Kesähuvila- asukkaita, tehtailijoita, talviasukkaita, kunniallisia köyhiä	Keski-luokkaisia perheitä, kesähuvila- asukkaita Vuokra-oikeuksilla keinottelevia asukkaita	Työväki potentiaalisesti vaarallista Sorrettua työväkeä Proletaareja kesänvietossa
Vuoden 1945 jälkeen	Teollisuuden työntekijöitä, insinöörejä Pois siirrettävää väestöä Satamatyöntöjä, viinatrokareita	Tervehenkisiä kaupunkilaisia vapaa-ajallaan Modernin puutarha- kaupungin asukkaita Vähitellen katoavaa väestöä	Kaupungin syrijkulman asukkaita, joiden on väistyttävä kehityksen tieltä
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Vähemmistöä, joka joutuu siirtymään mutta josta pidetään huolta Hyvinvointivaltion kansalaiset vapaa-ajan vietossa	Ongelmallista väestöä väärässä paikassa Kaikki kaupunkilaiset, matkailijat, yhteisöjen jäsenet	Virkistyskäyttäjii, turisteja ja auringonpalvojia Virkistyskäyttäjii Pois siirrettäviä asukkaita, joista kaupunki pitää huolen
Vuoden 1999 asemakaavan molemmin puolin	Virkistyskäyttäjii Matkailijoita Lähiöasukkaita	Yhteisöjä, yrittäjiä ja yksityisiä asukkaita, jotka kunnostavat ja ylläpitävät vanhoja rakennuksia	Sankareita, yksityisiä kaupunkilaisia, jotka kunnostavat arvorakennuksia omalla kustannuksellaan Virkistyskäyttöä edistäviä yrityksiä

nousivat myös yritykset. Vapaa-ajan vieton ja harrasteiden parissa toimineet yritykset, kuten ratsastustalli, musiikkikoulu, kylpylä tai tanssilava, tekivät saaren virkistyskäyttäjistä entistä selvemmin kuluttajia. Uutena piirteenä sekä järjestöiltä että yrityksiltä toivottiin kiinnostusta ja resursseja uudisrakentamisen sijasta. Vielä 1990-luvulla kaupunkisuunnittelu piti juuri asukkaiden yksityisyyttä ongelmana. Vaikka yksityinen asuminen säilytti kulttuuriympäristöä paremmin kuin muut toiminnot, se samalla myös tuotti yksityistä kaupunki-

tilaa. Yksityinen esikaupunkitila puolestaan uhkasi virkistysalueeseen liitettyä kaupunkilaisten yhteisen tilan ihannetta.

Samaan aikaan lehtikirjoituksissa yhteiskuntaluokka vaikutti merkittävästi siihen, miten esikaupungin eri asukasryhmistä kirjoitettiin. Vasta toisen maailmansodan jälkeen kaikkia Hietasaaren asukkaita käsiteltiin lehtikirjoittelussa samalla tavalla kehityksen tieltä pois siirrettävänä väestönä. 1960-luvulla tulkinta asukkaista ongelmallisena väestönä sai uusia sävyjä, kun sitä perusteltiin yhteiskunnallisella oikeudenmukaisuudella. Asukkaat esitettiin nyt vähemmistönä, jonka täytyi väistyä kaupunkilaisten enemmistön etujen tieltä. Toisen maailmansodan jälkeiseltä jälleenkennuskaudelta 1970-luvun alkuun saakka toimittajat tyytyivät lähinnä myötäilemään valtuuston päätöksiä ja esittelemään kaupunkisuunnittelun tuottamia tekstejä.

Sanomalehdissä asukkaiden omille näkemyksille annettiin kasvavissa määrin tilaa 1980-luvulta alkaen. Toimittajat olivat mukana löytämässä Hietasaaren uudelleen arvokkaana kulttuuriympäristönä. Huomattava muutos tässä suhteessa tapahtui 1980- ja 90-luvuilla, kun asukkaiden pyrkimykset säilyttää Hietasaaren vanhaa kaupunkikulttuuria ja rakennusperintöä saivat paikallisissa lehdissä myönteisen tulkinnan. Erityisesti kirjailija Tatu Vaaskiven kesähuvilasta käydyssä keskustelussa vuonna 1993 lehdissä annettiin puheenvuoro kaupungin politiikkaa ja virallista kaupunkisuunnittelua kritisoiville kirjoittajille. Toisaalta uutisoidessaan Hietasaaren vuoden 1999 asemakaavaan liittyneestä ympäristövaikutusten arvioinnista kaupungin päälehti tyytyi jälleen esittelemään jo tehtyjä päätöksiä.

Neljännessä taulukossa 7.4 käsittelen asukkaiden itse itselleen rakentamia subjektiasemia. Tarkastelujakson alussa eri kesä- ja ympärivuotiset asukkaat esittivät itsensä hyvin eri tavoilla. 1900-luvun loppua kohden erot jossain määrin hälvenivät. Uudenlaisia eroja sen sijaan syntyi saaren vanhojen ja uusien asukkaiden välille. Vuosisadan vaihteessa kirjeis-

Taulukko 7.4 Asukkaiden omat subjekti-asetat

Asukkaiden OMAT subjekti-asetat	Ympäri- vuotiset asukkaat	Kesäasukkaat
1800-luvun loppu, 1900-luvun alkuvuodet	Työväkeen kuuluvia perheitä, vähäväkisiä, jotka tarvitsevat kaupungin palveluja	Perheitä, jotka tahtovat muuttaa kesäksi huvilalle Osa talviasukkaista huonomaineisia ja mahdollisesti vaarallisia
Vuoden 1916 asemakaavan jälkeen	Pieneläjiä, talviasukkaita, vuokrankorotusten uhreja	Maksavia vuokramiehiä, joilla omasta mielestään on oikeus vaikuttaa asemakaavaan Osa talviasukkaista poliittisesti ja hygieenisesti epäilyttäviä
Vuoden 1945 jälkeen	Varsinaisia asukkaita, jotka halusivat osallistua asuinalueensa kaupunki- suunnitteluun	Kesäasukkaita, jotka halusivat osallistua kaupunki-suunnitteluun ja pitää yllä huvilamaista ympäristöä
Vuoden 1969 asemakaavan jälkeen	Pienkiinteistön omistajia Osallistuvia asukkaita Huono-osaisia kunnallis- politiikan ja kaavoituksen uhreja Selviytyjiä, passiivisen vastarinnan harjoittajia	Huvila-alueen ja puutarhojen ylläpitäjiä Kunnallispolitiikan ja kaavoituksen voimattomia uhreja Selviytyjiä, passiivisen vastarinnan harjoittajia
Vuoden 1999 asemakaavan molemmiin puolin	Perinteistä kiinni pitäviä asukkaita Selviytyjiä	Vaihtoehtoisen ja kulturellin elämäntavan toteuttajia Kauneuden ja vanhojen rakennusten rakastajia

sään valtuustolle kesäasukkaat esiintyivät itsevarmoina ja vaativat vastinetta verorahoilleen. Varattomat ympäri-
vuotiset asukkaat puolestaan vakuuttivat kunniallisuuttaan ja köyhyyttänsä ja vetosivat valtuuston oikeudentuntoon ja armeliaisuuteen. Jotkut kesäasukkaista suhtautuivat ennakkoluuloisesti työväenluokkasiin talviasukkasiin, mutta tahtoivat silti säilyttää oikeuden jakaa tonttejaan pienemmiksi ja vuokrata niitä eteenpäin usein juuri saaren työväkeen kuuluneille asukkaille.

Sodan jälkeen Hietasaari oli noin 1000 asukkaan kaupunginosa kauppoineen ja kouluineen. Kun kaupungin johto alkoi sodan jälkeen suunnitella Hietasaaren teollisuusaluetta, ympäri-
vuotiset ja kesäasukkaat yhdistivät voimansa ja halusivat ottaa osaa asuinalueensa kaupunkisuunnitteluun. Asukkaat pyrkivät argumentoimaan rationaalisesti ja esittivät, että Hietasaarissa olisi ollut tilaa niin asumiselle, virkistyskäytölle kuin tarpeen vaatiessa teollisuudellekin. He korostivat omaa rooliaan

alueen hoidetun ympäristön ylläpitäjinä. Kaupungin tarjottua saaren eri osien asukkaille eripituisia vuokrasopimuksia asukkaiden yhtenäisyys kuitenkin mureni. Tästä eteenpäin vain vuodeksi kerrallaan uusitut vuokrasopimukset tekivät asukkaiden elämän epävarmaksi.

Viimeistään 1960-luvulla Hietasaaren ympäri-
vuotiset asukkaat järjestäytyivät ajamaan etujaan pienkiinteistöyhdistyksessä. Vuoden 1969 asemakaavasta tehdyssä muistutuksessa pienkiinteistönomistajat esittivät itsensä tavalla, joka muistutti vuosisadan vaihteen kaupungin pieneläjiä. Osa kesäasukkaista ilmaisi halunsa jatkaa huvilaperinteitä ja pitää yllä rakennuksia ja puutarhoja. Kun kaupunki lunasti Hietasaarissa vuokraoikeuksia ja rakennuksia, suurin osa saaren noin 600 asukkaasta muutti pois, ja seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana arviolta kaksi kolmasosaa rakennuksista purettiin. Osa asukkaista koki itsensä kaupungin politiikan ja kaupunkisuunnittelun uhreiksi. He siirsivät myös vastuun Hie-

tasaaren rakennusten ja kulttuuriympäristön tuhoutumisesta kaupungille. Toiset asukkaat taas kieltäytyivät myymästä rakennuksiaan kaupungille ja jäivät asumaan saareen. Vuoden 1962 laki antoi asukkaille oikeuden jäädä, kunnes kaupunki tarvitsisi tonttia muuhun tarkoitukseen, vaikka lain mukaan kaupungin velvollisuus rakennusten lunastamiseen väheni vuosi vuodelta ja oli olemassa uhka, että lopulta asukkaat joutuisivat purkamaan ne omalla kustannuksellaan.

Jotkut asukkaat kokivat olevansa sankareita jatkaessaan asumista, kunnostaessaan rakennuksia ja suojellessaan niitä kaupungilta. Vain harvat halusivat kuitenkin puhua vastarinnastaan julkisesti, sillä kaupungin ja viranomaisien päätösten ja arvovallan haastamista pidettiin riskialttiina. Asukkaiden suhde kaupunkiin vaikutti yksilöllistyvän 1980-luvulta alka-

en. Asukkaat kokivat, että kaupungin kanssa oli mahdollista käydä yksityisiä neuvotteluja ja saavuttaa hyviäkin tuloksia. Entisenlaisia yhteenliittymiä yhteisten asioiden ajamiseksi Hietasaaren huvila-alueen asukkaitten kesken ei enää syntynyt.

Asukkaiden hiljaisuus murtui 1980-luvulta alkaen, kun sanomalehdet alkoivat kirjoittaa Hietasaaren kulttuuriympäristön tuhoutumisesta ja antoivat äänen myös asukkaille. Etenkin 1990-luvulla ja 2000-luvulla saareen muuttaneet uudet asukkaat eivät enää epäröineet asettaa kunnostamiaan huviloita ja omaa elämäntapaansa muiden kaupunkilaisten katseiden kohteeksi myös lehtien sivuilla. Niin vanhat kuin uudetkin asukkaat vakuuttivat voimakasta sitoutumistaan Hietasaareen ja katsoivat olevansa sen omaperäisen kulttuurin ja ympäristön säilymisen tae.

8. KERROTTU KAUPUNKI – RAKENNETTU YMPÄRISTÖ

ESIKAUPUNKI MONIÄÄNISENÄ KULTTUURIPERINTÖNÄ

Olen tarkastellut Oulun Hietasaarta esikaupunkina ja kulttuuriperintönä 1860-luvulta 1900-luvun lopulle ulottuvalla jaksolla. Tutkimuksessani esikaupunki hahmottuu suunnittelun ja asumisen kokonaisuutena. Tällä pitkällä ajanjaksolla esikaupungin kulttuuriperintö muotoutuu vähitellen moninaisena ja osin ristiriitaisena dynaamisessa ja yhä jatkuvassa prosessissa. Tutkimus perustuu laajalaiseen aineistonkeruutyöhön ja analyysiin, jonka pohjalta tavoitan menneisyyden moniäänisyyttä. Analysoin erilaisia tapoja puhua ja mieltää Hietasaari paitsi henkisenä kulttuuriperintönä myös rakennettuna ympäristönä. Tutkimukseni laajentaa ja monipuolistaa esikaupunkien tutkimusta pitkään hallinnutta suunnittelijakeskeistä näkökulmaa. Moniäänisyyden näkökulma avaa kulttuuriperinnön kaupungin monien kulttuurien sosiaalisesti tuottamana, historiallisesti kerrostuneena ilmiönä.

Tutkimuksessa sovellan teoriaa todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta kaupunkikulttuuria ja suunnittelua käsittelevien tekstien muodostamaan empiiriseen aineistoon. Seurauksena tästä on uusia vastauksia uusiin kysymyksiin esikaupunkitutkimuksen kentällä. Tutkimuksessa soveltamani kulttuurinen näkökulma esikaupunkiin nostaa perinteisen kaupunkisuunnittelun näkökulman rinnalle ajatuksen esikaupungista sen asukkaiden ja käyttäjien yhteisesti tuottamana tilana. Tämä kaupungissa elävien kulttuurien muodostama

yhteisö on rakentanut, pitänyt yllä ja säilyttänyt esikaupungin rakennettua ympäristöä ja kulttuuriperintöä. Tästä näkökulmasta aiemmin keskeinen kysymys esikaupungista joko suunnittelemattomasti rakennettuna tai suunniteltuna alueena näyttäytyy uudessa valossa. Sen tilalle nousevat kysymykset asukkaiden ja kulttuuriympäristön vuorovaikutuksesta.

Pitkä tutkimusjakso asettaa esikaupungin suomalaisen yhteiskunnan modernisaation ja kaupungistumisen kontekstiin, jonka juuret ulottuvat 1800-luvun jälkipuoliskolle. Esikaupunkiympäristön vaikeasti hahmotettavat muutokset asettuvat asiayhteyksiinsä pitkäjänteisessä perspektiivissä. Kokonaisvaltainen lähestymistapa todistaa, että esikaupunkia ei ole mielekästä tarkastella vain rakennettuna ympäristönä tai henkisenä kulttuuriperintönä. Ainoastaan molemmat näkökulmat yhdistämällä esikaupungin monet merkitykset tulevat ymmärrettäviksi.

Kansainvälisessä vertailussa Hietasaaren kaltainen pitkän ajan kuluessa rakentunut suomalaisen pikkukaupungin esikaupunki näyttäytyy omaperäisenä muunnelmana laajasta globaalista ilmiöstä. Esikaupungin suomalaisena erityispiirteenä oli sosiaalinen kerrostuneisuus, jossa samalla esikaupunkialueella asui naapureina tulotasoltaan ja elintavoiltaan hyvin erilaisia ihmisiä. Tässä mielessä esikaupungin perintö on erilaisuuden sietämistä ja asukkaiden tasa-arvoa korostava. Kaupunkisuunnittelu tarttui Suomessa esikaupunkeihin melko varhain, mikä kenties osaltaan esti laajan slummiutumisen. Kaupunkisuunnittelijoiden ja esikaupunkien asukkai-

den välille syntyi jo varhain keskusteluyhteys. Suunnittelun ja asukkaiden suhde ei ollut tasa-arvoinen, mutta se sisälsi dialogin mahdollisuuden. Vaikka kaupunkisuunnittelu ajoittain vieraannutti asukkaat yhteistyöstä, se myös pyrki pitämään asukkaista huolen, tosin vaihtelevalla menestyksellä. Hietasaaren esimerkin valossa suomalainen esikaupunki näyttäyty menestystarinana siinä mielessä, että se tuotti asukkailleen sekä koettua hyvinvointia että elämyksiä, vaikkakin usein eri tavalla kuin viranomaiset olivat suunnitelleet. Kohtuullisen pienimuotoisena suomalainen esikaupunki ei ole menettänyt kosketustaan luontoon, ja antaa mahdollisuuden joidenkin maaseudun perinteiden jatkamiselle. Myös rakennettuna ympäristönä vuosisadan vaihteesta alkaen rakentunut esikaupunki on osoittautunut joustavaksi: se on kyennyt edelleen tarjoamaan tilaa kesänvietolle, asumiselle, kansalaistoiminnalle ja virkistyskäytölle.

Laajat talouden ja yhteiskunnan muutokset ulottivat vaikutuksensa Pohjois-Suomen suurimman kaupungin, Oulun, yhteen esikaupunkiin, Hietasaareen. Siinä mielessä kuin tutkimukseni käsittelee laajoja esikaupungistumisen ja siihen liittyvän kulttuuriperinnön muotoutumisen ja säilymisen kysymyksiä Hietasaaren esimerkin kautta, se voidaan nähdä yhtenä tutkimuksena suuresta aiheesta. Ovat-han kaupunkien kasvu ja niiden reuna-alueilla tapahtuneet muutokset olleet maailmanlaajuisen ilmiö kuluneiden 150 vuoden aikana. Tästä näkökulmasta Hietasaari on ollut laboratorio, jossa tutkittavat ilmiöt ovat saaneet aikaan ja paikkaan sidotut muotonsa. Siinä mielessä, kuin tutkimus on analyysi yhdestä suomalaisesta esikaupunkimaisesta alueesta asukkaineen ja niitä kohdanneista muutoksista, se voidaan nähdä suhteellisen laajana tutkimuksena melko pienestä aiheesta. Mielestäni esikaupunki ilmiönä vaatii juuri tällaista makro- ja mikrotasojen yhdistelevää lähestymistapaa. Samoin kulttuuriperinnön muotoutumisen, säilyttämisen ja tuhoutumisen prosessit tulevat ymmärrettäviksi, kun niitä tarkastellaan

pitkän ajan kuluessa kaupungin eri asukas- ja intressiryhmien ajoittain ristiriitaisten toimien muodostamana monisäikeisenä kudoksena. Tutkiessani juuri Hietasaarta olen tavoitellut ymmärrystä sekä esikaupungista että kulttuuriperinnöstä ei pelkästään suunniteltuina tai virallisesti määriteltyinä vaan käytännössä tapahtuneina ja elettyinä ilmiöinä.

1900-luvun loppupuoliskolla julkisuudessa vahvistui kuva Hietasaaresta yksinomaan entisenä porvarillisena kesähuvila-alueena. Tulkinnan voi ajatella edustavan jossain määrin keksittyä traditiota. Se nosti alueen arvostusta ja kiinnitti sen kansallisromanttisen arkkitehtuurin kautta osaksi kansallista kertomusta. Tästä uudesta arvostuksesta hamusi osaansa myös Oulun kaupunki, joka pyrki luomaan nahkansa nyt vetovoimaisena kulttuurikaupunkina. Museovirasto määritteli Hietasaaren valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi vuonna 2009 juuri ”huvila-alueena”. Tervetullut nimitys edusti kuitenkin kapeaa näkökulmaa alueen kulttuuriperinnön kokonaisuuteen. Määriteltessään Hietasaaren kulttuuriperinnön lähtökohtaisesti vain yhden kulttuurin, tässä tapauksessa lähinnä keskiluokkaisen huvilakulttuurin, tuotteena määritelmä rajasi alkuperäisen Hietasaaren kuvauksesta pois siihen keskeisesti vaikuttaneita tekijöitä, kuten työväkeen kuuluneet ympärivuotiset asukkaat ja kansalaisjärjestöt.

Esikaupungin kaltaisten marginaalialueiden olemuksen määrittelyssä vain yhden käsitteen kautta on omat riskinsä. On olemassa vaara, että alueiden omaperäinen ja moninainen kulttuuriperintö köyhtyy ja korvautuu jonkin tarkoituksen mukaisella yleisellä ja siistityllä kulttuuriperinnöllä. Esikaupungin rakennetun kulttuuriympäristön suojelulle asettaa erityisiä kysymyksiä esikaupunkiin kuuluva käyttäjien moninaisuus ja ympäristön jatkuva muutos. Aineellisen rakennusperinnön säilyttämisen näkökulmasta tiukat rajoitukset lisärakentamiselle ja rakennusten käyttötarkoitusten muutoksille ovat perus-

teltuja. Kaikki muutokset eivät kuitenkaan ole pahasta. Uudenlainen käyttö ja käyttäjät voivat tuoda esikaupunkiin uutta elinvoimaa. Kestävästi toteutetut muutokset voivat ohjata arvokkaan kulttuuriympäristön rakentumista edelleen. Tästä näkökulmasta rakennusperinnön merkitysten säilyttäminen nousee tärkeydessä sen aineellisen säilyttämisen rinnalle. Myös esikaupunkien suojelun tehtäväksi voi antaa niiden kulttuuriperinnön moninaisten merkitysten ylläpitämisen.¹ Säilyttämisen ja muutosten välisen tasapainon etsiminen on ongelma, johon voi löytyä ratkaisu vain kaikkia osapuolia kuulemalla.

ASUKKAIDEN PERINTÖ

Analyysissäni lähtökohtana oli ajatus kahdesta erilaisesta kaupunkikäsitelmästä, jotka ovat olemassa yhtä aikaa ja lomittain mutta jotka tuottavat erilaista tietoa ja suhtautumistapoja suhteessa paitsi kaupunkiin myös esikaupunkiin. Modernistisen esikaupunkidiskurssin piirissä esikaupunki on ymmärretty laskennallista hyvinvointia tuottavana välineenä. Rakennetussa ympäristössä modernistinen diskurssi on tuottanut modernistista estetiikkaa niin arkkitehtuurissa kuin kaupunkisuunnittelussakin. Modernistisen diskurssin kohteena on ollut tilastollinen väestö tai keskimääräinen ihannekansalainen. Modernistisessa diskurssissa esikaupungin tarkoituksena on määriteltä yhteisen hyvän tuottaminen. Diskurssin piirissä esitetyt erilaiset argumentit ovat keskittyneet sen perustelemiseen, mikä olisi paras ja tehokkain tapa tuon yhteisen hyvän saavuttamiseen. Samalla myös yhteisen hyvän sisältö on muuttunut ja saanut uusia sisältöjä.

Romanttinen esikaupunkidiskurssi puolestaan on keskittynyt esikaupungin erityisyyden perustelemiseen sekä kuvauksellisenä näkökulmana että koettuna autenttisenä yhteisönä. Romanttisen esikaupunkidiskurssin kohde on ollut tunteita herättäviä elämyksiä kokeva yksilö. Siinä missä rationaalinen diskurssi oli tulevaisuuteen suuntautunut, romanttisessa dis-

kurssissa oli ajoittain havaittavissa taaksepäin katsova nostalginen sävy. Suhteessa esikaupungin kulttuuriperintöön yleisesti ja rakennusperintöön erityisesti rationaalinen diskurssi oli luonteeltaan uutta luova ja romanttinen puolestaan säilyttävä. Samat piirteet, joita rationaalisessa diskurssissa tulkittiin merkeiksi esikaupungin suunnittelemattomuudesta ja rappiosta, saattoivat romanttisessa diskurssissa rakentaa esikaupungin elämyksellisyyttä ja pittoreskia estetiikkaa. Tutkimuksessa kokonaisuutena sovellettiin kolmatta, kulttuurista, lähestymistapaa,² joka sisältää sekä modernistisen että romanttisen diskurssin ja ottaa huomioon niiden molempien vaikutukset rakennetun ympäristön ja kulttuuriperinnön muotoutumiseen. Menneisyyden kadonneiden paikkojen rekonstruoinnin sijasta huomio kiinnittyy siihen monikerroksiseen palimpsestiin, joka meille on jäänyt jäljelle.³ Tästä näkökulmasta diskurssien vastakkainasettelu liudentuu ja ne tuntuvat sulautuvan yhteen saman langan säikeiksi. Erityisen totta tämä on puhuvien ja kirjoittavien yksilöiden kohdalla, joilla on mahdollisuus yhdistellä luovasti eri lähestymistapoja.

Esikaupungin ympärille kiertyvien ja sitä rakentavien diskurssien ohella olen eritellyt niitä subjektiasemia, joita Hietasaaren esikaupungin asukkaille näissä diskurssissa tuotettiin ja joita he itse itselleen ottivat. Kulttuuriperinnön näkökulmasta asukkaiden subjektiasemat ovat henkistä kulttuuriperintöä, joka samalla asettuu kiinnostavaan suhteeseen rakennusperinnön säilymisen kanssa. Sillä, millaisia asemia esikaupungin asukkaille esimerkiksi kaupunkisuunnittelussa tarjottiin ja millaisia asemia he itse itselleen ottivat, oli seurauksia rakennetun ympäristön säilymiselle. Kaupungin maapolitiikan ja suunnittelun pois siirrettäviksi määrittelemät asukkaat eivät välttämättä pystyneet pitämään kunnossa asumiaan rakennuksia. Asukkaille avautui kuitenkin mahdollisuuksia myös sankarilliseksi tulkitsemaansa vastarintaan ja oman lähiympäristön säilyttämiseen arjen pienillä teoilla.

Esikaupungin kulttuuriperintö avautuu moniäänisenä vain monipuolisen lähdepohjan kautta. Tutkimusaineistossa oli suuri määrä tekstejä ja kuvia, joille suhde Hietasaareen oli usein ainoa yhdistävä tekijä. Maantieteellisenä alueena esikaupunki ei aktiivisesti tuottanut tai määrittänyt tekstejä, vaan tekstit tuottivat Hietasaaren. Nämä tekstit ja niiden kirjoittajat ja kertojat olivat osa diskursseja, jotka rakensivat Hietasaaren niin esikaupunkina kuin kulttuuriperintönäkin. Esikaupunkina Hietasaari oli rakennettua ympäristöä ja kulttuuriperintönä tälle ympäristölle eri aikoina annettuja merkityksiä. Esikaupungin asukkaat puolestaan olivat tuon kulttuuriperinnön haltijoina erityisasemassa sen säilyttäjinä ja ylläpitäjinä.

Asukkaiden muistitiedossa esikaupungin merkitykset välittyvät sukupolvelta toiselle kaupungin virallisen historiankirjoituksen ulkopuolella. Kaupungin reuna-alueina esikaupungeilla voi olla toinen historia kuin sillä vallanpitäjien virallisella kaupungilla, jota kaupungin keskusta edustaa. Kaupunkisuunnittelulla on kulttuurihistoriansa, jonka tunteminen auttaa ymmärtämään tehtyjen päätösten taustoja ja niiden seurauksena syntyneitä ympäristöä. Valtakunnallinen ja paikallinen politiikka yhdessä poliittisesti ohjatun kaupunkisuunnittelun kanssa muokkaavat paitsi kaupungin rakennettua ympäristöä myös kaupungin henkistä kulttuuriperintöä. Moderni kaupunki kulttuureineen on avautunut asukkailleen sanomalehtien kautta. Tutkimuksessa toimittajien tuottama materiaali johtaa sellaisten julkisten keskustelujen äärelle, joista ei ole jäänyt merkintöjä virallisiin dokumentteihin. Sanomalehdet olivat moniäänisiä siinä mielessä, että vaikka ne usein antoivat tukensa kunnallispolitiikan ja kaupunkisuunnittelun linjauksille, ne yleensä antoivat äänen myös vallanpitäjien arvostelijoille. Taide ja taiteen ja journalismin välimaastossa liikkuvat teokset puolestaan avaavat esikaupungin elämyksellisen kokemuksen historiaa.

Kuvataiteessa suomalainen esikaupunki yleensä ja Hietasaari erityisesti ovat vielä lähes

tutkimattomia seutuja. Paikallisten taiteilijoiden kuten Juho Mäkelän (1885–1943) ja Pentti Koiviston (1917–1961) teoksissa on yksittäisiä esikaupunkiaiheita, ja heidän on tiedetty maalanneen tilauksesta eräänlaisia huvilamuotokuvia, joskaan näitä ei juuri tunneta.⁴ Hietasaareissa asuneiden tai työskennelleiden harrastajataiteilijoiden tuotanto on samoin tuntematonta. Laajaa Hietasaarta esittävää ja dokumentoivaa valokuva-aineistoa, jonka ovat luoneet asukkaat, kaupunkilaiset ja myös ammattivalokuvaajat, olisi mahdollista käsitellä eräänlaisena kollektiivisena kulttuuriperintönä. Tässä tutkimuksessa olen tyytynyt esittämään siitä joitain esimerkkejä.

Esikaupungin kulttuuriperinnön moniäänisyys toteutui usealla eri tasolla. Se oli diskursiivista moniäänisyyttä, jossa modernistinen ja romanttinen esikaupunkidiskurssi tuottivat jossain määrin vastakkaisia näkemyksiä esikaupungista mutta myös sekoittuivat ja lainasivat toisiltaan. Se oli esikaupungin tuottamiseen osallistuvien toimijoiden moniäänisyyttä, johon ottivat osaa lainsäädäntö, kunnallispolitiikka, kaupunkisuunnittelu, kiinteistötoimi, asukkaat, virkistyskäyttäjät, kansalaisjärjestöt, yritykset, sanomalehdet ja taide. Se oli myös näiden instituutioiden ja ryhmien sisäistä moniäänisyyttä, jossa kilpailevat näkemykset ja intressit kohtasivat usein samoissa teksteissä. Näin myös esikaupungin kulttuuriperintö hahmottuu yhteisöjen ja instituutioiden tuotamana ja säilyttämänä.

Esikaupunkina Hietasaari on synnystään lähtien ollut monikäyttöinen alue. Yhtenä syynä tähän on voinut olla Oulun olosuhteiden pikkukaupunkimaisuus. Esikaupunkialueiden käyttötarkoituksen mukaiseen eriytymiseen ei ollut sen enempää paineita kuin mahdollisuksiakaan ennen 1900-luvun jälkipuolta. Kesähuvilat, ympärivuotinen asuminen ja kaupunkilaisten virkistyskäyttö, kansalaisjärjestöt ja yritykset ovat olleet osa Hietasaarta siitä lähtien, kun se otettiin kaupunkilaisten käyttöön esikaupunkina 1860-luvun lopulta alkaen. Monikäyttöisyys loi esikaupunkia, jol-

le oli tyyppillistä yksityisen ja julkisen tilan hienovarainen lomittuminen. Monikäyttöisyys johti joskus yhteentörmäyksiin mutta se myös rikasti tilakokemusta.

Erilaisten toimintojen vaihtelu ei tapahtunut yksin tilassa vaan myös ajassa. Kesällä ja talvella esikaupungilla oli omat käyttäjänsä. Samoin päivä ja yö ja juhla ja arki toivat samoihin tiloihin eri kulkijat. Monikäyttöisyys loi esikaupunkiin katsomisen ja katsottavaksi asettumisen asemia. Julkiseen tilaan kuuluvilta teiltä ja kujilta oli mahdollista katsella rakennuksia ja puutarhoja. Vesiltä joko salmesta, suistosta tai mereltä avautui näkymiä saareen. Etenkin kesähuvilat mutta myös ympäri vuoden asutut talot puutarhoineen rakennettiin myös katsottaviksi ja ihailtaviksi. Erilaiset tapahtumat, kansanjuhlat ja rantaelämä olivat katsomisen ja näyttäytymisen tiloja. Esikaupungin luonteeseen kaupunkilaisten vapaa-ajan vieton tilana kuului toisaalta tervehdellinen ja työvoiman uudistamiseen pyrkinyt virkistäytyminen ja toisaalta usein alkoholin vauhdittama vapautumiseen⁵ tähdännyt juhliminen. Kansalaisjärjestöt ja osin niiden organisoima virkistyskäyttö kuuluivat ympärivuotisen asumisen ja kesähuvilakulttuurin ohella alusta alkaen Hietasaaren esikaupungin käyttäjiin. Hietasaari on aina ollut myös julkinen tila.

Monikäyttöisyydestä on ollut seurauksena esikaupungin sosiaalinen kerrostuneisuus, jossa on ollut tilaa kaupungin pieneläjille ja huono-osaisille mutta myös hyvin toimeentulevalle keskiluokalle ja ajoittain joillekin kaupungin varakkaimmille asukkaille. Esikaupungissa sosiaalinen kerrostuneisuus yhdistyi sosiaaliseen liikkuvuuteen. Toisaalta taustoitaan erilaisten asukkaiden naapuruus kasvatti tietoisuutta luokkaeroista, mutta esikaupungin asukkaat saivat myös kokemuksia yhteiskunnallisten raja-aitojen ylittämisestä. Sosiaalinen kerrostuneisuus on tuottanut vaihtelevaa rakennettua ympäristöä ja monimuotoista arkkitehtuuria. Järjestöt ja yhteisöt ovat tuottaneet ja muokanneet omanlaistaan ympäristöä.

Rakennusten lisäksi pihat, puutarhat, viljelykset ja laidunnus ovat muokanneet maisemaa. Monikäyttöisyydestä ja sosiaalisesta kerrostuneisuudesta on seurannut Hietasaaren esikaupungin elävyys. Vuodenaikojen vaihtuessa eri käyttäjäryhmät ovat saapuneet saareen ja tuoneet sinne omat arjen ja juhlan perinteensä.

Yhteiskunnallisen ja ajallisen kerrostuneisuuden ja käsityövaltaisen rakentamisen yhdistelmänä muotoutuneella esikaupungin rakennetulla ympäristöllä on oma estetiikkansa. Kokemus esikaupungin omaperäisestä estetiikasta vahvistui 1900-luvun jälkipuoliskolla, kun teollisesti tuotetusta rakennetusta ympäristöstä tuli suomalaisten kaupunkien ja lähiöiden vallitsevaa todellisuutta. Hietasaaren kulttuuriympäristö oli arkkitehtonisesti vaihtelevaa: arkkitehtien suunnittelemat huvilat ja rakennusmestarien piirtämät pientalot vuorottelivat omatoimisten rakentajien vaatimattomien asumusten kanssa. Monimuotoiset ulkorakennukset karjasuojista saunoihin ja huvimajoista ulkokuuseihin loivat pihapiirejä, jotka paitsi mahdollistivat arjessa selviytymisen olivat oleellinen osa esikaupungin pienipiirteistä miljöötä. Puutarhat istutuksineen ja hyötyviljelmineen muodostivat kokonaisuuden yhdessä rakennusten kanssa. Rakennusten laajennukset ja eriaikaiset lisäykset, patinoituminen ja rapistuminen toivat ympäristöön itse tekemisen ja ajan kulun tunnun. Syntyneelle kokonaisuudelle oli tyyppillistä inhimillinen mittakaava, epä säännöllisyys ja yllätyksellisyys. Esikaupungin tarkkaa määrittelyä kaihtaneessa olemuksessa vastakohdat olivat usein läsnä. Parhaimmillaan esikaupunki oli pienimuotoisten idyllien vaihteleva kokonaisuus, pahimmillaan kurjistuva ja ränsistynyt syrjäkulma.

Pitkät yli 10 vuoden vuokrasopimukset toivat asukkaille hallinnan tunnetta ja luottamusta tulevaan. Lyhyemmät sopimukset puolestaan toivat epävarmuuden ja vieraantumisen tunteita. Vuokrasopimusten pituus vaikutti myös rakennettuun ympäristöön, sillä lyhyet vuoden parin sopimukset eivät kannustaneet kaikkia rakennusten ja pihojen ylläpitämiseen. Puu-

kaupungeille tyypillinen kokonaisvaltainen ja rakenteleva suhde ympäristöön⁶ toteutui parhaimmillaan myös esikaupungissa. Tempoilevan kaupunkisuunnittelun ja lyhyiden vuokrasopimusten luoma epävarmuus vei kuitenkin monilta asukkailta mahdollisuuden ja motivaation kehittää asuinalueitaan. Asukkaiden ja kulttuuriympäristön elintärkeä suhde vahingoittui. Tämä johti rakennetun ympäristön tuhoutumiseen ja asukkaiden yhteisön hiipumiseen. Samaan aikaan joidenkin asukkaiden sitoutuminen rakennusten ylläpitoon epävarmuudesta huolimatta ja kaupungin 1990-luvulla myöntämien pitempien vuokra-aikojen tuema kunnossapito ovat säilyttäneet rakennettua ympäristöä. Myös esikaupungin henkisessä kulttuuriperinnössä on erilaisten asukas- ja käyttäjäryhmien kautta läsnä useita merkityskerrostumia. Tästä näkökulmasta aineellinen rakennettu ympäristö on yhtä lailla moniääninen kuin sen sosiaalinen ja diskursiivinen puolikin.

Maan arvonnousu ja paineet tiiviimmälle rakentamiselle kasvavassa kaupungissa synnyttivät esikaupungeissa poliittisesti ja taloudellisesti dynaamisen tilanteen. Jatkuvan kasvun suunnittelu johti kaupunkisuunnittelussa toisaalta lyhytjännitteisyyteen ja toisaalta suuren mutta tuntemattoman tulevaisuuden ennakointiin ylimitoitetulla kaavoittamisella.⁷ Molemmissa tapauksissa olemassa oleva ympäristö ja asukkaat jäivät suunnittelun jalkoihin. Suunniteltuna esikaupunkina Hietasaari on kaupungin konsensuspolitiikan tuote. Vaikka poliittisen tasapainon muutosten voi ajatella vaikuttaneen Hietasaaren kaupunkisuunnitteluun jossain määrin, kokonaisuutena kaikki tärkeät päätökset tehtiin varsin yksituumaisesti. Kaupungin intressi maanomistajana ja Hietasaaren maankäytön ohjaus kaupungin yhteisen edun mukaiseksi sulautuivat yhteen. Kaupunki pyrki säilyttämään esikaupunkien maa-alueiden hallinnan tulevaisuuden tarpeita varten. Asemakaavassa osoitettu maankäyttö valittiin tukemaan näitä vaihtelevia tarkoituksia.

Kaupunginvaltuuston voimatasapainon muutoksilla ei ollut tässä suhteessa suurtakaan merkitystä, sillä valtaan noustessaan kaikista poliittisista päättäjistä tuli myös kaupungin maaomaisuuden haltijoita ja sen puolustajia. Tässä tehtävässään valtuusto sai tukea kaupungin asemakaavoituksen ja kiinteistöhallinnon viranhaltijoilta, jotka ajoittain menivät valtuustoa pidemmälle ajaessaan kaupungin etuja esikaupunkien maanomistajana. Talouden nousut ja laskut ja kaupunkisuunnittelun vaihtuvat muodit vaikuttivat yhtä lailla vaihtuviin näkemyksiin esikaupunkien parhaista käyttötarkoituksista. Kaikki keskenään ristiriitaisetkin suunnitelmat kesähuvila-alueesta, sataman varastoalueesta, teollisuusalueesta, kerrostaloalueesta ja jälleen virkistysalueesta ja matkailu- ja elämysalueesta onnistuttiin poliitikkojen ja kaupunkisuunnittelun toimesta selittämään ja rationalisoimaan kaupungin yhteistä etua palveleviksi. Suunnitelmien aina odottamatta vaihtuessa saaren vuokratonttien asukkaat ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset joutuivat maksamaan kovan hinnan kaupungin ajoittain lyhytnäköisestä politiikasta.

Tutkimusjakson alussa esikaupungit herättivät myös Suomessa toiveita uudenlaisesta modernimmasta kaupunkielämästä, mutta samalla esiin nousi pelkoja hallitsemattomasti kasvavien esikaupunkien aiheuttamista moraalisisista, terveydellisistä ja poliittisista uhkista. Viimeistään 1900-luvun alkupuoliskolla Oulun kaupunki pyrki ottamaan esikaupungit haltuun ja kontrolloimaan niiden asukkaita. Tämä tapahtui muun muassa alueliitosten kautta ja kaupunkisuunnittelun keinoin. Hallinnollista ja oikeudellista määräysvaltaa alettiin soveltaa myös esikaupungeissa entistä tiukemmin. Asemakaavoilla ja rakennusjärjestyksillä esikaupunkeja tuotiin kaupungin järjestyksen piiriin. Kaupungin omistamalla maalla tontinvuokrasopimuksilla oli suuri merkitys asukkaiden ja kaupungin väliselle suhteelle. Näiden toimenpiteiden myötä myös esikaupunkien asukkaat pääsivät tai joutuivat

entistä tiiviimmin osallisiksi kaupunkilaisten oikeuksista ja velvollisuuksista.

Suomessa kaupunkisaneerausten huippukausi oli 1960- ja 70-luvuilla. Ne synnyttivät vastareaktion rakennussuojelun.⁸ Alkuvaiheessaan rakennussuojelua vaivasi sama ongelma kuin suunnittelua: kyvyttömyys nähdä suojeltavan ympäristön ja sen asukkaiden vastavuoroinen suhde, jossa molemmat tarvitsivat toisiaan säilykseen elävinä ja merkityksellisinä. Myös esikaupungeissa säilytetyt mutta asukkaansa menettäneet rakennukset muuttuivat helposti autiotaloiksi tai kokivat uusissa käyttötarkoituksissaan muutoksia, jotka vahingoittivat niiden materiaalista autenttisuutta. Uusien käyttäjien kuten kansalaisjärjestöjen ja yritysten myötä esikaupunkiin syntyi uusia kulttuureja, jotka muokkasivat rakennettua ympäristöä jälleen uusiin suuntiin.

Hyvin toimeentulleille kaupunkilaisille kesähuvilan rakentaminen Hietasaareen on ollut yhteiskunnallisen aseman ja siihen liittyvän elämäntyylin oleellinen osa. Kun Hietasaarta 1990-luvulla määriteltiin virallisesti rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, kesähuvilat pyrittiin liittämään osaksi kansallista perintöä niiden kansallisromanttiseksi tulkittun arkkitehtuurin ja rakentajien oletettujen suomalaisuussympatioiden kautta. Uusien asukkaiden ryhtyessä kunnostamaan Hietasaaren vanhoja rakennuksia kansallisromantiikka sai monimuotoisia uudelleentulkintoja lähinnä arkkitehtuurissa ja sisustamisessa.

Kokonaisuutena Hietasaaren viimeisintä vuoden 1999 asemakaavaa leimasi kaupungin pyrkimys säilyttää Hietasaaren kulttuurimaisemaa, mutta ristiriidan siihen toi edelleen torjuva suhtautuminen tuon maiseman luoneisiin kulttuureihin ja asukkaisiin. Saaren rakennettua perintöä arvotettaessa 1990-luvulla säilytettäväksi valikoituivat arkkitehtonisesti vaikuttavimmat kesähuvilat ja parhaiten säilyneet ympärivuotisten asukkaiden talot. Esikaupungin vähäosaisten asukkaiden kulttuurihistoriallisesti kiehtovaa rakennusperintöä ei säilytetty, vaan se katosi enimmäkseen jälkiä

jättämättä. Suomalaisen hyvinvointivaltion kaupunkisuunnittelun tavoitteena oli tasalaatuinen asuinympäristö keskivertoasukkaalle. Kyvyttömyydessään ottaa huomioon olemassa olevan rakennetun ympäristön arvot ja siellä elävät yhteisöt suunnittelu tuhosi pahimmillaan molemmat. Näin menetettiin vaatimattomissa puitteissa korkeaa koettua elämänlaatua tarjonneita ympäristöjä, joilla oli myös laajasti pidettyjä esteettisiä arvoja.

Kaupungin ja maaseudun välimuotona pikkukaupunkeja ei Suomessa ole perinteisesti kuvattu kansallismaisemana.⁹ Pienten ja keskisuurten kaupunkien esikaupungit jäivät samaan katveeseen. Vasta itsenäistyneessä Suomessa Hietasaari saattoi esikaupunkina näyttäytyä suorastaan eksoottisena. Sataman läheisyys, ruotsinkielisten sukujen kesähuvilaperinteet ja kansainväliset kesävieraat antoivat sille jossain määrin epäkansallisen sävyn. Kun Hietasaaresta 1990-luvulla alettiin puhua arvokkaana rakennettuna ympäristönä, siihen liitettiin elementtejä kuten huvilat, puutarhat tai kulttuurimaisemat, joita ei kuitenkaan määritelty tarkemmin. Hietasaaren määrittelyminen arvokkaaksi juuri huvila-alueena rajasi väistämättä pois suuren osan sen asukkaista ja heidän kulttuuriperintöään. Virallinen määritelmä säilytettävästä kulttuuriperinnöstä näyttäytyi yksiulotteisena verrattuna Hietasaaren monipolviseen historiaan.

Vaihtuvilla kaupunkisuunnittelumuodeilla oli omat vaikutuksensa Hietasaaren asemakaavoitukseen ja enemmän tai vähemmän suorasti myös elämään siellä. Saaren sosiaalisesti kerroksellinen yhteisö ja herkkä rakennettu ympäristö ovat olleet kaupunkisuunnittelun koekenttä. Enemmän kuin esimerkki onnistuneesta suunnittelusta Hietasaari on useiden vain osittain toteutuneiden suunnitelmien ja niiden jossain määrin odottamattomien seurausten muistomerkki. Tämä prosessi ei ole pysähtynyt 2000-luvulla. Työ uuden asemakaavan laatimiseksi on jälleen käynnistynyt. Oman sävynsä suunnittelulle antavat skenaarit toisaalta maan kohoamisen ja toisaalta il-

mastonmuutoksen mahdollisesti aiheuttaman meriveden pinnannousun seurauksista Hietasaaren säilymiselle saarena.¹⁰ Uusi yrittäjäve-toinen hanke Kalevala-aiheisen huvipuiston perustamiseksi saarelle saa aavistamaan,¹¹ että Hietasaaren kulttuuriperintö tullaan arvioimaan uudestaan vielä monta kertaa.

Hietasaaren asukkaat ovat haastatteluisia kertoneet muistitietonaan monia modernin esikaupunkielämän keskeisiä kertomuksia. Niissä on käsitelty suhdetta yhteisöön, ympäristöön, yhteiskuntaluokkaan ja sukupuoleen sekä sosiaalisen nousun mahdollisuutta ja yksilöllisyyden ilmaisemista elämäntavan, asumisen ja vapaa-ajan vieton valinnoilla. Maalta esikaupunkeihin muuttaneet asukkaat toivat mukanaan maaseudun perinnön.¹² Esikaupungeissa maalaiset ja heidän lapsensa muuttuivat vähitellen kaupunkilaisiksi. Yhteiskunnan ja kaupungin laidalla eläneistä ympärivuotisista asukkaista kasvoi 1900-luvun jälkipuoliskolla hyvinvointivaltion kansalaisia. Vertaukset maaseutuun elivät pitkään esikaupungeissa. Ympärivuotisille asukkaille oman mökin rakentaminen esikaupunkiin oli torpan raivaamiseen verrattava ponnistus. Vertaus kaupungin tontinvuokraajien ja torppareiden välillä eli vielä 1960-luvulla. Tässä metaforassa myös esikaupungin asukkaat liitettiin osaksi kansallista kertomusta. Esikaupungista löytyi oman talon rakentajien lisäksi myös toisten tontilta pelkän mökinpaikan vuokranneita mäkitupalaisia ja talonomistajilta huonetta tai sänkyä paikkaa vuokranneita asukkeja.

Muistitieto on erityistä tietoa: kulttuuriperintönä se koostuu toisaalta niistä asioista, jotka ihmiset haluavat muistaa, koska niillä on merkitystä ja toisaalta niistä, joita he eivät voi unohtaa, koska ne vaativat selitystä. Muistellessaan mennyttä osa asukkaista tuntui ajattelevan, että Hietasaarta lähemmäksi paratiisia oli Oulussa vaikea päästä. Kadonnut Hietasaari rakennettiin muistoissa paikaksi, jossa ihmiset ja luonto elivät harmonista rinnakkaiseloa. Vaatimattomista olosuhteista huolimatta etenkin ympärivuotiset asukkaat muistelivat

lämpimästi asukkaiden keskinäistä yhteisöllisyyttä. Se, että yhteisö saattoi olla ahdas niille, jotka eivät sopeutuneet sen normeihin, jäi muistitiedossa syrjään. Kun Hietasaaren kadonnutta yhteisöä rakennettiin nostalgisesti¹³ kotiin kaipuun näkökulmasta, yhteisön ristiriidat häivyttiin taustalle.

Kaupunkisuunnittelu tuotti myös suunnittele mattoman esikaupungin käsitteen. Kaupunkisuunnittelun jo 1800-luvun lopulla luoma kauhukuva suunnittele mattomien esikaupunkien epämoderneista, hallitsemattomista, rikollisista ja epäsiisteistä asukkaista eli pitkälle 1900-luvulle. Tämä näkemys varjosti myös kaupungin ja Hietasaaren ympärivuotisten asukkaiden suhteita 1960-luvulla, ja jossain määrin sillä oli jatkuvuutta vielä ainakin 1980-luvulle. Osa etenkin vuokralla asuvista asukkaista nähtiin epäsosiaalisina ja kykenemättöminä tai haluttomina ylläpitämään saaren kulttuurimaisemaa. Tosin myös kaupungin myöntämien lyhyiden vuokrasopimusten vaikutus ympäristön rappeutumiseen tunnistettiin. Kaupungin toiminta kärjisti osaltaan Hietasaaren kurjistumista, mikä puolestaan toimi perusteena asukkaiden siirtämiselle ja rakennusten purkamiselle.

Etenkin toisen maailmansodan päättymisestä 1960-luvulle ulottuvalla ajanjaksolla kaupunki hyvinvointivaltion edustajana suunnitelti esikaupunkien asukkaiden elämää ylhäältä käsin. Kokonaisvaltaisessa roolissaan kaupunki näyttäytyi asukkaille yhtä aikaa holhoavana ja uhkaavana. Jo 1970-luvulla suunnittelijoiden suhde asukkaisiin alkoi muuttua, mutta vanhat asenteet ja käytännöt vaikuttivat kaupungissa vielä pitkään. Hietasaaren esimerkin valossa on vaikea määritellä “kaupungin yhteistä etua”, jonka puolueeton ja objektiivinen valvoja kaupunkisuunnittelija olisi voinut olla. Kaupunkisuunnittelussa oli vain ristiriitaisia intressejä, joista oli valittava. Tästä näkökulmasta asukkaiden ja suunnittelijoiden roolit lähenevät toisiaan. Molemmat ryhmät olivat myös kaupunkilaisia, jotka puolustivat omaa käsitystään hyvästä ympäristöstä.

Siinä missä suunnitellut ja pysyviksi tarkoitetut esikaupungit sosiaalistivat asukkaitaan hyvinvointivaltion kansalaisiksi,¹⁴ voimakas ja asukkaat jyräävä kaupunkisuunnittelu synnytti paitsi rakennusuojelun myös asukasaktiivisuuden. Esikaupungin olemassaolon kyseenalaistaminen vieraannutti asukkaita kaupungista demokraattisesti hallittuna yhteisönä. Tilanne, jossa esikaupungin asukkaat yritettiin kokonaisuudessaan siirtää muualle, loi spontaania kansalaistoimintaa asukkaiden yhteenliittymien muodossa. Epäonnistuttuaan oman asuinalueen asioihin vaikuttamisessa osa asukkaista turvautui passiiviseen vastarintaan, jossa asukkaat vetäytyivät julkisuudesta ja pidättäytyivät asioidensa aktiivisesta ajamisesta, mutta pyrkivät silti jatkamaan elämäänsä Hietasaaressa mahdollisuuksien mukaan entiseen tapaan.

Kaupungin puolelta asukkaiden asemia määrittivät lähinnä kaupunginhallitus, valtuusto, kaavoitus ja kiinteistötoimi. Näistä näkökulmista asukkaiden asema näyttäytyi varsin erilaisena verrattuna asukkaiden omiin näkökulmiin. Kaupungin taholta esikaupungin asukkaat määriteltiin omien ja siten kaupungin yleiselle edulle vastakkaisten yksityisten etujensa ajajiksi. Kaupungin vuokratonttien haltijoina he muodostivat uhan kaupungille maanomistajana. Asukkaiden asuminen saattoi kaupungin näkökulmasta näyttäytyä yrityksenä yksityistää maata, jolle kaupunki olisi voinut tulevaisuudessa suunnitella muuta käyttöä.

Maan omistaminen on Suomessa perinteisesti antanut äänivaltaa yhteisön asioista päätettäessä. Kaupungin omistamat vuokratontit pitivät osaltaan yllä esikaupungin asukkaiden riippuvaisuutta kaupungista. Se, että esikaupungin asukkaat eivät omistaneet maata, jolla asuivat, vaikutti perustavanlaatuisella tavalla heidän itseymmärrykseensä ja siihen, miten kaupunki heitä kohteli. Tonttien omistaminen olisi markkinataloudessa tehnyt Hietasaaren asukkaista kiinteistönomistajia ja mahdollistanut maan arvonnoususta hyötymisen myös heille. Vuokratonttien vuoksi se rooli

jäi kaupungille, joka maanomistajana puolusti omaisuuttaan tarmokkaasti. Vuoden 1962 laki vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kauppaloissa antoi tähän välineen, jota Oulun kaupunki käytti Hietasaaren lisäksi myös Tuirassa. Vaikka lain alkuperäinen tarkoitus oli toinen, käytti kaupunki sitä näissä tapauksissa estääkseen asukkaita lunastamasta vuokratonttejaan omikseen. Asukkaille tarjottiin mahdollisuus siirtyä muualle asumaan. Saman lain soveltaminen johti Oulussa kahden hyvin erilaisen ympäristön syntymiseen. Se tuotti toisaalta Tuiran lähiömäisen aluerakennuskohteen ja toisaalta Hietasaaren yleisen virkistysalueen, joka paikoittain muistutti eikenenkään-maata.

Vaikka asukkaiden väliset erot elintasossa ja kulttuurissa olivat huomattavia vielä toisen maailmansodan jälkeen, tasoitti Suomen kehitys hyvinvointivaltioksi etenkin toimeentuloeroja. Eräänlainen pieneläjäys kuitenkin jatkui Hietasaaren asukkaille tarjottuna ja heidän omaksumanaan asemana tutkimusjakson loppupuolelle saakka. Myös pieneläjäyteen liittynyt vaatimaton asuminen osin maahan kaivetuissa asumuksissa tai väliaikaisiksi tarkoitettuissa parakeissa jatkui joissain tapauksissa ainakin 1980-luvulle saakka. Etenkin 1990-luvulla Hietasaarta koskettanut keskiluokkaisuutuminen toi alueelle uusia asukkaita ja vaikutti myös ympäristöön. Uusien asukkaiden puheessa Hietasaaren oma erityinen historia saattoi korvautua yleisemmillä kertomuksilla menneisyydestä. Tällainen katkos ei kuitenkaan ollut väistämätön eikä totaalinen. Saaren uusien ja vanhojen asukkaiden kohtaamiset saattoivat olla raskaita ja hämmentäviä, mutta niissä oli myös keskinäisen yhteisymmärryksen ja muistitiedon siirtymisen mahdollisuus.

Kertomuksissaan Hietasaaren asukkaat näkivät itsensä kaupunkilaisina ja moderneina ihmisinä. He arvostivat asuinpaikassaan luonnonläheisyyttä, väljyyttä ja viehättävää ympäristöä. Hietasaaren tarjoama elämänlaatu nousi heille mitattavaa elintasoja tärkeämmäksi. Suhteessa asumiinsa rakennuksiin asukkaat

olivat toisaalta rationaalisia ja epäilivät, kannattiko epävarmassa tilanteessa panna aikaa ja rahaa rakennusten kunnossapitoon. Toisaalta asukkaissa asui romantikko, joka uskoi rakennusten ja miljöiden ainutlaatuisuuteen ja oli valmis myös huolehtimaan niistä aikaa ja vaivaa laskematta niissäkin tapauksissa, kun asumisen tulevaisuus oli epävarma. 1990-luvulla Hietasaaren asukkaissa oli perinneasukkuutta, jossa korostettiin suvun perinteitä ja asumisen jatkuvuutta. Näille asukkaille ajatus rakennuksen tai tontin välinearvosta tai myyntiarvosta oli vieras. Etenkin uusien asukkaiden asemissa häivähti piirteitä esteetikoista¹⁵, jotka nauttivat Hietasaaren kulttuurisesta kuluttamisesta, sekä pyhiinvaeltajista¹⁶, jotka näkivät asumisen vanhan esikaupungin vaihtoehtoisessa ympäristössä mahdollisuutena oman sosiaalisen asemansa uudistamiselle.

Kaikesta huolimatta osittain säilyneenä, kiisteltyinä ja edelleen uhanalaisena Hietasaari on yhä kaupungin kauneinta ja arvostetuinta perintöä. Modernin kaupunkisuunnittelun historiassa Hietasaari ei edusta sen huippuhetkiä, vaan ihanteiden ja realiteettien yhteentörmäyksessä syntyneitä rakennettua ympäristöä. Osin laiminlyötynä ja ristiriitaisten pyrkimysten leimaamana Hietasaaren voi ajatella edustavan monin tavoin aikansa tyypillistä suomalaista esikaupunkialuetta. Määrittely valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi ympäristöksi vuonna 2009 antoi ymmärtää, että Hietasaari on ainakin jollain tasolla säily-

nyt ja mahdollista säilyttää myös tulevaisuudessa. Onko lopulta näin? Esikaupunkimaisena yhteisönä ja elämänmuotona sadan vuoden takainen Hietasaari on väistämättä suurelta osin kadonnut. Kerroksellisena rakennettuna ympäristönä ja kaupunkilaisten muistettuna, kerrottuna ja elettyinä kulttuuriperintönä se on kuitenkin edelleen olemassa. Tässä mielessä Hietasaari muodostaa kaupunkilaisten yhteisen suuren museon¹⁷, jossa virkistyskäyttäjät, asukkaat, kansalaisjärjestöt ja yritykset jatkavat, muokkaavat ja pitävät yllä esikaupungin kulttuuria ja rakennettua ympäristöä. Tämä tutkimus osoittaa, että esikaupunkia elävänä ja elämyksellisenä kulttuuriympäristönä ei voi olla olemassa ilman asukkaita ja käyttäjiä.

VIITTEET

- 1 El Harouny 2008, 15–17.
- 2 Kervanto Nevanlinna 1996, 32.
- 3 Harris 2010, 294.
- 4 Jämsänen 1997.
- 5 Anttila 2005, 220–228.
- 6 El Harouny 2008, 561–573.
- 7 Mäntysalo, Nyman 2001, 39.
- 8 El Harouny 2008, 561–573.
- 9 Häyrynen 2005, 157, 162.
- 10 Vasu 2009.
- 11 Tikkanen, Johanna, ”Oulun viljelyspalstoille voi tulla huvipuisto. IT-miljonäärin suunnittelema Kalevala-aiheinen huvipuisto jakaa kaupunkilaisten mielipiteet.” Helsingin sanomat 3.8.2011.
- 12 Waris 1932–1934.
- 13 Mitchell 1998, 81–101.
- 14 Deland 2001, 189, 199, 210.
- 15 Uuskallio 2001, 243–249.
- 16 Uuskallio 2001, 243–249.
- 17 Vilkuna 2002, 271–289.

LIITE 1

LUETTELO MUSTASAAREN VUOKRALAISISTA VUONNA 1866

Doktorn F. Nylander för årligt arrende af 20,30
af den samma för 29,59
Löjtnant W. Carlsson 22,00
Kommer.Råd F. Granberg 31,00
lektorn J. A. Hällberg 31,50
consuln L. Candelin 46,50
af den samma 30,00
Rådman G.W. Westerlund 25,00
hand. F. W. Liljeblom 43,00
Bokbind. C. G. Lundell 38,00
handl. F. W. Liljeblom 42,50
bagarm. A. Pietelin 25,00
färjarm. D. E. Lindgren 24,00
af den samma 18,50
färjaren. A. Holm 14,50
stadstjenaren M.L. Nyberg 17,00
handl. F.W. Liljeblom 17,50
af densamma 15,00
densamma 3,00¹

LUETTELO HIETA-MUSTASAAREN VUOKRALAISISTA VUONNA 1867

Magistratssekreteraren C. T. Hagelin 23,50
Trumslagaren Gustaf Wähä 15,50
Stadstjänaren M. Nyberg 13,00
Wapensmeden D. E. Lindgren 28,50
Magasinförvaltaren Hellman 33,00
Rådmannen J. A. Castren 32,00
Sjömannen Gustaf Raumala 28,00
Arbetskarlen Johan Heikkinen 14,50
Rådmannen C. W. Westerlund 14,00
Muraren Karl Mustonen 22,50
Bokbindaren C. G. Lundell 23,00
densamme 20,50

Polisbetjänten G. Wickman 6,00²

LUETTELO HIETA-MUSTASAAREN VUOKRALAISISTA VUONNA 1868

förre vaktmäst. M. Nyberg 10,00
A. Kangas 11,00
H. Kaakinen 14,50
J. Anttila 15,00
Brandvakt Aug. Holappa
Wangm. Joh. Welroos 14,50
Urm. H. Ahlström
G.G. Hagren 35,00
Abr. Harjapää 40,50
G. Wickman 30,50, lopullinen vuokraaja oli-
kin seppä Johan Tiger
G. Kurvinen 12,50
G. Wickman 21,00
G. Westerlund trumslagare 12,50
Musik. Samuel Aho 5,00
Hökaren A. W. Nyman 5,00³

Hietasaaren vuokralaisten maistraatille 23.1.1888 lähettämän kirjeen allekirjoittajat

O. J. Hedman innehafvare af lotterna N. 31 och
32 å Hietasaari,
Hellman innehafvare af lotten N. 24 å Hietasaari
K. Rob Åström innehafvare af lotten N. 3 å
Mustasaari
And. Holm innehafvare af lotten N. 15 å Mustasaari
J. F. Kerttula innehafvare af lotten N. 40 å Hietasaari
Abr. Fellman E:son innehafvare af ½ lotten N.
12 å Mustasaari

¹ Luettelo Mustasaaren vuokralaisista 27.6.1866, rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.

² Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.
³ Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.

Wilh. Rehnback innehafvare af lotten N. 25 å Hietasaari

Konst. Hilden innehafvare af --- invid Mustasaari

Isak H. Åström innehafvare af lotten N. 8. 10&28 å Mustasaari & Hietasaari holmar

H. Anttila omistaa N. 4 Hietasaarella

A. Laurell för Lotten N. 21 å Hietasaari

K. J. Bärlund innehafvare af arendelotten N. 7 å Mustasaari

Karl Laitinen innehafvare af hälften till arendelotten N. 53-56 Samt hela Lotten N. 57.

J. P. Östberg Innehafvare af tomten N. 43 å Hietasaari

Margareta Lindgren Innehafvare af lotterna N. 23, 48 & 49 å Hietasaari holme samt å Mustasaari holme N. 13, 14 & 16.

Anna Lagerbohm innehafvare af lotten N. 51 å Hietasaari holme

Anton Kunelius Innehafvare af en del af lotten N. 30 och börbinder mig att betala 100% förhöjning för hela om den till mig öfverlämnas Hietasaari holme

J. W. Snellman G:son innehafvare af lotterna N. (numerot puuttuvat) på Mustasaari

Karl Löfhjelm Innehafvare af hälften till Lotterna N. 53, 54, 55, 56 samt hela lotten N. 58.

Risto Rautio omistaa N: 22 Mustasaarella.⁴

LUETTELO HIETA-MUSTASAAREN VUOKRASOPIMUKSISTA VUODELTA 1891

Mustasaari

1– 2. Kauppahuone J. W. Snellman G:son, 25 vuotta 1891 alkaen

3. Kunnallisneuvos K. Robert Åström

4. Firman J. W. Snellman G son

5. Valtioneuvos Konstantin Hilden

6. Konsuli Otto Ravander

7. Kommisionimaanmittari K. J. Bärlund

8. Merikapteeni Isak H. Åström

9. Kommisionimaanmittari K. J. Bärlund

10. Merikapteeni Isak H. Åström

11. Kommisionimaanmittari K. J. Bärlund

12. a) Kultaseppä O. J. Hedmanin perilliset

12. b) Kauppias Abram Fellman E son

13– 14. Värjäri D. Lindgrenin perilliset

15. Värjäri Anders Holm

16. Värjäri D. Lindgrenin perilliset

17.– 18. Neiti Anna Smarin

Hietasaari

18. Pankinjohtaja Viktor Hellman, 25 vuotta 1893 alkaen

19. Kauppias Adolf Laurell

20. Merimies Risto Rautio

21. Värjäri D. Lindgrenin perilliset

22. Makasiininhoitaja F. M. Hellman

23. Lääninkirjuri Vilhelm Rehnback

24. Valurimestari Gustaf Skarp

25. Työmies J. J. Heikkinen

26. Merikapteeni Isak Åström

27. Työmies Juho Hauru

28. Musiikkitirehtööri A. Kunelius

29.– 30. Kultaseppä O. J. Hedmanin perilliset

31. Kapellimestari J. Sandström

32. Työmies Olli Vesala, 25 vuotta 1891 alkaen

33. Kirjanpitäjä A. W. Pitkänen

34. Työmies Antti Heinonen

35. Työmies Petter Maijala

36. Palovartija D. Lillkung

37. Uleåborgs Sägverk Aktiebolag

38. Pankinjohtaja J. F. Kerttula

39. Merimies H. Anttila

40. Uleåborgs Sägverk Aktiebolag

41. Pakkahuoneeninspehtööri J. P. Östberg

42. Työmies Isak Räinen

43. Työmies Antti Grip

44. Neiti Sofia Grönmark

45. Värjäri D. Lindgrenin perilliset

46. Kommisario C. H. Lindström

47.– 48. Leski Anna Grip

49.– 50. Insinööri Karl Löfhjelm

⁴ Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.

Tontit 56 ja 57 on Rahatoimikamari valtuuston päätöksen mukaisesti 8.1.1891 eroittanut vastaiseksi hupipaikaksi.

59. Eläinlääkäri K. L. Lagerbohmin perilliset.⁵

Hietasaaren vuokralaisten Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915 lähettämän kirjeen allekirjoittajat

F. Wallin
F. A. Oulasvirta
Otto Ravander (alle lisätty Wiljo Byström)
Karl H. Fält
Matti Tomperi
Pekka Maijala
M. Koskela
J. Bildo
P. Nuojua
K. J. Lagerbohmin perikunta (alle lisätty Vald. Lagerbohm)
Kaarlo Merikoski
J. A. Forsman
M. Similä
Tuomas Granberg
Hjalmar Bergholm
Victor Hellman
K. Heikkinen
Greeta Suorsa
Elisabet Perttunen
Anna Anttila
Aukusti Mattila
Johan Keckman
F. O. Wuoti
M. Hauru
Wiljam Piippo
Einar Ståhlberg
Matti Castren
Dubatschoff
J. Illikainen
G. M. Nordblom
Kaarlo Niskanen
A. W. Lax

⁵ Rahatoimikamari DIIK: 7 Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja. OKA.

J. H. Aho
Juho Koskela
F. P. Heikkinen
Iivari Tervonen
Bengt Johansson
Kalle Paasivirta
Maria Lahdenperä
Abel Ollikainen⁶

Hietasaaren vuokralaisten Oulun kaupunginvaltuustolle 27.9.1916 lähettämän kirjeen allekirjoittajat

Matti Tomperi
Elisabet Perttunen
Kalle Heikkinen
Eva Koskela
Viljami Piippo
Kreeta Suorsa
J. H. Aho
K. H. Fält
Abel Ollikainen
Tuomas Ramberg
A. B. Anttila
F. Wuoti
Matti Similä
J. Koskela
J. A. Forsman
J. Bildo
A. Mattila
Erika Kalliokoski
Maria Hauru
A. Hämälä
J. Keckman⁷

⁶ Hietasaaren vuokralaisten kirje Oulun kaupungin rahatoimikamarille 13.2.1915. Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat 1915. OKA.

⁷ Oulun kaupunginvaltuustolle 27.9.1916. Valtuuston pöytäkirjat 1916. OKA.

SUMMARY

SUBURB AS MULTIVOCAL CULTURAL HERITAGE – HIETASAARI, OULU

In this study I have analyzed the Hietasaari suburban community in the northern port of Oulu, Finland, both as a suburb and as a heritage. The research period is fairly long, extending from the 1860s to the 1990s. The suburb is understood as a unity formed by living and planning. During the period of study, the suburban heritage took shape in contested and dynamic processes. The forces at play included the modernist suburban discourse that advocates the planned suburb as a universal instrument producing welfare. The romantic suburban discourse is a strong undercurrent that from time to time surfaces and produces the historically multi-layered suburb as an experience including contact with nature, heritage, and nostalgically constructed community. The research is based on a wide-ranging collection of data and the use of text analysis inspired by discourse studies. Through an analysis of interviews of residents and planners, I do analyze different ways of narrating and perceiving Hietasaari both as an oral history and as a built heritage. By these means the study reaches towards understanding the multivocality of the past and present suburban heritage.

The suburban island community of Hietasaari has been marked by tensions between public land ownership and diverse private users. The socially mixed, small scale suburban area of Hietasaari was created in the turn of the 20th century. The summer villas of the well-to-do and the unpretentious cottages of the working people formed a picturesque milieu which was a popular green space for the leisure activities of the townspeople. In the 1960s a new town plan was drafted for Hietasaari which was to turn the island into a purely recreational area for the townspeople. In the spirit of the Nordic welfare state, the ownership of the buildings was to be transferred to different communities for collective use. The existing residents were to be moved away. The

unforeseen effects of the plan included the destruction of a large part of the built heritage and the disintegration of the local community.

In the research a Finnish small town suburb, as exemplified by Hietasaari, is constructed as a part of the global phenomenon of suburbanization, but with some local characteristics. During the 100 years of its planning history, Hietasaari was envisaged in turn as a garden suburb, an industrial area, a high-rise residential area, and a public recreational island. However, as none of the grandiose plans has been fully realized, the suburban island continues its existence as a hybrid space in the urban fringe. A noteworthy phenomenon has been Hietasaari's multi-functionality as an urban space, where the private residential and recreational villas and cottages have sided with the recreational facilities of the citizens' organizations and the public green space. Characteristic of Hietasaari has been its social inclusiveness, with residents from all walks of life living as neighbors. A slow process of gentrification has only become evident during the 1990s when new residents started to move in. These new residents were usually middle class people looking for a culturally alternative place to live and with an eagerness to renovate the surviving old buildings. The new appreciation for Hietasaari heritage was reflected in the 2009 nomination for built heritage of national importance.

The study broadens and diversifies the traditional planning-centered approach on suburbs. Hietasaari is redefined as a collective product of its inhabitants and users instead of being just a planned or unplanned suburb. Consequently, I propose a new point of view on protecting heritage. The preservation of suburban heritage, both tangible and intangible, is shown to be dependent on the sustainable continuation of the cultures that have created and maintained it.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET JA PAINAMATTOMAT LÄHTEET

Käytetyt lyhenteet:

OKA = Oulun kaupunginarkisto.

OUKA = Oulun kaupunki, Tekninen keskus.

PPM = Pohjois-Pohjanmaan museo.

UPA = Ulla Pohjamon arkisto.

YLE = YLEn arkisto.

Arkkitehtuurin historian laboratorion arkisto, Oulun yliopisto.

Hietasaaren rakennusinventointilomakkeet vuosilta 1980–1983, 1985.

Valokuvat.

Oulun Diakonissalaitos.

Oulun Diakonissalaitoksen Hietasaaren kesäkoti -esite.

Oulun kaupunginarkisto [OKA].

Hietasaaren koulu.

Kartat.

Kiinteistövirasto.

Oulun kaupungin kunnalliskertomukset vuosilta 1901, 1903–1906, 1914–1916, 1921, 1948, 1961, 1964, 1968, 1970, 1975, 1980, 1985–1988, 1992.

Oulun kaupunginvaltuuston pöytäkirjat vuosilta 1913–1916.

Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet 1986.

Rahatoimikamari. Hieta-Mustasaaren vuokra-asiakirjoja.

Toppilansalmi–Hietasaari rakennusinventointi 1992.

Oulun kaupunginkirjasto, maakuntakirjasto, maakuntakokoelma.

Klemettinen, Yrjö 1974. Pohjoinen satama. Neljä näytöstä, prologi ja epilogi. Kohtaukset numeroitu 1–24. Julkaisematon käsikirjoitus.

Oulun kaupunki, Tekninen keskus [OUKA].

Asemakaavat ja niihin liittyvät dokumentit.

Kartat.

Pro Hietasaari -projekti 1995–1997.

Pohjois-Pohjanmaan museon kuva-arkisto, Oulu [PPM].

Valokuvat.

Sanomalehti Kalevan kuva-arkisto, Oulu.

Valokuvat.

YLEn arkisto, Helsinki [YLE].

Järvilehto, Rauni 18.10.1999, Radio Ylen Ykkönen, Merkkituote, Hietasaaren huvilat.

Ronkainen, Mika 1998. Oulu palaa – Kaupunki joka katosi. Ensiesitys 11.8.1998.

Vuorenpää, Eeva 1992. Tatu Vaaskivi. Pyhä kevät. Ensiesitys 25.12.1992.

Yksityiskokoelmat

Gummeruksen kokoelma, Oulu.

Valokuvat.

Hammarin kokoelma, Oulu.

Valokuvat.

Kanniaisen kokoelma, Oulu.

Hietasaaren kartta.

Lahdenperän kokelma, Oulu.

Valokuvat.

Nivan kokoelma, Oulu.

Kirjeet ja kokouspöytäkirjat vuosilta 1945–1946.

Valokuvat.

Nymanin kokoelma, Helsinki.

Valokuvat.

Ulla Pohjamon kokoelma, Jyväskylä [UPA].

Haastattelu, 10.9.2003, mies s. 1932.
Haastattelu, 11.9.2003, mies s. 1927.
Haastattelu, 12.9.2003, nainen s. 1927.
Haastattelu, 27.10.2003, mies s. 1923.
Haastattelu, 4.11.2003, nainen s. 1928.
Haastattelu, 5.11.2003, mies s. 19??.
Haastattelu, 9.1.2004, nainen s. 1929.
Haastattelu, 15.6.2005, nainen s. 1930.
Haastattelu, 15.6.2005, nainen s. 1935.
Haastattelu, 20.6.2005, mies s. 1941.
Haastattelu, 5.7.2005 mies s. 1937.
Haastattelu, 5.7.2005 mies s. 1941.
Haastattelu, 13.7.2005. mies s. 1955.
Haastattelu, 13.7.2005. mies s. 1956.
Haastattelu, 5.8.2005, nainen s. 1919.
Haastattelu, 2.6.2008, mies s. 1932.
Haastattelu, 8.5.2008 nainen s. 1943.
Haastattelu, 12.10.2009, Anna-Maria Kantola s. 1940.
Haastattelu, 5.4.2010, Irma Mikkola s. 1918.
Haastattelu, 6.4.2010, Pasi Kovalainen s. 1960.
Valokuvat.

Pöytäkankaan kokoelma, Oulu.

Ote Oulun kaupungin maistraatin pöytäkirjasta, joka on laadittu Oulun kaupungin raatihuoneella, alla mainittuna päivänä, vuonna 1933, heinäkuun 25. päivänä.
Valokuvat.

Raution kokoelma, Oulu.

Valokuvat.

Similän kokoelma, Oulu.

Rospuutto aikaa. Laatinut Lauri Similä (laivuri) vuonna 1951.
Valokuvat.

Taskilan kokoelma, Oulu.

Valokuvat.

Opinnäytteet

Fridgren, Pirita 2009. ”Kaupungin Wierustalla” Porin kaupungin rajojen ulkopuolella asuneiden kaupunkilaisuus ja alueen aikalaisuudet 1852–1864. Pro gradu: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, Suomen historia.

Hankala, *Elina* 2003. Kaupunkien yleinen rakennusjärjestys 1856: lainsäädäntö, kaavoittaja ja käyttäjä asemakaavoituksen muokkaajina. Pro gradu: Jyväskylän yliopisto, taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos, taidehistoria; Laudaturtyö: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos, Suomen historia.

Isohella, Sari 2000. Alueliitokset esikaupungistumisen pysäyttäjänä: Tampereen esikaupunkikysymys ja sen ratkaiseminen vuosina 1894–1972. Pro gradu: Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos, Suomen historia.

Kantola, Heikki 1967. Hietasaaren asemakaava sekä sen liittyminen Oulun kaupunkikokonaisuuteen. Diplomityö: Oulun yliopisto, arkkitehtiosasto.

Kingelin, Pirkko 1981. Vaakunakylä: Elämisen tasoa ilman mukavuuksia. Harjoitustyö: Oulun yliopiston arkkitehtiosasto, Arkkitehtuurin historian laboratorio.

Leskelä, Juho 2002. Yhden talon tarina. Tutkielma Antellin huvilasta sekä lankkurakenteesta. Opinnäytetyö: Oulun kulttuurin ja tekniikan oppilaitos, Pikisaaren toimipiste, korjaus- ja miljöörakentaminen.

Noponen, Salla 2010. Oulun Hietasaaren maankäyttösuunnitelma. Diplomityö: Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto 19.5.2010. Valvoja professori Helka-Liisa Hentilä.

Pohjamo, Ulla 2003. Kesä Salmessa – porvarillista huvilakulttuuria Oulun Toppilansalmessa. Pro gradu: Jyväskylän yliopiston Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitos.

Tammisalo, *Satu* 2003. Ongelmia Pispalasta: esikaupunkiasutus Pohjois-Pirkkalan rasiitteena 1922–1936. Pro gradu: Tampereen yliopisto, historiatieteen laitos, Suomen historia.

Taskila, Tiina 2002. Hietasaaren muuttuva maisema. Kulttuurimaantieteellisen tutkimuksen menetelmät, Oulun yliopisto, maantieteen laitos.

Vasu, Eini 2009. Sokea piste – Oulujoen suistoalueen maankäytön strateginen kehityskuva. 3.12.2009. Diplomityö. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto. Valvoja professori Helka-Liisa Hentilä.

Veijalainen, Pauliina 2010. Slummparakeista kyläkarnevaaleihin. Kumpulan ja Toukolan imagonmuutos sanomalehdissä 1963–1999. Pro gradu: maantieteen laitos. Ohjaajana Pauliina Raento. Helsingin yliopisto. Maaliskuu 2010.

PAINETUT LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Sanomalehdet

Helsingin sanomat

"Oulun viljelyspalstoille voi tulla huvipuisto", Helsingin sanomat 3.8.2011.

Kaiku

"Sanomalehdistä näkee myötään", Kaiku 4.9.1886.
"Kansanjuhla Hietasaarella", Kaiku 8.7.1890.
"Korjattava kohta", Kaiku 20.8.1891.
"Kapakasta kansakoulu", Kaiku 22.9.1899.
Harald Andersin, "Hieta- ja Mustasaaren uudestaan järjestely", Kaiku 16.4.1915.
Kaiku 16.4.1915.

Kaleva

"Hietasaarelle", Kaleva 4.9.1909.
"Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?", Kaleva 7.4.1915.
"Hieta-Mustasaaren esikaupunki – onko puuhalla todellista pohjaa?", Kaleva 8.4.1915.
"Hieta- ja Mustasaaren asunto- ja huvilatonttien vuokraajat tulevat kaupungilta anomaan vuokraoikeuksia jatkamista", Kaleva 28.4.1945.
"Hietasaaren Nallikarin uimaranta-alue", Kaleva 3.4.1946.
"Oulussa tehty erehdyksiä", Kaleva 22.5.1946.
"Kuitutehdas", Kaleva 6.8.1948.
Valtteri, "Uutta kuitutehtaasta...", Kaleva 16.8.1948.
"Viskoosatehtaan rakennusalue käsittää keskeisimmän osan Oulun Mustasaarta", Kaleva 24.8.1948.
"Viskoosa Oy:n johto päättänyt sijoittaa tehtaan Ouluun", Kaleva 25.8.1948.
Valtteri, "Menneitä tapahtumia...", Kaleva 25.8.1948.
"Oulun teolliselle kehitykselle", Kaleva 1.9.1948.
"Myrsky nostatti meriveden harvinaisen korkealle", Kaleva 2.9.1948.
"Viskoosan alueelta muuttamaan joutuvien asukkaitten", Kaleva 3.9.1948.
"Viskoosan tulevalle tehdasalueella on jo vilkasta toimintaa", Kaleva 4.9.1948.
Valtteri, "Mustasalmen näkymiä...", Kaleva 4.9.1948.
Kaleva 8.9.1948.
Kaleva 24.9.1948.
"Omakotitontit Taka-Lyötyltä haluavat Viskoosa Oy:n tehdasalueelta Mustasaaresta poismuuttavat asukkaat", Kaleva 26.9.1948.
"Viskoosa Oy:n sijoittamista ja rakentamista koskevia neuvotteluja Oulussa eilen", Kaleva 9.10.1948.
"Rakentaako Viskoosa Oy Toivoniemeen korkeita asuintaloja?", Kaleva 26.10.1948.
"Oulun kaup. valtuusto hyväksyi ensi vuoden talousarvion", Kaleva 22.12.1948.
"Tuiran pajunvittikkokukat saneerataan lähiaikoina", Kaleva 5.10.1962.
"Oulun Hietasaarella", Kaleva 19.6.1968.
"Seurakunnan Juhannusvalvaisyset", Kaleva 20.6.1968.
"Hietasaaren asemakaava", Kaleva 29.5.1968.
Ali Byström, "Lokki, Airi, Freja, Apu, Tähti, Onni Muis-tatteko vielä tuuripaaitit?", Kaleva 3.3.1973.
"Vaakunakylän parakit haluttaisiin hajottaa", Kaleva 1.9.1983.
"Hietasaari-lausunnot alkavat olla lähes koossa", Kaleva 8.3.1992.
"Oulun lääninhallitus määräsi: Huuskon talo suojeltava", Kaleva 27.5.1992.
Erkki Kärkkäinen, "Vaaskiven juhlavuosi päättyi skandaaliin", Kaleva 3.1.1993.
Susanna Huhta, "Oulu purki Vaaskiven kotitalon kirjailijan juhluonna", Kaleva 4.1.1993.

Taina Pitkänen-Koli, "Vaaskiven huvilan kohtalo", Kaleva 6.1.1993.
Eeva Vuorenpää, "Oulun kulttuuriväki ja Tatu Vaaskivi", Kaleva 12.1.1993.
Jouko Majjala, "Hävetkää, Oulun ns. kulttuurieliitti", Kaleva 15.1.1993.
Pettynyt kaupunkilainen, "Vaaskiven huvilan tuhoamista vastustettiin", Kaleva 15.1.1993.
Takkapuutko taas loppu?, "Vaaskiven talon jälkeen", Kaleva 17.1.1993.
Veikko T. Tiitto, "Rakennetaan Vaaskiven museo", Kaleva 19.1.1993.
MOT, "Vaaskiven muisto elää", Kaleva 20.1.1993.
Irma Nykänen, Kari Sankala, "Hietasaaren tuleva maankäyttö valittavana", Kaleva 31.1.1993.
Sankala, "Hietasaari saa säilyttävän asemakaavan. Rakentamiselle ei avata ainakaan toistaiseksi suuria mahdollisuuksia", Kaleva 24.4.1999.
Peerit Tähtinen, "Hietasaaren idyllissä", Kaleva 7.4.2007.

Kansan Tahto

Bengt Johansson, "Täten kiellän sakon uhalla", Kansan Tahto 20.6.1906.
"Kansakoulu Hietasaarelle", Kansan Tahto 31.8.1906.
Kansan Tahto 12.5.1908.
"Tilatkaa Hietasaaren tehtaan limonadia", Kansan Tahto 30.5.1908.
"Luonnon ihanuutta ihailemassa", Kansan Tahto 5.6.1909.
Kansan Tahto 27.7.1909.
"Mätäkuu on 'sisällä' täällä Oulussakin", Kansan Tahto 6.8.1910.
Kärkö, "Moraalia on monenlaista", Kansan Tahto 25.8.1948.
Irma Aaltonen, "Kaupunkien rakentamisesta", Kansan Tahto 16.1.1966.
Irma Aaltonen, "Yhdyskuntasuunnittelu ja ihminen", Kansan Tahto 10.3.1966.
Irma Aaltonen, "Uusi yhteiskunnallinen rakennuspolitiikka", Kansan Tahto 13.3.1966.
Kauko Hjerpe, "SKDL:n kunnallispoliittisista tavoitteista Oulun kaupungissa", Kansan Tahto 7.5.1968.
Tosi, "Oulun valtuuston vaiheita", Kansan Tahto 29.5.1968.
Maija Aalto, "Taina Pitkänen-Koli: Vaaskiven huvilan purku alkeellista", Kansan Tahto 5.1.1993.

Louhi

Louhi 3.7.1891.
Louhi 6.7.1900.
Louhi 2.4.1901.

Oulun Ilmoituslehti

Oulun Ilmoituslehti 20.7.1887.
"Kansanjuhla Hietasaarella", Oulun Ilmoituslehti 2.7.1890.
"Huwikenttä Hietasaarelle", Oulun Ilmoituslehti 7.6.1890.
Oulun Ilmoituslehti 7.6.1890.
"Thanimmillaan on kesä Pohjolassa", Oulun Ilmoituslehti 25.6.1890.
Oulun Ilmoituslehti 19.7.1890.
"Oulun kaupunginvaltuustomiesten kokous", Oulun Ilmoituslehti 30.11.1890.
Oulun Ilmoituslehti 4.8.1895.

Oulu-lehti

"Ihmeellinen yksikisko", Oulu-lehti 8.6.1967.
"Nallikarissa jo vilkasta", Oulu-lehti 8.6.1967.
"30000 kävijän raja saavutettu", Oulu-lehti 7.8.1967.
Panu [Atte Kalajoki] "Kraakkula", Oulu-lehti 13.7.1972.
Reijo Rinnekangas, "Ollako vai eikö olla eli Hietasaari her-ran kukkarossa", Oulu-lehti 2.10.1976.

Joni Skiftesvik: ”Epätietoisuus kalvaa Vaakunakylää”, Oulu-lehti 10.9.1981.
Oulu-lehti 10.9.1981.
Ulla-Maija Heikkilä, ”Hietasaari piilottelee piholla menneisyyttä”, Oulu-lehti 19.7.1982.
”Toppilan sillan leventäminen alkoi”, Oulu-lehti 23.8.1982.
Vaakunakylän asukkaat, ”Vetoamus päättäjille Vaakunakylän puolesta”, Oulu-lehti 15.9.1983.
”Saako Vaakunakylä lisää armonaikkaa?”, Oulu-lehti 19.9.1983.
Katja Hedberg, ”60-luvulla heitä oli yli tuhat. Hietasaarelaisista jäljellä enää vajaa sata mohikaania”, Oulu-lehti 25.8.1985.
”Suunnitelma viedään loppuun. Hietasaaren talot kaupungille”, Oulu-lehti 25.8.1985.
Panu [Atte Kalajoki], ”Kirjailijain talot”, Oulu-lehti 23.10.1986.
”Mikä on Hietasaaren tulevaisuus?”, Oulu-lehti 14.6.1992.
”Oulun eläkeläiset 45 vuotta. Vaaskelasta löytyy aina ystävä”, Oulu-lehti 25.7.2004.

Oulun Lehti

Oulun Lehti 23.4.1884.
Oulun Lehti 29.5.1886.

Oulun Sanomat

”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun Sanomat 10.12.1915.
”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun Sanomat 14.12.1915.
”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun Sanomat 15.12.1915.
”Hieta- ja Mustasaaren järjestelykysymys”, Oulun Sanomat 13.1.1916.
”Tuiran ja Alalaanilan tonttien luovuntamuoto”, Oulun Sanomat 14.1.1916.
”Tuiran ja Alalaanilan vuokrasopimukset”, Oulun Sanomat 18.1.1916.

Oulun Wiikko-Sanomia

Oulun Wiikko-Sanomia 1.1.1862.
Oulun Wiikko-Sanomia 4.1.1862.
-m., ”Millä tavoin Oulun kaupungin yhteiset taloudelliset asiat ovat parannettavat?”, Oulun Wiikko-Sanomia 26.7.1862.

Pohjois-Suomi

”Työväen rakennusosakeyhtiö”, Pohjois-Suomi 10.8.1878.
”Omituinen järjestysjuttu”, Pohjois-Suomi 13.12.1879.

Pohjolan Työ

Tuiran Talonomistajyhdistyksen puheenjohtaja Reino Kempainen ja sihteeri Olavi Kinnunen, ”Kaupungin vuokramiehet nykypäivän torpparit”, Pohjolan Työ 3.5.1969.
”Hietasaari odottaa kesää”, Pohjolan Työ 14.5.1987.
Soile Suvanto, ”Oulun Matkailu Oy satsaa tosissaan Hietasaaresta oululaisten oma henkireikä”, Pohjolan Työ 30.3.1989.
Anna-Kaisa Oikarinen, ”Yhteisöt löytäneet paratiisin. Hietasaaren nostalgiset huvikummut”, Pohjolan Työ 7.7.1998.

Uleåborgs Tidning

Uleåborgs Tidning 17.6.1880.
”Hvad lifvet I staden beträffar”, Uleåborgs Tidning 23.7.1885.
”Folkfest till förmån finsk folkhögskola”, Uleåborgs Tidning 8.7.1890.

Lait ja asetukset sekä valtiopäiväasiakirjat

Laki vuokra-alueiden järjestelystä kaupungeissa ja kaupaloissa (1962/218).
Laki vuokra-alueiden lunastamisesta (1918/135).
Laki ympäristövaikutusten arviointimenettelystä (1994/469).
Maankäyttö- ja rakennuslaki (1999/132).
Rakennusuojelulaki (1985/60).
Valtiopäivät 1957, pöytäkirjat IV.
Valtiopäivät 1960, asiakirjat, kolmas osa.
Valtiopäivät 1961, pöytäkirjat II.
Valtiopäivät 1962, liitteet I-VIII.

SÄHKÖISET JULKAISUT

Arkkitehtiesittely. Matti Aaltonen. Suomen rakennustaitteen museo.

[<http://www.mfa.fi/arkkitehtiesittely?apid=15848037>] (Viitattu 28.1.2010.)

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage. The general conference of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization meeting in Paris from 17 October to 21 November 1972, at its seventeenth session.

[<http://whc.unesco.org/en/conventiontext/>] (Viitattu 18.4.2011.)

Convention for the safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. UNESCO. Paris 2003. [<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>] (Viitattu 25.11.2011.)

Earth Summit Agenda 21. The United Nations Program of Action from Rio. [<http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/index.shtml>] (Viitattu 8.4.2011.)

Green Paper on the Urban Environment. Communication from the Commission to the Council and Parliament. Commission for the European Communities. Com (90) final. Brussels 27 June 1990.

[www.ec.europa.eu/environment/urban/pdf/com90218final_en.pdf] (Viitattu 8.4.2011.)

Hietasaari, Mustasaarentien ja Jaalakujan alue, rakennushistoriaselvitys. Historiatiedot, inventoinnit, säilyneisyys ja johtopäätökset, 8/2010.

[<http://www.ouka.fi/rakennushistoriaselvitys>] (Viitattu 30.11.2011.)

Hyvinvointi-Suomen rakennusperinnön jäljillä. Muoseovirasto. [<http://www.nba.fi/fi/rakennetuhyvinvointi>] (Viitattu 30.5.2011.)

ICOMOS.

[www.international.icomos.org/risk/2004/lithuania2004.pdf] (Viitattu 14.4.2011.)

Kansanedustaja Arthur Castrén. Eduskunta. [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnr o}=910321&{kieli}=su&{haku}=kaikki>] (Viitattu 5.5.2011.)

Kansanedustaja Kauko Hjerppe. Eduskunta. [<http://www.eduskunta.fi/triphome/bin/hx5000.sh?{hnr o}=910492&{kieli}=su&{haku}=kaikki>] (Viitattu 9.3.2011.)

Kotiin karkotettaviksi. Kansallisarkisto. [<http://www.narc.fi/Arkistolaitos/inkerilaisiirtolaiset/siirrot.html>] (Viitattu 1.6.2011.)

Kulttuuriympäristön ja korjausrakentamisen käsitteitä. [http://www.rakennusperinto.fi/muuta_sisaltoa/kasitteisto/fi_FI/Kasitteisto/] (Viitattu 25.11.2011.)

Kumpulän siirtolapuutarhayhdistys. [<http://siirtolapuutarhat.net/kumpula/kumpula80v.htm>] (Viitattu 5.5.2011.)

The Monorail Society.

[<http://www.monorails.org/tMspages/History2.html>]
(Viitattu 23.3.2010.)

Oulun koulun kohinaa.

[<http://edu.ouka.fi/~koulunet/kohina98/1961.htm>] (Viitattu 30.5.2011.)

Oulun yleiskaavoituksen historia.

[<http://www.ouka.fi/yleiskaavoitus/tietoa/historia.htm>]
(Viitattu 27.10.2009.)

Porin kaupunki, kaavoitus.

[<http://www.pori.fi/kaupunkisuunnittelu/yleiskaavat.html>] (Viitattu 20.1.2011.)

Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427 - Development and International Cooperation: Environment.

[<http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>] (Viitattu 8.4.2011.)

Satamajäänmurtaja ja -hinaaja M/S Alpo.

[<http://www.msalpo.fi/historia/>] (Viitattu 20.4.10.)

Suomen sotaurmat 1914–1922. Vuosina 1914–22 sotaoloissa surmansa saaneiden nimitiedosto. Kansallisarkisto.

[<http://vesta.narc.fi/cgi-bin/db2www/sotasurmaetusivu/main?lang=fi>] (Viitattu 31.1.2010.)

Tatu Vaaskivi. Kirjailijat Oulussa. Oulun kaupungin-kirjasto – maakuntakirjasto. [<http://www.ouka.fi/kirjasto/kirjailijat/vaaskivi/>] (Viitattu 25.5.2010.)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Museovirasto. [http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_list.aspx] (Viitattu 26.4.2011.)

Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt. Hietasaaren huvila-alue. Museovirasto.

[http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=2091] (Viitattu 11.5.2011.)

YTYÄ ry. [<http://www.ytya.net/>] (Viitattu 2.6.2011.)

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Aaltonen, Sanna 2008. Itseluottamusta, varovaisuutta ja vaaraa. Yhteiskuntaluokka ja tyttöjen tulkinnot sukupuolisesta häirinnästä. Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Tampere: Vastapaino.

Aarnipuu, Petja 2008. Turun linna kerrottuna ja kertovana tilana. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimintuksia 1162, Tiede. Helsinki: Hakapaino oy.

Abram, Simone 2011. Researching professional institutions. Esitelmä. Symposium: Planning for people. A Dialogue between anthropology and urban planning. 4.5.2011, Helsinki.

Ahtiainen, Pekka, Tervonen, Jukka, Teräs, Kari 2010. Kailkella on paikkansa: uuden paikallishistorian suunta- viivoja. Tampere: Vastapaino.

Anttila, Anu-Hanna 2005. Loma tehtaan varjossa. Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaätely Suomessa 1930–1960-luvuilla. Bibliotheca Historica 93. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.

Aronsson, Peter 2004. Historiebruk – att använda det förflutna. Studentlitteratur, Lund.

Autio, Juhani 2000. Höyryaluksia Oulun vesillä. Haukipudas: Jupress.

Auvinen, Kirsti; Eerola, Esko; Heino, Veikko ym. 1971. Isokenkäisten maa. Yhdyskuntasuunnittelun taustavoimat. Suunta N:O 11. Helsinki: Otava.

Bahtin, Mihail 1975, Voprosy literatury i estetiki: issledovania raznyh let. Moskva: Художественная литература.

Bahtin, Mihail Mihajlovič 1993. Toward a philosophy of the act. Edited by Michael Holquist & Vadim Liapunov; translation and notes by Vadim Liapunov. Austin, TX: University of Texas Press.

nov; translation and notes by Vadim Liapunov. Austin, TX: University of Texas Press.

Baudelaire, Charles 1869 (1963). Pariisin ikävä. Suomentaneet Eila ja Väinö Kirstinä. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas 1967. The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. New York: Doubleday.

Berger, Peter L., Luckmann, Thomas 1994. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma. Helsinki: Gaudeamus.

Blomberg, Kristian 2011. Lukemisen tilat ja tilanteet. Runoteoreettinen tutkimus runokeinoista sekä niiden käytöstä René Charin kokoelmissa Les matinaux ja Feuilles d'Hypnos. Väitöskirja, moniste.

Brunila, Birger 1955. Asemakaava ja rakennustaide. Helsingin kaupungin historia IV:1. Ajanjakso 1875–1918. Helsinki.

Brunila, Birger 1962. Asemakaavoitus 1918–1945. Helsingin kaupungin historia V. Helsinki.

Butler, Chris 2009. Critical Legal Studies and the Politics of Space. Social & Legal Studies 2009 18: 313. [<http://sls.sagepub.com/content/18/3/313>] (Viitattu 9.8.2010.)

Cederhvarf, Esther 1963. ”Kesämuistoja 1890-luvun Oulusta”. Kaltio 1963.

Certeau, Michel de 2002. The Practise of Everyday Life. Berkeley: University of California Press.

Choay, Françoise 1997. The Rule and the Model. On the Theory of Architecture and Urbanism. Cambridge, Massachusetts, London, England: The MIT Press.

Clark, Timothy J. 1984. The painting of modern life: Paris in the art of Manet and his followers. Princeton University Press.

Deland, Mats 2001. The Social City. Middle-way approaches to housing and suburban governmentality in southern Stockholm. Studier i stads och kommunhistoria 23. Stads- och kommunhistoriska institutet. Stockholm.

Dyos, H. J. 1982. Exploring the Urban Past. Esseys in urban history by H. J. Dyos. Edited by David Cannadine and David Reeder. Cambridge: Cambridge University Press.

Eerikäinen, Anu 2002. Tykin tarina: Villistä työväen esikaupungista suosituksi puutaloalueeksi. Jyväskylän.

Eley, Geoff 2005. “Is all the world a text? From social history to the history of society two decades later.” Practicing History. New Directions in Historical Writing after the linguistic Turn. Edited by Gabrielle M. Spiegel. New York and London: Routledge.

El Harouny, Elisa 2008. Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä. Esimerkkeinä vanha Porvoo ja vanha Raah. Osat I ja II. Acta universitatis Ouluensis C Technica 312. Oulun yliopisto, Oulu.

Fairclough, Norman 1992. Discourse and Social Change. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, Norman 1995. Critical Discourse Analysis: the Critical Study of Language. London: Longman.

Fernandes, Edésio 2007. Constructing the ‘Right to the City’ in Brazil. Social & Legal Studies 2007 16: 201. [<http://sls.sagepub.com/content/16/2/201>] (Viitattu 10.8.2010.)

Fingerroos, Outi; Heimo, Anne; Haanpää Riina; Peltonen Ulla-Maija (toim.) 2006.

Muistitieto: metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Flyvbjerg, Bent 1998. Rationality and power: democracy in practice. Translated by Steven Sampson. Chicago: University of Chicago Press.

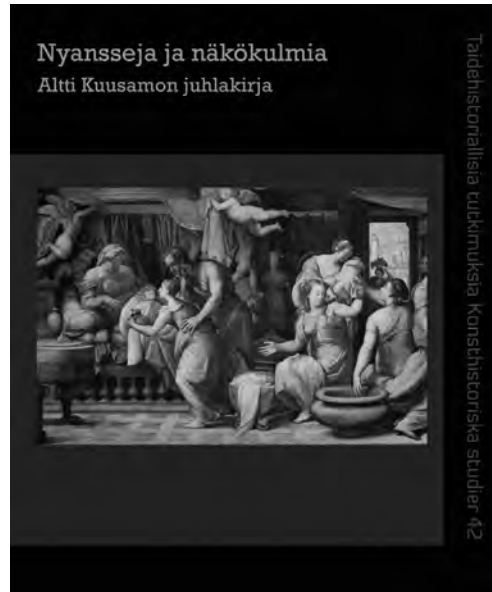
- Foucault**, Michel 1991. *Discipline and punish: the birth of the prison*. London: Penguin Books.
- Foucault**, Michel 2002. *The archeology of knowledge*. London: Routledge.
- Fält**, Olavi K. 2005. "Valkea kaupunki 1920–1939". Oulun vuosisadat 1605–2005. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Oulun yliopiston historian laitos. Jyväskylä: Gummerus.
- Grönros**, Jarmo 1994. *Vähä-Heikkilän mäkitupalaisyhdistys ry.: 85 vuotta edunvalvontatyötä Turun kaupungin esikaupunkialueella*. Turun maakuntamuseo. Turku.
- Haavikko**, Paavo 1999. *Airo ja Brita: näytelmä*. Helsinki: Art House.
- Hall**, Catherine 1990. *The Sweet Delights of Home. A History of Private Life IV. From the fires of revolution to the great war*. London.
- Hallikainen**, Janne 2004. "Kurinpito ja mielivalta." *Vihollisen armoilla. Neuvostotavankien kohtaloita Suomessa 1941–1948*. Toimittanut Heikki Roiko-Jokela. Jyväskylä: Minerva.
- Haltia**, Mia, Immonen, Kari, Rosenlöf, Anna-Mari, Tihinen, Juha-Heikki, Vihanta, Ulla, 2011. *Otto Mäkilä. Punainen levoton kipinä. En röd orolig gnista. A Red Restless Spark*. Turun taidemuseo. Turku.
- Hapgood**, Lynne, 2005. *Margins of desire. The suburbs in fiction and culture 1880–1925*. Manchester: Manchester University Press.
- Harris**, Alexandra 2010. *Romantic Moderns. English Writers, Artists and the Imagination from Virginia Woolf to John Piper*. London: Thames & Hudson.
- Harris**, Richard 1996. *Unplanned Suburbs. Toronto's American Tragedy 1900 to 1950*. The Johns Hopkins University Press.
- Harris**, Richard, Larkham Peter J. (eds) 1999. *Changing Suburbs: Foundation, Form and Function*. London: E & FN Spon.
- Harrison**, Charles 1991. "Modernity." *The language of art history*. Edited by Salim Kemal, Ivan Gaskell. Cambridge: University Press, 142–155.
- Hautala**, Kustaa 1976. *Oulun kaupungin historia IV 1856–1918*. Oulu: Kirjapaino osakeyhtiö Kaleva.
- Hautala**, Kustaa 1982. *Oulun kaupungin historia V 1918–1945*. Oulu: Kirjapaino osakeyhtiö Kaleva.
- Helander**, Vilhelm, Sundman, Mikael 1970. *Kenen Helsinki – Raportti kantakaupungista*. Porvoo: WSOY.
- Herman**, David 2009. *Basic Elements of Narrative*. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.
- Hertzen**, Heikki von 1946. *Koti vaiko kasarmi lapsillemme: asunnontarvitsijoiden näkökohtia asunto- ja asemakaavakysymyksissä*. Väestöliiton julkaisuja 15. Porvoo: WSOY.
- Hinchcliffe**, Tanis 2005. "Review essay. Elusive suburbs, endless variation". *Journal of Urban History*, Vol. 31 No. 6 September 2005. Sage Publications.
- Hirschkop**, Ken 2003, "Heteroglossia and Civil Society: Bakhtin's Public Square and the Politics of Modernity". *Mikhail Bakhtin, Volume II. Sage Masters of Modern Social Thought*. Edited by Michael E. Gardiner. England: Sage Publications.
- Hobsbawm**, Eric, Ranger, Terence 1992. *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Howard**, Ebenezer, (1898) 2003. *To-morrow: a peaceful path to real reform*. Original ed. with new commentary by Peter Hall, Dennis Hardy & Colin Ward. London; New York: Routledge.
- Huysen**, Andreas 2003. *Present Pasts: Urban Palimpsests and the Politics of Memory*. Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press.
- Häggman**, Kaj 1994. *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki: Historiallinen seura.
- Häyrynen**, Maunu 1994. *Maisemapuistosta reformipuistoon*. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki-seura. Turku: Serioffset.
- Häyrynen**, Maunu (toim.) 2004. *Suistolaisten puisto: Porin kansallisen kaupunkipuiston historia ja maisema*. Porin kaupunki, Porin kaupunginkanslian kaavoitusosasto. Turku: Finepress Oy.
- Häyrynen**, Maunu 2005. *Kuvitettu maa: Suomen kansallisten maisemakuvastojen rakentuminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Häyrynen**, Maunu; Ryyänen, Kaisu; Tella, Katri (toim.) 2009. "Kui määhä täälä asu?" *asukasnäkökulmia kehittyvään lähiöön*. Turun yliopisto. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen julkaisuja XXII. [https://oa.doria.fi/handle/10024/62965] (Viitattu 3.4.2011.)
- Ihonen**, Markku 1992. *Museovaatteista historian valpukuun*. T. Vaaskivi ja suomalaisen historiallisen romaanin murros 1930–1940-luvulla. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Ikonen**, Jorma 2009. *Asukasaktivismia 1960-luvulla: Kumpulan ja Toukolan kohtalonhetket*. Kumposti. Helsingin Kumpulan kylälehti 2.12.2009, 4/09. [www.kaupunginosat.net/mambo/kumpula/images/.../kumposti409_web.pdf] (Viitattu 9.3.2011)
- Ilmonen**, Anneli; Pöykkö, Kalevi; Lario-Huttunen, Annukka 2001. *Reino Viirilä 100-vuotismuistonäyttely 21.10.2001–6.1.2002*. Tampereen taidemuseon julkaisuja 98. Tampere.
- Jaatinen**, Marjatta ja Martti 1967. "Oulun monumentaalikeskus." *Arkkitehti* 3-4. 1967.
- Jaatinen**, Stig 1997. *Elysium Wiburgense, Villabebbyggelsen och villakulturen kring Viborg. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 151*. Helsinki.
- Jacobs**, Jane 1961. *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.
- Jauhainen**, Jussi S. 1995. *Kaupunkisuunnittelu, kaupunkiuudistus ja kaupunkipolitiikka*. Kolme eurooppalaista esimerkkiä. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja 146. Turku.
- Jauhainen**, Jussi S. 1997. "Kaupunkiuudistus ja gentrifiikkaatio". *Tila, paikka ja maisema*. Tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen. Tampere.
- Juntto**, Anneli 1990. *Asuntokysymys Suomessa*. Topeliuksesta tulopolitiikkaan. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisu no 50. Helsinki: asuntohallitus.
- Jurevicienne**, Jurate 2005. "Threats to Cultural Values, Historic Suburbs of Vilnius." *Urban Heritage – Collective Privilege. Report on the 2nd Baltic Sea Region Cultural Heritage Forum*. Helsinki on 7-11 June 2005. National Board of Antiquities of Finland. Porvoo.
- Jutikkala**, Eino 1954. "Lokalisering av yrkes- och socialgrupperna i Åbo under ryska tiden." *Historisk tidskrift för Finland*, 79–92.
- Jäppinen**, Jussi 2005. "Oletko koskaan nähnyt kauniin kaupungin?" *Jyväskylän ruutuasemakaavan vaiheet 1800-luvulta 2000-luvulle*. Minerva. Jyväskylä.
- Jämsänen**, Auli 1997. *Juho Mäkelä (1885–1945)*. *Ars Nordica* 9. Oulu: Pohjoinen.
- Jäppinen**, Jussi 2005. "Oletko koskaan nähnyt kauniin kaupungin?" *Jyväskylän ruutuasemakaavan vaiheet 1800-luvulta 2000-luvulle*. Minerva. Jyväskylä: Gummerus.
- Järvi**, K. A. [Kaarlo August Mällinen] 1910. *Harry, romaanin kansallisen herätyksen ajoilta*. Jyväskylä: Gummerus.

- Jääskeläinen, Lauri**; Syrjänen, Olavi 2003. Maankäyttö- ja rakennuslaki selityksineen. Käytännön käsikirja. Helsinki: Rakennustieto Oy.
- Kaila, K.** 1940. ”F.A. Pehkonen 70-vuotias.” Lakimies, suomalaisen lakimiesten yhdistyksen aikakauskirja.
- Kenyon, Amy Maria** 2004. *Dreaming Suburbia. Detroit and the Production of Post War Space and Culture.* Detroit: Wayne State University Press.
- Kervanto Nevanlinna, Anja** 1996. *Interpreting Nairobi. The Cultural Study of Built Forms.* Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kivijärvi, Erkki** 1933. Tervaporvari. Helsinki.
- Kivijärvi, Erkki** 1934. Tervaporvarien pojat ja tyttäret. Helsinki.
- Koivunen, Leila, Syrjämaa, Taina, Söderholm, Ilse-Mari (toim)** 2006. *Turistin tilat. Tilallisuus modernin matkustajan kokemuksena. Turun historiallinen arkisto 58. Turun historiallinen yhdistys. Jyväskylä: Gummerus Oy.*
- Kokko, Heikki** 2010. ”Sivistyksen varhaista käsitehistoriaa.” *Kasvatus & Aika. Kasvatuksen historiallis-yhteiskunnallinen julkaisu* 4/2010. Suomen koulu-historiallinen seura. [http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=334] (Viitattu 15.1.2011.)
- Kolbe, Laura** 1988. Kuloosaari – unelma paremmasta tulevaisuudesta. Keuruu: Otava.
- Kolbe, Laura** 2010. ”Luokat, myytit ja suuri kansallinen kertomus.” Luokat Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa. Helsinki: Gaudeamus.
- Konttinen, Sirkka-Liisa** 1988. *Byker. Bloodaxe books in association with Amberside, Newcastle upon Tyne. Great Britain. Cambridgeshire: Balding + Mansell Limited, Wisbech.*
- Korhonen Markus H.** 2002. Puistola. Oulu: Kirjapaino Kaleva.
- Koskenniemi, Veikko Antero** 1916. Konsuli Brennerin jälkikesä. Porvoo.
- Koskiahho, Briitta** 1984. ”Pispala eilen, tänään ja huomenna.” Tampere. Tutkimuksia ja kuvauksia VIII. Tampereen historiallinen seura. Tampere.
- Kuhn, Michael** 1966. ”Humanistin näkemyksellä teknikon välinein. Arkkitehtuuri ja yhdyskuntasuunnittelu uusien ongelmien edessä.” *Yhdyskuntasuunnittelu* 1966/3.
- Kujala, Timo, Kästämä, Pentti, Lehtinen, Jarmo.** Oulun purjehdusseura 90 v. 1881–1971. Oulu.
- Kuusi, Pekka** 1961. 60-luvun sosiaalipoliittikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 6. Porvoo: WSOY.
- Lahti, Juhana** 2006. Arkkitehti Aarne Ervin moderni kaupunkisuunnittelu pääkaupunkiseudulla. Taidehistoriallisia tutkimuksia 34. Helsinki. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Lampi, Pertti** 2007. Oma tupa oma lupa. Suomen omakotiliitto 1947–2007. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Latour, Bruno** 2006. Emme ole koskaan olleet moderneja. Tampere: Vastapaino.
- Laurila, Ulla-Maija (toim.)** 2009. Huviloita Laajasalossa. Helsingin kaupungin museo tutkimuksia ja raportteja 1/2009. Porvoo: WS Bookwell Oy.
- Le Corbusier** 1967. *The Radiant City. Elements of a Doctrine of Urbanism to be used as the Basis of Our Machine-Age Civilization.* New York: The Orion Press.
- Lefebvre, Henri** 1991. *The Production of Space.* Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri** 1996. *Writings on Cities.* Oxford: Blackwell.
- Lehto, Veli V.; Kaja, Erkki; Palomo, Pertti; Irjala, Veijo.** (toim.) *Oulun merenkävijät ry 1927–1977.* Oulu.
- Lehtovuori, Panu** 2005. *Experience and Conflict. The dialectics of the production of public urban space in the light of new event venues in Helsinki 1993–2003.* Center for Urban and Regional Studies Publications. Teknillinen korkeakoulu. Espoo.
- Litzen, Aulikki; Vuori, Jukka** 1997. Helsingin maalaiskunnan historia. [4], 1865–1945: kunnallishallinnon uudistuksesta suureen alueluovutukseen: Vantaan kaupungin juuret. Vantaan kaupunki.
- Lipas, Pertti; Kärki, Anita (toim.)** 2003. Vuosisata Harjun takana: Nisulan, Mäki-Matin ja Syrjälän historiaa. Jyväskylä: Nisulan asukasyhdistys.
- Lukkarinen, Ville; Waenerberg, Annika** 2004. Suomikuvasta mielenmaisemaan: kansallismaisemat 1800- ja 1900-luvun vaihteen maalaustaitteessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Taidekoti Kirpila.
- Luoju, Susanna; O'Neill, Itha** 2011. Katujen kertomaa. Ragnar ja Hilding Ekelundin maalauksellinen kaupunki. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lähdesmäki, Tuuli** 2007. Kuohahdus Suomen kansan sydäimestä. Henkilömonumentti diskursiivisena ilmiönä 1900-luvun lopun Suomessa. *Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja* 94. Jyväskylän yliopisto 2007. Vaajakoski: Gummerus.
- Manninen, Turo** 1995. Oulun kaupungin historia VI 1945–1990. Jyväskylä: Gummerus.
- Markkola, Pirjo** 2002. Synti ja siveys: Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mattingly, Paul. H.** 2009. ”The Suburban Discourse.” *Journal of Urban History* 2009; 35, 418-425.
- Mayne, Alan** 1993. *The Imagined Slum. Newspaper representation in three cities 1870-1914.* Leicester: Leicester University Press.
- Meinig, D. W.** 1979. ”Introduction.” *The Interpretation of Ordinary Landscape. Geographical Essays.* New York: Oxford University Press.
- Meurman, Otto-I.** 1947. *Asemakaavaoppi.* Helsinki: Otava.
- Meurman, Otto-I.; Ervi, Aarne** 1952. Oulun yleiskaava. Avustaneet arkkitehdit Tapani Nironen, Inkeri Siltaavuori, Olli Vikstedt. Oulun kaupunki. Vammala: Tyrvään kirjapaino.
- Mikkola, Kirmo** 1967. ”Kaupunkisuunnittelun tilanne.” *Arkkitehti* 3-4 1967.
- Mills, Sara** 1997. *Discourse. London and New York: Routledge.*
- Mitchell, Jon** 1998. ”*The Nostalgic Construction of Community: Memory and Social Identity in Urban Malta.*” *Ethnos: Ethnos Volume* 63:01:00, p. 81 – 101.
- Mumford, Lewis** 1949. *Kaupunkikulttuuri.* Porvoo: WSOY.
- Mustonen, Pertti** 2010. Kaupungin sielua etsimässä. Kertomus Helsingin kaupunkisuunnittelusta Bertel Jungista nykyaikaan. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Helsinki. Tampere: Tammerprint Oy.
- Mäenpää, Pasi; Aniluoto, Arto; Manninen, Rikhard; Villanen, Sampo** 2000. Sanat kivettyvät kaupungiksi. Tutkimus Helsingin kaupunkisuunnittelun prosesseista ja ihanteista. Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Espoo: Otamedia Oy.
- Mäntysalo, Raine; Nyman, Kaj** 2001. Kaavoitus suunnittelua? Suunnittelun patologioita maankäyttö- ja rakennuslain sovelluksissa. Oulun yliopiston arkkitehtuurin osasto *Julkaisu A* 30. Oulu.
- Nicolaides, Becky M.** 2002. *My Blue Heaven: Life and Politics in the Working-Class suburbs of Los Angeles, 1920-1965.* Historical Studies of Urban America. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- Nikula**, Oscar 1981. "Kaupunkilaitos 1721–1875." Suomen kaupunkilaitoksen historia 1. Toimittanut Päivi Tommila. Suomen kaupunkiliitto. Helsinki.
- Nikula**, Riitta 1981. Yhtenäinen kaupunkikuva 1900–1930. Suomalaisen kaupunkirakentamisen ihanteista ja päämääristä, esimerkkinä Helsingin Etu-Töölö ja Uusi Vallila. Societas Scientiarum Fennica. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk. Utgivna av Finska vetenskaps-societeten H. 127. Helsinki.
- Niskala**, Kaarina 1997. Toppilan maankäytön historiaa, Toppilansalmen alueen rakentaminen ja toiminta vuodesta 1724 nykypäivään. Oulun kaupunki. Oulu.
- Niskala**, Kaarina; Okkonen, Ilpo 2002. Oulun graadi. 350 vuotta asemakaavoitusta. Oulu: kirjapaino Kaleva.
- Niskala**, Kaarina 2005. *Hurmaavat hupisaaret. Oulu: Studio Ilpo Okkonen.*
- Niskala**, Kaarina 2007. Valkovuokkojen villat: Toppilansalmen huvilat ja puutarhat. Oulu: Oulu-seura.
- Nyman**, Harri 2011. Uloimmalla rannalla: Luotsi- ja majakkamiesperheet asemayhdyskunnissaan. Kansatieteellinen arkisto. Helsinki.
- Nyman**, Kaj 2003. Sinisilmäisyyden aika. Suunnittelun myyjiä 1950–2000. Rakennusalan kustantajat RAK. Jyväskylä.
- Nyman**, Kaj 2004. "Arkkitehtuuri ruumiillisuutena ja representaationa." Paikan heijastuksia. Ihmisen ympäristösuhteen tutkimus ja representaation käsite. Toim. Raine Mäntyselä. Ympäristöalan julkaisuja. Oulun yliopisto. Jyväskylä, 128–129.
- Oulun kulttuurihistoriallisesti merkittävät kohteet**, 1986. Oulun kaupunki.
- Perälä**, Tauno 1983. "Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkilaitokset 1875–1918." Suomen kaupunkilaitoksen historia 2. 1870-luvulta autonomian ajan loppuun. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa.
- Perälä**, Tauno 1984. "Kaupunkien aluepolitiikka ja esikaupunkilaitokset." Suomen kaupunkilaitoksen historia 3. Suomen kaupunkiliitto. Kunnallispaino Oy: Vantaa.
- Pietikäinen**, Sari, Mäntynen, Anne 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Piimies**, Marja (toim.) 2009. SUB 26. Esikaupungeissa tahtuu! Opas sille, joka retkeilee kaupungissa. Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto. Edita Prima Oy.
- Pihl Atmer**, Ann Katrin 1987. Sommarnöjet i skärgården, sommarbebyggelse i Stockholms inre skärgård 1860–1915. Monografier utgivna av Stockholms stad 55. Borås.
- Pihl Atmer**, Ann Katrin 1998. Livet som levdes där måste smaka vildmark, sportstugor och friluftsliv 1900–1945. Stockholmsmonografier 132. Borås.
- Pohjamo**, Ulla 2011. "Kerrottu menneisyys – Muistitiedon narratiivisuus." Taidetta tutkimaan. Jyväskylä: Kampus Kustannus.
- Proust**, Marcel 1968–2003. Kadonnutta aikaa etsimässä. Osat 1–9. Helsinki: Otava.
- Pulma**, Panu 1994. Pikkukaupungin unelmia. Kajaani 1906–1976. Kajaani kaupunki. Kajaani: Kainuun Sanomien kirjapaino.
- Puustinen**, Sari 2006. Suomalainen kaavoittajaprofessio ja suunnittelun kommunikaatiivinen käänne. Vuorovaikutukseen liittyvät ongelmat ja mahdollisuudet suurten kaupunkien kaavoittajien näkökulmasta. Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Espoo: Frenckellin kirjapaino Oy.
- Rajaniemi**, Juho 2006. Kasvun kaavoitus: Tapaus Raahe 1961–1996. Kankaanpää: Messon.
- Ricoeur**, Paul 2000. Tulkinnan teoria. Suomentanut Heikki Kujansivu. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Rodman**, Margaret C. 2003. "Empowering Place: Multilocality and Multivocality." The Anthropology of space and Place. Locating Culture. Edited by Setha M. Low and Denise Lawrence-Zúñiga. Blackwell Publishing.
- ROi**, Teknoset 1/2003.
- Saarikangas**, Kirsi 1993. Model houses for model families: gender, ideology and the modern dwelling: the type planned houses of the 1940s in Finland.
- Saarikangas**, Kirsi 2002. Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Saarinen**, Juhani 1972. Porin historia III 1809–1939. Porin kaupunki. Kokemäki.
- Salmela**, Ulla 2004. Urban Space and Social Welfare. Otto-Iivari Meurman as a planner of Finnish Towns 1914–1937. Taidehistoriallisia tutkimuksia 30. Taidehistorian seura. Vammala.
- Salo**, Matti 2005. "Oulu laivojen ja tervan vuosisadalla (1809–1919)." Oulun vuosisadat (1605–2005). Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys. Oulun yliopiston historian laitos. Jyväskylä: Gummerus.
- Saresma**, Tuija 2010. "Performing the author/mother/merchant/wife: moving subject positions in Minna Canth's autobiography." Gender, nation, narration. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Sewell**, William H. Jr. 2005. "The Concept(s) of Culture". Practicing History. New Directions in Historical Writing after the linguistic Turn. Edited by Gabrielle M. Spiegel. New York and London: Routledge.
- Shields**, Rob 1991. Places on the Margin. Alternative geographies of modernity. International Library of Sociology. University of Lancaster. London and New York: Routledge.
- Sitte**, Camillo (1889) 2001. Kaupunkirakentamisen taide. Hämeenlinna: Karisto Oy.
- Smed**, Olavi 1982. Oulun työväen pursiseura 70 v. Oulu.
- Snellman**, P. W. 1937. Handelssocieteten och handlandenas pensionsinrättning i Uleåborg 1771–1936. Företekning över medlemmar och delägare jämte korta biografiska anteckningar om dem. Oulu: Kirjapaino osakeyhtiö Kaleva.
- Snellman**, P.W. 1939. Kertomus Oulun kaupaseuran ja Oulun kauppiaiden eläkelaitoksen toiminnasta vuosina 1771–1939. Oulun kauppiaiden eläke- ja apurahalaitos. Oulu: Kirjapaino osakeyhtiö Kalevan Kirjapaino.
- Soiri-Snellman**, Helena 1985. Ruissalon huvilat, Turun Ruissalon, Iso-Pukin ja Pikku-Pukin saarien huviloiden rakennushistoria ja rakennusluettelo. Turun maakuntamuseo, raportteja 8. Turku.
- Spiegel**, Gabrielle M. 2005. "Introduction." Practicing History. New Directions in Historical Writing after the Linguistic Turn. Edited by Gabrielle M. Spiegel. New York and London: Routledge.
- Staffans**, Aija 2004. Vaikuttavat asukkaat. Vuorovaikutus ja paikallinen tieto kaupunkisuunnittelun haasteina. Teknillinen korkeakoulu. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskus. Helsinki: Yliopistopaino Oy.
- Strengell**, Gustaf 1910. "Egnahem-studier i en engelsk trädgårdsstad". Arkitekten IX, 12/1910.
- Suistola**, Jouni 2006. "Kalevan päätoimittaja, kunnallisneuvos Valde Näsi (1903–1993)", Kansallisbiografia. [http://artikkelihaku.kansallisbiografia.fi/artikkeli/1642/] (Viitattu 24.9.2010.)
- Suomen kirjailijat** 1945–1980. Pienoiselämäkerrat. Teosbibliografiat. Tutkimusviitteet. Toimittaneet Maija Hirvonen, Hannu Launonen, Anna Nybondas, Inger Bäcksbacka. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 402. Länsi-Savon kirjapaino Oy. 1985.

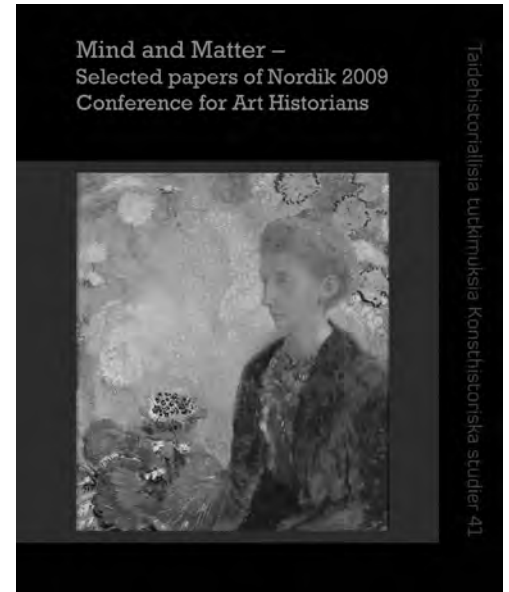
- Syrjämäa**, Taina 1999. ”Arjen muistin ja onohduksen jäljillä.” Jokapäiväinen elämä historian valoisissa ja varjoissa. (toim.) Taina Syrjämäa. Yleinen historia, Turun yliopisto. Historian laitoksen julkaisuja n:o 53. Turku: Painosalama.
- Syrjämäa**, Taina 2006. *Constructing Unity, Living in Diversity. A Roman Decade. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia* 344. Gummerus.
- Syrjänen**, Anneli 1993. ”Oulujokivarren huvila-asutus. Huvilaelämää Oulujokivarressa 1860–1960, Kulku-yhteydet?” *Suvelasta Onnelaan, huvilaelämää Oulussa, näyttelyjulkaisu*. Pohjois-Pohjanmaan museo.
- Tanner**, Riikka; Lind, Tuula 2009. *Käheä-ääninen tyttö*. Kaalengo tsaj. Helsinki: Tammi.
- Teppo** Jorma 1978. *Oulun lääninarkkitehdit* J. Oldenburgista H. Andersiniin. Oulun yliopisto.
- Tolonen**, Tarja 2008. ”Yhteiskuntaluokka: menneisyyden dinosauruksien luiden kolinaa?” *Yhteiskuntaluokka ja sukupuoli*. Nuorisotutkimusseura julkaisuja 83. Tampere: Vastapaino.
- Tommila**, Päiviö, Salokangas, Raimo 1998. *Sanomia kaille*. Suomen lehdistön historia. Helsinki: Edita.
- Toppilansalmi-Hietasaari rakennusinventointi** 1992, 1993. Oulun kaupunki.
- Tuomi**, Timo 2005. *Kaupunkikuvan muutokset. Suomalaisen kaupunkikeskustojen suunnittelun tavoitteiden ja todellisuuden kohtaamisesta toisen maailmansodan lopusta 1960-luvun puoliväliin*. SKS. Vammala.
- Turunen**, Tuula 1993. ”Oulun vanhimmat huvila-alueet.” *Suvelasta Onnelaan, huvilaelämää Oulussa, näyttelyjulkaisu*. Pohjois-Pohjanmaan museo.
- Törrönen**, Jukka 2010. ”Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa”. *Haastattelun analyysi*, 2010. Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander, Matti Hyvärinen (toim.) Tampere: Vastapaino.
- Uljas**, Päivi 2008. *Kun Suomi punastui. Talonpoikaisesta yhteiskunnasta hyvinvointivaltioksi*. Kansansivistysliitto. Helsinki.
- Uuskallio**, Irma 2001. *Arvostetut asuinsijat. Asuinalueiden sosiokulttuurinen analyysi 1900-luvun Helsingissä ja Tehtaankadulta etelään*. Helsingin kaupungin tietokeskus. Tutkimuksia. Helsinki.
- Vaaskivi**, Tatu 1940. *Rooman tie*. Matkakuvia. Jyväskylä: K. J. Gummerus osakeyhtiö.
- Vaaskivi**, Tatu 1945. *Kutsumus*. Kirjeitä vuosilta 1927–1942. Toim. Martti Haavio. Porvoo: WSOY.
- Valkeapää**, Leena 2000. *Pitäjänkirkosta kansallismonumentiksi. Suomen keskiaikaisten kirkkojen restaurointi ja sen tausta vuosina 1870–1920*. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja. Finska fornminnesföreningens tidskrift 108. Helsinki. Vammala.
- Valkonen**, Olli, 2000. *Aukusti ja Pentti Koivisto. Isä ja poika*. Oulun taidemuseon julkaisuja 39/2000. Oulun taidemuseo. Raaha: Raahen kirjapaino Oy.
- Vallius**, Antti 2011. ”Visuaalinen kulttuuri maaseutumielikuvien tuottajana.” *Maaseudun uusi aika*. Maaseutututkimuksen ja politiikan aikakauslehti. 1/2011. Maaseudun uusi aika -yhdistys. Tampere.
- Vapaasalo**, Sakari 1953. *A. Santaholma osakeyhtiö 1903–1952*. Kauppias Antti Santaholma ja kauppahuone A. Santaholma. Oulu: Kirjola oy.
- Viita**, Lauri (1950) 1979. *Moreeni*. Juva: WSOY.
- Vilkuna**, Janne 2002. ”Kulttuuriperintö ja kulttuuriympäristöt”. *Taiteen ja kulttuurin kentät*. Perusrakenteet, hallinta, lainsäädäntö ja uudet haasteet. Toim. Ilkka Heiskanen, Anita Kangas ja Ritva Mitchell. Jyväskylä: Tietosanoma.
- Vuolteenaho**, Teuvo 1984. ”Tuiran kaupunginosan saneeraus kiinteistötoimen kannalta”. *Kunnallistekniikka* 6:1984.
- Vuorinen**, Juha 2005. *Hyvinvointivaltion avoin muoto. Suomalaisen massakorkeakoulutusjärjestelmän arkkitehtoninen toteutus, tapausesimerkinä Oulun yliopiston suunnittelu ja varhaiset rakennusvaiheet*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Väre**, Henry 2007. ”Typification of names published by the Finnish botanist Fredrik Nylander.” *Ann. Bot. Fennici* 44. Helsinki. Finnish Zoological and Botanical Publishing Board.
- Ward**, Stephen V. 2004. *Planning and urban change*. London: Thousand Oaks. California: Sage Publications.
- Waris**, Heikki 1932–1934. *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkänsillan pohjoispuolelle*. Osa: 1-2. Historiallisia tutkimuksia. Diss. Helsingin yliopisto. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Warner**, Sam Bass Jr. 1972. *The Urban Wilderness. A history of the American city*. New York: Harper & Row.
- Warner**, Sam Bass Jr. 1978. *Streetcar Suburbs. The Process of Growth in Boston (1870–1900)*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Westerlund**, Jorma 1975. *Oulun kaupunginvaltuusto 1875–1975*. Piirteitä kaupunginvaltuuston satavuotisen toiminnan ajalta. Oulun kaupunki.
- Zukin**, Sharon 1995. *The Cultures of Cities*. Massachusetts: Blackwell.
- Åström**, Anna-Maria; Korkiakangas, Pirjo; Olsson, Pia (Edited by) 2004. *Memories of My Town. The Identities of Town Dwellers and Their Places in Three Finnish Towns*. *Studia Fennica Ethnologica* 8. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- Åström**, Sven-Erik 1956. *Kaupunkiyhteiskunta murrosvaiheessa*. Helsingin kaupungin historia IV: 2. Ajanjakso 1875–1918. Helsinki.
- Åström**, Sven-Erik 1957. *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors: studier i stadens inre differentiering 1810–1910*. Helsingfors stads publikationer; 6. Helsingfors.

TAIDEHISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA - KONSTHISTORISKA STUDIER

NYANSSEJA JA NÄKÖKULMIA – ALTTI KUUSAMON JUHLAKIRJA. 2011. Taidehistoriallisia tutkimuksia 42. 200 s. kuvitettu. Toim. Riikka Niemelä, Katve-Kaisa Kontturi ja Asta Kihlman.

Nyanseja ja näkökulmia on juhlakirja Turun yliopiston taidehistorian professori Altti Kuusamon 60-vuotispäivän kunniaksi. Se kokoaa yhteen Kuusamon teoreettismetodologisia kirjoituksia taidehistorian alalta 1980-luvulta viime vuosiin asti. Kirja avaa näkymän Kuusamon laaja-alaiseen tuotantoon, joka on esitelty suomalaiselle taidehistorian lukijakunnalle vuosien varrella ikonografian, visuaalisen semiotiikan ja psykoanalyysin erityiskysymyksiä. Se tarjoaa moniulotteisen lukemiston kaikille, jotka ovat kiinnostuneita muodon teorioista, symbolin käsitteestä, maun ja tulkinnan kysymyksistä sekä ajallisuudesta kuvallisessa kerronnassa. Kirja sisältää Ville Lukkarisen, Tutta Palinin, Lars Saaren ja Katve-Kaisa Kontturin kirjoittaman johdannon ja myös bibliografian Kuusamon tieteellisestä tuotannosta.

MIND AND MATTER: Selected Papers of Nordik 2009 Conference for Art Historians. 2010. Taidehistoriallisia tutkimuksia 41. 283 pages, illustrated. Editor Johanna Vakkari.

This volume brings together eighteen authors, various multidisciplinary methods, and a large selection of essays on a wide range of topics from medieval Madonna sculptures to Swedish design. These contributions deepen our understanding of material culture and religion, creativity, architectural criticism, and the historical aspects of identity, culture and politics. The essays showcase ways in which thoughts, beliefs, ideas, religions, and political ideologies – material and immaterial culture – need to be challenged and analysed from critical points of view.

This book is an excellent compendium of materials for anyone interested in art history, visual culture and the history of ideas and ideologies.

Authors: Marta García Carbonero, Hans Dam Christensen, Trine Groene, Anette Højlund, Katrin Kivimaa, Sari Kuuva, Malene Leerberg, David Morgan, Susanna Pettersson, Anna Ripatti, Elina Räsänen, Eli Heldaas Seland, Naomi Stead, Ari Tanhuanpää, Caty Telfair, Marja Väätäinen, Annika Waenerberg, Jeff Werner and Henrik Widmark.

Susanna Aaltonen

Sisustaminen on kuin käsialaa
Carin Bryggman ja Lasse Ollinkari
sisustusarkkitehdin ammatissa
1940- ja 1950-luvulla

Susanna Aaltonen: SISUSTAMINEN ON KUIN KÄSIALAA. Carin Bryggman ja Lasse Ollinkari sisustusarkkitehdin ammatissa 1940- ja 1950-luvulla. 2010. Taidehistoriallisia tutkimuksia 40. 313 s. Kuvitettu.

Susanna Aaltonen väitöskirja sisustusarkkitehdin ammatin muotoutumisesta Suomessa on ensimmäinen perusteellinen tutkimus alasta. Kirjassa selvitetään ammatin juuria 1870-luvulta lähtien, mutta keskipisteessä ovat 1940- ja 1950-luku ja kaksi alan keskeistä suunnittelijaa: Carin Bryggman (1920–1993) ja Lasse Ollinkari (1921–1993). Bryggman oli Suomessa ensimmäinen nainen, joka perusti oman sisustusarkkitehtitoimiston. Hänen käsialansa vaikutti niin yksityiskodeissa kuin julkisissa tiloissa Turun linnasta, myymälöihin ja virastoihin. Ollinkarin kohteita olivat muun muassa pankkien konttorit ja suuret sairaalat. Kirjassa kerrotaan monipuolisesti sisustusarkkitehtien ammatin kollektiivisesta perustasta – koulutuksesta, ammattijärjestöstä ja työelämästä. Tutkimus valottaa sukupuolentutkimuksen ja sosiologisen professiotutkimuksen pohjalta, miksi naiset ja miehet ovat Suomessa toimineet sisustusarkkitehtien ammattikunnassa tasapuolisesti verrattuna moniin lähiammatteihin ja muihin maihin. Väitöskirja perustuu laajaan empiiriseen arkistoaineistoon ja sitä elävöittävät runsaat haastattelut. Kirjan ainutlaatuinen, suurimmaksi osaksi aikaisemmin julkaisematon kuvitus sisältää yli 200 piirustusta ja valokuvaa.

JULKAISIJA / UTGIVARE

Taidehistorian seura / Föreningen för konsthistoria ry
Pl 3, 00014 Helsingin yliopisto / PB 3, 00014 Helsingfors universitet

JULKAISUJEN MYYNTI / FÖRSÄLJNING

Tiedekirja
Kirkkokatu 14
00170 Helsinki
Puh. / Tel. +358 (0)9-635177
Faksi / Fax. +358 (0)9-635017
www.tiedekirja.fi
tiedekirja@tsv.fi